

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ethem ATAY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BACANLI	Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp BEDİR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Üçler BULDUK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya KASAP ÇENGEL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ELGİN	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet GÜNAY	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Alimcan İNAYET	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın KARAPINAR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Birsal KARAKOÇ	Uppsala Üniversitesi
Prof. Dr. Öcal OĞUZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin PARILTI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Vagif SULTANLI	Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Hüseyinođlu ŞAMİLOV	Bakü Folklor İnstitü
Prof. Dr. Esmal ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Refik TURAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Funda TOPRAK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Ali TORUN	Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan UYGUR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL	Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim YALIN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep ZAFER	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Varis ÇAKAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÖZDEMİR	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lola AMİNOVA	Taşkent Devlet Şarkınaslık Üniversitesi

Yazışma Adresi:

3.Cadde (Azerbaycan Caddesi) No: 2/17

Bahçelievler-ANKARA

Tel: 0312 222 56 83

e-posta: tsadergisi@gmail.com

dergipark.ulakbim.gov.tr/tsadergisi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES

Prof. Dr. Selman ABLAK
Prof. Dr. Fatma ARPACI
Prof. Dr. Fatih AYDIN
Prof. Dr. Mesut DOĞAN
Prof. Dr. Ogün COŞKUN
Prof. Dr. Hakan ÖNAL
Prof. Dr. Hande ŞAHİN
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA
Prof. Dr. Hasan YAYLI
Doç. Dr. Mustafa KIRCA
Doç. Dr. Fatma Süreyya KURTOĞLU
Doç. Dr. Ali Osman KOCALAR
Doç. Dr. Sezai ÖZTOP
Doç. Dr. Doğa Başar SARIPEK
Doç. Dr. Sevcan GÜLEÇ SOLAK
Doç. Dr. Nihal KOCABAY ŞENER
Doç. Dr. İbrahim Etem ZİNDEREN
Doç. Dr. Eşref KÜÇÜK
Doç. Dr. Ömer Faruk CANTEKİN
Dr. Öğr. Üyesi Ethem AKYOL
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa CINGI
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad GÖLGELİ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMEL
Dr. Öğr. Üyesi Çınar Can EVREN
Dr. Öğr. Üyesi Bengi Sermet SAYIN KORKMAZ
Dr. Hediye Arzu GÖKÇE GÜNDÜZOĞLU
Dr. Perihan Gülce ÖZKAYA
Dr. Mehmet Berkay ÖZÜNLÜ
Öğr. Gör. Cihan Serhat KART
Öğr. Gör. Emine GÜNOK
Öğr. Gör. Esmâ GÖKMEN

İÇİNDEKİLER

ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN FUTBOL VE DİN ODAĞINDA ALMAN KARİKATÜRLERİNE YANSIMASI Eylem ŞENTÜRK KARA	1
YAŞLILARIN SOSYAL REKLAMLAR ARACILIĞIYLA TEMSİLİ – 6 ÜLKE KARŞILAŞTIRMASI Hediye AYDOĞAN	21
TÜRKİYE'DE KENTSEL YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ Ekrem ÖZDEN, Nazlı YÜCEL BATMAZ	45
TRB2 (VAN, BİTLİS, MUŞ, HAKKÂRİ) DÜZEY 2 BÖLGESİNDE 2007-2019 YILLARI ARASINDA NÜFUSUN GELİŞİMİ VE HAREKETLERİ İLE YAPISI VE EĞİTİM DURUMUNUN DEĞİŞİMİ Murat YILMAZ	67
VİYANADA YAŞAYAN AVUSTURYALI TÜRKLERİN SOSYAL AİDİYET ALGISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME Murat ŞENGÖZ	93
MUTLULUK İNŞASININ ALTINDA YATAN RETORİK EDİMLER: “AKIŞ” KİTABI ÜZERİNDEN BİR ANALİZ Selma Didem ÖZŞENLER	117
ÇOCUK KİTAPLARINDA COVID-19 SALGININ İZLERİ Nuran BAŞOĞLU	129
KAHRAMANMARAŞ'TA YEREL HALKIN FESTİVALLERE YÖNELİK ALGILARI Nadire KARADEMİR	151
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BAZI SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE VE ALGILANAN YETİŞTİRME STİLLERİNE GÖRE İNCELENMESİ Veysi BAYDAR, Ali Fuat ERSOY	165
ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI İLİŞKİSİ: ANKARA İLİ KAMU ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİ Şehriban AYGÜN, Ahmet SARITAŞ	183
BEŞERİ SERMAYE VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ Derya KAZANCIGİL	201
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ COĞRAFYA KADERDİR İFADESİNE İLİŞKİN ALGILARI: BİR OLGUBİLİM ARAŞTIRMASI Memet KUZHEY, Selçuk GÖÇGEN, Yavuz DEĞİRMENCİ	219

TANZİMAT DÖNEMİ HUKUKTA MODERNLEŞME

Güher ULU..... 235

TAKDİM

Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi yirmi altıncı yılının bu ilk sayısını bilim camiasına sunmaktan kıvanç duymaktadır. Dergimiz yayın hayatına atıldığı günden bugüne mümkün olduğu kadar sosyal bilimlerin her dalında yapılmış çalışmalara yer vermektedir. Bu sayımızda da Eğitim Bilimleri, Tarih, Edebiyat, Sosyoloji alanlarında Türkiye'nin farklı üniversitelerinden değerli akademisyenlerimizin yazıları bulunmaktadır. Bunlar, 'Eylem Şentürk Kara'nın 'Almanya'daki Türklerin Futbol ve Din Odağında Alman Karikatürlerine Yansıması', Hediye Aydoğan'ın 'Yaşlıların Sosyal Reklamlar Aracılığıyla Temsili – 6 Ülke Karşılaştırması', Murat Yılmaz'ın 'Trb2 (Van, Bitlis, Muş, Hakkâri) Düzey 2 Bölgesinde 2007-2019 Yılları Arasında Nüfusun Gelişimi ve Hareketleri İle Yapısı Ve Eğitim Durumunun Değişimi', Murat ŞENGÖZ'ün, 'Viyana'da Yaşayan Avusturyalı Türklerin Sosyal Aidiet Algısı Üzerine Bir Değerlendirme' Ekrem Özden, Nazlı Yücel Batmaz, 'Türkiye'de Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerine Literatür Değerlendirmesi', Selma Didem Özşenler'in ' Mutluluk İnşasının Altında Yatan Retorik Edimler: "Akış" Kitabı Üzerinden Bir Analiz', Nuran Başoğlu'nun 'Çocuk Kitaplarında Covid-19 Salgının İzleri', Nadire Karademir'in 'Kahramanmaraş'ta Yerel Halkın Festivallere Yönelik Algıları', Veysi Baydar, Ali Fuat Ersoy'un 'Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Farkındalık Düzeylerinin Bazı Sosyo-Demografik Değişkenlere ve Algılanan Yetiştirme Stillere Göre İncelenmesi', Şehriban Aygün, Ahmet Sarıtaş'ın 'Örgüt Kültürü ve Toplumsal Cinsiyet Algısı İlişkisi: Ankara İli Kamu Çalışanları Örneği', Derya Kazancıgil'in 'Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği', Memet Kuzey, Selçuk Göçgen, Yavuz Değirmenci'nin 'Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Coğrafya Kaderdir İfadesine İlişkin Algıları: Bir Olgubilim Araştırması"', Güher Ulu'nun 'Tanzimat Dönemi Hukukta Modernleşme', adlı makalelerdir.

Dergimiz uzun sayılabilecek yayın hayatını daha güçlü bir şekilde geleceğe taşımakta saygıdeğer sosyal bilimcilerimizin katkılarını bekliyor. Bu zamana kadar katkı yapmış olanlara teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Editörler Kurulu

ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN KARİKATÜRLERDE TEMSİLİ: FUTBOL VE DİN ÖRNEKLİĞİNDE BİR İNCELEME

Eylem ŞENTÜRK KARA**

ÖZ

Karikatür bir düşüncenin ya da bir olayın komik yönlerini ön plana çıkartıp eleştirel bir yorumlama imkânı sunarak insanları güldürürken düşündürmeyi hedefleyen bir mizah türüdür. Karikatürlerde başta siyasi, sosyal, toplumsal, ekonomik vb. olaylar çizimler ve kısa ifadeler kullanılarak bir takım önemli özetlemeler yapılmaktadır. Almanya'nın en büyük göçmen grubu olan Türklerle ilgili Alman basınında her yıl çok sayıda karikatür yayınlanmaktadır. Bu karikatürlerde Almanya'da yaşayan Türklerin nasıl yansıtıldığı önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma ile Alman karikatüristlerin Türkleri nasıl ele aldıklarının futbol ve din odağından tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda 2011 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından Türklerin Almanya'ya göçünün 50. yılında düzenlenen etkinlikler çerçevesinde "50 Yıl 50 Karikatür: Alman Karikatüristlerinin Gözüyle Türkler" başlıklı sergide yer alan ve pek çoğu Almanya'nın saygın yazılı basın organlarında yayınlanmış olan futbol ve din ile ilgili karikatürler rastlantısal olarak seçilmiştir. Bu karikatürler Van Dijk'in eleştirel söylem analizi ve göstergebilimsel çözümleme yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Futbol ile ilgili karikatürler değerlendirildiğinde Almanya'da yaşayan Türklerin 2010 yılındaki Avrupa Şampiyonası müsabakalarında hem Türkiye'yi hem de Almanya'yı desteklemeleri onların bu bağlamda Almanya'ya entegre oldukları fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum karikatürlerde de vurgulanmıştır. Dinle ilgili karikatürler değerlendirildiğinde İslam'ın Almanya'da yaygınlaşmaya başlaması neticesinde büyüyen İslamlaşma korkusuna atıf yapılmıştır. İslam inancıyla ilgili bazı Almanların özellikle yetkililerin ne kadar az ve yanlış bilgiye sahip olduğu vurgulanarak bu konuda eleştirel bir söylem geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karikatür, Almanya Türkler, Türk göçmenler, futbol, din

THE REPRESENTATION OF TURKS IN GERMANY IN CARTOONS: AN EXAMINATION IN THE CASE OF FOOTBALL AND RELIGION

ABSTRACT

A cartoon is a form of humour that seeks to make people think while also making them laugh by emphasizing the humorous parts of an idea or event and providing a critical interpretation. In cartoons, some major summaries of political, social, communal and economic events are made by utilizing pictures and short statements. Every year, the German press publishes a great number of cartoons depicting Turks, Germany's largest immigrant population. It is crucial to consider how these cartoons depict Turks living in Germany. In this regard, the goal of this research is to find out how German cartoonists represent Turks in the context of football and religion. In this context, the exhibition "50 Years 50 Cartoons: Turks Through the Eyes of German Cartoonists" was held in 2011 as part of the events commemorating the 50th anniversary of the migration of Turks to Germany organized by the Presidency for Turks Abroad and Related Communities of the Republic of Turkey, the Prime Ministry of the Republic of Turkey. Cartoons regarding football and religion that had previously been published were picked at random. These cartoons were analysed using Van Dijk's critical discourse analysis and semiotic analysis methods. With an eye to the fact that Turks living in Germany supported both Turkey and Germany in the European Championship competitions in 2010, when the cartoons about football were evaluated, it was found out that those Turks were integrated into Germany in this context. This case is also highlighted in the cartoons. When evaluating religious cartoons, a reference is made to the growing fear of Islamization as a result of Islam's expansion in Germany. On this subject, a critical debate has emerged, underlining how little and incorrect information some Germans, particularly the authorities, have about the Islamic faith.

Keywords: Cartoon, Germany, Turkish immigrants, football, religion

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, eylem.kara@inonu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1349-6442>.

GİRİŞ

Karikatürde bir düşüncenin veya bir olayın komik yönleri ön planda sunularak eleştirel bir bakış açısı ortaya konulmaktadır. Bu nedenle karikatürün temelinde muhalif bir yapı bulunmaktadır. Gerçekliği insanlığın lehine dönüştürmeyi hedefleyen karikatür, bunu yaparken izleyiciyi düşündüren, sarsan, aklın eleştirel tavrını çizgi ile somutlaştıran bir başkaldırı ortaya koymaktadır (Dokgöz, 2004: 285). Karikatür, bir yandan insanları güldürürken diğer yandan düşündürme özelliğine sahip bir sanat dalıdır. Bu nedenle karikatürün eğlendirme amacı dışında eleştirel bir boyutu da bulunmaktadır. Karikatürün eğlendirme, düşündürme ve eleştirme işlevlerinin yanı sıra toplumdaki birtakım kalıp düşünceleri yansıması ve sürdürmesi de söz konusudur.

31 Ekim 1961 yılında Türkiye ile Almanya arasında imzalanan işgücü anlaşması neticesinde Almanya'nın politikasında, sosyal yaşamında ve ekonomisinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Zira Türk göçmenlerin bir yandan Almanya'da artık kalıcı hale gelmesi diğer yandan onların bu ülkeye uyumu çok tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum karikatürlere de yansımıştır. Özellikle Almanya'da yaşayan Türkler ile ilgili çatışma, çelişki, ötekileştirme gibi konular karikatürlerde kendini göstermiştir (Hürriyet, 2012).

2011 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından Türklerin Almanya'ya göçünün 50. yılında düzenlenen etkinlikler çerçevesinde "50 Yıl 50 Karikatür: Alman Karikatüristlerinin Gözüyle Türkler" adlı bir sergi düzenlenmiştir (CNN Türk, 2012; Hürriyet, 2012). Bu araştırma ile bu sergide yer alan karikatürlerde Türklerin nasıl sunulduğu futbol ve din perspektifinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Birçoğu Almanya'nın saygın gazete ve dergilerinde yayınlanmış olan bu karikatürlerden futbol ve din ile ilgili olanlar rastlantısal olarak seçilip eleştirel söylem analizi ve göstergebilimsel çözümleme yöntemleri kullanılarak inceleme yoluna gidilmiştir.

1. Karikatür

Karikatür, İtalyanca caricatura sözcüğünden türemiştir. "Doldurmak, yüklemek" anlamına gelen bu kelime mecazi olarak "abartma, alay etme" manasına gelmektedir (Topuz, 1986, 7). Karikatür kavramı ilk başlarda insanların abartılmış portrelerini (görünüşlerini bozma, abartma, karakteristik özelliklerini ön plana çıkarma) nitelendirmek amacıyla kullanılırken zaman içerisinde kelimeye farklı anlamlar yüklenmiştir (Arık, 1998, 1). Karikatür sanatı göstergelerden oluşan bir iletişim türüdür. Her türlü mizahi çizimi ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Özer, 2007: 29). Karikatür ayrıca kültürel değerlerin, inançların, yasaların ve normların iletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Atamaz Aşıcıoğlu, 2001: 27). Karikatürde kullanılan simge ve imgeler evrensel bir nitelik taşımamaktadır. Zira bir ülkede güldürü ya da kutsal bir niteliğe sahip olan bir imge başka bir ülkede farklı bir anlama gelebilmektedir (Topuz, 1986: 93). Karikatürist (gönderici) görsel imgeleri kullanarak kodlama yapıp mesajını farklı iletişim araçları vasıtasıyla topluma (alıcıya) ulaştıran kişidir (Atamaz Aşıcıoğlu, 2019). Daha iyi bir dünya algısının şekillendirilmesinde mizahın çok önemli bir rolü söz konusudur. Karikatüristler de eserlerinde güldürmenin yanında ahlaki bir amacı da yerine getirmeye çalışmaktadır. Zira karikatür ile bir yandan mevcut durumun eleştirisi yapılırken diğer yandan yeni bir düzenin taslağı oluşturulmaya çalışılmaktadır (Botton, 2005: 196).

Karikatüre benzeyen ilk çizimlerin tarihi Paleolitik Çağ'a kadar dayanmaktadır. Bu döneme ait Fransa, İspanya, Cezayir gibi birçok ülkede yer alan mağaralarda maske takan insan ve gülünç hayvan figürleri gibi karikatüre benzer çizimlere rastlanmıştır. Bu çizimlerin ne amaçla kullanıldığı hala tam olarak anlaşılabilmiştir. Ancak bu tür abartılı gülünç desenler Neolitik Çağ'daki vazo ve sfrensklerin üzerinde de görülmüştür. Eski Mısır'da da karikatürlere benzer çizimlere rastlanmıştır. Örneğin Mısır Kralı 4. Amenofis'e ait olan bir çizimde onun sahip olduğu özellikler abartılı bir şekilde sunulmuştur (Topuz, 1997: 15; Özer, 1998: 10-12).

Antik Yunan ve Roma'da düzenlenen şenlik ve gösterilerde kullanılan maskeler de karikatür ile ilişkilendirilmiştir. Zira bu maskeler abartma ve biçimi bozma işlevi gördüğü için karikatüre benzetilmiştir. Özellikle 17. yüzyılda büyük bir gelişme gösteren karikatür sanatına bu maskelerin

olumlu katkılar sağladığına inanılmaktadır (Baudelaire, 1997: 34). Ancak İtalya'daki ilk karikatür örnekleri Carracci Kardeşler'in hayvan veya diğer nesnelere benzeterek deforme edip sundukları portrelerle yaptıkları bir oyunla başlamıştır (Mctighe 1993: 75). İtalyan ressam Anniballe Carracci'nin resim atölyesinde kullandığı bu yöntem daha sonra yaygınlaşmıştır. Carracci'nin "Artidi Bologna" adlı eserine önsöz yazan Mosini, karikatür sözcüğünü ilk kez kullanmıştır (Arık, 1998: 1-4).

II. Dünya Savaşı'ndan önce karikatür alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Amerika'da New Yorker dergisi etrafında toplanan sanatçılar yazısız karikatüre yönelip çizgilerini sadeleştirme yoluna gitmiştir. Böylece gülmece konusunda abartı yerine çizgiler daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla daha çarpıcı, vurucu ve yıkıcı bir anlayış ortaya konulmuştur (Özer, 1998: 12).

20. yüzyılda ise karikatür daha fazla yaygınlaşmış dünyanın her yerinde yayınlanan gazete ve dergilerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu dönemde karikatürler dergi ve gazetelerin istekleri doğrultusunda yeniden şekillenmeye başlamıştır (Hünerli, 1993: 26).

2. İdeoloji ve Söylem

En genel tanımıyla doğal olduğu düşünülen inanç ve davranışlar dizisini ifade eden ideoloji, çoğunluğun doğal ve normal olarak gördüğü, sorgulamayı bile düşünmediği davranış ve düşüncelerden oluşmaktadır. İdeolojiler nötr yapılardan değildir, zira bireyin olayları nasıl görmesi ve onlara karşı nasıl tepki vermesi noktasında şekillendirici bir rol oynamaktadır (Mooney vd., 2011: 18).

İdeoloji kavramı toplumsal oluşum olarak dil ile ortaya çıkmakta ve anlatım imkânına sahip olabilmektedir. Bu nedenle söylem ile ideoloji arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (İlgın, 2003: 293). İdeolojide söylemsel etkiler yaratma durumu söz konusudur. Bu bağlamda ideoloji iktidarın belli sözleri üzerinde etki oluşturmakta ve kendisini kapalı bir biçimde diğer bir ifade ile dolaylı olarak aktarmaktadır (Eagleton, 2005: 308).

Van Dijk'a (1999: 341) göre ideolojilerin oluşumunda söylem temel bir rol oynamaktadır. O, ideolojiyi bir grup insanın bilişsel sosyo-politik düşüncelerinin bilişsel temeli olan bir sistem olarak tanımlamaktadır (Van Dijk, 1995a: 138).

Van Dijk (1995b: 18) ideolojilerin söylemler ile dile getirildiğini ve yeniden üretildiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla o, ideolojik söylem analizinin ideolojik yapılar ile söylem yapıları arasındaki bağlantıyı sistematik olarak gösterdiğini ifade etmektedir (Van Dijk, 1995a: 143). Van Dijk (2000: 88) ideoloji ile söylem arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğunu belirtmektedir. Zira ona göre bir yandan ideolojiler söylemleri oluştururken diğer yandan söylemler ideolojilerin benimsenmesi ve değiştirilmesinde etkili olmaktadır.

İdeolojinin okunması mesajların görünmeyen yüzünün okunması anlamına gelmektedir. Söylem, mesajın ne söylediğini ifade ederken ideoloji ise söylenebilecek olanı belirleyen kodlamayı belirtmektedir. Mesajın kodlanmasında, kodlama ve kod açımı kullanılmaktadır. Burada kodlama düz anlamı, kod açımı ise yan anlamı yansıtmaktadır. Kod açımı, farklı grupların kodlara yüklediği anlam kapsamında şekillenmektedir. İdeolojinin oluşturduğu etki, söylemdeki mesajın belli bir yönde kodlanmasıyla meydana gelmektedir (Sancar Üşür, 1997: 89). Özetle ideoloji bir bilgisayar programı olarak kabul edilirse bu programı kullanarak üretilen çıktı ve doğrular söylem olarak nitelendirilmektedir (Sancar Üşür, 2008: 132).

3. Almanya'daki Türkler

1961 yılında Türk-Alman hükümetleri arasında imzalanan anlaşmayla Almanya'ya başlayan işgücü göçü bir yandan bu ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında ciddi değişimlerin yaşanmasına yol açarken diğer yandan Türk göçmenler için geri dönüşü olmayan bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Bugün Almanya'daki en büyük göçmen grubunu oluşturan Türkler (Finans.Haberler.com, 2018; Prevezanos, 2011), yaklaşık 60 yıldır Almanya'da var olma mücadelesi vermektedir. Dolayısıyla "misafir işçi" sıfatıyla Almanya'ya gelen Türkler artık bu ülkede kalıcı olduklarını pek çok alanda faaliyette bulunarak göstermeye çalışmaktadır. Son yıllarda Türk göçmenlerin bu ülkede kalıcı olmaları

neticesinde Alman kamuoyunda onların Almanya'ya entegrasyonu konusu çok sık gündeme gelmiş veşiddetli bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

Almanya'da birinci nesil Türkler için misafir işçi, ikinci nesil için göçmen, üçüncü nesilden sonraki nesiller için ise Alman-Türk'ü nitelendirmesi kullanılmaktadır (Zimmermann, 2011:2). Son yıllarda yapılan araştırmalar yeni nesillere mensup kişilerin çoğunluğunun da kendileri için bu tanımlamayı uygun gördüklerini göstermektedir (Aydın, 2009: 88-116; Alkan, 2011: 22; Şentürk, 2012: 142-146). Zira bu kişiler kendilerini her iki ülkeye ve kültüre ait hissetmektedir. Bunlar Almancaya hakim oldukları için son yıllarda Alman toplumuyla daha yakın ilişkiler içerisine girerek mesleki anlamda da başarılı işlere imza atmıştır.

2010 yılında Avrupa Şampiyonası futbol müsabakaları sırasında Alman-Türkü olarak nitelendirilen kişilerin hem Almanya'yı hem de Türkiye'yi kalben desteklemeleri durumu söz konusu olmuştur. Hatta bu durum Alman bayrağının üzerine ay yıldız eklenerek iki bayrağın birleştirilmesiyle sembolize edilmiştir** (İnternethaber 2006). Gerek Türk kökenli Alman vatandaşı olan kişilerin Alman forması ile sahaya çıkması gerekse taraftar olarak hem Türkiye'yi hem de Almanya'yı desteklemesi Almankamuoyunda çok gündeme gelmiş ve entegrasyon noktasında önemli ve olumlu bir adım olarak nitelendirilmiştir (Haber7, 2012; Dfb.de, 2010; Deutschlandfunk, 2019). Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Almanya'da kalıcı hale gelen Türklerin, İslami yaşam tarzına ağırlık vermesi Almanlar arasındavar olan İslam korkusunu ortadan kaldıramamıştır (Sputniknews, 2015).

11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki İkiz Kuleler ile Amerika Savunma Bakanlığı Pentagon'a düzenlenen ve yaklaşık 3 bin kişinin yaşamını yitirmesine yol açan terör saldırılarının ardından pek çok Avrupa ülkesinde gözler Müslümanlara çevrilmiştir. Terör saldırılarını gerçekleştiren kişilerin Almanya'nın Hamburg kentinde eğitim almış olması Alman kamuoyunda Müslümanlara, özellikle Türklerle yönelik olarak ön yargıların daha fazla artmasına neden olmuştur (Bpd. de, 2006; Müller, 2007: 42-43; Zimmermann&Schulz, 2011: 1-2; Amerikanın Sesi, 2019). Ayrıca politikacılar tarafından ortaya konulan ayrımcı söylemler ön yargıları pekiştirmiştir. Bu durumu dönemin Türkiye Almanya Araştırmalar Vakfı Başkanı Faruk Şen, Almanya Başbakanı Merkel örneği üzerinden açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre Merkel'in ortaya koymuş olduğu ayrımcı söylemler Türklerle karşı olan ön yargılarında da artmasına neden olmuştur (Sputniknews, 2015).

Yapılan araştırmalar Avrupa ülkelerinde bilhassa Almanya'da kısaca İslamofobi olarak adlandırılan İslam korkusunun gün geçtikçe arttığını ortaya koymaktadır (Günay, 2018:14; Tosun, 2016: 257; Timetürk.com, 2016). Münster Üniversitesi tarafından yapılan "Din ve politika" adlı araştırmanın sonucuna göre Avrupa'da en çok Almanlar İslam korkusu taşımakta ve İslam'a ön yargılı bir şekilde bakmaktadır (UHİM, 2010).

Son yıllarda Müslüman karşıtı ırkçılık Alman toplumunun genelinde belirgin bir nitelik taşımakta ve budurum Alman medyasında Müslümanların dolayısıyla Türklerin çoğunlukla olumsuz bir şekilde yansıtılmasıyla pekiştirilmektedir. Özellikle haber, karikatür gibi çeşitli medya içeriklerinde kullanılan olumsuz söylem kendisini güçlü bir şekilde göstermektedir (UHİM, 2010; Lewicki, 2016: 8; Almalı, 2018: 132).

4. Türklerin Alman Karikatürlerindeki Sunumu

Almanya'da İslamofobi olarak adlandırılan İslam korkusunun kökenleri daha eskilere dayanmakla birlikte, yoğun bir biçimde Martin Luther öncülüğünde XVI. yüzyıldan itibaren gündeme gelmeye başlamıştır. Orta Avrupa'da yaşayan kişiler, XV. ve XVI. yüzyıllarda yoğun bir şekilde kendilerini Türk tehdidi altında hissetmiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ilerlemesi Batılıların korkularını iyice arttırmıştır. Özellikle İstanbul'un 1453 yılında fethedilmesiyle Batılılarda sonu gelmeyen endişeler ortaya çıkmış ve bu durum kiliseye yetkililerinin söylemlerine de yansımıştır (Coşan, 2009: 31). Ayrıca dönemde sınırlı bilgiye sahip olan Luther gibi dönemin öncü isimlerinin sahip

** Bu bayrak hala Almanya'da yaşayan Türkleri sembolize etmek amacıyla kullanılmaktadır.

olduğu ön yargıların etkisiyle Türk düşmanlığı daha fazla yaygınlaşmıştır. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin Viyana'yı kuşattığı dönemde (1529), Luther, İslam inancını değil, Türkleri eleştirerek yazılarında onları düşman olarak lanse etmiştir (Lexutt, 2011: 60-63). Ona göre Türkler şeytanın aracıdır, düzen bozan, inanç düşmanı ve deccaldır. Ayrıca onlara karşı savaşmak, şeytana karşı savaşmak ile eşdeğer bir nitelik taşımaktadır (Coşan, 2009: 45-46).

1980'li yıllarda Federal Almanya'da Türklerle ilgili fıkralar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu fıkralar Nasyonal Sosyalizm döneminde Yahudiler için anlatılanlarla aynı özelliklere sahiptir. Bu fıkraların anlatı dilinde Alman halkını “biz” ve “onlar” olmak üzere ayırmaya çalışan bir anlayış kullanılarak Yahudiler ötekileştirilmiştir. Aynı durum Türkler için de söz konusudur. Türkler, Yahudiler ile özdeşleştirilerek aşağılanmaya çalışılmıştır. Bu ırkçı fıkralar ile Türklerin basmakalıp bir şekilde betimlenmesi yapılarak Türk düşmanlığını körükleyen ve yayan bir anlayış benimsenmiştir. Özellikle karikatür ve benzeri görsel tasvirlerle bu durum pekiştirilme yoluna gidilmiştir. Türkler Almanların çöpünü temizleyen, aşağılanan, ev kiralamaya çalıştığında kendisine ev verilmeyen veya çok pahalı bir fiyat söylenen kişiler olarak sunulmuştur. Böylelikle Almanların Türklere bakış açısı ve negatif duyguları ifade edilmiştir. Diğer bir ifade ile “biz üstünüz, siz düşüksünüz” (biz-siz ayrımı) düşüncesi vurgulanarak ön yargıların yeniden üretilerek yayılması sağlanmıştır (Mora, 2011: 122-125).

Son yıllarda da özellikle İslam ve Müslümanlar dolayısıyla Türkler, Alman medya organları aracılığıyla karikatürlerin bir kısmında, düşmanlık boyutunda yoğun nefret duyguları içeren söylemlerin ortaya konulduğu tespit edilmiştir. Bilhassa bu karikatürlerde ön yargıları körükleyici nitelikte sunulmalara ağırlık verildiği belirlenmiştir. Örneğin 2007 yılında Berliner Zeitung gazetesinde yayımlanan karikatürde Alman Başbakanı Angela Merkel'in başörtülü ve dönemin Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) lideri Kurt Beck'in takkeli ve sakallı sunularak “böyle devam ederse Almanya'da 50 yıl sonra Hristiyanlar azınlıkta kalacak” söyleminin altı çizilmiştir. Bu sayede İslamofobinin Almanya'da ne kadar yoğun şekilde hissedildiği vurgulanmıştır (Büyüktopçu&Gündoğdu, 2019: 97-98).

5. METODOLOJİ

Bu çalışmada 2011 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından Türklerin Almanya'ya göçünün 50. yılında düzenlenen etkinlikler çerçevesinde “50 Yıl 50 Karikatür: Alman Karikatüristlerinin Gözüyle Türkler” adlı sergide yer alan karikatürler arasından futbol ve din ile ilgili olanlar rastlantısal bir şekilde seçilmiştir. Bu karikatürlerde Türklerin nasıl ve ne şekilde sunulduğu Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi ve göstergebilimsel çözümleme yöntemleri kullanılarak incelenme yoluna gidilmiştir.

Eleştirel söylem analizi, metodolojik ve kavramsal unsurlardan meydana gelmekte, sosyal hayata dair bir perspektif ortaya koyarak söylem üzerine düşünmeyi ve söylemi detaylaştırma yolunu karakterize etmeyi sağlamaktadır. Özellikle belirli bir söylem içinde ideolojilerin nasıl ve ne şekilde yer aldığı belirlenmesinde bu yöntem etkili bir niteliğe sahiptir (Sözen, 1996: 1544). Ayrıca eleştirel söylem analizi, bakmak ve görmek arasındaki farkın bilimsel bir yöntem haline dönüşmüş şekli olarak nitelendirilmektedir (Büyükkantarıcıoğlu, 2012: 167). Bir okuma olarak kabul edilen söylem analizi gerçeğe değil, anlama dayalı bir sonucu hedeflemektedir (Atabek, 2007: 152).

Göstergebilim en genel tanımıyla her türlü göstergeler dizgesinin bilimi olarak adlandırılmaktadır. Barthes (1993:27), dünyanın göstergelerle dolu olduğuna inanmakta ve modern insanın yaşamının bu göstergeleri okumakla geçirdiğini vurgulamaktadır. Göstergebilimsel bir okuma gerçekleştirilirken her anlatım türü için düz anlam ve yan anlam kullanılmaktadır. Düz anlam, anlamlandırmanın birinci düzeyini ifade etmektedir. Gösterge ile gösterilen arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle olan bağınyansıtılmaktadır. Yan anlam, anlamlandırmanın ikinci düzeyini oluşturmaktadır. Göstergenin, kullanıcıların sosyal-kültürel değerleri ve duygularıyla birleştiğinde ortaya çıkan etkileşimini açıklamaktadır. Bu kısımda anlamlar kişiselleşmekte ve yorum, yorumlayıcıdan etkilendiği kadar nesne veya göstergeden de etkilenmektedir (Fiske, 2015: 181-182). Barthes'in (1993: 87) ortaya koyduğu şemada gerçek

dizge; “gösteren ve gösterilen” diğer bir deyişle düz anlam, “gösteren” ve “gösterilen”, yan anlam ise “retorik (gösteren)” ve “ideoloji (gösterilen)” bileşenlerinden oluşmaktadır. Toplumdaki insanlar yan anlam ve düz anlamlı gerçek dizgenin gösterenleriyle göstergebilimciler ise gösterilenleriyle alakadar olmaktadır.

6. BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında Almanya'ya göçün 50. yılında Almanların karikatürlerinde Türklerin futbol ve din bağlamında nasıl yansıtıldığı 7 karikatür üzerinden söylem analizi ve göstergebilimsel yöntemiyle çözümlenmeye çalışılmıştır.

6.1. Futbol İle İlgili Olan Karikatürler

Karikatür 1

Gösterge: Çok Kültürlü Futbol Maçı

Gösterenler: Büyük bir Türk bayrağı, büyük bir Alman bayrağı, Türk ve Alman bayraklarının sentezlenmesiyle oluşturulmuş büyük bir Alman-Türk bayrağı, tribün, tribünde çok sayıda Türk ve Alman bayrağı, beyaz-siyah formalı Alman Milli Takımı futbolcuları, kırmızı-beyaz formalı Türk Milli Takımı futbolcuları, futbolcuların uniformalarında yer alan Türkiye ve Almanya'yı simgeleyen amblemler, siyah formalı bir Türk kaleci, mavi formalı bir Alman kaleci, kalecilerin başında bulunan 2adet şapka ile ellerinde bulunan iki tane futbol topu.

Gösterilenler: Birlik beraberlik, iki ülkeye ait olma, iki ülkeye ait olamama, arada kalmışlık, bir şeylerin yarım kalması.

Göstergebilimsel Çözümleme:

Karikatürün düz anlamına bakıldığında 2010 yılında Türkiye ve Almanya arasında yapılan Avrupa Şampiyonası grup eleme maçı sembolize edilmiştir. Almanya'nın ünlü spor dergisi Kicker'de yayınlanan karikatürün alt kısmında “Çokkültürlü-Milletlerarası maç” ifadesi yazmaktadır (Deveçeken,2010). Karikatürde stadyumda dalgalanan üç adet büyük bayrak göze çarpmaktadır. Bu bayraklardan biri Almanya'ya, diğeri Türkiye'ye aittir. Ortada yer alan bayrak ise Alman ve Türk bayraklarının sentezlenmesiyle oluşturulmuş bir bayraktır. Alman bayrağının içinde yer alan kırmızı kısma beyaz renkte ay ve yıldızın yerleştirilmesiyle oluşan bu bayrak Alman-Türklerini simgelemek amacıyla kullanılmıştır. Literatürde Almanya'da yetişen üçüncü ve dördüncü nesillerin iki kültürü de tanıması ve kendisini bunlara ait hissetmesi sebebiyle onlar için Alman-Türk nitelemesi kullanılmaktadır. Çok kültürlü olarak yetişen bu kişilerin çoğunluğu Alman vatandaşı (Şahin, 2017: 282; Pusch & Aydın, 2011) olmasına rağmen hem Türk hem de Alman toplumuna ait kültürel değerleri birleştirerek yeni bir kimlik ortaya koymaktadır (Aydın, 2009, s. 88-116). Stadyumun

tribün kısmına bakıldığında Türk ve Alman bayraklarının yan yana yer almasından Türkiye ile Almanya Milli Takımı taraftarlarının ayrı ayrı oturmadağı anlaşılmaktadır. Bu durum Türk ve Alman taraftarların birlik ve beraberlik içinde dostça maçı seyretmek için yerlerini aldıklarını sembolize etmektedir.

Karikatürde futbol maçı için stadyuma çıkan Türk ve Alman Milli Takımı oyuncuları yer almaktadır. Takımların başında yürüyen kişilerin ellerinde tuttıkları bayrakların bir kısmı gözükmektedir. Sol taraftaki kalecinin önünde yürüyen kişinin elinde Alman bayrağı bulunmakta ve mavi formalı kalecinin formasında Almanya'yı simgeleyen bir amblem yer almaktadır. Sağ tarafta ise Türk bayrağının bir kısmı gözükmekte ve siyah forma giymiş olan kalecinin formasında büyük ve ortalı bir şekilde Türk bayrağı yer almaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere üzerinde beyaz-siyah forma bulunan kişiler, Alman Milli Takımı'nı, kırmızı-beyaz formalılar ise Türk Milli Takımı'nı temsil etmektedir. Milli takımların kalecilerinden sonra gelen kişilerin üzerlerinde kendilerinden sonra gelen futbolculardan farklı olarak formalarında rakip takımın formalarında yer alan ülkelerin sembolleri bulunmaktadır. Beyaz-siyah formalı kişinin formasında Türk milletini temsil eden kırmızı renkte ay yıldız yer alırken kırmızı-beyaz formalı kişinin formasında beyaz bir zemin üzerine siyah çizgilerle belirginleştirilerek verilmiş Alman ulusunu simgeleyen kartal figürü yer almaktadır***. Dolayısıyla karikatürde ay yıldız ve kartal figürü ile her iki ülkenin bayraklarına atıf yapılmıştır.

Alman forması giyen üzerinde kırmızı renkte ay yıldız amblemi olan kişinin saçlarına bakıldığında onundüğer takım arkadaşlarından (özellikle önünde ve arkasında yer alan) farklı olarak saç renginin sarı olmadığı belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Bu futbolcunun hem formasında yer alan kırmızı renkte ay yıldız hem de saç renginin koyu renk olması kendisinin Türk kökenli bir Alman vatandaşı olduğunu göstermektedir. Burada son yıllarda Alman Milli Takımı'nda forma giyen Alman-Türkü olarak nitelendirilen Türk kökenli Alman vatandaşlarının durumuna bir gönderme söz konusudur. Zira son yıllarda Emre Can, İlkay Gündoğan, Kerem Demirbay, Mesut Özil, Mehmet Scholl gibi çok sayıda Alman-Türkü Alman Milli Takımı'nda forma giymeye başlamıştır (NTV Spor, 2019). Bu kişilerin Alman ve Türk milli takımları arasında seçim yapma konusunda ciddi kararsızlıklar yaşadıkları zaman zaman medyanın gündemine de taşınmıştır. Çünkü bu kişiler bir yandan ailelerinin geldikleri ülke olması nedeniyle Türkiye'ye karşı bir bağlılık hissederken diğer yandan doğdukları ya da büyüdükleri yer olması nedeniyle Almanya'ya da bir bağlılık hissetmektedir. Bu nedenle hangi ülkenin milli takımında yer alacakları konusunda bu kişiler ciddi bir ikilem yaşamaktadır. Bu karikatürde de Alman-Türkü olarak nitelendirilen bu kişilerin yaşadıkları arada kalmışlığa vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Alman Milli Takımı'nda forma giyen Alman-Türkü'nün formasının üzerinde ay yıldız amblemi yer alırken Türk Milli Takımı'nda forma giyen Alman-Türkü'nün formasında kartal figürü bulunmaktadır. Bu durum hem iki ülkeye ait olmayı hem de olamamayı sembolize etmektedir. Başka bir ifade ile her iki seçenekten birisinin seçilmesiyle bir şeylerin yarım kaldığı algısına vurgu yapılmıştır. Zira bu kişiler Alman Milli Takımı'nda oynarken Türk Milli Takımı'nda olmayı, Türk Milli Takımı'nda oynarken ise Alman Milli Takımı'nda olmayı istemektedir. Dolayısıyla bu futbolcuların kimliksel ve ait olma bağlamında yaşadığı ciddi kararsızlığa bu karikatürde atıf yapılmıştır (Yeni Şafak, 2019). Bu kararsızlık durumu Alman Milli Takımı'nı seçen Mesut Özil'in şu ifadelerinde de açık bir şekilde kendisini göstermektedir: "Annem, ablam ve amcam Türkiye'yi istiyordu. Babam ve ağabeyim ise Almanya'yı. Son kararı bana bıraktılar ben de hayallerimin peşinden koşmaya karar verdim. Yani Almanya'yı seçmem, Türkiye karşıtı olduğum anlamına gelmez. Aksine kalbim her zaman Türkiye ile beraber" (Gzt, 2018; BBC, 2018).

Özil'in Alman Milli Takımı'nda oynama kararı alması Almanya'da uyum açısından önemli bir işaret olarak nitelendirilmiştir. Bu durum onun Alman kamuoyunda Almanya'ya uyum sağlamış

*** Almanya milli ve resmi olmak üzere iki bayrağa sahiptir. Üzerinde kartal olmayan bayrak Almanya'nın resmi bayrağı iken üzerinde kartal olan bayrak ise sadece federal hükümet yetkilileri tarafından kullanılmaktadır (NTV.de, 2014; Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat, 2020).

başarılı bir Alman-Türk örneği olarak sunulmasına (Deutsche Welle, 2009) neden olmuştur. Ancak 2018 yılına gelindiğinde Özil'in Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile bir araya gelerek onunla fotoğraf çektirmesi siyasi bir propaganda faaliyeti olarak değerlendirilmiş ve bu durum Alman kamuoyu tarafından çok eleştirilmiştir (BBC 2018). Öyle ki Özil'e yönelik Alman medyasında linç kampanyasına varan ırkçı saldırılar ortaya çıkmıştır. Ayrıca onun entegrasyon noktasında iyi bir örnek olmadığı öne sürülmüştür (Setav, 2018; Der Tagesspiegel, 2018). Bu durum karşısında Özil, Alman Milli Takımı'ndan ayrılma kararı almış ve hissettiklerini şu cümlelerle özetlemiştir: "Almanya'da büyüdüm ama ailemin Türk kökleri her zaman vardı. Benim kalbimin bir yarısı Türk, diğer yarısı ise Alman.

İstenmeyen adam olduğumu hissediyorum ve 2009'dan beri bu milli takım için yaptıklarımın unutulduğunu düşünüyorum. Kazanınca Alman, kaybedince Türk oluyorum." (Cumhuriyet 2018; Star 2019).

50
YIL
JAHRE
Jubiläum der *Frankfurter Allgemeine Zeitung*

"Ben her halükarda finaldeyim!" (2010 Avrupa Futbol Şampiyonası Türkiye-Almanya Yarı Final Maçı Öncesi - Martin Erl, Traunsteiner Tageblatt 2008)

Karikatür 2

Gösterge: Alman-Türk Ailesi

Gösterenler: Sarı saçlı bir erkek, siyah saçlı bir kadın, üzerinde Alman ve Türk bayrağı olan bir tişört bulunan bir çocuk, büyük bir Alman bayrağı, büyük bir Türk bayrağı.

Gösterilenler: Birlik beraberlik, iki ulusa ait olma, mutluluk, gönül rahatlığı, memnuniyet.

Göstergebilimsel Çözümleme:

Üzerinde yarısı Alman, yarısı Türk bayrağı bulunan bir tişört giymiş küçük bir çocuk, babası ve annesi izlenimi oluşturan iki kişinin ortasında onların ellerini tutarak ilerlemektedir. Çocuk anne ve babasının yanında gülümseyerek ilerken konuşma balonunda "Ben her halükarda finaldeyim!" yazmaktadır. Baba izlenimi veren kişinin saçları açık renkte ve elinde Alman bayrağı bulunmaktadır. Bu durum bu kişinin Alman olduğu izlenimini pekiştirmektedir. Elinde Türk bayrağı bulunan ve saçları siyah renk olan kadının ise Türk kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Karikatürdeki çocuğun babasının Alman olması annesinin ise Türk olarak sembolize edilmesiyle Almanya'da yaşayan Türk kökenli göçmenlerin iki ülkeye olan bağlılıklarına aile kavramı üzerinden gönderme yapılmıştır. Zira anne figürü ile anavatana yani Türkiye'ye, baba figürü ile hem geçim imkânı hem de temel yaşam alanı sağlayan ülke olması nedeniyle Almanya'ya bağlılık anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca iki ülkenin bayrağını giyen çocuk figürü ile Türk göçmenlerin özellikle Alman-Türk olarak nitelendirilen kişilerin bakış açısı sembolize edilmiştir. Bu karikatürde babası Alman, annesi Türk olan melez bir çocuğun 2010'daki Avrupa Şampiyonası Türkiye-Almanya yarı final öncesi hissettiklerine atıf yapılmıştır. Burada kendisini hem Alman hem de Türk ulusuna ait olarak hisseden Almanya'da yaşayan Türk kökenli göçmenlerin durumunu sembolize edilmiştir. Alman ya da Türk Milli Takımı'ndan bir tanesinin maçı kaybetmesi durumunda dahi bu kişilerin kazançlı çıkacaklarına işaret edilmiştir.

Zira bu kişilerin her halükarda bu iki takımdan bir tanesinin finalde yer alacak olmasından dolayı gönül rahatlığına sahip olduklarının diğer bir ifade ile kendilerini mutlu hissettiklerinin altı çizilmiştir. Özellikle çocuğun bu durumdan duyduğu memnuniyetyüzündeki gülümsemeye vurgulanmıştır.

Söylemsel Çözümleme:

“Ben her halükarda finaldeyim!” ifadeleriyle 2010’daki Avrupa Şampiyonası yarı final maçıyla Almanya’da yaşayan Türk göçmenlerin kendilerini bağlı hissettikleri Almanya ya da Türkiye’nin finale yükseleceği vurgulanarak bu kişilerin kaybedecekleri bir şeyin olmadığı söylemi geliştirilmiştir. Zira

kendilerini her iki ülkeye de ait hissedenden bu kişilerin her halükarda kazançlı çıkacaklarının altı çizilmiştir.

50 YIL FAHRE
KARİYERİNİZİN YOLU İZİNİZİN

(Heiko Sakurai, Berliner Zeitung 2006)

Karikatür 3

Gösterge: Futbol Bilgisini Ölçmeye Yönelik Sınav

Gösterenler: Alman bayrağı, açık renk saçlı Alman bir erkek, siyah saçlı ve bıyıklı bir Türk erkeği, bir makam koltuğu, bir normal sandalye, not defteri, kalem.

Gösterilenler: Sınama, düşünme, entegrasyon (uyum), mutluluk, memnuniyet, kabullenme.

Göstergebilimsel Çözümleme:

Bu karikatür ile 2010’daki Avrupa Şampiyonası sırasında Türklerin Alman Milli Takımı’nı desteklemesinin kimi Almanlar tarafından şüphe ile karşılandığı düşüncesine atıf yapılmıştır. Karikatürde Alman bayrağının önünde yer alan makam sandalyesinde oturan bir erkek bulunmaktadır. Bu erkek karşısında normal bir sandalyede oturan siyah saçlı ve bıyıklı erkeğe bir takım sorular yönetmekte ve aldığı cevapları not etmektedir. Erkeğin gerek Alman bayrağının önünde oturması gerekse bir makam sandalyesinin olması ve karşısındaki kişiye sorular yöneltmesi ona Alman bir kamu görevlisi izlenimi vermektedir. Bu görevlinin sorularını yanıtlayan kişi, Alman bakış açısına göre siyahsaçlı ve bıyıklı olması nedeniyle tipik Türk erkeğini temsil etmektedir. Alman kamu görevlisi diğer deyişle yetkilisi izlenimi veren bu kişi ciddi bir şekilde karşındaki Türk göçmene futbolla ilgili sorular yöneltmektedir. Türk göçmen onun cümlelerini, dikkatli ve düşünceli bir şekilde takip ederek daha o cümleye başlar başlamaz cümlesini tamamlamaktadır. Başladığı

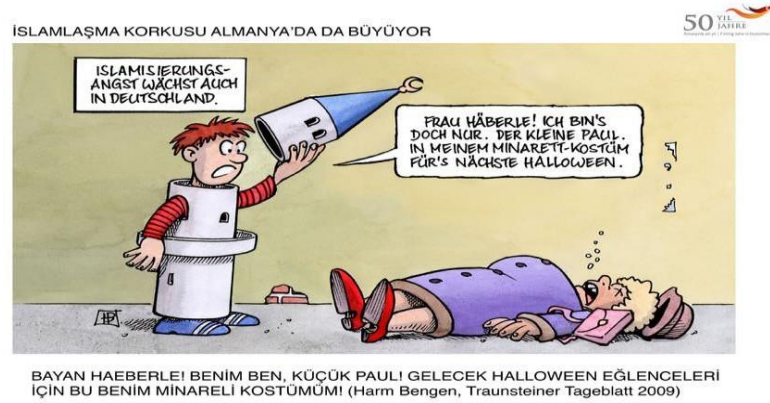
cümlelerin sonunun kendisinin hoşuna gidecek şekilde tamamlanan Alman yetkili ayağa kalkarak Türk göçmenin elini güçlü bir şekilde sıkıp ona “Tebrik ederim, takıma hoş geldiniz!” demektedir. Bu sırada bu kişinin yüzünde abartılı bir gülümseme bulunmaktadır. Karikatürün tamamı değerlendirildiğinde Türklerin Almanya'ya entegrasyonunun aşama kaydettiğinin futbol bilgisinden yola çıkılarak sunulması durumuna gönderme yapılmıştır.

Söylemsel Çözümleme:

Karikatürde Alman yetkilinin cümlelerini “Top..... yuvarlaktır! Bir maç..... 90 dakika sürer! Alman Şampiyonu..... sadece FC Bayern olur!” şeklinde tamamlayan Türk göçmenin dolayısıyla

Türklerin futbol bilgisinin yeterli olduğuna yönelik olumlu bir söylem geliştirilmiştir. Türk göçmenin daha cümlelerin başını duyar duymaz onları doğru bir şekilde tamamlaması onun gerçekten Alman takımını tutmaya hak kazandığını gösteren bir durum olarak lanse edilmiştir. Bu durum “Tebrik ederim, takıma hoş geldiniz!” ifadeleriyle pekiştirilmiştir. Burada Türklerin Alman vatandaşlığına alınırken tabitutulduğu sınava da bir gönderme yapılmıştır. Ayrıca karikatürde Türk göçmenin Alman Milli Takımı'nın taraftarlığına dahi kabul edilmesinin bir sınava bağlanması durumu eleştirilmiştir. Zira Alman toplumuna entegre olma noktasında eleştirilen Türklerin her fırsatta Almanlar tarafından sorgulanması ve test edilmesi doğru bir davranış olarak değerlendirilmemiştir. Bu bağlamda Alman vatandaşlığına geçme sürecinde Türklerin yaşadıkları zorluklar burada futbol taraftarlığına kabul edilme üzerinden eleştirilme yoluna gidilmiştir.

6.2. Dinle İlgili Karikatürler

Karikatür 4

Gösterge: Halloween Kostümü

Gösterenler: Kırmızı saçlı bir erkek çocuğu, sarı saçlı bir kadın, bir kadın şapkası, minareşeklinde bir şapka, hilal, cami şerefesi kostümü, pembe bir çanta, kırmızı bir ayakkabı, duvar.

Gösterilenler: Korku, şaşırma, bayılma, teselli etme.

Göstergebilimsel Çözümleme:

Karikatürde Halloween eğlenceleri sırasında cami minaresi kostümü giymiş olan kırmızı saçlı bir çocuğu gören sarı saçlı bir kadının korkudan bayılması temsil edilmiştir. Türk Dil Kurumu (2020) sözlüğünde minare “Camilerde müezzinin ezan okuduğu, sela verdiği, şerefesi olan, çoğunlukla taştan, yüksek ve ince yapı” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu karikatürde İslam inancının ibadethanesi olan camiye insanları ibadete davet etmek amacıyla kullanılan minare, Halloween yani Cadılar Bayramı kostümü olarak kullanılmıştır. Her sene 31 Ekim tarihinde kutlanan bu bayram kökenleri Pagan**** ve Hristiyan inancına dayanmaktadır. Halloween sözcüğü All Hallows Eve kavramının

**** Cadılar Bayramı'nın kökenleri Antik Britanya'da Pagan Keltlerin tarafından kutlanan Samhain Festivali'ne kadar dayanmaktadır. Bu dönemde yazın bitip kışın başladığına ve ölülerin kutsandığına inanılmaktaydı. Ayrıca bu dönemde ölen kişilerin daha önceden yaşadıkları evleri ziyaret ettiği düşüncesi hakimdi. Bu nedenle kötü ruhlardan korunmak için büyük ateşler yakıp maskeler takarak kostümler giyiliyordu. 7. yüzyılda Papa IV. Boniface 13 Mayıs'ta kutlanan Azizler Günü'nü 31 Ekim tarihine aldırdı ve o günün kutsal kabul edilmesiyle Batılı dillerinde Halloween yani Cadılar Bayramı olarak adlandırılan

kısaltılmış halidir ve Azizler Günü'nün arifesi anlamına gelmektedir. Batı dünyasında özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde çok büyük ve görkemli şekilde kutlanan bu bayramda, çocuklar genellikle korkunç kostümler giyerek, kapı kapı dolaşıp şekerleme ve harçlık toplamaktadır. Bu bayram süresince maskeli balolar, korku filmleri seansları yapılmakta ve perili olduğu düşünülen evlere geziler düzenlenmektedir(Habertürk, 2019).

Karikatürde çocuğun giymiş olduğu minare kostümü ile İslam inancı sembolize edilmiş ve özellikle 11Eylül saldırılarından sonra Batılı ülkelerde sıklıkla gündeme gelen (Bpd.de, 2006; Zimmermann & Schulz, 2011: 1-2; Amerikanın Sesi, 2019) “İslamofobi” olarak adlandırılan İslam korkusuna dayalı olan Müslüman karşıtlığına (Akıncı Çötök ve Taşdelen 2013, 5) gönderme yapılmıştır. Ayrıca karikatürün başlığında “İslamlaşma korkusu Almanya’da da büyüyor” ifadesiyle İslam inancının Almanya’da yaygınlaşmaya başladığı vurgulanarak bunun neticesinde ortaya çıkan korku durumu sembolize edilmiştir. Cadılar Bayramı’nda özellikle çocukların korkunç maskeler ve kıyafetler giyerek insanları korkutmaya çalışmaları durumu bu karikatürde İslam dininin en önemli simgelerinden biri olan cami minaresi kostümüyle görselleştirilmiştir. Bu kostümün bir inancı simgelemesinden öte bir korku unsuru olarak gösterilmesi dikkat çeken nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu simgenin, karikatürde giyimi ve sarı saçlarıyla Alman izlenimi veren kadını ne kadar korkuttuğu onun bayılması ve ağzından çıkan baloncuklarla temsil edilmiştir. Maskesini çıkaran çocuğun yüzündeki şaşkınlık ve kullandığı ifadeler (“Bayan Haeberle! Benim Ben, küçük Paul! Gelecek Halloween eğlenceleri için bu benim kostümüm!”) onun kadının bayılmasını beklemediğini göstermektedir.

Söylemsel Çözümleme:

Karikatürün başlığında “İslamlaşma korkusu Almanya’da da büyüyor” ifadesi yer almaktadır. Bu ifade ile son zamanlarda İslam inancının tüm batı dünyasında olduğu gibi Almanya’da da yaygınlaşmaya başlamasıyla ortaya çıkan korku vurgulanarak bu duruma karşı eleştirel bir söylem geliştirilmiştir. Minare kostümü giymiş olan çocuk yerde baygın bir vaziyette yatan kadına “Bayan Haeberle! Benim ben, küçük Paul! Gelecek Halloween eğlenceleri için bu benim kostümüm!” diyerek bir yandan Cadılar Bayramı’na hazırlık yaptığını vurgulayarak bunun korkutucu bir kostüm olduğunun bilincinde olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan ise çocuk, kadının İslam inancının en önemli sembollerinden biri olan cami minaresinden kaynaklı korkusunu azaltmak ve onu teselli etmek için bir söylem ortaya koymuştur.

İslam Almanya'nın Bir Parçası Değildir! (Klaus Stüttmann, Der Tagesspiegel 2011)

Karikatür 5

Gösterge: Alman Politikacının İslam’a bakışı

Gösterenler: Büyük bir cami kubbesi ve 4 adet minare, 3 adet kubbesi ve 4 minaresi olan bir cami silueti, başörtülü iki kadın, takke takmış bıyıklı bir erkek, takım elbise giymiş kravatlı bir erkek, iki el.

Gösterilenler: Yok sayma, görmeme, gerçeği inkâr etme.

Göstergebilimsel Cözümleme:

Karikatürde takım elbise giymiş kravatlı bir erkeğin etrafında yer alan İslam inancının sembollerini görmemek amacıyla gözlerini iki eliyle sımsıkı bir şekilde kapattığı görülmektedir. Erkeğin takım elbiseli olması ve kravat takıyor olması onun Alman bir politikacı olduğu izlenimini yaratmaktadır. Karikatürde bu Alman politikacının etrafında yer alan dolayısıyla Almanya'nın bütününe yayılmış olan İslam inancına ait göstergeleri (camiler, takke takmış bir erkek, başörtülü kadınlar) yok sayarak İslam'ın Almanya'nın bir parçası olduğu gerçeğini inkâr etmeye çalıştığına vurgu yapılmıştır****. Ayrıca karikatürde Türk olduğu düşünülen başörtülü kadın ile takke takmış olan bıyıklı bir erkek göze çarpmaktadır. Bu kişilerin yüz ifadelerine bakıldığında Alman politikacının iki eliyle gözlerini sıkı sıkıya kapamaya çalışmasını garipsedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kişilerin birbirlerine bakarak bu durumu anlamlandırmaya yönelik çaba sarf ettikleri de görülmektedir.

Söylemsel Cözümleme:

Der Tagesspiegel'de yayınlanan bu karikatürde Alman politikacı izlenimi veren erkeğin iki eliyle gözlerini sımsıkı kapatmaya çalışarak "İslam Almanya'nın bir parçası değildir" ifadeleri yer almaktadır. Bu politikacı bu söylemiyle kendi etrafını saran diğer bir deyişle Almanya'nın bütününe yayılmış olan İslam'a ait olan simgeleri görmezden gelerek İslam'ın Almanya'nın bir parçası olduğu gerçeğini kabul etmemeye çalıştığı vurgulanmıştır. Bu kişinin gerçeği görmeme ya da yok sayma durumuna karşı karikatürde eleştirel bir söylem geliştirilmiştir.

Karikatür 6

Gösterge: Duaya Davet

Gösterenler: Başörtülü bir kız çocuğu, saçları iki yandan bağlı bir kız çocuğu, modern (batılı tarzda) kıyafetli bir kadın, kapı, apartman boşluğu, merdiven parmaklıkları.

Gösterilenler: Davet, şaşkınlık, normalleşme, kabul etme.

Göstergebilimsel Cözümleme:

Karikatürde giyim tarzından ve başörtülü olmasından dolayı Türk ve Müslüman izlenimi veren küçük bir kız apartman içinde yer alan dairenin kapısının önünde durmaktadır. Bu küçük kız arkadaşıyla beraber duaya gitmek için arkadaşının annesinden izin istemektedir. Bu kız, görünüşünden Alman olduğu anlaşılan kadının kapısına gelerek onun kendi yaşında olan küçük kızını tıpkı dışarıya oyun oynamaya davet eder gibi dua etmeye gitmek için çağırılmaktadır. Bu durum Almanya'daki

**** Günümüzde dahi Alman kamuoyunda İslam'ın Almanya'nın bir parçası olup olmadığı konusunda hala tartışmalar güncelliğini korumaktadır (Deutsche Welle, 2012; Deutsch Welle, 2015; Euronews, 2018).

İslamlaşmanın ne kadar küçük yaşta görülmeye başladığını diğer bir ifade ile çocukları etkisi altına alabilecek bir tehlike olarak görüldüğünü sembolize etmektedir. Ayrıca karikatürde İslamlaşma akımının ne kadar normalleştiği vurgulanmıştır. Zira bu başörtülü küçük kızın hiç bir çekinme belirtisi göstermeden arkadaşının annesinden onunla duaya gitmek için izin istemesi söz konusudur. Karikatürde ayrıca anne ve kızı, kapının önünde duran muhtemelen komşuları olan başörtülü kızın tam olarak kendilerinden ne istediklerini anlamaması yüzlerinde yer alan şaşkın ifade ve anlamsız bakışlarla temsil edilmiştir.

Söylemsel Çözümleme:

Karikatürde Türk ve Müslüman olan başörtülü küçük kız Alman komşularının evine gelerek arkadaşıyla duaya gitmek için annesinden şu şekilde izin istemektedir: “Anna benimle dua etmeye gelebilir mi?” Busoru ifadesiyle başörtülü kızın arkadaşını dua etmeye çağırma eylemi tıpkı çocukluk döneminde başka çocukları oyun oynamaya çağırma durumu gibi temsil edilerek her gün karşılaşılan normal bir tavır olarak sunulmuştur. Aslında bu ifadeyle bir yandan komşuluk ilişkileri yoğunlaşan Türk ve Alman uluslarının çocuklarının beraberce oyun oynamasıyla pekişen arkadaşlık bağlarını ortaya koyarken diğer yandan Almanya’da yaygınlaşmaya başlayan İslamlaşmaya işaret edilmiştir. Zira çok küçük yaştan itibaren Alman çocuklarının Müslüman arkadaşları sayesinde İslam’la tanışmaları ve İslamlaşmanın Almanya’da yaygınlaşmaya başlaması durumuna vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda çocukların Türk komşu ve arkadaşları sayesinde İslam ile erken yaşlarda tanışması dolayısıyla Almanya’nın İslamlaşmasına karşı insanlarda ortaya çıkan korkuya yönelik olumsuz bir söylem geliştirilmiştir.

“Sayın Müller siz hiç gazete okumuyorsunuz herhalde, sizin görünümünüz İslamcılara provake ediyor.Hepimizin havaya uçmasını mı istiyorsunuz!” (Til Mette, Stern 2007)

Karikatür 7

Gösterge: İslamcıların Provoke Edilmesi

Gösterenler: İş yeri, başörtüsü takmış takım elbiseli kravatlı bir erkek, masa, telefon, boşkağıtlar, dosyalar, duvarda asılı olan bir tablo, gözlüklü takım elbiseli kravatlı bir erkek.

Gösterilenler: Uyarma, provoke etme, korku.

Göstergebilimsel Çözümleme:

Bu karikatürde bir büro ortamında yan yana oturan, takım elbiseli ve kravatlı iki kişinin birbirlerine bakarak konuştukları görülmektedir. Karikatürdeki gözlüklü erkeğin elinde, başörtülü kişinin ise masasının üzerinde kağıtlar bulunmaktadır. Bu durum bu kişilerin muhtemelen Müslüman göçmenlerle görüşerek onlarla ilgili karar verilmesi noktasında çalıştıkları izlenimi vermektedir. Masanın orta kısmında oturan erkeğin başında geleneksel tarzda örtülmüş bir başörtü bulunmaktadır. Bu kişinin masadaki oturma şekli ve pozisyonu (ellerinin masanın üzerinde olması,

telefonunun duruşu, kâğıtlar ile kalemin pozisyonu, arkasında büyük bir tablonun ve çok sayıda dosyanın yer alması vb.) büronun ona ait olduğu izlenimini oluşturmaktadır. Bu kişinin yanında oturan gözlüklü kişinin elinde bir kâğıt bulunmakta bacak bacak üstüne atmış bir şekilde başörtülü erkeğe bakarak onun söylediklerini ve yaptığını anlamlandırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Resmi bir makama ait bir büro izlenimi veren bu odada, başörtülü erkeğin söylemlerinden İslamcılardan korktuğu için İslam inancının en önemli sembollerinden biri olan başörtüsünü takma yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle karikatürde Alman yetkilinin İslamcılardan korktuğu için başörtü takarak kendini kamufle etmeye çalışması görülmektedir. Bu kişinin yüz ifadesi (özellikle gözlerinin açılması ve kaşlarının durumu) İslamcılardan ne kadar korktuğunu ve karşıdaki kişinin görüntüsünden ne kadar endişe duyduğunu göstermektedir. Zira o karşıdaki kişinin başörtüsü takmayarak İslamcıları provoke ettiğine inanmakta ve bu durumdan duyduğu korkuyu karşısında rahat hareketleriyle (bacak bacak üstüne atması, bir elinin masanın üzerinde diğerini ise beyaz bir kâğıt tutması) dikkat çeken erkeğe söylemleriyle aktarmaya çalışmaktadır. Ayrıca başörtü takan kişinin bu söylemlerinde (Almanca orijinal halinde) soru işareti, ünlem ve tekrar soru işareti kullanmıştır. Bu durum da başörtü takan kişinin karşıdaki erkeğe bir yandan sorgulayıcı bir şekilde bir tavır takınırken diğer yandan onu uyarmaya çalıştığı vurgulanmıştır.

Söylemsel Cözümleme:

Karikatürde başörtü takan erkek “Sayın Müller, siz hiç gazete okumuyorsunuz herhalde, sizin görünümünüz İslamcıları provoke ediyor. Hepimizin havaya uçmasını mı istiyorsunuz?!” şeklinde bir ifade kullanarak bir yandan İslamcılardan ne kadar çok korktuğunun altını çizmiş diğer yandan ise gazetelerde İslamcılarla ilgili yapılan olumsuz haberlere işaret etmiştir. Bu bağlamda basında İslamcıların kendileri gibi düşünüp davranmayanları havaya uçuran diğer bir deyişle kanlı terör eylemleri yaparak onları cezalandıran bir anlayış benimsediklerine vurgu yapılmıştır. Bu durum basında İslamcılara yönelik olumsuz bir söylemin geliştirilmiş olduğunu göstermektedir. Karikatürde erkek olmasına rağmen bu kişinin gazetelerde yer verilen olumsuz haberlerin etkisiyle kendisini korumak amacıyla İslam inancının en önemli sembollerinden biri olan başörtüsünü neden takma yoluna gittiği bubağlamda açıklanmıştır. İslam inancında sadece kadınların başörtüsü takması durumu söz konusu iken bu karikatürde bir erkeğin anormal bir şekilde (erkekler için İslam inancında böyle bir durum söz konusu olmamasına rağmen) başörtüsü takması bu kişinin İslam inancıyla ilgili olarak ne kadar az ve yanlış bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum ile birçok Almanın İslam inancına yönelik olarak ne kadar az ve yanlış bilgiye sahip olduğu düşüncesine atıf yapılmıştır. Dolayısıyla bu karikatürde Almanların İslam ve Müslümanlarla ilgili sahip olduğu kalıp düşüncelere gönderme yapılarak eleştirel bir söylem geliştirilmiştir.

Karikatürde başörtülü kişinin insanları havaya uçuran İslamcıları Türkler olarak nitelendirdiği anlaşılmaktadır. Zira bu karikatürün Almanya’ya Türklerin göçünün 50. yılı kapsamında yapılan karikatür yarışmasına katılmış olması buradaki İslamcı ifadesi ile Müslüman olan Türk göçmenlerin kast edildiğinin açık bir göstergesidir. Bu bağlamda karikatürde diğer Müslüman göçmenlerin bu kategoride değerlendirilmediği ya da sadece Türklerin terör saldırıları düzenleyen İslamcılar olarak görüldüğü fikri dikkati çekmektedir. Bu düşünceden hareketle karikatürde bazı Almanların basının etkisiyle edindikleri yanlış ve eksik bilgiler nedeniyle Türklerden korktuğu dolayısıyla onlara karşı ön yargı beslediklerine dair olumsuz düşünceye vurgu yapılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Almanya’ya göçün 50. yılında Alman karikatürlerinde Türklerin nasıl sunulduğu futbol ve din ekseninden yola çıkılarak söylem analizi ve göstergebilimsel çözümleme yöntemleri kullanılarak incelenmiştir.

Futbol ile ilgili karikatürler değerlendirildiğinde Almanya’da yaşayan Türklerin 2010 yılındaki Avrupa Şampiyonası müsabakalarında hem Türkiye’yi hem de Almanya’yı desteklemeleri onların bu bağlamda Almanya’ya entegre oldukları fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum karikatürlerde de vurgulanmıştır. Zira gerek taraftar gerekse futbolcu olarak Alman-Türk şeklinde nitelendirilen kişilerin Almanya’yı desteklemesi entegrasyon noktasında olumlu bir gelişme olarak lanse edilmiştir. Ancak Türklerin Alman Milli Takımı’nın taraftarı olarak kabul edilebilmesinin Alman vatandaşlığına geçiş sınavı gibi sembolize edilmesi bu duruma yönelik eleştirel bir söylemin

geliştirilmiş olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Zira Türklerin Alman Milli Takımı'nın taraftarı sayılabilmesi için bile bir sınavdan geçerek bu konumu hak etmesi gerekmektedir. Ayrıca Türklerin Alman vatandaşlığına geçme sürecinde yaşadıkları zorluklar burada futbol taraftarlığına kabul edilme perspektifinden eleştirilme yoluna gidilmiştir.

Futbola ilgili karikatürlerde yapılan eleştirilerin ne kadar gerçeği yansıttığı ve hala güncel olduğu, son yıllarda yaşanan bazı olaylarda da kendisini göstermiştir. Türk kökenli Alman vatandaşı olan Mesut Özil'in Alman Milli Takımı'ndan ayrılma süreci bu duruma örnek olarak verilebilir. Zira Özil'in Alman Milli Takımı'nda oynama kararı alması uyum açısından önemli bir sinyal olarak nitelendirilmiş ve onun Almanya'ya uyum sağlamış başarılı bir Alman-Türk örneği olarak lanse edilmesine neden olmuştur (Deutsche Welle, 2009). Ancak daha sonra yaşananlar ise onun "Kazanınca Alman, kaybedince Türk oluyorum." ifadelerini kullanarak Alman Milli Takımı'ndan ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Almanya'da doğup büyüyen Alman-Türk olarak nitelendirilen yeni nesiller hala entegrasyon noktasında sınanmakta ve herhangi bir olumsuz bir durum karşısında kökenleri onlara kimi zaman sert bir şekilde hatırlatılmaktadır.

Dinle ilgili karikatürler değerlendirildiğinde İslam'ın Almanya'da yaygınlaşmaya başlaması neticesinde büyüyen İslamlaşma korkusuna atıf yapılmıştır. İslam inancıyla ilgili bazı Almanların özellikle yetkililerin ne kadar az ve yanlış bilgiye sahip olduğu vurgulanarak bu konuda eleştirel bir söylem geliştirilmiştir. Ayrıca İslam'ın artık Almanya'nın bir parçası olduğu gerçeğinin politikacılar tarafından reddedilmesi durumuna da gönderme yapılarak ve bunun yanlışlığının altı çizilmiştir. O dönem karikatürlere yansıyan bu durum hala güncelliğini korumaktadır. Zira başta Almanya Başbakanı Merkel olmak üzere çok sayıda politikacı hala İslam'ın ya da Müslümanların dolayısıyla Türklerin Almanya'nın parçası olarak kabul edilip kabul edilmemesi konusunda açıklamalarda bulunmaya devam etmektedir. Bu durum İslam'ın Almanya'nın bir parçası olarak kabul edilmesi noktasında bu ülkede hala ilerleme olmadığını dolayısıyla gerçeklerin görmezden gelinmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda incelenen karikatürlerde eleştirel bir söylem ortaya konulduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Akıncı Çötök, N. & Taşdelen, H. M. (2013). Avrupa ekseninde yabancı korkusu ve İslamofobi algısının değerlendirilmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/6, 1-13.
- Alkan, M. N. (2011). "Transmigranten Auf Dem Weg In Die Heimat?." Erişim Tarihi: 01.05.2020.
file:///C:/Users/Eylem/Desktop/kimlik%20bsllh/Transmigranten%20auf%20dem%20Weg%20in%20die%20Heimat_%20(Pdf).pdf.
- Almalı, A. (2018). Almanya'da yükselen İslamofobi ve dergilerdeki İslam karşıtı yayınlar. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 2 (2) , 129-145.
- Amerika'nın Sesi. (2019). 11 Eylül Almanya'daki Müslümanların hayatlarını nasıl değiştirdi. Erişim Tarihi: 11.05.2020. <https://www.amerikaninsesi.com/a/article-11-eylul-almanyadaki-musulmanlarn-hayatlar-nasl-deitirdi-129537018/899590.html>.
- Arık, M. B. (1998). *Değişen toplum değişen karikatür*. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınlar.
- Atabek, Ü. (2007). "Söylem çözümlemesi: Başlangıç düzeyi için öneriler." *Medya Metinlerini Çözümlemek: İçerik Göstergebilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri* içinde, derleyenler Ümit Atabek ve Gülseren Şendur Atabek. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Atamaz Aşıcıoğlu, E. (2001). Yazısız karikatürün grafik sanatındaki yeri, yazısız karikatür uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Sanat Eseri. Ankara.
- Atamaz Aşıcıoğlu, E. (2019). İletişim tarihinde karikatürün yeri. Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-81070/elif-atamaz-asicioglu---iletisim-tarihinde-karikaturun-.html>.
- Aydın, Y. (2009). *Topoi des Fremden: Zur Analyse und Kritik einer sozialen Konstruktion*, Konstanz: UVK Verlag.

- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel serüven*. çeviren Mehmet Rıfat-Sema Rıfat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baudelaire, C. (1997). *Gülmenin özü*. çeviren İrfan Yalçın. İstanbul: İris Yayınları.
- BBC. (2018). “Mesut Özil: ‘Alman Gibi Düşünüp Çalışan, Türk Gibi Hisseden’ Yıldız.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.bbc.com/turkce/spor-44919942>.
- Botton, A. D. (2005). *Statü endişesi*. çeviren Ahu Sıla Bayer. İstanbul: Sel Yayınları.
- Bpd.de. (2006). “Türkische Minderheiten in Deutschland.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.bpb.de/izpb/9698/tuerkische-minderheit-in-deutschland>.
- Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat. (2020). “Staatsymbole in Deutschland.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/verfassung/staatliche-symbole/staatssymbole/staatssymbole-node.html>.
- Büyükkantarcıoğlu, S. Nalan. 2012. “Söylem incelemelerinde eleştirel dilbilimsel boyut: Eleştirel söylem çözümlemesi ve ötesi.” *Haberî Eleştirmek* içinde. editör Ömer Özer, Konya: Literatürk Yayınları.
- Büyüktopçu, M. B. & Gündoğdu, S. (2019). Alman karikatürleri örneğinde İslamofobi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Fuat Sezgin Özel Sayısı)*, 91-102.
- CNN Türk. (2012). “Alman karikaturistler Türkleri böyle görüyor.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.cnnturk.com/2012/kultur.sanat/diger/02/13/alman.karikaturistler.turkleri.boyle.goruyor/648885.0/index.html>.
- Coşan, L. (2009). *Tanrım bizi Türklerden koru*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Cumhuriyet. (2018). “Mesut Özil Alman Milli Takımını bıraktı: Kazanınca Alman kaybedince Göçmen (Türk) oluyorum.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mesut-ozil-alman-milli-takimini-birakti-kazanınca-alman-kaybedince-gocmen-oluyorum-1034258>.
- Der Tagesspiegel. (2018). “Integrierte Dummheit.” Erişim Tarihi: 11.05.2020. <https://www.tagesspiegel.de/politik/martenstein-ueber-ilkay-guendogan-und-mesut-oezil-integrierte-dummheit/22587240.html>.
- Dfb. de. (2010). “Tasci Fussball Ist Die Grosse Integrationschance.” Erişim Tarihi: 01.05.2020. <https://www.dfb.de/news/detail/tasci-fussball-ist-die-grosse-integrations-chance-21738/>.
- Deutschlandfunk. (2019). “Talente Fördern oder Abwerben?” Erişim Tarihi: 17.05.2020. https://www.deutschlandfunk.de/tuerkischer-fussballverband-in-deutschland-talente-foerdern.1346.de.html?dram:article_id=455598.
- Deutsche Welle. (2009). “Mesut, Alman Milli Takımı'nı seçti.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.dw.com/tr/mesut-alman-milli-tak%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1-se%C3%A7ti/a-4005948>.
- Deutsche Welle. (2012). “Merkel: : İslam Almanya'nın bir parçası.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.dw.com/tr/merkel-islam-almanyan%C4%B1n-par%C3%A7as%C4%B1/a-16269228>.
- Deutsch Welle. (2015). “Merkel: İslam Almanya'nın bir parçası.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.dw.com/tr/merkel-islam-almanyan%C4%B1n-bir-par%C3%A7as%C4%B1/a-18185855>.
- Deveçeken, İ. (2010). “Ay-yıldızlı Türk Bayrağı ile Kartallı Almanya bayrakları birlikte dalgalanıyor.” Erişim Tarihi: 01.05.2020. <https://www.haberler.com/ay-yildizli-turk-bayragi-ile-kartalli-almanya-2267858-haber/>.
- Dokgöz, D. (2004). “Karikatür ve popüler kültür soruşturması”, *Eğitim, Popüler Kültür ve Gençlik*. Özel Sayı. 5(57). Kasım 2004.
- Eagleton, T. (2005). *İdeoloji*. çeviren Mutlalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Euronews. (2018). “Almanya Başbakanı Merkel: İslam ve Müslümanlar Almanya'ya ait.” Erişim Tarihi: 10.03.2020. <https://tr.euronews.com/2018/03/16/almanya-basbakan-merkel-islam-ve-muslumanlar-almanya-ya-ait>.
- Finans.Haberler.com. (2018). “Gurbete Gidişin 58'inci Yılı.” Erişim Tarihi: 01.05.2020. <https://www.haberler.com/gurbete-gidisin-58-inci-yili-11385528-haber/>.
- Fiske, J. (2015). *İletişim çalışmalarına giriş*. çeviren Süleyman İrfan. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Günay, N. Z. Avrupa'da İslamofobi söylemler üzerinden nasıl inşa ediliyor?. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları*, 6-14.
- Gzt. (2018). “Mesut Özil Neden Alman Milli Takımını Seçti?” Erişim Tarihi: 22.02.2020. <https://www.gzt.com/lugat/mesut-ozil-neden-alman-milli-takimini-secti-3159459>.

- Haber7. (2012). “Avrupa Futbol Şampiyonasında Türklerin tuttuğu takım. Erişim Tarihi: 22.02.2020. <http://www.haber7.com/yazarlar/osman-atesli/891096-avrupa-futbol-sampiyonasinda-turklerin-tuttugu-takim>.
- Habertürk. (2019). “Cadılar Bayramı Ne Zaman? Cadılar Bayramı (Halloween) Nedir?” Erişim Tarihi: 01.05.2020. <https://www.haberturk.com/cadilar-bayrami-ne-zaman-cadilar-bayrami-nin-halloween-nedir-2535143>.
- Hünerli, S. (1993). Türkiye’de gazete karikatürü’nün durumu ve siyasi karikatürün söylemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Fakültesi Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul.
- Hürriyet. (2012). “Alman karikatüristler Türkleri bu gözle görüyor.” (Erişim Tarihi: 01.05.2020. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/alman-karikaturistler-turkleri-bu-gozle-goruyor-19908808>.
- İlgin, L. (2003). Söylem ve ideoloji mitoloji, din, ideoloji. *Söylem ve İdeoloji* içinde editörler Zeynep Özarslan, Barış Çoban. İstanbul: Su Yayınları.
- İnternethaber. (2006). “Türk-Alman Bayrağı Müzelik.” Erişim Tarihi: 11.05.2020. <https://www.internethaber.com/turk-alman-bayragi-muzelik-52390h.htm>.
- Lexutt, A. (2011). *Luther und der Islam: Beten und büßen statt reden und kämpfen*, Spiegel der Forschung 28 Nr. 2, Gießen: Justus-Liebig-Universität.
- Lewicki, A. (2017). *2016 Ulusal Raporu Almanya’da İslamofobi*, Analiz, Ekim 2017, Sayı 219, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, İstanbul: TurkuvaZ Haberleşme ve Yayıncılık.
- McTighe, S. (1993). “Perfect Deformity, Ideal Beauty, and the "Imaginaire" of Work: The Reception of Annibale Carracci's "Arti di Bologna" in 1646, by Sheila McTighe”, *The Oxford Art Journal*, England: Oxford University Press.
- Mora, N. (2011). *Alman kültüründe düşman imgesi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mooney, A.; Peccei, J. S. ; LaBelle, S.; Henriksen, B. E. ; Eppler, E. ; Irwin, A. ; Pichler, P. ; Preece, S.; Soden, S. (2011). *Language, society and power: An introduction*. London & New York: Routledge.
- Müller, J. (2007). “Islamophobie und Antisemitismus. Kritische Anmerkungen zu einem fragwürdigen Vergleich.” *Die Juden Sind Schuld*. Amedau Antonio Stiftung. Berlin: Ratzlow Druck.
- NTV Spor. (2019). “Farklı Ülkelerin Milli Takımında oynamış olan Türk Futbolcular.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.ntvspor.net/foto-galeri/diger-ulkeleri-sectiler-5c98e696b315a816b44597a3/1>.
- NTV. de. (2019). “Der Adler darf nicht auf die Fahne.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. <https://www.n-tv.de/ratgeber/Der-Adler-darf-nicht-auf-die-Fahne-article13191486.html>.
- Özer, A. (1998). *Kuramsal ve uygulamalı karikatür*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Özer, A. (2007). *Karikatür yazıları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Prevezanos, K. (2011). “Deutsch-türkisches Anwerbeabkommen.” Erişim Tarihi: 11.12. 2020. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15469701,00.html>.
- Pusch, B. & Aydın, Y. (2011). “Abwanderung von hochqualifizierten deutschen StaatsbürgerInnen türkischer Herkunft.” Erişim Tarihi: 17.05.2020. http://www.migration-boell.de/web/migration/46_2872.asp.
- Sancar Üşür, S. (1997). *İdeolojinin serüveni*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sancar Üşür, S. (2008). *İdeolojinin serüveni: Yanlış bilinç ve hegemonyadan söyleme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Setav. (2018). “Mesut Özil Vakası ve Ötesi: Almanya Nereye?” Erişim Tarihi: 01.05.2020. <https://www.setav.org/mesut-ozil-vakasi-ve-otesi-almanya-nereye/>.
- Sözen, E. (1996). “Haber Söylemi ve İdeoloji”, *Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı*: 12. sayı: 12. Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Kasım- Aralık: 1543-1548
- Sputniknews. (2015). “İslamofobi Türkleri Almanya’dan kaçırıyor mu?” Erişim Tarihi: 11.05.2020. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201506221016136620/>.
- Star. (2019). “Kazanınca Almansın Kaybedince Türk! Hakaretler bir anda övgüye döndü.” Erişim Tarihi: 15.05.2020. <https://www.star.com.tr/spor/kazaninca-almansin-kaybedince-turk-hakaretler-bir-anda-ovguye-dondu-haber-1487054/>.
- Şahin, S. (2017). “Almanya ve Avusturya’da Dördüncü Kuşak Türk Gençleri.” *Hacettepe University Journal of Turkish Studies/HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (26).2017 Bahar (26): 281-291.
- Şentürk, E. (2012). *Die Integrationsfunktion türkischer Ethnomedien in Deutschland: eine qualitative*

- Untersuchung aus der Sicht von Jugendlichen mit türkischen Migrationshintergrund.* Dissertation. Hamburg: Hamburg: Universität.
http://ediss.sub.uni-hamburg.de/frontdoor.php?source_opus=5679&la=de. (Erişim Tarihi: 11.12.2019).
- Timetürk (2016): Alman halkının İslam korkusu <https://www.timeturk.com/alman-halkinin-islam-korkusu/haber-316632> (Erişim Tarihi: 30.10.2020).
- Topuz, H. (1986). *İletişimde karikatür ve toplum*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi. Topuz, H. (1997). *Başlangıcından bugüne dünya karikatürü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Tosun, C. (2016). Alman medyasında Müslüman kadın algısı. *Dini Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı*, 257.
- Türk Dil Kurumu. (2020). “Minare.” Erişim Tarihi: 01.05.2020. <https://sozluk.gov.tr/>.
- UHİM. (2010). “Medya İslamofobiyi körüklüyor.” Erişim Tarihi: 24.02.2020. <https://www.uhim.org/medya-islamofobiyi-korukluyor.html>.
- Van Dijk. T. A. (1995a). “Ideological Discourse Analysis”, New Courant: Special issue on interdisciplinary approaches to discourse analysis. Ed. Eija Ventola 4: 135-161.
- Van Dijk. T. A. (1995b). “Discourse Analysis as Ideological Analysis.” *Language and Peace*. Ed. C. Schäffner ve A. Wenden. Aldershot: Dartmouth Publishing.
- Van Dijk. T. A. (1999). Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları. *Medya İktidar İdeoloji* içinde. derleyen Mehmet Küçük. Ankara: Ark Yayınları.
- Van Dijk. T. A. (2000). “Ideology and discourse: A multidisciplinary introduction.” Erişim Tarihi:01.05.2020. <http://www.discourses.org/OldBooks/Teun%20A%20van%20Dijk%20-%20Ideology%20and%20Discourse.pdf>.
- Van Dijk. T. A. (2003). Söylem ve ideoloji çok alanlı bir yaklaşım. *Söylem ve İdeoloji* içinde. çevirenler Barış Çoban ve Zeynep Özarslan. İstanbul: Su Yayınları.
- Yeni Şafak. (2019). “Türk Yıldız Adayı Almanya Milli Takımı’nı Seçti.” Erişim Tarihi: 01.05.2020. <https://www.yenisafak.com/foto-galeri/spor/turk-yildiz-adayi-almanya-milli-takimini-secti-2035283?page=4>; <https://www.webaslan.com/futbol/mesut-ozilin-turkiye-itirafi-annem-istedi-SXHBQ101120SXQ>.
- Zimmermann, O. (2011). Türkische migranten. *Interkultur*. Juli-August 2011. Ausgabe 12. Erişim Tarihi: 11.05.2020. <https://www.kulturrat.de/wp-content/uploads/2016/07/interkultur-12.pdf>.
- Zimmermann, O. & Schulz, G. (2011). “Kein Märchen aus tausendundeiner Nacht.” *İslam Kultur Politik*. September-Oktober, Regensburg: ConBrio Verlagsgesellschaft.

Extended Abstract

Cartoon is a branch of art that makes people laugh on the one hand and makes them think on the other. For this reason, cartoons have a critical dimension apart from the purpose of entertainment. Besides the above functions of cartoons, it also reflects and maintains some stereotypes in the society. The labor migration to Germany, which started with the agreement signed between the Turkish and German governments in 1961, caused not only serious changes in the political, social and economic life of the latter country, but also the start of an irreversible process for Turkish immigrants. The Turks, which constitute the largest immigrant group in Germany today, have been struggling to exist in Germany for nearly 60 years. Thus, Turks who came to Germany as “guest workers” now try to show that they are permanent in this country by operating in many fields. As a result of the fact that Turkish immigrants are permanent in this country in recent years, the subject of their integration with the German public has come to the agenda frequently and has been opened up for serious discussion. The permanent residence of Turkish immigrants in Germany as well as their assimilation into this nation have become hotly debated topics. This case is also reflected in cartoons, specifically those focused on topics such as conflict, contradiction, and othering that are relevant to Turks residing in Germany. In 2011, an exhibition titled “50 Years 50 Cartoons: Turks Through the Eyes of German Cartoonists” was organized within the framework of the activities organized by the Presidency for Turks Abroad and Related Communities in the 50th anniversary of the immigration of Turks to Germany. The goal of this study is to determine how the Turks are depicted in the cartoons in this exhibition from the perspectives of football and religion. Among these cartoons, many of which had been published in prestigious newspapers and magazines of

Germany, those related to football and religion were chosen purposefully and analysed using critical discourse analysis and semiotic analysis methods. With an eye to the fact that Turks living in Germany supported both Turkey and Germany in the European Championship competitions in 2010, when the cartoons about football were evaluated, it was found out that they were integrated into Germany in this context. This case is also highlighted in the cartoons. The people's support of Germany both as fans and as football players, who are described as German-Turks, has been launched as a positive development in terms of integration. Symbolizing the acceptance of Turks as supporters of the German National Team as a test for German citizenship, on the other hand, indicates the idea that a critical discourse has emerged in response to this scenario. For the Turks to be considered a supporter of the German national team, even by passing a test, they must qualify for this position. In addition, the difficulties experienced by the Turks in the process of becoming a German citizen were criticized from the perspective of being accepted as a football fan. The reality of the criticism made in the cartoons about football reflects the truth and is still up to date, and has also shown itself in some events in recent years. Mesut Özil's, a German citizen of Turkish origin, process of leaving the German National Team can be given as an example to this situation. Özil's decision to play for the German National Team was considered an important signal for integration and caused him to be launched as a successful German-Turk who adapted to Germany. However, what happened afterwards resulted in his leaving the German National Team by using the phrases "I become German when I win, I become Turkish when I lose". As a result, the new generations of German-Turks born and raised in Germany are still being tested at the point of integration, and their roots are sometimes harshly reminded to them in the face of any unpleasant event. When the cartoons about religion are evaluated, reference is made to the fear of Islamization, which has grown as a result of the spread of Islam in Germany. On this subject, a critical debate has emerged, underlining how little and incorrect information some Germans, particularly the authorities, have about the Islamic faith. In addition, the fact that Islam is now a part of Germany is rejected by politicians and the mistake of this rejection is underlined. This situation, which was reflected in the cartoons at that time, is still up to date. Many politicians, including German Chancellor Angela Merkel, continue to make statements questioning whether Islam or Muslims, and thus Turks, should be accepted as part of Germany. This demonstrates that acceptance of Islam as a part of Germany has not progressed, and the realities continue to be ignored.

YAŞLILARIN SOSYAL REKLAMLAR ARACILIĞIYLA TEMSİLİ – 6 ÜLKE KARŞILAŞTIRMASI

Hediye AYDOĞAN*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, toplumsal meseleleri ele alan sosyal reklamların yaşlı temsiliyeti özelinde ülkeler karşılaştırması yaparak irdelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş olan,, Dünya Bankası'nın 2019 raporuna göre yaşlı nüfus oranı en fazla olan beş ülke (Japonya, Finlandiya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan) ile Türkiye'nin Ads of the World internet sitesindeki sosyal reklamlar arasında yaşlı temsiliyeti bulunan sosyal reklamlar tespit edilmiş olup bu ülkelere ait sosyal reklamlardan elde edilen veriler Hummert (1990), Lee vd. (2007) ve Prieler vd. (2016)'dan uyarlanan kategoriler doğrultusunda içerik çözümlemesi yoluyla analiz edilmiştir. Tanımlayıcı istatistik testlerinin veri analizi sürecinde kullanıldığı, alanyazında öncülerden biri olan bu araştırmanın sonuçlarına göre, diğer beş ülkedeki sosyal reklamlar ile kıyaslandığında Türkiye'deki sosyal reklamlarda yaşlı bireylerin daha olumlu stereotipler üzerinden temsil edildiği görülürken, bütün ülkelerde yaşlıların yer aldığı sosyal reklamların sayıca yetersiz olduğu, toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında yaşlı kadınların yaşlı erkeklere göre sosyal reklamlarda daha az temsil edildiği ve yaşlıların dış ortamlarda diğer yaş gruplarıyla etkileşim halinde gösterildiği bulguları dikkat çekmektedir. Elde edilen sonuçların kültür bağlamında sosyal politika, yaşlılık, medya çalışmaları ve reklamcılık üzerine çalışan araştırmacı ve uygulamacılara yol gösterici olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal reklamlar, yaşlı, stereotip, temsil, içerik analizi

REPRESENTATION OF THE ELDERLY IN PUBLIC SERVICE ADVERTISEMENTS: A 6-COUNTRY COMPARISON

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the representation of the elderly in public service advertisements focused on social issues through the comparison of six different countries. In line with this purpose, data obtained from the public service advertisements with senior characters among those purposively-sampled from top five countries (Japan, Finland, Portugal, Italy and Greece) with high population of the elderly according to the 2019 Report by The World Bank and Turkey, which were found on Ads of the World website, were content-analysed through the code sheet adapted from Hummert (1990), Lee et al. (2007) and Prieler et al. (2016). According to the results of this study, one of the pioneering studies in the literature, which used descriptive tests for analysis, while the public service advertisements in Turkey address seniors with positive stereotypes more often than those in other five countries, it is striking that public service advertisements representing seniors are fewer in number, that female seniors are represented less than the male seniors, and that seniors in general are mostly represented in outdoors with others from different ages. It is expected that the results obtained will guide other studies by researchers and practitioners who carry out researches in the field of social policy, ageism, media studies, and advertising.

Keywords: Public service advertisements, elderly, stereotype, representation, content analysis

GİRİŞ

Toplumsal grupların temsilinin akademik ve sosyal bir mesele (Prieler vd., 2016, s. 2) haline geldiği çağda, özellikle medyada tekrarlanan konulara maruz kalma durumu, bireylerin bu konulara yönelik

* Arş. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklamcılık Bölümü, Antalya, hediyeaydogan@akdeniz.edu.tr
ORDIC: <https://orcid.org/0000-0001-9696-8742>.

tutum ve inançlarını etkilemekte ve özellikle de medya içeriğinde yaşlı insanların imajlarının çarpıtılmış bir şekilde verilmesi bu bireylere yönelik olumsuz stereotiplerin [‘belli bir toplumsal grubun üyelerinin özelliklerine yönelik inanç ve beklentilerimizi barındıran bilişsel yapılar’ (Cuddy ve Fiske, 2002, s. 4)] toplum içinde yerleşmesine (Lee vd., 2006, s. 282; Brubaker ve Powers, 1976, s. 441) neden olmaktadır. Benzer şekilde, herhangi bir toplumsal mesele maruz kalan bireyleri medyanın olumlu görsel ve işitsel imgelerle yansıtması, toplumun, bu bireyleri olumlu stereotipler üzerinden tanımlamasına olanak sağlamaktadır. Çünkü Gerbner ve meslektaşlarının (1980, 1986) da ifade ettiği gibi toplumsal grupların medyada gereğinden fazla veya gereğinden az temsil edilmesi, bu grupların toplum içindeki önemlerinin, ilgililiklerinin ve tanınırlıklarının olası bir göstergesine dönüşmektedir.

Toplumun var oluşunu ve devamlılığını etkileyen kültürün tanımladığı roller, tüm toplumsal varlıklar gibi yaşlıların da vücut bulmuş hali olmaktadır. Bir başka deyişle kültür, bu toplumsal varlıkların toplum içindeki rollerini belirlemede, onlara somut bir şekil sunmakta ve bu kültürel rol belirleniminde medya önemli bir rol oynamaktadır (Harris ve Feinberg, 1977, s. 467). Medyada görünürlüklerinin az olması (Prieler ve Kohlbacher, 2016; Zhang vd., 2006) ve hatta olumsuz ve stereotipik bir şekilde temsil edilmeleri (Prieler ve Kohlbacher, 2006; Zhou ve Chen, 1992) yaşlılara yönelik bireysel ve toplumsal tutumu ve algıları etkilemektedir (Gerbner, 1998). Yaşlıların olumsuz stereotiplerinin varlığı, toplumda onları aşağılayıcı ve utandırıcı imajların oluşmasına neden olup yaşlı özelliklerinin toplumun tüm üyeleri açısından aşırı basitleştirilmesine ve genelleştirilmesine neden olurken (Miller vd., 1999, s. 321), yaşlıların kendilerini bu ‘toplumsal olarak belirlenmiş stereotiplerle’ özdeşleştirmelerine ve kendilerini tanımlarken bu stereotipik inanç ve tutumlardan uzak kalamayarak toplum içinde bu tutum ve inançlara göre konumlandırımlarına (Westerhof vd., 2010, s. 900) yol açmaktadır. Toplumsal olarak bu inanç ve tutumların yerleşmesine veya eklenmesine katkı sunan medyanın da kültürden bağımsız kalmayarak tanımladığı şekilde hem yaşlıların hem de toplumun diğer üyelerinin yaşlıları tanımalarına ve kabul etmelerine sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda, Fung’ın (2013, s. 375) belirttiği gibi, ‘yaşlı olmak’ toplumsal olarak inşa edilmiş bir olgudur ve bu nedenle de kültürden kültüre, toplumdaki topluma değişebilmektedir.

Dünya genelinde nüfuslarının hızla artması nedeniyle dikkat çeken yaşlılara ülkelerin ve toplumların verdiği tepkiler farklılık göstermektedir (Kohlbacher, 2011). Bazı ülkeler yaşlıları ve onlara yönelik toplumsal meseleleri halen görmezden gelirken, diğerleri yaşlılara yönelik meseleler için çözüm aramaktadır (Prieler ve Kohlbacher, 2016, s. 4). Toplumların yaşlılara yönelik tutumu, medyanın da onları ele alma biçimini etkilediğinden, özellikle yaşlılık gibi toplumsal bir meseleye yönelik farkındalık yaratmak, kamunun tutum ve davranışlarını değiştirmek amacıyla kamu yararına medya tarafından ücretsiz olarak yayılan iletiler (Dhanapal, Anantha ve Farouk, 2013, s. 503) olarak tanımlanabilen sosyal reklamlarda da bu toplumsal meseleye yer verme biçimi değişiklik göstermektedir. Devlet kuruluşları, kâr amacı güden/gütmeyen sivil toplum kuruluşları (STK) ve özel işletmeler tarafından rasyonel ve/veya duygusal mesajlar kullanılarak (Oral, 2016, s. 23) belirli bir toplumsal mesele ile ilgili olarak eğitime, ikna etme, tutum değiştirme ve davranış değişikliği sağlama amaçlarıyla hazırlanan (Kranenburg, 1991, s. 8) sosyal reklamlar, Fang’ın (2016, s. 1) dile getirdiği gibi, reklamverenle hedef kitle arasındaki ilişkiyi, etkileşimi ve uzlaşmayı işaret etmektedir. Buradan hareketle, yaşlı nüfusun gittikçe arttığı ülkelerde yaşlıların sosyal reklamlarda temsil edilme biçimlerini ortaya koymak, bu ülkelerde herhangi bir toplumsal meseleyle ilgili olarak sosyal reklam yayınlanması girişiminde bulunan reklamverenlerle bu sosyal reklamları sundukları hedef kitleleri arasındaki ilişkiyi, etkileşimi ve uzlaşmayı anlamak açısından önem kazanmaktadır.

Alanyazında ticari reklamlarda yaşlılığın temsili (Swayne ve Greco, 1987; Baker ve Goggin, 1994; Miller vd., 2004; Roy ve Harwood, 1997; Lee vd., 2007; Westerhof vd., 2010; Prieler vd., 2016) ve ülkeler arası karşılaştırmalı olarak reklamlarda yaşlı temsili (Zhang vd., 2006; Ong vd., 2008; Chen, 2015) üzerine çalışmalar yer alsa da, özellikle toplumsal meselelere yönelik hazırlanan sosyal reklamlarda yaşlıların nasıl temsil edildiğiyle ilgili ülkeler arası karşılaştırma yapan herhangi bir çalışmaya rastlanmaması bu çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışma hem yazındaki bu boşluğu doldurmak, hem de yaşlı nüfusun en fazla olduğu beş farklı ülkede yayınlanan sosyal reklamlarda yaşlı temsili Türkiye örneğiyle karşılaştırmak amacıyla yürütülmektedir. Çalışma kuramsal olarak Gerbner’in (1998) ekme kuramıyla (cultivation theory)

Giles ve meslektaşlarının (1977) etnik-dilsel canlılık kuramına (ethnolinguistic vitality theory) dayanmaktadır. Çalışmanın devamında ilk olarak konuya ilişkin kuramsal çerçeveye ve ilgili çalışmaların bir özetine yer verildikten sonra araştırmanın yöntemi ve analizlerin sonuçları sunulmuştur. Son olarak çalışmanın sonuç kısmında, araştırmanın bulguları ülkeler de dikkate alınarak önceki araştırmalar üzerinden tartışılmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Dünya Bankası 2019 Raporu'na göre dünyanın en fazla yaşlı nüfusuna sahip beş ülkesinin ve en hızlı yaşlanan ülkelerden biri olarak (Ünal, 2015, s. 236) Türkiye'nin sosyal reklamlarında yaşlı temsilini karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, iki kuramsal bakış açısı benimsenmektedir. Bireylerin medyanın içeriklerine maruz kalma düzeyi arttıkça onların medyanın yarattığı “sentetik dünyaya” yönelik bakış açısının birbirine daha çok benzediğini ileri süren ekme kuramı (Gerbner, 1998, s. 180), bu kuramsal bakış açılarından birisidir. Bu kuram, özellikle televizyonda yer alan birbirine benzer içerikler sayesinde toplumdaki farklı görüşlerin ortadan kaldırıldığını (Gerbner, 1998, s. 181-183) ve bunun yanı sıra medyanın yarattığı çarpıtılmış gerçeklerin, toplumsal normların, dünya görüşlerinin öğrenildiğini (Gerbner, 1998, s. 185) savunmaktadır. Bu kuramdan hareketle, medya içeriklerine sıklıkla maruz kalan bireylerin medyadaki yaşlı temsilini medyanın istediği biçimde göreceği, medyanın yaşlılıkla ilgili kendi gerçekliğini yarattığı ve bu nedenle de onların bu çarpıtılmış gerçekliğin yaratıldığı “sentetik dünya”nın sunduğu çerçeve dâhilinde yaşlılara yönelik değerler, tutumlar ve davranışlar geliştirebileceği savunulabilir. Bunun yanı sıra, Gerbner'in (1998, s. 177) de belirttiği gibi, medya aracılığıyla sosyalleşen bireyler, hem kendileriyle hem de başkalarıyla ilgili algıları buradan öğrendiği için, toplumsal olarak yaşlılıkla bağdaştırılan roller benimsenebilecek ve devam ettirilebilecektir. Bu sosyalleşme sürecinde sosyal reklamlar da, yaşlılık dönemlerinde nasıl davranılacağıyla ilgili olarak hedef kitlelerine sembolik modeller sunmaktadır (Swayne ve Greco, 1987, s. 47).

Reklamlar ve yaşlı temsiliyle ilgili yürütülen söz konusu bu çalışmayı çerçeveleyen diğer kuram ise kökeni dil çalışmalarına uzanan, ancak toplumsal grupların medyadaki varlığına odaklanan çalışmalarla (Harwood ve Anderson, 2002; Harwood ve Roy, 2005; Abrams vd., 2003) birlikte medya yazınında da çalışmalara temel oluşturan etnik-dilsel canlılık kuramıdır. Bu kurama göre, belirli bir toplumdaki çeşitli grupların güçlerini sahip oldukları statü, kurumsal destek ve demografik özellikleri belirlemekte ve medyada belirli bir grubun varlığı veya yokluğu o grubun toplum içindeki konumunu göstermektedir (Harwood ve Anderson, 2002, s. 82-83; Zhang vd., 2006, s. 266). Özellikle kurumsal destek bağlamında sosyal reklamlarda yaşlıların varlığı veya yokluğu da, sosyal reklamların yayınlandığı o toplumda yaşlıların konumunu, değerini ve onlara verilen desteği ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, bu yaşlıların medyada görünürlüğü, Harwood ve Anderson'un (2002, s. 83) belirttiği gibi izler/okur/dinler kitle olarak “talep edilebilirliğini” de gösteren bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Reklamlar, Sosyal Reklamlar ve Yaşlı Temsili

Belirli bir ürün veya hizmet konusunda hedef kitlesini karar verme ve karar alma sürecinde ikna etme ve etkileme amacıyla yürütülen bir iletişim biçimi olarak reklamlar (Dhanapal, Anantha ve Farouk, 2013, s. 504; Bilgiç, 2016, s. 32) haricinde, asıl gayesi büyük bir satış yapmaktan çok bir sorun konusunda kamuoyunu değiştirmek ve farkındalık yaratmak olan sosyal reklamlar (Verchenko, 2013, s. 10; Kranenburg, 1991, s. 8; Serttaş, 2014, s. 56; Rogers ve Storey, 1987, s. 817; Mandell, 1974, s. 688; Aydın, 2016, s. 974; Fang, 2016, s. 1; Oral, 2016; s. 23; Landsberger, 2009, s. 340) da hedef kitlenin medyayla iletişimi kapsamında karşısına çıkan iletişim türlerinden biridir. Sosyal reklamlar herhangi bir bedel gerektirmeden kamu yararına iletilen mesajları içermekte olup çok çeşitli toplumsal meseleler konusunda farkındalık yaratmak, kamu fikrini ve davranışını değiştirmek (Çınarlı, 2008, s. 45; Kim ve Yu, 2015, s. 250; Dhanapal, Anantha ve Farouk, 2013, s. 503; He, 2016, s. 166; Gençoğlu, Bağlıtaş ve Kuşkaya, 2017, s. 622; Duğan ve Şahin, 2016, s. 121; Becerikli, 2012, s. 164; Tinarbuko, 2008, s. 169; Lynn, 1974, s. 622; O'Keefe ve Reid, 1990, s. 67) ve bu meseleler konusunda çözüm yollarını kamuoyuyla paylaşmak (Aydın, 2013, s. 975; Duğan ve Şahin, 2016, s. 128; Kim ve Yu, 2015, s. 251; Aytekin, 2016; s. 250-251; Sarna, 2013, s. 157) amacıyla hazırlanmaktadır. AIDS, enerji tasarrufu, siyasal bütünlük, ormanları koruma, okur-yazarlık, fakirlik, vb. toplumsal meseleleri ele

alan sosyal reklamlar, devlet, sivil toplum kuruluşları ve özel şirketler tarafından hazırlanan veya hazırlatılan (Kim ve Yu, 2015, s. 250; Oral, 2016, s. 23; Becerikli, 2012, s. 164; Duğan ve Şahin, 2016, s. 121; Kranenburg, 1991, s. 6; Bilgiç, 2016, s. 32; Çınarlı, 2008, s. 45; Lynn, 1974, s. 622; O’Keefe & Reid, 1990, s. 67; Aydın, 2016, s. 977) bilgilendirici ve eğitici nitelikteki film ve seslerden oluşan yapımlardır (Kranenburg, 1991, s. 7; Landsberger, 2009, s. 348; Bilgiç, 2016, s. 32; Stephenson, 2009, s. 336; Aytekin, 2016; s. 251; Lynn, 1974, s. 623). Bu tür sosyal meselelere odaklanan sosyal reklamlarda hedef kitleyi daha fazla etkilemek (Tinarbuko, 2008, s. 169; Kim ve Yu, 2015, s. 250) amacıyla rasyonel mesajlardan çok duygusal mesajların barındırıldığı (Swanson, 1996, s. 12; Syahlani, Purwanto ve Muzayyanah, 2014, s. 223; O’Keefe ve Reid, 1990, s. 84) ileri sürülürken, Serttaş (2014, s. 57) sosyal reklamların mesajını iletmek istediği hedef kitleye ulaşırken, kâr amaçlı reklamın aksine sosyal reklamların daha güvenilir ve daha az yanlı mesajlar sunduğunu hedef kitlesinin düşündüğünü belirtmektedir. Sağlık veya diğer meseleler konusunda yardıma muhtaçlara ulaşmaya çalıştığı gibi, bu tür meseleler konusunda sorun yaşayan kişilere de çeşitli bağışlar aracılığıyla kamunun fayda sağlaması için bireylerin dikkatini çekmeyi (Kranenburg, 1991, s. 8) amaç edinmektedirler.

Toplumsal olarak belirlenen ve yapılan yaşlılık kavramı, Fung’un (2013, s. 375) belirttiği gibi kültürden bağımsız değildir ve kültürel belge niteliği taşıyan reklamlar (Sherry, 1987, s. 441) da kültürel bir olgu olan yaşlılıkla ilgili genel inançları ve düşünceleri yansıtan sistemi sunmakta olan medyanın (Roy ve Harwood, 1997, s. 42) bir aracı olarak yaşlılığa yer vermektedir. Özellikle genel izleyiciye hitap etmesi açısından önemli bir konuma sahip olan televizyon reklamlarındaki yaşlı görünümleri, yaşlılara yönelik kültürel kavramların abartılı örnekleri olarak düşünülebilmekte (Westerhof vd., 2010, s. 898) ve böylece izleyici zihinlerinde yaşlılara yönelik belirli abartılı kalıpları yaratabilmektedir. Bunun yanı sıra, reklamlarda yer alan kültürel değerler, hedef kitlenin değer sistemlerini de etkilediğinden (Zhang vd., 2006, s. 265), reklamlarda yer alan yaşlı görünümleriyle ilgili olumlu ve/veya olumsuz durumlar, reklamın hedef kitlesinin değer sistemini kötüye veya iyiye doğru götürebilmektedir.

Etkileri sadece ürün satışı, marka tanıtımı üzerinde yarattığı etkilerden ibaret olmayan reklamlar, bilinmektedir ki, farklı toplumsal grupların görünümleri ve bu toplumsal gruplara yönelik olarak hedef kitlenin, veya genelde kamunun, algılarını ve tutumlarını yönlendirmede de önemli bir role sahiptir (Roy ve Harwood, 1997, s. 39; Zhang vd., 2006, s. 265). Yaşlıların kültürel olarak konumlandırılışı ve o kültüre tabi toplumun üyelerinin yaşlıları algılayışı ve tutum geliştirmesi üzerinde etkili olan reklamlar üzerine pek çok akademik çalışma yürütülmüştür. Yaşlıların reklamlarda temsili üzerine yapılan bu çalışmalar ulaştıkları sonuçlar itibarıyla kıyaslandığında, bazılarının reklamlarda yaşlıları olumlu özellikler ve stereotipler üzerinden temsil ettiği gözlemlenirken, bazılarının ise yaşlıların reklamlardaki görünümlerinin olumsuz bir şekilde aktardığı görülmektedir. Bir başka deyişle, yazında yaşlıların reklamlardaki temsiline dair iki farklı görüş bulunmaktadır.

Türkiye’yle birlikte yaşlı nüfus oranı en fazla olan beş ülkenin reklamlarında yaşlıların temsiliyetini irdelemeyi amaçlayan bu çalışmanın özgün değerini Türkçe alanyazında yaşlılara yönelik reklamların bu bağlamda yeteri kadar incelenmemesi oluşturmaktadır. Yaşlıları reklamlardaki temsiliyetleri açısından ele alan alanyazındaki çalışmalara bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde yer verilmektedir.

İlgili Çalışmalar

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde, araştırma tekniği olarak çoğunlukla içerik analizinden faydalanan çalışmaların reklamlardaki yaşlı temsiliyetini, yaşlıların cinsiyet dağılımını, yaşlıların reklamlardaki sayıca dağılımını, yaşlıların reklamlarda aldıkları rolleri, yaşlılara atfedilen stereotipleri ve onları içeren reklamların ait olduğu sektörü ele aldığı görülmektedir. Genel olarak çalışmaların bulgularına bakıldığında, yaşlıların reklamlarda daha az temsil edildiği, erkek yaşlıların kadın yaşlılara göre daha fazla temsil edildiği, yaşlıların reklamlarda başrolde çok yan rol aldıkları, olumsuz stereotiplerin olumlu stereotiplere nazaran yaşlılara daha fazla atfedildiği ve daha çok yiyecek, tıp ve yasal içerikli reklamlarda yer aldıkları söylenebilmektedir.

Hiemstra ve meslektaşlarının (1983), televizyon reklamlarında yaşlıların temsili üzerine yürüttüğü çalışmada reklamların büyük çoğunluğunun yaşlılara yer vermediği ve yaşlıların bulunduğu

reklamlarda ise “sıradan yetişkinler” (Hiemstra vd., 1983, s. 117) olarak gösterildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Televizyon reklamlarında yaşlıların temsilini inceleyen Swayne ve Greco'nun (1987) da Hiemstra vd. (1983)'nin bulgularıyla paralel olarak, yaşlıların reklamlardaki temsilinin yetersiz olduğu, ancak televizyonun önemli seyircileri konumundaki yaşlıların olumlu bir şekilde temsil edildikleri bazı reklamların da bulunduğu bulgusuna erişmiştir. Ayrıca yaşlıların başrolde görüldüğü reklamların sayıca az olduğu ve yaşlıların reklamlarda daha çok iç mekânlarda görüldüğü bulgulanmıştır.

Dergi reklamlarında yaşlıların görünümüyle ilgili çalışma yürüten Baker ve Goggin (1994) de, yaşlıların sayıca daha az temsil edildiği, yan rollerde görüldüğü ve erkeklerin kadınlardan sayıca daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Amerika'daki televizyon reklamlarında yaşlı temsilinin nasıl olduğu sorusuna yanıt arayan Roy ve Harwood (1997), yaşlıların – özellikle de yaşlı kadın ve etnik azınlık üyesi yaşlıların – reklamlarda sayıca az görülmesine karşın olumlu özellikleri üzerinden reklamlarda yer aldıkları tespit edilmiştir.

1956-1996 yılları arasında Amerikan dergilerinde yer alan reklamlarda yaşlı stereotipleriyle ilgili çalışma yürüten Miller ve meslektaşları (1999) ise bu reklamlarda yaşlı temsilinin sayıca giderek azaldığına ve olumsuz stereotiplerin olumlu stereotiplere nazaran sayıca daha fazla olduğunu belirlemişlerdir.

Güney Kore ve Amerika televizyonlarındaki reklamları yaşlı temsili açısından inceleyen çalışmalarında Lee, Kim ve Han (2006) Kore televizyonlarındaki reklamlarda Amerika televizyonlarındaki reklamlara nazaran yaşlı temsilinin daha sık görüldüğü, her iki ülkedeki reklamlarda yaşlı kadınların yaşlı erkeklere nispeten daha az temsil edildiği ve Kore'deki reklamlarda Amerikan reklamlarının aksine yaşlıların daha çok başrollerde yer aldığı sonucunu elde etmişlerdir.

Yun ve Lachman (2006, s. 56) doğu ülkelerinde batı ülkelerine nazaran yaşlıların daha olumlu stereotipler üzerinden temsil edildiğini ileri sürmektedir. Birleşik Devletler, Birleşik Krallık, Almanya, Çin ve Hindistan'daki reklamlarda yaşlı temsilini inceleyen Zhang ve meslektaşları (2006)'nın çalışmasının sonuçlarına göre, yaşlılar reklamlarda olumlu stereotiplerle tanımlanmaktadır.

Williams ve meslektaşlarının (2007), Birleşik Krallık'taki dergi reklamlarında yaşlıların nasıl temsil edildiğine dair yürüttükleri çalışmada yaşlıların temsiliyetinin yetersiz olduğu ve çoğunlukla olumsuz stereotiplerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Amerikan televizyonlarında yayınlanan reklamlarda yaşlıların temsili üzerine çalışma yürüten Lee ve meslektaşları (2007) yaşlıların daha çok tıbbi konuları, yiyecekleri, arabaları ve finansal/yasal hizmetleri içeren sektör reklamlarında görüldüğü, genel olarak başrolleri üstlendikleri ve bu reklamlarda da olumlu bir şekilde temsil edildikleri bulgusuna ulaşmışlardır.

Ong ve meslektaşlarının (2008), Malezya ve Kore televizyon reklamlarında yaşlıların model olarak kullanılmasıyla ilgili yürüttükleri çalışmada yaşlı bireylerin temsilinin yetersiz olduğunun yanı sıra erkek yaşlı bireylerin kadın yaşlılardan daha sık temsil edildiklerine, yaşlıların olumlu bir şekilde temsil edilmelerine rağmen daha çok yan rollerde yer aldıklarına rastlanmıştır.

Malezya ve Kore televizyonlarındaki reklamları yaşlı temsili açısından inceleyen Sim, Philip ve Kyung (2008) da Ong ve meslektaşlarıyla (2008) aynı sonuçlara ulaşmıştır. Prieler ve meslektaşlarının (2008) Japon televizyon kanallarında 1997-2007 yılları arasında yayınlanan reklamlarda yaşlı temsiline dair yaptıkları çalışmada da yaşlıların sayıca daha az reklamlarda yer aldıkları, kadınların erkeklere göre sayıca daha az görüldüğü, reklamlarda çoğunlukla iç mekânlarda buldukları ve daha çok yiyecek ve içecek reklamlarında yaşlılara rastlandığı bulgulanmıştır.

Farklı ülkelerin reklamlarını yaşlı temsili üzerinden karşılaştıran başka bir çalışmayla Chen (2015), Birleşik Krallık ve Tayvan reklamlarında yaşlı temsili irdelediği çalışmasında Konfüçyüsçü bir kültüre sahip Tayvan'daki reklamlarda yaşlıların olumsuz sıfatlarla temsil edildiği gözlemlenirken, Birleşik Krallık'taki reklamların çoğunda olumlu stereotipler aracılığıyla yaşlıların temsil edildiği saptanmıştır.

Prieler ve Kohlbacher'ın (2016) Japon reklamları ve yaşlılık temsili üzerine yaptığı çalışmada da reklamlarda yaşlı temsili sayıca az olduğu sonucuna varılırken, Prieler vd. (2016)'nin Hong Kong, Japonya ve Güney Kore televizyonlarında yayınlanan reklamlarda yaşlı temsili üzerine yapmış oldukları araştırmanın sonucunda her üç ülkede yayınlanan reklamların yaşlıları az sayıda temsil eder nitelikte olduğuna, yaşlı temsili olduğu reklamlarda ise erkeklerin sayıca kadınlardan daha fazla sayıda olduğuna ulaşılmıştır.

Yaşlıların reklamlarda yer alma sıklığı ve biçimi, onların hem kendileri hem de diğer yaşlılarla ilgili belirli stereotipleri öğrenip kabullenmelerine ve bu stereotiplere göre davranış geliştirmelerine (Westerhof vd., 2010, s. 898) neden olmaktadır. Medyadaki reklamlara maruz kalan bireyler, yaşlılar için uygun görülen rolleri öğrenip onlara yönelik inançlarını şekillendirirken yaşlıları toplum içinde belirli kalıplara sokmaktadırlar (Prieler ve Kohlbacher, 2016, s. 47). Bir başka açıdan bakıldığında ise, yaşlılara atfedilen roller ve yaşlılarla ilgili toplum tarafından benimsenen stereotipler bu toplumda yaşlılara verilen önemi (Prieler ve Kohlbacher, 2016, s. 47) göstermektedir. Yaşlıya duyulan saygı, güven ve sevgi kültürel/toplumsal olarak var olduğunda, reklamlara yansımakta ve reklamlar aracılığıyla da bu kültürün/toplumun yaşlılara yönelik değer yargıları anlaşılmaktadır. Belirli sektörlerle yönelik reklamlarda yaşlılara yer verilmesi, reklamın yapıldığı toplumda yaşlıların hangi konularla özdeşleştirildiğinin göstergesi olmaktadır. Sosyal reklamlar açısından bakıldığında, sosyal reklamlarda ele alınan toplumsal meseleler ve yaşlıların temsil edilme biçimleri bu meselelerle yaşlı bireylerin ilişkisini göstermekte önemli rol oynamaktadır.

Sosyal reklam ve yaşlı alanyazınıyla ilgili olarak Türkçe alanyazında neredeyse hiçbir çalışmaya rastlanamamıştır. Buradan hareketle bu çalışmada giderek yaşlanan bir ülke olarak Türkiye'yi de dâhil ederek yaşlı nüfus oranı en fazla olan beş ülkedeki sosyal reklamlar yaşlı temsiliyeti açısından değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Tasarımı

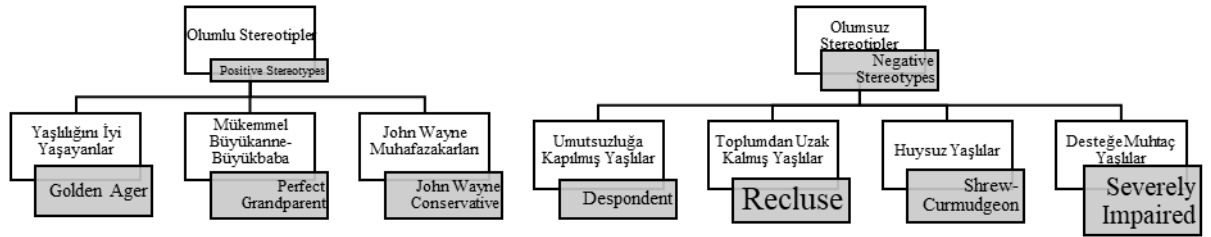
Bu çalışmanın amacı, Dünya Bankası 2019 raporuna göre yaşlı nüfus oranı en fazla olan beş ülkede ve yaşlı nüfusu giderek artan ve dünyadaki yaşlı nüfusa sahip 167 ülke arasında 66. sırada yer alıp (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020, s. 76) yaşlı nüfusu hızla artan (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020, s. 85; Türkiye İstatistik Kurumu, 2019) Türkiye'de yayınlanan sosyal reklamları yaşlı temsiliyeti açısından çözümlemektir. Bu amaç doğrultusunda, Dünya Bankası 2019 (The World Bank, 2019) verilerine göre yaşlı nüfus oranı en fazla olan ilk beş ülke olarak Japonya, İtalya, Portekiz, Finlandiya ve Yunanistan'daki sosyal reklamlar Türkiye'deki sosyal reklamlarla yaşlı temsiliyeti açısından karşılaştırılmaktadır. Farklı ülkelerdeki sosyal reklamlara toplu olarak erişebilmek ve yanlı olmamak amacıyla farklı ülkelerdeki reklamları sektörlerine göre listeleyen Ads of the World (<https://www.adsoftheworld.com/>) internet sitesi 10.01.2020-26.01.2020 tarihlerinde ziyaret edilmiş olup çalışma kapsamına amaçlı örnekleme yöntemiyle alınan ülkeler seçilmiş ve ülkelerde yayınlanan sosyal reklamlar ülke isimleriyle klasörlere kaydedilmiştir. Sosyal reklamları bu ülkeler bağlamında inceleyen bu çalışma, Ads of the World internet sitesindeki sosyal reklamlarla sınırlandırılmıştır. Sosyal reklamların kayıt tarihi için bu tarihin belirlenmesinde herhangi bir ölçüt göz önünde bulundurulmamıştır.

Araştırmada Veri Analizi

Dünyanın en fazla yaşlı nüfusuna sahip olan ve en hızlı yaşlanan altı ülkesinde yayınlanan sosyal reklamlarda yaşlıların temsiliyetini irdeleyen bu çalışmada, içerik analizinden faydalanılmaktadır. Medya metinlerinin “içeriklerini” dışavurmak için gerçekleştirilen içerik analizi (Dhanapal, Anantha

ve Farouk, 2013, s. 504-505; Krippendorff, 2013, s. 3), bir başka deyişle, “mesaj değer taşıyan verilerin belirli amaçlar doğrultusunda kategorize edilmesi ve analiz verilerinin yorumlanmasını içeren bilimsel bir araştırma yöntemi” (Şahin Başfıncı, 2008, s. 53) olarak ifade edilmektedir. Araştırmada nitel verilerin nicel verilere indirgenmesi ve araştırmacı tarafından yorumsal analizinin sayılarla açıklanması yoluyla gerçekleştirilen içerik analizi tümevarımcı ve tümdengelimci olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Başfıncı ve Altıntaş, 2018, s. 219). Daha önce ilgili alanda çalışmaların yetersiz veya sınırlı olması dolayısıyla özelden genele doğru çıkarımların yapılması yoluyla gerçekleştirilen tümevarımcı içerik analizinin aksine, tümdengelimci içerik analizinde ilgili alanyazındaki var olan çalışmaların kodlama şemalarından yararlanılarak ve/veya yeni kodlarla desteklenerek genelden özele doğru çıkarımlar gerçekleştirilmektedir (Başfıncı ve Altıntaş, 2018, s. 219). Bu çalışmada da ilgili alanyazında var olan kodlamalardan faydalanılarak tümdengelimci içerik analizine başvurulmaktadır.

Tümdengelimci içerik analiziyle gerçekleştirilen bu araştırmada sosyal reklamlar yaşlılara atfedilen olumlu ve olumsuz stereotipler açısından incelenirken, Hummert’in (1990) yaşlı stereotip sınıflandırmasından faydalanmıştır. Hummert’in (1990) yaşlı stereotiplerini irdelediği çalışmasında, “yaşlılığı iyi yaşayanlar (golden ager)”, “mükemmel büyükanne-büyükbaba (perfect grandparen)”, “John Wayne Muhafazakarları (John Wayne Conservative)” olmak üzere olumlu stereotipleri ve “umutsuzluğa kapılmışlar (despondent)”, “toplumdan uzak kalmışlar (recluse)”, “huysuzlar (shrew-curmudgeon)” ve “desteğe muhtaçlar (severely impaired)” olmak üzere olumsuz stereotiplerden oluşan yedi temel kategori bulunmaktadır. Her kategorinin sahip olduğu alt kategoriler, toplamda 84 stereotipi içermektedir. Olumlu ve olumsuz stereotiplere Grafik 1.’de, alt kategorileri ise Tablo 1’de verilmiştir.

Grafik 1. Hummert’in (1990) Olumlu ve Olumsuz Yaşlı Stereotipi Sınıflandırması

Tablo 1. Hummert (1990)’in Olumlu ve Olumsuz Yaşlı Stereotipleri Sınıflandırması Alt Kategorisi

OLUMLU STEREOTİPLER			OLUMSUZ STEREOTİPLER			
Yaşlılığı İyi Yaşayanlar	Mükemmel Büyükanne-Büyükbaba	John Wayne Muhafazakarları	Umutsuzluğa Kapılmışlar	Toplumdan Uzak Kalmışlar	Huysuzlar	Desteğe Muhtaçlar
Çok gezen	Aile Odaklı	Dindar	Çaresiz	Sessiz	Sürekli Bir Şeyler İsteyen	Eli Ayağı Tutmayan
Mutlu	Sevinç Dolu	İşgüzar	Korku dolu	Naif	Sürekli Yakınan	Konuşmakta Güçlük Çeken
Bağımsız	Cömert	Duygulu	İhmal Edilmiş	Çekingen	Hırçın	Uyumsuz
Başarılı Meraklı Eğlenmeyi Seven Gelecek	Mutlu Minnettar Bilge Zeki	Vatansever Münzevi Nostaljik Ödün	Depresif Yalnız Üzgün		Sivri Dilli İnatçı Kıskaç Önyargılı	Ehliyetsiz Bunak Ağır Düşünen

Odaklı Beceri Sahibi	Güvenilir	Vermeyen Muhafazakar	Her Şeye Burnunu Sokan Esnek Davranmayan
Üretken	Anlayışlı	Durmadan Geçmiş Anlatan	Bencil
Elinden Her İş Gelen Varlıklı Bilgili Aktif	Bilgi Sahibi Kibar Sevgi Dolu Destekleyici	Olgun Başlı	
Maceraperest Cinselliğe Düşkün Nükteli Sağlıklı Sağlık Konusunda Bilinçli Kararlı Tetikte / Dikkatli Yaşam Dolu Kendini Kabullenmiş İlginç Gururlu Girişken / Sosyal Gönüllü Ünlü / Politikacı			

Yaşlıların sosyal reklamlarda aldıkları roller (başrol, yan rol, arka plan rol), toplumsal etkileşimleri (tek başlarına, kendi yaş gruplarıyla birlikte, farklı yaş gruplarıyla birlikte) ve buldukları ortam (ev, işyeri, diğer iç ortamlar, dış ortam, farklı ortamlar ve diğer) Prieler vd.'nin (2016) ortaya koyduğu kategoriler üzerinden değerlendirilmiştir. Yaşlıların sosyal reklamlarda aldıkları roller (başrol, yan rol, arka plan rol) ise Lee vd. 'nin (2007) kodlaması dikkate alınarak çözümlenmiştir. Lee vd. (2007) ile Prieler vd. (2016) yürüttükleri araştırmalarında televizyondaki ticari reklamlarını incelemeleri dolayısıyla bu reklamların sunum nesnesi olan ürün ve hizmetlerin kategorilerini de ele almışlardır; ancak, bu çalışma herhangi bir ürün veya hizmeti satın alma konusunda hedef kitlesini ikna etmeyi amaçlayan ticari reklamların aksine toplumsal belirli bir meseleye (sağlık sorunları, çevre sorunları, insan hakları, siyasi meseleler, aile ve çocuk sorunları, iş sağlığı ve güvenliği, özel günler ve haftalar, milli birlik ve dayanışma**) yönelik farkındalık kazandırmak ve çözüm önerileri sunmak amacıyla hazırlanan sosyal reklamları irdelemesi sebebiyle ürün/hizmet kategorileri yerine ele alınan toplumsal meselelerini göz önünde bulundurmıştır ve toplumsal meseleler Birleşmiş Milletlerin küresel meselelere genel bakış sayfası (Birleşmiş Milletler, t.y.) dikkate alınıp çalışmaya uyarlanarak (Birleşmiş Milletler'in sıraladığı listede çalışmanın ana konusu olan yaşlılık konusunun da toplumsal bir mesele olarak belirtilmesi nedeniyle bu başlık kod olarak sisteme girilmemiş, çalışma kapsamına alınan sosyal reklamlarda Afrika, dekolonizasyon, büyük veri konularına yer verilmemesi sebebiyle veri çözümlemesinde bu kodlar silinmiştir) hazırlanmıştır. Bu veri kodlarının yanı sıra, çalışmanın analiz biriminin sosyal reklam olması sebebiyle yaşlı temsiliyeti bulunan sosyal reklamları hazırlayan/hazırlatan kurum/kuruluşlar da kodlama dâhiline alınmış olup hangi kurum/kuruluşun

** "Mili birlik ve dayanışma" ve "özel günler ve haftalar" kodu, özellikle Türkiye'deki sosyal reklamlarda bu toplumsal konunun önem arz edecek yoğunlukta yer alması sebebiyle kodlayıcılar tarafından kodlama şemasına eklenmiştir.

sosyal reklamlarında yaşlıları temsil ettiği ve ne biçimde temsil ettiğini incelemek bu çalışmanın amaçlarından biri olmuştur. Aynı zamanda, sosyal reklamların ikna ve etkileme amacıyla duygusal reklam mesaj stratejisini içerdiği (Swanson, 1996, s. 12; Syahlani, Purwanto ve Muzayyanah, 2014, s. 223; O’Keefe ve Reid, 1990, s. 84) iddia edildiği için, yaşlı barındıran sosyal reklamların hangi mesaj stratejisinden faydalandığı altı ülke temelinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Verilerin IBM SPSS 23.00 versiyonunda kodlanmasında doktora düzeyinde iki araştırmacı yer almış olup her yaşlıların sosyal reklamlarda temsiliyetine ilişkin olarak yapılan tüm kodlamalar açısından kodlayıcılar arasında Krippendorff (2013) alfa güvenilirlik katsayısı $\alpha = .85$ üzerinde uyum saptanmıştır. Bu katsayı değeri, Krippendorff’un (2013, s. 241-242) belirttiği gibi, asgari $\alpha = .80$ değerinden yüksek olması sebebiyle yeterli görülmektedir. Verilerin çözümlenmesi sürecinde tanımlayıcı istatistik testlerinden faydalanılan bu çalışmada ulaşılan bulgulara bir sonraki bölümde yer verilmektedir.

BULGULAR

Bu çalışmada, Japonya, İtalya, Portekiz, Finlandiya ve Yunanistan’a ait erişilebilen 69 sosyal reklam içinde yaşlı barındıran toplamda 21 sosyal reklama ulaşılırken, Türkiye’ye ait 115 sosyal reklam arasında ise 40 sosyal reklamın yaşlılara yer verdiği bulgulanmıştır. İncelenen sosyal reklamlara dair bulgular alt başlıklarda sunulmuştur.

Reklamverenler açısından sosyal reklamlar

Devlet kanalıyla hazırlanan/hazırlatılan sosyal reklamlar (Tablo 2’de yer verilmiştir) yalnızca Portekiz (N=3) ve Japonya’da (N=1) görülürken, özel şirketlerin hazırladığı/hazırlattığı sosyal reklamlara sadece Portekiz’de (N=2) rastlanmaktadır. STK’ların sosyal reklamlarında yaşlılara daha fazla yer verdiği ancak incelenen sosyal reklamlar arasında özel şirketlerin hazırladığı/hazırlattığı sosyal reklamların yaşlıları daha az gösterdiği söylenebilmektedir. Ayrıca, incelenen sosyal reklamlar arasında Yunanistan’a ait olan bir sosyal reklamın reklamverenin logosuna ulaşamaması sebebiyle kodlanamamıştır. Diğer beş ülkeyle kıyaslandığında, reklamveren açısından Türkiye’nin en önemli farkı, Türkiye’deki sosyal reklamların sayıca çoğunluğunun devlet kanalıyla hazırlanmış/hazırlatılmış olmasıdır. Türkiye haricindeki ülkelerde reklamverenlerin büyük çoğunluğu STK’lardır.

Tablo 2. Reklamverenler açısından sosyal reklamların değerlendirilmesi

Sosyal Reklamlar ve Reklamveren	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Devlet	-	-	-	1	3	%20	21	%52,5
Sivil Toplum Kuruluşları	3	4	4	1	2	%70	19	%47,5
Özel Şirketler	-	-	-	-	2	%10	-	-
Toplam	3	4	4	2	7	%90	40	%100

Reklam mesaj stratejisi açısından sosyal reklamlar

Türkiye haricindeki beş ülkede duygusal mesaj stratejisinin (N=10; %47,6) öne çıktığı reklamların, rasyonel (N= 4; %19) ve her iki stratejinin de işlendiği (N=7; %33,3) reklamlardan sayıca daha fazla olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 3). Finlandiya’da duygusal strateji kullanılmazken, Japonya’da ise rasyonel mesaj stratejisine başvurulmamıştır. Türkiye’deki sosyal reklamların yarısında (N=20; %50) duygusal strateji kullanılırken, bunu her iki stratejinin (N=11; %27,5) de kullanıldığı reklamlar takip

etmektedir. Rasyonel strateji (N= 9; %22,5) ise Türkiye'deki sosyal reklamlarda en az kullanılan mesaj stratejisidir. Türkiye ile kıyaslandığında, diğer beş ülkede oran olarak rasyonel mesaj stratejisine duygusal ve karma mesaj stratejisinden daha az yer verildiği söylenebilmektedir. Ayrıca, altı ülkede duygusal mesaj stratejisine daha yüksek oranda başvurulduğu ifade edilebilmektedir.

Tablo 3. Reklam Mesaj Stratejileri Açısından Sosyal Reklamların Değerlendirilmesi

Sosyal Reklamlar ve Mesaj Stratejileri	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Duygusal	-	2	2	2	4	%47,6	20	%50
Rasyonel	1	1	1	-	1	%19	9	%22,5
Karma	2	2	1	-	2	%33,4	11	%27,5
Toplam	3	5	4	2	7	%100	40	%100

Ele alınan toplumsal meseleler açısından sosyal reklamlar

Türkiye haricindeki ülkelerde, sağlık sorunlarından mülteci haklarına, vatandaşlık haklarından meslek gruplarına dikkat çekilmesine kadar pek çok sosyal konunun sosyal reklamda incelendiği görülmektedir. Her yaş grubuyla ilgili olmasına karşın Yunanistan'da yayınlanmış olan nesli tükenen türleri konu alan sosyal reklamda ve evsizlere yardım konulu sosyal reklamda yalnızca yaşlılar yer almaktadır (bknz. Tablo 4). Ancak konusu açısından ayırt edici olan Portekiz'de yayınlanan iki sosyal reklam olmaktadır. Bu iki sosyal reklamda doğrudan yaşlılık meselesi üzerinde durulmuş ve yaşlılığın saklanması veya utanılması gereken bir olgu olmadığı vurgulanmaktadır. Diğer reklamlarda ise yaşlılar diğer yaş grupları gibi toplumsal herhangi bir meselenin bir parçası olarak sunulmuştur.

Tablo 4. Ele alınan toplumsal meseleler açısından sosyal reklamlar

Sosyal Reklamlar ve Toplumsal Meseleler	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Sağlık Sorunları	1	1	2	-	1	%23,8	4	%10
Çevre Sorunları	1	-	-	-	-	%4,8	4	%10
İnsan Hakları	1	3	1	1	5	%52,4	6	%15
Siyasi Meseleler	-	-	-	1	-	%4,8	8	%20
Aile ve Çocuk Sorunları	-	-	-	-	-	-	3	%7,5
İş Sağlığı ve Güvenliği	-	-	1	-	-	%4,8	2	%5
Milli Birlik ve	-	-	-	-	-	-	5	%12,5

Dayanışma								
Özel Günler ve Haftalar	-	-	-	-	-	-	3	%7,5
Diğer	-	1	-	-	1	%9,6	5	%12,5
Toplam	3	5	4	2	7	%100	40	%100

Diğer ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye’de aile ve çocuk sorunları, milli birlik ve dayanışma ile özel günler ve haftalar kapsamında hazırlanan sosyal reklamların yaşlı barındırmaları sebebiyle farklılaştığı gözlemlenmiştir. Birleşmiş Milletler’in (t.y.) sitesinde yer alan toplumsal meseleler dışında milli birlik ve dayanışma (Dini bayramlar, vs.) ile özel günler ve haftalara dair (trafik haftası, vs.) sosyal reklamların Türkiye’deki sosyal reklamlar arasında yer alması sebebiyle bu iki kodun da kod sistemine eklenmesi konusunda kodlayıcılar arasında fikir birliği oluşmuştur.

Yaşlı karakterlerin aldıkları rol açısından sosyal reklamlar

Yaşlıların aldığı rollerin çoğunlukla başrol olduğu (%66,6), yan rollerin (%23,8) ve arka plan rollerin (%9,5) ise azınlıkta olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 5). Burada farklılık gösteren, İtalya’dakilerin hepsinde yaşlıların tamamı yan rollerde yer alırken, Japonya’da bunun tam tersi olarak yaşlıların tamamının başrolde yer almasıdır. Türkiye’yle diğer beş ülke kıyaslandığında, İtalya haricindeki bütün ülkelerde yaşlılara yüksek oranda başrol verildiği dikkat çekmektedir. Türkiye’de ve diğer ülkelerde benzer şekilde arka plan rolde yaşlılara daha az yer verildiği Tablo 6’dan anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Yaşlıların aldıkları rol açısından sosyal reklamlar

Sosyal Reklamlar ve Yaşlıların Aldıkları Roller	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Başrol	2	4	-	2	6	%66,7	24	%60
Yan Rol	1	-	4	-	-	%23,8	12	%30
Arka Plan Rol	-	1	-	-	1	%9,5	4	%10
Toplam	3	5	4	2	7	%100	40	%100

Yaşlıların toplumsal cinsiyeti açısından sosyal reklamlar

Türkiye haricindeki ülkelerde reklamların %52,3’ünde yalnızca yaşlı erkeklerin yer aldığı tespit edilmiştir (bkz. Tablo 6). Yalnızca yaşlı kadınlar ise sadece %9,5’unda yer almaktadır. Her iki toplumsal cinsiyetin bir arada yer aldığı reklamlar ise %38 oranındadır. Türkiye’de ise, yalnızca yaşlı kadınların yer aldığı sosyal reklamlar %15; yalnızca yaşlı erkeklerin yer aldığı reklamlar %52,5 ve her iki toplumsal cinsiyetin de bulunduğu reklamlar %32,5 oranındadır. Türkiye’yle birlikte Finlandiya, Yunanistan, İtalya ve Portekiz’deki sosyal reklamların daha çok erkek yaşlılara yer verildiği ve Japonya’da ise kadın ve erkek yaşlıların birlikte yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, Finlandiya, İtalya ve Japonya’da kadın yaşlılara rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra, İtalya’da kadın ve erkek yaşlıların birlikte bulunduğu reklama rastlanmamıştır.

Tablo 6. Yaşlıların toplumsal cinsiyeti açısından sosyal reklamlar

Sosyal Reklamlar ve	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)

Yaşlıların Toplumsal Cinsiyeti	(%)							
Kadın	-	1	-	-	1	%9,5	6	%15
Erkek	1	2	4	-	4	%52,5	21	%52,5
Kadın + Erkek	2	2	-	2	2	%38	13	%32,5
Birlikte Toplam	3	5	4	2	7	%100	40	%100

Yaşlıların toplumsal etkileşimi açısından sosyal reklamlar

Türkiye haricindeki beş ülkede yaşlılar, farklı yaş gruplarıyla (%85,5) birlikte görülmektedir (bkz. Tablo 7). Yunanistan ve Portekiz’de, ayrıca, yaşlıların tek başlarına buldukları sosyal reklamlar da gözlemlenmiştir. Yaşlıların sadece kendi yaş grubundakilerle etkileşimini gösteren sosyal reklamların bulunmadığı dikkat çekmektedir. Türkiye’de ise sosyal reklamların %85’inde yaşlıların diğer yaş gruplarıyla birlikte buldukları görülürken, yalnızca %15 oranında tek başına yer aldığı tespit edilmiştir. Ülkeler karşılaştırması yapıldığında, en dikkat çekici bulgu bütün ülkelerde yaşlıların farklı yaş gruplarındakilerle birlikte gösterilmesi ve kendi yaş gruplarındakilerle birlikte olmamalarıdır.

Tablo 7. Yaşlıların toplumsal etkileşimi açısından sosyal reklamlar

Sosyal Reklamlar ve Yaşlıların Toplumsal Etkileşimi	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Tek başlarına Sadece kendi yaş grupları ile	-	1	-	-	2	%14,5	6	%15
Farklı yaş grupları ile	3	4	4	2	5	%85,5	34	%85
Toplam	3	5	4	2	7	%100	40	%100

Yaşlıların bulunduğu ortamlar açısından sosyal reklamlar

Türkiye haricindeki beş ülke incelendiğinde, Finlandiya, Yunanistan ve İtalya’da farklı dış ortam ve birden fazla ortamda yaşlılar görülmüştür (bkz. Tablo 8). İtalya’da buna ek olarak, iş ortamı da kullanılmıştır. Portekiz ise, birden fazla ortamın kullanılmaması, onun yerine işyerinin kullanılmasıyla diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Japonya’da sadece dış mekân kullanmıştır. Türkiye ‘ev’in de bir ortam olarak kullanılmasıyla farklılaşmaktadır. Türkiye’de en fazla kullanılan ortam (%32,5) ise dış ortamdır. Aynı zamanda Türkiye ve İtalya’da soyut, yani tam olarak adlandırılmayan bir ortamın (yeşil ekran teknolojisi yoluyla çekim alanı tespit edilememektedir) kullanılması sebebiyle diğer şekilde kodlama yapılmıştır. Özetle, Türkiye’de ev ortamı kullanılmışken, diğer ülkelerde ev ortamına rastlanmamıştır. Aynı zamanda İtalya ve Portekiz’le birlikte Türkiye haricindeki ülkelerde yaşlıların iş yerlerinde temsil edildiği görülmektedir. Japonya’da da Türkiye ile birlikte diğer ülkelerden farklı olarak yaşlıların yalnızca dış ortamda temsil edildiği bulgulanmıştır.

Tablo 8. Yaşlıların bulunduğu ortam açısından sosyal reklamlar

Sosyal Reklamlar ve Yaşlıların Bulunduğu Ortam	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Ev	-	-	-	-	-	-	9	%22,5
İş Yeri	-	-	1	-	4	%23,8	3	%7,5
Diğer İç Ortamlar	1	2	1	-	1	%23,8	8	%20
Dış Ortam	1	1	-	2	2	%28,6	13	%32,5
Farklı Ortamlar	1	2	1	-	-	%19	6	%15
Diğer	-	-	1	-	-	%4,8	1	%2,5
Toplam	3	5	4	2	7	%100	40	%100

Olumlu stereotip kullanımı açısından yaşlıların yer aldığı sosyal reklamlar

Hummert'in (1990) geliştirdiği yaşlılara atfedilen olumlu stereotipler üzerinden Türkiye de dâhil olmak üzere toplamda altı ülkenin sosyal reklamların incelendiği çalışmanın bu bölümünde “yaşlılığı iyi yaşayanlar”, “mükemmel büyükanne-büyükbaba” ve “John Wayne Muhafazakârları” olmak üzere üç alt kategori açısından sosyal reklamlar incelemeye tabi tutulmuştur.

Yaşlılığını İyi Yaşayanlar (Golden-Agers)

İncelenen reklamların 2/3'ünde bu kategoriye giren yaşlı stereotiplerin hiçbirine rastlanmamıştır (bkz. Tablo 9). Ülkeler arasında iyi yaşayanlar alt kategorisinde yine belli bir eğilim görülmemiştir. Becerikli/yetenek sahibi olanlara Yunanistan (%40), İtalya (%50) ve Portekiz'de (%14,3) rastlanmıştır. Çok gezen yaşlılar yalnızca Finlandiya'da bir tek reklamda; kararlı yaşlılar yalnızca Japonya'da ve Portekiz'de bir tek reklamda; mutlu yaşlılar yalnızca Yunanistan'da bir tek reklamda; bağımsız yaşlılar yalnızca Yunanistan'da bir tek reklamda gözlenmiştir. Aktif yaşlılar İtalya (N=1) ve Portekiz'de (N=3) görülmüştür. Almanya, İtalya ve Portekiz'de meslek sahibi yaşlı stereotipine rastlanmıştır. Türkiye'de birden fazla stereotiple (aktif, dikkatli, kararlı, hayat dolu, gururlu, sosyal ve gönüllü) karşılaşılmıştır. Bunlardan en belirgin olanları mutlu (%17,5) ve meslek sahibi (%40) stereotipleridir. Türkiye'de yine sosyal reklamlarda ünlü ve politikacı yaşlılara (%22,5) rastlanmış olması dikkat çekmiştir.

Tablo 9. Yaşlılığını İyi Yaşayanlar

Yaşlılığını İyi Yaşayanlar	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Çok gezen	1	-	-	-	-	%4,8	-	-
Mutlu	-	1	-	-	-	%4,8	7	%17,5
Bağımsız	-	1	-	-	-	%4,8	-	-
Başarılı	-	-	-	-	-	-	-	-

Meraklı	-	-	-	-	-	-	-	-
Eğlenmeyi seven	-	-	-	-	-	-	-	-
Gelecek odaklı	-	-	-	-	-	-	-	-
Beceri sahibi	-	2	2	-	1	%23,8	7	%17,5
Üretken	-	-	-	-	-	-	-	-
Elinden her iş gelen	-	-	-	-	-	-	-	-
Varlıklı	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilgili	-	-	-	-	-	-	-	-
Aktif	-	-	1	-	3	%19,2	3	%7,5
Maceraperest	-	-	-	-	-	-	-	-
Cinselliğe düşkün	-	-	-	-	-	-	-	-
Nükteli	-	-	-	-	-	-	-	-
Sağlıklı	-	-	-	-	-	-	-	-
Sağlık konusunda bilinçli	-	-	-	-	-	-	-	-
Kararlı	-	-	-	1	1	%9,6	1	%2,5
Tetikte / Dikkatli	-	-	-	-	-	-	1	%2,5
Yaşam dolu	-	-	-	-	-	-	1	%2,5
Kendini kabullenmiş	-	-	-	-	-	-	-	-
İlginç	-	-	-	-	-	-	-	-
Gururlu	-	-	-	-	-	-	2	%5
Girişken / Sosyal	-	-	-	-	-	-	1	%2,5
Gönüllü	-	-	-	-	-	-	1	%2,5
Ünlü / Politikacı	-	-	-	-	-	-	9	%22,5
Toplam	1	4	3	1	5	%67	33	%100

Mükemmel Büyükanne-Büyükbaba (Perfect Grandparent)

Beş ülkede mükemmel büyükanne-büyükbaba stereotiplerine dair hiçbir referans bulunamamıştır. Türkiye'deki reklamların ise %30'u oranında bu stereotiplere rastlanmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanları Tablo 10'dan anlaşılacağı üzere aile merkezci (%10) ve sevgi dolu (%10) büyükanne-büyükbabalardır.

Tablo 10. Mükemmel Büyükanne-Büyükbaba

Mükemmel Büyükanne - Büyükbaba	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Aile odaklı	-	-	-	-	-	-	4	%10
Sevinç dolu	-	-	-	-	-	-	-	-
Cömert	-	-	-	-	-	-	1	%2,5
Mutlu	-	-	-	-	-	-	1	%2,5
Mınnettar	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilge	-	-	-	-	-	-	-	-
Zeki	-	-	-	-	-	-	-	-
Güvenilir	-	-	-	-	-	-	-	-
Anlayışlı	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilgi sahibi	-	-	-	-	-	-	-	-
Kibar	-	-	-	-	-	-	-	-
Sevgi dolu	-	-	-	-	-	-	4	%10
Destekleyici	-	-	-	-	-	-	2	%5
Toplam	0	0	0	0	0	-	12	%30

John Wayne Muhafazakârları (John Wayne Conservative)

Türkiye haricindeki ülkelerde bu alt kategoride yer alan yaşlı stereotipine örnek bulunmamaktadır. Tablo 11’de görüleceği üzere, Türkiye’de ise, incelenen sosyal reklamların %10’unda dindar yaşlı stereotipi örnekleri yer almaktadır.

Tablo 11..John Wayne Muhafazakârları

John Wayne Muhafazakârları	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Dindar	-	-	-	-	-	-	4	%10
İşgüzar	-	-	-	-	-	-	-	-
Duygusal	-	-	-	-	-	-	-	-
Vatansever	-	-	-	-	-	-	-	-
Münzevi	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilge	-	-	-	-	-	-	-	-
Nostaljik	-	-	-	-	-	-	-	-

Ödün vermeyen	-	-	-	-	-	-	-	-
Muhafazakar	-	-	-	-	-	-	-	-
Durmadan geçmişini anlatan	-	-	-	-	-	-	-	-
Olgun başlı	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	0	0	0	0	0	-	4	%10

Olumsuz stereotip kullanımı açısından yaşlıların yer aldığı sosyal reklamlar

Çalışmanın bu bölümünde sosyal reklamlar, Hummert'in (1990) olumsuz yaşlı stereotipleri sınıflaması ("umutsuzluğa kapılmışlar", "toplumdan uzak kalmışlar", "huysuzlar" ve "desteğe muhtaçlar") kapsamında değerlendirilmiştir.

Umutsuzluğa Kapılmışlar (Despondent)

Yunanistan, Japonya ve Portekiz'de yalnız stereotipine uyan yaşlılar gözlenmiştir. Depresif yaşlılar Yunanistan ve Portekiz'de görülmüştür (bknz. Tablo 12). Umutsuzluk sadece Finlandiya'da, korkuya kapılmış sadece Yunanistan'da, üzgün sadece Japonya'da görülmektedir. Türkiye'ye bakıldığında depresif (%2,5), yalnız (%2,5), umutsuz (%7,5) ve üzgün (%7,5) stereotipleriyle karşılaşmıştır.

Tablo 12. Umutsuzluğa Kapılmışlar

Umutsuzluğa Kapılmışlar	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Çaresiz	1	-	-	-	-	%4,8	3	%7,5
Korku dolu	-	1	-	-	-	%4,8	-	-
İhmal edilmiş	-	-	-	-	-	-	-	-
Depresif	-	1	-	-	1	%9,6	1	%2,5
Yalnız	-	1	-	1	2	%19,2	1	%2,5
Üzgün	-	-	-	1	-	%4,8	3	%7,5
Toplam	1	3	0	2	3	%43,2	8	%20

Toplumdan Uzak Kalmışlar (Recluse)

Tablo 13'te görüleceği üzere, bu kategorideki stereotiplerden en sık görüleni sessiz yaşlılardır (Yunanistan, Japonya ve Portekiz). Ülkeler arasında bir tek naif yaşlı stereotipine uyan karakterle karşılaşmıştır. Türkiye'de bu kategoriye uyan yaşlıların tamamı (%12,5) sessiz stereotipiyle tanımlanmaktadır.

Tablo 13. Toplumdan Uzak Kalmışlar

Toplumdan Uzak Kalmışlar	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Sessiz	-	1	-	1	1	%14,4	5	%12,5

Naif	-	-	-	-	1	%4,8	-	-
Çekingen	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	0	1	0	1	2	%19,2	5	%12,5

Huysuzlar (Shrew-Curmudgeon)

Huysuz yaşlıları ele alan reklamlara örnek Finlandiya ve İtalya’da gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 14). Finlandiya’da talepkar, İtalya’da hırçın stereotiplerine de rastlanmıştır. Türkiye’de ise, yalnızca bir reklamda sürekli yakınan yaşlı stereotipiyle karşılaşılmıştır.

Tablo 14. Huysuzlar

Huysuzlar	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Sürekli bir şeyler isteyen	1	-	-	-	-	%4,8	-	-
Sürekli yakınan	-	-	-	-	-	-	1	%2,5
Hırçın	-	-	1	-	-	%4,8	-	-
Sivri dilli	-	-	-	-	-	-	-	-
İnatçı	-	-	-	-	-	-	-	-
Kıskanç	-	-	-	-	-	-	-	-
Önyargılı	-	-	-	-	-	-	-	-
Her şeye burnunu sokan	-	-	-	-	-	-	-	-
Esnek davranmayan	-	-	-	-	-	-	-	-
Bencil	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	1	0	1	0	0	%9,6	1	%2,5

Desteğe Muhtaçlar (Severely-Impaired)

Tablo 15’te görüleceği üzere, yetersiz yaşlı stereotip örneklerine yalnızca Finlandiya, Yunanistan ve Portekiz’de tek bir reklamda rastlanmıştır. Türkiye’de benzer şekilde yetersiz yaşlı (%17,5) stereotipi görülmüştür.

Tablo 15. Desteğe Muhtaçlar

Desteğe Muhtaçlar	Ülkeler							
	Finlandiya (F)	Yunanistan (F)	İtalya (F)	Japonya (F)	Portekiz (F)	Beş Ülke (%)	Türkiye (F)	Türkiye (%)
Eli ayağı	1	1	-	-	1	%14,3	7	%17,5

tutmayan									
Konuşmakta	-	-	-	-	-	-	-	-	-
güçlük çeken									
Uyumsuz	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ehliyetsiz	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bunak	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ağır düşünen	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	1	1	0	0	1	% 14,3	7	% 17,5	

TARTIŞMA ve SONUÇ

İnsanların sosyalleşme sürecinde (Swayne and Greco, 1987, s. 53) kendileriyle olduğu kadar kendileri dışındakilerle ilgili olarak da sahip oldukları düşüncelerini ve algılarını medyanın şekillendirdiği ve zihinlerine bu düşünce ve algıları sembolik modeller olarak “ektiği” (Gerbner, 1998, s. 177) ekme kuramı tarafından ileri sürülmektedir. Yine, bireylerin buldukları toplumdaki statü, kurumsal destek ve demografik özelliklerinin onların o toplumda edindikleri güçlerini belirlediği ve medyanın da bu doğrultuda onların toplumdaki konumunu onları temsil etme biçimiyle yansıttığı (Giles vd., 1977, s. 338; Harwood ve Anderson, 2002, s. 82-83; Zhang vd., 2006, s. 266) etnik-dilsel canlılık kuramının temel savı olmaktadır. Bu iki kuram doğrultusunda, özellikle yaşlı nüfus oranı en fazla olan ülkeler ve giderek yaşlanmakta olan Türkiye’de bir medya aracı olarak reklamların ne sıklıkta ve ne tür stereotipler aracılığıyla yaşlıları temsil ettiği, incelenmesi gereken önemli bir konu olmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmanın amacı, yaşlılık da dâhil olmak üzere çeşitli toplumsal meselelere yönelik farkındalık yaratmak ve çözüm önerileri sunmak gibi amaçlarla devlet, STK ve özel şirketler tarafından kâr amacı gütmeksizin hazırlanan/hazırlatılan sosyal reklamlardaki yaşlıların temsiliyetini Dünya Bankası 2019 verilerine göre yaşlı nüfus oranı en yüksek olan beş ülke (Japonya, Finlandiya, Portekiz, İtalya, Yunanistan) ile Türkiye karşılaştırması üzerinden irdelemektir. Bu bağlamda, amaçlı örnekleme yoluyla seçilen sosyal reklamlar, alanyazında yaşlı temsiliyetini inceleyen Hummert (1990), Lee vd. (2007) ve Prieler vd. (2016)’nin geliştirdikleri kategoriler üzerinden içerik çözümlemesi yoluyla değerlendirilmiştir.

İçerik çözümlemesinin bulguları doğrultusunda, beş ülkeye ait ulaşılabilen sosyal reklamların %30’unda, Türkiye’ye ait ulaşılabilen sosyal reklamların %34’ünde yaşlılara yer verilmesi, yaşlıların yeterince temsil edilemediği ve yaşlı temsiliyetinin nüfus ve yaşlılık meselesi temelinde oranca az olduğu sonucunu ortaya koymakta olup alanyazındaki çalışmaların (Hiemstra vd., 1983; Swayne ve Greco, 1987; Miller vd., 1999; Baker ve Goggin, 1994; Williams vd., 2007; Ong vd., 2008; Sim vd., 2008; Prieler ve Kohlbacher, 2016; Prieler vd., 2016; Prieler vd., 2008; Lee vd., 2006; Roy ve Harwood, 1997) bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde, Türkiye de dâhil olmak üzere bütün ülkelerde kadın yaşlıların erkek yaşlılara nazaran daha az temsil edildiği bulgusu da alanyazındaki (Baker ve Goggin, 1994; Ong vd., 2008; Sim vd., 2008; Prieler vd., 2016; Prieler vd., 2008; Lee vd., 2006) bulguları destekler niteliktedir. Alanyazındaki diğer çalışmaların (Baker ve Goggin, 1994; Ong vd., 2008; Sim vd. 2008; Lee vd., 2006) bulgularından farklı olarak bu çalışmada, Türkiye ve diğer beş ülkedeki sosyal reklamlarda yaşlıların başrolde yer aldığı saptanmaktadır. Aynı şekilde, alanyazındaki çalışmaların (Lee vd., 2007) aksine, bu çalışmada ele alınan sosyal reklamlarda yaşlılar farklı yaş gruplarıyla birlikte temsil edilmektedir. Yine bu çalışma kapsamındaki ülkelerde yaşlıların daha çok dış ortamda gösterilmesi alanyazındaki çalışmalardan (Prieler vd., 2008) farklılık göstermektedir. Alanyazındaki bazı çalışmalar (Yu ve Lachman, 2006; Ong vd., 2008; Sim vd. 2008; Chen, 2015; Roy ve Harwood, 1997; Lee vd., 2007; Zhang vd., 2006) gibi olumlu stereotiplerin daha fazla kullanıldığını bulgulayan bu çalışmada ortaya çıkmaktadır ki, Türkiye’de yaşlılara atfedilen olumlu stereotip oran olarak diğer ülkelerdeki olumlu stereotiplerden daha fazladır. Bu da Chen’in (2015) batı kültürünün aksine doğu kültüründe olumsuz stereotiplerin daha çok kullanıldığı bulgusuyla çelişmektedir.

Sosyal reklamları irdelemesi dolayısıyla bu çalışmanın özgün bulguları şu şekilde değerlendirilebilmektedir:

1. Türkiye’de yaşlıların yer aldığı sosyal reklamların daha çok devlet kanalıyla hazırlandığı dikkat çekmektedir. Bunun aksine, diğer beş ülkede bu sosyal reklamların STK’lar tarafından hazırlandığı görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye’de siyasi meseleler kapsamındaki sosyal reklamlarda yaşlıların yer alması, bu sosyal reklamların devlet tarafından hazırlanması/hazırlatılması sebebiyle olabilir. Yine milli birlik ve dayanışma, özel günler ve haftalar bağlamında yaşlıların yer alması bu çalışmanın özgün bulgusu olup Türkiye’deki sosyal reklamların daha çok devlete ait olmasından kaynaklanabilir. Diğer beş ülkede ise bu sosyal reklamların daha çok insan haklarına odaklanmış olmasının altında yatan neden, STK’lar tarafından hazırlanmış/hazırlatılmış olmaları olabilir.

2. Sosyal reklamların irdelenmesi sebebiyle bu çalışmada yaşlıların temsil edildiği bütün ülkelere ait medya içeriklerinde duygusal mesaj stratejisine başvurulduğu saptanmaktadır. Bu durum sosyal reklamlarda bu stratejiye daha fazla başvurulmasından olabileceği gibi, özellikle yaşlıların da yer aldığı toplumsal meselelerin duygu yoğunluklu meseleler olmasından kaynaklanabilir.

Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda uygulamacılara sosyal reklamlarda yaşlılara daha sık, daha olumlu stereotipler üzerinden, cinsiyet eşitliğini gözeterek, farklı ortamlarda ve olabildiğince başrollerde yer vermeleri önerilmektedir. Gelecek çalışmalarda ise araştırma nesnesini, yöntemi de çeşitlendirerek bu konuya odaklanmalarının farklı kültürel boyutların dikkate alınmasıyla hem kuramsal hem de pratik açıdan önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abrams, J. R., Eveland, W. P. & Giles, H. (2003). The effects of television on group vitality: Can television empower nondominant groups?. *Annals of the International Communication Association*, 27(1), 193-219. DOI: 10.1080/23808985.2003.11679026.
- Ads of the World. (2020). Finland. Erişim adresi: <https://www.adsoftheworld.com/>.
- Aydın, Ö. K. (2016). Çevresel iletişim kapsamında çevre temalı kamu spotlarına yönelik bir araştırma. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(3), 973-991.
- Aytekin, H. (2016). Görsel-işitsel medyada sağlık-güvenlik halleri: Tartışılması gereken bir alan olarak kamu spotu. *Selçuk İletişim*, 9(6), 249-275. DOI: 10.18094/si.37556.
- Baker, J. A. & Goggin, N. L. (1994). Portrayals of older adults in modern maturity advertisements. *Educational Gerontology*, 20(2), 139-145. DOI: 10.1080/0360127940200203.
- Başfıncı, Ç. & Altıntaş, M. (2018). Toplumsal cinsiyetin çocuk reklamları aracılığıyla inşası: Türk televizyonlarındaki çocuk reklamlarına yönelik bir içerik analizi. *Istanbul Business Research*, 47(2), 208-232. DOI: 10.26650/ibr.2018.47.2.0045.
- Becerikli, S. (2012). Sağlık iletişimi çalışmalarında alımlama analizinin kullanımı. *Istanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(43): 163-177.
- Bilgiç, B. (2016). Türkiye’de kamu spotu oluşum süreci ve yayın politikaları. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 25-62.
- Birleşmiş Milletler. (t.y.). *Global issues overview*. 22 Ekim 2019 tarihinde <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/global-issues-overview/> adresinden erişilmiştir.
- Brubaker, T. H. & Powers, E. A. (1976). The stereotype of “Old”: A review and alternative approach. *Journal of Gerontology*, 31(4), 441-447. DOI: 10.1093/geronj/31.4.441.
- Chen, C.-H. (2015). Advertising representations of older people in United Kingdom and Taiwan: A comparative analysis. *The International Journal of Aging and Human Development*, 80(2), 140-183. DOI: 10.1177/0091415015590305.
- Cuddy, A. J. C. & Fiske, S. T. (2002). Doddering but dear: Process, content, and function in stereotyping of older persons. In: Nelson, T. D. (ed.), *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons* (pp. 3-26). MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Çınarlı, İ. (2008). *Sağlık iletişimi ve medya*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Dhanapal, S., Anantha, S. S. & Farouk, R. F. B. O. (2013). Government sponsored advertisements: Do they cultivate higher order thinking skills?. *International Journal of Management & Information Technology*, 5(2), 503-516.
- Duğan, Ö. & Şahin, E. (2016). Examination of creating awareness level of organ donation public service announcements on college students. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(4), 121-147.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). Engelli ve yaşlı istatistik bülteni 2020 – Ocak. *Aile ve Çalışma Bakanlığı Yayınları*. Erişim Adresi: <https://ailevecalisma.gov.tr/media/37313/istatistik-bulteni-ocak-2020-1.pdf>.
- Fang, Y. Q. (2016). The realization of mood through syntactic patterns in english public service advertising texts. *3rd International Conference on Advanced Education and Management*, 1-8.
- Fung, H. H. (2013). Aging in culture. *The Gerontologist*, 53(3), 369-377. DOI: 10.1093/geront/gnt024.
- Gençoğlu, P., Bağlıtaş, H. H. & Kuşkaya, S. (2017). Sosyal pazarlama aracı olarak kamu spotlarının birey davranışları üzerindeki etkileri: Parametrik olmayan istatistiksel bir analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(48), 622-629.
- Gerbner, G. (1998). Cultivation analysis: An overview. *Mass Communication & Society*, 1(3), 175-194. DOI: 10.1080/15205436.1998.9677855.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. In: J. Bryant & D. Zillmann (Eds.), *Perspectives on media effects* (pp. 17-40). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Gerbner, G., Gross, L., Signorielli, N., & Morgan, M. (1980). Aging with television: Images on television drama and conceptions of social reality. *Journal of Communication*, 30, 37-47. DOI: 10.1111/j.1460-2466.1980.tb01766.x.
- Giles, H., Bourhis, R.Y. & Taylor, D.M. (1977). Towards a theory of language in ethnic group relations. In: H. Giles (Eds.), *Language, ethnicity and intergroup relations* (pp. 307 – 348), London: Academic Press.
- Harris, A. J. & Feinberg, J. F. (1977). Television and aging: Is what you see what you get?. *The Gerontologist*, 17(5), 464-468. DOI: 10.1093/geront/17.5_Part_1.464.
- Harwood, J. & Anderson, K. (2002). The presence and portrayal of social groups in prime-time television. *Communication Reports*, 15(2), 81-97. DOI: 10.1080/08934210209367756.
- Harwood, J. & Roy, A. (2005). Social identity theory and mass communication research. In: J. Harwood & H. Giles (Eds.), *Intergroup Communication: Multiple Perspectives*, (pp. 189-211), New York: Peter Lang.
- He, X. (2016). Transivity of Kinetic Typography: Theory and application to a case study of a public service advertisement. *Visual Communication*, 16(2), 165-194. DOI: 10.1177/1470357216684080.
- Hiemstra, R., Goodman, M., Middlemiss, M., Vosco, R. & Ziegler, N. (1983). How older people are portrayed in television advertising: Implications for educators. *Educational Gerontology*, 9, 111-121.
- Hummert, M. L. (1990). Multiple stereotypes of elderly and young adults: A comparison of structure and evaluations. *Psychology and Aging*, 5(2), 182-193. DOI: 10.1037/0882-7974.5.2.182.
- Kim, N. & Yu, S. Y. (2015). Effect of the characteristics of models of public service advertisements on public service behavior intension: Mediated effect on attitude of PSA. *Indian Journal of Science and Technology*, 8(S8), 250-257. DOI: 10.17485/ijst/2015/v8iS8/70526.
- Kohlbacher, F. (2011). Business implications of demographic change in Japan. Chances and challenges for human resource and marketing management. In: F. Coulmas & R. Lützelers (Eds.), *Imploding populations in Japan and Germany: A comparison* (pp. 269-294), Leiden: Brill.
- Kranenburg, K. E. (1991). *Any Questions: An examination of public service advertising and the psychological factors affecting it* (Yayımlanmamış Onur Derecesi Tezi – 13 Nolu Çalışma). Southern Illinois University Carbondale OpenSUIIC, ABD.
- Krippendorff, W. (2013). *Content Analysis: An introduction to its methodology*. 3. Baskı, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Landsberger, S. R. (2009). Harmony, olympic manners and morals – Chinese television and the ‘new propaganda’ of public service advertising. *European Journal of East Asian Studies*, 8(2), 331-355. DOI:10.1163/156805809X12553326569632.
- Lee, B., Kim, B.-C., & Han, S. (2006). The portrayal of older people in television advertisements: A cross-cultural content analysis of the United States and South Korea. *International Journal of Aging and Human Development*, 64(4), 279-297. DOI: 10.2190/ELLG-JELY-UCCY-4L8M.

- Lee, M. M., Carpenter, B., & Meyers, L. S. (2007). Representations of older adults in television advertisements. *Journal of Aging Studies*, 21(1), 23-30. DOI: 10.1016/j.jaging.2006.04.001.
- Lynn, J. R. (1974). Effects of persuasive appeals in public service advertising. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 51, 622-630. DOI: 10.1177/107769907405100406.
- Mandell, M. I. (1974). *Advertising*. Eaglewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall Inc.
- Miller, D. W., Leyell, T. S., & Mazachek, J. (2004). Stereotypes of the elderly in U.S. Television commercial from the 1950s to the 1990s. *International Journal of Aging and Human Development*, 58(4), 315-340. DOI: 10.2190/N1R6-7Q5Y-2N7Q-8NM1.
- Miller, P. N., Miller, D. W., McKibbin, E. M. & Pettys, G. L. (1999). Stereotypes of the elderly in magazine advertisements 1956-1996. *International Journal of Aging and Human Development*, 49(4), 319-337. DOI: 10.2190/A078-FRJE-NQ1P-C3KY.
- O’Keefe, G. T., & Reid, K. (1990). The uses and effects of public service advertising. *Public Relations Research*, 2, 67-91.
- Ong, F. S., Kitchen, J. P. & Jama, A. T. (2008). Consumption patterns and silver marketing: an analysis of older consumers in Malaysia. *Marketing Intelligence & Planning*, 26(7), 682-698. DOI: 10.1108/02634500810916663.
- Oral, R. (2016). Televizyonda yayınlanan kamu spotlarının hedef kitlenin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi: beyhekim devlet hastanesi çalışanları örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Prieler, M., Ivanov, A. & Hagiwara, S. (2016). The representation of older people in east asian television advertisements. *International Journal of Aging and Human Development*, 85(1), 67-89. DOI: 10.1177/0091415016677972.
- Prieler, M., Kohlbacher, F., Hagiwara, S. & Arima, A. (2008). The representation of older people in Japanese television advertising. *Working Paper (08/2) of Deutsches Institut Für Japanstudien*, Tokyo.
- Prieler, M. & Kohlbacher, F. (2016). *Advertising in the aging society: Understanding representations, practitioners, and consumers in Japan*. New York and Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Rogers, E. M., & Storey, D. (1987). Communication campaigns. In: C. R. Berger & S. H. Chaffee (Eds.), *Handbook of communication science* (pp. 817–846). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Roy, A. & Harwood, J. (1997). Underrepresented, positively portrayed: Older adults in television commercials. *Journal of Applied Communication Research*, 25, 35-56. DOI: 10.1080/00909889709365464.
- Sarna, P. (2013). Rhetoric and public service advertising – A case study on the campaign against homophobia. In: U. Michalik & M. Michalska-Suchanek (Eds.), *Language and the Environment*, (pp. 155-166), Gliwice: Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości.
- Serttaş, A. (2014). Türkiye’de yayınlanan “8 Mart 8 Kadın” adlı şok reklamın analizi. *UHİVE Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 54-72.
- Sherry, J. F. (1987). Advertising as a cultural System. In: J. Umiker-Sebeok (Eds.), *Marketing and semiotics: New directions in the study of signs for sale*, (pp. 441-461), Berlin: Mouton de Gruyter.
- Sim, O. F., Philip, K. J. & Kyung, C. H. (2008). Older people as models in advertisements: A cross-cultural content analysis of two Asian countries. Paper presented at the *Annual London Conference on “Money, Economy and Management”* (pp. 1-15), 3-4 July 2008, London, UK.
- Stephenson, M. T. (2009). Anti-Drug public service announcements targeting parents: An analysis and evaluation. *Southern Communication Journal*, 67(4), 335-350. DOI: 10.1080/10417940209373243.
- Swanson, D. J. (1996). Humor as a presentational device in broadcast public service announcements. Paper presented at the *Southwest Symposium of the Southwest Council for Journalism and Mass Communication* (pp. 1-49), 9 November 1996, Monroe, LA, USA.
- Swayne, L. E., & Greco, A. J. (1987). The portrayal of older Americans in television commercials. *Journal of Advertising*, 16, 47-54. DOI: 10.1080/00913367.1987.10673060.
- Syahlani, S. P., Purwanto, B. M. & Muzayyanah, M. A. U. (2014). Message Appeal and Presentation Order of Public Service Advertisement: An Experimental Study of Egg Enriched with Omega-3 Promotion. *Journal of Economics, Business, and Accountancy Ventura*, 17(2), 221-228. DOI: 10.14414/jebav.14.1702006.
- Şahin Başfıncı, Ç. (2008). Bir pazarlama iletişim medyası olarak web ortamında içerik analizi yapmanın güçlükleri ve olası çözüm önerileri. *Yönetim/İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme*

- İktisad Enstitüsü Dergisi*, 19(61), 52-71. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406470>.
- The World Bank. (2019). Population ages 65 and above (% of total population). Erişim adresi: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS?most_recent_value_desc=trtr.
- Tinarbuko, S. (2008). Semiotic of public service advertisement. *The Indonesian Journal of Communication Studies*, 1(2), 168-180.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). İstatistiklerle yaşlılar. Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do;jsessionid=mNL2pJVXQ1CYpqkHnYBCYpqkHnYBbhHMYgwrdc0ykGTc3pKjBH5M!-985967872?id=33712>.
- Ünal, Ç. (2015). Türkiye nüfusunun yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranlarının dağılımı. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12-1(23), 235-249. Erişim adresi: <https://hayefjournal.org/en/aging-index-of-turkey-s-population-and-the-distribution-of-the-potential-support-rate-13439>.
- Verchenko, S. (2013). *Public service advertising in the Kyrgyz Republic: Its yesterday, today, and tomorrow* (Unpublished Bachelor's Thesis). American University of Central Asia, Kyrgyz Republic.
- Westerhof, G. J., Harink, K., van Selm, M., Strick, M. & van Baaren, R. (2010). Filling a missing link: The influence of portrayals of older characters in television commercials on the memory performance of older adults. *Ageing and Society*, 30(5), 897-912. DOI:10.1017/S0144686X10000152.
- Williams, A., Wadleigh, P. M. & Ylänne, V. (2007). Images of older people in uk magazine advertising: Towards a typology. Paper presented at the *International Communication Association (ICA) Convention* (pp. 1-48), May 2007, San Francisco, USA.
- Yun, R. J. & Lachman, M. E. (2006). Perceptions of aging in two cultures: Korean and American views on old age. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 21(1-2), 55-70. DOI: 10.1007/s10823-006-9018-y.
- Zhang, Y.B., Harwood, J., Williams, A., Ylänne-McEwen, V., Wadleigh, P. M., & Thimm, C. (2006). The portrayal of older adults in advertising: A cross-national review. *Journal of Language and Social Psychology*, 25, 264-282. DOI: 10.1177/0261927X06289479.
- Zhou, N. & Chen, M. V. T. (1992). Marginal life after 49: A preliminary study of the portrayal of older people in Canadian consumer magazine advertising. *International Journal of Advertising*, 11(4), 343-354. DOI: 10.1080/02650487.1992.11104510.

Extended Abstract

Drawing on the cultivation theory (developed by Gerbner) and the theory of ethnolinguistic vitality (developed by Giles et al.), which informs that media cultivate specific perceptions into the minds of the target audiences through symbolic models regarding a specific social group and that the existence or absence of a specific social group in media indicates its status in the society, this study aims to examine the representation of the elderly people in the public service advertisements of countries (Japan, Finland, Portugal, Italy and Greece) with the highest elderly population in the world according to the data presented by World Bank 2019 along with those of Turkey, which is an increasingly ageing country. The main research question of this study is on how public service advertisements (created for non-profit purposes by governments, non-governmental organisations [NGOs] and private organisations to raise awareness and propose solutions for global issues) represent the elderly people in the context of different countries and how often they represent this part of the society. In this context, the advertisements (21 advertisements selected from five countries and 40 advertisements selected from Turkey) chosen through purposive sampling and obtained from the website of Ads of the World in accordance with the data by WB 2019 were scrutinized using content analysis method through categories developed and adapted by Hummert (1990), Lee et al. (2007) and Prieler et al. (2016). Findings of this study attained through descriptive statistics tests indicate that nearly one-third of the public service advertisements of both five countries and Turkey represent the elderly people, which is an indication of the underrepresentation of the elderly proportionately; and that the representation of the female seniors is found to be lower in ratio than that of the male seniors in all countries. These findings are observed to be in line with the findings of the existing research on the representation of the elderly people in the literature. However, contrary to what existing research points to, this study finds out that the elderly characters in the public service advertisements in Turkey

and other five countries play the leading role; that they are represented together with people from different age groups; and, that the elderly people are seen outdoors. Moreover, the public service advertisements aired in Turkey differs from those of other five countries in terms of representing the elderly people since the Turkish public service advertisements tend to use more positive stereotypes. Since the research object of this study differs from the previous ones by addressing the public service advertisements, this study offers new prospects to the academia by putting forth original findings, which can be stated as follows; While the public service advertisements broadcast in Turkey are mostly funded and supported by governments, those of other five countries are by NGOs; which can be considered the reason why public service advertisements in Turkey specifically addressing the political issues, national solidarity and special occasions mostly represent the elderly people while those in other five countries specifically addressing the issue of human rights mostly represent the elderly people. To put it in a different way, the issues taken into consideration in the public service advertisements show differences in six countries, in which the elderly people are represented. The emotional advertising message strategy was the mostly used message strategy in the public service advertisements in all six countries, which may stem from the fact that public service advertisements mostly utilize this strategy, as well as that the issues including the elderly are those issues with high level of emotionality. In other words, public service advertisements in six countries which give presence to the elderly people mostly employ the emotional advertising strategy, which may be a result of the notion that public service advertisements mostly address the emotions of their target audience. In line with the findings of the research analysed through content analysis, this study suggests the practitioners to address the elderly more often, through more positive stereotypes, in different settings (not only indoors or outdoors) and in leading roles as well as by taking into consideration the gender equality because the theories which this study is based on asserts that media texts create a perception of any social groups in minds through representing them in a certain way, to create a more balanced society, in which every citizen shows equal treatment to the others without giving way to any kind of discrimination. It is recommended that the future studies vary in research object and methodology for further analysis of the representation of the elderly in media texts, and that they can contribute to the literature in terms of both theory and practice by paying regard to different cultural dimensions.

TÜRKİYE'DE KENTSEL YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ*

Ekrem ÖZDEN**

Nazlı YÜCEL BATMAZ***

ÖZ

Kentsel yaşam kalitesi; Pek çok benzerliği olmakla birlikte her ülkede kendine özgü sorunları olan ve düzeltilmedikçe insanların yaşam kalitesini düşüren, şehrin ihtiyaçları karşılanırsa yaşam kalitesini yükselten bir olgudur. Bu nedenle kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır. Araştırmada, kentsel yaşam kalitesine yönelik yapılmış çalışmaların eleştirel bir yaklaşımla sentezini sunmak ve kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmalar yapacak olan uzmanlara ileride yapılacak araştırmalara rehberlik edecek öneriler geliştirmektir. Bu araştırmada kentsel yaşam kalitesi ile ilgili makale ve tez çalışmalarını incelemek için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş; Yönteme uygun olarak veri toplama ve analizi yapılmıştır. Araştırmada, 1998 – 2021 yılları arasında Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezinde bulunan tezlerden ve 2006-2020 yılları arasındaki DergiPark veri tabanlarındaki makalelerden yararlanılmıştır. Veri tabanlarında; “Kentsel Yaşam Kalitesi”, kavramı anahtar kelime olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda 35 lisansüstü tez, 11 doktora tez ve 37 makale belirlenmiş ve tamamına ulaşım sağlanmıştır. Araştırmada incelenen çalışmalar içerik analizi ile oluşturulmuştur. Çalışmaların analizinde frekans ve yüzde dağılımları kullanılmıştır. Ülkemizde konu ile ilgili çalışmalar her geçen yıl daha da artmakta ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik araştırmalar yapılmaktadır. Kentsel yaşam kalitesinin artırılması, bireylerin ve toplumun kullandığı alanları istenilen doyuma yaklaştıracaktır. Artan yaşam kalitesi, sosyal, ekonomik ve politik düzenin istikrarlı bir şekilde yükselmesini sağlayacak ve ideal şehrin oluşumunu hızlandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent, yaşam kalitesi, kentsel yaşam kalitesi

ASSESSMENT OF THE LITERATURE ON QUALITY OF URBAN LIFE IN TURKEY

ABSTRACT

The quality of urban life is a phenomenon that reduces people's life quality if its distinctive problems are not resolved. Yet if the city's requirements are met, life quality is predicted to increase. As a result, there is currently an abundance of research being undertaken to improve the quality of urban life. This study presents a synthesis of the researches conducted to improve the quality of urban life, as well as making suggestions to guide future researches to be undertaken by professionals. The qualitative research approach was chosen to analyse articles and theses relating to the quality of urban life, and data collection and analysis were carried out accordingly. The dissertations archived at the Thesis Centre of the Council of Higher Education for the dissertations going back to 1998 through 2021, as well as those archived at the DergiPark database for the years 2006 to 2020, were used in the study. For the database searches, the keyword "Urban Life Quality" was applied. There were 35 MA theses and 11 PhD dissertations with 37 papers located in this scope, and all of these dissertations and publications were fully accessible. The content analysis was developed as a result of the studies used in this paper. Frequencies and percentage distribution were used in the analysis of the studies. The number of studies that

* Bu makale Ekrem ÖZDEN'in yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

** Yüksek Lisans, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 06ozdenekrem@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0995-8771>

*** Doç. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, nazli_yucel@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1950-7410>

relate to this particular issue has been increasing each passing year in our country, and the research is being conducted to improve life quality. Any increase in the quality of urban life will improve both the individual and the societal spheres. As living standards improve, a city's social, economic, and political order will also improve, resulting in the construction of an ideal city.

Keywords: City, Quality of life, urban quality of life

GİRİŞ

Sanayi devriminden beri kentlerin hızla büyümeleri ve bu büyümenin kontrolsüz olması, doğanın tahrip olmasına ve kendini yenileyememesine neden olmuştur. Aynı zamanda sadece doğadaki çeşitliliğin azalmasına ve doğanın kendine has güzelliğinin yok olmasına neden olmakla kalmamış, aynı zamanda o coğrafyada, yani kentte yaşayan bireylerin yaşam kalitesinde de düşüşlere yol açmıştır. Bu kentlerde yaşayan bireylerin kendilerine has özellikleri, kültürel birikimleri erozyona uğramış ve kent nüfusunun yaşam kalitesi olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Bu yüzden bireylerin o bölgeye karşı hissettikleri aidiyet duyguları da gittikçe azalmıştır.

Kentleşme sorunu her yerde aynı değildir. Genellikle sorun yaşayan yerler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerde kentleşme sorunu önemli ölçüde çözümlenmiş ve yaşam kalitesinin artırılmasında önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Tabi ki gelişmiş ülkelerdeki bu durum hemen olmamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte ciddi sorunlar yaşanmıştır; yoğun nüfus hareketleri, buna bağlı olarak kentlerdeki nüfusun hızla artması, nüfusu hızla artan kentin sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak günümüzde, Sanayi Devrimi ile kentlerin nüfus artışından kaynaklanan sorunlu alanların çoğunda gerçekleştirilen çözüm odaklı çalışmalar ile bireylerin yaşam kalitesi standartları yükseltilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise yaşam kalitesinde olması gerekli standartlar henüz yakalanamamış olmakla beraber, mevcut durum standartların çok aşağısındadır. Kentlerin dönüşümünde oluşan sorunları çözmek ve mevcut duruma uyum sağlamak adına yapılan tüm çalışmalardabu durumdan etkilenen toplumun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir(Yaylı, Ökde, 2019).

Kentsel Yaşam Kalitesi

Kentsel yaşam kalitesi, ilk defa 1960’lı yıllarda Sosyal Göstergeler Hareketi (Social Indicators Movement) tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu hareket ekonomik ve sosyal iyilik ile bireysel ve toplumsal iyilik arasındaki ilişkilere dair varsayımları sorgulamıştır (Oktay, 2007).

Kentsel yaşam kalitesi, yaşamın bütün alanlarını içine alan çok boyutlu bir kavramdır. Bu yüzden bireyin içinde yaşadığı ilden, ilçeden, mahalleden, apartmandan ve çevresinden olumlu veya olumsuz etkilenmesi bireyin yaşam kalitesini etkilemektedir. Kentsel yaşam kalitesi kavramını biraz daha genişletmek gerekirse; Kentsel yaşam kalitesi toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel bir süreçtir. Kentin sunduğu fırsatlardan derece derece (örgütler ve kümeler) katmanlar içinde yaşayan bireylerin eşit ve dengeli bir şekilde, gereksinimleri oranınca faydalanmaları gereken, kültürel ve sanatsal faaliyetlere, siyasal ve eğitimsel etkinliklere, etkin bir şekilde katılabilme fırsatlarına sahip olabilmesi gereklidir (Geray, 1998).

Kentsel yaşam kalitesi, kentte yaşayan bireylerin, yani kent sakinlerinin kentsel gereksinimlerinin tam olarak karşılanması, kent hizmetlerinin önceden belirlenmiş standartlara uygun olması ile yaşam şartlarının nesnel bakımdan olumlu yönde gelişmesi ve buna bağlı olarak öznel kent sakinlerinin tam bir iyilik halinde bulunmaları olarak tanımlanabilir (Sapanca, 2009).

Sürdürülebilirlik Ve Yaşanabilirlik

Sürdürülebilirlik; gelecek nesillerin gelecekleriyle ilgili hiçbir fedakarlığa girmeden gelişmelerini sağlayacaklarını ve gelecekleriyle ilgili kaygı duymayacakları bir sistemi ifade eder. Bu anlamdan dolayı ekolojik dengenin bozulmaması, çevrenin tahrip edilmemesi ve benzerleri akla gelmektedir. Kısacası sürdürülebilirlik, kaynakların en düşük seviyede kullanılıp devamlılığının sağlamasıdır. Sürdürülebilirlikte sistemin devamlılığı söz konusudur. Devamlılık olmadığı taktirde eldeki mevcudun, ilelebet gitmeyeceği ve bir gün geri dönüşümü telafi edilemeyecek bir şekilde tahrip

edileceği muhakkaktır. Bu da, sürdürülebilirliğin ne kadar çok hayati öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden, bir ekolojik denge içerisinde karşılıklı ilişkileri barındıran bir bütünleşme mevcuttur. Ekolojik sistemlerin denge durumlarını sağlayan ve bu dengelerin düzeltilmesine olanak veren, geri besleme mekanizmaları vardır. Ancak bu sistemlerde sınırlı taşıma kapasitesi olup, bu kapasite aşıldığında sistemin dengesi alt üst olmakta ve denge sağlanamamaktadır. Sistemin dengesi ve çeşitliliği arasında doğrusal bir bağlantı olup, çeşitlilik sisteminin garantörü olmaktadır. Ekolojik sistemlerde termodinamik kurallara uygunluk vardır. Bu da, sistemde var olan enerji ve maddelerin yok olmayıp, aksine enerji ve maddeler birbirine dönüşebilmektedir. Bu sistemden yok olmayan enerji, her dönüşümde yoğunluğunu biraz daha kaybetmiş olup, daha dağınık olarak dönüşecektir. Benzer bir şekilde döngülerden çekilen maddeler de biçimlerini değiştirip sisteme geri dönmektedir. Taşıma kapasitesinin sınırlı olduğu ekolojik sistemlerde, sistemlere aşırı müdahale edilmesi sonucunda oluşan bozulmalar, sistemlerin tepkisel bir göstergesi olarak, bireyleri ve toplumu olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Ertürk, Sam, 2016). Olumsuz etkilenmeler de sürdürülebilirliği imkansız hale getirmektedir. Çünkü doğada var olan maddelere kendini yenilemesine imkan vermeden fazla yüklenmek yani fazla tüketim (üretmek için) bu maddelerin kendilerini yenileyebilmelerini olanaksız bir hale getirmektedir. Kendini yenileyemeyen maddeler bitmekte ve gelecek kuşakları olumsuz bir şekilde etkileyecek bir ortam bırakılmaktadır. Bu durum sürdürülebilirlikle alakalı birçok adımın atılmasını sağlamıştır.

Toplumsal gelişimi sağlayabilmek için sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeler paralellik içerisinde olmalıdır. Yaşam standartlarının yükselmesi ile birlikte insanların yaşadıkları mekanlardan beklentileri de artmıştır. Kentlerde yaşayan insanların istekleri, kentlerden beklentileri ve sosyo-kültürel gelişmişlikleri doğrultusunda ilgi göstermektedir. Toplumun yaşadığı mekanlardan beklentileri kent araştırmalarında yaşanabilirlik kavramı olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kentlerin yaşanabilir mekanlar olmasını ortaya atan ilk yazarlardan birisi de Jane Jacobs'tur. Jacobs yapmış olduğu çalışmalarda kentlerin, yaşayan canlı mekanlar olması gerektiğini söylemiş ve hali hazırdaki kent düzeninin insanları olumsuz etkilediğini, doğallığını kaybetmiş mekanlarda kapalı bir yaşam tarzını oluşturduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber kentlerin inşasında, toplumun ihtiyaçlarını karşılayan, insanların sosyo-kültürel ilişkilerini rahatça gerçekleştirebilmelerini sağlayan mekanlar oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir (Keçeli, Sarıusta, Karakuyu, 2014).

Yaşanabilirlik, her toplumun üzerinde mutabakat sağladığı mekanların gerçekleştirmeleri gereken çalışma ölçütlerini bir araya getirerek tanımladıkları bir olgudur. Bu ölçütler şöyle sıralanabilir (Mutlu, Batmaz, 2013):

Yaşama Uygunluk: İçme suyunun sağlıklı ve yeterli olması, enerjiye ulaşımın kolaylığı, atıkların sağlığı tehlikeye atmayacak şekilde uzak yerlere götürülmesi, güvenli yaşam, gürültünün engellenmesi vb. gibi koşulların oluşturulması.

Anlamlı Olmak: Yaşanılan çevreyi tanıma, çoğulcu yaşam biçimlerinin sağlanması, yaşanılan çevrenin anlamlı olduğunu benimsetme gibi öğelerdir.

Kullanım Amacına Uygunluk: Herkesin sahip olabileceği konut sayısı, trafik yoğunluğu nedeniyle vakit kaybının olmaması, engellilerin ihtiyaçlarına göre tasarlanmış yol, kaldırım ve konutların yapılması.

Erişilebilir Olmak: Bir yerleşmede yaşananların diğer bireylere, hizmetlere, kaynaklara, organizasyonlara, bilgilere ve diğer yerleşimlere erişilebilir olması.

Yaşayanların Denetlemesi: Yerleşmelerin ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilip işletilmesi ve bu oluşumlardan orada yaşayanların yararlandırılması, çalışanların ve bu oluşumları kullananların söz sahibi olup, denetleyebilmeleri.

Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi kavramı, modern hayatın gelişmesi ile birlikte toplumların eğitim seviyelerinin yükselmesinin gündeme getirdiği bir kavramdır. Yaşam kalitesi kavramı giderek önem kazanan bir kavram haline gelmiştir. Yaşam kalitesi, yaşamın bütün alanlarını ele alan ve araştıran bir olgu olmuştur. Yaşam kalitesi kavramı, tek bir bilim alanı tarafından ele alınmamakta ve birçok bilim alanı bu kavram üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Bu yüzden yaşam kalitesi kavramı hakkında farklı

tanımlara rastlanmaktadır. Bu tanımların ortak noktası, bireyin hayatına ilişkin değişkenlerin kendi isteği ile isteği dışında gelişen çok boyutlu bir kavram olmasıdır (Tosun, 2013).

Yaşam kalitesi kavramı, gerek bireysel gerekse de toplumsal açıdan yaşamın genel durumunu ifade eder. Yaşam kalitesi kavramının felsefe, sosyoloji, kentsel yaşam ve sağlık gibi pek çok alanla ilişkisi olduğundan, kalite kavramında olduğu gibi birçok tanımı yapılmıştır (Sapançalı, 2009).

Yaşam kalitesi ile alakalı farklı bakış açılarına rağmen genel bir ifadeden söz edilecekse, yaşanan çevre ile insanlar arasındaki ilişki olarak tanımlanır. Diğer tanımlardaki ortak özelliklere bakıldığında, ekonomik durum, fiziki çevre, sosyal adalet, kamu hizmetlerinin kalitesi vb. başlıklardan bahsedilmektedir. Yaşam kalitesi sıklıkla şu kavramlarla birlikte kullanılmaktadır: sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik, yenilenebilir büyüme. Yaşam kalitesi kavramının güncel olarak üç temel başlıkta ele alındığını söylemek mümkündür. Bunlar şöyle sıralanabilir: bireysel memnuniyet merkezli, insan merkezli ve ortam merkezlidir (Tekeli, 2010).

Kentsel Yaşam Kalitesinin Bileşenleri

Ekonomik çevre bileşenleri, kentin yaşam kalitesi standartlarını yükseltmek için kişi gelirinun yükseltilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kişi veya kişilerin gelirinun yükseltilebilmesi için gerekli olan ise, devamlılığı olan iş olanaklarıdır. İstihdamın sağlanması, kişilerin gelirlerinin artmasını sağlayarak yaşam kalitesi standartlarını yükseltecektir. Kentsel yaşam kalitesi standartlarını arttırmanın 4 temel kategorisi sosyal çevre bileşenlerinde belirtilmektedir. Bunlar; sağlık, eğitim, sivil toplum, güvenlidir. Bireylerin sağlık kuruluşlarından aldığı imkanların arttırılması, hayat kalitelerini arttıracaktır. Eğitim olanaklarının her bireye eşit bir şekilde ulaştırılması, eğitimde kalitenin arttırılması, yaşadığı kente duyarlı nesillerin çoğalmasını sağlayacaktır. Bireylerin ve toplumun güvenle yaşayacağı kentlerin oluşturulması çok önemli bir kalite standardını oluşturmaktadır. Sivil toplum örgütleri ise, toplumun ihtiyaçlarını ve şikayetlerini yönetime güçlü ve gür bir sesle duyurabilen önemli kuruluşlardır (Üçer, 2009).

Kentsel Yaşam Kalitesinin Göstergeleri

Kentsel yaşam kalitesinde kullanılan göstergeler genellikle 2 ana başlıkta incelenmektedir. Nesnel göstergeler ve öznel göstergeler. Nesnel göstergeler kentin sunduğu hizmet ve olanaklara orada yaşayan bireylerin eşit ve dengeli olarak erişebilmesini sağlamaktadır. Öznel göstergeler tek tek kentli bireylerin kentsel hizmetlerin sunulduğu olanaklardan duydukları memnuniyet ve tatmin düzeylerini araştırmaktadır.

Kentsel Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi

Bireylerin yaşanan ortamı algılama ve değerlendirmelerinde, bireylerin kişisel özellikleri ve geçmişte edindikleri yaşam tecrübeleri de etkili olmaktadır. Bireyler geçmiş tecrübelerini şimdiki tecrübeleriyle harmanlayarak, düşünerek hareket etmektedirler. Bu da göstermektedir ki, kentsel yaşam kalitesi ölçülürken yerleşim yerinin objektif özellikleri o yeri kullanan bireyler için önem taşımakta ve ona göre değerlendirmektedirler (Marans, 2007).

Kentli Hakları ve Kentsel Yaşam Kalitesi

İnsan hakları tanımı, her bireyin sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu ve hiçbir güç tarafından elinden alınamayacak temel hak, hürriyet ve ayrıcalıklardır. İnsan haklarının doğal hukukun bir ürünü olduğu kabul edilmektedir. İnsan hakları, hem uluslararası hukuk sistemlerinde, hem de devletlerin kendi yasalarında yer almış temel hak ve ayrıcalıklardandır. Yani, gerek doğal hukuk tarafından, gerekse pozitif hukuk tarafından kabul görüp yasalarda yer almıştır. İnsan hakları, toplumun ve medeniyetin en önemli ilgi alanlarından biridir. Günümüz dünyasında, insanlığın haysiyeti, eşit ve devrolunamaz haklarının olduğu konusunda giderek kabul gören bir anlayış hakimdir (Parlak, 2018).

Yukarıda da belirtildiği gibi Kentsel yaşam kalitesine yönelik birçok boyutunun etkili olduğu görülmektedir. Kentsel yaşam kalitesi ile ilgili yapılan araştırmaların sayı açısından hiç de azımsanmayacak kadar çok olduğu söylenebilir.

Ne var ki bu çalışmalarda Kentsel yaşam kalitesi ile ilgili araştırma metodolojisi bakımından nasıl ele alındığı, hangi yöntem bilgilerinin kullanıldığı ve araştırmalarda elde edilen bulgular ile önerilerin neler olduğuna yönelik kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Böylesine bir çalışma, sadece yapılan çalışmaları irdelemek kadar alanda ileriye yönelik ne yönde çalışmaların yapılabileceğine ilişkin eksiklikleri göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, Kentsel yaşam kalitesine yönelik yapılmış çalışmaların eleştirel bir yaklaşımla sentezini sunmak ve Kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmalar yapacak olan uzmanlara ilerde yapılacak araştırmalara rehberlik edecek öneriler geliştirmek amaçlanmıştır.

Bu genel amaca ulaşabilmek için belirlenen alt amaçlar ise şunlardır.

1. Araştırmalarda Kentsel yaşam kalitesi hangi özellikleriyle ele alınmıştır ve “amaç, yaklaşım ve değişkenler” açısından neler elde edilmiştir?

- Kentsel yaşam kalitesine yönelik yapılan araştırma örnekleri nasıldır?
- Kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmalarda ele alınan değişkenler nasıldır?

2. Araştırmalarda izlenen yöntem bilgisi özellikleri “araştırma türü, çalışma grubu, veri toplama biçimi ve araçları ve verilerin analiz biçimi” açısından nasıl ele alınmıştır?

- Kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmaların yöntem özelliklerinden araştırma tür ve modeline ilişkin bilgileri nelerdir?
- Kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmaların yöntem özelliklerinden çalışma grubuna ilişkin bilgileri nelerdir?
- Kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmaların yöntem özelliklerinden veri toplama araçlarına ilişkin bilgileri nelerdir?
- Çalışmaların yöntem özelliklerinden verilerin analizinde işe koşulan istatistik tekniklerine ilişkin bilgileri nelerdir?
- Yayınların gerçekleştirildiği örneklem boyutuna ait dağılımı nasıldır?
- Dâhil edilen çalışmaların ölçme aracında kullanılan soru formatı bakımından dağılımı nasıldır?

3. Kentsel yaşam kalitesine yönelik hazırlanmış olan tezlerin yayınlanma türleri açısından nasıl ele alınmıştır?

- Yayınların hazırlandığı üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
- Yayınların hazırlandığı enstitülere göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların hazırlandığı bilim dalı/program dağılımı nasıldır?
- Yayın türüne ait dağılımı nasıldır?

4. Araştırmaların bulgularının Kentsel yaşam kalitesine yönelik etkileri açısından nasıldır?

- Bulguları nasıl organize edilmiştir?
- Araştırma bulgularının Kentsel yaşam kalitesine yönelik etkileri bakımından nasıl tanımlanmıştır? “*Yöneticilere ve ileriki araştırmalara yönelik öneriler*”

YÖNTEM

Bu araştırmada Kentsel yaşam kalitesine yönelik makale ve tez çalışmalarını incelemek için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş; yönteme uygun veri toplama ve analiz işlemi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın modeli, veri toplama ve analizlerin yorumlanması süreci ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Araştırmada bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi İnsanların deneyimlerine, koşullarına ve durumlarına atfettiği sosyal anlamlar ve aynı zamanda insanların metinlere ve diğer nesnelere kattığı anlam, nitel araştırmanın odak noktasıdır. Bu nedenle, niteliksel araştırmacılar çalışmalarının merkezinde verilerinden anlam çıkarmaya çalışırlar. Araştırmanın odak noktası, sayıların aksine genellikle kelimeler ve metinlerdir (Hesse-Biber, & Leavy, 2010).

Sosyal bilimlerde kullanılan nicel yöntemler genellikle evrensel genellemelere ulaşma çabasıyla, nitel yöntemler belirgin bir özel alanı inceleme eğilimindedir. Nitel araştırmalarda evrensel

genellemelerden ziyade araştırma sonuçlarının sınırlandırılması ve farklı durumlara uyarlanabilen, tekrarlanabilen genellemelere ulaşılması hedeflenmektedir (Baltacı, 2019).

Nitel çalışmaları istatistiksel yöntemler yerine daha detaylı olarak verilerin toplanmasını ve soruların irdelenmesini sağlayan bir araştırma yöntemi olarak nitelendirmekte ve nitel çalışmaların verilerin daha detaylı olarak ortaya konulmasını sağladığını vurgulamaktadır (Seggie, & Bayyurt, 2015).

Araştırmada Kentsel yaşam kalitesi konusunu irdeleyen veya inceleyen çalışmaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Değerlendirmede araştırmalarda konuyu incelemede izlenen yaklaşımların (metodolojik bakışların), yöntemsel yapıların, bulguların ve tartışmaların analiz edilebilmesi ve bu analizlerin sonucunda ileriye yönelik sentezlerin başka bir deyişle kavramsal yeniliklerin geliştirilmesi anlamlarını ifade eder.

Çalışmanın Kapsamı

Araştırmanın amaçlarına cevap bulabilmek için Türkiye’de 1998 – 2021 yılları arasında Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi, 2006 – 2020 yılları arasında Dergi Park veri tabanlarında bulunan tez ve makalelerden yararlanılmıştır. Veri tabanlarında; “Kentsel Yaşam Kalitesi”, kavramı anahtar kelime olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda 35yüksek lisans tez, 11 doktora tez ve 37 makale belirlenmiş ve tamamına ulaşım sağlanmıştır. Yayınlanma izni bulunmayan (1) ve araştırmaya 83 çalışma ile devam edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen yüksek lisans tez ve makalelerin yıllara göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Kentsel yaşam kalitesi üzerine yapılan araştırmaların yüksek lisanstez ve makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Tür			Toplam
	Yüksek Lisans	Doktora	Makale	
1998	1	-	-	1
2004	-	1	-	1
2005	1	-	-	1
2006	-	-	1	1
2007	-	-	1	1
2008	-	1	1	2
2009	-	1	1	2
2010	-	-	1	1
2011	3	-	1	4
2012	1	-	-	1
2013	2	1	2	5
2014	2	1	-	3
2015	2	-	5	7
2016	4	2	2	9
2017	2	1	5	8
2018	4	2	2	8
2019	9	1	9	19
2020	4	-	5	9
2021	-	-	1	1
Toplam	35	11	37	83

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere 2011 yılından sonra kentsel yaşam kalitesi ile ilgili yapılan yüksek lisans tez sayısında bir artış olduğu gözlenmektedir, ancak sonrasında yapılan araştırma sayısı inişli çıkışlı bir görünüm izlemekte ve 9 tane yüksek lisans tez çalışması ile en fazla araştırmanın 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. Yüksek lisans tez çalışmalarında ilk çalışmanın 1998 yılında yapıldığı

gözlenmektedir. Hiçbir yüksek lisans tez çalışmasının yapılmadığı yıllar ise 2006, 2007, 2010 yılları olduğu görülmektedir. Yüksek lisans tez çalışmalarının 11 tanesinin doktora tezi olduğu, geri kalanların ise 35 tane ile yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen makalelere bakıldığında yıllara göre dağılımın tezlerde olduğu gibi kentsel yaşam kalitesi ile ilgili en fazla makalenin 9 tane çalışma ile 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. Diğer yıllarda ise, 2015, 2017 yılları ile 2020 yıllarında 5 tane; 2013, 2016 yılları ile 2018 yıllarında 2 tane; 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011 yılları ile 2021 yıllarında 1 tane çalışma yapıldığı; 1998, 2004, 2005, 2012 ile 2014 yılları arasında ise hiçbir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Araştırma Dokümanlarının Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada; Analiz sürecine geçilmeden önce verilerin kodlanması, kodlama güvenilirliği ve istatistiksel model seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu süreç sonrasında yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular incelenmiştir. Türkiye’de bulunan elektronik kaynaklar aracılığıyla yayım yapan veri tabanlarından tez katalogları ve yayınlanan çevrimiçi makalelerden yararlanılmıştır.

Kentsel yaşam kalitesi çalışmaları pek çok farklı alanda ele alınmıştır. Kentsel yaşam kalitesi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında konunun konut, sağlık, iş olanakları, ekonomik kalkınma, katılım, yeşil alanlar, güvenlik, barınma, eşitlik ve sosyal alanlarla ilişkilendirildiği ifade edilebilir.

Araştırmalar incelenirken; Kentsel yaşam kalitesine yönelik yapılan araştırmalarda; problemler, değişkenler, araştırma yöntemi, araştırma türü ve modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri çözümlene teknikleri, kullanılan istatistik teknikleri, örneklem boyutu, ölçme aracıda kullanılan soru tür, yayım türü, bulgular, yöneticilere yönelik öneriler ve ileride yapılacak olan araştırmalara yönelik öneriler olarak 14 alt bölümde kodlanmıştır. Betimsel karşılaştırmalar için yapılan kodlama sonucunda elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiş ve araştırmanın bulgular kısmında tablolar halinde verilmiş ve yorumlanmıştır.

Çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Corbin & Strauss, 2008).

Veri analizi; dokümanın seçimi ve dokümana ulaşma ile başlamaktadır. Araştırmanın konusuna göre seçilen dokümanın sınırlaması yapılmalı, tümü veya incelenecek olan kısımları belirlenmelidir. Bu yapılanları takiben dokümanın analizi için “içerik analizi” safhası gelmektedir. İçerik analizi için kategoriler veya temalar oluşturulmalıdır. Ardından analiz birimleri çıkarılmalıdır. Bunlar ilgili kategorinin (temanın) altına yerleştirilmeli; sonrasında ise dokümanlardan elde edilen veriler isteğe ve araştırmanın içeriğine göre sayısallaştırılabilir veya yüzdelerle ifade edilebilir. Son olarak da veriyi raporda kullanma ve yorumlama safhası gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Doküman incelemesine dayalı çalışmada araştırmalar içerik analizi tekniğine göre yürütülmüştür. İçerik analizi, dokümanlardan elde edilen nitel araştırma verilerinin işlenmesinde dört aşama kullanılır: Verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bu çalışmada Kentsel yaşam kalitesi analizi için ağırlıklı olarak değerlendirme çalışmalarında izlenen temel noktalar olan “amaç, yaklaşım ve değişkenler”, “Araştırmalarda izlenen yöntem bilgisi özellikleri “araştırma türü, çalışma grubu, veri toplama biçimi ve araçları ve verilerin analiz biçimi”, “Kentsel yaşam kalitesine yönelik hazırlanmış olan tezlerin yayınlanma türleri”i ve “araştırmaların bulguları ile etkileri” gibi dört başlık altında tema olarak belirlenmiştir.

Verilerin analizi

Araştırma kapsamında incelenen Yüksek lisans, doktora ve makale çalışmaları kodlama işleminin ardından içerik analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların kimliği içerik analizi

ile oluşturulmuştur. İçerik analizinde, Kentsel yaşam kalitesine yönelik yapılan araştırmalarda; problemler, değişkenler, araştırma yöntemi, araştırma türü ve modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri çözümleme teknikleri, kullanılan istatistik teknikleri, örneklem boyutu, ölçme aracında kullanılan soru türü, yayın türü, bulgular, yöneticilere yönelik öneriler ve ileride yapılacak olan araştırmalara yönelik öneriler incelenerek frekans ve yüzde dağılımları üzerinden analizleri gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan sonuçlar bulgular kısmında çalışmalara ait tablo halinde gösterilerek yorumlanmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde toplanan verilerin her bir alt problem ile ilgili elde edilen sonuçların bulgularına ve bu bulguların yorumlanmasına yer verilmiştir. Bulgular, araştırmada yer alan alt problemlerin sırasına göre verilmiştir.

Birinci Alt Amaç

Bu alt problemde çalışmalarda kaygı kavramının “Yaklaşım (Problem, boyut ve metodoloji), Amaç ve Değişkenler” nasıl ele alındığı tanımlanmaya çalışılmıştır. Bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.Çalışmaların Kentsel yaşam kalitesine yönelik yapılan araştırma örnekleri

Örnekler	f	%
Şehir	26	31
İlçe	19	23
Mahalle	10	12
Diğer	29	34
Toplam		100

Tablo 2’de incelenen 83 araştırmanın, 26 tanesi bazıları birden fazla olmak üzere; Adana, Bolu, Bursa, Çanakkale, Gaziantep, İzmir, Karabük, Erzurum, Kayseri, Kastamonu, Kırıkkale, İstanbul, Kırklareli, Niğde, Ordu, Tokat ve Trabzon şehirler bazın da yapılan araştırma örnekleri, 19 tanesi bazıları birden fazla olmak üzere; Akyaka, Alanya, Ataşehir, Ayvalık, Bodrum, Büyükçekmece, Fatsa, Gökçeada, Mamak, Pendik, Perşembe, Sarıyer, Seferihisar, Selçuklu, Yenipazar ve Zeytinburnu ilçe bazında yapılan araştırma örnekleri, 10 tanesi bazıları birden fazla olmak üzere; Barbaros, Batıkent, Emek, Karşıyaka, Sancaktepe, Selçuk ve Sulukule mahalle bazında yapılan araştırma örnekleri, 29 tanesinde Kartal metro, Afyonkarahisar mısıri camii kentsel dönüşüm alanı, Santral garaj bölgesi, Samsun ondokuz mayıs üniversitesi güzel sanatlar kampüsü, Konya kent plaza avm, Avrupa yeşil başkentleri, yerel yönetimlerin yetetimi gibi diğer konularda yapılan araştırma örnekleri incelendiği görülmektedir.

Tablo 3.Kentsel Yaşam Kalitesine Yönelik Çalışmalarda Ele Alınan Değişkenler

Değişkenler	Yayın Türü			f
	Doktora	Yüksek Lisans	Makale	
Cinsiyet	6	17	14	37
Medeni durumu	4	6	4	14
Komşu sayısı	2	-	-	2
Parklara gitme sıklığı	1	-	-	1
Eğitim durumu	6	18	8	32
Gelir düzeyi	4	12	5	21
Konut türü	1	2	-	3
Meslek	2	10	5	17
Yaşanılan çevreye aidiyet	1	2	1	4
Komşu sayısı	1	-	-	1
Yaşadıkları ilçe	1	1	1	3
Yaş	3	18	13	34

İkamet süresi	2	7	5	14
Çalışma durumu	2	3	2	7
Yaşanılan mahalle	2	1	-	3
Boş zaman	1	-	-	1
Ailedeki birey sayısı	-	4	-	4
Araç sahipliği	-	1	-	1
Konut sahipliği	-	3	-	3
Belirlenemeyen	2	13	21	36

Kentsel Yaşam Kalitesi konusunu inceleyen araştırmalardan ele alınan değişkenlerin tamamı Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'ü yakından incelediğinde, 83 araştırmanın 37 tanesinde kullanılmış olan ve en sık rastlanan değişkenin cinsiyet değişkeni olduğu görülmektedir. Bunun yanında sırasıyla en çok ele alınan değişkenlerin yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, meslek, medeni durumu, ikamet süresi, çalışma durumu, yaşanılan çevreye aidiyet, ailedeki birey sayısı, konut türü, yaşadıkları ilçe, yaşanılan mahalle, konut sahipliği, komşu sayısı, parklara gitme sıklığı, komşu sayısı, boş zaman ve araç sahipliği olduğu görülmektedir. Ayrıca 36 tanesinde ise kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmalarda ele alınan değişkenler belirlenememiştir.

3.2. İkinci Alt Amaç

Araştırmalarda izlenen yöntem bilgisi özellikleri kapsamında; araştırmanın türü ve modeli ya da deseni, çalışma grubu, verileri toplama araçları ve verilerin analiz biçimleri ile ilgili bilgiler tanımlanmaya çalışılmıştır. Çalışmaların bu özelliklerinden araştırmanın türü ve modeline yönelik bilgileri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4.Kentsel Yaşam Kalitesine Yönelik Çalışmaların Yöntem Özelliklerinden Araştırma Tür Ve Modeline İlişkin Bilgileri

Araştırma Tür ve Modeli	Yayın Türü			f	%
	Doktora	Yüksek Lisans	Makale		
Nicel	4	18	14	36	43
Nitel	1	2	1	4	5
Nicel/ Nitel	3	3	-	6	7
Belirlenemeyen	3	12	22	37	45
Toplam	11	35	37	83	100

Kentsel yaşam kalitesine yönelik araştırma türü ve modeline ilişkin bilgiler Tablo 4'te incelendiğinde, Kentsel yaşam kalitesi ile ilgili yapılan çalışmaların türü ve kullanılan modele ilişkin elde edilen sonuçlara bakıldığında, çoğunluğunda nicel analiz yöntemi kullanıldığı görülmektedir. Tabloda doktora tez çalışmalarında 4 tanesinin nicel, 1 tanesinin nitel, 3 tanesinin ise hem nitel hem de nicel çalışma niteliğinden olduğu kaydedilmiştir. Bu oranlar yüksek lisans tez çalışmaları için sırasıyla 18, 2 ve 3'tür. Bu alanda yapılan makale çalışmalarından 14'ünün nicel, 1'inin ise nitel çalışma niteliğinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5.Kentsel Yaşam Kalitesine Yönelik Çalışmaların Yöntem Özelliklerinden Çalışma Grubuna İlişkin Bilgileri

Araştırmaların Çalışma Grupları	Yayın Türü			f
	Doktora	Yüksek Lisans	Makale	
Memur	2			2
İşçi	2	1		3
Öğrenci	1	-	1	2
Emekli	2	-		2
Yaşlı birey			1	1

Ev hanımı	2	-		2
Serbest meslek (Avukat, muhasebeci, mimar, doktor vb.)	2	-	-	2
Özel sektör ofis çalışanı	1	-		1
İşsiz	1	-		1
Küçük/orta esnaf – işletmeci	2	-	1	3
Sanayi ve büyük ölçekli ticaret	1	-		1
Çiftçi	1	-		1
Sanatçı, ressam, müzisyen, sporcu vb.	1	-		1
Kaymakam	1	-		1
Belediye Başkanı	2	-	1	3
Muhtar	1	-		1
İl, İlçe ve Mahalle Halkı	6	20	14	40
Dernek Başkanı	1	-		1
Yerli turist	1	-		1
Öğrenci velisi	-	1		1
Cadde halkı	-	1		1
Ticarethane sahipleri	-	1		1
Belediye çalışanları	-	1		1
İşveren	-	1		1
Şoför	-	1		1
Belirlenemeyen	2	10	21	33

Kentsel yaşam kalitesi ile ilgili yapılan çalışmaların araştırma gruplarına yönelik elde edilen sonuçlara Tablo 5’e bakıldığında doktora ve yüksek lisans tez çalışmaları ile makale türünde yapılan çalışmalarda çoğunluğun il, ilçe ve mahalle halkıyla yapıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Kentsel Yaşam Kalitesine Yönelik Çalışmaların Yöntem Özelliklerinden Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bilgileri

Veri Toplama Araçları	Yayın Türü			f
	Doktora	Yüksek Lisans	Makale	
Anket	9	24	13	46
Mülakat	2	6	2	10
Görüşme Formu	3	-		3
Yaşam Memnuniyeti ve Kentsel Alan Memnuniyeti Ölçeği	1	-	-	1
Kentin Yaşam Alanlarına İlişkin Niteliklerin Değerlendirilmesi	1	-	-	1
Normal dağılım Ölçeği	1	-	-	1
Kentsel tasarım hedeflerinin değerlendirilmesi Ölçeği	-	-	1	1
A Kent Yaşamından Memnuniyet Ölçeği	-	-	1	1
Belirlenemeyen	-	11	21	32

Veri toplama araçlarıyla ilgili elde edilen çalışmalara bakıldığında Tablo 5’teki gibi her üç çalışma türünde kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmaların en çok anket yöntemiyle gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Fakat belirlenemeyen 32 adet çalışmada yer almaktadır.

Tablo 7.Çalışmaların yöntem özelliklerinden verilerin analizinde işe koşulan istatistik tekniklerine ilişkin bilgileri

Veri Çözümleme Teknikleri	Yayın Türü			f	%
	Doktora	Yüksek Lisans	Makale		
Basit İstatistik Teknikleri	7	21	14	42	45
İleri İstatistik Teknikleri	7	5	5	17	18
İstatistik Tekniği Kullanılmamıştır	-	11	20	31	33
Nitel Veri Analizi	1	1	1	3	3
Belirlenemeyen	1	-	-	1	1
Toplam					100

Kentsel yaşam kalitesi ile ilgili veri çözümleme tekniklerine yönelik elde edilen sonuçlara bakıldığında, Tablo 7’de 7 adet doktora tez çalışmasında basit istatistik, diğer 7 adet çalışmada ise ileri istatistik tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir. Yüksek lisans çalışmalarından 21’inin basit istatistik, 5’inin ileri istatistik içerdiği, buna karşın 11’inde ise istatistik tekniği kullanılmadığı tespit edilmiştir. Makale çalışmalarının çoğunluğunda ise basit istatistik tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 8.Çalışmaların yöntem özelliklerinden verilerin analizinde işe koşulan istatistik tekniklerine ilişkin bilgileri

İstatistik Teknikleri	Yayın Türü			f
	Doktora	Yüksek Lisans	Makale	
Frekans	7	21	14	42
Yüzde	6	21	14	41
Ki-kare testi	1	-	-	1
T testi	5	2	3	10
ANOVA	2	2	3	7
Pearson korelasyon Testi	1	-	-	1
Mann Whitney U Testi	2	-	-	2
Kruskal - Wallis H Testi	1	1	-	2
İçerik Analizi	1	2	1	4
Kolmogorov -Smirnov Testi	2	1	-	3
Faktör Analizi	4	1	2	7
Scheffe Testi	1	-	-	1
Korelasyon analizi	2	1	-	3
Regresyon Analizi	4	-	-	4
Belirlenemeyen	1	11	21	33

Kullanılan istatistiksel tekniklere yönelik elde edilen sonuçlarda ise Tablo 8’deki gibi doktora çalışmalarının 7’sinin frekans, 6’sının yüzde, 5’inin ise t-test içerdiği; yüksek lisans tez çalışmalarının 21’inin frekans, 21’inin yüzde içerdiği; makale çalışmalarının 14’ünün frekans, 14’ünün yüzde, 3’ünün t-testi ve Anova testi içerdiği tespit edilmiştir. Bununla beraber, 1 doktora tez çalışması ile 11 yüksek lisans ve 21 makale çalışmasında istatistik teknikleri belirlenememiştir.

Tablo 9.Yayınların Gerçekleştirildiği Örneklem Boyutuna Ait Dağılım Örneklem Boyutu

Örneklem Boyutu	Yayın Türü			f	%
	Doktora	Yüksek Lisans	Makale		
0-50 arası kişi	-	-	-	0	0
51-100 arası kişi	2	3	3	8	10

101-150 arası kişi	-	5	2	7	8
151 ve yukarısı kişi	6	13	10	29	35
Belirlenemeyen	3	14	22	39	47
Toplam	11	35	37	83	100

Kentsel yaşam kalitesine yönelik örneklem boyutuna ilişkin bilgiler Tablo 9’da incelendiğinde, Doktora, yüksek lisans tez çalışmaları ile makale çalışmalarında yer alan katılımcı sayılarına yönelik elde edilen sonuçlarda çoğunluğun 151 ve üst kişiyle yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 10.Dâhil Edilen Çalışmaların Ölçme Aracında Kullanılan Soru Formatı Bakımından Dağılımı

Ölçme Aracında Kullanılan Soru Türü	Yayın Türü			f	%
	Doktora	Yüksek Lisans	Makale		
Kapalı Uçlu Soru	4	18	14	36	43,0
Açık Uçlu Soru	1	1	2	4	5,5
Kapalı ve Açık Uçlu Soru	3	4	-	7	8,5
Belirlenemeyen	3	12	21	36	43,0
Toplam	11	35	37	83	100

Kentsel yaşam kalitesine yönelik ölçme aracında kullanılan soru formatına ilişkin bilgiler Tablo 10 incelendiğinde, Ölçme aracındaki soruların türüne yönelik elde edilen sonuçlarda, doktora çalışmalarında 4’ünün kapalı uçlu, 1’inin açık uçlu, 33’ünün ise kapalı ve açık uçlu olduğu; yüksek lisans tez çalışmalarında 18’inin kapalı uçlu, 1’inin açık uçlu, 4’ünün ise kapalı ve açık uçlu olduğu; makale çalışmalarında 14’ünün kapalı uçlu, 2’sinin açık uçlu, 21’inin ise kapalı ve açık uçlu olduğu tespit edilmiştir. Bu kısımda, doktora tez çalışmalarından 3’ünün; yüksek lisans tez çalışmalarından 12’sinin makale çalışmalarından ise 21’inin kullanılan ölçüm araçlarının türü ile ilgili bilgiye erişilememiştir.

Üçüncü Alt Amaç

Bu alt amaç dört alt başlıkta incelenmiştir. Kentsel yaşam kalitesine yönelik hazırlanmış olan tezlerin yayınlanma türleri açısından ele alınmıştır. Araştırma kapsamında incelenen tez çalışmalarına ait betimsel özellikler yüzde ve frekans şeklinde tablo halinde gösterilmektedir.

Tablo 11’de araştırma kapsamında incelenen çalışmaların hazırlandığı üniversitelere göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 11.Yayımların Hazırlandığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	f	%
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	2
Atatürk Üniversitesi	2	4
Bahçeşehir Üniversitesi	3	7
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1	2
Çukurova Üniversitesi	1	2
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	4
Düzce Üniversitesi	2	4
Gazi Üniversitesi	3	7
Gebze Teknik Üniversitesi	2	4
Hasan Koyuncu Üniversitesi	1	2
İnönü Üniversitesi	1	2
İstanbul Üniversitesi	1	2
İstanbul Kültür Üniversitesi	1	2
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	2	4
İstanbul Teknik Üniversitesi	3	7
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	2	4

Karabük Üniversitesi	1	2
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	2
Kırıkkale Üniversitesi	1	2
Marmara Üniversitesi	3	7
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	3	7
Muğla Sıtkı Koşman Üniversitesi	1	2
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	2
Pamukkale Üniversitesi	1	2
Selçuk Üniversitesi	1	2
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	2
Uludağ Üniversitesi	2	7
Uşak Üniversitesi	1	2
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	2
Toplam	46	100

Tablo 11’de Araştırma kapsamında üniversitelere dağılımı incelenen 46 tez çalışmasının 29 farklı üniversitede hazırlandığı sonucuna varılmıştır. İncelenen çalışmalarda 3’er çalışma ile en fazla çalışmanın Bahçeşehir Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde; 2’şer çalışmanın Atatürk Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Düzce Üniversitesi, Gebze Teknik Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Uludağ Üniversitesinde; geriye kalan üniversitelerin 1’er tane çalışma hazırlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 12’de çalışmaların hazırlandığı enstitülere göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 12.Yayımların Hazırlandığı Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü	f	%
Fen Bilimleri Enstitüsü	27	59
Sosyal Bilimleri Enstitüsü	18	39
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	1	2
Toplam	46	100

Tablo 12’de elde edilen bulgular ışığında enstitülere göre dağılım incelendiğinde, 27 (%59) çalışmanın “Fen Bilimleri Enstitüsünde” yayımlandığı, 18 (%39) çalışmanın “Sosyal Bilimler Enstitüsünde” yayımlandığı ve 1 (%2) çalışmanın da “Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde” yayımlandığı tespit edilmiştir. İncelenen tez çalışmalarının yürütüldüğü bilim dalına ait dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 13.Çalışmaların Hazırlandığı Bilim Dalı/Program Dağılımı

Bilim Dalı/Program	f	%
Şehir ve Bölge Planlama	13	28
Mimarlık	7	15
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	13	28
İktisat Teorisi	1	2
Yerel Yönetimler	1	2
Peyzaj Mimarlığı	4	9
İşletme	2	5
Kentsel Sistemler ve Ulaşım Yönetimi	2	5

Turizm İşletmeciliği	1	2
Belirtilmemiş	1	2
İstanbul Araştırmaları	1	2
Toplam	46	100

Tablo 13’de, Çalışmaların hazırlandığı bilim dalı/program dağılımına ait tablo incelendiğinde en fazla çalışmanın 13’er çalışma ile “Şehir ve Bölge Planlama ve Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi” programlarında yayımlandığı görülmektedir. Yedi çalışmanın “Mimarlık” programında yayımlandığı; dört çalışmanın “Peyzaj Mimarlığı” programında yayımlandığı; ikişer çalışmanın “İşletme ve Kentsel Sistemler ve Ulaşım Yönetimi” programında yayımlandığı; birer çalışmanın “İktisat Teorisi, Yerel Yönetimler, Turizm İşletmeciliği, İstanbul Araştırmaları” yayımlandığı görülmektedir. İncelenen 46 tez çalışmasında 1 çalışmanın da program bilgisine yer vermediği tespit edilmiştir. Çalışmaların yayımlandıkları lisans türüne göre dağılımı gösteren veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 14.Yayın Türüne Ait Dağılımı

Yıllar	Yayın Türü		f	%
	Yüksek Lisans	Doktora		
1998	1	-	1	2
2004	-	1	1	2
2005	1	-	1	2
2006	-	-	0	0
2007	-	-	0	0
2008	-	1	1	2
2009	-	1	1	2
2010	-	-	0	0
2011	3	-	3	7
2012	1	-	1	2
2013	2	1	3	7
2014	2	1	3	7
2015	2	-	2	4
2016	4	2	6	13
2017	2	1	3	7
2018	4	2	6	13
2019	9	1	10	21
2020	4	-	4	9
Toplam	35	11	46	100

Tablo 15’de Yayın türüne göre yapılan çalışmalara bakıldığında, yüksek lisans tez çalışmalarının 2019 yılında 9; doktora tez çalışmalarının ise 2016 ve 2018 yılında 2 adet çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir.

Dördüncü Alt Amaç

Bu alt amaç iki alt başlıkta incelenmiştir. Birinci bölüm araştırmaların bulgularının nasıl organize edildiğini içermektedir. Diğeri ise araştırmaların bulgularının Kentsel yaşam kalitesine yönelik etkilerini kapsamaktadır.

Araştırmaların bulgularının organize edilmesi

Kentsel yaşam kalitesi konusunu ele alan 83 araştırmanın bulguları incelendiğinde; bulguların hepsinde çeşitli demografik değişkenler ile kentsel yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmiş olduğu, söz konusu değişkenlerin düzeylerine veya kategorilerine göre anlamlı bir farklılaşma olup olmadığının belirlenmeye çalışıldığı gözlenmiştir.

Tablo 16.Bulgulara göre dağılım

Araştırmaların bulguları	f
Kentsel yaşam kalitesine yönelik genel bulgular	14
Kentsel yaşam kalitesini etkilemesine yönelik bulgular	11
Yaşam memnuniyetini etkilemesine yönelik bulgular	7

Tablo 16’da Kentsel yaşam kalitesine yönelik bulgular incelendiğinde, araştırmaların değişkenler ile kentsel yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi yönünde yapıldığı için sunulan önerinin de bu doğrultuda olduğu görülmektedir. Araştırmalar da kentsel yaşam kalitesine yönelik genel bulgular sunulmaktadır. Örneğin; *“Ev hanımlarının ve emeklilerin konut çevresindeki parkları kullanım sıklığının daha yüksek olması”, “Plansız gelişmiş konut bölgelerinde yaşayanların parklara daha çok arkadaş ve komşuları ile planlı gelişmiş konut bölgelerinde yaşayanların evcil hayvanları veya yalnız gittikleri”, “Plansız gelişmiş konut bölgelerinde oturanların, planlı gelişmiş konut bölgelerine göre çok daha uzun süredir oturmaları ve komşuları ile ilişkilerinin olması”, “Planlı gelişen konut gruplarında yaşayanların genellikle arkadaşlarıyla, plansız gelişen konut gruplarında yaşayanların ise daha çok komşu ve akrabaları ile görüştüğü”, “Konut alanlarının tercih edilmesinde etkili olan faktörler arasında, konut fiyatlarının ucuzluğu, aileye ve işe yakın olması”* (Tepe, 2018).

“Kadınların belediye hizmetlerinden beklentilerinin erkeklerden oransal olarak daha fazla olması” (Sağır, 2016).

“Kentsel sosyal teknik altyapı alanları ile yaşam kalitesi arasında doğrusal bir ilişkinin bulunduğu” (Mazıcıoğlu, Yenice, 2019).

“Park içerisinde bulunan faaliyet alanlarının ve parkların tasarımının kullanıcıların tercihini etkilediği” (Soydan, 2020).

“Kentsel yaşam kalitesi ile kentlilik bilinci, sosyal ve ekonomik kentleşme arasında önemli bir ilişki olması” (Üstemel, 2020).

“Çevresel ve altyapısal faktörlerin yerel halkın kentsel yaşam kalitesi algıları üzerinde etkili olduğu görülmektedir” (Yumuk, Altıntaş, 2019).

“Performans ölçümü göstergesi, halkın yerel yönetimlerden aldığı hizmet kalitesinin artmasıyla ilişkilidir.” (Kara, Karakılıçık, 2016).

“Kentsel yaşam kalitesini algılama düzeyi ile cinsiyet, eğitim durumu ve memleket arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, yaş, medeni durum, gelir düzeyi ve gider düzeyi arasında ise anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir” (Morkoç, 2019).

“Yerleşim yerlerinde park ve yeşil alan gibi imkânların sınırlı sayıda olmasının bölge sakinlerinin yaşam kalitesi ile ilintili olduğu bulgusu edinilmiştir” (Aydiner, 2017).

“İmar ve şehircilik, sosyal hizmetler, sağlık ve hijyen, kültür ve turizm, ulaşım ve zabıta hizmetleri ile ilgili kalite algısının ikamet yerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.” (Koyuncu, 2020).

Araştırmalarda, kentsel yaşam kalitesini etkilemesine yönelik bulgular sunulmaktadır. Örneğin; *“Öğrenci velilerinin eğitim düzeyi yükseldikçe, okulda derslik dışındaki alanların yeterliliğine ilişkin bu farkındalığın artması”* (Yılmaz, 2020).

“Yeşil alanların yaşam kalitesine olumlu yönde katkısının olması”, “Yeşil alan kullanım sıklığı yüksek olan bölgelerde yaşayanların yaşadıkları çevreyi benimseme ve aidiyet hislerinde yüksek olması”, “Yaşanılan çevredeki yeşil alan büyüklük ve niteliği ile yaşam kalitesi arasında pozitif yönde bir ilişki olması”, “Yaşanılan konut alanında bireylerin sahip olduğu sosyal çevre büyüklüğü plansız gelişmiş konut alanlarında daha yüksek olması”, “Planlı gelişmiş konut alanında eğitim düzeylerinin, plansız gelişmiş konut alanlarına göre oldukça yüksek olması” (Tepe, 2018).

“Kişilerin yaşadıkları yerde ve etrafında güvenliğin ve güvenlik hissini yüksek olması kentsel yaşam kalitesini de artırır”, “Kentsel yaşam kalitesinin yüksek olduğu yerlerde kişilerin yaşamlarından ve çevrelerinden hoşnut, dolayısıyla üretken ve verimli olduklarından söz edilebilir” (Elbi, 2019).

“Kentsel yaşam kalitesinin düzenlenmesinde farklı paydaşların olduğunu ve paydaşlar arasındaki koordinasyon bozukluğunun, kentteki yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemesi” (Koyuncu, 2011).

“Eğitim seviyesi arttıkça belediye hizmetlerini değerlendirmede olumlu eğilimin azalması”, “18-24 yaş grubundaki sakinlerin, 32-38 yaş grubundaki sakinlere göre hizmetleri olumlu algılama oranı daha yüksek olması” (Sağır, 2016).

Araştırmalarda, yaşam memnuniyetini etkilemesine yönelik bulgular sunulmaktadır. Örneğin; “Meslekteki fark, hayattaki memnuniyet düzeyine etkisi olması”, “Kamu hizmet hizmetlerine erişimin yaşam memnuniyetlerini artırması”, “Tarımsal gelir düzeyindeki düşüklüğün bireylerin yaşam memnuniyetini de olumsuz etkilemesi”, “Kentin genel olarak mimari yapısı ilgili memnuniyet düzeyleri ile eğitim düzeyinin etkisinin olması” (Bilgili, 2017).

“Evin büyüklüğünün yeterli düzeyde olmaması insanların memnuniyetsizlikleri arasında yer alması” (Alaş, 2016).

“Yerleşim yerlerinin market, manav, kasap ve pazar yeri gibi tüketim imkânlarından yoksun bırakılmasının bölge sakinlerinin yaşam memnuniyetlerini olumsuz yönde etkilediği” (Aydınler, 2017).

“Alt yapı ve belediye hizmetlerindeki yetersizlikler kentsel yaşam kalitesi açısından, kent kullanıcısının memnuniyetini azaltmaktadır” (Öztürk, 2013).

Araştırma bulgularının Kentsel yaşam kalitesine yönelik etkileri

Bu alt problemle araştırmaların bulgularının kentsel yaşam kalitesi açıdan etkilerinin “Yöneticilere ve ileriki araştırmalara yönelik öneriler” bakımından nasıl tanımlandığı incelenmiştir. Yöneticilere yönelik öneriler tablo 14’de ileriki araştırmalara yönelik öneriler Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17.Kentsel yaşam kalitesine yönelik İnceleyen Çalışmaların Yöneticilere Yönelik Getirdikleri Öneriler

Yöneticilere Yönelik Öneriler	f
Sürdürülebilir kentin gelişimlerini devam ettirebilmesi	19
Halka dönük sosyal, eğitim ve farkındalık çalışmalarının düzenlenmesi	10
Yeşil alan planlaması ve koruma altına alınması	8
İmar fonksiyon değişikliklerinden kaçınılması, yapılaşma kontrol altına alınması ve doğal yapının korunması	6
Kentin ve halkın beklentilerinin ve önceliklerinin belirlenmesi	6
Topluma ve kente yönelik faydalı projeler geliştirilmesi	4
Alternatif ulaşım imkânların sağlanması, Bisiklet kullanımının teşvik edilmesi ve bisiklet yolları için yeterli alan oluşturulması	3
Turizm işletmeleri ile esnaf ve sivil toplum kurumlarına katkıda bulunulması	2
Engellilere yönelik faydalı faaliyetlerin belirlenmesi ve geliştirilmesi	2

Tablo 17’den da anlaşılacağı üzere yöneticilere yönelik önerilerden en sık önerme getirilen kategori 19 araştırma ile sürdürülebilir kentin gelişimlerini devam ettirebilmesi önerisi, en az önerme getirilen kategoriler ise 2 araştırma ile turizm işletmeleri ile esnaf ve sivil toplum kurumlarına katkıda bulunulması, engellilere yönelik faydalı faaliyetlerin belirlenmesi ve geliştirilmesi olduğu gözlenmektedir.

Yapılan önerilerde halka yönelik sosyal, eğitim ve farkındalık, imar çalışmaları, yeşil alanların planlanması ve korunması, faydalı projelerin geliştirilmesi, alternatif ulaşım imkânlarının sağlanması, turizm, esnaf ve sivil toplum kurumlarına katkı verilmesi, engellilere yönelik faaliyetlerin yürütülmesi üzerinde durulmuştur (Akpınar, 2018; Alaş, 2016; Bilgili, 2017; Coşar, 2013; Elbi, 2019; Ersin, 2012; Kılıç, 2019; Koyuncu, 2011; Ökde, 2019; Öztürk, 2013; Tepe, 2018; Üçer, 2009; Velibeyoğlu, 2014; Yılmaz, 2015; Yumuk, Altıntaş, 2019).

Tablo 18.Kentsel yaşam kalitesine yönelik İnceleyen Çalışmaların İleride Yapılacak Olan Araştırmalara Yönelik Getirdikleri Öneriler

İleride Yapılacak Olan Araştırmalara Yönelik Öneriler	f
Farklı değişkenler ile kentsel yaşam kalitesi üzerine araştırma yapma	6
Şehir, ilçe, mahalle halkı ile kentsel yaşam kalitesi üzerine araştırma yapma	3

Tablo 18’de ileride yapılacak çalışmalara yönelik öneriler incelendiğinde, araştırmaların değişkenler ile kentsel yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi yönünde yapıldığı için sunulan önerinin de bu doğrultuda olduğu görülmektedir. İleride yapılabilecek araştırmalar için daha farklı değişkenler ile kentsel yaşam kalitesi üzerine araştırmalar yapılması yönünde önerisi sunulmaktadır. Örneğin; “*Yavaş kentlerin gerçekleştirdikleri yavaş kent kriterlerinin kentteki kuruluşlara, esnaflara, vatandaşlara etkisi incelenebilir*” (Yılmaz, 2016).

“*Sadece belirli bir destinasyonda yerli turist grupları ile yerel halk üzerine yürütülen bu çalışmanın benzeri, gelecek yıllarda ulusal ya da uluslararası düzeyde başka destinasyonlar için de tekrarlanabilir. Böyle bir durumda, araştırmanın örneklemini sadece yerli turist grupları değil, aynı zamanda uluslar arası düzeyde seyahat eden farklı turist grupları da oluşturabilir.*” (Coşar, 2013).

“*Türkiye’nin yavaş şehir başkenti olan Seferihisar ilçesinde gerçekleştirilmiş, gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde bulunan yavaş şehirlerde aynı ölçümler yapılmamıştır. Diğer yavaş şehirlerde de ölçümler yapılarak, belediyeler arası kıyaslamalar yapılabilir.*” (Sağır, 2016).

İleride yapılabilecek araştırmalar için Şehir, ilçe, mahalle halkı ile kentsel yaşam kalitesi üzerine araştırmalar yapılması yönünde önerisi sunulmaktadır. Örneğin; “*Yavaş kent hareketinin Perşembe ilçesi üzerinde etkileri, katkıları detaylı bir şekilde kuramsal ya da deneysel düzeyde ele alınabilir.*” (Yılmaz, 2016). “*Yavaş kent unvanını elde ettikten sonra belediye başkanı değişmiş olan şehirler ile değişmemiş olan şehirlerde yavaş kent olmanın kentsel yaşam kalitesi algısını ne yönde değiştirdiği karşılaştırmalı olarak analiz edilebilir.*” (Ak, 2018).

İleride yapılabilecek araştırmalar için diğer konular ile kentsel yaşam kalitesi üzerine araştırmalar yapılması yönünde önerisi sunulmaktadır. Örneğin; “*Yavaş kentlerde benzer bir çalışma yapmak isteyen araştırmacılara, aynı zamanda, daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmeleri için görüşme ve anketin yanı sıra katılımcı gözlem tekniği kullanılabilir.*” (Ak, 2018). “*Kentsel olarak sunulan hizmetlerin, kent planlarının hazırlanmasında ve hizmet kullanıcılarının kentsel yaşam kalitesi çerçevesinde algılanma düzeyinin belirlenmesi*” (Üstemel, 2020). “*Yaşam kalitesinin yaşanılan çevreden elde edilen doyum olarak düşünülmesi durumunda daha önce geçerliği ve güvenilirliği saptanmış yaşam doyumu ölçekleri kullanılarak yaşanılan yerin yavaş kent olmasının çevresel yaşam doyumunu nasıl etkilediği ve halkın yavaş kent algısının yaşam doyumu üzerinde etkili olup olmadığı analiz edilebilir.*” (Ak, 2018). “*Yaşam kalitesi konusu kent düzeyinde çalışılmasında AB ülkelerinin uygulama politikaları incelenip ve karşılaştırma yapılabilir.*” (Üstemel, 2020). “*Yavaş kentlerde benzer bir çalışma yapmak isteyen araştırmacılara, aynı zamanda, daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmeleri için görüşme ve anketin yanı sıra katılımcı gözlem tekniği kullanılabilir.*” (Ak, 2018) Araştırmaların yapılabileceği önerilmektedir

SONUÇ ve TARTIŞMA

Dünya’da yaşam kalitesi araştırmaları, yirminci yüzyılın son çeyreğinde görülmeye başlanmıştır. Bu araştırmalar giderek hız kazanmış ve birçok ülke yönetimi yaşam kalitesi ile alakalı araştırmalar ve çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda uluslararası kurumlar tarafından, yaşam kalitesi araştırmaları destek görmekte ve bu uluslararası kurumlar tarafından da yaşam kalitesi çalışmaları yapılmaktadır. Bu kurumlar arasında Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, UNICEF, OECD, Dünya Sağlık Örgütü, vb. bulunmaktadır.

Yaşam kalitesini tek düze bir kavram olarak düşünmek yanlış olacaktır. Yaşam kalitesi geniş bir kapsama sahip olup siyasetten bilime, ekonomiden sosyal hayatın birçok alanına değinen çok boyutluluk mevcuttur. Söz konusu alanlar içerisinde de yaşam kalitesi çok yönlü bir yapıya sahiptir. Örneğin, kentlerde yaşam kalitesi ele alındığında, yaşam kalitesi yeşil alanların varlığı, güvenlik problemi, sosyal projelerin yapılması, park ve bahçe alanlarıyla ilişkilendirilmektedir.

Yaşam kalitesine olan ilgi giderek artmakta ve kendini yenileyerek daha fazla ihtiyaca yanıt vermektedir. Ülkemizde konuyla ilgili çalışmalar her geçen yıla göre daha da artmakta ve yaşam

kalitesini yükseltecek araştırmalar yapılmaktadır. Kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi, bireylerin ve toplumun kullandıkları alanlardan, istenilen memnuniyete daha da yaklaştıracaktır. Artan yaşam kalitesi, sosyal, ekonomik ve siyasal düzenin istikrarlı yükselişini sağlayacak ve ideal kentin oluşmasını hızlandıracaktır.

Araştırmalar incelediğinde, 83 araştırmanın 37 tanesinde kullanılmış olan ve en sık rastlanan değişkenin cinsiyet değişkeni olduğu, Kentsel yaşam kalitesi ile ilgili yapılan çalışmaların türü ve kullanılan modele ilişkin elde edilen sonuçlara bakıldığında ise çoğunluğunda nicel analiz yöntemi kullanıldığı görülmektedir.

Doktora ve yüksek lisans tez çalışmaları ile makale türünde yapılan çalışmalarda çoğunluğun il, ilçe ve mahalle halkıyla yapıldığı tespit edilmiştir. Veri toplama araçlarıyla ilgili elde edilen çalışmalara bakıldığında her üç çalışma türünde kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmaların en çok anket yöntemiyle gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Doktora, yüksek lisans ve makale çalışmalarında genel olarak basit istatistik tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir. Araştırmalarda genel olarak istatistiksel teknikleri olarak yüzde ve frekans kullanılmıştır. Fakat belirlenemeyen de çok sayıda araştırma vardır.

Doktora, yüksek lisans tez çalışmaları ile makale çalışmalarında yer alan katılımcı sayılarına yönelik elde edilen sonuçlarda çoğunluğun 151 ve üst kişiyle yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmalarda Kentsel yaşam kalitesine yönelik ölçme aracı olarak kullanılan soru formatı olarak kapalı uçlu soru türü kullanıldığı görülmektedir. Fakat soru türü belirtilmeyen çok fazla araştırma vardır.

Araştırmalarda, önerilerde halka yönelik sosyal, eğitim ve farkındalık, imar çalışmaları, yeşil alanların planlanması ve korunması, faydalı projelerin geliştirilmesi, alternatif ulaşım imkânlarının sağlanması, turizm, esnaf ve sivil toplum kurumlarına katkı verilmesi, engellilere yönelik faaliyetlerin yürütülmesi üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada, kentsel yaşam kalitesi ile ilgili yapılmış çalışmalardan yola çıkarak ülkemizde kentsel yaşam kalitesinin düzeyi, kapsamı ve alanıyla ilgili değerlendirme yapılmıştır. Gelecekteki çalışmalarda, ülkemizde kentsel yaşam kalitesi düzeyinin ortaya konmasında kişi/kişilerle görüşmeler yapılabilir.

Çalışmada kentsel yaşam kalitesi ile ilgili çalışmaların değerlendirilmesinde, konu sınırlılığına gidilmemiştir. Gelecekteki çalışmalarda kentsel yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde ele alınacak alan daraltılabilir. Örneğin, kentsel yaşam kalitesinin yeşil alanlar, güvenlik veya sosyal projelerle olan ilişkisine yönelik yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi yapılabilir.

Kentsel yaşam kalitesinin nicel ölçümleri (yeşil alanların büyüklüğü gibi) ile nitel değerlendirmelerle kentsel yaşam kalitesinin düzeyi ortaya konabilir.

Ülkemizde kentsel yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde bölge bazlı karşılaştırmalar yapılabilir. Örneğin Batı illerindeki yaşayanların kentsel yaşam kalite düzeyleri ile Doğu illerinde yaşayanların kentsel yaşam kalite düzeyleri karşılaştırılabilir.

Kentsel yaşam kalitesi ile ilgili düzenlemede önemli bir role sahip belediyelerin yaşadığı sorunların tespitine yönelik araştırmalar yapılabilir. Bu noktada, yaşanan bütçe sıkıntıları, vizyon sorunu, planlamanın olmaması gibi başlıklarda sorunların varlığı incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Ak, D. (2018). Kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde yavaş kent (cittaslow) uygulamalarının etkisi üzerine bir analiz: Aydın/Yenipazar örneği. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla.
- Akpınar, O. (2018). Yavaş şehirler (cittaslow) ve kentsel yaşam kalitesi üzerindeki etkileri: Seferihisar halkının algısı üzerine bir araştırma. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Alaş, C. (2016). Kentsel dönüşüm projelerinin kentsel yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin Adana örneğinde incelenmesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Aydiner, H.K. (2017). Kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel yaşam kalitesine etkileri: Denizli Karşıyaka Mahallesi örneği. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bilgili, A. (2017). Kentsel gelişmenin, kentsel yaşam kalitesi üzerindeki etkileri: Bursa örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa*.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. Thousand Oaks: Sage
- Çoşar, Y. (2013). Yavaş şehir (cittaslow) olgusunun turist davranışları ve yerel halkın kentsel yaşam kalitesi algısına etkileri. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Elbi, F. (2019). Kentsel yaşam kalitesinin sayısal verilerle ölçümü: Selçuklu ilçesi örneği. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Ersin, G.Ö. (2012). Kentsel yaşam kalitesi göstergeleri: Büyükçekmece örneğinde irdelenmesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ertürk, H., & Sam, N. (2016). Kent ekonomisi. Ekin Basım Yayın.
- Geray, C. (1998). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler. *Türk İdare Dergisi*, 70(421), 323-346.
- Hesse-Biber, S. N., & Leavy, P. (2010). The practice of qualitative research. Sage.
- Kara, H., Karakılıç, Y. (2016). 5018 Sayılı Kanun kapsamında yerel yönetimlerin denetimi: Getirdiği yenilikler, uygulamalar ve karşılaşılan eksiklikler. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 6(3), 727-738.
- Keçeli, A., Sarıusta, F., & Karakuyu, M. (2014). Kamu hizmetlerinin kentsel yaşanabilirlik üzerine etkisi: Beylikdüzü örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (29).
- Kılıç, E. (2019). Yoksulluk, kent güvenliği ve suç ilişkisinin kentsel yaşam kalitesine etkileri: İzmir örneği. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Koyuncu, B. (2011). Kentsel yaşam kalitesi kriterleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi örneği. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Marans, R. (2007). Yaşam kalitesinin ölçülmesi, Dosya: Kentsel Yaşam Kalitesi, *Mimarlık Dergisi*, 335.
- Mazıcıoğlu, E., & Yenice, M. S. (2019). Konut ve konut yer seçiminde etkili ölçütlerin kentsel yaşam kalitesi bağlamında değerlendirilmesi; Gaziantep örneği. *Artium*, 7(2), 138-146.
- Mutlu, A., & Batmaz, N. Y. (2013). *Türkiye'de kent hakkı*. Orion Kitabevi.
- Oktay, D. (2007). Sürdürülebilirlik, yaşanılabilirlik ve kentsel yaşam kalitesi. *Mimarlık Dergisi*.
- Ökde, F. (2019). Kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel yaşam kalitesine etkisinin toplumsal yansımaları: Mamak örneği. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.
- Öztürk, A. (2013). Kıyı yerleşimlerinde ikinci konutun kentsel yaşam kalitesine etkileri Ayvalık örnekleme. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Parlak, B. (2018). Sürdürülebilir kalkınma ve kentli hakları perspektifinden kent kültürü ve kent kimliğinin dönüşümü: Bir proje örneği, *Tesam Akademi Dergisi*, Yerel Yönetimler Özel Sayısı, s. 22.
- Sağır, G. (2016). Kentsel yaşam kalitesinin yavaş şehir belediye hizmetleri kapsamında değerlendirilmesi: Seferihisar örneği. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- Sapancalı, F. (2009). *Toplumsal açıdan kentsel yaşam kalitesi*. İzmir: Altın Nokta Basın Yayın.
- Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (2015). *Nitel araştırma*. Anı yayıncılık.
- Soydan, O. Kent parklarının kullanıcı memnuniyetinin Niğde örneğinde incelenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (20), 712-722.

- Tekeli, İ. (2010). *Gündelik yaşam, yaşam kalitesi ve yerellik yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 155.
- Tepe, A.C. (2018). Açık ve yeşil alanların kentsel yaşam kalitesine etkisinin belirlenmesi: Sancaktepe örneği. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Düzce.
- Tosun, E. K. (2013). Yaşam kalitesi ekseninde şekillenen alternatif bir kentsel yaşam modeli: Yavaş kentleşme hareketi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.
- Üçer Güler, Z. A. (2009). Kentsel yaşam kalitesinin belediye hizmetleri kapsamında belirlenmesine ve geliştirilmesine yönelik bir yaklaşım: orta ölçekli kent örnekleri. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Üstemel, C. (2020). Sosyal ve ekonomik yönleriyle kentleşmenin kentsel yaşam kalitesine etkileri araştırması: Çanakkale örneği. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Wach, E. (2013). *Learning about qualitative document analysis*.
- Velibeyoğlu, H. (2014). Assessing subjective quality of urban life at neighborhood scale. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Yaylı, H., Ökde, F.(2019). Türkiye’de kentsel yaşam kalitesi ile uluslararası göç ilişkisi. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 299-320.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, C. (2020). İlkokulların mekânsal yeterliliğinin kentsel yaşam kalitesi açısından incelenmesi: Pendik örneği. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yumuk, Y., & Altıntaş, V. (2019). Bodrum’da yaşayan yerel halkın kentsel yaşam kalitesi algılarının aşırı turizm (overtourism) kapsamında değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 90-102.

Extended Abstract

The Social Indicators Movement pioneered the concept of urban living quality in the 1960s. This trend questioned ideas concerning the relationship between economic and social well-being and individual and societal well-being. The quality of urban living is a multifaceted concept that spans all aspects of life. As a result, the manner in which the person is impacted by the district, sub-district, neighbourhood, apartment, and surroundings, both positively and negatively, has an impact on the individual's life quality. It is not appropriate to evaluate life quality as a single concept. Life quality encompasses a wide range of dimensions, including politics, science, economics, and many other areas of life. Within the framework of the aforementioned areas, life quality has a sophisticated structure. The interest in life quality has grown, and it is responding to the demands more often by updating itself. The number of studies that relate to this particular issue has been increasing each passing year in our country, and the research is being conducted to improve life quality. Any increase in the quality of urban life will improve both the individual and the societal spheres. As living standards improve, a city's social, economic, and political order will also improve, resulting in the construction of an ideal city. The quality of urban life is a phenomenon that reduces people's life quality if its distinctive problems are not resolved. Yet if the city's requirements are met, life quality is predicted to increase. As a result, there is currently an abundance of research being undertaken to improve the quality of urban life. This study presents a synthesis of the researches conducted to improve the quality of urban life, as well as making suggestions to guide future researches to be undertaken by professionals. The qualitative research approach was chosen to analyse articles and theses relating to the quality of urban life, and data collection and analysis were carried out accordingly. The dissertations archived at the Thesis Centre at the Council of Higher Education for the dissertations going back to 1998 through 2021, as well as those archived at the DergiPark database for the years 2006 to 2020, were used in the study. For the database searches, the keyword "Urban Life Quality" was applied. There were 35 MA theses and 11 PhD dissertations with 37 papers located in this scope, and all of these dissertations and publications were fully accessible. The content analysis was developed as a result of the studies used in this paper. Frequencies and percentage distribution were used in the analysis of the studies. For the database searches, the keyword "Urban Life Quality" was applied. In the analysis of the research, frequencies and percentage distributions were applied. When reviewing the studies, the problems, variables, research methods, types, and models, study groups, data collection tools, data analysis

techniques, statistical techniques used, sampling size, type of questions used for measurement purposes, publication type, findings, recommendations for managers, and future study suggestions are coded under 14 sub-sections. The data obtained as a result of the descriptive comparison codes were analysed using the content analysis method and construed in the form of tables created in the study's conclusions section. The rising standard of living will pave the way for a steady rise in political order and accelerate the development of the optimal metropolis. When the studies are examined, the gender variable is the most commonly used variable in 37 of the 83 research, with quantitative analysis employed in many of the studies that relate to the type and model applicable for such studies. The studies include recommendations for social, educational, and societal awareness, development projects, greenbelt planning and protection, producing constructive projects, alternate modes of transportation, and activities customized for the disabled. Furthermore, emphasis was placed on contributions to tourism, tradespeople, and civil societies. The majority of the PhD and MA dissertations and articles included residents from any district, sub-district, or quarter. When the research relating to data collecting tools is evaluated, it has been established that all three studies used the questionnaire approach. It was discovered that simplified statistical techniques were commonly used in MA theses and papers. For statistical techniques, the researches often employed percentage and frequency units. In terms of the number of participants in the MA theses and articles, it was concluded that the majority of such theses and articles employed scientific methods. The recommendations included in the papers mostly dealt with issues such as general public social, educational, and societal awareness, development works, greenbelt planning and protection, development of beneficial projects, alternative modes of transportation, tourism, contributions to tradesmen and civil societies, and activities designed for the disabled. In this study, an assessment of the degree, extent, and aspects of urban life quality was produced, taking into account the research undertaken to identify the quality of urban life. Individual(s) may be contacted to assess the quality of urban life in our country. The study does not include any limitations in light of the concerns addressed for the purpose of the research assessments relating to the quality of urban life. The concerns to be addressed in future studies on the quality of urban life may be restricted. For example, an evaluation might include studies on the relationship between greenbelts, safety, or social projects. The level of urban life quality can be shown by quantitative measures (for example, the size of greenbelts) and qualitative assessments. To estimate the quality of urban life in our country, comparisons based on regions can be made. The level of urban life quality in the western regions, for example, can be contrasted to that in the eastern regions. To address the issues that municipalities face in terms of urban living quality, research may be undertaken. At this stage, the observed issues might be classified as budgetary issues, vision issues, or a lack of planning.

TRB2 DÜZEY-2 BÖLGESİ'NDE (VAN, BİTLİS, MUŞ, HAKKÂRİ) 2007-2020 YILLARI ARASINDA NÜFUSUN GELİŞİMİ, HAREKETLERİ, YAPISI VE EĞİTİM DURUMU

Murat YILMAZ*

ÖZ

TRB2 Bölgesi Türkiye'deki 26 düzey-2 bölgesinden biridir. Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri illerini kapsayan bölgenin günümüzdeki nüfusu 2 milyon 192 bin civarında olup bu nüfus Türkiye nüfusunun %2,6'sını oluşturmaktadır. TRB2 bölgesi Türkiye'deki 26 Kalkınma ajansından Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın (DAKA) faaliyet bölgesindedir. Son yıllarda net göç hızı sürekli eksi değerler alan bölgenin nüfusu, yüksek olan toplam doğurganlık hızına bağlı olarak artmaya devam etmektedir. Nitekim bölgenin nüfusu 2007-2020 döneminde %12 civarında artmıştır. Aynı dönemde yıllık doğal artış hızı %2,1 ile %2,5 arasında değişirken gerçek yıllık nüfus artış hızı %0,84 olarak gerçekleşmiştir. Ancak bölgede toplam doğurganlık, kaba doğum, kaba ölüm ve doğal nüfus artış oranlarının düşme eğilimine girdiği görülmektedir. 2008 yılında ‰29 olan kaba doğum oranı 2018'de ‰24'e; ‰4 olan kaba ölüm oranı ‰3'e düşmüştür. Aynı süreçte toplam doğurganlık hızı da 3,83'ten 2,94'e düşmüştür. Bölgede nüfusun yaş yapısı 12 yılda önemli bir değişim geçirmiştir. 2007 yılında %42 olan çocuk nüfus oranı 2019'da %33'e gerilerken %55 olan çalışma çağındaki nüfus %62'ye ve %3 olan yaşlı nüfus oranı da %4'e çıkmıştır. Bu değişime rağmen günümüzde bölge nüfusu halen oldukça gençtir. 12 yılda nüfusun yaş kompozisyonunun değişmesine bağlı olarak TRB2 bölgesinde toplam bağımlılık oranı %82'den %60'a; genç bağımlılık oranı %76'dan %53'e inmiştir. Aynı süreçte yaşlı bağımlılık oranı da %6'dan %7'ye çıkmıştır. 2008-2018 yılları arasında bölgede 15+ yaş nüfusun okuryazarlık oranı yükselmiş ve okuryazar nüfusun eğitim seviyesinde önemli bir iyileşme olmuştur.

Anahtar Kelimeler: TRB2 bölgesi, DAKA, Van ili, göç, demografik yapı, eğitim durumu

THE DEVELOPMENT, MOVEMENTS, DEMOGRAPHIC STRUCTURE AND EDUCATION SITUATION OF POPULATION IN THE TRB2 NUTS LEVEL-2 REGION (VAN, BİTLİS, MUŞ, HAKKÂRİ) BETWEEN 2007-2020

ABSTRACT

TRB2 region is one of the 26 NUTS level-2 regions in Turkey. The region covers Van, Muş, Bitlis and Hakkâri provinces and its population today is around 2 million 192 thousand, which corresponds to 2,6% of the Turkey's population. TRB2 region is the area of activity of Eastern Anatolia Development Agency (EADA) which is one of 26 development agencies in Turkey. In recent years, the population of the region, whose net migration rate has constantly taken negative values, continues to increase due to the high total fertility rate. Indeed, the population of the region increased by 12% in the period 2007-2020. In the same period, the annual natural growth rate varied between 2,1% and 2,5%, while the real annual population growth rate was 0.84%. However, it is also observed that the rate of total fertility, crude birth, crude death and natural growth rate tend to decrease. The rough birth rate, which was 29‰ in 2008, decreased to 24‰ in 2018; The crude mortality rate from ‰4 fell to 3‰. In the same period, the total fertility rate decreased from 3,83 to 2,94. The age structure of the population in the region has undergone a significant change in 12 years. While the child population rate, which was 42% in 2007, decreased to 33% in 2019. The working age population was 55% in 2007, increased to 62% in 2019 and the elderly population rate, which was 3% increased to 4% in the same period. Despite this change, the population of the region is quite young today. Depending on the change of the age composition of the population in 12 years, the total dependency rate in the TRB2 region decreased from 82 to 60%; youth dependency rate decreased from 76% to 53%. In the same period, the rate of elderly dependency rate increased from 6% to 7%.

* Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Coğrafya Eğitimi ABD, Van. myilmazcog@yyu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7049-098X>

Between 2008 and 2018, the literacy rate of the plus fifteen year-old population in the region increased and there was a significant improvement in the education level of the literate population.

Keywords: TRB2 NUTS level-2 region, EADA, Van province, migration, demographic structure, educational status

GİRİŞ

Bilindiği üzere Türkiye’de 2002 yılında alınan bakanlar kurulu kararı¹ ile AB’ye uyum çerçevesinde istatistikî bilgiler toplarken 7 coğrafi bölge ve 81 ilin yerine, 12 düzey-1 bölgesi, 26 adet düzey-2 bölgesi ve 81 düzey-3 bölgesi (81 il) baz alınmaya başlanmıştır (Taş, 2006; Sertkaya Doğan ve Gökburun 2019). Avrupa Birliği ülkelerinde özellikle geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için bu bölgelerin kaynaklarının, potansiyellerinin ve problemlerinin göz önünde bulundurulması prensibi benimsenmiştir (Taş, 2006). Buna bağlı olarak özellikle düzey-2 bölgeleri, düzey-1 bölgelerine göre daha dar bölgeler olmaları itibariyle bölgesel kalkınmada kritik bir öneme sahiptir. Ülkemizde de 2002 yılından itibaren bu yaklaşım benimsenmiş ve buna bağlı olarak 26 adet düzey-2 bölgesinin her biri aynı zamanda bir kalkınma ajansının faaliyet bölgesi olarak belirlenmiştir. Kalkınma ajansları geri kalmış yörelerin kalkınmasını sağlamak için bu yörelerdeki insan kaynağını, ziraat ve hayvancılık potansiyelini, turizm, madencilik ve sanayi olanaklarını göz önüne alarak çeşitli projeler hazırlamakta ve farklı kurumlar/kişiler tarafından geliştirilen projelere maddi kaynak sağlamaktadır.

Türkiye’deki 12 düzey-1 bölgesinden biri olan Ortadoğu Anadolu bölgesinin (TRB) içinde TRB1 ve TRB2 adında iki düzey-2 bölgesi bulunmaktadır. TRB1 düzey-2 bölgesi Malatya, Elazığ, Tunceli ve Bingöl illerini içine alırken TRB2 düzey-2 bölgesi ise Van, Bitlis, Muş ve Hakkâri illerini kapsamaktadır. TRB1 bölgesi Fırat Kalkınma Ajansı’nın, TRB2 bölgesi ise Doğu Anadolu Kalkınma Ajansının (DAKA) faaliyet bölgesidir.

Van, Bitlis, Muş ve Hakkâri illeri sert karasal iklimin görüldüğü Doğu Anadolu’da yer almakta ve yörenin topoğrafyası sınırlı alan kaplayan depresyonların dışında büyük oranda dağlık, yüksek ve engebeli sahalardan oluşmaktadır (Erinç, 1953). Bundan dolayı TRB2 Türkiye’de ulaşım, eğitim, sağlık ve sanayi olanakları açısından en dezavantajlı bölgelerden biridir. Coğrafi koşulların zorluğuna bağlı olarak bölgenin Türkiye’de kişi başına gayri safi katma değer açısından 26 düzey-2 bölgesi içinde son sıralarda yer aldığı görülmektedir (Köse ve diğerleri 2012). Nitekim TRB2’nin içinde yer aldığı Ortadoğu Anadolu, Türkiye’deki 12 düzey-1 bölgesi içinde en az gelişmiş ve en çok göç veren bölgelerden biridir (Demir ve diğerleri, 2013).

TRB2 bölgesinin 2020 yılındaki nüfusu 2.191.967 olup bu nüfusun 1.149.342’si Van, 411.117’si Muş, 350.994’ü Bitlis ve 280.514’ü ise Hakkâri ilinde yaşamaktaydı. Diğer bir ifade ile bölge nüfusunun yaklaşık %52,4’ü Van, %18,8’i Muş, %16’sı Bitlis ve %12,8’i de Hakkâri ilinde bulunmaktaydı. Verilerden de anlaşılacağı üzere TRB2 bölgesinin nüfusun yarıdan fazlası Van ilinde ve yaklaşık %47,6’sı ise diğer 3 ilde toplanmıştı.

2007 yılında bölge nüfusunun %50’sinin Van’da, %21’inin Muş’ta, %17’sinin Bitlis’te ve %13’ünün ise Hakkâri’de bulunduğu göz önüne alındığında (DAKA, 2014a), 13 yılda Van’ın bölge nüfusu içindeki payının arttığı, Muş, Bitlis ve Hakkâri’nin paylarının ise azaldığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz bölge illerinden bazılarının daha fazla göç vermesi, bu tablonun değişmesinin en önemli nedenidir. Zira bölge illerinin tümünde toplam doğurganlık hızı yüksek olup birbirine oldukça yakındır (Yüceşahin ve Özgür 2008; Koç ve diğerleri 2010; DAKA, 2014b; Aydın ve diğerleri, 2018).

¹ 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı: Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistikî veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke çapında İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin ekli kararın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığı’nın 12/08/2002 tarihli 1400 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu’nca 28/08/2002 tarihinde kararlaştırılmıştır.

TRB2 bölgesinde 2012 verilerine göre kentleşme oranı %50 olup bu değer Van'da %52, Hakkâri'de %56, Bitlis'te %54 ve Muş'ta ise %37'di. 2013'te ise 6360 sayılı yasadan dolayı TRB2 bölgesindeki Van'da %100'e çıkan kentleşme oranı, bölge genelinde de %75'e çıkmıştır. Ancak 2012 yılında köy tüzel kişiliğine sahip kırsal yerleşmelerin nüfusu, 2013 yılında da kırsal nüfus olarak değerlendirildiğinde, bölgenin kentleşme oranı %49'a Van ilinin kentleşme oranı da %50'ye inmektedir (DAKA, 2014b). Kısaca günümüzde resmi verilere göre TRB2 bölgesinde kentleşme oranı %75 civarında iken gerçekte bu değer %50 civarındadır. Çünkü bölgede son yıllarda kırsal nüfus da hızlı artmaktadır (Yılmaz, 2015). 2013 yılı verilerine göre TRB2 bölgesi 26 düzey-2 bölgesi içinde kentleşme oranı açısından 22. sırada yer almaktaydı (DAKA, 2014b).

Bu çalışmada TRB2 düzey-2 bölgesinin 13 yıldaki (2007-2020 yılları arasındaki) nüfus gelişimi, nüfusun yaş-cinsiyet yapısının ve bağımlılık oranının değişimi ele alınacaktır. Ayrıca doğumlar, ölümler ve göçler gibi nüfus hareketlerinin ve nüfusun eğitim durumunun değişimi ele alınacaktır. Çalışmada ilk olarak nüfus artışı üzerinde durulacak daha sonra, net göç, kaba doğum, kaba ölüm oranı, doğal artış hızı, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı, bağımlılık oranı ve eğitim durumu incelenecektir.

İnsan kaynağı kalkınmada önemli bir unsurdur. Şüphesiz insan kaynağının sayısından ziyade bu kaynağın demografik (yaş-cinsiyet yapısı ve bağımlılık oranı) ve kültürel yapısı (eğitim durumu) kalkınmada daha önemli hususlardır. Çünkü yaşlı nüfus oranının fazla olduğu bölgeler ile çocuk nüfus oranının fazla olduğu bölgelerin demografik eksenli ihtiyaç ve öncelikleri farklıdır (Şahin, 2015, Yılmaz, 2016). Çocuk nüfus oranının fazla olduğu yerlerde eğitim ve sağlık hizmetlerine olan ihtiyaç fazla iken yaşlı nüfus oranının fazla olduğu yerlerde yaşlı bakım, rehabilitasyon ve tedavi hizmetlerine olan ihtiyaç fazladır. Genç nüfusun fazla olduğu yerlerde istihdam olanaklarının artırılması ve işsizliğin engellenmesi ya da azaltılması önemli ve öncelikli hususlar olarak kamunun ve yerel yönetimlerin karşısına çıkmaktadır (Tufan, 2014). Bu nedenle TRB2 düzey-2 bölgesinde nüfusun gelişimi, hareketleri ve eğitim durumu ile bölgenin demografik yapısı incelenmesi gereken önemli bir konulardır.

Bu çalışmanın amacı TRB2 bölgesinde nüfus gelişimini, hareketlerini bölgede demografik ve kültürel yapının 13 yıldaki değişimini ve günümüzdeki durumunu ortaya koymaktır. Çalışmada TÜİK verileri kullanılacaktır. Çalışmada nüfusa ait çeşitli verilerin yıllara bağlı değişimi incelenecektir. Bu nedenle bu çalışma nicel bir araştırma özelliği taşımaktadır.

TRB2 BÖLGESİNDE NÜFUS GELİŞİMİ

TRB2 bölgesinde 2007 yılında 1.959.535 olan nüfus, 2020 yılında 2.191.967'ye çıkmıştır. Yani 13 yılda bölgenin nüfusu 232.432 artmıştır. Diğer bir ifade ile 13 yılda bölge nüfusu yaklaşık %12 artmıştır (yıllık ortalama %0,9 oranında artmıştır) (Tablo.1, Grafik.1). Bölge dışına yapılan göçlerin fazlalığına rağmen nüfusun 13 yılda onda bir oranında artması, TRB2 bölgesinde toplam doğurganlık hızının yüksek olduğunu (Yüceşahin ve Özgür 2008; Koç ve diğerleri 2010; DAKA, 2014a; Aydın ve diğerleri 2018) ve bu nedenle göçe rağmen nüfusun artmaya devam ettiğini göstermektedir.

TRB2 bölgesinde yıllık nüfus artış hızının 13 yıldaki değişimine bakıldığında bu değer önemli farklılıklar gösterdiği dikkat çekmektedir. Nitekim 2007-2008 arasında %1,76 olan değer 2008-2009 arasında %0,89'a, 2009-2010 arasında ise %0,51'e gerilemiştir. 2010-2011 arasında %1,17'ye 2011-2012 arasında ise %1,78'e çıkan yıllık nüfus artış hızı, 2012-2013 arasında %0,50'ye inmiştir. 2013-2014 arasında %0,87 olan değer, 2014-2015 arasında ise %0,63 olmuştur. 2015-2016 yılları arasında ise TRB2 bölgesinde yıllık nüfus artış hızı %0,40 ile 2008-2019 dönemindeki en düşük değere inmiştir (Tablo.1). Bu durumun sebebi olarak çözüm süreci olarak isimlendirilen dönemde, KCK'nın baskılarından dolayı (Bahar, 2013, Coşkun, 2015, Köse, 2017) bölge dışına olan göçün oldukça yüksek değerlere çıkması gösterilebilir. 2016-2017 arasında %0,61 olan yıllık nüfus artış hızı; 2017-2018 arasında artarak %1,83'e çıkmış, 2018-2019 arasında ise %0,32'ye inmiş, 2019-2020 arasında ise %0,79'a çıkmıştır (Tablo.1).

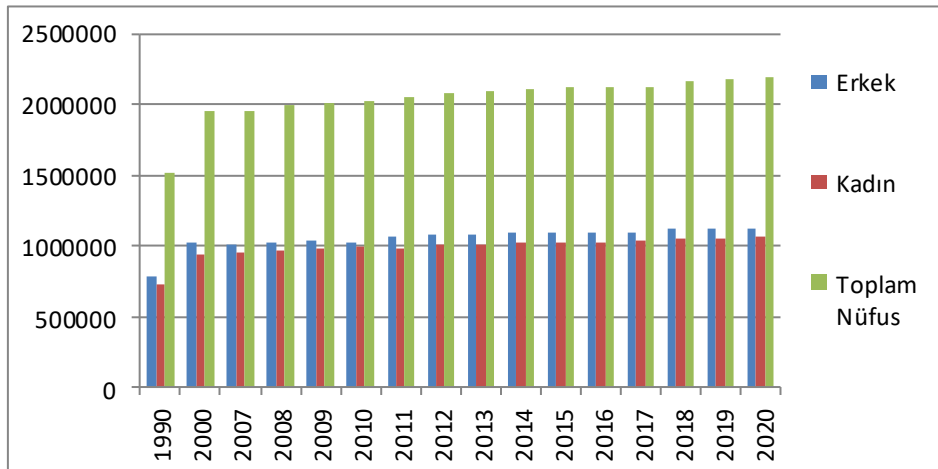
Kısaca 2008-2020 yılları arasında TRB2 bölgesinde yıllık nüfus artış hızı %-0,40 ile %1,83 arasında değişmiştir (Tablo.1). Oysa aynı dönemde TRB2 bölgesinde ham doğum ve ham ölüm oranı arasındaki farktan yararlanarak hesaplanan yıllık doğal nüfus artış hızının %2 ile %2,5 arasında değiştiği görülmektedir (Tablo.2, Grafik.2) Bu verilere bağlı olarak bölgede dışarıya yönelik göçün oldukça fazla olduğu söylenebilir. Çünkü bütün yıllarda yıllık nüfus artış hızı, doğal artış hızından az olmuştur. Ayrıca yıllık doğal nüfus artış hızının %2,2 olduğu 2015-2016 yılları arasında, gerçek nüfus artış hızı %-0,4'e gerilemiştir (Tablo.2, Grafik.2). Bu durum bazı dönemlerde dışarıya verilen göçün çok hızlı olduğunu göstermektedir.

Bölgeden dışarıya yönelik göçün fazla olması itici nedenlerin fazlalığından kaynaklanmaktadır. İklim koşullarının sert, ulaşım olanaklarının ve sağlık hizmetlerinin yetersiz olması, tarım arazilerinin miras yoluyla bölünerek küçülmesi ve sosyal çatışmaların yanı sıra iş olanaklarının da az olması önemli iticiliklerdendir (Albayrak ve diğerleri 2004; DPT 2008; Keleş, 2012; Yılmaz, 2012; Sertkaya Doğan 2015). Bütün bunlara bir de bölgedeki kırsal ve kentsel yerleşmelerdeki güvenlik problemi eklendiğinde TRB2, dışarıya yönelik göçün fazla olmasının kaçınılmaz olduğu bir bölge durumuna gelmektedir.

Tablo.1. TRB2 Bölgesi'nde Nüfusun 2007-2019 Yılları Arasındaki Gelişimi

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus	Artan-Azalan	Yıllık Artış Hızı (%)
1990	781846	734724	1516570	-	-
2000	1020755	935682	1954437	437867	2,88
2007	1004229	955306	1959535	5098	0,04
2008	1030784	963381	1994165	34630	1,76
2009	1036491	975553	2012044	17879	0,89
2010	1030140	992233	2022373	10329	0,51
2011	1060685	985342	2046027	23654	1,17
2012	1079528	1002942	2082470	36443	1,78
2013	1076400	1016463	2092863	10393	0,50
2014	1087498	1023570	2111068	18205	0,87
2015	1096751	1027598	2124349	13281	0,63
2016	1088356	1027373	2115729	-8620	-0,40
2017	1094473	1034197	2128670	12941	0,61
2018	1121969	1045673	2167642	38972	1,83
2019	1117544	1057128	2174672	7030	0,32
2020	1125450	1066517	2191967	17295	0,79

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

Grafik.1. TRB2 Bölgesinde Nüfusun Yıllara Göre Değişim (2007-2019)

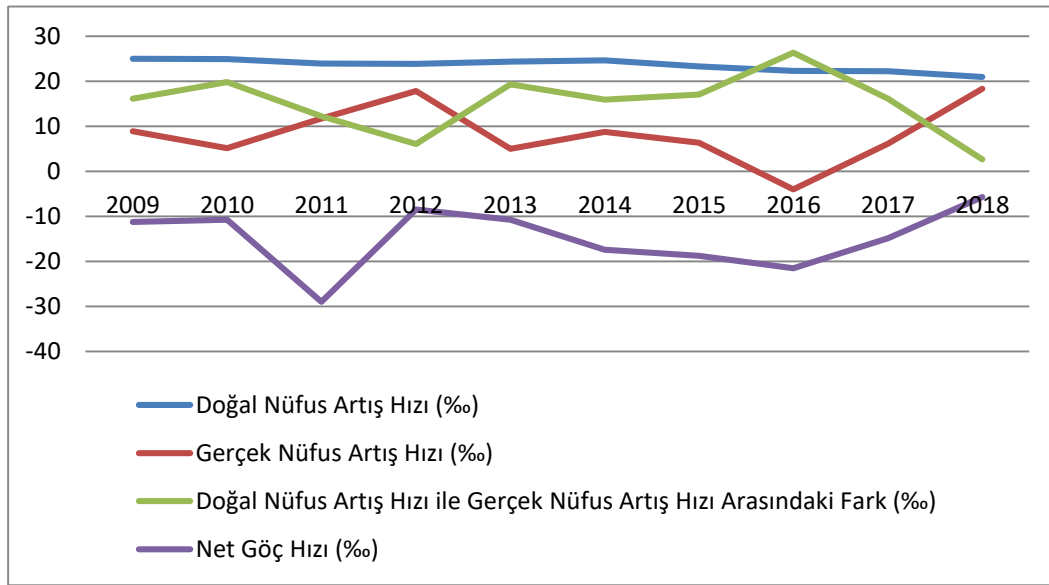
TRB2 bölgesinde nüfus artış hızı yukarıda irdelenmişti. Öte yandan gerçek nüfus artış hızı ile doğal artış hızı arasındaki farka bakıldığında bu değerlerin %2,6 ile %26,3 arasında değiştiği görülmektedir

(Tablo.2, Grafik.2). Bölgede doğal artış hızı yüksekken göçlerden dolayı gerçek artış hızı bu değer altında kalmaktadır. Bu nedenle de her yıl iki değer arasında bir fark meydana gelmiştir. Göçten dolayı gerçek artış hızının düşük olduğu yıllarda bu fark daha büyük değerler almaktadır. Nüfus artış hızının nispeten yüksek olduğu (%18,3) 2018 yılında fark %2,6 gibi küçük bir değere inerken nüfus artış hızının %4 gibi çok küçük bir değer aldığı 2016 yılında bu fark %26,3 gibi yüksek bir değere çıkmıştır (Tablo.2, Grafik.2).

Tablo.2. TRB2 Bölgesi'nde Doğal Nüfus Artış Hızı (DNAH), Gerçek Nüfus Artış Hızı (GNAH), DNAH ile GNAH Arasındaki Fark ve Net Göç Hızının 2009-2018 Yılları Arasındaki Değişimi

Yıllar	Doğal Nüfus Artış Hızı (DNAH) (‰)	Gerçek Nüfus Artış Hızı (GNAH) (‰)	DNAH ile GNAH Arasındaki Fark (‰)	Net Göç Hızı (‰)
2009	25,0	8,9	16,1	-11,3
2010	24,9	5,1	19,8	-10,77
2011	23,9	11,7	12,2	-28,98
2012	23,8	17,8	6,0	-8,5
2013	24,3	5,0	19,3	-10,77
2014	24,6	8,7	15,9	-17,46
2015	23,3	6,3	17,0	-18,79
2016	22,3	-4,0	26,3	-21,57
2017	22,2	6,1	16,1	-14,89
2018	20,9	18,3	2,6	-5,75

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

Grafik.2. TRB2 Bölgesi'nde Doğal Nüfus Artış Hızı (DNAH), Gerçek Nüfus Artış Hızı (GNAH), DNAH ile GNAH Fark ve Net Göç Hızının 2009-2018 Yılları Arasındaki Değişimi

Bölgede gerçek nüfus artış hızı ile doğal artış hızı arasındaki fark ile net göç hızı arasında da bir ilişki olduğu görülmektedir. Net göç hızının eksi değerler aldığı yıllarda doğal artış hızı ile gerçek nüfus artış hızı arasındaki fark büyürken net göç hızının artı değerler aldığı yıllarda ise söz konusu fark azalmaktadır. Örneğin net göç hızının (nispeten düşük olduğu) %0-8,5 olduğu 2012 yılında ve %0-5,75 olduğu 2018 yılında gerçek nüfus artış hızı ile doğal artış hızı arasındaki fark sırasıyla %6 ve %2,6 iken net göç hızının %0-21,57 gibi yüksek bir değerde olduğu 2016 yılında söz konusu fark %26,3 olmuştur (Tablo.2, Grafik.2). Bu veriler göç arttıkça gerçek nüfus artış hızı ile doğal artış hızı arasındaki farkın arttığını göstermektedir.

TRB2 BÖLGESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

Nüfus hareketleri doğumlar, ölümler ve göçler olmak üzere üçe ayrılır. Herhangi bir yerde nüfus gelişiminin temel unsurları doğumlar ve ölümler olarak kabul edilir (göç alınıp verilmediği düşünüldüğünde). Doğum sayısı ölüm sayısından fazla olduğunda nüfus artar, tam dersi durumda ise nüfus azalır (Tandoğan, 1998).

Nüfus hareketlerinden üçüncüsü ise göçtür. Göç dünyaya gelme ya da dünyadan gitme değil de dünya üzerinde yer değiştirme şeklinde bir nüfus hareketi olduğu için doğum ve ölümden daha farklıdır. Göçün çok farklı tanımları yapılmaktadır. Bunlar arasında biri de: Göçü insanların ekonomik, sosyal, siyasal veya doğal afet gibi çeşitli nedenlerden dolayı yaşadığı yeri terk edip başka bir yere kalıcı ya da geçici olarak yerleşmesidir (Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011; Keleş, 2012; Doğanay, 2014) şeklinde yapılan tanımdır.

Bu çalışmada doğal nüfus artış hızının fazla, gerçek nüfus artış hızının nispeten az olduğu TRB2 bölgesindeki nüfus hareketlerini incelemek faydalı olacaktır. TÜİK veri tabanına bakıldığında doğumlar ile ölümlere ait en güncel verilerin 2009-2018 dönemine ait olup 9 yıllık olduğu buna karşın göçlere ait verilerin 2008-2019 dönemine ait olup 11 yıllık dönemi kapsadığı görülmektedir. Eldeki en güncel verilere bağlı olarak bölgede son dönemdeki nüfus hareketleri incelenecektir.

TRB2 Bölgesinde Doğumlar ve Ölümler

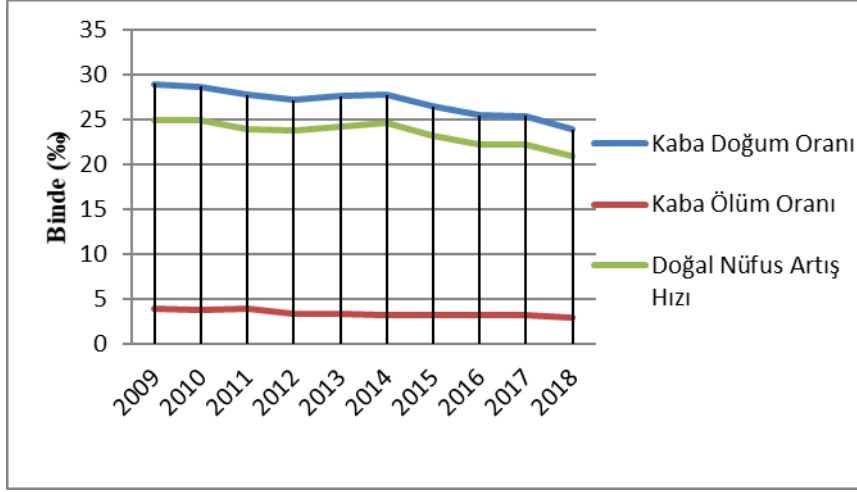
Doğum sayısının TRB2 bölgesindeki değişimi incelendiğinde 2009 yılında 58.058 olan değer 2010, 2011 ve 2012 yıllarında sürekli olarak azaldığı dikkat çekmektedir. 2010 yılında 57.844'e düşen değer 2011'de 56.486'ya 2012'de ise 56.215'e gerilemiştir. 2013 yılından itibaren ise doğum sayısı artmaya başlamıştır. 2013'te 57.610'a çıkan değer 2014'te ise 58.403'e çıkmıştır. 2014 ile 2018 arasında ise bölgede doğum sayısı sürekli olarak azalmıştır. Nitekim 2014'te 58.403 olan doğum sayısı 2018'de 51.362'ye kadar düşmüştür (Tablo.3). Yıllık doğum sayısının 5 yılda 7.004 azalması, TRB2 bölgesinde doğumların son yıllarda önemli miktarda azaldığını göstermektedir. TRB2 düzey-2 bölgesi, Türkiye'de 12 düzey 1 bölgesi içinde doğum oranının en yüksek olduğu bölgelerden biri olan TRB düzey-1 bölgesinin içinde yer almasına (Yılmaz, 2019; Yılmaz, 2020) rağmen (TRC Güneydoğu Anadolu bölgesinden sonra doğum oranının en yüksek olduğu ikinci bölge TRB'dir) bu bölgede de doğumların azalmaya başlaması, önümüzdeki yıllarda ülke genelinde düşük doğurganlık durumunun giderek belirginleşeceğini göstermektedir.

TRB2 bölgesinde ölüm sayısının 2009-2018 arasındaki değişimi incelendiğinde 2009 yılında 8.053 olan bu değer 2010 yılında azalarak 7.682'ye indiği, 2010-2011 arasında ise tekrar artarak 8.000'e çıktığı, sonraki süreçte (2014-2015 arasındaki artış dışında) genellikle azaldığı görülmektedir. Nitekim 2011 yılında 8.000 olan ölüm sayısı 2014 yılına kadar sürekli azalarak 6.811'e inmiş, 2015'te 6.869'a çıkmış sonra tekrar azalış sürecine girerek 2018'de 6.511'e kadar gerilemiştir (Tablo.3).

Tablo.3. TRB2 Bölgesi'nde Doğum ve Ölüm Sayısı ile Kaba Doğum Oranı, Kaba Ölüm Oranı, Doğal Nüfus Artış Hızı ve Toplam Doğurganlık Hızının 2009-2018 Yılları Arasındaki Değişimi

	Doğum Sayısı	Ölüm Sayısı	Kaba Doğum Oranı (%)	Kaba Ölüm Oranı (%)	Doğal Nüfus Artış Hızı (%)	Toplam Doğurganlık Hızı
2009	58058	8053	29,0	4	25,0	3,83
2010	57844	7682	28,7	3,8	24,9	3,76
2011	56486	8000	27,8	3,9	23,9	3,57
2012	56215	7003	27,2	3,4	23,8	3,5
2013	57610	6991	27,6	3,3	24,3	3,52
2014	58403	6811	27,8	3,2	24,6	3,49
2015	56033	6869	26,5	3,2	23,3	3,31
2016	54108	6837	25,5	3,2	22,3	3,16
2017	53942	6779	25,4	3,2	22,2	3,13
2018	51362	6511	23,9	3,0	20,9	2,94

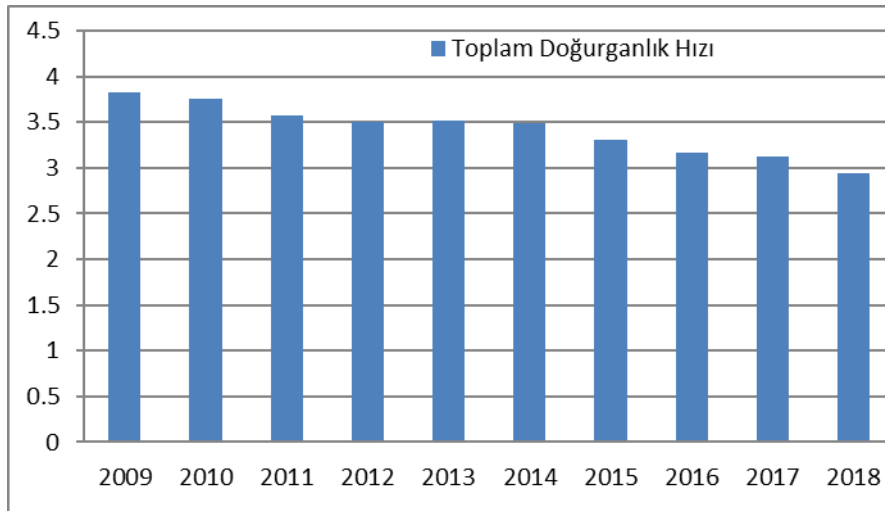
Kaynak: TÜİK verileri (Doğal Artış Hızı tarafımızdan hesaplanmıştır).

Grafik.3. TRB2 Bölgesi'nde Kaba Doğum ve Kaba Ölüm Oranı ile Doğal Artış Hızının 2009-2018 Yılları Arasındaki Değişimi

Bu veriler TRB2 bölgesinde ölüm sayısının 9 yılda genellikle azaldığını ve 2009'da 8.000'in üzerinde olan değer 2018'de 6.511'e kadar düştüğünü göstermektedir. Bölgede sağlık hizmetlerinin iyileşmesi ve yaygınlaşmasına, refah seviyesinin yükselmesine bağlı olarak ölüm sayısının düştüğü söylenebilir. Ayrıca bölgede yaşlı nüfus oranının az olmasının da ölüm sayısının az olmasına neden olduğu söylenebilir. Bölgede %5 civarında olan yaşlı nüfus oranı eğer %10 veya daha fazla olsaydı ölüm oranı düşmez tam tersi yükselirdi. Zira refah seviyesinin yükselmesiyle ölüm oranı önce azalır (özellikle bebek ve çocuk ölüm oranının azalmasına bağlı olarak) 30-40 yıl sonra ise yaşlı nüfus fazlaştığı için tekrar yükselir (Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011).

TRB2 bölgesinde kaba doğum oranının 2009-2018 arasındaki değişimi incelendiğinde bu değer %29 ile %23,9 arasında değiştiği görülmektedir. 2009 yılında %29 olan değer sonraki yıllarda genellikle azalarak (2013 ve 2014'te bir önceki yıllara göre artışını göz ardı edersek) 2018 yılında %23,9'a kadar gerilediği görülmektedir (Tablo.3, Grafik.3). Bu veriler bölgede kaba doğum oranının azalma eğilimine girdiğini göstermektedir. Bölgede eğitim seviyesinin yükselmesi, sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve doğum kontrol yöntemlerine başvurma gibi faktörlerin yanı sıra hane halklarının daha az çocuğu tercih etmesi gibi etkenlerin, kaba doğum oranının azalmasına neden olduğu söylenebilir.

Grafik.4. TRB2 Bölgesi'nde Toplam Doğurganlık Hızının (Genel Doğurganlık Oranının) 2009-2018 Yılları Arasındaki Değişimi

TRB2 bölgesinde kaba ölüm oranının 2008-2018 arasındaki değişimi incelendiğinde bu değer %4 ile %3 arasında değiştiği görülmektedir. 2008 yılında %4 olan değer sonraki yıllarda genellikle azalarak 2018 yılında %3'e inmiştir (Tablo.3, Grafik.3). Bölgede kaba ölüm oranının azalması bebek ve çocuk ölümlerinin azalması, refah seviyesi ile sağlık hizmetlerinin iyileşmesi ile açıklanabilir.

Kaba doğum ve kaba ölüm oranı arasındaki farka denk gelen doğal nüfus artış hızının TRB2 bölgesindeki değişimi incelendiğinde bu değer 2008 ile 2018 arasında genellikle azaldığı görülmektedir. Nitekim 2008 yılında %25 olan nüfusun doğal artış hızı, 2018 yılında %20,9'a inmiştir (Tablo.3, Grafik.3). Doğal artış hızının 10 yılda yaklaşık %4 oranında azalmasının nedeni özellikle kaba doğum oranının azalmasıdır. Kaba ölüm oranının azalması ise aslında doğal artış hızını yükselten bir etkidir. Fakat 2008 yılında %29 olan kaba doğum oranının 2018 yılında %24'a kadar gerilemesi doğal artış hızının da buna yakın bir oranda azalmasına neden olmuştur (Aynı süreçte kaba ölüm oranı ise %4'ten %3'e inmiş yani %1 oranında azalmıştır. Eğer kaba ölüm oranı aynı kalsaydı doğal artış hızı kaba doğum oranı gibi %5 oranında azalacaktı).

TRB2 bölgesinde toplam doğurganlık hızının (genel doğurganlık oranının) değişimi de incelenmesi gereken önemli bir konudur. Doğurgan yaş aralığındaki kadınların doğurgan oldukları 15-49 yaş (ya da 19-49 yaş) aralığında doğurdıkları ortalama çocuk sayısı olan toplam doğurganlık hızı, demografik açıdan önemli bir değerdir. Zira bu değer 2,06'nın (kabaca 2,1'in) altına inmesi nüfusun kendini yenileyemediği yani yaşlandığı anlamına gelir. Bu değer 3'ün üzerinde olması ise nüfusun hızla arttığı ve ikiye katlanma süresinin kısa olduğu anlamına gelmektedir (Tümertekin & Özgüç, 2011; Tandoğan, 1998).

TRB2 bölgesinde 2009 yılında 3,83 olan toplam doğurganlık hızının sonraki yıllarda genellikle azaldığı (sadece 2013'te bir önceki yıla göre cılız bir artış yaşanmıştır) görülmektedir. Nitekim 2008'de 3,83 olan değer 2012'de 3,5'e; 2015'te 3,31'e ve 2018'de de 2,94'e kadar gerilemiştir (Tablo.3 Grafik.4). TRB2 bölgesinde toplam doğurganlık hızı 10 yılda hızla azalmıştır. Bu durumun nedeni bölgede eğitim seviyesinin ve evlenme yaşının yükselmesi, evlenenlerin daha az çocuğu tercih etmesi ve boşanmaların artmaya başlamasıdır. Ancak yine de bölgede toplam doğurganlık hızı halen Türkiye'de 2 civarında (TÜİK, 2019) olan ortalama değerden oldukça yüksektir.

Bölgede toplam doğurganlık hızı göz önüne alındığında nüfusun yavaş arttığı görülmektedir. Bu durumun nedeni net göçün sürekli eksi değerler almasıdır. Yani net göç sıfır olsa bölge nüfusu daha hızlı artacak ve daha kısa sürede ikiye katlanacaktır. Nitekim bölgede 2018 yılında doğumlar ile ölümler arasındaki fark 44.851 olup buda aynı yıl 2.167.642 olan bölge nüfusunun doğal artış hızı sabit kalmak koşuluyla yaklaşık 48 yılda ikiye katlanabileceğini göstermektedir. Oysa 2018 yılında bölge nüfusu gerçekte 38.972 kişi artmıştır. Bu da net göç hızı ve doğal artış hızı sabit kalmak koşuluyla bölgede ikiye katlanma süresinin 56 yıl olduğu anlamına gelmektedir. Kaldı ki net göç hızının değişimine bağlı olarak mutlak artış yıldan yıla çok fazla değişebilmektedir. Nitekim 2018'de 38.972 olan mutlak artış 2019 yılında sadece 7.030 olmuştur (Tablo.1).

TRB2 Bölgesinde Göç

2008-2019 yılları arasında TRB2 bölgesinin göç verilerine bakıldığında en dikkat çeken husus bölgenin verdiği göçün tüm yıllarda aldığı göçten fazla olduğu ve bu nedenle net göç ve net göç hızı değerlerinin eksi değerler aldığıdır (Tablo.4, Grafik.5).

11 yıllık dönemde bölgenin aldığı göç incelendiğinde bu değer 42.943 (2009) ile 71.682 (2018) arasında değiştiği ve yıllar arasında artış ve azalışların birbirini takip ettiği görülmektedir. 2008 yılında 44.737 olan alınan göç miktarı, 2009 yılında 42.943'e düşmüş, 2010 yılında ise 45.685'e çıkmıştır (Tablo.4, Grafik.5). 2011 yılında bir önceki yıla göre artarak 49.804 olan alınan göç, 2012'de 69.451'e çıkmıştır. Alınan göçün 2012 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık olarak 20.000 civarında artmasında TRB2 bölgesinin nüfusunun yaklaşık olarak yarısını oluşturan Van ilinde 2011'in son aylarında meydana gelen depremin etkili olduğu düşünülmektedir (Yılmaz, 2018). Çünkü 2011'in Ekim ve Kasım aylarında meydana gelen depremlerin etkisiyle il dışına yoğun göçler yapılmış ve göç edenlerin

önemli bir kısmının 2012’de geri dönmesi sonucu (Yılmaz, 2018) TRB2 bölgesinin 2012’de aldığı göç bir önceki yıla göre oldukça fazla artmıştır.

2013 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 14.000 azalan alınan göç miktarı 54.951 olmuştur. 2014 yılında da bir önceki yıla göre azalmaya devam eden net göç hızı 50.351’e inmiştir. 2015 yılında ise bir önceki yıla göre yaklaşık 5.000 artarak 55.073 olmuştur. 2016’da alınan göç bir önceki yıla göre yaklaşık 7.000 azalarak 48.218’e gerilmiştir (Tablo.4, Grafik.5).

2017 yılında ise alınan göç yaklaşık 10.000 artarak 58.443’e çıkmıştır. 2017 yılındaki artışta önceki yıllarda hendek olaylarından dolayı farklı şehirlere göç etmiş olanların geri gelmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. 2018 yılında da alınan göç bir önceki yıla göre 13.000 artarak 71.682’e çıkmıştır. 2019 yılında ise alınan göç değeri bir önceki yıla göre yaklaşık 13.000 azalarak 58.075’e düşmüştür (Tablo.4, Grafik.5).

TRB2 bölgesinde 2008-2019 döneminde yıllık verilen göç değeri 65.802 (2009) ile 109.975 (2011) arasında değişmiştir. 2008 yılında 78.079 olan değer 2009 yılında 65.802’ye inmiştir. 2010 yılında ise verilen göç değeri bir önceki yıla göre yaklaşık 2000 artarak 67.584’e çıkmıştır (Tablo.4, Grafik.5). 2011 yılında yukarıda da belirtildiği gibi Van depreminde dolayı TRB2 bölgesinin verdiği göç bir önceki yıla göre oldukça fazla (42000) artarak (Yılmaz, 2018) 109.975’e çıkmıştır. 2012 yılında net göç değeri bir önceki yıla göre yaklaşık 23.000 azalarak 87.222’ye gerilemiştir. 2013 yılında da net göç hızı bir önceki yıla göre yaklaşık 10.000 azalarak 77.609’a inmiştir (Tablo.4, Grafik.5).

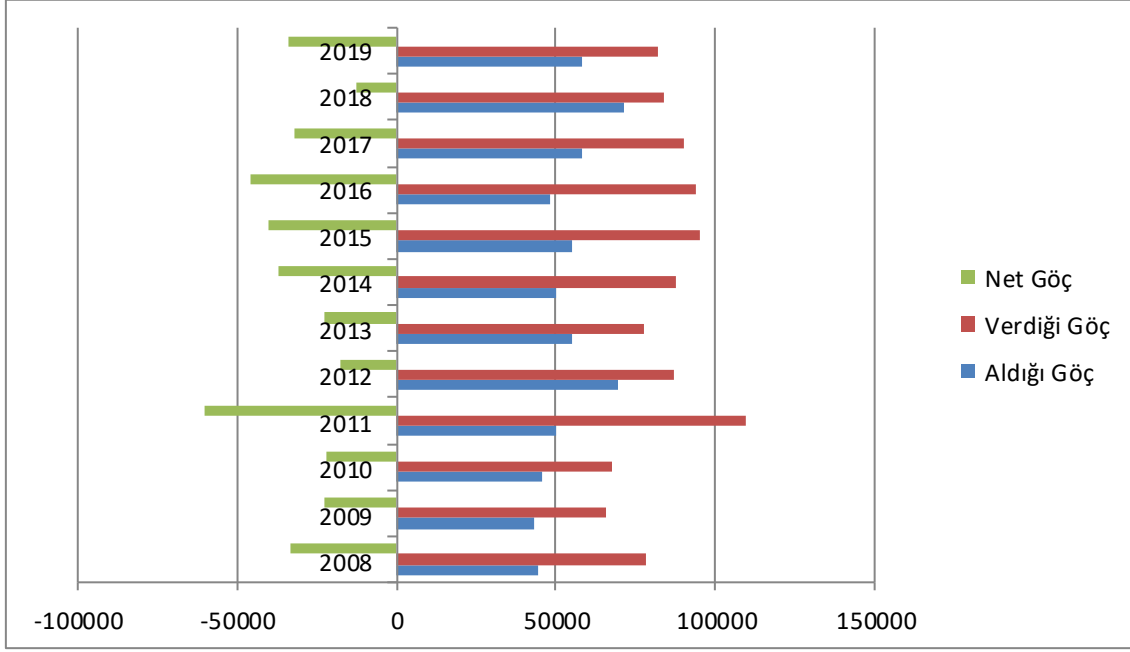
2014 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 10.000 artarak 87.543’e çıkan verilen göç değeri 2015 yılında da bir önceki yıla göre yaklaşık 8.000 artarak 95.377’ye çıkmıştır. 2013 yılı ile 2015 yılı arasında verilen göçün yaklaşık 20.000 artması, çözüm süreci olarak isimlendirilen dönemde TRB2 bölgesinde, bölge dışına göçün hızlandığını göstermektedir. Bu dönemde kamunun il ve ilçe merkezleri ile kırsal yerleşmelerde güvenlik önlemlerini azaltılmasından dolayı özellikle KCK’nın bölgedeki halk üzerinde oluşturduğu baskı (Bahar, 2013; Köse, 2017; Coşkun, 2015), il, ilçe ve köylerde yaşayanların batıya doğru göç etmeyi bir çare olarak görmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak 2 yıllık süreçte dışarıya verilen göç yaklaşık 20.000 artmıştır (Tablo.4, Grafik 5).

2016 yılında ise bölgenin verdiği göç yaklaşık 1000 kişi azalmıştır. Çözüm sürecinin sona ermesi, bölge dışına verilen hızlı göçün azalmaya başlamasına neden olmuştur. 2017 yılında da TRB2 bölgesinin verdiği göç azalmaya devam etmiştir (Bir önceki yıla göre yaklaşık 4.000 azalmıştır). 2018 yılında da verilen göç bir önceki yıla göre yaklaşık 6.000 azalarak 84.188’e inmiştir. Azalma seyrini 2019 yılında da sürdüren verilen göç değeri, bir önceki yıla göre yaklaşık 2000 azalarak 82.431’e düşmüştür (Tablo.4, Grafik.5).

Tablo.4. TRB2 Bölgesinin 2008-2019 Yılları Arasında Aldığı ve Verdiği Göç ile Net Göç ve Net Göç Hızı Verileri

Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
2008	44737	78079	-33342	-16,58
2009	42943	65802	-22859	-11,3
2010	45685	67584	-21899	-10,77
2011	49804	109975	-60175	-28,98
2012	69451	87222	-17771	-8,5
2013	54951	77609	-22658	-10,77
2014	50351	87543	-37192	-17,46
2015	55073	95377	-40304	-18,79
2016	48218	94350	-46132	-21,57
2017	58443	90381	-31938	-14,89
2018	71682	84188	-12506	-5,75
2019	58075	82431	-34356	-11,14

Kaynak: TÜİK verileri.

Grafik.5. TRB2 Bölgesi'nin 2008-2019 Yılları Aldığı ve Verdiği Göç ile Net Göç ve Net Göç Hızı

Yukarıda detaylı bir şekilde açıklandığı gibi 2008-2019 yıllarında TRB2 bölgesinde verilen göç, doğal afetler ve güvenlik politikalarının değişimi gibi farklı nedenlerden etkilenmiş, zaman zaman artmış zaman zaman ise azalmıştır. 2011 yılında Van depreminden dolayı en yüksek değere çıkan verilen göç değeri, sonraki 2 yıl boyunca azalmış, fakat 2014 ve 2015 yıllarında ise bölgede çözüm sürecine bağlı olarak devletin terör örgütüne yönelik güvenlik tedbirlerini azaltmasından dolayı hızlanmıştır. Çözüm sürecinin 2016 yılında sona ermesinden sonraki süreçte ise verilen göç değerinin günümüze kadar sürekli olarak azaldığı dikkat çekmektedir.

Alınan ve verilen göç arasındaki fark olan net göç değerinin TRB2 bölgesinde 2008-2019 yılları arasında -60.175 (2011) ile -12.506 (2018) arasında değiştiği görülmektedir. Yani tüm yıllarda verilen göç alınan göçten daha fazla olduğu için net göç eksi değerler almıştır. 2008 yılında -33.342 olan net göç 2009 yılında verilen göçün azalmasına bağlı olarak -22.859 olmuştur. 2010 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 1000 azalan değer 2011 yılında ise Van depreminden dolayı 12 yıllık dönemin en büyük farkı olan -60.175'a çıkmıştır (Yılmaz, 2018, Tablo.4, Grafik.5). 2012 yılında depremde göç edenlerin dönüşüne bağlı olarak alınan göç bir önceki yıla göre 20 bin arttığı ve verilen göç de bir önceki yıla göre yaklaşık 23 bin azaldığı için net göç -17.771'e gerilemiştir. 2013'te verilen göç değeri azalmasına rağmen alınan göç daha fazla azaldığı için net göç artarak -22.658'e çıkmıştır. 2014 yılında ise yukarıda da değinildiği gibi alınan göçün azalmasının yanı sıra çözüm sürecinden dolayı verilen göçün hızla artmasından dolayı net göç -37.192'ye çıkmıştır. 2015'te de verilen göçün fazla olmasına bağlı olarak net göç -40.304 olmuştur. 2016'da ise verilen göç biraz azalmasına rağmen alınan göç daha fazla azaldığı için net göç hızı -46.132'ye çıkmıştır. 2017'de verilen göç yaklaşık 4 bin azalmasına rağmen alınan göç yaklaşık 10 bin arttığı için net göç yaklaşık 15 bin azalarak -31938'e gerilemiştir. 2018'de bir önceki yıla göre hem alınan göçün 13 bin artması hem de verilen göçün 6 bin azalmasına bağlı olarak net göç 12 yıllık dönemin en küçük değeri olan -12.506'ya inmiştir. 2019 yılında ise verilen göç bir önceki yıla göre 2 bin azalmasına rağmen alınan göç yaklaşık 13 bin azaldığı için net göç -34.356'ya çıkmıştır (Tablo.4, Grafik.5).

TRB2 bölgesinde 2008-2019 arasındaki 11 yılda net göç hızı incelendiğinde bu değer tüm yıllarda net göçün eksi değerler almasından dolayı eksi değerler aldığını görmekteyiz. Bu değer 11 yıl içinde %0-5,75 (2018) ile %0-28,98 (2011) arasında değişmiştir. 2008 yılında %0-16,58 olan net göç hızı 2009 yılında %0-11,30'e 2010 yılında ise %0-10,77'e inmiştir (Tablo.4, Grafik.5).

Net göçün en büyük değeri aldığı 2011 yılında net göç hızı %-29 gibi büyük bir orana çıkmıştır. 2012’de %-8,5’e inen net göç hızı, 2013’te %-10,77; 2014’te %-17,46 olmuştur. 2015’te %-18,79 olan net göç hızı 2016’da %-21,57’ye çıkmış, 2017’de ise %-14,89’a gerilemiştir. Net göçün en küçük farka ulaştığı 2018 yılında ise net göç hızının yaklaşık olarak %-6’ya indiği görülmektedir. 2019 yılında ise net göçün artmasına bağlı olarak net göç hızının %-11,14’e çıktığı görülmektedir (Tablo.4, Grafik.5).

TRB2 BÖLGESİNDE NÜFUSUN YAŞ VE CİNSİYET YAPISI İLE BAĞIMLILIK ORANI

Yaş ve cinsiyet yapısı nüfusun önemli nitelikleri arasındadır. Yaş yapısı yapılacak istihdam ve kalkınma planları açısından son derece önemli olduğu gibi eğitim, sağlık ve bakım hizmetlerinin planlamasında da kritik öneme sahip bir değişkendir. Nüfusun cinsiyet yapısı da toplum kalkınması ve istihdam planı yapılırken göz önünde bulundurulur. Kadınların yoğun olarak çalıştığı iş kolları ve nüfus artışı için (doğurganlık açısından) doğurgan yaştaki kadın sayısı kritik önem sahiptir. Genç nüfusun fazla olduğu yerlerde işgücü de fazladır. Yaşlı nüfusun fazla olması ise işgücünün az olduğu anlamına gelir. Yine bir yerde 15-64 yaş aralığındaki nüfusun fazla olması, kalkınmayı olumlu etkilerken (istihdam oluşturulduğu takdirde) 0-14 ve 65+ yaş gruplarının fazla olması ise kalkınmayı yavaşlatan bir etkidir.

TRB2 Bölgesinde Nüfusun Yaş Yapısının Değişimi

TRB2 bölgesinde nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı incelenirken önce bu değerlerin 2007 yılındaki durumu incelenecek daha sonra 2019’daki durumu incelenecek en sonunda ise 2007 ile 2019 da veriler karşılaştırılarak değişim ortaya çıkarılacaktır.

2007 yılında nüfusun dar aralıklı yaş yapısı incelendiğinde toplam nüfus içinde en büyük paya sahip yaş grubunun %15’le 5-9 yaş grubu olduğu, bu yaş grubunu sırasıyla %13,5 ile 10-14 yaş grubunun ve %13,3 ile 0-4 yaş grubunun takip ettiği görülmektedir (Tablo.5). 0-4 yaş grubunun toplam nüfus içindeki pay açısından üçüncü sırada olması, buna karşın 5-9 yaş grubunun birinci sırada olması bölgede doğum oranının azalmaya başladığı şeklinde değerlendirilebilir. Zira doğurganlığın yüksek olduğu dönemlerde genellikle en büyük paya sahip yaş grubu 0-4 yaş grubu olmakta ve bunu da sırasıyla 5-9 ve 10-14 yaş grupları takip etmektedir.

Toplam nüfus içindeki pay açısından yukarıda belirtilen yaş gruplarını sırasıyla 15-19; 20-24 ve 25-29 yaş grupları takip etmektedir. 15-19 yaş grubunun payı %11,5; 20-24 yaş grubunun payı %9,4 ve 25-29 yaş grubunun payı da yaklaşık %9’dur. Kısaca 10-14 yaş grubundan 90+ yaş grubuna kadar yaş grubu arttıkça ilgili yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı azalmaktadır. Nitekim yukarıda belirtilenlerden sonra gelen 30-34 yaş grubunun payı %6,4 iken 90+ yaş grubunda bu pay % 0,1’e kadar düşmektedir (Tablo.4).

Yukarıda TRB2 bölgesinde nüfusun 2007 yılındaki dar aralıklı yaş yapısı toplam nüfus bazında incelenmiştir. Ancak dar aralıklı yaş yapısı cinsiyete göre incelendiğinde bazı küçük farklılıklar dikkat çekmektedir. Örneğin erkek nüfusta dar aralıklı yaş yapısı toplam nüfusla aynı iken kadın nüfusta 25-29 yaş grubunun kendinden önceki yaş grubundan fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun nedeni batı illerine göç edenlerin erkek çocuklarını bölgeden evlendirmeye devam etmeleri ile açıklanabilir. Ülke genelinde olduğu gibi (Yılmaz, 2009) TRB2 bölgesinde de evlilik yoluyla göç olayı, akrabalık bağlarına bağlı olarak sık görülen bir olaydır. Çünkü erkek nüfusta 20-24 yaş grubunun payı fazla iken kadın nüfusta durum tersidir.

Diğer bir fark ise kadın ve erkek nüfusta yukarıda 50-54 yaş grubuna kadar (yukarıda belirtilen istisna hariç) aynı yaş grubundaki oranlar birbirine oldukça yakındır. Fakat belirtilen yaş grubundan itibaren yaş grubu arttıkça kadın nüfusun kadın nüfus içindeki payı erkek nüfusun erkek nüfus içindeki payına göre artmaktadır. Örneğin 50-54 yaş grubunda erkeklerin payı %2,6 iken kadınların payı %3’tür. 60-64 yaş grubunda erkeklerin oranı %1,3 iken kadınların payı % 1,6; 70-74 yaş grubunda ise erkeklerin payı %0,8; kadınların payı ise %1’dir (Tablo.5). Kadınların dünya genelinde olduğu TRB2 bölgesinde de daha uzun ömürlü olmaları, yukarıda belirtilen duruma neden olmuştur denebilir.

Tablo.5. TRB2 Bölgesinde Nüfusun 2007 Yılındaki Dar Aralıklı Yaş Yapısı

Yaş Grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0-4	134414	13,4	127070	13,3	261484	13,3
5-9	149797	14,9	142653	14,9	292450	14,9
10-14	136752	13,6	127642	13,4	264394	13,5
15-19	115981	11,5	108534	10,9	224515	11,5
20-24	98551	9,8	85684	9	184235	9,4
25-29	89700	8,9	87313	9,1	177013	9
30-34	64836	6,5	60364	6,3	125200	6,4
35-39	51175	5,1	43538	4,6	94713	4,8
40-44	46228	4,6	40536	4,2	86764	4,4
45-49	32086	3,2	30222	3,2	62308	3,2
50-54	25893	2,6	28571	3	54464	2,8
55-59	17949	1,8	21442	2,2	39391	2
60-64	13456	1,3	15105	1,6	28561	1,5
65-69	10567	1,1	12011	1,3	22578	1,2
70-74	7865	0,8	8738	0,9	16603	0,8
75-79	4946	0,5	7947	0,8	12893	0,7
80-84	2831	0,3	5060	0,5	7891	0,4
85-89	888	0,1	1996	0,2	2884	0,1
90+	314	0,03	880	0,1	1202	0,1
Toplam	1004229	100,00	955306	100,00	1959535	100,00

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

TRB2 bölgesinde nüfusun dar aralıklı yaş yapısının 2019'daki durumu incelendiğinde toplam nüfus içinde en büyük paya sahip yaş grubunun %11,4 ile 0-4 yaş grubu olduğu bunu %11,1 ile 5-9 yaş grubu ve %11 ile 15-19 yaş grubunu izlediği görülmektedir. 10-14 yaş grubu ise %10,9'luk payla dördüncü sırada gelmektedir (Tablo.6). Bölgede 0-4 ve 5-9 yaş gruplarının toplam nüfus içinde en büyük paya sahip olmaları doğurganlığın halen yüksek olduğunu göstermektedir. 15-19 yaş grubundan 90+ yaş grubuna kadar yaş grubu büyüdükçe toplam nüfus içindeki payının azaldığı görülmektedir.

Dar aralıklı yaş yapısı cinsiyete göre incelendiğinde erkek ve kadın nüfusta yaş gruplarına göre payların toplam nüfusa paralel olduğu görülmektedir. Fakat yukarıda 2007 yılı için belirtilen 50-54 yaşından itibaren kadın nüfusun aynı yaş grubundaki payının erkek nüfusa göre fazla olması durumunun, 2019 yılında 60-64 yaş grubundan itibaren görüldüğü dikkat çekmektedir (Tablo.5-6). Bu durumun nedeni sağlık hizmetlerinin ve koşullarının iyileşmesinin yanı sıra refah seviyesinin iyileşmesi ve ortalama ömrün uzaması olarak gösterilebilir. Yani erkeklerin artık daha ileri yaşlara kadar aynı yaştaki kadınlarla eşit orana sahip olduklarını göstermektedir. 60-64 yaş grubunda erkeklerin payı %3 iken kadınların payı %2,3; 70-74 yaş grubunda oranlar sırasıyla %1 ve %1,4; 80-84 yaş grubunda ise %0,3 ve %0,5'tir (Tablo.6). Yukarıda da belirtildiği gibi ileri yaş gruplarında kadınların kadın nüfusu ve toplam nüfusu içindeki payları artmaktadır.

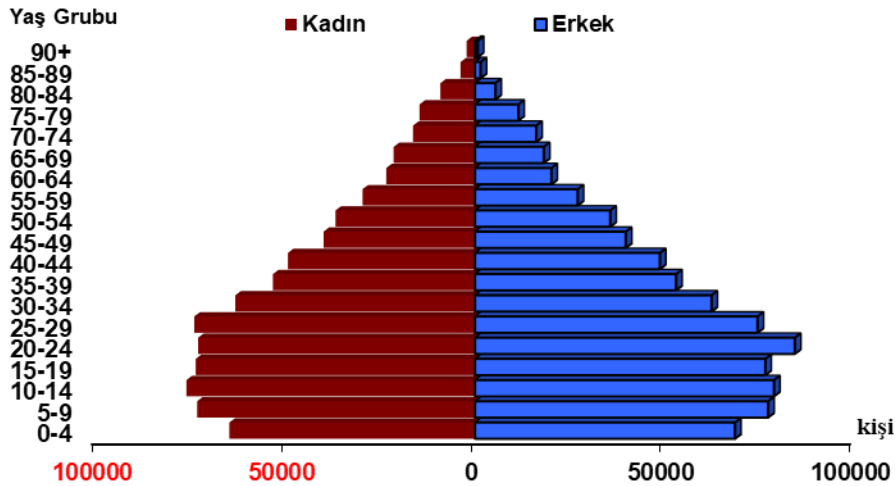
Dar aralıklı yaş yapısının 2007 ile 2019 yılları arasındaki 12 yıldaki değişimi incelendiğinde bazı farklılıkların meydana geldiği dikkat çekmektedir. Örneğin bu süreçte 0-4, 5-9, 10-14 ve 15-19 yaş gruplarının toplam nüfus içindeki payları azalmış, daha yukarıda yer alan yaş gruplarının ise toplam nüfus içindeki payları artmıştır. 0-4 yaş grubunun 2007'de %13,3 olan payı 2019'da yaklaşık %2 azalarak %11,4'e; 5-9 yaş grubunun payı %3,9 azalarak %15'ten %11,1'e; 10-14 yaş grubunun payı yaklaşık %2,6 azalarak %13,5'ten %10,9'a ve 15-19 yaş grubunun payı %0,5 azalarak %11,5'ten %11'e inmiştir. Verilerden de anlaşılacağı üzere 12 yılda 20 yaş altı nüfus oranı toplamda %9'a yakın azalarak %53,2'den %44,3'e inmiştir. Bu veri aslında 20 yaş ve üstü nüfusun da aynı süreçte %9'a yakın arttığını göstermektedir. TRB2 bölgesinde nüfusun yaş kompozisyonunun 12 yılda önemli ölçüde değişmesinin nedeni doğurganlığın azalmasıdır. Çünkü 2007'de 0-19 yaş grubu nüfus oranı %53'ten fazla iken bu oran 2019'da %44'e gerilemiştir (Tablo.5-6).

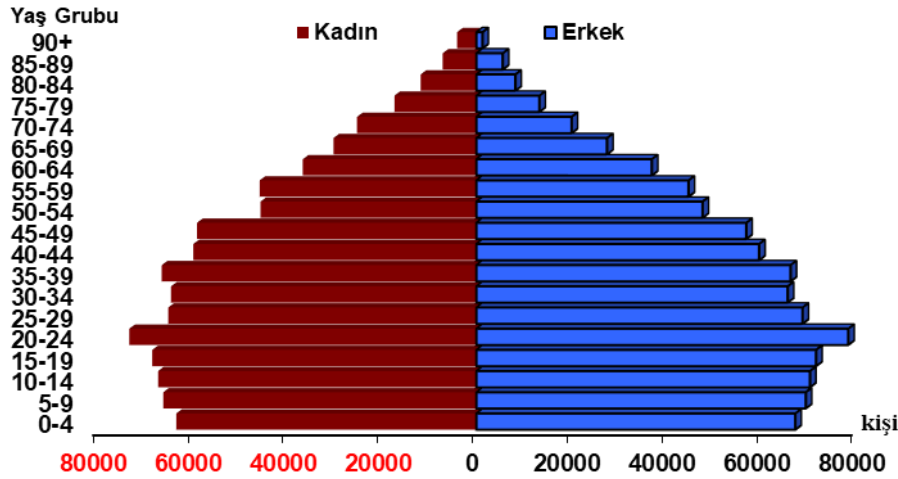
Tablo.6. TRB2 Bölgesinde Nüfusun 2019 Yılındaki Dar Aralıklı Yaş Yapısı

Yaş Grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0-4	126846	11,4	120367	11,4	247213	11,5
5-9	122569	11	118074	11,2	240643	11,1
10-14	121447	10,9	115455	10,9	236902	10,9
15-19	122079	10,9	116858	10,1	238937	11
20-24	113873	10,2	102974	9,7	216847	10
25-29	111209	10	99497	9,4	210706	9,7
30-34	84870	7,6	76973	7,3	161843	7,4
35-39	73858	6,6	69047	6,5	142905	6,6
40-44	54341	4,9	49951	4,7	104292	4,8
45-49	51168	4,6	47049	4,5	98217	4,5
50-54	37224	3,3	31581	3	68805	3,2
55-59	34208	3,1	31680	3	65888	3
60-64	23438	2,1	24036	2,3	47474	2,2
65-69	15776	1,4	19460	1,8	35236	1,6
70-74	11061	1	14618	1,4	25679	1,2
75-79	7269	0,7	8964	0,8	16233	0,7
80-84	3559	0,3	5227	0,5	8786	0,4
85-89	2103	0,2	3143	0,3	5246	0,2
90+	646	0,1	2174	0,2	2820	0,1
Toplam	1117544	100,00	1057128	100,00	2174672	100,00

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

Yukarıda da belirtildiği gibi TRB2 bölgesinde 2019 yılında 20 yaş ve üzerindeki nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2007 yılına göre artmıştır. Örneğin 2007 yılında 20-24 yaş grubunun oranı %9,4 iken 2019'da bu oran %10'a; 30-34 yaş grubunun %6,4 olan oranı %7,4'e; 40-44 yaş grubunun %4,4 olan oranı %4,8'e çıkmıştır. Aynı dönemde 50-54 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı %2,8'den %3,2'ye; 60-64 yaş grubunun oranı %1,5'ten %2,2'ye ve 70-74 yaş grubunun oranı da %0,8'ten %1,2'ye çıkmıştır (Tablo.5-6). Bu veriler aslında TRB2 bölgesinde nüfusun çok hızlı olmasa da yaşlanmaya başladığını göstermektedir. Nitekim 2007'de %3,2 olan 65+ yaş nüfus oranı yaklaşık %1 artarak 2019'da %4,3'e çıkmıştır. Aynı dönemde çocuk nüfus (0-14 yaş grubu) oranı ise %41,8'den %32,3'e inmiş yani %10'a yakın azalmıştır (Tablo.5-6). Bu veriler bölgede aslında doğurganlığın azaldığını ve nüfusun yaş yapısının değişmeye başladığını doğrulamaktadır.

Grafik.6. TRB2 Bölgesi'nin 2007 Yılındaki Nüfus Piramidi

Grafik.7. TRB2 Bölgesi'nin 2019 Yılındaki Nüfus Piramidi

TRB2 bölgesinin 2007 ve 2019 yıllarına ait nüfus piramitleri incelendiğinde 12 yılda söz konusu grafiklerin önemli ölçüde farklılaştığı dikkat çekmektedir. 2007 yılının nüfus piramidinde 0-4 yaş grubu nüfus miktarının 5-9 yaşına göre daha az olduğu ve piramidin 5-9 yaş grubundan tavana doğru giderek daraldığı görülmektedir. 5-9 yaş grubunun payının 0-4 yaş grubundan fazla olması ise aslında doğurganlığın azalmaya başladığını göstermektedir (Grafik.6).

2019 yılının nüfus piramidinde ise 0-4; 5-9; 10-14 ve 15-19 yaş gruplarına denk alt kısımda kenarların kabaca dikleştiği, 15-19 yaş grubundan yukarı doğru ise giderek daraldığı görülmektedir (Grafik.7). Piramidin 0-4 yaş grubundan 15-19 yaş grubuna kadar olan kısmında kenarların dikleşmesi aslında bölgede doğurganlığın son 20 yılda düştüğünü göstermektedir. Yani 2007 yılında aşağı yukarı 5 yıldan beri düşmeye başlayan doğurganlıktaki bu durumun sonraki 13 yılda da devam ettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan iki grafik arasındaki diğer bir fark ise 2007'de 30-34 yaşından itibaren belirgin bir şekilde daralan grafik, 2019'da ise aynı yaş grubundan itibaren daha tedrici bir şekilde daralmaktadır (Grafik.6-7). Bu durum orta ve ileri yaşlardaki nüfusun toplam nüfus içindeki payının artmaya başladığını göstermektedir. Şüphesiz bu durumun nedeni ortalama ömrün refah seviyesinin artışına bağlı olarak yükselmesidir.

TRB2 Bölgesinde Nüfusun Cinsiyet Yapısının Değişimi

Bilindiği gibi herhangi bir yerde nüfusun cinsiyet oranı 100 veya 1000 kadın başına düşen erkek sayısına göre belirlenir. 100 veya 1000 kadına karşılık 100'den veya 1000'den fazla erkek varsa cinsiyet oranı yüksek, 100 veya 1000'den az erkek varsa cinsiyet oranı düşük olarak kabul edilir (Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011; Doğanay, 2014). TRB2 bölgesinde cinsiyet oranının 2007-2020 yılları arasındaki değişimi incelendiğinde bu değer tüm yıllarda yüksek olduğu yani 1000 kadına karşılık 1000'den fazla erkek düştüğü görülmektedir. 2007 yılında 1051 olan değer sonraki yıllarda artış ve azalışlar (sürekli yüksek olmakla birlikte) meydana gelmiştir. 2008'de 1070'e çıkan değer 2009'da 1062'ye, 2010'da 1038'e inmiş, 2011'de ise 1076'ya çıkmıştır. 2012'de bir önceki yıla göre değişmeyen cinsiyet oranı 2013'te 1059'a çıkmış, 2014'te 1062'ye, 2015'te ise 1067'ye çıkmıştır. 2016'da 1059 olan (bir önceki yıla göre düşen) cinsiyet oranı, 2017'de 1058'e inmiş, 2018'de ise 1073'e çıkmış, 2019'da 1057'ye 2020'de ise 1055'e inmiştir (Tablo.7, Grafik.8).

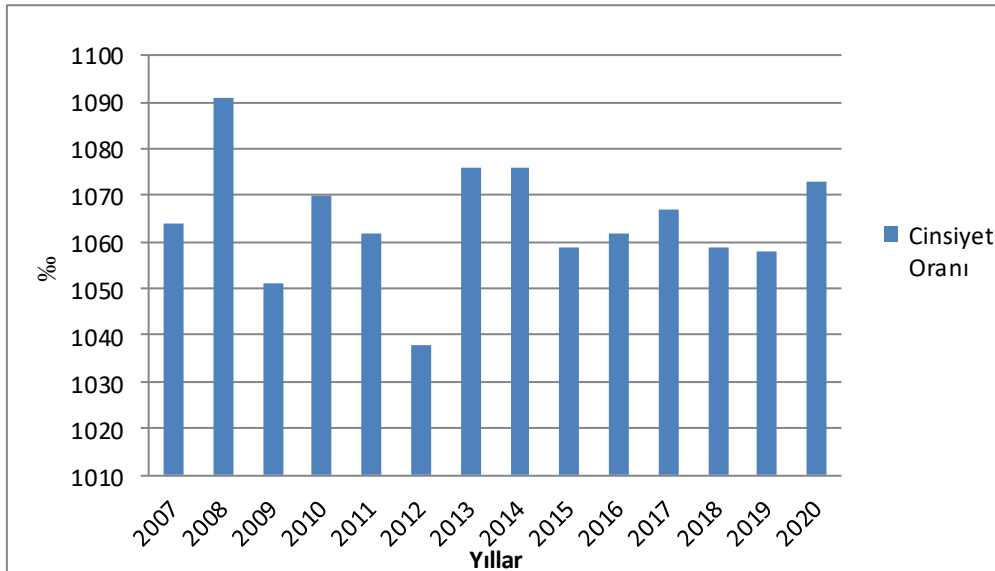
TRB2 bölgesinde 2007-2020 arasındaki 13 yılda sürekli yüksek olan cinsiyet oranı 1038 (2010) ile 1076 (2011) arasında değişmiştir. Bu değer değişimine Van depremi gibi bazı doğal afetlerin ve bölgede asker sayısının güvenlik tedbirlerine bağlı olarak artırılmasının veya azaltılmasının etkili olduğu söylenilir. Örneğin 2011 yılında kadın sayısı bir önceki yıla göre yaklaşık 7.000 azalmıştır. Bunun nedeni Van depreminden dolayı eş ve çocuklarını farklı bir ile götürüp yerleştiren (genellikle Antalya, Bursa, İzmir, İstanbul'a) aile reislerinin Van ilinde kalmaya devam etmeleridir.

2018 yılında ise TRB2 bölgesinde kadın sayısı bir önceki yıla göre 11.476 arttığı halde erkek sayısı 27.496 artmıştır. Yani artan erkek sayısı artan kadın sayısının 2,4 katı kadardır (Tablo.7). Elimizde kesin bir veri olmamasına rağmen bu dönemde evlilik yoluyla göçten (Yılmaz, 2009) dolayı bölgede bazı yıllarda kadın göçünün erkeklere nazaran fazla olmasının, kadın sayısının olması gerekenden daha az artmasına neden olduğu, buna karşın çeşitli askeri birliklerde asker sayısının artışına bağlı olarak erkek sayısının kadınlara nazaran çok fazla artmasına neden olduğu düşünülmektedir. Zira bölgede yıllara göre erkek sayısı daha hızlı artış ve azalışlar gösterebilmektedir. Nitekim 2016’da bir önceki yıla göre 8.395 azalan erkek sayısı, 2017’de 6.117; 2018’de ise 27.496 artmış ve 2019’da ise 4.425 azalmıştır. Bu veri de aslında asker faktörünün bölgede nüfusun cinsiyet oranı üzerinde ne denli etkin olduğunu göstermektedir. Öte yandan evlilik yoluyla göç de daha küçük oranlı olmakla birlikte benzer bir etkiye sahiptir. 2016’da bir önceki yıla göre 223 azalan kadın sayısı 2017’de 6.824; 2018’de 11.476 ve 2019’da ise 11.455 artmıştır (Tablo.1).

Tablo.7. TRB2 Bölgesinde Nüfusun Cinsiyet Oranının 2007-2019 Yılları Arasındaki Değişimi

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus	Cinsiyet Oranı % (Binde)
2007	1004229	955306	1959535	1051
2008	1030784	963381	1994165	1070
2009	1036491	975553	2012044	1062
2010	1030140	992233	2022373	1038
2011	1060685	985342	2046027	1076
2012	1079528	1002942	2082470	1076
2013	1076400	1016463	2092863	1059
2014	1087498	1023570	2111068	1062
2015	1096751	1027598	2124349	1067
2016	1088356	1027373	2115729	1059
2017	1094473	1034197	2128670	1058
2018	1121969	1045673	2167642	1073
2019	1117544	1057128	2174672	1057
2020	1125450	1066517	2191967	1055

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

Grafik.8. TRB2 Bölgesinde Nüfusun Cinsiyet Oranının 2007-2020 Yılları Arasındaki Değişimi

Öte yandan TRB2 bölgesinde cinsiyet oranı yaş gruplarına göre de farklılık göstermektedir. Örneğin 15-19 yaş grubunda cinsiyet oranı genellikle bir sonraki yaş grubuna göre daha küçük değerler almaktadır. 2007 yılında 15-19 yaş grubunda cinsiyet oranı 1068 iken 20-24 yaş grubunda 1150 olmuş, 2019 yılında da 15-19 yaş grubunda 1045 olan cinsiyet oranı 20-24 yaş grubunda 1055

olmuştur (Tablo.5-6). Fakat aradaki farkın 2019 yılında azaldığı görülmektedir. Bölgede asker sayısının fazla olması bu durumun nedeni olarak gösterilebilir. Ayrıca daha önce batı illerine göç etmiş olanların erkek çocuklarını bölgeden evlendirmeleri (gelin götürme, yani evlilik yoluyla göç) de bölgede söz konusu yaş grubunda kadın nüfusun azalmasına ve dolayısıyla erkek ve kadın arasındaki farkın açılmasına sebep olan bir etken olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan 25-29 ve 30-34 yaş grupları da dikkate alındığında 2007'de sırasıyla 1027'ye 1074 olan cinsiyet oranı 2019 yılında 1117'ye 1102 olmuştur. Verilerden de anlaşılacağı üzere belirtilen yaş gruplarında cinsiyet oranı 2007'ye göre oldukça yükselmiştir. Bu durumun nedeni olarak da hükümetin terörle mücadelede daha çok profesyonel güçleri kullanmaya başlaması gösterilebilir. Çünkü 12 yıl içinde cinsiyet oranı 25-29 yaş grubunda %90 artmış, 30-34 yaş grubunda ise %28 artmıştır (Tablo.5-6).

Diğer bir husus da cinsiyet oranının ileri yaşlarda düşmeye başlamasıdır. Nitekim 2007 yılında cinsiyet oranı 45-49 yaş grubunda 1061; 50-54 yaş grubunda 906; 55-59 yaş grubunda 837; 60-64 yaş grubunda 890 ve 65-69 yaş grubunda ise 879 olmuştur 2019 yılında ise belirtilen yaş gruplarında cinsiyet oranı sırasıyla 1087; 1178; 1079; 975 ve 810 olmuştur. Yani her iki yılda da yaş grubu yükseldikçe cinsiyet oranı azalmaktadır (2007'de 45-49; 50-54 ile 55-59 arasında azaldığı ancak 50-54; 55-59 ile 65-69 arasında azalmamıştır). Öte yandan 2007'de 50-54 yaş grubundan itibaren 1000'den küçük değerler alan yani düşük çıkan cinsiyet oranı, 2019'da belirtilen yaş grubunda ve hatta 55-59 yaş grubunda yüksek çıkmış, ancak 60-64 yaş grubunda düşük değerler almaya başlamıştır (Tablo.5-6). Bu da TRB2 bölgesinde toplam nüfusta özellikle de erkek nüfusta doğuştan beklenen yaşam süresinin 12 yılda önemli ölçüde uzadığını göstermektedir.

TRB2 Bölgesinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Yapısı ve Bağımlılık Oranının Değişimi

Nüfusun geniş aralıklı yaş yapısı, bağımlılık oranını da belirleyen önemli bir niteliktir. Çünkü 0-14 ve 65+ yaş grupları teorik olarak çalışmayan yani pasif, 15-64 yaş grubu ise teorik olarak çalışma çağındaki yani aktif nüfus olarak kabul edilir (Doğanay, 2014).

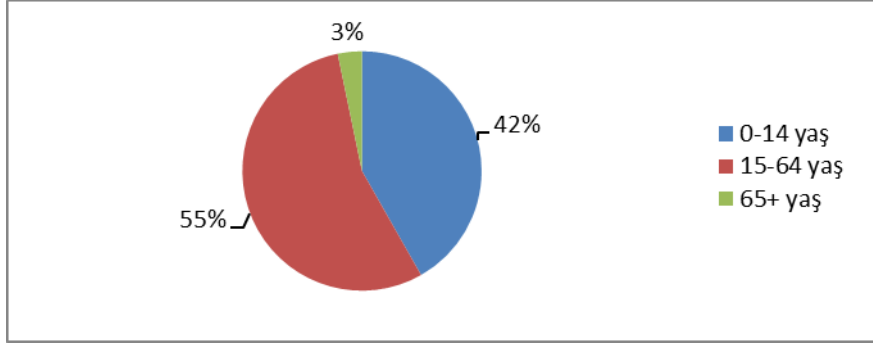
TRB2 bölgesinde nüfusun geniş aralıklı yaş yapısının 2007 ile 2019 arasındaki 12 yılda önemli ölçüde değiştiği dikkat çekmektedir. Bölgede 2007 yılında çocuk nüfus oranı %42; 15-64 yaş aralığındaki nüfus oranı %55 ve 65+ yaş nüfus oranı ise %3 civarındaydı. 2019 yılında ise söz konusu oranlar sırasıyla %33; %62 ve %4 olmuştur. Verilerden de anlaşılacağı üzere TRB2 bölgesinde 12 yılda çocuk nüfus oranı azalmış, buna karşın yaşlı ve özellikle de çalışma çağındaki nüfus oranı artmıştır. 2007 ile 2019 arasında TRB2 bölgesinde çocuk nüfus oranı %8,5 oranında azalırken çalışma çağındaki nüfus oranı %7,5; yaşlı nüfus oranı ise %1 oranında artmıştır (Tablo.8, Grafik.9-10).

Bölgede 12 yılda çocuk nüfusu oranının önemli ölçüde azalmasının temel nedeni doğurganlığın azalmasıdır. Kaba doğum ve toplam doğurganlık hızının azalmasına bağlı olarak bölgede çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payı %8,5 azalmıştır. Aynı dönemde çalışma çağındaki nüfus oranı da hızla artmıştır. Çocuk nüfusun azalması, çalışma çağındaki nüfus oranının %7,5 civarında artmasına olanak vermiştir. 12 yılda yaşlı nüfus oranı ise %1 artmıştır (Tablo.8, Grafik. 9-10). Bölgede refahın artması ve ortalama ömrün uzaması, yaşlı nüfus oranının az da olsa artmasına sebep olmuştur.

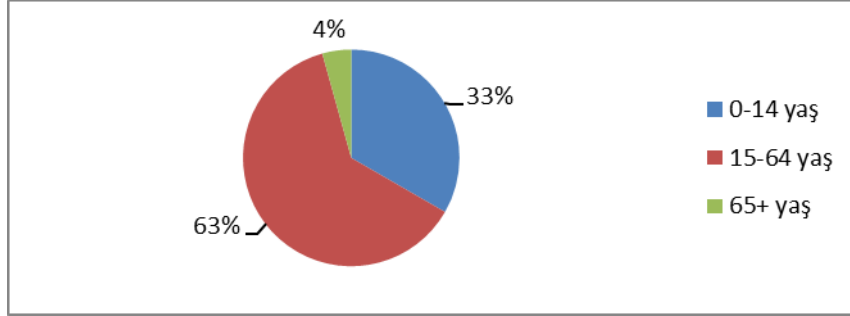
Tablo.8. TRB2 Bölgesinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Yapısı ve Bağımlılık Oranlarının 2007-2019 Yılları Arasındaki Değişimi

Yıllar	2007		2019		Bağımlılık Tipi	2007	2019
	Sayı	%	Sayı	%			
Yaş Grubu					Toplam Bağımlılık Oranı(%)	81,92	60,38
0-14 yaş	818328	41,76	724758	33,32	Genç Bağımlılık Oranı(%)	75,97	53,45
15-64 yaş	1077156	54,96	1355914	62,35	Yaşlı Bağımlılık Oranı(%)	5,95	6,93
65+ yaş	64051	3,26	94000	4,32	-	-	-
Toplam	1959535	100	2174672	100	-	-	-

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

Grafik.9. TRB2 Bölgesinde Nüfusun 2007 Yılındaki Geniş Aralıklı Yaş Yapısı

Grafik.10. TRB2 Bölgesinde Nüfusun 2019 Yılındaki Geniş Aralıklı Yaş Yapısı

Çocuk ve yaşlı nüfusun toplamının, çalışma çağındaki nüfusa oranı toplam bağımlılık oranını vermektedir (Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011; Doğanay, 2014). TRB2 bölgesinde 2007’de %82 olan toplam bağımlılık oranınının 2019’da ise %60’a gerilemiştir. 12 yılda yaşlı nüfus artmasına rağmen çocuk nüfusun azalması toplam bağımlılık oranınının %20 civarında azalmasına neden olmuştur (Tablo.8, Grafik.9-10).

0-14 yaş aralığındaki nüfusun çalışma çağındaki nüfusa oranı ise genç bağımlılık oranı vermektedir (Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011; Doğanay, 2014). TRB2 bölgesinde 2007 yılında %76 olan genç bağımlılık oranı 2019’da %53’e gerilemiştir. Diğer bir ifade ile 12 yılda genç bağımlılık oranı %23 azalmıştır. Bu durumun temel nedeni 12 yılda çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payının azalması, buna karşın çalışma çağındaki nüfusun payının ise azalmasıdır (Tablo.8, Grafik.9-10). 65+ yaş grubunun çalışma çağındaki nüfusa oranı ise yaşlı bağımlılık oranını vermektedir (Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011; Doğanay, 2014). TRB2 bölgesinde 2007 yılında %6 civarında olan yaşlı bağımlılık oranı 2019’da %7’ye çıkmıştır. 12 yılda çalışma çağındaki nüfus artmasına rağmen yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı da arttığı için yaşlı bağımlılık oranı %1 artmıştır (Tablo.8, Grafik.9-10). Kısaca TRB2 bölgesinde nüfusun geniş aralıklı yaş yapısınının 12 yılda değişimi özellikle çalışan nüfus üzerindeki yükün azalmasına neden olmuştur. Nitekim 2007’de çalışma çağındaki her 100 kişiye karşılık yaklaşık 76 çocuk varken 2019’da bu rakam 53’e gerilemiştir (Tablo.8, Grafik.9-10).

TRB2 BÖLGESİNDE NÜFUSUN EĞİTİM DURUMUNUN DEĞİŞİMİ

Nüfusun eğitim durumu kalkınmada önemli bir etkidir. Dünyada yapılan araştırmalar eğitim seviyesinin yükselmesinin kalkınmayı olumlu yönde etkilediğini ortaya çıkarmıştır (Köse ve diğerleri 2012). Okuryazarlık oranınının yüksek olması önemli olduğu gibi, günümüzde özellikle orta öğretim ve daha üst düzeyde okullaşma oranınının yüksek olması da son derece önemli kabul edilmektedir. Yine gelişmiş ülkelerde mesleki eğitimin de son derece önemsendiği görülmektedir (Yılmaz, 2021). Genç ve eğitilmiş nüfus eğitim, sağlık, bilişim, sanayi, turizm, bankacılık ve sigortacılık gibi alanların yanı sıra savunma, madencilik, tarım ve hayvancılıkta da önemlidir. Çünkü her alanda eğitilmiş işletmeci veya iş gücünün üretimi ve verimi, eğitim seviyesi düşük olanlara nazaran daha fazla olacaktır. Bu açıdan TRB2 bölgesinde nüfusun eğitim durumununun incelenmesi önemli bir konudur.

Okuma-Yazma Bilme Oranının Değişimi

TRB2 bölgesinde nüfusun eğitim durumu incelenirken öncelikle 2008 ve 2018 yıllarına ait okuma-yazma durumu ayrı ayrı incelenmiş daha sonra ise 10 yıllık değişim irdelenmiştir. Okuma-yazma bilen nüfusun öğretim kademelerine göre dağılışı da önce yıllara göre incelenecek daha sonra 10 yıllık değişim üzerinde durulacaktır.

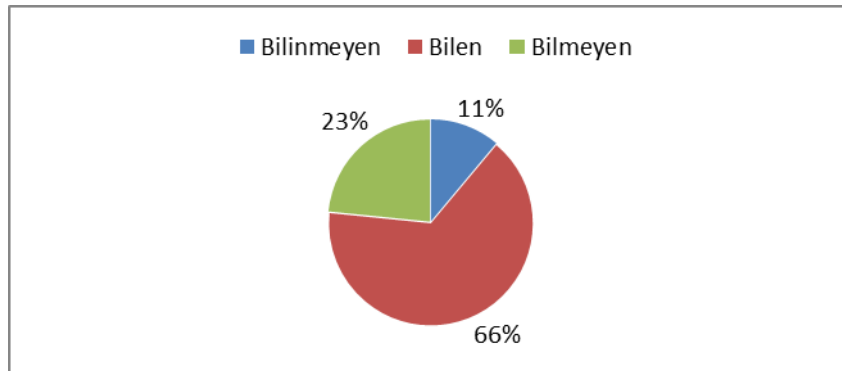
2008 yılı verilerine göre TRB2 bölgesinde 15+ yaş nüfusun %65,5'i okuma-yazma bilirken %23,4'ü ise okuma-yazma bilmemektedir. Söz konusu nüfusun %11,1'inin ise okuma-yazma durumu bilinmemektedir (Tablo.9, Grafik.11). Verilerden de anlaşılacağı üzere 2008 yılında TRB2 bölgesinde okuma-yazma oranı düşüktür. Ülkenin doğusunda eğitim olanaklarının sınırlı olduğu bölgede kültürel yapının da geçmişte özellikle kız çocuklarının ilkökul düzeyinde bile okullaşmasına olumsuz yaklaşması, 21. yüzyılda bile toplam nüfusun ancak üçte ikisinin okur-yazar olmasına sebep olmuştur. Nüfusun üçte biri ise okuma-yazma bilmeyenlerden ve okuryazarlık durumu bilinmeyenlerden oluşmaktadır.

Tablo.9. TRB2 Bölgesinde 15+ Yaş Grubu Nüfusun 2008 ve 2018 Yıllarındaki Okuma-Yazma Oranı

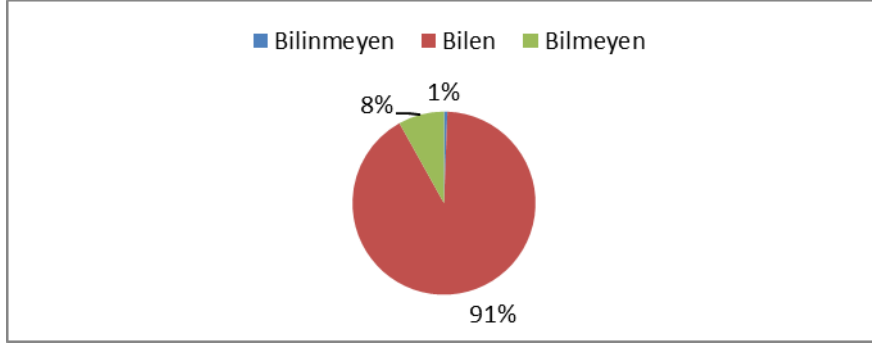
Yıllar	2008						2018					
	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Okuma-yazma durumu												
Bilinmeyen	68446	11,3	61661	10,9	130107	11,1	3003	0,4	6212	0,9	9215	0,6
Bilen	476028	78,4	293023	51,6	769051	65,5	725184	97,1	584354	85,0	1309538	91,3
Bilmeyen	62627	10,3	212704	37,5	275331	23,4	18886	2,5	97119	14,1	116005	8,1
Toplam	607101	100	567388	100	1174489	100	747073	100	687685	100	1434758	100

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

Yukarıda 2008 yılındaki 15+ yaş toplam nüfusa ait olan değişkenler cinsiyet eksenli olarak incelendiğinde daha farklı bir tablo görülmektedir. TRB2 bölgesinde özellikle kadınların okuryazarlık oranının daha düşük olduğu görülmektedir. Nitekim okuma-yazma bilen erkeklerin oranı %78,4 iken bu değer kadınlarda sadece %51,6'ydı. Diğer bir ifade ile bölgede 15+ yaş her 100 kadından sadece 52'si okuma-yazma bilmekte geri kalan 48'i ise bilmeyen ve durumu bilinmeyen konumundaydı. 2008 yılı verilerine göre TRB2 bölgesinde 15+ yaş erkeklerin %10,3'ü okuma-yazma bilmeyenlerden oluşurken bu oran kadınlarda %37,5'ti. Verilerden de anlaşılacağı üzere kadınların yaklaşık %38'e yakın büyük bir kısmı okuryazar değildi. Öte yandan aynı yıl erkeklerin ve kadınların yaklaşık %11'inin okuma-yazma durumu bilinmemektedir (Tablo.9, Grafik.13). 21. yüzyılda her 10 kişiden birinin okuryazarlık durumunun bilinmemesi de ayrı bir problem olarak değerlendirilmelidir.

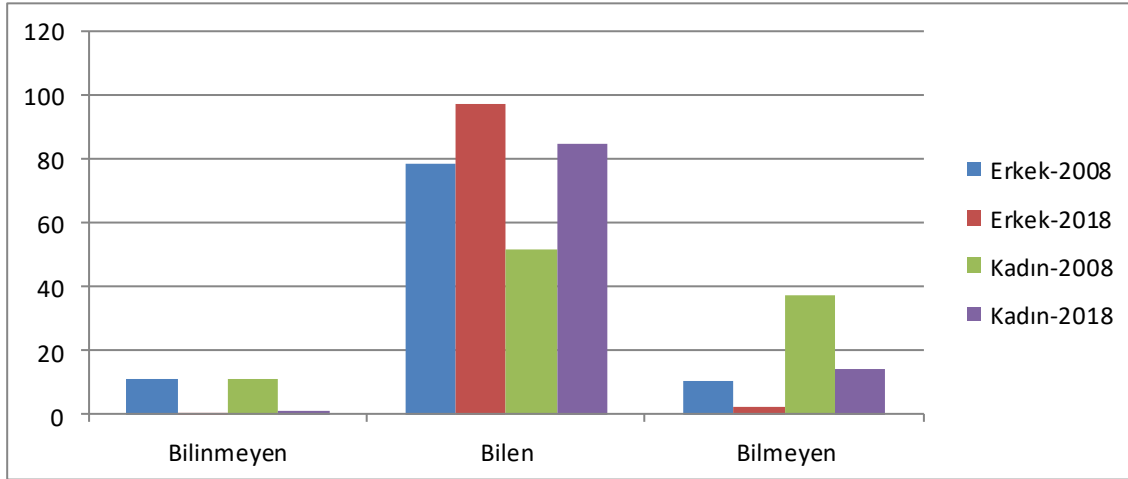
Grafik.11. TRB2 Bölgesinde Nüfusun 2007 Yılındaki Okuryazarlık Durumu

Grafik.12. TRB2 Bölgesinde Nüfusun 2018 Yılındaki Okuryazarlık Durumu

2018 yılına gelindiğinde TRB2 bölgesinde okuma-yazma oranının 2008 yılına göre oldukça yükseldiği dikkat çekmektedir. 2008 yılında %66 civarında olan okuma-yazma oranı 2018 yılında %91'e çıkmıştır. Buna bağlı olarak okuma-yazma bilmeyenlerin oranı da aynı dönemde %23'ten %8'e inmiştir. Durumu bilinmeyenlerin oranı da çok hızlı bir şekilde azalmış ve %11'den %0,6'ya inmiştir (Tablo.9, Grafik.12). Verilerden de anlaşılacağı üzere 11 yılda bölgenin okuryazarlık oranı hızla yükselmiştir. Bu durumun nedeni bölgede 2000'li yıllarla birlikte yaygınlaşan ilkökul ve ortaokulların çok sayıda mezun vermesi ve okuma-yazma bilmeyenlerin açılan kurslar sayesinde okuma-yazma öğrenmesidir.

2018 yılında okuryazarlık cinsiyet eksenli incelendiğinde 2008'de erkek ve kadınlar arasındaki farkın önemli ölçüde azaldığı dikkat çekmektedir. 2008'de kadınlarda %52 civarında olan okuryazarlık oranı 2018'de %85'e çıkmıştır. Yani %33 oranında bir yükselme yaşanmıştır. Erkeklerin okuryazarlık oranı ise %78'den %97'ye çıkmış yani %19'luk bir artış yaşamıştır. Öte yandan 2008'de kadınların okuma-yazma oranı erkeklere göre %26 daha düşükken 2018'de bu fark %12'ye düşmüş yani hızlı bir azalma yaşanmıştır (Tablo.9, Grafik.13).

Grafik.13. TRB2 Bölgesinde Erkek ve kadınların 2008 ve 2018 Yıllarındaki Okuma-Yazma Durumu

Okuryazar olmayanlar ise her iki cinsiyette de azalmış, ancak bu azalış kadın nüfusta daha hızlı olmuştur. Erkeklerde 2008'de %10 olan okuma-yazma bilmeyenlerin oranı 2018'de %2,5'e inmiş, aynı dönemde söz konusu oran kadınlarda ise %38'den %14'e düşmüştür. Yani okuryazar olmayanların oranı erkeklerde %7,5 azalırken bu oran kadınlarda %23,5 azalmıştır (Tablo.9, Grafik.13). Bu dönemde kadınların ilkökul ve ilköğretim düzeylerindeki okullaşma oranının ve okuma-yazma kurslarında okuma yazma öğrenme oranlarının hızla arttığı görülmektedir. 2008-2018 arasında okuryazarlık durumu bilinmeyenlerin oranının her iki cinsiyette de %11'den %1'in altına indiği görülmektedir (Tablo.10, Grafik.13).

Okuryazar Nüfusun Eğitim Seviyesinin Değişimi

TRB2 bölgesinde 15+ yaş okuryazar nüfusun eğitim seviyesi incelendiğinde 2008 yılında herhangi bir okul bitirmeyip sadece okur-yazar olanların payının %25,3; ilköğretim mezunlarının oranının %28, ilköğretim, ortaokul ve dengi okul mezunlarının oranının %23,5 ve lise ve dengi okul mezunlarının oranının ise %12,4 olduğu görülmektedir. 2008 yılında yükseköğretime denk gelen ön lisans ve üzeri kademedeki bir okuldan mezun olanların oranı ise sadece %4,4'tü (Tablo.10, Grafik.14).

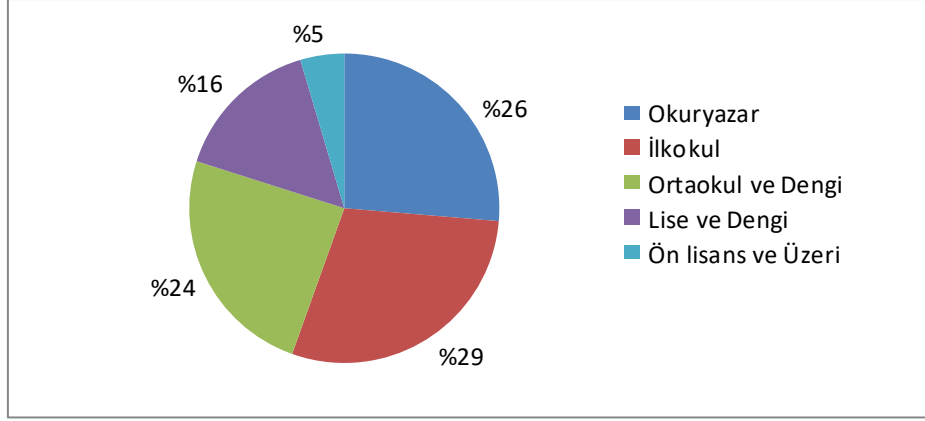
Okuma-yazma bilenlerin eğitim seviyesi cinsiyet ekseni incelendiğinde kadınların eğitim seviyesinin erkeklere nazaran oldukça geride olduğu görülmektedir. Nitekim sadece okuryazar olan kadınların oranı %35,7; ilköğretim mezunlarının oranı %27,6; ortaokul mezunlarının oranı da %21'di. Lise ve daha üstteki bir öğretim kurumundan mezun olan kadınların oranı ise sadece %15,6'ydı. Erkeklerde ise sadece okuryazar olanların oranı %18,8; ilköğretim mezunu oranı %28,2; ortaokul mezunlarının oranı %25 ve lise ve daha üst bir öğretim kurumundan mezun olanların oranı %27,9'du. Verilerden de anlaşılacağı üzere lise ve üzeri düzeyde öğrenim görmüş kadın oranı erkek oranından yaklaşık %12 az olup oldukça düşüktü. Yine okuryazar ve ilköğretim mezunu kadın oranı oldukça yüksek olup %63,3'ü bulmaktaydı. Aynı oran erkeklerde daha düşük olup %47'ydi. Ortaokul mezunu oranı da kadınlarda %21 iken erkeklerde %25'ti (Tablo.10, Grafik.15). Yani öğretim kademesi yükseldikçe kadınların oranı düşmekte, erkeklerin oranı ise yükselmektedir. Bu durumun temel nedeni yukarıda da belirtildiği gibi bölgenin kültürel yapısıydı.

TRB2 bölgesinde eğitim seviyesinin 2018 yılındaki durumu incelendiğinde, 2008 yılına göre önemli bir ilerlemenin kaydedildiği görülmektedir. Okuma-yazma bilenlerin %12'si okuryazar, %17'si ilköğretim mezunu, %39'u ortaokul ve dengi okul mezunlarından oluşmaktaydı. Oysa 2008'de bu oranlar sırasıyla %25; %28 ve %24'tü. Yani 10 yılda hiçbir okul bitirmemiş okuryazarların oranı %13 ve ilköğretim mezunlarının oranı ise %11 azalmış, buna karşın ortaokul ve dengi okul mezunlarının oranı ise %14 artmıştır (Tablo.10, Grafik.14-15). Bu durum tesadüfi olmayıp bölgede yapılan eğitim yatırımlarının meyve verdiğini göstermektedir. Nitekim sadece 2010-2014 döneminde TRB2 bölgesinde 6 ilköğretim okulu ve 27 lise tamamlanarak hizmete açılmıştı (DAKA, 2014b).

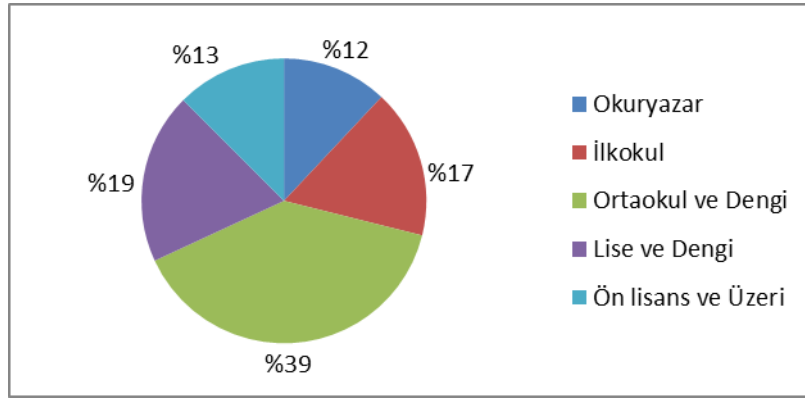
Tablo.10. TRB2 Bölgesinde 15+ Okuma-Yazma Bilen Nüfusun 2008 ve 2018 Yıllarında Öğretim Kademelerine Göre Dağılımı

Yıllar	2008						2018					
	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Mezuniyet durumu												
Okuryazar	89683	18,8	104640	35,7	194323	25,3	43460	6,0	114042	19,5	157502	12,0
İlköğretim	134365	28,2	80999	27,6	215364	28,0	101341	14,0	120425	20,6	221766	16,9
Ortaokul ve Dengi	119213	25,0	61626	21,0	180839	23,5	307177	42,4	205918	35,2	513095	39,2
Lise ve Dengi	108604	22,8	36256	12,4	114860	14,9	166724	23,0	87519	15,0	254243	19,4
Ön lisans ve Lisans	22200	4,7	8817	3,0	31017	4,0	97364	13,4	53012	9,1	150376	11,5
5-6 yıllık fakülteler ve Yüksek Lisans	1504	0,3	539	0,2	2043	0,3	7554	1,0	2807	0,5	10361	0,8
Doktora	459	0,1	146	0,0	605	0,1	1564	0,2	631	0,1	2195	0,2
Toplam	476028	100	293023	100	769051	100	725184	100	584354	100	1309538	100

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

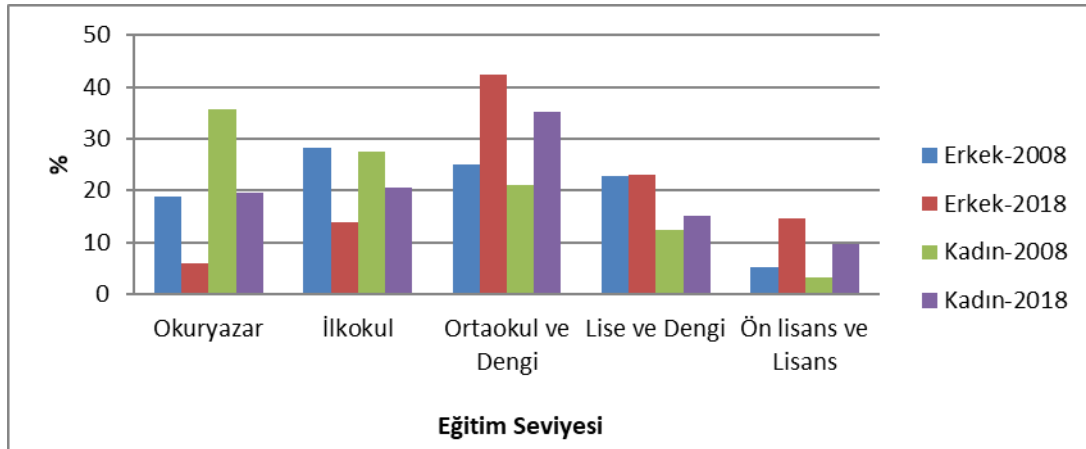

Grafik.14. TRB2 Bölgesinde 2008 Yılında Okuma-Yazma Bilen 15+ Yaş Nüfusun Eğitim Seviyesine Göre Dağılımı

Grafik.15. TRB2 Bölgesinde 2018 Yılında Okuma-Yazma Bilen 15+ Yaş Nüfusun Eğitim Seviyesine Göre Dağılımı

Öte yandan 2018’de lise ve dengi okul mezunlarının oranı %19,4 iken yüksekokul, fakülte ve daha üst öğrenim durumuna sahip olanların oranı %12,5’ti. 2008’de ise bu oranlar sırasıyla %14,9 ve %4,4’tü. Verilerden de anlaşılacağı üzere 10 yılda lise mezunu oranı %4,5 ve yüksekokul ve üzeri öğrenim durumuna sahip olanların oranı da %8 artmıştır (Tablo.10, Grafik.14-15). Özellikle yüksekokul ve daha üzeri düzeyde öğrenim görenlerin oranı bu dönemde daha hızlı yükselmiştir. Bu veriler TRB2 bölgesinde eğitim seviyesinin giderek yükseldiğini göstermektedir.

Grafik.16. TRB2 Bölgesinde 2008 ve 2019 Yıllarında Okuma-Yazma Bilen 15+ Yaş Nüfusun Eğitim Seviyesine ve Cinsiyete Göre Dağılımı

2018 yılında eğitim seviyesi cinsiyete göre incelendiğinde önemli farklılıkların devam ettiği ancak 2008 yılına göre kadınların eğitim seviyesinde ciddi bir ilerlemenin meydana geldiği görülmektedir. Bu dönemde okuma-yazma bilenlerin içinde okuryazar oranı erkek nüfusta %6 iken kadın nüfusta %20 gibi yüksek bir orana sahipti. İlkokul mezunu oranı erkeklerde %14; kadınlarda ise %20 olup daha yüksek ve ortaokul mezunu oranı ise erkek nüfusta %42 iken kadın nüfusta %35 olup daha düşüktü. Lise mezunu erkek oranı %23; kadın oranı %15; yüksekokul ve üzeri öğretim kurumlarından mezun olan erkek oranı %14,6; kadın oranı ise %9,7'di. Verilerden de anlaşılacağı üzere öğrenim seviyesi yükseldikçe kadınların oranı erkeklere nazaran genellikle azalmaktadır. Nitekim ortaokul seviyesinde erkeklerin oranı ile kadınların oranı arasındaki fark erkekler lehine %7 iken lisede bu fark %8 yüksekokul ve üzeri düzeyde ise %5'ti (Tablo.10, Grafik.16). Yüksekokul ve üzeri düzeyde kadın ve erkekler arasındaki farkın lise düzeyine göre daha az olması, aslında TRB2 bölgesinde lise mezunu kadınların büyük bir kısmının üniversiteye devam ettiğini göstermektedir.

TRB2 bölgesinde her bir cinsiyette okuma-yazma bilen nüfusun eğitim seviyesinin kendi içindeki 11 yıllık değişimi de incelenmesi gereken önemli bir husustur. Kadınlarda 2008'de %36 olan hiçbir okul bitirmemiş olup sadece okuryazar olanların oranı 2018'de %20'ye ve ilkokul mezunu olma oranı da %28'den %21'e gerilemiştir (Tablo.10, Grafik.16). Bu oranların düşmesi aslında okuma-yazma bilen kadınların eğitim seviyesinin yükseldiğini göstermektedir.

Ortaokul mezunu kadınların oranı 2008'de %21 iken bu oran 2018'de %35'e; lise mezunu oranı %12'den %15'e; yüksekokul ve daha üst kurumlardan mezun olanların oranı da %3,1'den %9,7'ye çıkmıştır. Diğer bir ifade ile ortaokul mezunu kadın oranı %14, lise mezunu kadın oranı %3 ve yüksekokul ve daha üst öğrenim görmüş kadın oranı da %6,5 artmıştır (Tablo.10, Grafik.16). Kısaca 2018'de öğrenim düzeyi yükseldikçe mezun kadın oranı 2008'e göre önemli ölçüde yükselmiştir. Bu da (aslında erkeklere göre halen daha geride olan) kadınların eğitim seviyesinin kendi içinde 10 yılda önemli ölçüde yükseldiğini göstermektedir. Nitekim bu dönemde okuryazar ve ilkokul mezunu kadın sayısı %65'ten %40'a inmiş ortaokul ve daha üzeri öğrenim durumuna sahip olanların oranı ise %35'ten %60'a çıkmıştır.

TRB2 bölgesinde erkek nüfusun eğitim seviyesinin 10 yıldaki değişimi de incelenmesi gereken önemli bir husustur. 2008'de sadece okuryazar ve ilkokulu mezunu erkek oranı sırasıyla %19 ve %28 iken 2018'de bu oranlar sırasıyla %6 ve %14'e düşmüştür. Yani okuryazar ve ilkokul mezunu erkeklerin oranı %37'den %20'ye inmiştir. 2008-2018 döneminde ortaokul mezunu erkek oranı %25'ten %42'ye çıkmış, %23 olan lise mezunu erkek oranı aynı kalmış ve %5,1 olan yüksekokul ve daha üst öğrenim durumuna sahip olanların oranı %14,6'ya çıkmıştır (Tablo.10, Grafik.16). Bu dönemde ortaokul mezunu oranı %17, yüksekokul ve daha üst öğrenim durumuna sahip olanların oranı da %9,5 yükselmiştir. Bu dönemde lise mezunu oranının aynı kalması buna karşın daha üst öğretim kurumlarından mezun olanların oranının %9 artması, TRB2 bölgesinde (yukarıda belirtildiği üzere kadınlarda olduğu gibi) liseden mezun olan erkeklerin önemli bir kısmının yükseköğretime devam ettiğini göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

TRB2 bölgesinde günümüzde 2.191.967 kişilik bir nüfus bulunmakta ve bu nüfus ülke nüfusunun %2,6'sını oluşturmaktadır. Bölge nüfusu, net göç hızının sürekli eksi değerler almasına rağmen artmaya devam etmektedir. Nitekim 2007-2020 arasındaki 13 yılda net göç hızı sürekli olarak eksi değerler almasına rağmen bölge nüfusu yaklaşık %12 artmıştır. Bunun nedeni bölgede ham doğum oranının ve toplam doğurganlık hızının halen yüksek olmasıdır.

TRB2 bölgesinde doğum sayısının ve ölüm sayısının son yıllarda azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Doğum sayısının azalmasına bağlı olarak (halen ülke ortalamasının üzerinde olmasına rağmen) bölgede ham doğum oranı, doğal artış hızı ve toplam doğurganlık hızı gibi değerler de düşmeye başlamıştır. Bölgede refah seviyesinin artması ve sağlık hizmetlerinin gelişmesine bağlı olarak ham ölüm oranı da son yıllarda azalmaya başlamıştır.

TRB2 bölgesinde yukarıda da belirtildiği gibi net göç ve net göç hızı son yıllarda sürekli eksi değerler almaktadır. Bunun nedeni bölgenin sürekli olarak aldığından daha fazla göç vermesidir. Bölgenin verdiği göçün azalması için istihdam olanaklarının artırılması gerekmektedir. Bölgede bulunan işletmeler daha çok küçük ve orta ölçeklidir (DAKA 2014d). Bu nedenle sanayi sektöründe istihdamı artırma olanakları sınırlıdır. Buna karşın tarım ve hayvancılıkta verim artırıcı yöntemlerin yaygınlaştırılması ve yeni projelerin yapılması kırsal göçü azaltacaktır. Ayrıca bölgede mandıracılık, tatlı su balıkçılığı, arıcılık ve kırsal turizm gibi alternatif geçim kaynaklarının da olanaklar ölçüsünde geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle kırsal turizm konusunda bölgede öncelikli olarak eğitim (bilgilendirme) çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bölgedeki kentlerde de daha çok bitkisel ve hayvansal üretim ile madencilğe dayalı olan mevcut sanayi tesislerine yenilerinin eklenmesi, istihdamı arttıracaktır.

TRB2 bölgesinde demografik yapı incelendiğinde nüfusun oldukça genç olduğu görülmektedir. Halen bölgede çocuk nüfus (0-14 yaş) oranı %33 olup bu değer Türkiye’de %23 olan ortalamaya göre oldukça yüksektir. TRB2 bölgesinde çalışma çağındaki nüfus oranı %62 iken yaşlı nüfus oranı %4’tür. Çalışma çağındaki nüfus oranı ülkedeki ortalama değer olan %68’e ve yaşlı nüfus oranı ise %9 olan değere göre daha düşüktür. Bölgede yüksek olan genç nüfusun iyi eğitilmesi ve istihdamı için olanakların artırılması önemli ve öncelikli bir husustur. Genç nüfus iyi eğitilir ve bu nüfusun istihdam oranı arttırılırsa, söz konusu nüfusun bölge ve ülke ekonomisine katkısı artacaktır.

Öte yandan bölgede 12 yılda nüfusun yaş kompozisyonunda hızlı bir değişim yaşanmıştır. Bölgede 2007 yılında %42 olan çocuk nüfus oranı %33’e düşerken %55 olan 15-64 yaş grubu nüfus oranı %62’ye ve %3 olan yaşlı nüfus oranı da %4’e çıkmıştır. Bu durum aslında bölgede son 20 yılda toplam doğurganlık hızının ve ham doğum oranının düşmesinin yanında genç nüfusun bölge dışına göçüyle de alakalıdır. 2007 ile 2019 arasındaki 12 yıllık süreçte azalmasına rağmen bölgede halen yüksek olan genç nüfus oranı, eğitim hizmetlerinin önemli olduğunu göstermektedir. Bölgede son yıllarda eğitim yatırımlarının fazla olması sevindirici bir gelişmedir. Nitekim 2010-2014 döneminde bölgede 27 lise ve 6 ilköğretim okulu tamamlanmış ve çoğu büyük kapasiteli olan bu okullar okullaşma ve eğitimi seviyesinin yükselmesine ciddi katkı sağlamıştır. Yani TRB2 bölgesinde eğitim yatırımları hızla meyve vermeye başlamıştır.

TRB2 bölgesinde toplam bağımlılık oranı son 12 yılda hızla azalmasına rağmen halen %60 olup Türkiye’de %47 civarında olan ortalama değere göre yüksektir. Bu durum çalışan nüfusun üzerindeki yükün fazla olduğu anlamına gelmektedir. Bölgede genç bağımlılık oranı %53, yaşlı bağımlılık oranı ise %7’dir.

Son 12 yılda TRB2 bölgesinde nüfusun geniş aralıklı yaş yapısının değişmesine bağlı olarak toplam ve genç bağımlılık oranlarında önemli bir azalma yaşanmış ve çalışan nüfus üzerindeki yük hafiflemiştir. 2007 yılında %82 olan toplam bağımlılık oranı 12 yılda %22 azalarak 2019’da %60’a gerilemiştir. Bu süreçte %76 olan genç bağımlılık oranı %23 oranında azalarak %53’e düşmüş, yaşlı bağımlılık oranı ise %6’dan %7’ye çıkmıştır.

TRB2 bölgesinde yıldan yıla değişmekle birlikte toplam nüfusta cinsiyet oranının 13 yıl boyunca yüksek olduğu görülmüştür 2007 yılında 1051 olan değer 2010’da 1038’e inmiş, 2011’de 1076’ya çıkmış ve 2014’te 1062’ye inmiştir. 2016’da 1059 olan cinsiyet oranı, 2018’de 1073’e çıkmış, 2019’da 1057’ye, 2020’de ise 1055’e inmiştir. Öte yandan toplam nüfusta yüksek olan cinsiyet oranı yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir. Özellikle 20-24 yaş grubunda daha büyük değerlere çıkan cinsiyet oranı 2007’de 50-54 yaş grubundan itibaren, 2019’da ise 64-64 yaş grubundan itibaren düşük değerler almaya başlamıştır.

TRB2 bölgesinde 10 yılda nüfusun okuma-yazma oranı yükselmiş ve okuryazar nüfusun eğitim durumu iyileşmiştir. 2008 ile 2018 arasındaki 10 yılda 15+ yaş nüfusta okuma-yazma oranı %66’dan %91’e yükselmiş, bu değer özellikle başlangıçta %52 olan kadın nüfusta daha hızlı yükselerek (%30 yükselmiştir) %85’e çıkmıştır. Erkek nüfusta 2008’de %78 olan okuma-yazma oranı 2018’de %97’ye çıkmıştır.

2008 ile 2018 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde TRB2 bölgesinde okuma-yazma bilen nüfusun eğitim durumunda önemli bir yükselme yaşanmıştır. 2007 yılında okuma-yazma bilen her 100 kişiden 25'i hiçbir okuldan mezun olmayan okuryazarlardan oluşurken 2018'de bu oran %12'ye düşmüştür. Aynı süreçte ilköğretim mezunlarının oranı %28'den %17'ye inmiş, ortaokul mezunu oranı %24'ten %39'a lise ve üzeri düzeyde bir okul bitirmiş olanların oranı da %19'dan %32'ye çıkmıştır.

TRB2 bölgesinde 2008 ile 2018 arasında lise mezunu kadın sayısı %12'den %15'e, yüksekokul ve daha üst düzeydeki okul mezunu kadın oranı ise yaklaşık %3'ten %10'a çıkmıştır. Yine 2008'de %23 olan lise mezunu erkek oranı 2018'de aynı kalırken yüksekokul ve daha üst düzeyde öğrenim görmüş erkek oranı da yaklaşık olarak %5'ten %15'e çıkmıştır. Bu veriler aslında TRB2 bölgesinde lise düzeyinden mezun olan erkek ve kadınların önemli bir kısmının üniversiteye devam ettiğini ve 11 yılda üniversite mezunu oranının lise mezunu oranına göre daha hızlı arttığını göstermektedir. Yani bölgede orta öğretim düzeyi son derece önemlidir. Yukarıda da belirtildiği gibi bölgede yapılan yatırımlar eğitim seviyesinin yükselmesine olumlu katkı yapmıştır. Özellikle 2010-2014 döneminde yapılan 27 lisesinin üniversite düzeyinde de okullaşmaya ciddi bir katkı sağladığı söylenebilir.

Yukarıda detaylı bir şekilde ele alındığı üzere TRB2 bölgesinde 2007-2020 döneminde nüfus artışı sürmüştür, demografik yapı önemli ölçüde değişmiş ve nüfusun eğitim durumunda ciddi ilerlemeler sağlanmıştır. Bölgede dışarıya verilen göçün alınan göçten fazla olması nedeniyle net göç eksi değerler almaktadır. Ülkemizin geri kalmış bölgelerinden biri olan TRB2 insan kaynağı, hayvancılık ve tarım potansiyeli açısından kritik öneme sahiptir. Ancak bölgenin kendine has bazı problemleri de bulunmaktadır. Bu çalışmada ortaya konan nüfusun yapısı ve eğitim durumundaki değişim ile mevcut durumun, dikkat çekilen problemlerin ve çözüm önerilerinin bölgede uygulanacak projelere ışık tutmasını, sorunların çözülmesine ve dolayısıyla bölgenin kalkınmasına katkı sağlamasını temenni ederiz.

KAYNAKLAR

- Albayrak A.S. Kalaycı Ş. & Karataş A. (2004). Türkiye'de coğrafi bölgelere göre illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin temel bileşenler analiziyle incelenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 101-130.
- Aydın, O. Aslantaş Bostan P. Özgür, E. Murat. (2018). Mekânsal veri analizi teknikleriyle Türkiye'de toplam doğurganlık hızının dağılımı ve modellenmesi, *Coğrafya Dergisi*, sayı:37, s:27-45
- Bahar, H. İbrahim. (2013). *Çözüm Süreci*, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü, Rapor No:2013-2.
- Coşkun, V. (2015). *Çözüm süreci: kazanımlar ve tehditler*, Londra: Democratic Progress Institute.
- DAKA. (2014a). *TRB2 bölgesi ekonomik sosyal göstergeler*, Van: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı.
- DAKA. (2014b). *TRB2 Bölgesi mevcut durumu analizi, 9-sosyal yapı*, Van: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı.
- DAKA. (2014c). *TRB2 bölgesi mevcut durumu analizi, 10-kentsel büyüme ve planlama*, Van: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı.
- DAKA. (2014d). *TRB2 Bölgesi mevcut durumu analizi, 2-sanayi*, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Van.
- Demir, N. Yaşa, S. & Dağdemir, V. (2013). Düzey 1 bölgelerinde yoksulluk ve göç durumu, *Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(1), 99-102.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye beşeri coğrafyası*, Ankara: Pegem-Akademi Yayınları.
- DPT. (2008). *Türkiye'de iç göçler ve göç edenlerin nitelikleri (1965-200)*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Erinç, S. (1953). *Doğu Anadolu coğrafyası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- HÜNEE. (2015). *2013 Türkiye nüfus ve sağlık araştırması ileri analiz raporu*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, ISBN 978-975-491-412-2
- Keleş, R. (2012). *Kentleşme politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.

- Koç, İ. Eryurt, M.A. Adalı, T. Çağatay, P. (2010). *Türkiye'nin demografik dönüşümü: doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerdeki değişimler: 1968-2008*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, ISBN 978-975-491-285-2.
- Köse, S. Eser, U. & Konur, F. (2012). Türkiye'de bölgesel gelişmişlik farkları: bir veri zarflama analizi (düzey-2 bölgeleri), *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 77-97.
- Köse T. (2017). Çözüm sürecinin yükselişi ve düşüşü, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 13-40.
- Sertkaya Doğan Ö. & Gökburun, İ. (2019). İBBS Uygulamasında nüfus verilerinin coğrafi açıdan yorumlanmasını kolaylaştıracak bir yol haritası, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), s:39-60.
- Sertkaya Doğan Ö. (2015). Population movements in Turkey: international migrations, *International Journal of Liberal Arts and Social Science*, no:3, pp.102-110.
- Sertkaya Doğan, Ö. 2019, Toplam doğurganlık hızının İBBS Düzey 1 ölçeğinde sosyo-ekonomik değişkenler çerçevesinde analizi, editörler: Üçışık Erbilin, S. & Şahin G., *Prof. Dr. Nuran Taşlıgil'e Armağan Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları*, içinde, İstanbul: Eski Babil Yayınları.
- Şahin, S. (2015). *Geçmiş günümüz ve gelecekte nüfus gerçeği*, Ankara: Pegem-Akademi Yayınları
- Tandoğan, A. (1998). *Demografik temel kavramlar ve Türkiye nüfusu*, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Taş, B. (2006). AB uyum sürecinde Türkiye için yeni bir bölge kavramı: istatistikî bölge birimleri sınıflandırması (İBBS). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 185- 197.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye'de yaşlılığın yapısal değişimi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- TÜİK. (2019). İstatistiklerle Türkiye 2018, Ankara: TÜİK Yayınları.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2011). *Beşeri coğrafya, insan, kültür, mekân*, İstanbul: Çantay Yayınları.
- UNFPA, UNDESA, UN_HABİTAT, IOM, (2013). *Population dynamics in the post-2015 development agenda*. Newyork: United Nations.
- Yılmaz, C. (2009). Türkiye'de kırdan kente göç sürecinde etkili olan faktörlerden biri: evlilik yoluyla göç, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:14(21), 221-232.
- Yılmaz, M. (2012). 50 yılda Van ilinde kır-şehir nüfus değişimi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17, 33-56.
- Yılmaz M. (2015). Türkiye'de kırsal nüfusun değişimi ve ilere göre dağılım (1980-2012), *Doğu Coğrafya Dergisi*, sayı:33, ss.161-188.
- Yılmaz, M. (2016). *Türkiye'nin değişen nüfus yapısı, nedenler, değişim, sonuçlar ve gelecek*, İstanbul: Çantay Yayınları.
- Yılmaz, M. (2018). Türkiye'nin doğusu ve batısı arasında demografik süreç-yapı farklılığı ve nedenleri: İzmir ve Van illeri örneği, K. Özdaşlı, M. Cem Demir, O. Tire, İ. Sena Arvas, U. Köksal Odabaş, İ. Elagöz, içinde *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar*, Cilt-1, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yılmaz, M. (2019). İBBS düzey 1 bölgelerinin Türkiye nüfusu içindeki payları ve demografik yapıları, editörler: Yılmaz, M. & Çınarcı, M. Nuri, *Dil, tarih ve Coğrafya Alanında Güncel Çalışmalar*, içinde, Beau Bassin: Lambert Academic Publishing.
- Yılmaz, M. (2020). *Türkiye'deki İBBS düzey-1 bölgelerinin nüfus coğrafyası*, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Yılmaz, M. (2021). *Türkiye nüfus coğrafyası*, Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık
- Yüceşahin, M.Murat. Özgür, E.Murat. (2008). Regional fertility differences in Turkey: persistent high fertility in Southeast, *Population, Space and Place*, Number:14 pp:135-158.

İnternet sitesi:

<http://tuik.gov.tr/Start.do> (Son erişim:24/06/2020)

EXTENDED ABSTRACT

TRB2 region is one of the 26 NUTS level-2 regions in Turkey. The region covers Van, Muş, Bitlis and Hakkâri provinces. The region currently has a population of around 2 million and a 175 thousand, people which corresponds to 2,6% of the Turkey's population. There are total of 26 development agencies in Turkey. TRB2 is the region of activity of the Eastern Anatolia Development Agency (EADA). In recent years, the population of the region, whose net migration rate has constantly taken

negative values, continues to increase due to the high total fertility rate. Indeed, the population of the region increased by 12% in the 2007-2020 period. In the same period, the annual natural growth rate varied between 2,1% and 2,5%, while the real annual population growth rate was 0,84%. The reason of this variation is that the net migration mentioned above constantly gets negative values. However, it is also observed that the rate of total fertility, crude birth, crude death and natural growth rate tend to decrease. The crude birth rate, which was 29‰ in 2008, decreased to 24‰ in 2018 and the crude death rate, which was 4‰ in 2008, decreased to 3‰ in 2018. In the same period, the total fertility rate decreased from 3,83 to 2,94.

Annual total migrated population to the TRB2 region varied between 42943 (2009) and 71682 (2018) in 12 years. Also, annual total migration varied between 65802 (2009) and 109975 (2011). As a result net migration to/from the region changed between -12506 (2018) and -60125 and net migration rate ranged from -5,75‰ (2018) to -28,98‰ (2011). It is observed that there is a relationship between the variation of real population growth rate, natural growth rate and net migration rate in the region. While the difference between the natural growth rate and the real population growth rate has increased in the years when the net migration rate is high, this difference decreases in the years when the net migration rate has lower values. For example, in 2018 when the net migration rate (where it was relatively low) was -5,75‰; however in the same year the difference between the actual population growth rate and the natural growth rate was 2,6‰. In 2016, the net migration rate was as high as -21,57‰; those difference was 26,3‰. These data show that as migration increases in the region the differences between real population growth rate and the natural growth rate increases as well. It is seen that the migration in the region as well as migration data were affected by natural disasters such as Van earthquake in 2011 and the resolution process between 2013-2015. The age structure of the population in the region has also changed significantly in 12 years. The child population rate was 42% in 2007; however it decreased 33% in 2019. In the same period, the working age population was 55% furthermore increased to 62%. Also the elderly population increased from 3% to 4% between 2007-2019. Despite this change, today the population of the region is very young; the child population is 33%, the working age population is 62% and the elderly population is only 4%. Due to the change in the age composition of the population in 12 years, the total dependency rate in the TRB2 region has decreased from 82% to 60%. In the same period, the youth dependency ratio decreased from 76% to 53%. In other words, the total dependency rate decreased by 22% and the youth dependency rate by 23% in 12 years. In this period the elderly dependency ratio increased by 1%. However in this period elderly dependency ratio increased from 6% to 7%. Between 2008 and 2018, the literacy rate of the plus fifteen-year-old population in the region increased. Also there was a significant improvement in the education level of the literate population. The literacy rate increased from 66% to 91% between 2008 and 2018. In other words the rate of illiterate people decreased from 23% to 8% in the same period. The rate of whose condition is unknown also decreased from 11% to 0,6%. As can be understood from the data, the literacy rate of the region has increased rapidly in 10 years. An important reason for this situation is the fact that primary and secondary schools, which have become widespread in the region with the 2000s, have a large number of graduates. Also learning to read and write is also an important factor; thanks to the public life-long learning courses opened for illiterate people. When the level of education in the TRB2 region in 2018 is analyzed, it is seen that significant progress has been achieved compared to 2008. In 2018, 12% of literate people are only literate, 17% are primary school graduates, 39% are middle school and equivalent school graduates. However in 2008, these rates were 25%, 28% and 24% respectively. In other words, the proportion of literate people who have not completed any school has decreased by 13% and the proportion of primary school graduates has decreased by 11%, whereas the proportion of middle and equivalent school graduates has increased by 14%. This situation is not by chance and shows that education investments in the region are paying off. For instance 27 high schools were established in the TRB2 region only in the 2010-2014 period. On the other hand, the rate of high school and equivalent school graduates is 19% of the population while the rate of higher education is 12,5% in 2018. These rates were 15% and 4,4%, respectively in 2008. As it can be understood from the data, the ratio of high school graduates has increased by 4% in 10 years and the ratio of higher education has increased by 8% in same period. Particularly, the rate of higher education has increased faster in this period. This shows that the level of education is increasing gradually in TRB2 region year by year .

VİYANA’DA YAŞAYAN AVUSTURYALI TÜRKLERİN SOSYAL AİDİYET ALGISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Murat ŞENGÖZ*

ÖZ

Göç kavramı, insanların tek başlarına veya gruplar halinde bir ülkeden veya bir bölgeden, kalıcı olarak başka bir ülke veya bölgeye taşınmaları demektir. Yani buradaki husus kalıcı bir oturma değişikliğidir. Söz konusu yer değişikliği ülke içinde gerçekleşebileceği gibi ülke dışına da olabilir. Bu noktada önemli olan husus, göç mesafesinin yakınlığından ziyade, siyasal ve ekonomik ilişkiler bağlamında kalıcı bir taşınmanın gerçekleştirilmesidir. Bu yönüyle yurt içi göçmenlik, taşra insanının büyükşehirler taşınması, gecekondulaşma, gettoların oluşması münhasıran araştırılması ve çözülmesi gereken önemli bir insani, ekonomik ve sosyo-kültürel sorundur. Yurt dışı göçmenlik de sosyoekonomik ve sosyokültürel olarak bundan daha fazlasıdır. Günümüzde gelişmiş birçok batılı ülkenin en önemli temalarından birisi, göçmen nüfus ile yerli halkın uyum içinde bir arada yaşamlarının teminidir. Bunun adı entegrasyondur. Birlikte yaşamın bir sonucu olarak “çok kültürlülük” ve “çifte vatandaşlık” gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Göçmen kökenliler, yani göçmenler ve göçmen çocukları, göç veren ve alan ülkeler arasında mekik dokuyan hareketli, birden çok aidiyet bağına sahip bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda bu araştırma, Viyana’da ikamet eden Avusturyalı Türklerin yaşadıkları ülkeye olan aidiyetlerini ve entegrasyon düzeylerini değerlendirmek üzere gerçekleştirilmiştir. İlk kısmında Viyana’da yaşayan Avusturyalı Türklerin sosyo-demografik özelliklerini ölçmeye yönelik muhataplara yöneltilen demografik sorular açıklanmıştır. İkinci kısımda ise muhatapların sosyal aidiyet algısını ölçmek için açık uçlu sorular yöneltilmiş ve açık uçlu soruların analizi ise her bir sorunun teker teker incelenmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen olgusu, akültürayon, normatif perspektif

AN EVALUATION ON THE SOCIAL COMMITMENT PERCEPTION OF AUSTRIAN TURKS LIVING IN VIENNA

ABSTRACT

The concept of migration means the permanent movement of people, individually or in groups, from one country or region to another country or a region. The migration concept focuses on the permanent residence change. This migration of people can take place within the country as well as abroad. At this point the important issue is the realization of a permanent migration regarding political and economic aspects, rather than the proximity of the relocated distance. In this respect, domestic migration, the relocation of rural people to metropolitan cities, the formation of slums and ghettos are important humanitarian, economic and socio-cultural problems that need to be resolved. However, immigration problem is more than that in respect of socioeconomic and sociocultural aspects. Today, one of the most important challenges of especially many developed western countries is to ensure the adaptation of these immigrant populations to their country in a harmony. This is called integration. As a result of people from different origins living together, "multiculturalism" and "dual citizenship" concepts have emerged. The people who have immigrant origins are perceived as an asset that forms social, cultural and economic connections between the countries with their established multiple bonds of belonging. In this respect this research was carried out to analyze the belonging and integration levels of the Austrian Turks who are residing in Vienna. In the first part of the study, demographic questions were addressed to measure the socio-demographic characteristics of the Austrian Turks, living in Vienna. In the second part of the study, open-ended questions were asked in order to measure the perception of social belonging and integration levels of the Austrian Turks and all responses were examined precisely in the framework of qualitative research techniques.

Keywords: Immigration, acculturation, normative perspective

* Milli Savunma Bakanlığı, muratsengoz74@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6597-0161>

GİRİŞ

Bu araştırmada Avusturya’da yaşayan Türk göçmenlerin yaşadıkları ülkeye karşı sosyal aidiyet algıları incelenmektedir. Bunun için göçmenlerin aile değerleriyle ilişkili olabilecek, göçmen olgusu, küreselleşmenin toplumlar üzerindeki etkileri, akültürasyon, medeniyet algısı, Anadolu toplumunun kendine has özellikleri ve diaspora kavram ve olguları üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda, çalışmanın yönünü tayin edecek, verinin yorumlanması ve araştırma yöntemini belirleyecek uygun göç model ve kuramlarından da yararlanılmıştır. Bu bağlamda Petersen (1958: 259)’ın göçün oluşum nedenlerine göre yaptığı ilkel, zorunlu, yönlendirilmiş, serbest ve kitlesel göç türleri açısından, Avusturya’lı Türklerin memleketlerinden Avusturya’ya yaptıkları göç, coğrafi durum şekli açısından dış göç, göç kararının alınış biçimi açısından yönlendirilmiş ve zaman dilimi açısından ise kalıcı bir göç özelliği taşımaktadır. Küreselleşme ile belirgin bir biçimde uluslararası hüviyet kazanan göç olgusunun en temel özelliği, insanlar için coğrafi ve kültürel yaşam alanının değiştirilmesi sonucunu doğurmasıdır. Bu mekânsal değişim sorunu, yabancılaşma ve kente uyumsuzluk, işsizlik, kültürel uyum, konut ve barınma, planlama ve yönetim sorunları gibi birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türklerin Viyana’da yaşayan Avusturya toplumu ile bütünleşmesi ve uyum süreci incelenmiştir.

İletişim ağlarının gelişmesi ve ilk göç eden birey ya da grupların oluşturdukları göçmen ilişki ağları, yeni göç edecek bireyleri cesaretlendirmiş ve göçün kitlesel bir hal almasını sağlamıştır (Petersen, 1958: 263-264). Avusturya’lı Türklerin uluslararası göç hareketinin oluşmasında, akrabalık ve hemşerilik ilişkiler ağlarının varlığının belirleyici faktör olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu durum bize, yaşanan göç hareketinin; göç eden bireylerin yakınları, dostları ve göç etmek zorunda kalınan yerleşkedeki akrabaları ile mütakabil ilişkiler ağı ile anlatan Göçmen İlişkiler Ağı Kuramı ile de açıklanabileceğini göstermektedir. Göçmen İlişkiler Ağı Kuramı, göçü göçmenler, yerleşikler ve daha önce göç edenler arasındaki iletişim, haberleşme ve sosyal ağlar üzerinden açıklamaya çalışır. Crisp’in Göçmen İlişkiler Ağı anlayışına göre göçmenler arasındaki ağ, bilgi sahibi olma, minimum maliyet, yasadışı göçü artırma ve örgütlenme konusunda yeni göç hareketlerine zemin hazırlamaktadır (Crisp, 2006: 6-7). Daha açık söyleyecek olursak, göçmen ilişkiler ağı ile öncü göçmenler yeni gelecek olan göçmenlere ülke, vatandaşlık ve göçmenlik kanunları ile ilgili bilgi vermekte, kalacak yer ve finansal destek konusunda yardımcı olmakta, yakalanma, tutuklanma ve ülke sınırlarının dışına çıkarılma gibi kamu yararına aykırı konularla ilgi olarak da malumat sağlamaktadır (Çağlayan, 2006: 87). Avusturya’lı Türkler özelinde bu ilişki ağı; mevcut yasalar ve pratikler kapsamında bilhassa oturma ve çalışma izni ile ilgili olarak, daha önce oturum veya vatandaşlık hakkı elde etmiş ilk göçmenlerin, daha sonra gelen göçmenler ve geldikleri ülkelerde kalan akrabaları ve arkadaşları ile geliştirdikleri münasebetlerden meydana gelmektedir.

GÖÇMEN OLGUSU

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’nın değişik ülkelerine acil işgücü ihtiyacını karşılamak üzere “misafir işçi” statüsünde göç eden Türkler, gittikleri ülkelerde kalıcı olmuşlardır. İşçi göçüyle başlayan, aile birleşimi ve aile oluşumu ile devam eden Türkiye’den göçün yoğun olarak yaşandığı Avrupa ülkelerinden birisi de Avusturya’dır. Tarihte özellikle Viyana seferleri ile hatırlanan Türkiye-Avusturya arasındaki ilişkiler, 1964 yılında imzalanan işgücü anlaşması sonrasında yeni bir boyut kazanmıştır. Bugün daha ziyade Türkiye ile Avusturya arasındaki ilişkiler, Avusturya’da yaşayan Türk diasporası üzerinden, ekonomik ve ticari ilişkiler zemininde sürdürülmektedir.

Avusturya’da yaşayan Türkler, Avusturya ekonomisine çalışarak, ya da küçük ve orta büyüklü işletmeler boyutunda girişimci olarak katma değer kazandırmakta, toplumsal hayatın bütün alanlarında farklı kuşaklarıyla var olmaya ve geleceklerini burada aramaya devam etmektedirler. Ekonomik nedenlerle Avusturya’ya 1960’lı yıllarda işçi göçü ile başlayan Türk göçmen hareketi, işçi alımlarının durdurulması sonrasında da aile birleşimi kanalıyla devam etmektedir. Avusturya İstatistik Kurumunun son yıllardaki verilerine göre Avusturya’daki Türkiye kökenli Avusturya vatandaşlarının toplam sayısı her yıl artmaktadır, bununla beraber göreceli olarak göçmen statüsündeki Türk nüfusunun sayısı önemli ölçüde azalmaktadır. Çünkü zaman içerisinde bir çok Türkiye’li göçmen vatandaşlık hakkı elde etmektedir.

Göç kavramı, insanların tek başlarına veya gruplar halinde bir ülkeden veya bir bölgeden, kalıcı olarak başka bir ülke veya bölgeye taşınmaları ve oturumlarını değiştirmeleridir (Dİbet 2008). Depeli'ye göre (2009, 1), göç, tarihsel olarak yeni bir olgu değildir, fakat ürettiği yeni bileşenler açısından 1980'lerden itibaren kavramsal olarak güncelleşmiştir. Yazgan'a göre (2010, 13), göç, köken ülke ve misafir ülke arasında fırsatlar ve zorluklar üreten bir olgudur. Göç ve göçmen olgusunun farklı disiplinler tarafından inceleniyor ve ilgi uyandırıyor olması, göç olgusuna karşı her disiplinde kavram ile ilgili farklı teoriler ve yaklaşımların oluşturulmasına da neden olmuştur (Somuncu 2006, 1). Genel olarak göçün, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. tüm yapılarıyla yakından ilişkili bir olgu olduğu ifade edilebilir (Gelekçi 2011, 123).

Mehmet Fikret Gezgin'e göre (1994, 16), göçlerin birden çok nedene dayalı olması, göç olgusunun genel bir teorisinin oluşturulmasını güçleştirmektedir. Zira göç zaman ve zemin bakımından, tasnif, kategori ve tafsilatının yapılması güç bir olgudur. Bunun nedeni göçe neden olan psikososyal ve sosyokültürel saiklerin iç içe geçmiş bir nitelik taşımasıdır. Yalçın'a göre (2004, 13), göç, ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun vadeli, geri dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir. Gordon Marshall'a göre ise (1999, 685), göç, bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasi sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir.

Göç olgusunun inceleme alanı zamanla çeşitli değişikliklere uğramıştır. Şahin'e göre (2010, 104), günümüzde göçmenlerin ulus-ötesi bağları, göçmen girişimciler, etnik marketler, göçmen gençlerin eğitim ve kimlik sorunları ve göçmenlerin geleceği gibi konular, göç çalışmalarında ele alınmaya başlanmış ve göç, değişik konularla gündemde kalmaya devam etmiştir. Göç olgusunun algısındaki bu değişikliğin nedeni ise, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelere, Avrupa ülkelerine işçilerin gitme sürecinin başlangıçta geçici görülmesi, ancak bu sürecin beklendiği gibi sona ermemesi, yani geçici işçi göçlerinin kalıcı hale gelmesidir.

Yazgan'a göre (2010, 22), uluslararası göç teori ve araştırmalarının cevabını aradığı temel iki sorunun birincisi, göçün niçin gerçekleştiği ve neden bunca zamandır devam etmekte olduğu, ikincisi de göçmenlere, göç edilen ülkede neler olduğu ve göçmenlerin varlıklarının ekonomik, sosyal ve politik olarak ne sonuçlar doğurduğudur. Özellikle 1970'li yıllarda geri kalmış ülkelere, gelişmiş ülkelere yönelen uluslararası göç hareketlerinin kontrol ve denetim altında tutulması ihtiyacının ortaya çıkması üzerine, batılı devletler uluslararası göçü kontrol etme arayışına girişmişlerdir (Castles ve Miller 2008, 131-132). Batılı hükümetler uluslararası göçü daha düzenli hale getirmeye çalışan stratejiler belirlemişlerdir. Göç konusunda iş birliği, kaçak göçün önlenmesi için sınırların kontrolü, vize muafiyetleri gibi politik konular, günümüzde gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki en önemli müzakere konularından bir tanesidir.

Uluslararası göç süreci gerek göç veren, gerekse göçmen kabul eden ülkeler için karmaşık bir süreçtir. Her bir ülke bu süreçten farklı etkilenir. Göç veren ülkeler için nüfusun yurt dışına çıkması, işsizlik oranlarının azalması, ülkeye döviz girdisinin artması gibi olumlu birtakım sonuçlar doğurur, diğer taraftan nitelikli işgücünün yurt dışına çıkması "beyin göçü" olarak nitelendirilebilecek bir hadisedir ve kaçınılmaz olarak ülkede yaratılan katma değere olumsuz etkisi olan ayrı bir sorundur. Göç alan ülkeler açısından ise göçmenler, başlangıçta işsizlik oranlarını artırması, zorunlu insani yardımlar dolayısı ile bütçeyi aşındırması, asayişsizlik ve terör sorunlarını tetiklemesi, milliyetçi hareketleri kışkırtması, halkı ayrıştırmaları, toplumun homojenliğini zedelemesi bağlamında olumsuz birtakım sonuçlar doğurabilecektir. Bunun yanında işverenler açısından nitelikli ve nispeten ucuz iş gücü imkânı vermesi bakımından arzu edilen bir durum olabilir. Diğer taraftan göçmenler her zaman sosyokültürel olarak toplumun alt gelir grubuna mensup kişilerden oluşmaz. Çoğu kez zengin göçmenler servetleriyle beraber göç ederler ve gittikleri ülkelerde büyük ticari ve snai yatırımlarda bulunabilirler. Kimi zaman da beyin göçü olarak tarif edilebilecek göçmen hareketleri gittikleri ülkelerin bir sahada kalkınmasına öncülük de edebilirler (Şengöz 2019, 205).

Yurtdışına göçten bahsedildiğinde, sıkça tartışılan ve gönderen ülke açısından olumsuz değerlendirilen önemli bir konu da beyin göçü hadisesidir. Beyin göçü, iyi eğitim görmüş, düşünen, üreten, kalifiye iş gücünün araştırma yapmak veya çalışmak amacıyla en verimli oldukları dönemde bir başka ülkeye gidip geri dönmemeleri durumudur (Bakırtaş ve Kandemir 2010, 962). Kalifiye işçinin yurtdışına gitmesinin bir bakımdan yetişmiş işgücünün kaybı anlamında olumsuz etkileri varken, diğer taraftan

yetişmiş işgücünün yurt dışında temsili anlamında ülkeler arasındaki ticari, ekonomik ve turizm ilişkileri açısından önemli katkıları da olabilir. Buradaki temel sorun, esasen nitelikli işgücünün doğal olarak gittikleri ülkeler ile anavatanlarını mukayese etmeleri nedeniyle, memleketleri ile duygusal bir kopuş yaşama ihtimalidir. Bu kapsamda yapılan sosyolojik gözlemler göstermektedir ki, yurt dışına göç eden nitelikli insan gruplarının, yurt dışına yerleştikten sonra en yoğun bir şekilde hissettikleri duygu, bir aldatılmışlık hissidir. Bu aldatılmışlık duygusu yurt dışına göç eden nitelikli insanların ülkeleriyle aralarındaki duygusal bağı aşındırmaktadır. Diğer taraftan niteliksiz işgücü için durum genelde tam tersidir. Niteliksiz işgücü sahiplerinin buldukları ülkelerde göreceli olarak sosyokültürel bağlamda tutunamamaları veya tutunmakta zorlanmaları, memleket özlemlerini artırmakta ve memleket sevdalarını güçlendirmektedir.

Netice itibarıyla Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Nazi Almanya’sının zulmünden kaçan Yahudi asıllı bilim adamları tarafından inkişaf ettirilmişlerdir. Bunun yanında Amerika Birleşik Devletlerinin meşhur Skorsky helikopter firmasının kurucu mühendisleri de Rus asıllı mühendis ve bilim insanlarıdır. Bir zamanlar Albert Einstein’ın dahi Amerika’da sığınmacı olarak bulunduğu hatırlanmalıdır. Amerika Birleşik Devletlerinin 44. Başkanı Barack Obama dahi Afrikalı bir göçmen ailesinin evladıdır. Apple Bilgisayarlarının kurucu başkanlarından Steve Jobs, Suriyeli göçmen bir babanın oğludur.

Her ülkenin vatandaşı belli saiklerle bir başka ülkeye göç edebilir ve yaşamına orada devam edebilir. Nihayetinde Avusturya’daki en önemli göçmen grubu Alman vatandaşlarıdır. Ancak Almanların Avusturya’ya göçü ile Rusların veya Suriyeli mültecilerin Avusturya’ya göçü arasında bir fark vardır. Almanların Avusturya’ya göçü bir taşınma hadisesidir özünde, tıpkı Münih’ten Berlin’e taşınmak gibidir, Münih’ten Salzburg’a taşınmak. Ama Rusların Avusturya’ya göçü bir kısım zengin girişimciler hariç olmak üzere, ekonomik ve sosyal bir mecburiyetin, Rusya’nın sosyo-ekonomik gerçeklerinin bir sonucudur. Suriyelilerin göçü ölüm ve kalım arasındaki bir tercihtir. Türklerin göçü ise, pek az nitelikli işgücü hariç, fakirliğin, yokluğun ve çaresizliğin alternatifsiz bir itelemesidir.

Erder’e göre (2008, 42) bir insan hakkı olan göç son dönemlerde, yaygınlaşan göçmen ve yabancı korkusu nedeniyle siyasallaşmakta ve neredeyse ulusal güvenlik konularından biri haline gelmektedir. Bu nedenle göçmen olmak ne yazık ki, suçlu olmakla eş anlama gelmeye başlamıştır. Bunun iki vechesi vardır. Birincisi ev sahibi devletlerin, kaynaklarını göçmen nüfusla paylaşmasının, ev sahibi ülke vatandaşları arasında hoşnutsuzlukla karşılanmasıdır. İkincisi de, kimi zaman anavatanında yapılan sert propagandaların da etkisiyle yabancı bir ülkeye yerleşen nitelikli işgücünün vatan haini olarak lanse edilmesidir. Tuhaf bir şekilde niteliksiz işgücünün yurt dışına göçmesi toplum tarafından desteklenmekte, ancak nitelikli işgücünün, iyi eğitilmiş, entelektüel kapasitesi yüksek kişilerin yurt dışında yaşamlarını devam ettirmesi toplum tarafından kabul görmemekte, siyasi idareler tarafından bu husus istismar edilmektedir. Oysaki yurt dışındaki nitelikli iş gücü bir ülkenin en değerli kamu diploması varlığıdır.

Çok Kültürlülük Kavramı

Günümüzde gelişmiş birçok batılı ülkenin en önemli temalarından birisi, göçmen nüfus ile yerli halkın uyum içinde bir arada yaşamlarının teminidir. Bunun adı entegrasyondur. Birlikte yaşamın bir sonucu olarak “çok kültürlülük” ve “çifte vatandaşlık” gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Yılmaz 2008, 79). Göçmen kökenliler, yani göçmenler ve göçmen çocukları, göç veren ve alan ülkeler arasında mekik dokuyan hareketli, birden çok aidiyet bağı kuran bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yazgan 2010, 1).

Güllüpar’a göre (2012, 74) bu göçmen ağının, göçmenlerin sosyal uyumuna yönelik etkilerinin, hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Bu ağ, yeni gelen göçmenin sosyal uyumunu kolaylaştırmakta, fakat bazı durumlar bunun tam tersini de mümkün kılmaktadır. Göçmenler, var olan ekonomik, siyasal ve sosyal ağlar sayesinde, içe kapalı paralel bir toplum olarak yaşadığında, göçmenlerin göç edilen yeni ülkedeki hayata geçişi ve uyumu söz konusu olamamaktadır. Göçmen ağının varlığı sayesinde tüm ihtiyaçlarını kendi grubu içerisinde karşılayan yeni göçmenler, daha çok kendi toplumsal grubunun içine kapanmakta ve göç ettiği ülkedeki diğer halkla temastan kaçınılmaktadır. Göçmen ağının yardımlaşma ve dayanışma gibi olumlu etkilerinin yanı sıra, geldikleri yeni toplumdan

kendilerini yalıtmasına ve kendi grubunun içine kapanmasına neden olması bağlamında bazı olumsuz etkileri de vardır.

Göçün toplum üzerinde uzun süreli etkileri göç sürecinin ilerleyen aşamalarında, göçmenler kalıcı olarak göç ettikleri ülkelere yerleştikleri zaman ve toplum içinde toplumun genelinden ayrı küçük komünler oluşturdukları vakit daha fazla hissedilmektedir. Yazgan'a göre (2010, 41), günümüz göçmenleri dinsel, politik, ekonomik bağlarını genişleterek gündelik hayatlarını ulus ötekileştirmekte, buldukları bölgelerde kendilerine ait yeni yerleşim yerleri (enclaves) oluşturmaktadırlar.

Göçmenlerin buldukları ülkelerde kendilerine ait yerleşim yerleri kurmaları bilhassa, devlet-göçmen ilişkisinde, özellikle uluslararası göçün güvenlik sorunsalı olarak algılanmaya başlamaktadır. Bu husus, göç alan gelişmiş ülkelerde, yeniden asimilasyon politikalarına dönüş eğilimlerini teşvik etmektedir (İçduygu 2008, 23).

Uluslararası göçler, toplumlar içerisindeki çeşitliliğin en büyük kaynaklarından biridir. Çok kültürlülük, gerek aile birleşmeleri, gerekse de bireysel göçlerle sürekli olarak devinim halinde bir yapı sergilemektedir (Canatan 2009, 81). Çok kültürlülüğü benimsemiş ulusal politikalara sahip ülkeler, göç eden bireye iki kimliğe sahip olma hakkı vermekte ve insanları bu kimliklerden birini seçme noktasında zorlamamaktadır. Çünkü belirlenen ulusal politikalar için en önemli nokta, göç eden birey ya da kitlelerin öz kimlikleri değil, ne ölçüde yaşadıkları toplumun değerleri ile uyumlu bir yaşam sürdürdükleridir (Öztürk 2011, 23). Dolayısıyla çok kültürlülüğü önemseyen bir ulusal politikaya sahip ülkeler için bireylerin etnik ve milli kimliklerine sahip çıkmaları bir insanlık hakkıdır. Bu tür medeni ülkeler için yüceltilen olgusal kavram milliyetçilik değil, vatanseverliktir ve kişinin yaşamını sürdürdüğü topraklar onun vatanıdır.

Çok kültürlülük kavramının gereği olan bir ülkedeki kültürel ve kimlik çeşitliliğinin varlığı, ev sahibi ülkenin politikasına ve kültürel çeşitliliği ne ölçüde desteklediğine bağlıdır (Öztürk 2011, 23). Çok kültürlülük, demokratikleşme ve hoşgörüyü giden bir yol olarak algılanabileceği gibi, devlet politikası olduğu takdirde iktidarın hegemonyasını sürdürmeye yarayan bir söylem şeklinde de ortaya çıkabilmektedir (Yarma 2006, 64). Çünkü etnik ve dinsel kökenli gruplara kendi etnik kimliklerini ve kültürlerini açıklamaya yardımcı olan kuruluşlar, göçmen gruplarına, gerçek taleplerine yanıt verebilecek olan siyasal haklar sağlamayıp, onlara sadece kültürel alanı mücadele yeri olarak açarak varlıklarını duyurmaya hizmet edebilmekte, bunun sonucu olarak benimsedikleri milliyetçi söylemlerle sadece anayurda mesajlar verme amacını taşıyabilmektedirler.

Uyumda hiç şüphesiz ki göç eden topluluklara ciddi sorumluluk düştüğü gibi, göç alan toplumlara da en az göç edenler kadar bir mesuliyet düşmektedir. Bu bağlamda uyum tek taraflı değil, çift taraflı çabayı gerektiren bir süreçtir (Heckman 1997, 283). Farklılıklarla yaşamak, aslında entegrasyonun bir parçasıdır, kaldı ki bunun aksi entegrasyon değil, asimilasyondur. Asimilasyon sosyolojik açıdan bir bütünleşme, içine katma olgusunu tarif etmez. Asimilasyon kişiliksizleştirme, sosyolojik olarak yok etme demektir. Asimilasyon ikiyüzlülüğün meşrulaştırılmasıdır. Entegrasyon ise medeniyetler buluşması, kültürlerin kavuşması, farklılıkların bir potada erimesidir. Çok kültürlülüğün yüceltilmesi, asimilasyon fikrinin ve politikalarının iflasının kabulü, değişim, gelişim ve modernleşmenin tetikleyici bir katalizörüdür.

Akültürasyon Kavramı

Kültür, tarihsel toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür. Her toplum, bir kültürün güçlü ve belirgin özelliklerinin etkisinde oluşur. Toplumsal kültür, bir toplumda makbul olan bireysel davranışların, iyi ve kötü algılamalarının ve topluma ait diğer tüm normların kaynağıdır (Sargut 2001, 21-22). Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre (2018), kültür farklı anlamları olan bir terimdir. İnsana ilişkin bir kavram olarak kültür, tarih içerisinde yaratılan bir anlam ve önem sistemidir. Bir grup insanın bireysel ve toplu yaşamlarını anlamada, düzenlemede ve yapılandırmada kullandıkları bir inançlar ve adetler sistemidir. Kültür (ekin, eski dilde hars) kavramının tanımı şu şekildedir: Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü.

Kültür sözcüğünün oldukça uzun bir tarihçesi vardır. Kültür sözcüğü Latince "culture" dan gelir. Cultura, inşa etmek, işlemek, süslemek, bakmak anlamlarına gelen Colere'den türetilmiştir. Türk Dil Kurumu sözlüğü bu kelimeye “ekin” karşılığını vermiştir. Kültürün oluşmasında ikili bir süreç vardır; birinci süreçte insan pasif ve alıcı konumdadır. Belli bir coğrafi çevrede yaşıyor, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını orada gideriyordur. Doğayla kurulan bu öncül ilişki, yani ihtiyaçları doğrultusunda edindiği bilgi, dili, davranışları ve maddi üretim ve tüketim aletleri kültürün yaratılmasında birinci aşama olarak karşımıza çıkar. İkinci aşamada ise insan alıcı konumdan çıkar ve üretmeye başlar; yani yaşadığı çevreye etkin ve aktif bir güç olarak katılır. Bu süreç ilk aletlerin yaratılmasıyla sınırlı olarak başlayıp, Neolitik Çağ’la birlikte hız kazanmıştır. Kültür birikimle birlikte ivmesi artan bir toplumsal yapı bileşenidir (Kutaniş 2010). Giderek her nesil miras aldığı kültüre maddi ve manevi bir katkı yapar ve onu kendinden sonrakilere miras bırakır. Ancak, bugünkü anlamda kültür kelimesini ilk kez Voltaire kullanmıştır. Voltaire’e göre “culture”, insan zekâsının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamına gelmektedir. Sözcük buradan Almanca ’ya geçmiş ve 1973 tarihli bir Alman sözlüğünde “cultur” olarak kullanılmıştır. Daha sonra bu sözcük, diğer milletlerin sözlüklerine de geçerek “kültür” haline gelmiştir (Eroğlu 1982, 187).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2018), kültürü “bir toplumun manevi varlığını ve düşünce birliğini meydana getiren ve sanat mahsullerinin, ananelerin bütünü olarak tanımlamaktadır. Bu tanım oldukça geniş kapsamlıdır ve sayılamayacak kadar çok unsurları, ortak değer yargılarını ve davranış biçimlerini içermektedir. Kültürler, kültür kavramına ilişkin olarak bir sıfat halini ifade etmektedir. Tek başına kullanıldığında kültür, aşağı yukarı insan yaşamının tümünü ifade eder. Kültürler kavramı ise, kültürün oluşum yönüne atıfta bulunmaktadır. Örgüt kültürü, iş kültürü, siyasi ve akademik kültür terimleri yaşamın ilgi alanlarını, kavramlaştırma, sınırlama, yapılanma ve düzenlenme biçimleri de dâhil denetleyen inanç ve adetler için kullanılır.

Kültür, tarihsel toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür. Toplumsal kültürün etkileri, organizasyonlar arasındaki farklılıkların ve benzerliklerin de kaynağıdır. Toplumsal kültür bireylerin tutum ve davranışlarını, iyilik ve kötülük algılarını belirleyen ve yaşam felsefelerini biçimlendiren elbette tek öge değildir, ancak çok önemli bir parametredir. Bununla beraber toplumsal kültürün bireylerin tutum ve davranışları, algıları ve aidiyet duyguları üzerindeki etkilerinin ortaya koyulabilmesi, özellikle içinde bulunduğumuz endüstri sonrası toplumda yani yenedünya düzeninde pek kolay değildir. Çünkü günümüzde tüm dünya ulusları küreselleşmenin ve izomorfizmin (kurumsallaşma) etkisi altındadır. Nitekim toplumsal kültür bireylerin kişisel tutum ve davranışlarının belirlenmesinde ne kadar belirleyicidir? Küreselleşme ve onun başat aktörleri özellikle içinde bulunduğumuz bu bilgi çağında bu kadar etkili iken, gerçekten bir kültürel farklılaşmadan bahsedebilir mi, yoksa var olan olgu aslında bir kültürel izomorfizm midir? Hakikatte tüm bu olup bitenler Talcot-Parsons’un evrenselcilik-özelcilik ikileminin evrenselcilik lehine bir değişim sürecinin sancularından mı ibarettir?

Bireyler kültürü sosyalleşme süreciyle kazanırlar. Dolayısıyla kültürel farklılıkların bireylerin kabul ve aidiyetleri üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi için öncelikle kültür kavramının bileşenlerinin anlaşılması icap eder. Hofstede kültürü, bir grup insanı diğerlerinden ayıran bir zihinsel programlama olarak tanımlamaktadır. Ülkemizde kültürü sistemli olarak ilk tanımlayan ilk kişi Ziya Gökalp olmuştur. Ziya Gökalp kültürü, bir topluma ait sanat, dini gelenekler ve adetler olarak tanımlamış ve kültürün milli olduğunu ileri sürmüştür. İnsanlar doğduğunda herhangi bir kültüre sahip değildir, kültür öğrenilen bir olgudur. Dolayısıyla, kültürün kazanılması ilk önce ailede başlar, sonra toplumsal süreçte devam eder. Diğer bir ifadeyle, kültür içgüdüsel ve kalıtsal olmayıp bireyin doğduktan sonraki yaşantısında kazandığı alışkanlıklar, davranış ve tepki eğilimleridir. Kültür, toplumlarda yaşayan insanlar tarafından oluşturulur ve ortaklaşa paylaşılır. Bu onun toplumsal özelliğe sahip olmasından kaynaklanır. Kültür bir toplumun örf ve adetlerinin tümüdür. Örfler bir toplumun kökleriyle bağlarını korur, adetler ise zamana uyumunu mümkün kılar.

Kültür konusu, sosyolojinin temel başlıklarından birisidir. Sosyolojik olarak, kültür bizi saran, insanlardan öğrendiğimiz toplumsal mirastır. Kültür, bilgiyi, sanatı, ahlâkı, hukuku, örf ve âdetleri kapsadığı gibi, insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün kabiliyet ve

alışkanlıkları da içine alan bir bütündür. Kültür ırkla değil, ama eğitim ve öğretim ile kazanılır ve sosyal miras olarak aktarılır (Erkal 1982, 65).

Tek başına kullanıldığında kültür, aşağı yukarı insan yaşamının tümünü ifade eder. Kültürler kavramı ise, kültürün oluşum yönüne atıfta bulunmaktadır. Kültür, insanın meydana getirdiği bir şey ve insani yaşamın şartıdır. “Kültür” olgusu: İnsan gruplarının özgün yapılarını ortaya koyan, yaratılan ve aktarılan sembollerle ifade edilen düşünce, duygu ve davranış biçimleridir; kültürün temelini geleneksel görüşler (tarihsel süreçte oluşmuş ve seçilmiş) ve özellikle onlara atfedilen değerler oluşturmaktadır (Aycan ve Kanungo 2000, 28).

Denilebilir ki, insan kültürü meydana getirir, fakat kültür de insanı ve insana ait olanları etkiler. Bu durum ise kültürleşme sayesinde gerçekleşir. Kültürün içe dönüşüm süreci de denilen kültürleşme, kişinin ve ait olduğu kümelerin kendi kültürünü oluşturan düşünce, eylem ve duygu biçimlerini özümsemesidir. Böylece toplumsal kültür organizasyonları etkiler ve organizasyonlar arasındaki benzerliklerin kaynağını teşkil eder. Kültür; insanların bir arada ortaya çıkardığı fikir ve sanatların, inanç ve geleneklerin, düşünce kalıplarının yani nosyon ve formasyonlarının topyekûn bir bütünü olarak tanımlanabilir ve insana ait tüm yapıları etkiler ve belirler.

Hofstede'nin 42 ülkeyi kapsayan araştırması ve ülkelerarası farklılıkları belirlemede kullandığı dört boyutu (güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma, bireycilik/kolektivizm ve erkek kültür/dişi kültür) bu alanda en çok bilinen çalışmadır (Hofstede, 2001:31). Bu araştırma ve benzer çalışmalarda ulaşılan genel sonuç; toplumsal kültürel değerlerinin bireylerin genel tutum ve tavırları üzerinde etkili olduğudur.

Kültürleşme veya akültürasyon, bir kültürel yapının veya bir kültür unsurunun başka bir kültürle karşılaşması sırasında birbirlerini karşılıklı bir biçimde etkilemelerine denir. Doğu kültürünün, Batı kültürü karşısında yaşadığı ise bir kültürleşme süreci değildir. Batıyla ekonomik anlamda yakınlaşmanın sonucunda transfer edilen teknolojik ürünler ve onlara dayalı üretim anlayışı, kültürün önemli bir ögesi olan geleneksel ürünleri ve alışkanlıkları bir daha geri gelmemek üzere yok etmektedir. Bu durum; bir kültürel melezleşme, bir diğer ifadeyle bir hibritleşme sürecini ortaya çıkarmaktadır. Sanayi sonrası toplum artık alelâde bir toplum değildir. Sanayi sonrası toplum, manipüle edilen, oluşturulan, ihtiyaçları ve beklentileri önceden ustaca tasarlanan bir toplumdur. Bu sayede internet ortamında sosyal paylaşım siteleri vasıtasıyla devrimler organize edilebilmektedir. Toplum hem bir örgütün çalışanı, hem de sıradan vatandaşlar toplamı olarak ihtiyaçları, zevkleri, tercihleri belirlenen bir meta haline gelmektedir. İşte burada vurgulanan benzeşim, hem bireyler hem de örgütler için, totolojik olarak bir izomorfizm ortaya çıkarmaktadır.

Küreselleşme süreci, eş zamanlı olarak, iki kültür görüntüsü sunmaktadır. Bunlardan ilki "tikel kültürün" üst sınırlarına ulaşmaktadır. Bu üst sınır ise küredir. Tüm heterojen kültürler, dünyayı kapsayan hâkim kültürün içinde erimektedir. Bu kültür görüntüsü, küresel mekânın fethedilmesini içermektedir. İkinci görüntü ise, kültürlerin sıkışması ile ilgilidir. Farklı kültürler, hiçbir örgütleyici prensip olmaksızın yan yana akmaktadır. Giderek artan kültürel hareketlilik ve karmaşa içeren küresel alan, kültürün küreselleşmesinin temel dinamiğini esasen, teknolojik gelişmeler ve ekonomi kaynaklı olayların dünya toplumlarında türdeş bir biçimde algılanmasıdır (Aslanoğlu 1998,48).

Kültür ya da kültürsüzlük ürünleri, dijital belleklere kaydedilmiş ses ve görüntülerle, her yerde kültürel hayatın belirleyicisi ögesi haline gelmekte, yerli kültürler, makyajlanmış, ambalajlanmış ve tanınan bir imaja kavuşturulmuş kültür formları karşısında, kendi isimlerini değiştirmekte ve kendi kendilerinin gerçekliğini yadsımaktadır. Küreselleşme sürecinde aslında diyebilmek mümkündür ki, dünyanın büyük bir bölümü, Batı ve de özellikle Amerikan kültürünün etkisi altındadır. Uluslararası ilişkilerde nasıl coğrafi konumlandırmalar ve değerlendirmeler Greenwich'e göre yapılırsa, toplum biliminde de bakış açılarını belirleyen Batı merkezli değerlendirmelerdir. Hatta Japon tipi yönetime bile yazında Amerikan Tipi yönetim tarzı ile farklılığı nispetinde atıf yapılmaktadır. Denilebilir ki küreselleşme etkisi ile toplumlar esasında hangi kültürel çevrede yaşarsa yaşasın bir izomorfizm içindedirler ve en azından yapısal olarak birbirlerine benzemektedirler. Bu bir yönüyle adaptasyon kuramlarının bir sonucudur. Küreselleşme bu bakımdan özü itibarıyla yapısal olarak temelde bir ikileme sahiptir (Gökbunar 1999). Küreselleşme bir taraftan kültürel farklılıkları vurgularken, diğer taraftan da örgütleri birbirine yakınlaştırmakta ve benzeşim (izomorfizm) sağlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI ve YÖNTEMİ

Araştırma, Viyana’da ikâmet eden Türkiye kökenli Avusturya’lıların sosyal yaşadıkları ülkeye olan aidiyetlerini ve entegrasyon düzeylerini değerlendirmek üzere gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Temmuz 2019 ile Eylül 2019 tarihleri arasında üniversite mezunu 9’u kadın ve 9’u erkek on sekiz Türkiye kökenli Avusturya’lı ile görüşülmüş ve kendileriyle Zvalloni (1984) "Sosyal Kimlik Envanteri" nden esinlenilerek, muhatapların etnik aidiyet ve aile kökeni olarak Türk olmaları nedeniyle Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türkleri yakından ve içeriden; eş, partner, iş ve okul arkadaşlarının Avusturyalıları olması nedeniyle de dışarıdan bir göz olarak gözleme imkânına sahip olmaları sebebiyle Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türkler ile ilgili olarak; kapalı ve açık toplum paradigması, kolektif kültür bilinci, eğitim, din ve politika ile ilgili tutum ve dış algıları ile ilgili nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yukarıda izah edilen başlıklar altında toplu olarak bazen birkaç, bazen daha fazla kişiyle sohbet ortamında yapılmıştır. Bu kapsamda toplam on sekiz ayrı kişinin görüşlerine başvurulmuştur.

Viyana’da yaşayan Türkiye kökenli Avusturya’lıların sosyal aidiyet algısını ölçmeyi amaç edinen çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda mülakata katılan kişilerin özelliklerini ortaya koyan 6 adet soru sorulmuştur. İkinci kısımda ise mülakata katılan personelin gözünden ve değerlendirmelerinden, Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türklerin sosyal aidiyet algısını ölçmek için muhataplara yöneltilen açık uçlu sorular neticesinde elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayırt eden temel özellik, sohbet ortamında gerçekleştirilen görüşmelerin neticesinde elde edilen bilgi ve bulguların yine, sohbet ortamında tasnif edilmesi ve gerekçelendirilmeye çalışılmasıdır.

Araştırmanın Problem Cümlesi

Avusturya’da yaşayan Türk toplumunun, diğer topluluklarla mukayese edildiğinde daha fazla geleneklerine bağlı, içine kapanık ve kapalı, entegrasyon sorunu yaşayan, kolektif kültür anlayışının yerleşik olduğu, maddiyata düşkün, gösteriş meraklısı, gelenek ve göreneklerine aşırı bağlı, milliyetçilik ve dini angajmanları yüksek bir toplum olduğu algısı yaygındır. Bu çalışma bu algının hem ne kadarının gerçeği karşıladığının açıklanması, hem de toplumsal gelişme ve kaynaşmanın pekiştirilmesine katkı sağlamak ve benimsenecek sosyo-kültürel politikalar için bir referans olması çabası ile gerçekleştirilmiştir.

1. Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türkler genel manada ve göreceli olarak kapalı toplum özelliği taşırlar mı?
2. Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türkler içinde yaşadıkları topluma entegre olmaktan ziyade, toplumun geri kalanını kendilerine entegre etme çabasında mıdır?
3. Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türkler arasında kolektif kimlik paradigmasının etkisi altında komün bir hayat mı yaşarlar?
4. Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türklerin dini ve politik algı ve angajmanları göreceli olarak yüksek midir?
5. Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türklerin örgün eğitim başarıları göreceli olarak düşük müdür?
6. Viyana’da yaşayan Avusturya’lı Türklerin Almanca dil ve iletişim becerileri göreceli olarak düşük müdür?

Sayıtlar

Bu araştırmanın varsayımları aşağıdaki gibidir.

Mülakatlar sırasında görüşülen kişilerin doğru ve samimi kanaatlerini dile getirmeleri için gerekli koşullar sağlanmıştır.

Kullanılan nitel araştırma tekniği bu çalışmanın amacına uygundur.

Sınırlamalar

Araştırmanın iki temel sınırlılığı vardır.

Konuya ilişkin sınırlılık: Bu araştırma Viyana’da yaşamakta olan on sekiz Avusturyalı Türk’ün görüşülen kavramlar ve temalarla ilgili olarak bilgi, görgü ve tecrübeleri ile yazar olarak şahsının bilgi ve tecrübeleriyle sınırlıdır.

Kişilere ait sınırlılık: Araştırma için geliştirilen bilgi toplama araçlarının, verilerin işlenmesinde kullanılan mülakat tekniğinin ve bilgi ve değerlendirmelerin süzülmesinin yeterlilik dereceleri, mülakata iştirak eden kişilerin verdikleri cevaplarla sınırlıdır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu çalışma ile Avusturya’da yaşayan Avusturyalı Türklerin, sosyal aidiyet algıları üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın önemi, tanımlamaların bizzat Avusturya’da yaşayan Avusturyalı Türkler tarafından yapılmasıdır. Bu yönüyle çalışmanın analiz birimi ve gözlemcilerinin Viyana’da yaşayan Avusturyalı Türkler olması çalışmayı orijinal yapmaktadır.

Araştırmanın Demografik Değişkenleri

Tablo 1. Demografik Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

1.Cinsiyet	Sayı	1.Cinsiyet	Sayı
Kadın	9	Erkek	9
2.Yaş Durumu	Sıklık	2.Yaş Durumu	Sıklık
25-45	9	19-35	9
3.Evlilik Durumu	Sayı	3.Evlilik Durumu	Sayı
Bekar	4	Bekar	5
Evli/Partner	5	Evli/Partner	3
Boşanmış Dul	-	Boşanmış Dul	1
4.Eğitim Durumu	Sayı	4.Eğitim Durumu	Sayı
Lisans	2	Lisans	4
Yüksek Lisans	5	Yüksek Lisans	4
Doktora	2	Doktora	1
6.Almanca seviyesi	Sayı	6.Almanca seviyesi	Sayı
Ana/İlk dil	9	Ana/İlk dil	9

Araştırma örnekleminin bazı demografik değişkenlere göre tanımlanabilmesinden hareketle, altı sorudan oluşan kişisel bilgi formu oluşturulmuştur. Kişisel bilgi formunda; cinsiyet, yaş, eğitim, Almanca lisan seviyesi ile ilgili sorular bulunmaktadır. Tablo 1’de görüldüğü üzere, mülakat grubunu oluşturan kişilerin, 9’u (% 50) kadın; 9’u (% 50) erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Araştırma örnekleminin yaş aralığı 25 ile 45’dir. Mülakat grubunu oluşturan personelin tamamı lisans ve üzeri eğitime sahiptir, Almanca ve Türkçeyi ana dilleri olarak konuşabilmektedirler.

Sosyal Aidiyet Algısı Envanteri

Toplumsal Uyum ve Bütünleşme bağlamında Viyana’da yaşayan Avusturyalı Türklerin sosyal aidiyet algısını ölçmeye ilişkin yapılan envanter çalışmasına yönelik anket ve açık uçlu sorular ve verilen yanıtlar aşağıda sunulmuştur. Söz konusu soru kümesi Zvalloni’nin Sosyal Aidiyet Envanterinden esinlenerek ve adapte edilerek oluşturulmuştur. Sosyolojik manada kimlik (Bilgin 1995), toplum tarafından bireye atfedilen aidiyet parametrelerini ifade eder. Sosyal aidiyeti belirleyen unsurlardan bazıları bireyin cinsiyeti, etnik kökeni ve mesleği, yaşam biçimi, aile mensubiyeti, politik tavrı, dinlerle olan münasebetidir.

Zvalloni’nin (1984) Sosyal Kimlik Envanteri bireylerin sosyal aidiyetlerine yönelik algı, duygu ve düşüncelerinin açıklanmasında sıklıkla kullanılan temel bir başvuru kaynağıdır. Mariza Zvalloni, 1929 yılında dünyaya gelmiş bir sosyologdur. Profesyonel meslek hayatı boyunca, sosyal kimlik üzerine yapılan birçok araştırma yönetmiştir. Zavolloni tarafından geliştirilen Sosyal Kimlik Envanteri, bireyin sübjektif dünyası ile objektif dünyası arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacı ile geliştirilmiştir. Bu bölümde Avusturyalı Türklerin sosyal aidiyet algıları üzerine yapılan değerlendirmede de konunun kapsam ve yapısına uygun olması sebebi ile Zavolloni tarafından geliştirilen Sosyal Kimlik

Envanterinden istifade edilecektir. Bu bölümde, Zvalloni’nin Sosyal Kimlik Envanterinden istifade ile, Avusturyalı Türkler için Türk veya Avusturya kimliğine sahip olmanın, sosyal aidiyetin diğer unsurları üzerindeki etkisi ve bireyin davranışlarını ne ölçüde şekillendirdiğini anlamlandırma fırsatı bulacağız. Uygulamalı sosyal bilim araştırmalarının temel zorluklarından birincisi bireylerin kendilerini saklaması, gerçek duygu ve düşüncelerini gizlemeleridir. Bu sebeple bu çalışmada uzman görüşlerinden istifade edilmiştir. Bu kapsamda Avusturyalı Türklerin sosyal aidiyet algıları, açık uçlu sorular marifetiyle, yüksek öğrenim görmüş, Almanca ve Türkçeyi anadili olarak konuşabilen, her iki topluma da entegre olmuş kişilerin gözlem ve değerlendirmeleri üzerinden ölçülmeye çalışılmıştır. Bunun için açık uçlu sorular muhataplara sohbet ortamında yöneltilerek, serbest çağrışım yöntemi ile bireylerin zihin dünyaları aralanmaya çalışılmıştır. Böylece bireylerin genelde diğer Avusturyalı Türklerin sosyal aidiyetlerine yönelik algıları, kanaatleri ve tarifleri üzerinden bir çalışma yürütülmüştür.

AVUSTURYALI TÜRKLERİN SOSYAL AİDİYET ALGILARINA YÖNELİK BULGULARIN KATEGORİK OLARAK YORUMLANMASI

Bu bölümde Avusturya’da yaşayan Türk toplumunun aile, meslek, din, sosyal hayat gibi sosyal aidiyet konularında hangi tutumlara sahip oldukları, yine Avusturyalı Türk toplumuna mensup bireylerin kendi kendilerini tarif biçimlerinden yola çıkılarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Entegrasyon asimilasyon demek değildir. Toplumlar kendilerine ait olanı, sosyo-kültürel zenginliklerini ve varlıklarını muhafaza ederek de içinde yaşadıkları toplumlara entegre olabilirler. Entegrasyonun ilk kuralı bireylerin yaşadıkları coğrafyayı ve insanlarını sevmesidir, nitekim sevgi takdir, ikircikli sevgi olmaz, bu sevginin tabiatına aykırıdır.

Bu bölümde Avusturya’da yaşayan Türk toplumunun asimile olma ve benliklerini yitirme korkularından bertaraf edilerek, kendilerini içinde yaşadıkları topluma daha fazla ait görmelerinin önündeki engellerin kaldırılarak özgüvenlerinin artırılması ve nihayetinde bir ev sahibi psikolojisi içerisinde yaşadıkları toplumu daha fazla benimsemeleri ve kaynaşmalarının sağlanması maksadıyla bir durum tespiti yapılmıştır.

Avusturya’da özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası işgalin sona erdiği 1955 yılından sonra temelleri atılan ve 1960’lı yılların sonlarından itibaren ivmelenen ekonomik bir genişleme meydana gelir, yeni fabrikalar kurulur, kapasite kullanım oranları ve üretim kapasiteleri artar. Yaşanan ekonomik patlama nedeniyle Avusturya Federal Hükümeti tarafından işçi ihtiyacının karşılanması maksadıyla, 15 Mayıs 1964 tarihinde Türkiye ile ilgili ikili bir anlaşma imzalanır (Boswell 2003). Bu anlaşmaya göre başlangıçta geçici işçi statüsüyle birçok Türk Avusturya’ya göç eder. Bununla birlikte 1970’lerin başında yabancı işçi alımları durdurulur ve hatta birçok yabancı işçinin işine son verilir, tazminatları ödenir ve ülkelerine geri gönderilirler. Elbette 1973 ve 1974 yıllarında yaşanan dünya petrol krizinin ve bu krizin tüm dünyada yarattığı ekonomik daralmanın bunda etkisi büyüktür. Ne var ki, Avusturya’ya geçici işçi statüsü ile gelen Türklerin birçoğu Türkiye’ye geri dönmezler, zaman içerisinde kalıcı olarak ülkeye yerleşir, Avusturya’da aile, düzen ve yeni bir yaşam kurarlar.

Avusturya’da Yabancılar İstihdam Yasası ise 1975 yılında kabul edilir. 1980’lerin ortalarından itibaren tekrar büyüyen bir ekonomiye sahip olan Avusturya’da yine işçi ihtiyacı baş gösterir ve bunun üzerine Türkiye’ye kesin dönüş yapan birçok Türk işçiye ilave olarak daha birçokları tekrar Avusturya’ya işçi olarak gelir.

Halen Türk göçmenler ve aileleri, Avusturya nüfusu içinde önemli bir azınlığı temsil etmektedirler. Avusturya’da üç yüz bin kadar Türkiye kökenli nüfus yaşamaktadır. Bu nüfusun üçte biri Viyana’da yaşamına devam etmektedir. Viyana’dan sonra Türklerin en kalabalık yaşadığı eyaletler, Türk nüfusu çokluğuna göre sırasıyla Aşağı Avusturya, Vorarlberg, Yukarı Avusturya, Tirol, Salzburg, Steiermark, Burgenland ve Kärnten eyaletleridir.

Avusturya’da yaşayan Türklerin birçoğu Avusturya vatandaşı olmuşlardır. Avusturya çifte vatandaşlığı kabul etmemektedir. Ancak bu olumsuz durum Türkiye Cumhuriyeti tarafından çıkarılan bir kanunla bertaraf edilmiştir. Avusturya vatandaşı olmak suretiyle Türkiye vatandaşlığını kaybeden Türkiyeli göçmenler, Haziran 1995 tarihinden itibaren, kendilerine Türkiye Cumhuriyeti tarafından

verilen Mavi Kart ile anavatanlarında, devlet memuru olma, seçme ve seçilme hakkı hariç, yaşama, çalışma ve mülk edinme gibi tüm haklara sahiptirler.

Uluslararası Azınlık Hakları Grubu tarafından yayınlanan 2018 tarihli bir rapora göre, Avusturya'daki Türkiye kökenli toplam insan sayısının yaklaşık iki yüz bin ile üç yüz bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Buna ilave olarak, yaklaşık ve tahminen kırk bin Türkiye kökenli göçmenin de Avusturya'da vatandaş ve oturma sahibi olmadan yaşadığı değerlendirilmektedir. Avusturya'da yaşayan Türkiyeli göçmenler, Avusturya'da yaşayan en kalabalık nüfusa sahip Müslüman topluluktur. Avusturyalı Türk tabiri hem Avusturya'da yaşayan Türk vatandaşları, hem de Avusturya vatandaşlığına sahip etnik Türkleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkler Avusturya'da, Alman ve Sırp kökenli nüfustan sonraki en kalabalık üçüncü göçmen toplumunu teşkil etmektedirler.

Avusturya Göçmen Bakanlığı, İstatistik Anketleri Göç ve Entegrasyon Başkanlığı tarafından hazırlanan bir rapora göre, Avusturya'da yaşayan göçmen nüfusun yaklaşık yüzde yetmiş kendilerini Avusturya'ya ait hissettiklerini ifade etmektedirler. Bu oran Türk göçmen nüfus arasında ise sadece yüzde otuz civarındadır. Avusturya Göçmen Bakanlığının bu kapsamdaki değerlendirmesi, eğitim durumu ile yaşanan ülkeye kendini ait hissetme duygusu arasında doğrusal bir ilişki olduğu önermesi ile açıklanmaktadır. Yani Avusturya Göçmen Bakanlığı, Türk Göçmen nüfusun ülkeye aidiyet duygularının düşük olmasının nedenini basitçe ve muğlak bir şekilde Avusturyalı Türklerin sahip oldukları göreceli düşük eğitim seviyesine bağlamaktadır.

Esasen, eski Yugoslavya, Polonya veya Romanya'dan gelen göçmenlerin kendilerini tarihsel ve dini kodları sebebiyle Avusturya'ya daha fazla ait hissetmeleri anlaşılabilir bir olgudur. Bununla birlikte, Türkiyeli göçmen nüfusunun ülkeye aidiyeti noktasında, Avusturya Göçmen Bakanlığı tarafından aktarılan bu sonuç sübjektif bir şekilde ve ziyadesiyle bir ön yargı ile Türklerin Avrupa'ya entegre olmaktan ziyade, Avrupa'yı Türkiye'ye entegre etmeye çalıştıkları paradigmasını meşrulaştırma çabasıdır.

Etnik kimlik (Bilgin 1985,51), belirli bir topluluğun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırt eden bir aidiyet duygusu olarak tanımlanır. Bu duygu topluluk üyelerinin kendilerini belirli bir "biz" in mensupları olarak "onlar" dan farklılıklarını vurgulayarak kendi içlerinde birleştirmektedir.

Her birey doğuştan belli bir aileye, cinsiyete, dine ya da bir etnik gruba veya ülkeye sahiptir. Bireyler yetişkin dönemde ise belli bir mesleğe ve sosyal statüye sahip olurlar. Birey tarafından sahip olunan bu temel üyelik grupları, sosyal aidiyet ve mensubiyetler, bireyin dünyaya gelmesinden itibaren zihinlerde kodlanarak, zamanla hem bireyin kendi kendisi, hem de diğerlerinin birey hakkındaki kanaatlerinin oluşmasına ve yerleşmesine imkân verir.

Hâkim kültürel paradigma çoğu kez sosyal aidiyeti oluşturan öğelerden birini, bazen de birkaçını diğerleri üzerinde temel belirleyici kriter olarak varsayar. Aralarında sosyal çatışma olan iki farklı etnik veya iki farklı mezhebe sahip toplum mensuplarının yaşadıkları coğrafyalarda sosyal aidiyetleri sadece köken aidiyetleri üzerinden kodlanır ve sahip olunan köken her şeyin üzerinde görülür. Böyle coğrafyalarda esasen sosyal aidiyet tuhaf bir şekilde, etnik ve dini mensubiyetin kendine ait bileşenlerinden ziyade karşıtlığı üzerinden oluşmaktadır.

Kapalı Toplum Paradigması

Kapalı ve açık toplumlarda insan ilişkileri farklıdır. Kapalı toplumlarda, dışlama ve diskriminasyon, açık toplumlarda ise, uzlaşma ve kabul edilme ilişkisi vardır. Kapalı toplumların ardında, herhangi bir biçimde, "seçilmiş halk" olma duygusu bulunur ve bu duygu uluslara ve ailelere taşınır; bu duygu, sosyal kimliğin simetriğidir. Üstünlüklerine inanan bu toplumun her üyesi, bu kimliğe ait oluşu dolayısıyla üstünlüğünü sübjektif olarak ilan edebildiğinden, bu kimlik popülerlik kazanır (Bilgin 1985, 53).

Oysa açık toplumlar, herkesin kendi gücüne göre haklarının ve çıkarlarının dengesine, bu hak ve çıkarların temsilinin ve toplumun uyusabilirliğine dayanır. Bir başka deyişle, kapalı toplumlar farklı dünyalarda, açık toplumlar ise aynı dünyada yaşarlar. Kapalı toplumun denklemi, içeriyle iş birliği, dışarıyla rekabettir; benzerleri arasında kalmak, toplum halinde yaşamının koşulu gibidir; tüm koşullarda, benzerlerinin lehine, diğerlerinin aleyhine bir tavır hâkimdir ve bunun yol açabileceği haksızlık dikkate alınmaz.

Avusturyalı Türk toplumunun kapalı bir toplum özelliği taşıdığı ifade eden muhataplar, ayrıca bu durumdan çok hoşnut olmadıklarını da belirtmektedirler ve yine birçoğu kendilerinde bu özelliğin olmadığını, çevrelerinde Türkler kadar veya daha fazla Avusturya’lı arkadaşlarının olduğunu, iş hayatında toplumun diğer tüm kesimleriyle iyi bir ilişki içinde olduklarını ifade etmektedirler. Ancak kendilerine düğün, doğum günü, cenaze gibi önemli faaliyetlerine genellikle kimlerin katıldığı veya tatil ve hafta sonu gibi boş zamanlarını daha çok kimlerle geçirdikleri, maddi veya manevi olarak sıkıntı yaşadıkları dönemlerde daha çok kimlerle dayanışma içine girdikleri gibi hususlarla ilgili sorular yönelttiğinde, genellikle Türk toplumu yanıtı alınmaktadır.

Kapalı bir toplum olma özelliği göstermesinden kaynaklanan bir sorunsal olarak Avusturya’lı Türklerin kendi aralarında sürekli bir rekabet geliştirdikleri söylenebilir. Avusturyalı Türkler için başarılı olma kriteri, arkadaş çevrelerine nispeten başarılı olma halini ifade eder. Onlar Avusturya toplumunun kalamı ile bir rekabet ilişkisi içinde değillerdir ve Türk olmayan toplumun başarıları diğer Türkleri rahatsız etmez. Paradoksal olarak tüm dayanışma duygularına rağmen, Avusturya’da bir Türkün en büyük rakibi yine bir Türk’tür. Denilebilir ki Türkler birbirlerinin daha çok iyi günlerinin değil, kötü günlerinin dostudur. Oscar Wilde şöyle der: "Dostun üzüntüsüne acı duyabilirsin. Bu kolaydır; ama dostun başarısına sempati duyabilmek, sağlam bir karakter gerektirir" (Wilde 2000, 138).

Bu rekabet çoğu kez kendisini gösteriş merakı olarak ortaya çıkarmaktadır. Banka kredi borcu veya leasing ile lüks araba veya aylık maaşının veya gelirinin birkaç katı değerinde akıllı telefonlar satın alma, bütçeye uygun olmamasına rağmen pahalı mekânlarda eğlenme davranışı, bir bakıma bir varoluş mücadelesinin güçlü bir sesidir. Diğer taraftan da Türk toplumu içinde yaşanan bir rekabetin yansımalarıdır. Gösterişli bir yaşam sürme arzusu, marka ve lüks tüketim merakı, en iyi şekilde giyinme, en iyi şekilde yaşama hevesi toplum içi yarışma duygusundan kaynaklanmaktadır.

Türk toplumu için temel başarı kriteri ekonomik üstünlüktür, para biriktirmek, para harcamak, yatırım yapmak gibi. Bu ise içinde başka çelişkiler barındırmaktır, bir taraftan parayı bu derece sevmek ve önemsemek, diğer taraftan havalı görünmek için lüks bir tüketim alışkanlığı. Bu noktada belki şunu ifade etmek gerekir, İtalya’da Roma’da, Avusturya’da Viyana’da Pandorf gibi uluslararası alışveriş merkezi ve outlet’lerinin ve çakma ürünlerin bir numaralı müşterileri eski doğu bloku üyesi ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin halklarıdır.

Toplum içi rekabet Türklerin kendi aralarında dayanışma içinde olmadıkları anlamına gelmez. Türklerin kendi aralarındaki rekabet özünde soyut bir olgudur, kolayca izah edilemez, hem vardır, hem de yoktur, kimse bu mevzuyu bir rekabet kavramlaştırması ile konuşmaz. Diğer taraftan, dayanışma ruhu bütün toplumlarda olduğu gibi Avusturya’lı Türkler arasında da ön planda yer almaktadır. Özünde, iş hayatında başarılı ve ailelerine düşkün olmak, eğitime önem vermek gibi özellikler dayanışma içinde olmanın göstergeleridir, fakat bu meziyetler sadece Türk toplumuna ait belirgin özellikler arasında sayılamaz. Her toplum kendinde bu özelliklerin olduğuna inanır.

Avusturya’da herkes devlet güvencesindedir. Avusturya devlet sisteminin bir gereği olarak, sosyal yardım fonları marifetiyle her bir aileyi asgari geçim indeksine uygun bir biçimde mali olarak desteklemekte, toplumun her bir ferdi için sağlık sigortası yapmaktadır. Bunun için Avusturyalı Türklerin birbirleriyle dayanışmaları daha çok manevi bir dayanışmadır. Türkiye kökenli olmak, güvenilir olmak ve dayanışma içinde olmak olarak tanımlanmaktadır. Bu güveni sarsan Türkler kendi toplumundan dışlanmakta ve yalnızlığa mahkûm edilmektedir.

Avusturya’da tanıdık, arkadaş ve dost kavramları tamamen birbirinden farklı ve aralarında keskin çizgiler olan kavramlardır. Avusturya kültüründe her gün rastladığınız ve selam verdiğiniz kişi sizin bir tanıdığınızdır. İş yerinde beraber çalıştığınız bir kimse iş arkadaşınız, meslektaşınız veya sadece arkadaşınızdır. Ancak serbest zamanlarınızda beraber vakit geçirdiğiniz, evlerine ziyarete gittiğiniz, önemli günlerinize davet ettiğiniz, gerektiğinde yardım talep edebildiğiniz kişi ise dostunuzdur. Bu olgu çoğu zaman Avusturyalı Türklerin diğer toplumlarla olan münasebetlerinde hata ile davranmalarına, yersiz beklenti içine girmelerine ve hayal kırıklığı yaşamalarına neden olan bir husustur. Yaşanan burukluğun en olumsuz sonucu ise, bireylerin sonrasında Avusturya toplumunun diğer fertleri ile de ilişkilerinde tutuk davranmaları, temasa geçmekten kendilerini alıkoymaları ve kendi sosyal yaşamlarını görünmez bir çizgi ile sınırlandırmalarıdır.

Görüşmeler esnasında muhataplardan kapalı toplum kavramını açmaları talep edilince verilen yanıt, Türk olmayanlarla sosyal hayatta fazla beraber olmamak olarak ifade edilmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, kapalı toplum kavramı ile eşanlamlı olarak algılanan diğer bir tema ise entegrasyon kavramı olmuştur. Muhataplar genellikle toplum üzerinden yaptıkları kapalı tanımlamasıyla, hem birey olarak içine kapalılık halini, hem de Avusturya toplumuna entegre olamama durumunu kast ettiklerini ifade etmişlerdir.

Genel olarak Avusturyalı Türkler için kapalı bir toplum tanımlaması yapıp, kendisinde bu özelliğin olmadığını ifade eden muhataplar düzenli iş sahibi, entelektüel seviyeleri yüksek, dil problemi olmayan, kamu ve özel sektörde kendi ihtiyaçlarını kimseden yardım talep etmeye ihtiyaç duymadan karşılayabilen, birey olarak kendilerini Avusturya'lı hemcinsleri ve yaşlılarından farklı görmeyen kişilerdir.

Diğer taraftan Avusturyalı Türk toplumu için kapalı bir toplum değerlendirmesi yapan, bu özelliği olumluyan ve kendisinde de bu özelliğin olduğunu düşünen kesim, esasen kendilerinin Avusturya toplumuna yeterince entegre olduklarını ve önemli miktarda katma değer sağladıklarını, ancak Avusturya'nın genel kültürel değerlerini ve yaşam şeklini beğenmediklerini ifade etmektedirler. Bu kesim kendilerinin Avusturya ekonomisi için kritik öneme sahip olduklarını, bu yüzden Avusturya'nın kendilerine yaşam standardı ve entegrasyonla alakalı bir baskı yapmaya hakkı olmadığını iddia etmektedirler.

Bununla birlikte Avusturya'lı Türklerin neredeyse tamamı Avusturya Devleti'ne, özünde imparatorluk bakiyesi kadim bir devlet olarak diğer birçok Avrupa Devleti'nden çok önce, yabancı İslam nüfusuna ibadethane açma ve ibadet etme hakkı verdiği, daha da ilerisi inandıkları dinin dili veya kendi ana dillerinde ibadet etme hakkını tanıdığı için müteşekkirdirler. İlave olarak Avusturya, kamu hizmetlerinden istifade noktasında dil sorunu olan toplum mensupları için çevirmen imkânı da vermektedir. Ayrıca özel ve kamu kesiminde herkesin icabında kendi lisanını kullanması da serbesttir. Hatta okullarda öğrencilere kendi ana dilleriyle ilgili takviye ders imkânı da sunulmaktadır.

İşin özü Avusturyalı Türklerin çoğunluğu kendisini Avusturya toplumundan geri çeken kişilerin esasında millî ve dini kaygı ve endişelerinden dolayı değil, iletişim kurma kapasitelerinin sınırlı olması dolayısıyla kendilerini geri çektiklerini ifade etmektedirler. Yine Avusturyalı Türklerin hâkim görüşüne göre, gerçekte ihmal edilebilecek seviyede pek az kişi sadece önyargıları veya sahip oldukları taassup dolayısıyla iletişim kurmakta ve entegre olmakta zorlanmaktadır.

Entegrasyon nihayetinde toplumun genel kaidelerine uyum gösterme, kanunlara ve nizamlara uyma ile alakalı bir hadisedir. İletişim kurma ise sosyal ilişki kurma ile ilgilidir, bireyin karşısındaki kişiyi sosyal bir varlık olarak muhatap alması durumudur. Bu noktada Avusturyalı Türklerin genel manada bir entegrasyon sorunu olmadığı, ancak iletişim konusunda bilhassa lisan bilgisi ve kısmen kültürel farklılıklardan dolayı bir kendini çekme ve içine kapanma hâlinin hâkim olduğu ifade edilmektedir.

Kolektif Kimlik Paradigması

Kolektif bellek (Bilgin 1995, 63) literatürde bir topluluk tarafından yaşanmış ve içselleştirilmiş deneyimlerin bilinçli olan veya olmayan anıların bütünüdür. Kolektif bellek, topluluğun geçmişinden kalanı, süregelen ve ne yaptığını ifade etmektedir. Bir grup veya topluluğun kimliğini tanımlama çabaları, onların zorunlu olarak geçmişlerine bakmalarını içermektedir. Bu anlamda kolektif kimlik, aynı zamanda bir dolaylılık ve bir uzun sürelilik, bir yapı ve bir konjonktür ifade etmektedir.

Kimlik olgusu irdelendiğinde sosyal bütünleşme ve farklılaşma kavramları kimlik arayışının iki yüzü gibi düşünülebilir. Çünkü birey kimliğini çoğu kez ne olduğu üzerinden değil, tersine ne olmadığından sunumundan hareketle ortaya koymaya çalışmaktadır. Misal özellikle geri kalmış demokrasilerde siyasi parti liderleri icraatlarından ve projelerinden ziyade rakiplerini eleştirmek üzerinden siyasi bir söylem geliştirirler. Farklılaşma ve bütünleşme kavramlarının her ikisi de, bireyin sosyal kimliğinin oluşmasında rol oynamaktadır. Farklılık ve karşıtlık üzerinden geliştirilen, kişisel özgünlük arayışı, özünde bir benlik arayışıdır.

Ancak pratikte bu anlayış birbirine benzeyen, benliklerini yitirmiş, sorgulayamayan, bireyselleşme başarısı gösterememiş, ergenlikte takılmış ve olgunlaşmamış, komün** anlayışına sahip kitleleri

** Hemşerilik anlayışı içinde yaşayan insanlardan oluşan topluluklardır.

ortaya çıkarır. Böyle bir anlayış bireyin zamanla silik ve etkisiz bir şahsiyete dönüşmesine sebep olur. Bir tür silinme ya da görülmeme duygusu yaşayan birey, kendi etrafındakilerle ve grup üyeleriyle aşırı benzerlikten ve anonimlikten bir çıkış yolu arayacaktır.

Özgün olma arayışı, bireyin kendisi ile diğerleri arasında bir fark oluşturma güdüsünü tetikler; bu motivasyonla bireyler diğerlerinin yapmadığı veya yapmakta zorlandığı etkinliklere yönelirler. Ne var ki, yaşadıkları doyumsuzluk düzelmez, çünkü bu sefer de kimliklerini içinde buldukları yakın çevrelerine geliştirdikleri eleştiri ve karşıtlık üzerinden şekillendirmeye çalışmışlardır. Neticede bir çatışma üzerinden üretilen ve bu sebeple olgunlaşmamış, tutarsız kalmış hiçbir çaba, bireyin çevresinde geliştirmek istediği huzur ve uyum ortamının yerleşmesine katkı sağlamaz.

Bu anlamda genelde Avusturyalı Türkler için Türk kimliğine sahip olmak veya Türk olmak güvenli bir limana sığınmak gibidir. Türklük, kendilerini koruyan, Hristiyan çoğunluk içinde kaybolmalarına mâni olan bir kuvvettir. Bu sebeple Türk olmak kadar, Türk olarak kalabilmek de önemlidir. Türk olmanın esası olarak görülen sadece Türkler arasındaki evliliklerin yapılması, Türkler arasından dostlar seçilmesi, Türklerle dayanışma içinde olunması, sadece Türk toplumuna ait yöresel ve dini derneklerde vakit geçirilmesi hususları daha iyi anlaşılabilir.

Turner'a göre (2004), etnosantrizm ve grup bağlılığı bir paranın iki yüzü gibidir. Grup bağlılığı, aynı iç gruba bağlı olmaktan dolayı paylaşılmış değerler üstüne temellenir ve iç grup üyelerinin kendi aralarındaki çekimi güçlendirir. Etnosantrizm iç grup üyelerini özünden (kendinden) olarak algılaması bakımından, kendi grubu içinde yer almayan diğerlerine nispeten koruyup kollayarak yücelttiği bir anlayışı temsil eder.

Bu noktada denilebilir ki, kolektif kimlik paradigması, toplumları bir taraftan yalnızlaştırırken, diğer taraftan da bu yalnızlığı kendi kültürlerini korumak için tercih ettikleri anlayışıyla meşrulaştırmakta ve yüceltmektedir. Avusturyalı Türkler açısından, Avusturya toplumunun bir parçası olma özelliğinin de kendileri için çok önemli olmadığını vurgulanması, özünde Türklerin bilinçaltı müktesebatlarına yerleşen kendi kültürlerinin Avusturya kültüründen daha üstün olduğu algısının bir sonucudur. Bu anlayış kültürel buluşmanın önündeki önemli bariyerlerden bir tanesidir. Çünkü kültürlerarası üstünlük mülâhazası özünde medeniyetler çatışması tezinin bir başka şekilde ifade edilmesidir. Tarafların böyle bir kabulü benimsemesinin kaçınılmaz sonucu nihayetinde, beyaz bayrağın çekilmesi ve tam bir asimilasyonun kabulü veya marjinalleşerek genel toplum ve medeniyetin dışına itilme hâli olabilir ki, her iki hâl tarzının da vukuunu düşünmek çok sevimsiz ve korkutucudur.

Bu anlayış yani kendi kültürünün daha üstün olduğu mülâhazasıyla, Avusturya kültürünü tümünden reddetme hâlini yaşayan insanlar için, Almanca konuşabilmenin, arada sırada Avusturya’ya ait haberleri takip etmenin, Avusturyalılarla iş hayatında beraber olmanın ve birlikte çalışmanın Avusturya toplumuna entegre olmak için yeterli olduğu kanaati hâkimdir. Bu husus Avusturyalı Türklerin her şeye rağmen yani Avusturya toplumuyla aralarında varsaydıkları tüm kültürel farklılıklara rağmen, Avusturya toplumundan ayrı kalmak istememelerinin bir ifadesidir. Bu noktada not edilmesi gereken husus, Türk toplumunun Avusturya içinde dini açıdan farklı bir toplumsal grup olması sebebiyle kültürel farklılıklarının esasını da dini mecburiyetler ve yasaklar üzerine temellendirmiş olmalarıdır.

Avusturyalı Türklerin en birincil tercih ettikleri iş alanı ticarettir. Bunun önemli bir nedeni Türk insanının doğal olarak kendi işinde daha fazla motive olabilmesi, istekli ve özverili çalışması ve özellikle hizmet sektöründeki iş deneyimleridir. Avusturyalı Türkler genellikle taksi hattı sahibidirler, restoran ve fastfood işletirler, eğer teknik ve uzmanlık gerektiren bir meslekleri varsa, mühendislik, tıp, hukuk, maliye gibi firmalaşmayı tercih ederler. Bunun önemli nedenlerinden birinin Avusturyalı Türklerin ihtiyaçlarını karşılamada eğer mümkünse Türkleri tercih etmeleridir. Bu da toplumsal dayanışmanın bir neticesidir. Ayrıca Avusturyalı Türklerin bu anlamda sadece kendi içinde değil diğer ülkelerin Müslüman göçmenleriyle de dayanışma içinde oldukları söylenebilir.

Avusturyalı Türklerin girişimciliğini teşvik eden bir diğer önemli husus da, kendilerinin uzun, yorucu ve zorlu çalışmalarının karşılığını tam olarak alabilmek için araçları aradan çıkarma, işi bizzat yapan kişiler olarak emeğin hakkının mükâfatını tam anlamıyla alabilme konusundaki tutarlı ve özgüvenli tutumlarıdır. Ayrıca Türk toplumu girişimcilik için pek değerli bir ön koşul olan sermayenin oluşturulması noktasında da parasal kaynaklarını birleştirme ve müşterek hareket etme noktasında mahir ve cesaretlidirler.

Avusturya toplumunda, anonim olarak "Türkler yaşamasını ve eğlenmesini bilirler" yargısı yerleşmiş bir algıdır. Bu algının sebebi Türklerin özel günlerinde nispeten kalabalık gruplar hâlinde organize olabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Neticede Türk kültürü kolektif bir kültürdür. Türkler boş vakitlerinde yöresel ve dini derneklerin faaliyetlerine katılırlar. Bu mekânlar, vakit geçirme, eğlenme, sosyalleşme mekânları olmakla birlikte, iş bağlantıları kurma, gençler için eş adayları araştırma gibi ihtiyaçların karşılanması bağlamında da birtakım avantajlar sağlar. Ancak nihayetinde dini ve yöresel dernekler marifetiyle sosyalleşme kapalı bir toplum özelliğidir. Derneklerde Türk kültürünün korunması gençlerin birbirini tanıması ve Türk eş bulma imkânı vermesi, bu tür mekânların önemini arttırmaktadır. Bilhassa dernek faaliyetleri; kermes düzenlemeleri, gezi tertipleri, eğlence organizasyonları ile önemli gün ve gecelerin planlanması bağlamında Türk toplumu tarafından yoğun ilgi görmekte ve faaliyetleri desteklenmektedir.

Avusturya birçok Türk insanı için günlük hayatlarındaki ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla Almanca konuşmaya dahi ihtiyaç duyulmayan bir ülkedir. Şöyle söylemek doğru olabilir, kırk yıldır Avusturya'da yaşayıp günlük basit selamlaşma cümlelerinden daha fazla Almanca konuşamayan binlerce Türk vardır. Bu kişilerin tamamına yakını ya iş hayatında hiç yer almamış ev kadınları, ya da Türkiye'den ilk olarak Avusturya'ya gelmiş olan Türk işçilerdir.

Bununla beraber şunu ifade etmek mümkündür ki, Türklerin boş vakitlerini yöresel ve dini derneklerde geçirmeleri bir taraftan Türk toplumunun dayanışma hissiyatını güçlendirir ve memleket özlemini azaltırken, diğer taraftan da genel Avusturya toplumundan uzaklaşmalarına neden olmaktadır.

Eğitim ve Öğrenimle İlgili Hususlar

Avusturya İstatistik Kurumunun verileri dikkate alındığında, Avusturyalı Türklerin, tüm Avusturya toplumu içinde en düşük oranda eğitim başarısına sahip oldukları görülmektedir. Şüphesiz bu durum üzüntü vericidir. Özünde Türk toplumu okumaya önem veren, okul başarısını bir övünç kaynağı olarak gören bir sosyokültürel gelenekten gelmektedir. Buna rağmen Avusturyalı Türklerin okul başarısının düşük olmasının elbette birtakım nedenleri vardır. Bunlardan biri ders başarısının sosyolojik bir kalıtıma sahip olduğu varsayımdır. Kısaca bu görüş ders başarısı ve okuma hevesi yüksek anne ve babaların çocuklarının da ders başarılarının ve okuma heveslerinin yüksek olduğu görüşünü savunur. Avusturyalı Türkler ise genelde politik hususlardan dolayı veya daha iyi, elit bir eğitim almak için göç eden küçük bir grup hariç, Türkiye'de yükseköğrenim yapma şansına sahip olmayan, aile geleneklerinde üniversite mezunları sayısının nispi olarak pek az olduğu ailelerin çocuklarıdır. Bu ayrıntı elbette zekâ ve yetenek anlamında değildir, çünkü her çocuk anne ve babasından bağımsız olarak özeldir. Burada dikkat çekilmek istenen husus, rehber olma, yol gösterme, derslere yardımcı olma anlamında bir eksikliğin varlığıdır. Aksine diğer göçmen toplumları, Türkiyeli göçmenlere göre daha fazla süreyle formel eğitim alma imkânı bulan, buldukları coğrafya itibarıyla birkaç dili iyi derecede konuşabilen insanlardan oluşmaktadır. Türk ebeveynlerinin çocuklarına derslerinde rehberlik edememelerinin bir önemli nedeni de lisan bilgisi yetersizliğidir. Lisan bilgisi yetersizliğine, bir de geçmiş öğrencilik yıllarına ait negatif bezenmiş anı ve tecrübeler eklenince, ebeveynlerin çocuklarının eğitimi için katkıda bulunabilme olasılıkları azalmaktadır.

Dolayısıyla bu noktada ebeveynlerin çocuklarının okul başarılarına katkı sağlamak için hayata dair tutum ve davranışlarını ve de önceliklerini değiştirmeleri gerekmektedir. Avusturya Türk toplumu arasında Avusturya'daki eğitim sisteminden ve çocuklarının eğitim başarısından şikâyet eden anne ve babalar için, çocuklarının geleceğine dair maddi yatırımlar yapacaklarına, sünnet veya düğün törenlerde gösteriş için bol keseden paralar harcayacaklarına, bu kaynakları çocuklarının eğitimi için kullanmalarının gerektiği bilgisinin aşılması için pozitif çaba sarf edilmelidir. Elbette her çocuğun illâki, mükemmel bir okul başarısı göstermesi, Avusturya özelinde akademik lise (Gymnasium) eğitimine seçilmesi, lise olgunluk sınavını başarması (matura yapması) veya bir üniversiteden diploma alması gerekmez. Bununla beraber eğitimin yarıda kalması bir tutunamama hâlidir ve öz yetenekle açıklanabilecek bir husus değildir. Böyle bir başarısızlığın sebepleri her şeyden evvel sosyopsikolojiktir.

Türkiye kökenli öğrencilere Müslüman oldukları için ne yazık ki bazı ırkçı öğretmenler tarafından negatif ön yargı ile yaklaşıldığı ve farklı bir muamelede bulunduğu sıklıkla iddia edilen hususlardan

bir tanesidir. Bu şekilde farklı muameleye tabi tutulan bazı Türk çocuklarının, “sorunlu ya da zekâ özür” kategorisine tabi tutularak eğitim haklarının engellendiği iddiası kesinlikle bir kenara itilecek, dikkate alınmayacak bir iddia değildir. Bununla ilgili eleştirilerin mutlaka sıklıkla gündeme getirilmesi, araştırılması, doğruluğunun teyit edilmesi için çaba sarf edilmesi üzerinde durulması gereken konulardır. Bu ve benzeri konularla ilgili olarak somut hiçbir çaba göstermemek ve sadece mevzuu bir dedikodu ve karşı propaganda vesilesi olarak manipüle etmek toplumları ayırıştırır ve kabul edilemeyecek bir tavır ve tutumdur.

Bunlarla beraber meseleye önce Türk toplumu tarafından kolayca yapılabilecekler açısından bakılması daha faydalı sonuçlar doğuracaktır. Sadece Türk çocuklarının eğitim sistemi içerisinde kasten elimine edildikleri, Türk çocuklarına karşı kurumsal, yapısal ve sistematik bir ayrımcılık yapıldığı iddiaları ne yazık ki biraz da politik olarak istismar edilen konulardır. Çünkü bu konuda yapılan genellemelerin aksine, Avusturya’da dünyaya gelen, Almanca lisan sorunu yaşamayan çocuklar, anne ve babalarının çok fazla desteği olmasa da fevkalade eğitim başarıları gösterebilmektedirler. Bu nedenle Avusturya’ya ilk gelen Türk toplumunun büyük bir kısmının Türkiye’de iken örgün bir eğitim alma fırsatı olmaması, bir kısmının okuma yazma dâhi bilmemesi, çocuklarının eğitim süreçlerine gerekli katkıyı sağlayamamaları, okul başarılarını negatif olarak etkilemiştir. Bununla birlikte Türkiye’de iken yükseköğrenim yapma fırsatı bulan anne ve babaların çocukları eğitim ve öğretim hayatlarında üstün başarılar elde etmektedirler.

Düşük gelir gruplu Türk ailelerin, evlerinin metrekaresine oranla ev hane nüfuslarının fazla olması ve çocuklar için yeterince çalışma alanı bulunmaması gibi nedenler de doğal olarak çocukların okul başarılarını olumsuz yönde etkileyen olumsuzluklardandır.

Okul başarılarını olumsuz etkileyen diğer bir husus da, çocukların anadillerini düzgün ve kurallarına uygun bir şekilde öğrenememeleridir. Ne yazık ki, öğrenme güçlüğü bulunan veya özür” öğrencilerin yönlendirildikleri özel eğitim okullarına*** devam eden Türk öğrenci sayısı diğer göçmenlere göre daha fazladır. Mutlaka bunun çok önemli bir nedeni de öncelikle anadiline tam olarak hâkim olamayan çocukların Almanca lisanını doğru bir şekilde öğrenememeleri dolayısıyla öğrenim hayatlarında zorlanmalarıdır. Bu durum çocuklar üzerinde dışlanmışlık duygusu yaratmakta ve sonrasında onarılması güç bir takım öz güven sorunlarına neden olmaktadır.

Son yıllarda aşırı milliyetçilik bir trend olarak yükselmektedir. Bunun en önemli sebebi milliyetçilik ve din olguları üzerinden yürütülen popülist politikaların alıcılarının olmasıdır. Yabancı düşmanlığı üzerinden trend olan aşırı milliyetçi söylemler ve pratikler, Avusturyalı öğretmenlerin, Türk öğrencilerine ön yargıyla yaklaşmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte iyi bir eğitimin bireyin yaşantısı için attığı önemi ifade etmeye gerek yoktur. Ne var ki, iyi bir eğitim sahibi olmak da bir çabanın, özverinin ve fedakârlığın ürünüdür. Avusturya eğitim sistemi içindeki başarısızlığı da topyekûn Avusturya makamlarına ve trend olan yabancı düşmanlığına fatura etmek de doğru olamaz.

Eğitim, okul öncesinden başlar. Çocuğun ilk öğretmeni annesi, başöğretmeni ise babasıdır. Sonra çocuk kreş, anaokulu, ana sınıfı şeklinde öğrenim hayatına devam eder. Elbette her çocuğun yetenekleri bir olmaz ve bu hiçbir zaman ayıp değildir. Ama bir yerde başarılılabilecek bir şey varsa ve orada büyük bir başarısızlık varsa, her şeyden evvel bir öz eleştiri yapmak gerekir. Eğer Türkiye dâhili politik mülahazalarla aktardığı kaynakların bir kısmını yurt dışı Türklerinin eğitimi için aktarır, buldukları ülkelerde Türk çocukları ve gençleri için etüt merkezleri tesis ederse, Türk çocuklarının doğru rol modellerle kişiliklerinin düzgün bir şekilde gelişmesine, böylece çocukların her iki ülkeye ait sosyal aidiyet algılarının pozitif bir şekilde yerleşmesine katkıda bulunabilir. Bu şekilde, Türk çocuklarının başarılarının artırılması suretiyle toplum içinde Türk insanının daha iyi ve daha yüksek bir özgüvenle anavatanlarını temsiline olanak sağlanabilir. Şuursuz eleştiri sadece kişilikleri aşındırır, karakterleri erozyona uğratar, şahsiyetleri arsızlaştırır.

Din-Politika Algısı

Avusturyalı Türklerin din ile ilgili tavırları, din hayatı konusunda kendilerini nasıl konumlandıkları sadece din ile ilgili bir mevzu değildir. Avusturya’da kültürel aidiyetlerle dini mensubiyet iç içe geçmiştir. Tıpkı Osmanlı Devleti coğrafyasında Türklük ve Müslümanlık kavramının iç içe geçmesi gibi. Bosnalı Müslümanların kendilerini ve diğer herkesin Bosnalı Müslümanları "Türk" olarak

*** Sonderschule

tanımlamaları tarihsel bir vakıadır. Avusturyalı Türkler için de Türk olmak ve Müslüman olmak özdeştir. Bu sebeple Türk olma konusunda hassas olanlar, Müslümanlık konusunda da hassastırlar. Ancak bu onların dindar oldukları anlamına gelmez. Avusturya’da da camiler daha çok yaşlı nüfusun uğradığı yerlerdir, bununla birlikte kandil gecelerinde, bayram namazlarında ve Cuma namazlarında camilere ilgi göreceli olarak artar.

Türk toplumunun camilerden daha fazla ilgi gösterdiği mekânlar dini ve yöresel derneklerdir. Çünkü buralarda hem dini hassasiyetler gözetilir, hem de memleket meseleleri konuşulur. Bu durum onların kolayca manipüle ve istismar edilebilmelerine neden olmaktadır. Avusturya’da din ve politikanın kavramsal olarak birleştiği, politik tavırla dini tutumun birlikte algılandığı ifade edilebilir. Ne var ki bu noktada politik kavramların içinin boşaltıldığı, mevzuların gerçekliklerden koparıldığı, maruz kalınan ağır politik bombardıman neticesinde sadece sloganlarla ve tepkiler üzerine dini-politik cephelerin oluşturulduğunu ifade edebiliriz. Belki de bu husus Avusturyalı Türklerin en fazla istismar edildiği, Avusturya Devleti ve halkı nezdinde zor duruma düştüğü bir durumdur. Avusturyalı Türklerin, Türkiye’nin iç siyasi tartışmalarına çekilmeleri ve Türkiye’deki siyasi rekabet ve çekişmenin bir aracı hâline getirilmelerinin kaybedeni ne yazık ki, tamamen Avusturyalı Türklerdir. Ancak bu sosyolojik gerçeklik elbette bir eksikliğin ve ihtiyacın ürünüdür. Gurbet ellerde yalnız ve sahipsiz kaldığını düşünen, hem öz yurdunda, hem de yabancı bir ülke de yıllarca horlandığına inanan bir toplumun mensuplarının, konu, kapsam ve maksadı ne olursa olsun, bazı siyasi figürler tarafından siyasi bir vasıta olarak muhatap alınmaları suretiyle kendilerine kıymet atfedilmesi, kendilerini değerli ve önemli hissetmesine imkân vermektedir.

Yabancılarla evlilik mevzuna bakış açısı, sosyal aidiyet ve kimlik algısını temelden belirleyen ana temalardan birisidir. Bu husus nihayetinde bir inanç meselesidir. Kişi ya bir şeye inanır, ya da inanmaz. İlkesel olarak inançlar sorgulanamaz ve aşağılanamaz. Her inanç saygıyı hak eder. Ne var ki burada söylemek gerekir ki, Türklerin Türk olmayanlarla evliliğindeki algılar üç kısma ayrılır. Bunlardan birincisi, Avusturyalı Müslüman Türkler için yabancılarla gerçekleştirilen evlilik entegrasyonunun zirvesidir ve övgüye layıktır. İkincisi, belki Müslüman bir Türk erkeğinin Türk olmayan bir kadınla evlenmesi kabul edilebilir, ancak bir Müslüman Türk kadınının bir yabancı erkek ile evliliği asla kabul görmez.^{****} Bir üçüncü algı merkezi ise meselenin dini değil, milli boyutuna odaklanmaktadır. Onlar için yabancılarla evlilik milli değerlerin aşındırılmasıdır. Bu noktada söylemek gerekir ki, birçok Osmanlı Padişahı dahi yabancı kadınlarla evlilik yapmışlardır. Ancak bu noktadaki çekingenlik ve takınılan katı karşı tutumun nihayetinde Avusturya toplumuna entegrasyon noktasında bir bariyer teşkil ettiği ifade edilebilir. Neticede işin özü dinin ve kültürel değerlerin algılanma ve yaşanması ile alakalı bir durum olduğundan, her görüş ve kabule saygı duymak, hiçbir fikir ve görüşün fedaisi olmamak ve hiçbir görüşü dayatmamak icap eder. Sosyal bilimler açısından bu noktada üzerinde durulması ve önceliklendirilmesi gereken husus inançla ilgili konuların insani ve toplumsal ilişkileri zedelememesi için hassasiyet gösterilmesi ve olumlu bir üslup benimsenmesidir.

Yabancılarla evlilik hadisesi nihayetinde sadece evlilik meselesi de değildir. Bu ruh hâli bazen toplumun fertlerinin dini hassasiyetlerini kaybetmemek, kültürel manada dejenere olmamak adına kendilerini toplumdan geri çekmeleri ve hatta yöresel ve geleneksel bazı alışkanlıklarını toplumun diğer kesimlerine dayatmaları şeklinde de gerçekleşebilir. Pratikte ise Müslüman Türk toplumunun kendilerini geleneksel (muhafazakâr) olarak tarif eden bir kısmı, dejenere olma endişesi ile kendi içinde yaşamayı tercih ettiklerini ifade etmektedirler. Bu kapsamda yoğun şekilde belli muhitlerde yaşamak, belli meslekleri edinmek, aralarına Türk olmayanları kabul etmemek, Türk Müslüman kültürünün korunması ve sürdürülmesi için gösterilen çabaların tezahürü olarak izah edilebilir. Aslında Viyana’da Türklerden başka pek çok toplum da kısmen benzer reflekslerle hareket etmektedir. Ancak aşırı korunma hâli her zaman sadece dejenere olmamak maksadıyla bilinçli bir geri duruş davranışı ile

**** Müslüman kadınların Ehl-i kitap erkeklerle evlenmesi konusunda ise; İslam âlimleri, Mekke’den Medine’ye hicret edip gelen kadınlar hakkında nazil olan Mümtehine suresinin 10. ayetinden hareketle, Müslüman bir kadının, gayrimüslim erkekle evlenemeyeceğini ifade etmişlerdir (Bkz. Cassâs, Ahkâmü’l-Kur’ân, V, 328-331; Kurtubî, el-Câmi’, XX, 419). Günümüze kadar İslam bilginleri arasında Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenemeyecekleri konusunda herhangi bir görüş ayrılığı olmamış, aksine bu konuda icma oluşmuştur.

açıklanamaz. Bu hususun başka bir nedeni Müslüman oldukları için toplumun diğer unsurları tarafından dışlanmakta (Baştürk 2009) olduklarına dair taşıdıkları kanaat de olabilir.

Dil ve İletişim Sorunu

Dil toplumsal entegrasyon ve bütünleşmenin en önemli bir bileşenidir. Dil ve kültür iç içe geçmiş kavramlardır. Dil bir toplumun düşünce şeklini ortaya koyar. Dil ayrıca insanlar arasındaki en önemli bir iletişim aracıdır. Anadolu Türk Toplumunda halk, sokak ve mahallerinde yaşayan yaşlılara adı konmamış kolektif bir şuurla destek olur, sahip çıkardı. Ne var ki bugünün Avrupa’sında tüm samimiyetinizle bir yaşlı kimseye yardım etmek isterseniz, muhatabınız içinde biriktirdiği yalnızlık duygusu, istismar edilme endişesi ve bir kısım ön yargılar nedeniyle, sizin belki de bir menfaat için kendisine yardım etmek istediğiniz hissine kapılabilir. Bu sebeple günümüz Avrupa’sında özellikle yaşlı nüfusun diğer insanlara ve gençlere itimadı azalmaktadır, neredeyse her biri evinde bir evcil hayvan besler ve onunla dostluk geliştirir, çünkü bilir ki, beslediği evcil hayvanın ondan tek beklentisi sadece sevgiyle verilen birkaç kap yemekdir.

Dil öğrenmek Viyana’da dünyaya gelen veya Viyana’da eğitim imkânı bulan Türkler için genelde bir sorun değildir. Bununla beraber, Türkiye’de dünyaya gelmiş, sonradan evlenme veya iş dolayısıyla Avusturya’ya taşınmış, düzenli bir eğitim imkânı bulamayan Türkler için hâlen hem iş sahibi olma, hem de toplumla temasa geçme anlamında büyük bir engeldir.

Türklerin Almancayı bozuk konuşmaları sık sık hem Almanya, hem de Avusturya mizah dergilerinde espri konusu olmaktadır. Diğer taraftan Avusturya’da yetişen genç Türk toplumu arasında Türkçeyi iyi bir şekilde konuşabilme oranları da azalmaktadır. Bu durum bir taraftan gençlerin kültürel olarak Avusturya ve Türk kültürü arasında bocalamalarına, hem de anadillerini iyi konuşamadıkları için Almancayı akıcı konuşabilseler de, Almanca’da yeterince ustalaşamamalarına neden olmaktadır. Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki, genç nüfus Almanca’ya kesinlikle Türkçeden daha iyi hâkim oldukları için kendi aralarındaki arkadaş toplantılarında bile Almanca konuşmayı tercih etmektedirler.

TARTIŞMA

Kişilerin kendileri veya başkaları hakkındaki kanaatleri genellikle bir ön yargı ve kanaatten bağımsız olamaz. Kişi her tarifinde aslında biraz da kendini anlatır. Bu sebeple bu çalışmada muhatapların, Türk ve Avusturya toplumu hakkındaki kanaatleri ve tanımlamaları bir yönüyle kendilerini tanımlamalarıdır.

Geleneksel olarak Avusturya’da Türk erkeği iş hayatında, Türk kadını ise genellikle eşine ev hayatında yardımcıdır. Bununla birlikte, Avusturyalı yeni nesil Türk kadını çalışma hayatında daha aktif yer almakta ve bu durum aileler ve Türk Toplumunu tarafından da desteklenmektedir. Yeni nesil Türk toplumu, içine kapalı, kendi hâlinde yaşayan eski nesle göre, Avusturyalı arkadaş edinme ve beraber iş yapma konusunda daha şanslılardır.

Avusturyalı Türkler arasında bir taraftan Avusturya toplumu ile daha fazla temas kurmak isterken, diğer taraftan da yöresel ve dini dernekler vasıtasıyla gelenek ve göreneklerini koruma, dini ve milli bağ ve değerleriyle irtibatı kuvvetli tutma istek ve arzusunda dırlar. Avusturya toplumu ile fazla temasın doğal olarak yozlaşma ve dejenerasyon yaratacağı, gençleri milli ve dini değerlerinden uzaklaştıracağı konusundaki hassasiyetler devam etmektedir. Bu hassasiyetlerin bir yönüyle ülkede aşırı sağ akımların toplum tarafından daha fazla ilgi görmesi nedeniyle, Avusturya toplumuna bir tepki olarak uyarıldığı ifade edilebilir.

Günümüz Avusturya Türk toplumu genel manada bir geçiş kuşağı özellikleri taşımaktadır. Bu kuşak bir taraftan nispeten daha bilinçli bir şekilde geçmiş ile bağlarını muhafaza ederken, diğer taraftan da değişim ve yenileşmeye daha açık, bilinçli ve sorgulayan bir nesildir. Bu mânada Avusturyalı Türkler için asıl sorunun istikamet alacakları, güvenilir, dünya ile çatışmayan, uzlaşmacı, uyumlu, tatbik edilebilir örnek bir yaşam modeline ve referans noktasına sahip olamamalarıdır. Çünkü bu kuşak her duyduğuna kolayca inanmayan, anlatılanların gerçek hayatta tatbikatını isteyen, söz ve eylem birliği arayan, akılcı ve rasyonel bir kuşaktır. Bu kuşağın çocukları Avusturyalılarla daha iç içe yaşamakta ve tam manasıyla bir Avusturyalı gibi yetiştirilmektedir. Elbette bu durumda çocuklarının Avusturya toplumuna uyumu daha kolay gerçekleşecektir. Bununla birlikte günümüzde Avusturya gençliği azımsanamayacak bir miktarda agnotizmden ateizme doğru bir yönelim içindedir, bireyselleşme ve

bencilliğin övülmesi gençleri ideal ve rasyonel düşünceden uzaklaştırmakta ve pragmatizmin kucağına hapsetmektedir. Bu anlamda bir akım olarak iyi ve güzel olan aşağılanmakta, nihilist bir tavırla dünya uygarlığına ait en kıymetli değerler bile küçümsenmektedir.

Genel manada gençlerin, çalışma hayatında aktif görev alan kadın ve erkeklerin, Avusturya'da bir sertifika, ustalık belgesi veya diploma sahibi olan Avusturyalı Türklerin ülkeye adaptasyon seviyelerinin ve kendilerini ait hissetme duygularının yüksek olduğu söylenebilir. Türk toplumu genel olarak işinde titiz çalışan, güvenilir, sözüne sadık, yasadışı işlere karışmayan, ailesine bağlı, gelenekçi, dindar olmasa bile dini ve milli hassasiyetleri yüksek, para biriktirmeyi seven, ölçülü para harcayan bir toplumdur.

Avusturyalı Türkler için aile hayatı, tüm diğer olguların başında bir önem derecesine sahiptir. Türk toplumu geniş ailesiyle birlikte vakit geçirmekten, sosyal hayatta kendi aralarında eğlenmekten ve beraber olmaktan hoşnuturlar, bunu bir zenginlik olarak görürler. Bunun için Türk toplumunda para mefhumu her zaman önemli olmuştur. Çünkü nihayetinde, iyi bir evlilik, toplum içinde söz sahibi olmak, kaliteli bir yaşam sürmek, iyi bir maddi kazanca sahip olmakla mümkündür kanısı hâkimdir.

Avusturya'da yaşayan Türk toplumunun, dini kıstasları günlük hayatlarında fazla göz önüne almadıklarından hareketle, din hayatı konusunda laik bir karakter taşıdıkları ve çoğunluk itibarıyla yobazlığı tasvip etmedikleri ifade edilebilir.

Avusturyalı Türkler genelde her zaman bir memleket hasreti içindedirler. Bunun önemli bir nedeni Türkiye'nin, imparatorluk geçmişine sahip, bölgesinde önemli ve güçlü bir ülke olmasının getirdiği Türk olma gururudur. Neticede Avusturya'da tüm Türkler İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirlerin büyük nüfusları ile Ege ve Akdeniz'deki turistik yerlerin güzellik ve zenginlikleriyle gurur duyarlar.

Avusturyalı Türklerin anavatanlarına ilgisinin diğer bir önemli nedeni de, geniş akrabalarının hâlen orada yaşıyor olmasıdır. Avusturyalı Türkler için memleket özlemi, memleketin taşının, tozunun, insanının özlemidir.

Avusturya'da yaşayan Türk toplumunun genel manada Avusturya toplumu tarafından onaylanan veya benimsenen bir toplum olduğu kabul edilebilir. Bu noktada Türkiye orjinli dış politik gelişmelerin doğal olarak Avusturyalı Türkler üzerinde de göreceli ve konjonktürel olarak bir baskı veya rahatlama yarattığı söylenebilir. Bunda Avusturyalı Türklerin, Türkiye ile ilgili mevzulara aşırı ilgi göstermelerinin etkisi büyüktür. Aslında çıkarılan bu yüksek ses, bir toplumun veya toplumun bir kısmının varlık mücadelesinin varoluşsal bir dışavurumundan başka bir şey değildir. Sosyoloji bilimi açısından ise hadise açık bir biçimde, içinde bulunulan toplum ile yaşanan bir bütünleşme sorununun ve bütünleşme nispetinde köken itibarıyla mensubu olunan toplum üzerinden radikalleşen bir aidiyet duygusunun semptomlarıdır. Mezkûr aidiyet algısının diğer pek önemli örnekleri arasında, Türkiye'de büyük şehirlerde bile, esasen pek sık rastlanan hemşeri derneklerinin varlığı örnek gösterilebilir.

Avusturyalı Türklerin Avusturya toplumundan ayrı kalmak istememeleri ve kendi özel koşullarında entegre olma istekleri, onların Avusturya toplumu içinde olgun ve uyumlu bir tavır geliştirmelerinin, kışkırtıcı eylemlerden uzak durmalarının ve provokasyona gelmemelerinin bir nedenidir. Kaldı ki zaten kadim Türk kültürü her daim sağduyu ve barışın sesi olmuştur. Bu kapsamda Avusturyalı Türk toplumu zaman zaman kendilerine yönelik gelişen sert tavırlara karşı da her zaman ölçülü bir sağduyu ile muamele etmiş ve provokasyonlara mahal vermemiştir. Türk toplumunun ileri gelenleri her fırsatta Avusturya toplumuna minnettarlıklarını ifade etmişlerdir. Hatta günümüzde özellikle yeni nesil Türk toplumu arasında, Avusturyalı komşu ve iş arkadaşlarının İsa Peygamberin doğumu****, çarmıha gerilmesi****** veya yeniden dünyaya gönderilmesi****** gibi dince kutsal önemli günlerini kutlama alışkanlığı oldukça yaygındır. Avusturya'da göreceli olarak âdi suç oranının en az yaşandığı muhitler, ağırlıklı olarak Türklerin yaşadıkları bölgelerdir. Bu hususlar Türk toplumunun uyumlu ve uzlaşmacı kültürel özelliklerinin bir neticesidir. Bu anlamda Türk toplumu mensuplarının, Avusturya toplumu içinde kendilerini uyum ve uzlaşma noktasında en ön sıralara yazmaları garipsenmemelidir. Viyana'da yaşayan Türk toplumunun hâkim paradigmasına göre bu özellikler aslında Türklerin bir entegrasyon sorununun olmadığının en hakikatli kanıtlarıdır.

**** Weihnachten

* ***** Ostern

* ***** Pfingsten

Türklerin Avusturya toplumuyla geliştirdikleri uyumlu ve uzlaşmacı tavır esasında hem Türk toplumunun kültürel hasletlerinin bir neticesidir, hem de Türklerin iş ve sosyal yaşamda bir sorunla karşılaşmama, maddi ve manevi müeyyidelere katlanmama istek ve arzularının bir sonucudur. Çünkü Avusturya, yasaların ve mevzuatın uygulanmasında kişilere fazlaca inisiyatif vermeyen, çok detaylı bir idari ve yasal müktesebat ve bürokratik sisteme sahip katı bir ülkedir. Avusturya Devlet aygıtı beyana itimat eder, ancak bir vukuat veya şikâyet anında en ağır şekilde gerekli yaptırım ve cezaları tatbik eder.

SONUÇ

Netice itibariyle Avusturyalı Türklerin toplum içinde sahip oldukları, çalışkan, titiz, temiz, sözünün eri, ailesine düşkün imajı, adil ve hak edilmiş bir imajdır. Bu yönüyle, Türklerin Avrupa’ya entegre olmaktan ziyade, Avrupa’yı Türkiye’ye entegre etmeye çalıştıkları paradigmasını mizahi bir söz olarak ele almakta fayda vardır.

Son tahlilde kendisini siyasetçi, aydın veya yetkili olarak addeden tüm sorumlu kişi ve/veya oluşumların vazifesi; Avusturya halkları için, asla köken ve aidiyet ayırt etmeksizin, "önce iğneyi kendine batır, sonra çuvaldızı başkasına" düsturundan hareketle, birlikte yaşamın işlevselliğinin, göçmenlerin toplumun her kesimiyle uyumunun ve ülkede huzurlu bir beraberliğin tesis ve idamesinin desteklenmesi için sarf edilen tüm olumlu çabalara katkı sunmak olmalıdır.

Bir İngiliz atasözü şöyle der: "Hareketler kelimelerden daha değerlidir". Aslında tüm dillerde bu tür özlü sözler mevcuttur. Nitekim Türkçede Ziya Paşa şöyle der: "Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz. Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde" (Karaalioğlu 2004, 38) Bu sebeple medeniyetler ve kültürlerin buluşması bahsinde, "önce iğneyi kendine batır, sonra çuvaldızı başkasına" düsturundan hareketle, ön yargılardan uzak, bir özgüven ve cesaretle hadiselerin yorumlanması bir mecburiyettir. Nitekim vaktinde Ali Şeriatî'nin "Doğuya gittim Müslümanları gördüm ama İslâm yoktu! Batıya gittim İslami gördüm, ama Müslüman yoktu" (Şeriatî 2011, 141) önermesi doğruluğundan veya mutlak bir hakikati ifade etmesinden ziyade, söylenebilme cesaretinden dolayı alkışlanasıdır.

Kültür ve medeniyet mevzunda Gazi Paşa şöyle der: "Bir milletin kültür düzeyi üç safhada; devlet, düşünce ve ekonomideki çalışma ve başarılarının özünü ölçülür. Kültür zeminle orantılıdır. O zemin milletin seciyesidir " (Yalçın 2006, 261). Gazi Paşa'nın veciz sözüyle ifade ettiği gerçekten hareketle, meseleye bir meydan savaşı, mutlak üstünlükler mülâhazası gibi gerçek hayatta pratiği ve faydası olmayan bir tepkisellikten ziyade, bir hoşgörü ve diyalog zemininde, öz eleştiri kültürü ile bakmak icap eder. Bu anlamda bireylerin milliyetçi ve hususi duygularını istismar eden radikal aksiyonlar yerine, Avusturyalı Türkler ile Avusturya halkları arasında karşılıklı anlayışın desteklenmesi ve müşterek huzur ve birlikliğin tesisi için, kamu kurumlarının desteği ile birlikte, muhakkak suretle hiçbir görüş ve çabayı dışlamadan tüm sivil toplum kuruluşlarının gayretlerinin bir araya getirilmesi gerekir. Nitekim dünya medeniyetlerinin buluşması özünde tüm dünya halkları için müşterek barış ve huzurun tesisi noktasında mutlak bir zorunluluktur. Medeniyetler ittifakı kendilerini dinlerin ardına saklayan muhterislerin siyasi emellerine ve popülist, oportünist politika ve söylemlerine kurban verilmemelidir.

Dünya uygarlığı; medeniyet havzalarına ait düşünce kalıplarının, kültürel değerlerinin veya dini argümanların kendi aralarındaki üstünlük mücadeleleri neticesinde elde edilen galiplerin tahakkümü ile değil, yüceltilen müşterek dünya kültürel mirasının paylaşılması ile tesis edilebilir. Dünya uygarlığı, ayırt edilmeksizin dünya kültürüne ait tüm değerlerin bir havuzda birleştirilmesi ile mümkün olabilir. Dünya uygarlığı medeniyetlerin bir potada eritilmesinden ziyade, dünya medeniyetine katkı sunan tüm kültürel olguların özlerini muhafaza ederek bütünleşmelerinden ibarettir.

Dünya uygarlığı konsepti, toplumların dini ve kültürel geçmişlerini reddetmez, parçalayıcı değil, bütünleştiricidir, tüm dini ve kültürel gelenek ve göreneklere saygı gösterir, kökleşmiş tüm müesseselere atıf yapar. Modernleşme olgusu güçlünün zayıfı ezdiği, azınlıkların yok sayıldığı elitist bir dünya tasavvurunu reddeder. Dünya uygarlığı gücünü köklerinden almaktadır, dünya halklarına ait tüm töreler, diller, inançlar ve kurumlar müşterek dünya mirasının bileşenleridir. Dünya uygarlığı, her şeyden evvel farklı görüşlere saygılı, bir arada yaşama, dünyanın zenginlikleri bölüşme olgunluğuna sahip heterojen bir toplum vizyonunu öngörür. Dünya uygarlığı, özgür toplum, ileri demokrasi, tam bir

kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti değerlerine bağlı, emperyalizme mücadeleyi kendisine düstur edinmiş, kolektif ve evrensel bir değerler manzumesinin inşasını tarif eder.

Avrupa'lı Türklerin varlığı bir yönüyle, Batı medeniyeti ile Türk uygarlığı arasında deneyimlenmekte olan ortak bir yaşam tecrübesine işaret etmektedir. Bu anlamda mezkûr deneyim Avrupa Birliği özelinde, çok dinli, çok dilli ve çok kültürlü bir modelin işlevselliğinin de testi imkânı sunmaktadır. Günümüzde Avrupa medeniyeti kuşkusuz orta çağın sömürgeci ve kolonyist Avrupa'sı değildir, aksine öncü bir şekilde plüralist, demokrasinin beşiği, aralarında gerçekleştirdikleri kanlı savaşların yıkıcı etkilerinden ders almış, ileri bir medeniyetin ev sahibidir. Bu noktada Avrupa kesinlikle diğer tüm dünya devletlerinden daha fazla ortak yaşam kültürüne ve farklılıklara saygılı, bir arada yaşamayı öven, kültürlerarası üstünlük mülahazalarını ve ötekileştirmeyi reddeden, dünya medeniyetlerini aşırılıkları törpülemek suretiyle ortak bir dünya medeniyeti mirasında birleştirmeyi hedefleyen bir anlayışın temsilcisidir.

Bu anlayışın en önemli kanıtlarından bir tanesi, sosyoekonomik olarak ülkelerinin en alt sınıflarının temsilcileri olarak Avrupa'ya gelen göçmen işçilerin, kültürlerini, din ve öz benliklerine ait değerleri muhafaza ederek yani asimile olmadan ve asimile olmaları talep edilmeden, yaşadıkları ülkenin hâkim değer ve normlarıyla bütünleşme başarıları, yani entegrasyon mucizeleridir. Einstein, "ön yargıları yıkmanın, atomu parçalamaktan daha zordur", (Gerald and Elkana 2010, 377) der. Thomas Juhn'a göre (1982, 39), dünyadaki en büyük devrim zihniyet yani paradigmatal devrimdir. Bu yönüyle de, Anadolu Türkünün entegrasyon başarısı, batı ve doğu medeniyeti arasındaki buzları eriten, perdeleri kaldıran ve toplumları kaynaştıran hakikatli bir paradigmatal devrimin öncüsü hükmünde kabul edilebilir.

Türkiye kırsalından, çoğu kez bırakın bir büyük şehri, ilçelerini bile görmeden Avrupa'nın modern şehirlerine gelen "eğitimsiz ve normatif ölçütlerle genel kültür düzeyi düşük" göçmen işçilerin, benliklerini koruyarak yaşadıkları ülkelere entegrasyonu mutlaka Türk kimlik ve medeniyet bilincinin bir kuvveti, Türk uygarlığının alamet-i farikası ve Avrupa medeniyetinin bir coğrafyaya sıkışmamış, dünyaya mal olmuş üstün bir uygarlık mirasının varisi olmalarının pek önemli bir kanıtıdır. Bu yönüyle ilk anda dışarıdan bakılınca içe kapanık görünen Avusturyalı Türklerin bu tutumu kesinlikle, sahip oldukları üstün bir medeniyetin temsilcileri olmalarının ve içinde yaşadıkları Avrupa medeniyetine duydukları derin saygı ve kabulün bir nişanıdır (Şengöz 2020, 124-150).

Bu sebeple Avusturyalı Türk Toplumunun entegrasyon başarısının, dini kültürün muhafazası veya helâl gıda talebi noktasına indirgenmesi, marjinal siyasi söylemlerden bahisle sadece farklılıklar üzerinden oluşturulan sloganların, bireylerin zihin haritalarına kazınmak istenmesi, iyi niyetli ve faydalı çabalar değildir. Avusturyalı Türklerin varoluş çabalarını siyasi etkinliklere değil, daha fazla sosyokültürel alanlara kanalize etmelerinde fayda vardır. Nitekim siyasi arenadaki varlık bir amaç değil, doğal bir neticedir. Öbür türlü bir hak değil, aksine bir lütuftur. Gerçek hayatta ise lütufla elde edilen kazanımların bir getirisi olmaz. Kaldı ki Avusturyalı Türklerin iradelerinin belirli siyasi partilere peşinen angaje edilmesi özünde Avusturyalı Türk Toplumunu birleştirerek güçlendirmez, aksine iradelerini ipotek altına almak suretiyle etkisizleştirir ve toplum genelinde silikleştirir.

KAYNAKLAR

- Aron, R. (2005). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. Çev.Korkmaz Alemdar. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Aslanoğlu, R. (1998). *Kent, kimlik ve küreselleşme*. Bursa: Asa Yayınları.
- Aycan, Z. ve Kanungo, R. (2000). *Toplumsal kültürün kurumsal kültür ve insan kaynakları uygulamalarına etkileri*. Türkiye'de Yönetim, Liderlik ve İnsan Kaynakları Uygulamaları. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Bakırtaş, T. ve Kandemir, O. (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve beyin göçü: Türkiye örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18 (3) : 961-974.
- Baştürk, Ş. (2009). Uyum'dan dışlanmaya: Yirmi birinci yüzyılda göçmenler ve sosyal politika. *İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:57: 516-548.
- Bilgin, N. (1995). *Kolektif kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve araştırmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Boswell, C. (2003). *European migration policies in flux: Changing patterns of inclusion and exclusion*. Wiley-Blackwell.

- Canatan, K. (1990). *Göçmenlerin kimlik arayışı*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Canatan, K. (1995). *Avrupa’da Müslüman azınlıklar*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Canatan, K. (2009). Avrupa toplumlarında çok kültürcülük: Sosyolojik bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6).
- Castles, S. ve Miller, M. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. Çev. B. U. Bal - İ. Akbulut. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chomsky, N. (1996). *World orders old and new*. Columbia: Columbia University Press.
- Crisp, J. (1999). *Policy challenges of the new diasporas: Migrant networks and their impact on asylum flows and regimes*. Geneva: UNHCR Policy Research Unit Press.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı: 17: 67-91.
- Dişbet, F. (2008). Göç, William Outhwaite (ed), *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, Çev.: Melih Pekdemir. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, S. (2008). *Düzensiz göç, göçmen korkusu ve çelişen tepkiler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Erkal, M. (1982). *Sosyoloji (Toplum Bilim)*. Trabzon: K.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Eroğlu, F. (1982). Türk kültüründe motivasyon. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Araştırma Merkezi İşletme Dergisi*, 5(3,4).
- Erol, N. (2010). Küreselleşme sürecinde örgütleri yeniden düşünmek. *Akademik Bakış*, 4(7).
- Freidman, T. (1999). *The lexus and the olive tree: Understanding globalization*. New York: Farrar, Straus.
- Gelekcı, C. ve Köse, A. (2011). *Misafir işçilikten etnik azınlığa: Belçika’daki Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gerald, J.H. ve Yehuda, E. (2010). Albert Einstein: Historical and cultural perspectives, Courier Corporation, s. 377
- Gezgin, M.F. (1994). *İşgücü göçü ve Avusturya’daki Türk işçileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. Çev. Cemal Güzel. Ankara: Kırmızı Yayınları.
- Gökbunar, R. ve Aylin, G.Ü. (1999). Yönetimde dinazorlaşma sendromu ve kamu yönetiminde değişim. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13 (1).
- Güllüoğınar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı :4, ss: 53-85.
- Günay B. (2005). *Avrupa’dan Asya’ya sorunlu Türk bölgeleri*. İstanbul: IQ Yayınları.
- Güvenç, B. (1974). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Habermas, J. (2008). *Küreselleşme ve milli devletlerin akıbeti*. Çev. Medeni Beyaztaş. Frankfurt: Bakış Yayınları.
- Heckman, F. (1997). Göçmenlerin Almanya’da ulusal kimliği ve entegrasyonu. Körber-Stiftung, Hambyrg Türk-Alman Sempozyumu, 279-284.
- Hofstede, G. (2001). *Culture’s consequences*. London: Sage Publications Ltd.
- Hofstede, G. (1999). *Cultures and organizations*. London: McGraw-Hill.
- İçduygu, A. (2008). *Türkiye’de uluslararası göçün siyasal arka planı: Küreselleşen dünyada ulus-devletin inşa etmek ve korumak*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- John, S.C.A. (2007). *The empire of Austria: Its Rise and Present Power*, Verlag BiblioBazaar.
- Karaalıoğlu, S.K. (2004). *Ziya Paşa hayatı ve şiirleri*. Ankara: İnkılap Yayınevi.
- Kasaba, R. (2008). *The history of Turkey: Volume 4, Turkey in the Modern World*, Cambridge University Press.
- Kuhn, S.T. (1982). *Bilimsel devrimlerin Yapısı*, Çev. Nilüfer Kuyuş. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Kutaniş, R.Ö. (2010). *Örgüt kültürü ders notları*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Matzka, C. (2009). *Austria and Turkey: their burden of histories*, Universität Wien.
- OECD (2018). *International migration outlook: SOPEMI 2018*, OECD Publishing.
- Öztürk, M. (2011). *Avrupa Birliği göç politikaları: Almanya’daki Türk göçleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Panikos, P. (1999). *Outsiders: A history of european minorities*. Continuum International Publishing.

- Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *Amerikan Sociological Review*, 23, 256-266.
- Sadıklar, T. (1971). *Kalkınma yolunda Japon örneği ve Türkiye*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Sargut, A.S. (2001). *Kültürler arası farklılaşma ve yönetim*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Şengöz, M. (2019). *Siyaset yönetimi felsefesi*. Ankara: Astana Yayınları.
- Şengöz, M. (2020). *Ulusal güvenlik yönetimi felsefesi*. Ankara: Astana Yayınları.
- Şeriatı, A. (2011). *Dünya görüşü ve ideoloji*. Fecr Yayınevi.
- Toffler, A. (1971). *Future Shock*, Bantam Books, Random House Inc., N.Y.
- Turner, S., B. (2004). *Klasik sosyoloji*, Çeviren İdil Çetin. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2018).
- Yalçın, C. (2002). Çok kültürlülük bağlamında Türkiye’den Batı Avrupa’ya göç. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (26).
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Amı Yayıncılık.
- Yalçın, E.S. (2006). *Mustafa Kemal Atatürk hayatı ve eseri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yarma, Z. (2006). Avrupa ülkelerindeki Türk kökenli milletvekillerinin siyasal kimlik ve elit oluşumu: Almanya örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazgan, P. (2010). Danimarka’daki Türkiye kökenli göçmenlerin aidiyet ve kimlikleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, B. (2010). Integration und migration als sprachproblem: Zur situation Türkischer migranten und migrantinnen in Österreich. Magisterarbeit, Publizistik u. Kommunikationswissenschaft der Universität Wien.
- Yılmaz, F. (2008). *Avrupa’da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı*. USAK Yayınları,
- Wilde, O. (2000). *The Oscar Wilde Anthology*. Collins.
- Zvalloni, M. C. L. (1984). *Identite sociale et conscience: Introduction al ego-ecologie privat*. Montreal: P.U.M.

Extended Abstract

This study examines the social belonging perceptions and integration levels of Austrian Turks who are living in Vienna. For this reason the immigrant phenomenon was elaborated upon regarding globalization, acculturation, civilization perception, family values and the unique features of the Anatolian Turkish society and diaspora. The types of migration are categorized mainly as primitive, compulsory, directed, free and mass migration by Peterson (1958:259). In this respect the immigration of Turks to Austria is categorized as permanent migration according to this theoretical classification. Nowadays the main feature of migration, which has an international character with the effects of globalization, is to change the geographical and cultural habitat. This spatial change brings with it many problems such as unemployment, cultural adaptation, housing planning and public administration problems. In this study, the integration and adaptation process of the Austrian Turks was examined. In this study a qualitative research was conducted upon the perception of Turkish community living in Vienna with the aspects of collective cultural awareness, attitudes and external perceptions regarding education, religion and politics. Compared to other communities, the Turkish society living in Vienna is perceived commonly as a society that is more attached to its traditions and customs, has high nationalism and religious engagements. In this respect the research was carried out to analyze the social belonging and integration levels of the Austrian Turks. In this context, eighteen Turkish-origin Austrians were interviewed and a survey study was carried out. The study, which aims to measure the perception of the social belonging of Austrian Turks, mainly consists of two parts. In the first part, six questions were asked to measure the socio-demographic characteristics of the Austrian Turks with whom the interviews were conducted. In the second part, in order to measure the interlocutors’ perceptions upon the Austrian Turks’ social belonging and integration levels, six open-ended questions were asked and they were allowed to express their own views and perceptions freely about other Austrian Turks, as well as themselves. The analysis of open-ended questions in this section was carried out by examining each question one by one and step by step in the respect of phenomenical qualitative research techniques, which were used in this study.

In this part of this study, the attitudes of the Turkish community living in Austria are explained by using the self-described forms. In this context, social belonging issues of Austrian Turks, such as origin, family, profession, religion, and social life were taken into consideration. It can be said that there is a preperception of Austrian Turks living in Austria, regarding that they are more introverted and closed compared to other communities of the society. This study has been executed in order to explain how much this perception is truthful. As a matter of fact, people's opinions about themselves or others cannot generally be independent of a prejudiced opinion. In every description, a person actually tells a little bit about himself. For this reason, in this study, the opinions and definitions of the interlocutors about the Turkish and Austrian Society are, in a way, self-definitions. In Austria, Turkish men and women can work together in business. The new generation Austrian Turks are more fortunate in making friends with ethnic Austrians and doing more business together than the previous generation. Nowadays Austrian Turks can easily establish contact with the ethnic Austrian society, while preserving their own traditions and customs. Nevertheless, it is also believed that too much contact with the Austrian society will naturally cause corruption and degeneration of Austrian Turks. That's why the new generation are going to keep contact through national traditional and religious associations. It can be stated that these national and religious sensitivities were aroused as a reaction to the Austrian society, because of the far-right movements in the country that attracted more attention day by day in the whole society. In general, today's Austrian Turkish community has the characteristics of a transitional generation. This generation is relatively more conscious, while maintaining their ties with the past and at the same time they are more conscious and open to self-change, adaptation and integration. In this sense, the main issue for the Austrian Turks is that they need a reliable, non-conflicting, compromising, harmonious, applicable exemplary life model and reference points in the society. This is because this generation is very rational and does not easily believe everything they are subjected to and seeks unity of words and actions in their life. The children of this generation live more closely with the Austrians and are brought up exactly like Austrians. Of course, in this case, the integration of their children into Austrian society is getting easier than before. As a result, the existence of European Turks in general and Austrian Turks in particular, points to a common life experience between Western civilization and Turkish civilization. In this sense, the aforementioned experience also offers the opportunity to test the functionality of a multi-religious, multilingual and multicultural model in the European Union. Integration does not mean assimilation. The people can be integrated into the communities in which they live by preserving their own, socio-cultural wealth and assets like new generation Austrian Turks who live in Vienna.

MUTLULUK İNŞASININ ALTINDA YATAN RETORİK EDİMLER: “AKIŞ” KİTABI ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

Selma Didem ÖZŞENLER**

ÖZ

Yapılan her bir davranış gibi, her bir söz, her bir düşünce, ideoloji, fikir, haber kendi argümanını içinde taşımaktadır. Başka bir deyişle söylemin içinde kendini inşa eden bir retorik öge bulunmaktadır. Ancak ikna edicilik ve sıradan söylem arasında ufak da olsa bir fark bulunmaktadır. İkna, bir mantık oyunu, bir gramer düzlemi, ya da bir strateji barındırmakta iken, retoriksel bir amaç gütmeyen söylem de kendi içinde bir refleksif anlatı taşımaktadır. Bu refleksif anlatıya “Bu kişinin derdi ne? Ne demeye çalışıyor?” şeklindeki iki sorudan yola çıkarak ulaşılabılır. Bazen stratejik olmayabilir. Bazen büyülemek ve kitleleri etkilemek gibi bir amaç gütmüyor olabilir. Her ne sebeple olursa olsun her bir söylemin içinde bir edim, bir inşa, bir eylem bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı mutluluk gibi soyut bir kavramın “Akış” kitabında nasıl ele alındığının ve hangi argümanlar ile söylemi oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın yöntemi ise Van Dijk’in eleştirel söylem analizidir. Veriler “Akış” kitabının içinde belirli önermeler 7 ayrı kategoriye ayrılmıştır bu kategorilere uygun retorik edimler uygun kategorilere konulmuştur. Bu retorik edimlerin nasıl söylemler ile oluşturulduğu ve akışı nasıl yönettiği ve mutluluğu nasıl kategorize ettiği bulgulanmaya çalışılmıştır. Söylemler mutluluk gibi soyut bir kavramın “Akış” kitabı içinde nasıl ele alındığı ve hangi argümanlar ile söylemi oluşturduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Retorik, mutluluk, söylem analizi, Akış, süreç

THE RHETORICAL ACTIONS UNDERLYING THE CONSTRUCTION OF HAPPINESS: AN ANALYSIS THROUGH THE BOOK TITLED “THE FLOW”

ABSTRACT

Just like each behaviour; each word, thought, ideology, idea, and news bears its own argument within itself. In other words, each discourse has a self-constructing rhetorical element. However, there is a slight difference between persuasiveness and an ordinary discourse. While persuasion involves a game of logic, a grammatic plane, or a strategy, the discourse, which does not have any rhetorical purpose, bears a reflexive narration within itself. This reflexive narration can be reached through these two questions: “What is wrong with this person? What is he/she trying to say?” It may not always be strategic. It may not always aim to beguile and influence the masses. For any reason whatsoever, each discourse has an action, a construction, and a performance within itself. This study aims to reveal how an abstract concept as happiness is discussed in the book titled “The Flow”, and the arguments used in creation of this discourse. Van Dijk’s critical discourse analysis is used as the research method of this study. Certain propositions are grouped under 7 categories in the book “The Flow”, and the rhetorical actions are grouped under suitable categories. It is aimed to discover the discourses forming these rhetorical actions, the way they manage this flow, and the way they categorize happiness. This study analyses the way happiness is discussed in “The Flow”, and the arguments forming the discourse.

Keywords: Rhetoric, happiness, discourse analysis, Flow, process

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca retorik kavramı farklı farklı biçimde ele alınmış ve önemi farklı disiplinlere evrilmiştir. Aristo’nun kitleleri etkileme, belagat sanatı olarak başlayan süreç yıllar içinde sanat olmaktan çıkmış ve anlatıma uygun gramer seçimi, uygun sözcük kullanımı gibi çoğunlukla mantığa

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, İzmir, e-posta:selma.didem.ozsenler@ege.edu.tr
ORDIC: <https://orcid.org/0000-0003-4627-7948>

dayalı ve analitik boyut kazanmaya başlamıştır. Aristo'nun bir sanat olarak yaklaştığı retorik zaman içinde evrilerek çeşitli felsefeciler tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Foucault retoriği daha genel, tarihi ve gelişmekte olan dil pratikleri (Potter ve Wetherell, 1987) olarak görmekte iken Van Dijk edebi metinler, medya araçları vb. gibi materyallerde söylemi belirleyen toplumsal yapıları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Dijk, 2003,s. 47).

Söylem, diyalogla, anlatımla, algılanan anlamla, güçle, güç oyunları ile pozisyon alışlarla ve müzakereyle eyleme dönüşen dil pratikleri ile ilişkilidir. Söylem analizi, metinler ve anlatımlar, anlamlar, diyaloglar aracılığı ile oluşan anlamlar ile ilgilenen bir araştırma yöntemidir. Bazı söylem analizcileri söylemi yazı ile ortaya konan araçlarda metinleri incelerken kimi araştırmacılar ise sadece konuşma ve dil pratiklerini analiz etmektedir. Örneğin, sosyal bilimlerdeki söylem çalışmalarında öne çıkan isim olan Foucault, söylemi daha genel olarak ele almış ve gelişmekte olan dil pratikleri olarak görmüştür (Potter ve Wetherell, 1987). Toplumsal yapıları söylem analizi yolu ile ortaya çıkaran bir isim olan Van Dijk ideolojik söylem analizi desenini yapmış olduğu çalışmalarda kullanmıştır. Dijk' e göre okullar ve kitle iletişim araçları modern dünyanın en etkili ideoloji aktaran kurumlarıdır (Dijk, 2003,s. 47) ve ideoloji söylem yoluyla edinilir.

Mutluluk, soyut bir kavram olup tarih boyunca mutluluğun ne olduğu nasıl elde edilebileceği araştırılmıştır. Günümüzde popüler kültür ürünü kişisel gelişim kitapları temelde mutlu bireyler olabilmek için neler yapılabileceğine yönelik birçok retorik söylem içermektedir. Bu söylemler insanı genellikle koşullara sevk etmektedir. Koşullar da yerine getirilmek istenip de getirilemediğinde daha büyük mutsuzluklara, başarısızlıklara sebep olmaktadır. Her bir edebi, klasik, vb. metin özünde dilsel pratikler barındırmaktadır. Ancak şartlı ve stratejik olduğunda kişiyi daha yönlendirici olduğundan kişide bir savunma yaratabilir.

Bu çalışmanın amacı popüler kültürde yer etmiş mutluluk argümanlarının altında yatan retoriksel öğeleri ortaya koymaktır. Araştırmanın yönteminde edebi metinleri ya da medya araçları ile toplumsal yapıları ortaya koymaya çalışan Van Dijk'in eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi modelinin kullanılmasının nedeni metnin yapısını ve ideolojik sunumunu (bu kitapta pozisyon alışları) ortaya koymasından diğer yaklaşımlar içinde öne çıkmış olmasıdır. Araştırma materyali olarak “Akış” kitabı kullanılmıştır. Akış kitabında mutluluk üzerine verilmiş önermeler kategori olarak ele alınıp bu önermelere uygun düşen tüm söylemlerin retoriksel vurguları öne çıkarılmıştır. Araştırmanın bulgularında ve sonucunda popüler kültürün bir retoriksel vurgu içinde insana dayattığı “mutluluğa giden yolda...yapılmalıdır” öğeleri eleştirilmektedir. Mutluluğun bir amaç değil araç olması gerektiği ve akışta optimal mutluluğun kazanılabileceği ya da anı yakalamaktan geçeceği vurgusu yapılmaktadır.

Hangi Retorik?

Retorik bir araç olarak kendi tarihi boyunca ikircikli bir konumda kalmıştır. Sokrates başta olmak üzere Antik Yunanda kimi sofistler retoriği bir iltifat, yanlışın cilalanarak süslenmesi, çarpıtılarak insanların yanlışta inandırılması; hatta adeta büyülenmesi ya da verbalizm olarak görmektedirler (Duman, 2015, ss. 95-101). Aristoteles ise konuşma sanatı icracılarının hitabetteki kanıtlama ögesini tümüyle ihmal ettiklerinden hareketle, retoriği mantık, etik ve politikayla ilişkili olarak yeniden çerçeveledirir (Ross, 1993, ss. 329-336). Aristoteles ile birlikte retorik doğru düşünme ve ifade etme anlamında bir araç olarak farklı bir prestij kazanmıştır. Retorik, ikna edici argüman ortaya koyma sanatı olarak Antik Yunan'da kadınlar hariç eğitilmiş erkek elitlerin politika ve hukuk alanlarında sahip olmaları beklenen entelektüel bir bilgi ve beceri alanıydı. Orta Çağ'a gelindiğinde retorik cazibesini yitirdi ve bugünün ilk ve ortaokul seviyesinde gramer derslerinin bir parçası olarak öğretilmeye başlandı. Argüman ve onların düzenlenişi retorik alanından mantık alanına kaydırıldı. Retorik alanına kalan ise metnin tamamen stilistik araçları oldu (örneğin övmeye ya da suçlamada) (Ross, 1993, ss. 329-336).

Tarihsel olarak, Orta Çağ retoriği, üç önemli etkiye sahip olduğu için eklektik bir özellik göstermektedir. İlk yol, Platonik ve Neo-Platonik bir düşünce akışını yankılayan Aziz Augustine'in adımlarını izlemektedir. İkincisi, Cicero ve Quintilian'ın hitabet eserlerinin Ad Herrenium'una

dayanmaktadır ve üçüncü yol, retorik fikrini Aristoteles'in Retorik'inde önerdiği gibi syllogism ve önermeler aracılığıyla bir ikna aracı olduğunu iddia etmektedir. Entelektüel olarak retorik, Orta Çağda sanat kraliçesi olarak ünlenen “kelimelerin bir disiplini” ve sözel konuşma idi. Yine de, daha büyük ölçekte, Orta Çağ söyleminin kontrol edici söylemi, onun Trivium olarak adlandırılan zihin sanatlarına ve bu zihin sanatlarına (gramer ve mantık çalışması), özellikle de mantık, söylemin içeriğinin çoğunu retorik'in mantık olduğu yönünde bilgilendirmiştir. Başka bir deyişle, Orta Çağ söylemi, mantıksal akıl yürütmeden yapılmış her türlü sözlü yaratımların resimli bir taslağını sunmuştur. Başka bir deyişle, bir kurgusalın (şiir, mektuplar vb.) veya kurgusal olmayan bir metnin (yasalar, genel adresler vb.) estetik kayguları, mantık kuralları tarafından bilgilendirilmedikçe, hayatta kalma veya kabul etme şansı yoktu. Bu açıdan, ‘açıkça öğretici olması amaçlanmıştır’ ve ‘açıkça söylemin niyeti amaçlanmıştır’ (McKeon, 1942, s.31).

Goankar'a (2002, ss. 204-206) göre retoriğe dönüşün zımni unsurları, açıkça retorikten söz eden yazarların çalışmalarından daha önemlidir. Zımni unsur bir anlamda insan bilimlerindeki paradigma temelinde bir dönüşü anlatmaktadır. Öyle ki çeşitli düşünür ve yazarlar, doğrudan ve söylem ve retorik vokabülerine başvurmaksızın, hem araştırma etiği hem de araştırılan olgunun inceleme yöntembilimi açısından linguistik dönüş olarak ifade edilen yeni yaklaşımı inşa edici çok sayıda eser yazarak amorf yapıda, fakat belli karakteristikleri açısından bütünlüklü bir epistemolojinin ortaya çıkmasında aracı olmuşlardır. Feyerabend, Toulmin, Lacan, Gadamer, Foucault, Habermas'ın çalışmaları retorik öngörü/sezgilerle yüklüdür. Çeşitli düşünce okulları (örn: bilgi sosyolojisi geleneği, sembolik etkileşimcilik, dramatist akım, dil felsefesi ve konuşma-edimi kuramcıları) sosyal bilimlerde retorik ilgiyi açık ya da örtük kuran etkiler taşımaktadır. Fakat Goankar söz konusu zımni dönüşün klasik metni olarak Kuhn'nun *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eserini görmektedir. Zira bu metinde Kuhn, fizik, kimya gibi temel bilimlerin söylem pratiklerini incelemekte; paradigma değişimlerinin izini söylem pratiklerinde sürmekte; bunu yaparken retorik kelimesini kullanmasa da bilimsel bilginin söylem pratikleri içinde inşa edildiğine işaret ederek bilimi salt mantıksal-rasyonel faaliyet olmaktan çıkarıp kendini retorik araçlarla sunan bir bilgi türü olduğu fikrini ortaya koymaktadır (Goankar, 2002, ss. 191-217).

Yeniden Çerçvelendirilen Retorik ve Analizi

Retorik ilgi, bir metnin nasıl ve hangi yollarla ne tür duygulanımları harekete geçirdiği, bilişsel düzlemde metinler/anamlar arası örüntüler haline nasıl geldiği, bir tarafın kendi gerçekliğini kurgularken öbür tarafın gerçeklik iddiasını nasıl çürüttüğüne odaklanmak şeklinde özetlenebilir. İnsan bilimlerinde 1970'lerle birlikte söylem ve retoriğe dönüş postyapısalcılık ve pragmatizm etkileri taşımaktadır (Potter ve Wetherell, 1987).

Retorik ve söylem, kimi zaman aynı anda ya da bir diğerrinin yerine kullanılsa da bunlar bir diğerrine indirgenemez fakat birbirinden ayrıştırılamaz iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Retorik bir söylemdeki ikna edici eylemler örüntüsü olarak anlaşılabilir. Söyleme gömülü retorik araçlar muhatabının (okur, dinleyen) duygularına, düşüncelerine ve benliğine yönelik bir dizi eylem yaratmaktadır. Coşku ya da keder yaratmak kadar kanıtlarla karşısındakini bilişsel anlamda ikna etmek bu retorik araçlar sayesinde mümkün olur. Retorikteki kanıtlama eyleminin izi söylemin argümanlarında bulunur. Bu argümanların ikna edici şekilde nasıl sunulduğu retorik analizin odak noktasıdır. Argümanların konuşanın daha inandırıcı olması için kendi aralarında ve söylem dışındaki hangi diğerr argümanlarla nasıl ilişkilendirildiği, neden şunun yanında ya da bunun karşısında bulunduğu hakkındaki açıklamalar söylemdeki retorik araçlara işaret etmektedir.

Kısaca retorik, sözcük seçimleri, metaforlar, izlenimler, argümanları sunuş biçimleri gibi metnin kendi yerel bağlamında bir dizi eylem icra etmek suretiyle ortaya konan görüşlerin ikna edici şekilde tasarlanmış ve organize edilmiş yollarına işaret etmektedir. Retorik konuşmacının iddia, ilgi, çıkar ve sorumluluklarının dinleyenin bilişsel ve duygusal dünyası ile karşılıklı etkileşiminde anlam bulur.

Retorik veya argüman(sal) organizasyonunun analizi bir konuşmanın ya da metnin ideolojik olarak karşısına neyi aldığını; gerçek ya da potansiyel alternatifler arasında farklı olarak neyi, hangi

eylemlerle kurduğunun (Potter ve Wetherell, 1995; Billig, 1987, 1991); kendisine gömülü ideolojik dilemmaların ve bu dilemmalarla nasıl başa çıkıldığının anlaşılmasını (Billig vd., 1988) sağlamaktadır. Analoji ve metafor kullanımı gibi söylemsel ikna süreçleri ilgi çekicidir, çünkü kısmen ikna edici etkileri bir mantığın geçerli bir argüman olarak neyi tanıyacağına ya da bilim insanının ampirik sunum olarak neleri kabul edeceğine yönelik olarak bir veri sunmaktadır. Bu, tartışmasız ikna etmenin belki de en uç şeklidir, Wetherell ve Potter'ın (1992) “ötesine geçilmesi gereken ilkeler olarak sunulan” retorik olarak “kendine yeterli argümanlar” olarak adlandırdığı şeydir. Bu bağlamda, retorik olarak kendi kendine yeten argümanlar atasözlerine benzer bir şekilde işlev görmektedir. Gandara (2004) atasözlerinin benzer şekilde tartışılmaz olarak kabul edildiğini ve bu nedenle ikna edici argümanda değerli araçlar olduklarını belirtmektedir.

Mutluluk Söylemi

Son zamanlarda mutluluk ve ilgili yapılar üzerine yapılan telaşa rağmen, mutluluk belirsiz bir kavram olmaya devam ediyor, anlam, değerlendirme ve olası kültürel farklılıkları çevreleyen akademisyenler arasında tartışmalar sürüyor. Bu nedenle, şu anda yapıyı kavramsallaştırma veya işlevsel olarak tanımlama konusunda çok az fikir birliği vardır ve anlamı genellikle bağlam ve kültüre göre değişir. Ayrıca, mutluluk, esenlik ve yaşam doyumu gibi terimler literatürde sıklıkla birbirinin yerine veya belirsiz bir şekilde kullanılmıştır (Donaldson, vd., 2015), ampirik sonuçların yorumlanmasını daha da karmaşık hale getirir.

Sonja Lyubomirsky (2007) gibi bir dizi uzman, mutluluğu oldukça geniş bir şekilde, yani sevinç, memnuniyet veya olumlu esenlik deneyimini kapsayan bir “şemsiye terimi” olarak görmüştür. Kişinin hayatı iyi, anlamlı ve değerlidir. Ruut Veenhoven'ın ortaya koyduğu oldukça geniş bir anlayış, mutluluk terimini “bir bütün olarak kendi hayatının öznel keyfi” olarak yorumlamaktadır (Veenhoven, 2015, s. 1037). Buna karşılık, Kahneman ve Riis (2005) mutluluğu oldukça dar ve daralmış bir anlamda görmektedir, bu terim bir kişinin şu anda, burada ve şimdi deneyimlediği anlık bir duygusal deneyime (zevk, sevinç, vb.) atıfta bulunmaktadır.

Dolayısıyla mutluluk için net ve kesin bir açıklama tarihte yapılamamış olmakla birlikte, kişinin esenlik hali, neşeli ve keyifli olması, öznel keyfinin yerinde olması, sevinç ve memnuniyet deneyimleri gibi bir şemsiye altında toplanmış bir takım tanımlardan oluşmaktadır. Çeşitli edebi ya da gelişim kitapları mutluluğun tarifini daha net bir biçimde vermeye çalışıp, mutluluğu retorik bazı söylemlere bağlamışlardır. Bu çalışma mutluluğun ya da mutlu olabilmenin retorik edimlerinin “Akış” kitabı üzerinden analiz edilmesinden oluşmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan Van Dijk'ın söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Haber, edebi metinler, ideolojik söylemleri analiz eden Van Dijk'ın söylem analizi sentaktik ve semantik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sentaktik çözümleme; haber ya da edebi metinlerdeki gramer yapılarını çözümlerken, semantik çözümleme sözcüklerin, cümlelerin, kısaca bütün söylemin anlamı üzerinde durulması üzerinedir. Dijk'ın eleştirel söylem analizi modeli makro ile mikro yapının ayrı şekilde çözümlendiği iki ayrı yapıdan oluşmaktadır. Makro yapı çözümlemesi haber ya da edebi metnin anlatımında işlenen temayı yansıtan metnin üretiminde kullanılmış olan yapısal şemanın incelenmesidir. Her bir haber ya da edebi metin belli bir nesnel rutin ile şematize edilerek sunulmaktadır (van Dijk, 1988, s. 15).

Araştırma aracı olarak Mihaly Csikszentmihalyi'nin Akış Mutluluk Bilimi adlı kitabı kullanılmıştır. Bu kitapta yer alan mutluluk söylemleri yedi ayrı (Sağlık, Güzellik, Para veya Güce Bağlanan Mutluluk, Tatminsizlik & Yanlış Yerlerde Aramak, Dış Olaylara Değil Onların Nasıl Yorumlandığına Bağlıdır, İnsanın Kendi İç Deneyimlerinin Kontrolü, Optimum Deneyim, Bilinçte Düzen, İşlerini Akış Üreten Aktivitelere Dönüştürmek) kategoriye ayrılıp analiz edilmiştir.

Kategoriler belirlenirken öncelikle kitapta mutluluk kelimesinin geçtiği yerlere bakılmıştır. (Mutluluk, mutlu, mutluluğa, mutluluğun) şeklinde mutluluk kelimesine eklenmiş takılarla birlikte yirmi dokuz

kez kelimenin kullanıldığına rastlanmıştır. Daha sonra bu kelimelerin bulunduğu yerlerdeki paragraflardan ve alt başlıklardan yararlanılarak mutluluğun (Sağlık, Güzellik, Para veya Güce Bağlanan Mutluluk, Tatminsizlik & Yanlış Yerlerde Aramak, Dış Olaylara Değil Onların Nasıl Yorumlandığına Bağlıdır, İnsanın Kendi İç Deneyimlerinin Kontrolü, Optimum Deneyim, Bilinçte Düzen, İşlerini Akış Üreten Aktivitelere Dönüştürmek) temaları ile ilişkilendirildiği bulgulanmıştır. Bu temalar kategori olarak belirlenmiştir. Bu yedi ayrı kategorilere ilişkin söylemler ilgili kategorilere yerleştirilerek söylem analizi yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Akış kitabındaki mutluluk söylemlerine ait bu bulgular, (Sağlık, Güzellik, Para veya Güce Bağlanan Mutluluk, Tatminsizlik & Yanlış Yerlerde Aramak, Dış Olaylara Değil Onların Nasıl Yorumlandığına Bağlıdır, İnsanın Kendi İç Deneyimlerinin Kontrolü, Optimum Deneyim, Bilinçte Düzen, İşlerini Akış Üreten Aktivitelere Dönüştürmek), olmak üzere 7 ayrı kategori altında incelenmiştir.

Mutluluk Söylemine İlişkin Retorik Edimler

Tablo 1. “Mutluluk sağlık, güzellik, para veya güce bağlıdır.” argümanına ilişkin söylemler

	“Mutluluk sağlık, güzellik, para veya güce bağlıdır.”
1.	İnsanları gerçekten memnun eden şey zayıf veya zengin olmaları değil hayatlarıyla ilgili iyi hissetmeleridir. Mutluluk arayışında kısmi çözümler işe yaramaz.
2.	Hayatta kalmaya dair bu temel sorunlar çözülür çözülmez sadece yeterli yiyecek ve rahat bir barınak sahibi olmak insanları memnun etmek için artık yeterli değildir. Yeni ihtiyaçlar hissedilir ve yeni istekler ortaya çıkar. Bolluk ve güçle beraber beklentiler de artar, varlık ve rahatlık seviyemiz arttıkça ulaşmayı umduğumuz mutluluk hissi uzaklaşmaya devam eder.
3.	Varlık, statü ve güç kültürümüzde çok güçlü birer mutluluk sembolü haline gelmişlerdir. Tüm kanıtlar acınacak durumda olduklarını göstermesine rağmen, zengin, ünlü veya güzel görünen insanları gördüğümüzde hayatlarının yaşamaya değer olduğunu düşünür ve aynı sembollerin bir kısmını elde edebilirsek çok daha mutlu olacağımızı varsayabiliriz.
4.	İki yıl öncesinde yapılan bir diğer anket ABD vatandaşlarının kişisel mutluluk oranlarının kişi başına düşen gayri safi milli hasılasının, Amerikalılardan sırasıyla beş kat ve on kat daha az olan Kübalı ve Mısırlılarla aynı olduğunu ortaya koymuştur.
5.	“ Mutluluk , güç veya parada değildir; doğrulukta ve çok taraflılıktadır”; “Pers Krallığını ele geçirmektense bir gerçek neden keşfetmeyi tercih ederim.”
6.	Mutluluğun kendisi sadece mutluluk olduğu için aransa da diğer tüm hedeflere- sağlık, güzellik, para veya güç, bizi mutlu etmesini beklediğimiz için değer veririz.
7.	İnsanlar başarmak istediklerine çok odaklanıp içinde bulunduğumuz andan zevk almayı bıraktıklarında sorun çıkar. Bunu yaptıklarında mutlu olma şanslarını kaçırmazlar.

“Mutluluk sağlık, güzellik, para veya güce bağlıdır.” Argümanının altında çerçevelenen retorik edimler Akış kitabında bu şekillerde ortaya konmuştur: 1. Retorik edim güzellik, sağlık, para ve güce sahip olmanın gelip geçici bir mutluluk sağlayacağını, tüm bu durumlara sahip olsalar bile kendi hayatları ile ilgili iyi hissetmedikçe mutlu olamayabileceklerinin altını çizmektedir. 2. Retorik edim, sahip olmak istediklerimiz bir araç değil de bir amaç olduğunda insanın elde ettiği anda başka isteklerinin doğacağını ve bu sarmalda varlık ve konfor seviyesi arttıkça mutluluk hissini de doğru oranda uzaklaşacağını vurgulamaktadır. 3. Retorik edim, ünlü, zengin ve güzel insanların hayatlarımızda bir rol model olduğunu basit insanın hayatında çok önemli yere sahip olduğunu ve bu kişilerin sahip olduklarının bir kısmına sahip olmanın insanlığı mutluluğa ulaştıracağı düşünülmektedir. Mutluluk böylelikle birtakım sembollere bağlanmaktadır. 4. Retorik edim, mutluluğun, sağlıkla, güzellikle, güç ile para ile gelmediğine kanıt niteliğinde bir araştırma bulgusuna ulaşılmaktadır. Amerika’dan beş-on kat daha az gayri safi milli hasılaya sahip Küba ve Mısır’da insanlar Amerika’daki insanlarla aynı oranda mutludur. 5. Retorik edim mutluluğun güç ya da parada değil doğrulukta (bu doğruluktan anlaşılan kendine karşı dürüst olma, neden güzel olmak istiyorum?,

neden zengin olmak istiyorum sorusuna gerçekçi yanıt bulma, başkasının dayatması ya da ikna edici stratejisine takılmama) ve ayrıca çok taraflılıkta (tek bir koşula mutluluğu bağlamama, akıştaki kaçırılan değerlere vb. yer verebilme) şeklinde özetlenebilmektedir. 6. Retorik edim sağlık, para, güç, güzellik bizi mutluluğa ulaştıracağı düşüncesini taşıdığımız için değer verdiğimiz şeylerdir. Böyle bir koşula bağlamadan salt sağlığa sağlıklı olduğumuz için değer vermemekteyiz ve bu yüzden sağlığı değeri her zaman her akışta değil kaybedildiğinde kıymetlenmektedir. Aynı şekilde bir zengin iflas ettiğinde hayatını bitmiş kabul etmektedir. 7. Retorik edim de diğer önermelere benzer bir şekilde başarıya bir mutlu olma objesi olarak bakıp günlük akışta yapmak istediklerimizi yapmayı sürekli ertelemek de başarı elde edildiğinde kısa süreli sahiplik duygusu ile anlık mutluluk beraberinde kaçırılan bir sürü fırsatın görülmesine ve daha fazla ulaşılacak istenen hedef konulmasına sebep olacaktır, farklı bir deyişle mutluluğa hedef olarak ulaşılacak istenen semboller sahip olunduğu ters oranda daha fazla mutsuzluk olarak geri dönmektedir.

Tablo 2. “Mutluluğu yanlış yerlerde aramak ve tatminsizlik bizi daha çok mutsuzluğa sürükler.” argümanına ilişkin retorik söylemler

	“Mutluluğu yanlış yerlerde aramak ve tatminsizlik bizi daha çok mutsuzluğa sürükler.”
1.	“Başarıyı hedeflemeyin -onu ne kadar çok hedeflerseniz o kadar çok kaçırsınız. Çünkü başarı da mutluluk gibi takip edilemez; insanın kendisinden daha büyük bir yola kendisini adanmasının istenmeyen yan etkisi olarak gelmelidir.”
2.	Amacımıza ulaşamazsak hayata küser veya kadere boyun eğeriz; en azından kısmen ulaşabiliysek bile bir mutluluk ve memnuniyet hissi yaşarız.

“Mutluluğu yanlış yerlerde aramak ve tatminsizlik bizi daha çok mutsuzluğa sürükler.” retorik edimi 1. Önermesinde başarı istenmeyen yan etki gibi gelmelidir sözü kişiyi kendinden büyük hedefler koyarak “bu örneğin kendi kişisel gelişimi olabilir, bilgi birikimini arttırmak olabilir” başarının ve akabinde mutluluğun insanın kendisini çalışmaya kendini geliştirmeye adanması ve bundan haz duyması ve başardığında kişisel tatmini yaşaması ancak her gün başarmalıyım hedefi anı yaşayamayıp anda tadabileceği mutlulukları kaçırdığından hedefe ulaştığında o mutluluğu tadamayacağı hedefe vardığı için de başka hedeflere ihtiyacı olabileceğini vurgulamaktadır. 2. Retorik edim başarıyı hedeflediğimizde ve ulaşamadığımızda tüm yaşam amacımızı kaybetmiş gibi üzüleceğimizi kısmen ulaşmanın bile biraz da olsa bize tatmin hissini sağladığını düşünebiliriz. Ancak yine bu tatmin ve yeteri kadar tatmin olamama duygusu bizi hedef odaklı koşullu mutluluk duygusu ile hareket etmemizden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum iç kontrol mekanizmamızın devrede olmadığını da bize göstermektedir. Öyle mitler yaratılmakta öyle retoriksel bombarduman içerisinde bir tüketim toplumdayızdır ki başka türlüünün mümkün olamayacağı hissi yaratılabilmektedir. Bu durum bireyi yanılgıya sürükleyip mutluluğu yanlış yerlerde arama ve ulaşamadığında bu koşula bağlı mutluluk kişide tatminsizlik hissi yaratmaktadır.

Tablo 3. “Mutluluk dış olaylara değil onların nasıl yorumlandığına bağlıdır.” argümanına ilişkin retorik söylemler

	“Mutluluk insanın kendi iç deneyimlerinin kontrolü sağlayabilmesi ile mümkündür.”
1.	Ne kadar iyi niyetli olsalar da kitaplar nasıl mutlu olunacağına dair tarifler veremezler.
2.	Yaşamı daha iyi kılan deneyimleri düşünürken, insanların çoğu ilk olarak mutluluğun zevk almakla ilişkili olduğunu düşünürler. İyi yiyecekler, iyi seks, paranın satın alabileceği tüm rahatlıklar.

“Mutluluk dış olaylara değil onların nasıl yorumlandığına bağlıdır.” Retorik önermesi kategorisinin 1. Söylemi mutluluğu kitaptaki, medya araçlarındaki ya da farklı yapı ve eserlerin içinde tarifini bulamayacağımızı bunun ancak yaşadığımız şeyleri içsel olarak nasıl konumlandığımızla ilgili

olabileceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla mutlu olmak insanın elindedir olaylara, durumlara verdiği tepkiye bağlı olarak değişmekte ve dönüşmektedir. 2. Söylemde ise insanların mutluluğa zevk atfında bulunmalarıdır. Zevki tadararak mutlu olabilecekleri ön koşulunu koymaları ile ilgilidir. Diğer üstte görülen kategoride de görüldüğü gibi daha zengin, güzel ve sağlıklı olmak mutlu olmaya yetmemektedir. Dolayısıyla mutluluk dış koşullara değil onlara verdiğimiz yanıt derecesinde sağlanabilmektedir.

Tablo 4. “Mutluluk insanın kendi iç deneyimlerinin kontrolü sağlayabilmesi ile mümkündür.” argümanına ilişkin retorik söylemler

“Mutluluk insanın kendi iç deneyimlerinin kontrolü sağlayabilmesi ile mümkündür.”	
1.	Maddi başarının mutluluk getirmediğini kabul etsek bile hayatımızı iyileştireceğini umarak dış hedeflere ulaşmak için sonu gelmeyen bir çabaya girişiyoruz.
2.	“Keşfettiğim” şey mutluluğun başa gelen bir şey olmadığıdır. İyi talihin ya da rastgele şansın sonucu değildir. Dış olaylara değil onları nasıl yorumladığımıza bağlıdır. Mutluluk aslında her bir kişi tarafından hazırlanması, yetiştirilmesi ve özel olarak savunulması gereken bir koşuldur. Kendi iç deneyimlerini kontrol etmeyi öğrenen insanlar hayatlarının kalitesini belirleyebilirler ve bu da her birimizin mutlu olmaya en çok yaklaşabileceği durumdur.
3.	Çoğunluk, “Para nasıl kullanıldığına bağlı olarak mutluluğu artırabilir ya da azaltabilir,” ifadesine katılmıştır.
4.	Her şeye rağmen bazı insanlar hala sağlıklı, zengin ve yakışıklı oldukları sürece mutlu olmalarının kolay olduğunu düşünebilirler. Öyleyse işler istediğimiz gibi gitmiyorsa ve talih yüzümüze gülmüyorsa yaşam kalitesi nasıl geliştirilebilir? İnsan, ay sonundan önce parasının biteceğinden endişe etmiyorsa ancak o zaman haz ve zevk arasındaki farka kafa yorabilir.

“Mutluluk insanın kendi iç deneyimlerinin kontrolü sağlayabilmesi ile mümkündür.” retorik edimi kategorisindeki 1. Önerme bazılarımız dış hedefler belirlemenin ve onlara ulaşmaya çalışmanın mutluluk getirmeyeceğini bilmekte ancak yine de daha konforlu daha rahat bir yaşam sürebilme isteğinden dolayı bu hedefleri koymaktadır. Bu söylem mutlu olmak istiyor isek zengin, sağlıklı, güçlü, güzel olmamalıyız gibi doğrudan bir algı yaratıp yanlış anlaşılma yaratmamalıdır. Bu hedefler konulsa bile amaç değil araç olmalı ve akıştaki hazzı kaçırmamak üzerine inşa edilmelidir. 2. Söylem mutluluğun başa gelen bir şey olmadığını kişinin iç kontrolü ve dengeyi öğrenmesi ile sağlanabileceğini vurgulamaktadır. 3. Söylem bir ankete verilen bulgudur buna göre para her zaman mutluluk getirmemekte sürekli bir yaşam motivasyonu sağlayabilecek şekilde kişinin kontrolünde iç dengesini sağlayabilecek şekilde oluşturulduğunda ulaşılabileceğini anlatmaktadır. 4. Söylem bu kategoriye en uygun düşen söylemlerden bir tanesidir. Kişinin hedefi sağlık, mutluluk, güzellik, para olduğunda ve bu semboller olmadan mutsuz olabileceğini düşünebilir ancak diğer türüsünü düşünebilmesi için işlerinin ters gidip talih yüzüne gülmediğinde ve ay sonunu getirebilmek için zorunlu olarak paraya ihtiyaç duyduğu zaman keyfi para hedefi ile zorunlu para hedefi koymak arasındaki farkı hissedebilmektedir. Diğer türlü sahip olmanın kıymeti bilinmeyeceğinden kişi içsel kontrolsüz bir biçimde para harcayabilir ve hazzı çabuk tükeneceğinden yeni bir haz nesnesi koyma arayışına girecektir.

Tablo 5. “Mutluluk için kişinin “Optimum Deneyim” alanına sahip olması gerekmektedir.” argümanına ilişkin retorik söylemler

<i>“Mutluluk için kişinin “Optimum Deneyim” alanına sahip olması gerekmektedir.”</i>	
1.	Uzun vadede optimum deneyimler birikerek bir tür ustalık hissi veya belki de daha iyisi, hayatın içeriğini belirlemede bir iştirak hissi oluşturur ve bu, hayal edebileceğimiz mutlulukla kast edilen şeye en yakın durumdur.
2.	Mutluluk arayışında kısmi çözümler işe yaramaz.
3.	O ilkel geçmişte yaşayan büyükbaba ve büyükannelerimiz memnun olabiliyorsa bizim ne kadar mutlu olmamız gerektiğini hayal edin! Bilim insanları bize böyle olduğunu söylüyorlar, kilise vaizleri tarafından böyle anlatılıyor ve iyi hayatı öven binlerce televizyon reklamı bunu doğruluyor. Ama tüm bu onaylamalara rağmen eninde sonunda yalnız uyanıyor ve bu refah içinde, bilimsel ve sofistike dünyanın bize mutluluk vermesinin hiçbir yolu olmadığını hissediyoruz
4.	“Kaya tırmanışının gizemi tırmanmaktır, bir kayanın tepesine bittiği için mutlu olarak çıkarınız ama aslında sonsuza kadar devam etmesini istersiniz. Tırmanmanın nedeni tırmanmaktır, aynı şiir yazmanın nedeninin yazmak olması gibi; içinizdeki şeyler dışında hiçbir şeyi fethetmezsiniz...”

“Mutluluk için kişinin “Optimum Deneyim” alanına sahip olması gerekmektedir.” -Optimum deneyim (Uzun vadede optimum deneyimler birikerek bir tür ustalık hissi-veya belki de daha iyisi, hayatın içeriğini belirlemede bir iştirak hissi-oluşturur ve bu, hayal edebileceğimiz mutlulukla kast edilen şeye en yakın durumdur) (Csikszentmihalyi, 2020). Mutlulukla kast edilen, özdeşleştirilen ve belki de mutluluğa en yakın olarak görülebilen alan optimum deneyim alanıdır. Hayatın her anında farkındalıklı yaşayarak küçümsenen, kaçırılan, farkında olunmayan tüm anları yakalayıp geriye dönüp bakıldığında yaşamaya değer bir hayatın içeriğini kendisinin oluşturduğunu ve bu deneyimle maksimum içselleştirilmişliği sağlayabilir. Optimum deneyimler farkındalık kanallarını açıp kişinin anın farkında olmasını ve kendi hayatının iplerinin kendi ellerinde olduğunun dışsal nedenlere bağlanmadığının hazzının ve mutluluğunun yaşanmasına sebep olur. 2. Söylem geçici değil mutluluk için kalıcı değerler ve hisler yaratmak gerektiğini vurgulamaktadır. 3. Söylem bize dış dünyanın koskocaman bir mutluluk ütopyası sunduğunu göstermektedir. İlkel geçmişe sahip büyüklerimiz o denli mutlu iken bu kadar bolluk içinde kolay sahip olunan dünyada şimdiki bireylerin daha mutlu olması gerekirken, bir anda bir boşluğa düşülmektedir. Bunun tek çaresi kişinin dış dünyadan uzaklaşıp kendi hayatının, isteklerinin, ihtiyaçlarının iplerini ele alarak optimal yaşam deneyimi oluşturarak hayatı yaşamaya değer kılmaya gayret etmesidir. 4. Söylem amaca giden yolun değerli ve hedef kılınması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 6. “Mutluluk bilinçte düzene bağlıdır.” argümanına ilişkin retorik söylemler

<i>“Mutluluk bilinçte düzene bağlıdır.”</i>	
1.	Mutlu olup olmamız evrenin büyük güçleri üzerinde kontrol uygulayabilmemize değil, iç uyumumuza bağlıdır.
2.	Mutluluğa engel olan bu tür uygulama ve inançlar ne kaçınılmazdır ne de gereklidir; şans eseri, rastlantısal koşullara verilen rastgele tepkilerin sonucu olarak evrim geçirirler. Ama bir kere bu uygulama ve inançlar bir kültürün norm ve alışkanlıklarının bir parçası haline gelince insanlar işlerin böyle olması gerektiğini varsayar; başka seçenekleri olmadığını düşünmeye başlarlar.
3.	Kısa süreler için bilinç düzen getirmek daha kolaydır; gerçekçi olan herhangi bir görev bunu sağlayabilir. İyi bir oyun, işte bir acil durum, evde mutlu bir an dikkati odaklar ve uyumlu akış deneyimi üretir.

“Mutluluk bilinçte düzene bağlıdır.” (Düzenli olarak akış yaratan aktivitelerin bazılarını –spor, oyun, sanat ve hobiler gibi) gözden geçirirken insanları neyin mutlu ettiğini anlamak kolaylaşır (Csikszentmihalyi, 2020). Retorik edimi kategorisinde 1. söylem evrenin büyük güçleri üzerinde kontrol uygulamak bir biçimde kişinin kendisine savaş açması gibidir ulaşmaya çalışır, ulaşma kaygısı içinde olur, ulaşamadığı zaman hayata küser bir güç oyunu oluşturmak gibidir, bu sebeple mutluluk iç uyum sağlandığı bağlamda gelmektedir. 2. söylemde “bir kere bu uygulama ve inançlar bir kültürün norm ve alışkanlıklarının bir parçası haline gelince insanlar işlerin böyle olması gerektiğini varsayar; başka seçenekleri olmadığını düşünmeye başlarlar” söylemi önemlidir. Kültür ve toplum içinde yaratılan normlar ve alışkanlar öyle bir hal alır ki öyle olmasından başka seçenek bırakmaz dolayısıyla kültür daha zengin, daha güzel, daha güçlü olmayı dayatabilir. 3. Söylem, kısa süreler ve amaçlar için bilinci düzenlemek kolaydır zor olan bunun sürekliliğidir mesajını vermektedir ve sürekliliği sağlanabilirse uyumlu bir deneyim ve akabinde mutluluk sağlanabilir.

Tablo 7. “Mutluluk, işlerini akış üreten aktivitelere dönüştürmekten geçer.” argümanına ilişkin retorik söylemler

<i>“Mutluluk, işlerini akış üreten aktivitelere dönüştürmekten geçer.”</i>	
1.	Vertigo-bilinci değiştirmenin en doğrudan yöntemidir. Küçük çocuklar başları dönene kadar kendi etraflarında dönmeyi severler; Orta Doğu'da dönen dervişler aynı araçla aşırı mutluluk evrelerine girerler.
2.	Birey olarak kim olduğumuza dair en detaylı bilgi, iletişim kurduğumuz insanlardan ve işlerimizi yapma biçimimizden gelir. Özümüz büyük oranda Freud'un mutluluk için “aşk ve iş” tarifinde kabul ettiği iki bağlamda olanlarla tanımlanır.
3.	Elbette insan değersiz bir hedef seçerse buna ulaşmak haz vermez. Oturma odasındaki kanepede otururken hayatta kalmayı kendime hedef koyarsam aynı kaya tırmanıcısı gibi bunu başardığımı bilerek günler geçirebilirim ama bu farkındalık beni özellikle mutlu etmez. Oysa ki kaya tırmanıcısının başaracağına dair bilgisi bu tehlikeli yükselişe heyecan katar.
4.	Bazı dansçılar dans pistindeki hareketlerin hissettirdiklerini şu şekilde tanımlıyorlar: “Bir kez dans etmeye başlayınca ayaklarım yerden kesilir, eğlenirim, hareket ederken kendimi hissedirim.” “Beni bir şekilde fiziksel olarak sarhoş eder... Terlerim, her şey gerçekten yolunda giderse heyecanlanır ve aşırı mutlu olurum.” “Hareket edersiniz ve kendinizi bu hareketlerle ifade etmeye çalışırsınız. Amaç budur. Bu vücut dili aynı zamanda iletişim de sağlar.. Bir anlamda... Eğer her şey yolunda giderse gerçekten kendimi müzikle orada bulunan insanlara iyi ifade ederim.”
5.	“Kendinize mutlu olup olmadığınızı sorun”, diyor J.S.Mill “ve mutluluğunuz bitecektir.”
6.	Mutluluk için reçete sorulduğunda kısa ama mantıklı bir yanıt verdi: “İş ve aşk”. İnsan işinde ve diğer insanlarla ilişkilerinde akışı bulursa bir bütün olarak yaşam kalitesini geliştirme yolunda ilerler.
7.	Birey olarak kim olduğumuza dair en detaylı bilgi, iletişim kurduğumuz insanlardan ve işlerimizi yapma biçimimizden gelir. Özümüz büyük oranda Freud'un mutluluk için “aşk ve iş” tarifinde kabul ettiği iki bağlamda olanlarla tanımlanır.

“Mutluluk, işlerini akış üreten aktivitelere dönüştürmekten geçer.” retorik edimi mutluluğun bir kaya tırmanışındaki anda, ya da dervişin dönmesinde, dans etmekteki anda olduğunu vurgulayıp akışın öneminden söz etmektedir. Zirveye ulaşıldığı an, dansın bittiği an, ya da bitişin düşünüldüğü an mutluluğun son bulacağını anlatmaktadır. Dans bir çeşit vücutla kişinin kendisini ifade etme biçimidir. İşin heyecanı aktivitenin kendisindedir, risktir kişi ya kendisini ifade edemezse sorgusunu yaşamaktadır akışa odaklanır ve odaklandıkça akış üreten aktivite onu tatmin eder haz vermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Retorik bir edim olarak söylem her bir kaynakta, anlatıda, diyalogda, medyada, yazılı metinlerde bir eylem yaratmaktadır. Bu eylemler kimi zaman ikircikli bir konumda kalarak kişiyi düşünmeye sevk etmektedir, kimi zaman kişiyi belli bir ideoloji etrafında toplanmaya sevk etmektedir ve bazen de ortaya genel bir anlam vererek tüm yolları ve araçları koymakta ve seçimi, hangi patika yollarına yönleneceğini kişiye bırakmaktadır. Akış kitabındaki mutluluk edimleri klasik kişisel gelişim ya da diğer bir deyişle popüler kültür ürünü kitaplardan farklı olarak kişiye sonuç değil bir süreç sunmaktadır. Elbette ki bu söylemler de kendi içlerinde bir retorik edim taşımaktadır ancak mutluluğun koşullara ve bu koşullara uygun sonuçlara değil sürece, anda kalmaya, anı yaşanabilir ve takip edilebilir kılmaya, yaşanabilir anların çoğaltılmasına ve anların içine sığdırılmış iç dengeyi ve huzuru yakalamaya bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Sonuçların içinde bulunulan anın bir yan etkisi olarak gelmesini ve gerçek mutluluğun bir çeşni olarak artırılmasını sağlamaya yardımcı bir eleman olmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda, belki de ilk defa bir yazılı eser mutluluğun zamana bağlı olarak edinilecek bir sonuç değil zamanın içinde değerlendirilmesi ve yakalanması gereken bir süreç olarak retorik edim olarak sunulmaktadır.

Antik Yunan’da kimi sofistler retorîği bir iltifat, yanlışın cilalanarak süslenmesi ve yanlışın çarpıtılarak doğruymuş ve olması gerekenmiş gibi yanlışla inandırılması; bunun yanı sıra insanları büyülemesi ya da etkisi altına alması şeklinde görmektedirler (Duman, 2015, 95-101). Orta Çağ’a gelindiğinde her ne kadar retorik cazibesini yitirip metnin gramatik ya da stilistik araçları olmuş olsa dahi (Ross, 1993, 329-336) günümüzde hem sentaktik (gramatik, söz dizimsel, stilistik) hem de semantik (metnin anlamı) bağlamında önemi artmaktadır. Belirli bir nesnel ritüelde, şemada işlenen metin kendi içerisinde retoriksel bir sözlem barındırmaktadır. Bu söylemin okuyucusuna yansıyan dokusu belirgin bir pozisyondan okuyucusunu yakalamaktadır. Orta Çağ söylemi, mantığa dayalı olmayan her bir söylemi resmederek öğretici taslağını sunmaktadır. Farklı bir anlatım ile kurgusal olan, şiirler, mektuplar, edebi metinler, haberler) veya kurgusal olmayan metnin (yasaları, genel adresler vb.) mantık kuralları tarafından bilgilendirilmedikçe, hayatta kalma, tutunma şansları olmadığından daha o tarihlerden “açıkça öğretici olması” ve “açıkça söylemin niyeti amaçlanmıştır (McKeon, 1942, 31).

Tüm bu söylemler ışığında eleştiren söylem analizi modeli **“Mutluluk sağlık, güzellik, para veya güce bağlıdır.”** **“Mutluluk dış olaylara değil onların nasıl yorumlandığına bağlıdır.”** **Mutlu olup olmamız evrenin büyük güçleri üzerinde kontrol uygulayabilmemize değil, iç uyumumuza bağlıdır.”** gibi söylemlerin esas niyetlerini, semantik anlamlarını ve yansımalarını araştırmaktadır. Kahneman ve Riis (2005) mutluluk tanımında olduğu gibi bir kişinin şu anda, burada ve şimdi deneyimlediği anlık bir duygusal deneyime (zevk, sevinç, vb.) atıfta bulunmaktadır. Akış kitabı da mutluluğun bir amaç olması eleştirilip amaca giden yolda tadılan bir esenlik hali olduğunu akışta kalabilmenin optimal dengeyi bulmada fırsat sağlayacağını, başarıya giden yolda mutlu olunabildiğinde gerçek memnuniyet ve sevinç halinin yaşanabileceğini vurgulamaktadır.

Akışta kalmanın, ana odaklanmanın “şimdi ve burada” olabilmenin iç kontrolü ayakta tutabileceğinden söz eden “Akış” kitabının bir örneği olarak; “Keşfettiğim” şey mutluluğun başa gelen bir şey olmadığıdır. İyi talihin ya da rastgele şansın sonucu değildir. Dış olaylara değil onları nasıl yorumladığımızı bağlıdır. Mutluluk aslında her bir kişi tarafından hazırlanılması, yetiştirilmesi ve özel olarak savunulması gereken bir koşuldur. Kendi iç deneyimlerini kontrol etmeyi öğrenen insanlar hayatlarının kalitesini belirleyebilirler ve bu da her birimizin mutlu olmaya en çok yaklaşabileceği durumdur.” şeklinde örnekler verilebilir. Oysa ki dayatılan retoriksel öğretiler mutluluğun dış olaylar başarı, para, güzellik, estetik sonucunda başa gelen bir şey olduğu yönündedir. Genel retoriksel niyet bu şekilde bir argüman olarak sunulmaktadır. Akış kitabındaki söylemler bu argümanları eleştiren söylemlerdir. Örneğin: “Başarıyı hedeflemeyin onu ne kadar çok hedeflerseniz o kadar çok kaçırsınız. Çünkü başarı da mutluluk gibi takip edilemez; insanın kendisinden daha büyük bir yola kendisini adanmasının istenmeyen yan etkisi olarak gelmelidir.” Başarıya benzer şekilde mutluluk da uğruna baş koyulan iş ve aşk ile sarılan durumun sonucunda gelmelidir.

KAYNAKLAR

- Billig, M. (1987). *Tartışma ve düşünme: Sosyal psikolojiye retorik bir yaklaşım*. Cambridge: Cambridge University Press. *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach To Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M., Condor, S., vd. (1988). *Ideological dilemmas: A social psychology of everyday thinking*. Sage Publications.
- Billig M. (1991). *Ideology and opinions: Studies in rhetorical psychology*. Sage Publications.
- Csikszentmihalyi, M. (2020). *Akış mutluluk bilimi*, 4. Baskı, Buzdağı Yayınevi.
- Duman, M. A. (2015). *Platon'un retorik anlayışı*. Litera Yayıncılık.
- Gandara, L. (2004). “They what sow the wind...”: Proverbs and Sayings in Argumentation. *Discourse & Society*, 15, 345-359.
- Goankar, P. P. (2002). İnsan bilimlerinde retoriğe dönüş üzerine düşünceler. *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş*, (191-217). Translated and collected by H. Arslan. Paradigma Yay: İstanbul.
- Kahneman, D., & Riis, J. (2005). Living and thinking about it: Two perspectives on life. In F. A. Huppert, N. Baylis, & B. Keverne (Eds.), *The science of well-being* (285–304). New York, NY: Oxford University Press.
- Lyubomirsky, S. (2007). *The how of happiness: A scientific approach to getting the life you want*. New York, NY: Penguin Press. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psych&AN=2008-05086-000&site=ehost-live&scope=site38>
- McKeon, R. (1942). “Rhetoric in the Middle Ages,” *Speculum* No. 27, 31.
- Potter, J. & Wetherell M. (1987). *Discourse and social psychology*, Sage Publications.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1995). Discourse analysis. In J. Smith, R. Harré and L. van Langenhove (Eds) *Rethinking Methods in Psychology* (80-92). London; Sage.
- Ross, W.D. (1993). *Aristoteles*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Van Dijk, T. (1988). *New analysis: Case studies of international and national news in the press*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Veenhoven, R. (2015). Social conditions for human happiness: A review of research. *International Journal of Psychology*, 50, 379–391.
- Wetherell, M. & Potter, J. (1992). *Mapping the language of racism: Discourse and the legitimation of exploitation*. London and New York: Harvester Wheatsheaf and Columbia University Press.

Extended Abstract

Every discourse is performative in itself. Such a performance is of a rhetorical kind. Each and every behavior, word, thought, ideology, idea, and knowledge bears its own argument within itself. In other words, a rhetorical element is constructed in each discourse. Nonetheless, there is a slight difference between persuasion and ordinary discourse. While persuasion involves games of logic, a grammatic plan, a strategy, and rhetorical purposes, the discourse bears a reflexive narration within itself. This reflexive narration can be reached through these two questions: “What is the problem this person is relating? What is he/she trying to say?” Discourse may not always be strategic. It may not always aim to beguile and influence the masses. However, despite its own singular aim, each discourse is an action, a construction, and involves a performance within itself. The concept of rhetoric has been discussed in various ways and its importance has evolved within different disciplines over the centuries. Rhetoric was understood as an art of influencing the masses in by Aristotle. As the importance of selecting the correct grammatical structures and vocabulary increases in time, rhetorics gained a more logical and analytic meaning. Aristotle’s understanding of rhetorics as a form of art has been discussed in different ways by various philosophers. Discourse is associated with dialogue, expression, perceived meaning, power, power games, positioning, and language practices that manifest through negotiation. Discourse analysis is a research method that deals with texts and expressions, meanings, and meanings formed through dialogue. While some discourse analysts examine written texts, others analyze speech and language practices. Happiness is an abstract concept, and the pursuit of happiness has been investigated throughout history. Today, self-help books in popular culture mainly contain numerous rhetorical discourses about what can be done to be happy. These discourses

generally lead people to conditional thinking. When the individuals want to fulfill these conditions but fail to do so, it leads to greater unhappiness and a sense of failure. Each text (literary, classic, etc.) essentially includes important linguistic practices. Although rhetoric and discourse are sometimes used in the same way or interchangeably, they are two distinct concepts that cannot be reduced to one another and cannot be separated from each other as well. It can be understood as a pattern of persuasive actions in a rhetorical discourse. The rhetorical tools embedded in the discourse create a series of actions directed at the feelings, thoughts, and ego of the interlocutor (reader, listener). Despite the recent mass of literature discussing happiness and related structures, happiness remains an ambiguous concept, with debates among academics surrounding meaning, evaluation, and possible cultural differences. As such, there is currently little consensus over a functional conceptualization or definition of its structure, and its meaning often varies among contexts and cultures. In addition, terms such as happiness, well-being, and life satisfaction are often used interchangeably or indefinitely in the literature, making the interpretation of empirical results even more complicated. Although a clear and definitive explanation of happiness has not yet been made, it consists of a number of definitions gathered under a single roof, such as a person's state of well-being, being cheerful and pleasant, having a good subjective enjoyment, and experiences of joy and satisfaction. Various literary or personal development books have tried to give a clearer description of happiness and have linked it to some rhetorical discourses.

This study aims to analyze happiness or rhetorical acts of being happy through the book "The Flow". Discourse analysis method of Van Dijk, which is a qualitative research method, was used in this study. As a research tool, Mihaly Csikszentmihalyi's book called Flow Happiness Science was used. There are seven different happiness discourses categorized and analyzed in this book (Health, Beauty, Happiness Connected to Money or Power, Dissatisfaction & Searching for happiness in Wrong Places, How They Are Interpreted, External Events, Control of One's Own Inner Experiences, Optimum Experience, Order in Consciousness, Transforming Work into Flow Generating Activities). These findings belonging to the discourses of happiness in the book “The Flow” (Health, Beauty, Happiness Connected to Money or Power, Dissatisfaction & Looking for happiness in Wrong Places, How They Are Interpreted, External Events, Control of One's Own Internal Experiences, Optimum Experience, Order in Consciousness, Transforming Work into Flow Generating Activities), has been examined under 7 different categories. As a rhetorical act, discourse creates an action in every source, narrative, dialogue, media, and written text. These actions sometimes lead the person to think by remaining in an ambivalent position, sometimes they encourage people to gather around a certain ideology, and sometimes they give a general meaning to present the individual with all the necessary paths and tools and leave the choice to the person for which paths to take. The acts of happiness in the book “The Flow”, unlike the classic personal development books, or in other words, popular culture books, offer a process rather than a result. Of course, these discourses also carry a rhetorical act in themselves, but they emphasize that happiness does not depend on the conditions and the results appropriate to these conditions, but on the process, staying in the moment, making the moment livable and traceable, multiplying livable moments, and achieving the inner balance and peace enclosed in the moments. It aims to make the results come as a side effect of the present moment and to be an element that helps to increase the real happiness as a taste.

ÇOCUK KİTAPLARINDA COVID-19 SALGINININ İZLERİ

Nuran BAŞOĞLU*

ÖZ

Bu çalışmada çocuklara Covid-19 salgını anlatmak ve onları salgın hakkında bilinçlendirmek amacıyla yazılan kitapların belirlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan alanyazın taramasının sonucunda çocuklara Covid-19 salgını anlatmayı amacıyla basılı olarak yayımlanan ve elektronik ortamda paylaşılan toplam 29 kitap tespit edilmiştir. Kitaplardan 7 tanesi basılı şekilde, 22 tanesi ise elektronik ortamda sunulmuştur. Kitaplardan doküman incelemesi ile elde edilen veriler betimsel analiz ile sunulmuştur. Sonuç olarak; çalışmada incelenen kitapların Covid-19 salgını çocuklara anlatmak için birer araç olarak kullanılabileceği görülmüştür. Virüs ile ilgili bilim insanlarının önerdiği birçok uygulama ve açıklamaya kitaplarda yer verilmiştir. Çocuk kitapları, çocuklarına virüsü nasıl anlatacağını bilemeyen ebeveynler için birer rehber görevi görecektir. Kitaplarda çocukları sakinleştirmek, rahatlatmak için önerilen etkinlikler de kolaylıkla uygulanabilecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, çocuk kitapları, salgın, virüs, çocuk edebiyatı

TRACES OF THE COVID-19 PANDEMIC IN CHILDREN'S BOOKS

ABSTRACT

In this study, it is aimed to identify and evaluate the books written to explain the Covid-19 pandemic to children and to raise awareness about the pandemic. As a result of the literature review, a total of 29 books published in print and shared electronically were identified to explain the Covid-19 pandemic to children. 7 of the books were presented in printed form and 22 of them were presented electronically. The data obtained from the books by document analysis were presented with descriptive analysis. As a result; it was seen that the books examined in the study could be used as a tool to tell children about the Covid-19 pandemic. Many applications and explanations about the virus suggested by scientists are included in the books. Children's books will serve as a guide for parents who do not know how to tell their children about the virus. The activities recommended in the books to calm and relax children are also easily applicable.

Keywords: Covid-19, children's books, pandemic, virus, children's literature

GİRİŞ

Çin'de 2019 yılı aralık ayında başlayan ve birçok ülkeye yayılarak dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının Türkiye'de tespit edilen ilk vakası Sağlık Bakanlığı tarafından 11 Mart 2020 tarihinde duyurulmuştur. 16 Mart 2020 tarihinden itibaren ise tüm eğitim kurumlarında yüz yüze eğitime ara verilmiş ve birçok eğitim kurumunda uzaktan eğitime geçilmiştir. Salgın tüm dünyayı ve her yaş grubundan insanı etkilemiş, insanlar evlerinde kalarak ve temizlik kurallarına uyararak bu ölümcül salgın karşısında sağlıklarını korumaya çalışmışlardır.

“Belirli yaş gruplarında çocukların ruhsal, zihinsel, motor, sosyal becerilerini kazanmalarını sağlayan önemli etkinlikler ve durumlar vardır. Bunlar 3-6 yaş grubu için oyun ve okul öncesi eğitim, 6-10 yaş arası için okul ortamı ve öğretmenler ve yaşlılarıyla ilişki kurmak, ergenler için akran grupları ve okuldur. Salgın durumunda tüm bunların askıya alınması ve aile dışı ve aile içi rutinlerin bozulması çocukların ruhsal, sosyal, akademik, motor, zihinsel gelişimlerini sekteye uğratabilir hatta farklı psikiyatrik sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir veya zeminde olan bazı sorunların (takıntı, saplantı, mükemmeliyetçilik, sağlık kaygısı, ayrılma kaygısı, travma ile ilişkili bozukluklar,

* Dr.Öğrt.Üyesi. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, nuranbasoglu@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7034-2629>

depresif duygu durum, kaygı ile ilgili durumlar, sanrsal durumlar) ağırlaşmasına yol açabilir. Bu dönemde ebeveynlerde ortaya çıkacak abartılı ruhsal etkilenme de çocukların ruhsal etkilenme derecelerini ağırlaştırabilir ayrıca tüm ailenin süreci yönetmeleri ve bu durumla baş etme becerilerini olumsuz etkileyebilir.” (Ercan, Rodopman-Arman, İnal-Emiroğlu, Öztop & Yalçın, 2020, s.6). Yaşanan Covid-19 salgını ile bahsi geçen olumsuzluklar hem yetişkinler hem de çocuklar için sorun teşkil etmiştir.

“Nitekim Türkiye’nin 39 farklı ilinden 4-12 yaşları arası çocuğu olan 323 ebeveynin görüşlerini yansıtan Covid-19 Aile Araştırması’nın 15 Mayıs-1 Haziran 2020 tarihleri arasında yapılan anket sonuçlarına göre salgın aile yaşantısını etkilemiştir. Ebeveynler, Covid-19 kısıtlamaları esnasında çocukları ile olan ilişkilerini ve ebeveynliklerini genel olarak olumlu değerlendirmelerine rağmen bu süreçte çocukları ile problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu süreçte ebeveynlerin %34’ü çocukları ile olan ilişkilerinde kurallara uyulmasında problemler yaşandığını belirtmiştir. %28’i çocukları ile birlikte rutinleri takip etmede sıkıntı yaşadığını belirtirken, %23’ü çocuğuyla çok fazla tartışma yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcı ebeveynlerin Covid-19 kısıtlamaları öncesinde çocuklarının yaşadıkları korku ve endişeleri hakkında görüşleri alınmıştır. Ebeveynlere çocukları tarafından en çok ifade edilen endişenin ebeveynlerden ayrı kalma endişesi olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynlerin cevaplarına göre çocuklarda sıklıkla görülen duygu durumları şöyledir: çaresiz hissetme, endişeli olma, gün içinde hayallere dalma, başkalarının duygularını anlamama, huzursuz olma/yerinde duramama, üzgün olma. Ebeveynlere göre çocuklarının yaşadıkları endişe durumları, Covid-19 öncesi oranının (hiç %17, bazen %66, sıklıkla %16) Covid-19 nedeniyle evde kalma günlerindeki orana göre (hiç %60, bazen %32, sıklıkla %8) yüksektir.” (Göl-Güven, Şeker, Erbil, Özgünlü, Alvan & Uzunkök, 2020, s.17-28).

Bir bilinmezlik içinde ilerleyen ve tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını döneminde her yaşta insanın yaşadığı tedirginlik zamanla yerini süreci anlama ve normalleşme ihtiyacına bırakmıştır. Yetişkinler her ne kadar çocuklarına kaygılarını yansıtmamaya çalışsalar da yaşanan salgının ciddiyeti bu durumu zorlaştırmıştır. Çocuklar birçok konuda olduğu gibi salgın döneminde de yapılacaklara daha hızlı uyum sağlama eğilimi göstermişlerdir fakat yaşanan en büyük sorun salgın ile mücadelenin çocuklara nasıl aktarılacağı konusu olmuştur. Suntekin (2020), çocuklara salgını açıklarken korana virüsün gözle görülemeyecek kadar küçük bir mikroba benzediğini ve kişiden kişiye hızlı bulaştığı ve iyileşmesi güç olduğu için dünyanın önlem aldığını söylemeyi önerir. Ayrıca çocuklara bu salgından kendilerini koruyabileceğini, bunun için ellerini su ve sabunla yıkayıp, kişisel temizliklerine dikkat etmesi gerektiğini; güzel beslenip iyi uyuyarak hastalıklarla savaşılabileceklerini anlatmanın gerekliliğini vurgular.

“3-5 yaş arasındaki çocuklar bir salgının olduğunu ve etkilerini genel olarak anlayabilirler. Ancak, yaşlarına özgü çocuk benmerkezciliği ve yüksek hayal gücü nedeniyle, gördüklerini, duyduklarını ve yaşadıklarını abartma eğiliminde olabilirler ve bu süreçten yoğun bir şekilde etkilenebilirler. Yaşadıkları duyguları tam olarak ifade edemeyebilirler. Salgın haberleri yüzünden çok üzülür ya da kaygı yaşarlarsa, değişime uyum sağlamada sorun yaşayabilirler. Kendilerini daha iyi hissetmeleri çoğu zaman çevrelerindeki yetişkinlere bağlıdır. Yetişkinlerin sakin, somut, net, içten tutum ve davranışları arttıkça kendilerini güvende hisseder ve çevrelerine olumlu uyum gösterirler.” (MEB, 2020, s.4). Bu bağlamda çocuklar virüsle ilgili bilgiyi, televizyon ve sosyal medya araçlarından değil ailelerden öğrenmelidir. Aileler çocuklara kendi korkularını, kaygılarını aktarmamalıdır. Sakin olmanın ve virüsü anlatırken dili basitleştirmenin onun anlayabilmesi için önemli olduğunu unutmamalıdır (Suntekin, 2020). 6-11 yaş arası çocuklar ise bir salgının ne olduğunu ve insanları nasıl etkilendiğini çeşitli yönleriyle somut düzeyde anlayabilirler. Bu nedenle dışarıya çıkmaktan korkabilirler ve arkadaşlarıyla vakit geçirmeyi bırakabilirler. Kendilerinin ya da aile üyelerinden birinin zarar görebileceğine yönelik yoğun endişe yaşayabilirler. Bazı çocuklar herhangi bir neden olmaksızın öfkelenebilir ve saldırganca davranabilirler (MEB, 2020, s.5). Okul öncesi ve ilkökul dönemindeki çocukların bu hassasiyetleri ebeveynler tarafından dikkate alınmalı ve çocukların bu tutumlarını olumluya çevirecek yöntemler düşünülmelidir.

Her edebiyat eseri hitap ettiği kişilere bir mesaj verir. Sanatçı, duygu ve düşüncelerini paylaşmak üzere, onu kendine has ifade biçimiyle ve çeşitli şekillerde ortaya koyar (Yalçın & Aytaş, 2003, s.45). Birçok konuda olduğu gibi, sağlık eğitimi konusunda da çocuk edebiyatı ürünlerinden; çocuk kitaplarından fayda sağlanması mümkündür. Özellikle erken yaşlarda, çocuk için anlaşılması güç konuların, resimli kitaplar yoluyla ifade edilmeye çalışılması, çocuklar için hem eğlendirici hem de eğitici bir yöntem olacaktır (Szeremy, 2018, s.103). Çocuk kitaplarında konu-ileteler-kurgu, kahramanlar ve dil-anlatım-üslup bu anlamda çok önemlidir, bu başlıklar bakımından nitelikli eserler çocuklara katkı sunacaktır.

Çocuk kitaplarında ele alınan konular, çocuklarda, güven duygusunu artırmalı, sağlam ve geçerli inançları yerleştirmelidir. Konular, çocukların güldürü duygusunu geliştirmeli, onları eğlendirip dinlendirirken eğitmelidir. Kitaplardaki konuların, çocukların yaşantılarıyla ilgili olması ve gerçeğe uygun düşmesi beklenir (Şirin, 1994; Sever, 1995; Yalçın & Aytaş, 2003). Çocuk kitaplarında iletelerin doğrudan verilmesinden ziyade kurgu içinde sezdirilmesi yeğlenmelidir. Çocuk kitapları, vermeye çalıştıkları iletelerle çocukların yaratıcı düşünme, problem çözme ile ilgili bilişsel becerileri kadar ahlakî ve kişilik gelişimlerine olumlu katkılar sağlayarak onların sosyalleşmelerine yardımcı olmalıdır (Karatay, 2012, s.111).

Çocuğun kitaptaki olumlu karakterle/kahramanla özdeşleşmesi, bütünleşmesi, anlatımın içine girebilmesi için, yazarın eserde betimlediği karakterin inandırıcı, güvenilir, günlük yaşamdaki kadar gerçekçi ve çocukla aynı yaş düzeyinden olması gerekir (Karatay, 2012, s.103). Kitaptaki kahramanların güçlü ve zayıf yönleri görülebilmeli, ana kahraman açık ve anlaşılır bir biçimde betimlenmelidir. Yan kahramanlar, ana kahraman çevresinde açık tanımlarla ve ana kahramanla ilişkilendirilerek anlatılmalıdır (Nas, 2004; Karatay, 2012).

Çocuk kitaplarında; basit, anlaşılabilir, yalın bir dil kullanılmalıdır (Ciravoğlu, 2000). Çocuk kitapları dil ve anlatım yönünden çocuğun dil ve düşünce gelişimine uygun olmalıdır. Çocuğun dil düzeyinden yola çıkıp onun sözcük dağarcığını zenginleştirmelidir (Nas, 2004). Her çocuk edebiyatı metninde çocuğun anlamını bilmediği ancak cümle ve anlatım tekniğinden yararlanarak çağrışım yoluyla anlamlandırdığı belirli sayıda bilinmeyen söze yer verilmelidir (Yalçın & Aytaş, 2003).

Çocuk kitapları çocuk dünyasına seslenmeyi başaran ve çocukları kurgu içinde bilinçlendiren eserlerdir. Salgın döneminde çocukların psikolojilerinde olumsuz etkiler bırakmayacak ve onlara rehberlik edecek çocuk kitaplarının hazırlanması oldukça yararlı olmuştur. Bu çalışmada çocuklara Covid-19 salgını anlatmak ve onları salgın hakkında bilinçlendirmek amacıyla yazılan kitapların belirlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın problem cümlesi “Çocuk kitaplarında covid-19 salgının izleri nasıl yer bulmuştur?” şeklindedir ve çalışmada bu soruya yanıt aranmıştır. Bu problem cümlesine ait alt problemler ise salgının çocuk kitaplarında içerik özelliklerine göre nasıl yer bulduğunu belirlemeyi amaçlar ve üç alt başlıkta incelenir. İçerik özelliklerinin alanyazın kapsamı dikkate alınarak belirlenen alt problem cümleleri ise şöyledir; “Çocuk kitaplarında covid-19 salgının izleri konu-ileteler-kurgu bakımından nasıl yer bulmuştur?”, “Çocuk kitaplarında covid-19 salgının izleri kahramanlar bakımından nasıl yer bulmuştur?”, “Çocuk kitaplarında covid-19 salgının izleri dil-anlatım-üslup özellikleri bakımından nasıl yer bulmuştur?”.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışma, nitel araştırma türlerinden olan temel nitel araştırma deseni ile yürütülmüştür. Merriam’a (2103) göre bir araştırmacı; fenomenolojik, gömülü teori, öyküsel analiz, eleştirel veya etnografik çalışma yapmadan da nitel bir çalışma yapabilmektedir. Burada temel amaç temel bir olgunun yorumlanması ve betimlenmesidir. Bu desen eğitimde sıklıkla başvurulan bir türdür. Verilerini gözlem, görüşme, gözlem ya da doküman analizi oluşturabilir. Çalışmada Covid-19 salgını anlatan çocuk kitapları taranmış ve hem basılı olarak yayımlananlar hem de elektronik ortamda paylaşılanlar belirlenmiştir.

Çalışma Materyali

Yapılan alanyazın taramasının sonucunda çocuklara Covid-19 salgınına anlatma amacıyla basılı olarak yayımlanan ve elektronik ortamda paylaşılan toplam 29 kitap tespit edilmiştir. Belirlenen 29 kitap bu araştırmanın çalışma materyalini oluşturmaktadır. Yapılan taramada bir yaş aralığı gözetilmeksizin ulaşılan tüm kitaplar araştırmanın kapsamına dahil edilmiş, kitaplar incelendiğinde ise genel olarak kitapların okul öncesi ve ilkokul çağındaki (3-11 yaş) çocuklar için uygun olduğu görülmüştür. Kitaplardan 7 tanesi basılı şekilde, 22 tanesi ise elektronik ortamda çocuk okurlara sunulmuştur. Elektronik ortamda paylaşılanların nicel olarak basılı yayımlananların üç katı oranında fazla olmasının salgın döneminin getirdiği evde kalma zorunluluğu ve eğitim mecrasının elektronik ortama yönelişiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Elektronik ortamda paylaşılan kitapların çoğunluğu çocuklara psikolojik destek olmak amacıyla klinik psikologlar tarafından yazılmıştır. Kitapların bazılarının seslendirilmiş halleri de paylaşılmıştır. Basılı veya elektronik ortamda yayımlanan kitapların salgının yoğun olarak hissedildiği mart ayından başlayarak temmuz ayına kadar geçen sürede piyasaya sunulduğu görülmektedir. Kitapların künyelerine ait detaylı bilgiler tablolar halinde (Tablo 1 ve Tablo 2) sunulmuştur.

Tablo 1. Basılı kitapların künye bilgileri

Kitabın Adı	Yazar	Resimleyen	Çeviren	Yayınevi	Yayın Yılı	
Panik Yok Virüs Senden Korksun	Tsolmon Bayaraa	Bolortuya Munkhjargal	Abdulkerim Enes Esen	Nar Çocuk	Mart, 2020	
Kozmik Virüs Korona Covid-19	Raife Cebeci	Merve Tokmak Murat Ağdemir		IME Yayınları	Mayıs, 2020	
Akıllı Virüs Çocuklar için Kalma Kılavuzu	Savaşçısı! Sağıklı	Eloise Macgreg or	Alix Wood	Çağlar Sunay	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	Nisan, 2020
Akıllı Virüs Çocuklar için Geçirme Kılavuzu	Savaşçısı! Zaman	Eloise Macgreg or	Alix Wood	Çağlar Sunay	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	Temmuz, 2020
Akıllı Virüs Çocuklar için Mutlu Olma Kılavuzu	Savaşçısı! Sakin ve	Eloise Macgreg or	Alix Wood	Çağlar Sunay	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	Temmuz, 2020
Akıllı Virüs Çocuklar Yardımlaşma Kılavuzu	Savaşçısı! için	Eloise Macgreg or	Alix Wood	Çağlar Sunay	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	Temmuz, 2020
Koronavirüs Çocuklar için Rehberi	De Ne? Zülal	Aslı Zülal	Pınar Büyükgürel	Tübitak Popüler Kitapları	Bilim 2020	

Tablo 2. Elektronik ortamda yayımlanan kitapların künye bilgileri

Kitabın Adı	Yazar	Çeviren	Yayınevi	Yayın Yılı	İnternet Adresi
Merhaba! Ben Bir Virüsüm	Manuela Molina		Mindhearts.kids	Şubat, 2020	https://660919d3-b85b-43c3-a3ad-3de6a9d37099.filesusr.com/ugd/64c685_c2b5945a93574377bed7cd745f58fc44.pdf
Mili ve Korona Virüsü	Estie Bar-Sadeh	Ümran Korkmazlar Emrah Devrim	Avrupa EMDR Çocuk ve Ergen Komitesi	Mart, 2020	https://www.emdr-tr.org/wp-content/uploads/2020/04/Mili-ve-Korona-Viru%CC%88su%CC%88.pdf
Merhaba Ben Corona!	Lies Scaut	Semra Abotay		Mart, 2020	https://www.mvcr.cz/soubor/merhaba-ben-corona.aspx
Meraklı Çocuklar için Bir Rehber	Erika Nerini, Daniela	Gamzegul Acka Koca	İstanbul Kent Konseyi ve İnförmel Eğitim	Mart, 2020	http://www.cocukistanbul.org/wp-content/uploads/Merakl%C4%B

Corona Virus!	Longo		Çocuk İstanbul		1-%C3%87ocuklar-i%C3%A7in-Koronavir%C3%BCs-Rehberi-TR-.pdf
Corona Döneminde Kaynaklarım	İrem Polat		Global Child Emdr-Alliance	Mart, 2020	https://www.emdr-tr.org/wp-content/uploads/2020/04/Korona-Do%CC%88neminde-Kaynaklar%C4%B1m.pdf
Ali'nin Korona Virüs Kitabı	Figen Karaceylan Çakmakçı			Mart, 2020	https://www.pahssc.org.tr/uploads/Alinin_Koronavirus_Kitabi.pdf Halkevleri Yaz Çocuk Buluşmaları katılımcısı Su Zelaya Demir yaşıtı arkadaşları için bu kitabı seslendirmiştir: https://www.youtube.com/watch?v=hILSxiCbd6M
Benim Pandemi Hikayem	Gilbert Kliman, Edward Oklan, Harriet Wolfe, Elise Snyder, You Chen, Ping Hu, Maranda Sze, ,Xijie Yang	Fevziye Toros, Güneş Turhan, Zeynep Doğan, Ela Düzova	The Children's Psychological Health Center	Mart, 2020	http://senlikkoyzeynepmedia.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/02/328150/dosyalar/2020_04/08120045_BENIM_PANDEMI_HIKAYESI.pdf
Çocuklara Mektup Var!	Sibel Şengül		Global Child Emdr-Alliance	Mart, 2020	https://www.instagram.com/p/B-GxH2tJuZ/?utm_source=ig_web_copy_link
Küçük Zebra'nın Canım Dansı	Derya Altınay		Global Child Emdr-Alliance	Mart, 2020	https://docs.google.com/presentation/d/12ZL6wi14w0H0pz9x0Rbn0yQXUhXTP4PL/edit#slide=id.p1
Hayat Bir Makara	Miraç Ganioglu		Global Child Emdr-Alliance	Mart, 2020	https://www.instagram.com/p/B-MCDIGjGCC/
Benim Kahramanım Sensin Covid-19 ile Savaşan Çocuklar	Helen Patuck	Ayşe Kaplan	IASC	Nisan, 2020	https://interagencystandingcommittee.org/system/files/2020-04/My%20Hero%20is%20You%2C%20Storybook%20for%20Children%20on%20COVID-19%20%28Turkish%29_0.pdf Seslendirilmiş hali: https://www.youtube.com/watch?v=JK311cfkbiY
'Korona' Çocuklara Yönelik Afacan Bir Virüs Hikayesi	Betül Karaca		İzmir Özel Türk Koleji-Pdr Dijital Psikolojik Destek Kiti	Nisan, 2020	https://www.youtube.com/watch?v=K-TGC2hZ2Ww Hikâye Sibel Kemeç tarafından seslendirilmiştir: http://mukerremalikayanilkokulu.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/59/03/700462/dosyalar/2020_04/05230932CYocuklar icYin korona hika yesi.pdf.pdf.pdf.pdf.pdf.pdf.pdf.pdf
Koronavirüs-	Elizabeth		Hep Kitap	Nisan,	http://hepkitap.com.tr/pdf/cocuk

Çocuklar için Koronavirüs Kitabı	Jenner, Kate Wilson & Nia Roberts		2020	lar-icin-koronavirus-kitabi.pdf
Sağlık Çalışanları Aile ve Çocukları için Bir Emdr Destek Hikayesi	Selva Arslan	Global Child Emdr-Alliance	Nisan, 2020	https://www.hercev.org/koronavirus-salginini-cocuklara-nasil-anlatabiliriz
Deniz Korona Virüsüyle Yaşamayı Öğreniyor	Derya Ikdjaoune	Global Child Emdr-Alliance	Nisan, 2020	https://www.hercev.org/koronavirus-salginini-cocuklara-nasil-anlatabiliriz
Terapötik İyileştirici Hikaye	Ebru Zorlutuna		Nisan, 2020	Sesli hikaye: https://www.youtube.com/watch?v=jxufWgF5TEc&feature=youtu.be
Yavru Fil Elly	Elif Can Çelebieser	Global Child Emdr-Alliance	Nisan, 2020	https://www.instagram.com/p/B-hithHjPGI/?utm_source=ig_web_copy_link
Uykusundan Uyandırılan Ejder	Hayal Demirci	Global Child Emdr-Alliance	Nisan, 2020	https://drive.google.com/file/d/16ZNq2NvvCcDnp35ZCCs_4AkCmYhZhuLf/view
Mundi Özel Çocuklara Korona Virüsü Anlatıyor- İnatçı Ahtapot	Sandra Pasensya	Global Child Emdr-Alliance	Nisan, 2020	https://www.instagram.com/p/B-d2aPTjWZH/
Güle Güle Korona	Selda Demirtaş	Global Child Emdr-Alliance	Nisan, 2020	https://www.instagram.com/p/B-yryxQjDcS/
Küçük Tavşan Mona	Asena Zeynep Ayyıldız	Global Child Emdr-Alliance	Mayıs, 2020	https://www.instagram.com/p/C-AM_vlwjB4t/
Colly İyileşiyor	Elif Can Çelebieser	Global Child Emdr-Alliance	Temmuz, 2020	https://www.instagram.com/p/C-Cii-nKjSeT/

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma verilerinin toplanması doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2008, s.187). Çalışmada incelenen 29 kitaptan elde edilen veriler sınıflandırılarak betimsel analiz ile sunulmuştur. Hem basılı kitaplar hem de elektronik ortamda paylaşılanlar analiz edilmiştir.

Kitaplarda Covid-19 salgınının işlenişine dair betimsel analiz yapabilmek için içerik özelliklerine göre; konu-ileteler-kurgu, kahramanlar ve dil-anlatım-üslup olmak üzere üç başlık esas alınmıştır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2008, s.224). Bu bağlamda kitaplar yorumlanırken dikkat edilmesi gereken temel ölçütler alanyazın aracılığıyla belirlenmiş ve kitaplardan bu ölçütlere göre elde edilen verilerin tablolar halinde sunulmuştur.

BULGULAR ve YORUMLAR

Çalışmada incelenen kitapların 7 tanesi basılı olarak, 22 tanesi ise elektronik ortamda yayımlanmıştır. Kitaplardan elde edilen bulgulara Tablo 3 ve Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Basılı olarak yayımlanan kitaplar ile ilgili bulgular

Kitabın Adı	Konu-İletiler-Kurgu	Kahramanlar	Dil -Anlatım-Üslup
Panik Yok Virüs Senden Korksun	Kitabın ana kahramanı Metin’in babası bir bilim adamıdır ve salgın başlayınca bu büyük olayı çözmek için evden ayrılır. Bunun üzerine Metin de bu büyük olaya merakla yaklaşır ve babasının odasında bilgi arayışına girer. Babasının odasında virüsler hakkında bilgi edinir ve oradaki bir makineyle kendini de virüsler kadar küçük hale getirerek virüslerin planlarını öğrenir. Virüslerin ellerini iyice yıkamayanlara, grip olanlara tedbir almadan yaklaşanlara, sağlıklı bir vücut için spor yapmayanlara, dengeli ve sağlıklı beslenmeyenlere, ortak kullanım alanlarında bulduktan sonra ellerini yıkamadan yüz, göz ve ağızlarına sürenlere bulaşmak üzere saldırı planı içinde olduklarını öğrenir ve tüm dünya çocuklarını bu konuda bilgilendirerek uyarır. Metin’in mesajını gören, okuyan ve duyan bütün çocuklar ellerini su ve sabunla yeterince yıkar, dengeli ve sağlıklı beslenir, spor yapar, kitap okuyup bilgi edinir ve maske takarlar. Böylece virüsler onlara bulaşamaz ve çocuklar birlikte virüslerden kurtulmayı başarmış olurlar. Metin’in babası eve döner ve Metin çok özlediği babasına sarılır. Salgın karşısında birlikte hareket etmenin önemi vurgulanmış ve alınabilecek tüm önlemler kurguya yerleştirilmiştir.	Özdeşim kurmaya uygun çocuk kahramanın meraklı ve görev bilinci ile hareket eden tavrı, okuyucular için dikkat çekici olacak tarzdadır.	Salgın döneminde uyulması gereken kuralların emir içeren cümleler yerine macera içinde oluşturulan kurgu ile verilmesi başarılıdır.
Kozmik Virüs Korona Covid-19	Koronavirüsün ne olduğu, ilk defa Çin’in Vuhan şehrinde ortaya çıkışı, virüsün hızla dünyaya yayılışı, evde kalma gerekliliği, okulların tatili ve uzaktan eğitim süreci, evde kalınan süreçte tüm bireylerin ev işleri ile ilgili sorumluluk alışı ve ailelerin birlikte daha fazla vakit geçirebilmesi, insanlar evlerindeyken bitki ve hayvanlar için doğanın yenilenişi bir kurgu olmaksızın anlatılmıştır. Kitabın sonundaki üç sayfa ise hayallerini ve umutlarını çizmesi için çocuklara ayrılmıştır. Kitabın sonunda çocuklara Covid-19 sonrasında yapmak istediklerini, nasıl bir dünyada yaşamak istediklerini resmetmeleri için boş sayfalar bırakılması çocukları umutlu günlere güdüleyen bir yaklaşımdır. Okuyuculardan gelecek resimlerin “Yeni Dünya” isimli bir kitapta yer alabileceği fikri de çocuklar için etkileyicidir. Kitabın içinde hem fotoğraflar, hem illüstrasyonlar hem de çocuklara ait çizimler vardır. Bu çoklu tasarım tarzı da okuyucuların dikkatini çekecek niteliktedir.	Kahraman yoktur.	Kitabın sade ve anlaşılır bir dili vardır. Enfekte olmak, sosyal mesafe, izolasyon kavramlarının anlamlarına kitapta yer verilerek okuyucunun kelime dağarcığına katkı sağlanmıştır.

Akıllı Virüs Savaşçısı! Çocuklar için Sağlıklı Kalma Kılavuzu	Virüsün ne olduğu, nasıl bulaştığı, belirtileri ve virüsten korunma yolları gibi bilgileri içeren bir kitaptır. Elleri yıkamanın aşama aşama ve görsellerle verildiği, yıkama süresinin vurgulandığı, evi virüslerden uzak tutmanın açıklandığı öğretici bir kitaptır. Kitabın sonunda anlatılanlarla ilgili dört soruluk bir test olması bilgileri pekiştirmede işe yarayacak niteliktedir.	Kahraman yoktur.	Kitabın dili sade ve anlaşılırdır. Anlatıda geçen ve koyu renkle yazılan “aşı, kendini yalıtma, koronavirüs, taşıyıcı olmak” gibi sözcüklerin anlamının verilmesi bilgilendirici ve sözcük dağarcığını zenginleştirici mahiyettedir.
Akıllı Virüs Savaşçısı! Çocuklar için Sakin ve Mutlu Olma Kılavuzu	Çocuklara “Akıllı virüs savaşçısı ol, virüs panikçisi değil!” sloganı ile yaklaşan kitapta çocukların kaygılandıkları ve onlara kendilerini kötü hissettiren şeyleri nasıl belirleyecekleri ve oluşturabilecekleri bir savaş planı örneklenir. Evde geçen günleri planlayarak çocuğun bir şeylerle uğraşması amaçlanır. Evde kalmak zorunda olduğu için kötü hissetmemesi çünkü aslında bir süper kahraman olma yolunda ilerlediği bilgisi verilerek halk sağlığı bilinci aşılanır. Arkadaşlarla (telefon, video, internet, mektup gibi yollarla) bağlantı kurmak, egzersiz yapmak, (nefes alıştırılmaları, düşünme veya yoga gibi etkinliklerle) gevşemek, herkesin gergin olabileceği bir süreç olduğunu unutmayıp aileyle iyi geçinmek, hobiler (resim yapmak, kitap yazmak, dil öğrenmek, top çevirmek vb.) edinmek, mutluluk günlüğü tutmak, kendine sarılmak ve her şeyin zamanla geçeceğine inanmak önerilir. Doktorlar ve bilim adamları süper akıllı virüs savaşçısı olarak gösterilir ve aşı geliştirerek normale dönüşü sağlayacakları bilgisi verilir. Kitabın sonunda anlatılanlarla ilgili dört soruluk bir testle akıllı virüs savaşçılığı ölçülmeye çalışılmıştır.	Kahraman yoktur.	Anlatıda geçen ve anlamı okuyucular tarafından bilinemeyeceği düşünülen “aşı, hormon, rutin, yoga, koronavirüs” gibi sözcükler koyu renkle yazılmış ve kitabın sonunda tanımlanmışlardır.
Akıllı Virüs Savaşçısı! Çocuklar için Yardımlaşma Kılavuzu	Çocuklardan Covid-19 karşısında çaresiz hissetmemeleri ve süper kahraman pelerini giyerek herkese yardım eden bir akıllı virüs savaşçısı olmaları istenir. Sadece evde kalarak bile bunu başarabilecekleri söylenir. Arkadaşlarını özlemek, canının sıkılması, aileden sıkılmak gibi şeyleri dert etmemesi öğütlenir. Doğru el temizliği resimli olarak ve aşama aşama anlatılır, varsa küçük kardeşine de bu konuda yardım etmesi istenir. Ev işlerine yardım etmek ve belirli sorumluluklar almak, aile bireylerine karşı anlayışlı olmak, komşuları neşelendirmek için taşları boyamak, resim veya kurabiye yapmak, yalnız yaşayanlar için mektup yazmak ve pasta yapmak, arkadaşlarını	Kahraman yoktur.	Anlatıda geçen ve anlamı okuyucular tarafından bilinemeyeceği düşünülen sözcükler koyu renkle yazılmış ve kitabın sonunda tanımlanmışlardır.

	aramak, can sıkıntısını giderici şeyler yapmak verilen örneklerdir. Kitabın sonunda anlatılanlarla ilgili dört soruluk bir testle akıllı virüs savaşı ölçülmeye çalışılmıştır.		
Akıllı Virüs Savaşı! Çocuklar için Zaman Geçirme Kılavuzu	Çevreye yayılan virüs yüzünden evde kalmanın gerekli olduğu açıklandıktan sonra evde televizyon izlemek, bilgisayar oyunları oynamak, kitap okumak gibi etkinlikler dışında yapılabilecekler hakkında bilgi verilir. Sanatla uğraşmak, sessiz oyunlar oynamak, düş gücünü kullanarak yaratıcı şeyler yapmak, aileyle birlikte sessiz sinema gibi eğlenceli oyunlar oynamak, mutfakta bir şeyler (kurabiye, pasta, sandviç vb.) hazırlamak, yenecek şeyler yetiştirmek, dışarda (yürüyüş, top oynama, seksek oynama vb.) vakit geçirmek, evde spor yapmak gibi önerilere yer verilir. Kitabın sonunda anlatılanlarla ilgili dört soruluk bir testle akıllı virüs savaşı ölçülmeye çalışılmıştır.	Kahraman yoktur.	Anlatıda geçen ve anlamı okuyucular tarafından bilinmeyeceği düşünülen sözcükler koyu renkle yazılmış ve kitabın sonunda tanımlanmışlardır.
Koronavirüs De Ne? Çocuklar için Koronavirüs Rehberi	Virüsün ne olduğu, bağışıklık sisteminin güçlü olmasının virüsle mücadeledeki önemi, virüsün bulaşma hızı ve tüm dünyaya yayılışı, alınan önlemler, evde kalman sürede yapılabilecekler, bu hassas süreçte çevremizdekilere karşı nazik ve yardımsever olmanın gerekliliği, dışardayken dikkat edilmesi gereken kurallar, virüse yakalanmamak için uyulması gereken temizlik kuralları, virüsün yayılmaması için yapılması gerekenler ve aşı çalışmalarının devam ediyor olduğu bilgileri bir kurgu olmaksızın anlatılmıştır. Kitabın sonunda kesip yapıştırılarak hazırlanmaya uygun dört parmak kuklaya yer verilmiştir. Tavşan kahramanların görsellerinden oluşan parmak kuklalarından biri doktor, biri pelerinli bir süper kahraman, diğer ikisi ise kız ve erkek çocuklardır. Okuyucuların kuklalar aracılığıyla koronavirüs salgını döneminde yaşananları canlandırarak oyunlaştırmaları ve böylece korku, panik gibi olumsuz duygulardan kurtulmaları sağlanabilir.	5 yaş ve üzeri çocuklar için uygun olduğu belirtilen kitapta tavşanlar kahraman gibi düşünülerek resimlenmiştir.	Kitabın dili sade ve anlaşılırdır.

Konu-iletiler-kurgu bakımından değerlendirildiğinde; basılı olarak yayımlanan kitaplar arasında kurgu içeren tek kitabın *Panik Yok Virüs Senden Korksun* adlı eser olduğu görülmüştür, diğer kitaplarda bir kurgu olmaksızın bilgi aktarımı yapıldığı belirlenmiştir. *Panik Yok Virüs Senden Korksun* adlı eserin çocuk kahramanı Metin, bir süper kahraman edasıyla tüm çocuklara bilgi ulaştırır, tüm dünya çocukları bilinçle ve birlikte hareket ederek virüse karşı açtıkları savaşı kazanırlar. Kurguya çocuk okurların ilgisini çekecek tarzda merak ve macera öğeleri eklenirken güven aşılanmış ve problem çözme iletileri verilmiştir. *Kozmik Virüs Korona Covid-19* adlı kitapta resimler ve fotoğraflar eşliğinde Covid-19 ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. *Akıllı Virüs Savaşı!* serisi ise dört kitaptan oluşmaktadır ve koronavirüs sürecinde çocukları bilgilendirmek ve yaşananlara ayak uydurmalarını sağlamak için yazılmışlardır. Kitaplar salgının çocuklar üzerindeki fiziksel ve ruhsal etkileri dikkate alınarak tasarlanmıştır. Kitaplarda bir kurgu bulunmamaktadır, doğrudan bilgilendirme, örnek ve önerilerle şekillendirilmişlerdir. Kitaplarda genel olarak virüs karşısında bir savaşçı gibi önlemler almak, aile bireylerine karşı anlayışlı olmak ve onlara rahatsızlık vermeden iyi zaman geçirebilmek

vurgulanmıştır. Her kitabın sonunda dört soruluk test bulunması ve belirli kelimelerin tanımlarının verilmesi eğitici niteliktedir. *Koronavirüs De Ne? Çocuklar için Koronavirüs Rehberi* adlı kitapta da virüsün yayılmasını engellemek için yapılması gerekenler açıklanmıştır.

Kahramanlar bakımından değerlendirildiğinde; *Panik Yok Virüs Senden Korksun* adlı eserdeki ana kahraman Metin'in hem yaş olarak hem de davranış olarak çocuklar ile özdeşim kurmaya uygun olduğu görülür. Yan kahraman sayılabilecek olan Metin'in babası ve dünya çocukları da inandırıcı kahramanlardır. Diğer kitaplarda ise kahramanlara yer verilmemiştir.

Dil-anlatım- üslup bakımından değerlendirildiğinde; tüm kitapların açık ve anlaşılır bir dille kaleme alındığı görülmüştür. Emir cümlelerinden uzak öneri cümleleri ile örülmüş anlatılardır.

Tablo 4. Elektronik ortamda yayımlanan kitaplar ile ilgili bulgular

Kitabın Adı	Konu-İletiler-Kurgu	Kahramanlar	Dil –Anlatım-Üslup
Benim Kahramanım Sensin: Covid-19 ile Savaşan Çocuklar	36 dile çevrilen ve elektronik ortamda çocukların ilgisine sunulan kitapta Sara adlı küçük kızın annesi bilim insanıdır ve Covid-19 için ilaç çalışmalarında yer alır. Sara için annesi bir kahramandır fakat o bile korona virüs için bir çözüm bulamamıştır. Annesinin Sara'ya çocukların özel olduğu ve kızının onun kahramanı olabileceğini söylemesi üzerine Sara bir kahraman olarak süper güçlere ihtiyacı olduğunu düşünerek uykuya dalar. Böylece hayali bir kahraman olan ejderha Ario ile karşılaşır ve onunla uçarak dünya çocuklarına kendilerini, ailelerini ve arkadaşlarını korona virüsten nasıl koruyabileceklerini açıklamak üzere yolculuğa çıkar. Korona virüs sürecinde birçok şeyin değişmesi korkutucu olurken ortaya çıkan olumsuz duygularla nasıl başa çıkılacağı anlatılmıştır. Evde kalmak, temizlik tedbirleri almak, sevdiği kişilerle telefonda konuşmak verilen öneriler arasındadır. Kitapta her çocuğun süper gücü olduğu, her çocuğun bir kahraman olduğu fikri işlenir. Örneğin; babası hasta olan kızın süper gücü diğer insanlara korana virüsü bulaştırmamak için evden çıkmamak ve evdekilerle iyi anlaşıp eğlenmeye çalışmaktır. Virüse yakalanmaktan korkan çocukların süper gücü ise kendilerini güvende hissettikleri bir anıya veya ana odaklanmaktır. Kitapta daha önce korona virüse yakalanıp iyileşen bir çocuğa ve arkadaşlarının ona değer vermeye devam etmesine yer verilerek yaşanabilecek olumsuzluklar karşısında birbirine destek olmanın ve sevgiyle yaklaşmanın önemi vurgulanmıştır. Çocukların virüs karşısında çaresiz hissetmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kurgu aracılığıyla virüs sürecinde uyulması gereken kurallara yer verilmiş ve empati kurulmaya uygun örneklerle durum açıklanmıştır.	Sara, annesi ve hayali arkadaşı ejder Ario kitapta yer alan kahramanlardır. Özdeşim kurmaya uygun çocuk kahramanların varlığı kurguyu etkili kılmaktadır.	Dil ve anlatım bakımından anlaşılır bir eserdir. Açıklayıcı ve örnekleyici bir anlatım tarzı benimsenmiştir.
Mili ve Korona Virüsü	Mili adlı kızın hayatında her şey yolundayken bir gün birdenbire korona virüsün ortaya çıkması ve bu virüs yüzünden birçok şeyin yasaklanması, yaptığı rutinleri yapamaması ve herkesin endişeli olması karşısında hissettikleri işlenir. Temizlik kurallarının önemi, virüsün ne olduğu ve nasıl	Mili ana kahramandır ve hem yaşı hem de yaşadıkları itibarıyla çocuk okurla	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.

	hissettirdiği açıklanır. Arkadaşının dedesinin virüse yakalanması üzerinden sevdiği biri için endişelenme fikri işlenmiştir. Kötü düşüncelerden uzaklaşmak için sevdiği şeyleri düşünmek, kendini güvenli bir yerde düşünmek ve kendine sarılmak yani kelebek kucaklaması yapmak, sakinleşmek için güzel cümleler kurmak veya dans etmek ve böylece her şeyin daha iyi olacağına inanmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Empati kurmaya ve okuyucuyu rahatlatmaya yönelik bir çalışmadır. Oluşturulan konuşma baloncukları boş bırakılarak okuyucunun duygu ve düşüncelerini dile getirmesi, kendi rahatlatma yöntemlerini bulması veya kitapta verilenler üzerine yoğunlaşması amaçlanmıştır.	bütünleşmeye uygun bir kahramandır.	
Ali'nin Korona Virüs Kitabı	Çocuk ve ergen psikiyatristi tarafından yazılan kitapta Ali adlı kahramanın korona virüs ile değişen yaşamını anlamlandırma ve ardından bu kitabı okuyan çocukları bilgilendirme çabası ele alınır. Korona virüsün her yerde konuşulması, belirsiz bir süre boyunca bu virüs yüzünden okula gidemeyecek ve sevdiklerini göremeyecek olması Ali'nin huzursuz ve sinirli hissetmesine yol açar. Duygularını ailesiyle paylaşınca rahatlar, ailesi ona korona virüs hakkında bilmesi gerekenleri anlatır. Virüsten korunmak için dikkat etmesi ve yapması gerekenleri öğrenince sorunu çözülmüş olur. Duyguların normal ve geçici olduğu vurgulanarak yaşanan olumsuz duyguların büyütülmemesi gerektiği iletisi verilmiştir.	Özdeşim kurmaya uygun bir çocuk karakter çizilerek çocukların süreci anlamlandırması amaçlanmıştır. Annesi de olayları kolaylaştıran yan kahramandır.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.
Deniz Korona Virüsüyle Yaşamayı Öğreniyor	Klinik psikolog tarafından yazılan anlatıda Deniz adlı çocuk kahramanın birdenbire hayatlarına giren virüsü anlama çabası işlenir. Sevim Öğretmen, virüs hakkında bilgileri ve uygulanması önerilen etkinlikleri veren kişidir. Çocuklar uyulması gereken temizlik kuralları karşısında süper kahraman olarak tanımlanmıştır. Kitapta Arşdimet spirali üzerinden nefes egzersizi yapma, hissettiği duyguyu görsellerle ifade etme, hayalinde mutlu anlara gitme, kelebek kucaklaması yapma, duygumetre ile hissedilen duygu yoğunluğunu gösterme, rahat ve rahatsız hissedilen vücut bölgelerini resim üzerinde boyama, en kötü virüs görselini seçip onu çöpe atma etkinliklerine yer verilir. Çocuklara iki önemli telkin verilir: Olanlar benim suçum değil ve ben güvendedim. Anlatının sonunda doğal malzemelerden oluşan koronavirüs karşıtı sprey hazırlama ve mandala boyaması şeklinde iki etkinliğe yer verilerek çocuklardan yapmaları istenir. Kitap, çocuklara virüsü anlatmak üzerine bilgilendirici bir mahiyette kurgulanmıştır ve kurgunun devamında etkinliklere yer verilmiştir. Çocukların fiziksel ve psikolojik rahatlamalarına fırsat sunabilir.	Deniz özdeşim kurmaya uygun bir ana kahramandır. Sevim Öğretmen de onunla ilişkilendirilerek verilmiş bir yan kahramandır.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.
Terapötik İyileştirici Hikaye	Psikolog ve Emdr terapisti tarafından yazılmıştır. Kriz dönemlerinde iyileştirici özelliğinden faydalanılması için anlatılan mavi bir kedi ana kahramandır. Kedinin, ailesi ve arkadaşları ile çok mutlu bir yaşam sürerken evde kalma	Mavi kedi hikayede yer verilen metaforik ana kahramandır.	Dili sade ve anlaşılırdır.

		zorunluluğunu anlama çabası işlenir. Virüsün geçici olduğu, dünyadaki birçok kişinin işine ve okuluna gitmeye ara verdiği ve bunların “Sağlık Kuralı Oyunu” nun gereği olduğu, büyük temizlik bittiğinde her şeyin normale döneceği şeklinde aktarılmıştır. Sağlık koruma günleri bittiğinde onlara “Sağlık Avcısı Cesur Kedicikler” deneceği söylenir. Okul öncesi dönemde kullanılabilecek bir hikâyedir.		
Yavru Elly	Fil	Uzman klinik psikolog tarafından Covid-19 salgını döneminde 4 yaş ve üzeri çocuklara destek olmak için yazılan metaforik bir hikâyedir. Bir yaz mevsiminde havanın normalden daha fazla ısınmasıyla filler evleri olarak belledikleri ağaçların gölgesinden çıkamaz olurlar, bitkiler cılızlaşır ve kurur, büyük filler endişelidir, Elly ve arkadaşları ise ne olduğunu anlayamazlar. Sıcaktan zarar görmemeleri için gündüzleri ağaçlarının altından ayrılmama kararı alınır. Ne kadar süreceği belli olmayan kurallara uymak zorunda olan Elly nehre gitmeyi ve yakın arkadaşı Kanzi ile oynamayı çok özler. Çözüm olarak güzel anlarını düşünüp kendilerine sarılırlar ve ağaçların altında kalarak şarkı söylerler. Yaşlı bir fil sıcaklar yüzünden hastalanır ve bilge filler onu iyileştirmeye çalışırlar. Elly ise hastalanmamak için ne yapması gerektiğini bildiği için biraz rahattır. Günler sonra sıcaklığın düşmesi ile hayat normale döner ve kutlamalar yapılır. Elly kendini nasıl koruyacağını öğrendiği için bu süreçte kendiyile gurur duyar. Fillerin başına gelen bir olay üzerinden kurgulanan hikâye aracılığıyla çocuklara virüs döneminde kendilerini korumaları ve bu dönemin geçici olduğu iletileri verilir. Kitapta kurgunun yanında okuyuculara; güzel bir anı, anıyı düşünüp kelebek kucaklaması yapma ve endişelendiği şeyleri ailesi, arkadaşları ile paylaşma veya bilgileri bir gazeteci gibi not alıp ya da resimlerle poster hazırlayıp başkalarıyla paylaşma önerilmiştir.	Elly adlı fil ana kahramandır ve detaylı bir şekilde tanıtılmıştır. Kanzi ve ailesi de yan kahramanlardır.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.
Küçük Zebra'nın Canım Dansı		Sevgi dolu bir halde, kelebek kucaklaması yaparak mutlu şekilde yaşayan hayvanlar bir gün ormanda beliren sihirli boya ile karşılaşır. Boya dışardan diğer renkleri gibi görünse de gözle görünmeyen gizli bir renge sahiptir ve bu renk birbirine sarılan ormandaki canlılar için uygun değildir, onları hasta eder. Sihirli boyanın aradaki sevgi bağı kullanarak herkesi hasta ettiğini ilk fark eden Küçük Zebra olur. Biraz endişelenir ama masum olduğu da ortadadır. Su ve sabun sihirli boyanın zayıf noktasıdır, ayrıca tüm hayvanlar önlem için birbirinden uzak dururlar ve evlerinde kalırlar. Evdeyken arkadaşlarını çok özleyen Küçük Zebra onlara sarılmadan da sevgi bağı göstermek için bir dans bulur, müzik eşliğinde goril pıt pıtını yani kelebek sarılmasını yaparak dans eder. Hayvanlar karşılıklı dans ederek sarılmış gibi ve dirseklerini tokuşturarak öpüşmüş gibi olurlar. Canım dans adını verdikleri bu dans ile birbirlerini sihirli boyadan korurlar,	Ormanda yaşayan hayvan kahramanlar üzerinden anlatılan hikâyeye ek olarak dans şarkısının da hem metin hem müzik olarak paylaşılması özellikle okul öncesi dönemdeki çocuklar için eğlenceli ve kaygıları azaltacak, unutturacak niteliktedir.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.

	güvenle sevip güçlenirler, evde kaldıkları günlerde bu dansla eğlenirler.		
Uykusundan Uyandırılan Ejder	Ejderler ağızlarından çıkan ateş ve dumanla (virüs ve semptomları) insanlara zarar verebilecek canlılar. Ejderler çoğu zaman mağaralarında uyurlar ama insanlar bazen farkında olmadan onları uyandırılmış. Uzun zamandır iyi bir uyku çektiği için çok enerjik ve güçlü (yayılma hızı) uyanan ejderler gördüğü insanları ateşle korkutur ve hasta eder. Ejderlerden korunmanın en kolay yolu güçlü ve sağlıklı olmaktır. İnsanlar güçlenip daha sağlıklı olunca ejderler güçsüzleşir ve mağaralarına uyumaya dönerler. Yaşlı olanlar ejder ateşlerinden hızlı kaçamadıkları için daha kolay hasta olurlar. Ejderin ateşinden hasta olmak için onu görmeye gerek yokmuş. Hasta olan birinden ateş diğerine kolayca geçmiştir. Bir gün ejderlerin ateşi insanları hasta etmeye başlayınca insanlar da onlarla savaşmaya karar vermiş. Temizlik kurallarına uymak, kelebek sarılması yapmak, güzel anıları düşünmek, birlikte hareket edip evde kalmak, sağlıklı beslenmek ve spor yapmak, güvenli mesafeler koyarak çalışmak gibi önlemler almışlar. İnsanlar karşısında yorulan ejder, yenik düşerek mağarasına geri dönmüş. İnsanların içlerinden çıkan sevgi dolu nefes ejderin ateşini söndürmüştür. Kitapta birlikte hareket etmenin önemi üzerinde durulmuştur. Masalın sonunda okuyucu barış, huzur ve sağlık dolu bir dünya hayali kurması için güdülenir.	Virüsün ejderha şeklinde yansıtıldığı masalda virüsün nasıl bulaştığı ve virüsle mücadele yolları ana kahraman üzerinden yer verilmiştir.	Masal dili olan “miş’li geçmiş zaman” anlatımı kullanılmıştır. Anlatılanlar anlaşılır niteliktedir.
Colly İyileşiyor	Covid-19 salgınında hastalığa yakalanan 4 yaş ve üzeri çocuklar için klinik psikolog tarafından yazılan metaforik bir hikâyedir. Bir koala ailesi ormanda çıkan yangından etkilenirler. Her yer çok ısınır ve dumandan etkilenerek öksürürler, güvenli yer olan hastaneye kaldırılırlar. Hastanede ailesinden ayrı kalan Colly biraz endişelene de ailesinin telkinleri, onun gibi başka hasta çocukların varlığı ve hemşirelerin ilgisi ile süreci atlattır. Biraz iyileşince nefes egzersizleri yapar, güzel anlarını hatırlar ve kendini daha mutlu hisseder. Hastaneden çıkıp evine dönünce ağaçların tamamen yandığını görünce çok üzülür ama aylar sonra ağaçlar tekrar büyür, diğer hasta hayvanlar da iyileşip geri dönerler ve hep birlikte kutlama yaparlar. Colly adlı kahraman nefes egzersizleri yaparken aynı şey okuyucuya da önerilir, diyagram nefesi alma tarif edilir. Hikâyede genel olarak zorlukları aşip güçlü olma iletisi aktarılmıştır.	Evin en küçük bireyi olan koala Colly, çocuk okurlar için özdeşim kurmaya uygun bir ana kahramandır.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.
Küçük Tavşan Mona	Duyguların değişken olduğu ve duyguları ifade etmenin önemini anlatmak amacıyla 6-9 yaşındaki çocuklar için bir psikolog tarafından yazılmıştır. Diğer ormanlardan haber getiren bir kuş olan Koko, diğer ormanlarda uzun zamandır devam eden bir fırtına olduğunu ve hayvanların evlerinden çıkamadıklarını söyler. En yaşlı ve bilge tavşan olan Alfi, fırtına kendi ormanlarına da gelmeden önlem almalarını ister. Yavru tavşan	Tavşan Mona ana kahramandır ve özdeşim kurmaya uygundur. Mona’nın ailesi ve ormandaki diğer hayvanlar da yan kahraman olarak kitapta yer	Duyguların değişken olduğu ve duyguları ifade etmenin önemi üzerine anlaşılır bir dille yazılmış bir anlatıdır. Virüs sürecinde duygularını ifade

	<p>Mona okuldan gelince olanları öğrenir, annesi evde kalma hazırlıkları yaparken Mona arkadaşlarıyla görüşemeyeceği için üzülür, kafası karışır ve o akşam zor uyur. İlk günler evde güzel geçerken sonraki günlerde Mona sıkılmaya başlar, anne babasının kavgalarından da etkilenir, kendini gergin, öfkeli ve sıkılmış hisseder. Mona güneşi ve temiz havayı özler, ne zaman dışarı çıkabileceğini sorduğunda annesi ona bağırır ve Mona çok üzülür, karnında bir ağırlık hisseder ve sadece onun gördüğü mavi bir ışık belirir. Rüyasında bilge tavşan Alfi ondan hissettiklerini annesine söylemesini ister. Sabah uyanınca hislerini annesine anlatan Mona rahatlar, karnındaki ağırlık ve mavi ışık da kaybolur. Evde herkes hislerini rahatça ve anında söyleyince dışardaki fırtınanın gürültüsünü de daha az duymaya başlarlar. Fırtınanın bittiği haberini alınca tüm hayvanlar dışarı çıkar ve kutlama yaparlar. Mona şimdi de sarı ışık hisseder, çok mutludur, ışığın renginin değişebileceğini görmüştür.</p>	<p>bulmuşlardır. Tavşan Mona bir çocuğu temsil ederken diğer hayvanlar da adeta toplumun temsilidir.</p>	<p>edemeyen çocuklar için kullanılabilir niteliktedir.</p>
Merhaba Ben Corona!	<p>Hikâye ana kahraman olan corona virüsün ağzından anlatılır. Bütün dünyayı gezip herkesi tanımak isteyen virüs herkesi sever fakat insanları hasta ettiği için kimse onu sevmez. Virüs çocuklara bulaşmamak için onların evde kalmalarını ve temizliğe dikkat etmelerini söyler. Kendisinden korkuyorlarsa bunu aileleriyle paylaşmalarını, ailelerin onları koruyacağını, doktorların da onu yok etmek için çalıştıklarını söyler. Kitapta virüsün anlattıkları bittikten sonra çocukların bu dönemi rahat atlatabilmelerini sağlayacak olan onlara yönelik etkinlikleri yer vermesi ile de durum pekiştirilir. Etkinlikler şöyledir: Verilen halkaların içini boyayarak virüsü ilk duyduğunda hissettiklerini ifade etme, virüs hakkındaki düşüncelerini, sorularını, korkularını, kızgınlıklarını yazarak ifade etme, virüsü resmetme, korku-kızgınlık-üzüntü anları için ilk yardım çantası hazırlama, onu mutlu eden şeyleri düşünme ve yazma.</p>	<p>Virüs ana kahramandır. Virüsün kişileştirilerek ve çocuk bakışına uygun şekilde anlatılması çocukların duygularını ifade etmesini kolaylaştıracak niteliktedir.</p>	<p>Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.</p>
Merhaba! Ben Bir Virüsüm	<p>Seyahat etmeye bayılan, elden ele dolaşan virüsün kendini tanıttığından oluşan bir anlatıdır. Çocukların virüsle ilgili hissettiklerini ifade etmeleri için işaretleyebilecekleri ve resim çizebilecekleri alanlar bırakılmıştır. Virüs haberleri izleyen ailelerin gergin olmasını anlamlandıramayan çocuklar için hastalığın temel belirtileri korkutucu olmayacak şekilde açıklanır ve tıpkı düşüp dizinin yaralanması gibi bu hastalığın da geçici olduğu örneklenir. Elleri yıkamanın ve temiz tutmanın önemi vurgulanırken aşı çalışmalarının devam ettiği bilgisi de verilmiştir.</p>	<p>Virüs ana kahramandır.</p>	<p>Özellikle okul öncesi dönemindeki çocuklar için uygun olabilecek yalın ve açıklayıcı bir anlatıma sahiptir. Çocukta virüs kaynaklı oluşan korkuların üstesinden gelinmesi amaçlanarak yazılmıştır.</p>
Güle Güle Korona	<p>Klinik psikolog tarafından yazılan anlatının ana kahraman Korona virüstür ve kendi ülkesinde</p>	<p>Virüs ana kahramandır.</p>	<p>Dil ve anlatımı sade ve</p>

	yaşayan bu minicik virüs merak ettiği diğer ülkelere doğru yolculuğa çıkar. Virüs rahatça gezerken temas ettiği insanlar hastalanır, Korona artık tüm dünya tarafından tanınır. Ayşe'nin evinde de Korona konuşulur ve Ayşe ve ailesi evden çıkamazlar. Ayşe'nin önce kafası karışır, sonra korkar sonra ise bu duyguyla baş etmek için göremediği virüsü komik halde resmeder. Çizdiği resme bakarak kahkaha atar ve rahatlar. Huzurlu olduğu bir yeri düşünerek güvenli yer çalışması yapar, kalbinden çıkan hayali sihirli bir iple sevdikleri ile bağını koparmaz. Korona için bir şarkı yazar ve yüksek sesle söyler. Şarkıyı duyan Korona insanları kaygılandırdığı için üzülür ve özlediği ülkesine geri döner. Gözle görülmediği için çocuklar için anlamsızlaşan virüs somut hale getirilmiş ve virüsün oluşturduğu olumsuz duygularla baş etme yolları (komikçe resmetme, güvenli yer çalışması, şarkı yazma) verilmiştir.		anlaşılırdır.
'Korona' Çocuklara Yönelik Afacan Bir Virüs Hikayesi	Çocukları kaygılandırmadan ve korkutmadan onlara koronavirüsü anlatıp onları bilgilendirmeyi amaçlayan hikâyenin ana kahramanı ve aynı zamanda anlatıcısı koronavirüstür. Kendini tanıtan, insanlara nasıl bulaştığını anlatan virüs, ayağını kaydıran tek şeyin sabun olduğunu söyler. Kitapta okulunu ve arkadaşlarını özleyen çocuklara lego saati, kitap okuma saati, resim yapma saati vb. evde zaman geçirme önerilerinde bulunur. Kendini güvenli alanda hayal etme, mutlu gözlük oyunu (olaylara iyi yönünden bakma ve virüs sayesinde aile ile güzel vakit geçirme vb.) ve koronavirüsü komikleştirerek çizme etkinliklerine de yer verilmiştir.	Koronavirüsün ana kahraman olması, sevimli resmedilmesi ve çocuklara kendini tanıtmaya virüs korkusunu azaltmada etkili olabileceği niteliktedir.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.
Meraklı Çocuklar için Bir Rehber- Corona Virus!	Korona virüsün ortaya çıkışı, belirtileri, etkileri, bulaşma yolları ve korunma yolları hakkında bilgi veren bir kitapçık olarak hazırlanmıştır. Virüs tüm dünyada popüler bir yıldız gibi yansıtılarak çocuk algısına uygun halde sunulmuştur.	Virüs ana kahramandır.	Kurgusal bir tarafı olmamakla birlikte korona virüs ile ilgileri içeren rehber bir kitaptır. Çocukları korkutmadan ve yalın bir dille bilgiler verilmiştir.
Corona Döneminde Kaynaklarım	Klinik psikolog tarafından hazırlanan kitapçık corona virüsü salgın döneminde çocukları ve ebeveynleri desteklemek adına çeşitli Emdr kaynak çalışmalarının uygulanmasına yönelik yazılmıştır. Kitapçığın sol tarafı çocuklar, sağ tarafı ise ebeveynler için tasarlanmıştır. Aynı anda hem çocuk bakışının görülmesi hem de ebeveynlerin yapması gereken notların verilmesi pedagojik açıdan yararlıdır. Kitapçıkta virüs ile ilgili bilgiler değil, virüsün psikolojik olumsuzluklarını, izlerini silmeye ve çocuğu rahatlatmaya yönelik etkinlikler vardır. Bu etkinlikler şunlardır: çocuğa cesaret vermek için bir kaynak oluşturmayı amaçlayan güç bilekliği hazırlamak, olumsuz duygularla baş edebilmesi için kendini bir kahraman gibi hayal edip virüsü yendiği anı resmetmek, corona virüsü	Kahraman yoktur.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.

	<p>somutlamak ve basitleştirmek için onu komik bir halde resmetmek, müzik içerebilecek bazı rahatlatıcı uygulamalar (bateri çalmak, marakas sallamak, yürüyüş yapmak, boyamak, kelebek sarılması) yapmak, belirsizliğin oluşturduğu korkuyu ortadan kaldırmak için televizyonda zorlayıcı olduğunu hissettiği yayınların sesini hayali sihirli kumandasıyla kısmayı öğretmek, yoga-meditasyon-bilinçli farkındalık gibi etkinliklerle rahatlatmak, corona virüse mektup yazarak duygularını somutlamak ve dışa vurmak, herhangi bir oyun içinde corona virüs ile yüzleşmek, hayalinde güvenli ve huzurlu olduğu yere gitmek.</p>		
Koronavirüs-Çocuklar için Koronavirüs Kitabı	<p>Kitapta koronavirüsün ne olduğu, nasıl bulaştığı, bulaştığında neler olduğu, tedavisi, toplumdaki iş ve çalışma sahalarına etkisi, evde kalma zorunluluğu, virüsten korunmak için yapılması gerekenler, evde zaman geçirmek için yapılabilecekler hakkında bilgi verilmiş ve kesin tarihi bilinmese de bu dönemin sona erip her şeyin normale döneceği umudu aktarılmıştır. Virüsün yayılımının engellenmesini evde kalarak tüm insanların birlikte başaracağı vurgulanmıştır.</p>	Kahraman yoktur.	Bilgilendirme amaçlı hazırlanmış bir rehber kitap niteliğindedir. Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.
Benim Pandemi Hikâyem	<p>Çocukların ruh sağlığı için yapılandırılmış bir etkinlik kitabı olan çalışmada; Covid-19 salgını sonrasında çocuğun yaşadığı travmaları, kayıplarını resmederek veya yazarak psikolojik rahatlatma amaçlanır. Kitabın kötü anılar ile korkuların aşılmasında; çocuklar, ergenler, aileler, ebeveynler, bakım verenler, öğretmenler ve uzmanlara yardımcı olması için kullanılması amaçlanmıştır. Farklı yaş gruplarına göre (3 yaş ve öncesinden 11 yaş ve sonrasına kadar) kitabın nasıl kullanılabileceği hakkında bilgi verilmiştir. Kitap bir boyama kitabı gibi kullanıma uygunluğunun yanı sıra daha çok çocukların duygu ve düşüncelerini yazarak ifade etmelerine ve kendi hikâyelerini oluşturmalarına imkân sunar. Kitapta ayrıca pandeminin yaygın olduğu zamanlarda güvenlik bilinci oluşturmaya dönük bilgilere, 11 soruluk pandemi testine, tıbbî bilgiler bölümüne ve çocuğun yardıma ihtiyacı olup olmadığına karar vermek amaçlı puanlama içeren bir akıl sağlığı kontrol listesine yer verilmiştir. Psikolojik sağlamlığı kontrol ve destekleyici amaçla kullanılabilecek bir kitaptır.</p>	Kahraman yoktur.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.
Sağlık Çalışanları Aile ve Çocukları için Bir Emdr Destek Hikâyesi	<p>Bir psikolog tarafından kaleme alınan kitap yaşanan salgın döneminde sağlık çalışanlarına gösterdikleri özveriden ötürü bir teşekkür mahiyetinde sunulmuştur. Süper kahramanlar olarak nitelendirilen sağlık çalışanları anne babalara ailelerindeki değişikliklere çocuklarını adapte edebilmeyi kolaylaştırmak amacıyla hazırlanan bir kitapçıktır. Bir aile hikâyesi içerisinde anlatılan Emdr rahatlatma teknikleri ve geçiş ritüelleri, hem çocuk hem ebeveynler için uygulama pratikleri içermektedir. Hikâyede virüsten korunmada kontrol edebildiklerimiz ve edemediklerimiz vurgulanarak kaygı durumu</p>	Kahraman yoktur.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.

	azaltılmaya, duygu durumu dengelenmeye çalışılmıştır. Önerilen uygulamalar şunlardır: en sevdiği hayvanı resmetmek ve üzerine çocuğun özel güçlerini yazmak, güvenli yer çalışması, kelebek kanatları çalışması. Sağlık çalışanlarının virüs bulaştırma korkusuyla çocuklarına sarılamaması açıklanmış bunun yerine birbirlerine sevgilerini gösterebilecekleri özel dans ve hareketler örneklenmiştir. Diğer kitaplardan farklı olarak özellikle sağlık çalışanı ebeveynlere yönelmiştir. Emdr etkinlikleri öne çıkar.		
Çocuklara Mektup Var!	Bir pedagog tarafından kaleme alınan anlatıda çocukların nedenini bilmedikleri bir şey yüzünden yapmak istediklerini yapamayışı anlatılır. Karnı ağrıyan çocuk, sorularına yanıt buldukça rahatlar. Evde ve güvende kalmanın önemi, temizlik kurallarına uymak ve iyi beslenmek gerektiği bilgileri doğrudan aktarılmıştır.	Kahraman yoktur.	Sade bir dille evde kalmanın nedenlerini açıklayan küçük bir koronavirüs rehberi mahiyetinde hazırlanmıştır.
Hayat Bir Makara	Salgın döneminde 5 yaş ve üzeri çocukların duygularını anlamak ve onlara destek olmak için bir psikolog tarafından yazılmıştır. Hayat bir makaraya benzetilmiştir, makaradaki ipler bazen karışır bazen de güve kelebekleri yüzünden zayıflar, incelir. Yapılması gereken ipin dokusunu tanıyıp ona göre hareket etmektir, güve kelebeklerinin ömrünün kısa olduğu da hatırlatılır. Zorlukların geçici olduğu vurgulanmıştır.	Kahraman yoktur.	Hayatın karmaşık yapısı somutlama yapılarak sade bir dille çocuklara açıklanmıştır.
Mundi Özel Çocuklara Korona Virüs'ü Anlatıyor- İnatçı Ahtapot	Uzman bir psikolog tarafından yazılan anlatı, 2 Nisan Dünya Otizm Farkındalık Günü'nde özel çocuklara virüs döneminde öz bakım becerisini kazandırmak amaçlı yazılmıştır. Korona virüs ellerini sürekli insanlara uzatan bir ahtapota benzetilmiştir, Mundi adlı çocuğun sekiz kollu ahtapotu ellerini yıkarken onu izler. Temiz elleri görünce ise kollarını içeri sokar. Temizlik Tekerlemesi adı altında sekiz adımlık el yıkama uygulaması verilmiştir. Okuyuculara aileleriyle birlikte kendi ahtapotlarını tasarlamaları önerilmiştir. El temizliğini eğlenceli hale getirmek için uygulanabilir bir çalışmadır.	Latince dünya anlamına gelen “Mundi” ana kahramanın adıdır ve çocuklara kuralları Mundi anlatır.	Dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır.

Konu-iletler-kurgu bakımından değerlendirildiğinde; elektronik ortamda yayımlanan kitaplardan 14 tanesinin kurgu odaklı yazıldığı görülmüştür. Bu kitaplar şunlardır: *Benim Kahramanım Sensin: Covid-19 ile Savaşan Çocuklar*, *Mili ve Korona Virüsü*, *Ali'nin Korona Virüs Kitabı*, *Deniz Korona Virüsüyle Yaşamayı Öğreniyor*, *Terapötik İyileştirici Hikaye*, *Yavru Fil Elly*, *Küçük Zebra'nın Canım Dansı*, *Uykusundan Uyandırılan Ejder*, *Colly İyileşiyor*, *Küçük Tavşan Mona*, *Merhaba Ben Corona!*, *Merhaba! Ben Bir Virüsüm*, *Güle Güle Korona*, *'Korona' Çocuklara Yönelik Afacan Bir Virüs Hikayesi*. Kurgudan bağımsız olarak ve doğrudan bilgi vermek amacıyla yazılan kitap sayısı ise 8'dir. Bu kitaplar: *Meraklı Çocuklar için Bir Rehber-Corona Virus!*, *Corona Döneminde Kaynaklarımız*, *Koronavirüs- Çocuklar için Koronavirüs Kitabı*, *Benim Pandemi Hikâyem*, *Sağlık Çalışanları Aile ve Çocukları için Bir Emdr Destek Hikayesi*, *Çocuklara Mektup Var!*, *Hayat Bir Makara*, *Mundi Özel Çocuklara Korona Virüs'ü Anlatıyor- İnatçı Ahtapot*. İster kurgu içinde ister ise bir kurgu oluşturulmadan yazılsın tüm kitapların çocuklara virüse karşı güven aşılama hedeflediği görülmüştür. Virüs bir problem olarak ele alınmış ve çocukların bu konuda cesaretlenmesi ve bilgilendirilmesi için destek sunulmuştur. “Endişe, suçluluk duygusu, öfke, travma sonrası reaksiyonları, bazı depresyon çeşitleri, fobi ve yas gibi rahatsızlık veren semptomların azaltılmasında kullanılan Emdr, Türkçe açılımıyla Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme anlamına gelir ve

güçlü bir psikoterapi yaklaşımıdır.” (EMDR Derneği, 2020). İnternet ortamında yayımlanan kitaplarının çoğunun klinik psikologlar tarafından yazılması ve Emdr etkinliklerine yer vererek iyileştirici, rahatlatıcı bir amaçla hazırlanmaları dikkat çekicidir. İncelenen kitaplarda en çok yer verilen rahatlama etkinlikleri kelebek sarılması, mutlu anı ve güvenli alan hayal etmedir.

Kahramanlar bakımından değerlendirildiğinde; kurgu odaklı yazılan kitaplarda genel olarak çocuk okuyucunun özdeşim kurabileceği çocuk kahramanlara ve sevimli hayvanlara yer verildiği görülür. Covid-19 virüsünün ana kahraman olduğu kitaplar da vardır ve özellikle somut işlemler döneminde olup virüs kavramını anlamlandırmayan okuyucular için kullanılacak eserlerdir. Kurgu barındırmayan kitaplarda kahramanlara da yer verilmemiştir.

Dil-anlatım-üslup bakımından değerlendirildiğinde; kitapların sade bir dille yazıldığı görülmüştür. Kelime dağarcığına katkı sağlamayı amaç edinen kitap olmamakla birlikte çoğunlukla kitapların bilgilendirici nitelikte yazıldıkları belirlenmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını sürecinde önlem olarak okulların kapanması okul çağındaki çocukları etkileyen bir durum olmuştur. Arkadaşlarıyla görüşmemek ve tüm günlerini evde geçirmek zorunda kalan çocuklar bu değişikliğin yanı sıra bilmedikleri bir hastalıkla karşı karşıya kalmanın endişesini de yaşamışlardır. “5-7 yaş aralığında çocuklarda kaygıyı en çok arttırabilecek şeylerden birisi belirsizliktir. Belirsizlik olduğunda çocuklar boşlukları kendi zihninde olabilecek en kötü senaryolarla doldurabilir. Bu nedenle küçük çocuklara aynı şeyleri defalarca tekrarlamak gerekebilir. 8-10 yaş aralığında ise çocukla konuşmak için ortam sağlamak önemlidir.” (Gürel, Alemdar, Arslan, Uğar, Beyazoğlu-Karakaya, Kara & Baş, 2020: 5-6). Okul öncesi dönemde soyut düşünme beceri gelişmediği için salgının anlatımı da zorlaşacaktır. Bu dönemde virüsün oyunlaştırılarak somut hale getirilmesi yararlı olabilir. Çocuklar, ileri yaşlarda salgın kavramını anlamakla beraber olumsuz haberlere sürekli maruz kalması sebebiyle kaygı düzeylerini artırabilir ve olumsuz düşüncelere yönelebilirler. Bu bağlamda çalışmada incelen ve virüs ile ilgili bilgi aktarımı yapan kitapların varlığı sevindiricidir. Çalışmada incelenen kitapların okul öncesi ve ilkökul çağındaki (3-11 yaş) çocuklar için uygun olduğu söylenebilir. Ebeveynler bu eserlerden yararlanarak virüsü çocuklarına daha rahat açıklayabilirler ve virüs üzerine çocukları ile konuşup korku, kaygı vb. olumsuz duygularla baş etmelerine yardımcı olabilirler.

Çocukların, kendilerini rahatlatma aracı olarak medyadan yardım aldıklarını vurgulayan Pembecioğlu (2020, s.99); Türkiye bağlamında, bilgisayar ve internetin kendisini rahatlattığını düşünen çocukların oranının %48’e, televizyon veya videoların kendisini rahatlattığını ifade edenlerin oranının ise %54’e ulaştığını belirtir ve çocukların seçimlerinin genellikle dijital medyadan yana olduğunu, genç neslin dinamik yapısı ve tercihlere değer vermesi nedeniyle istenildiğinde işlevselleşen bir medyayı tercih ettiğini belirtir. Tarihin çeşitli dönemlerinde görülen salgın hastalıkların edebiyat alanında işlendiğini belirten Çetin (2020), kovid-19 virüsünden kaynaklanan salgının edebiyata yansıma biçimini şiir ve şiirimsi manzum ürün örnekleri üzerinden değerlendirdiği çalışmasında elektronik ortamda yayılan ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan bir “korona edebiyatı” oluştuğunu açıklar. Bu çalışmada da çocuk edebiyatında korona virüsün izleri ve yer edinişi değerlendirilirken elektronik ortamda çocuklar için hazırlanan dijital hikâyelerin varlığı (nicelik olarak basılı olanların üç katı oranında), bazılarının video olarak sunulması ve seslendirilmelerinin yapılması da bu anlamda dikkat çekici bir sonuç olmuştur.

Çalışmada incelenen kitaplardan 15 tanesi kurgu içerisinde işlenirken 14 tanesi rehber kitap mahiyetinde bilgi aktarmak amacıyla hazırlanmıştır. Nas (2004, s.80-81) çocuk kitaplarının öğüt verici ve doğrudan bilgi verici olmaması gerektiğini, bilginin metnin içine yerleştirilmiş şekilde verilebileceğini belirtir. Yaşanan salgın döneminin bilimsel yönü ve belki de birdenbire gelişmiş olması çocuklar için doğrudan bilgi içeren kitapların yazılmasını da gündeme getirmiştir. Covid-19 günlerinde dijital ortamlarda çocukları bilinçlendirmek amacıyla birçok eser hazırlandığı görülmüştür. Basılı olarak yayımlanan 7 kitaptan sadece 1 tanesi kurgu içinde yazılmış, diğerleri doğrudan bilgi verecek şekilde yazılmıştır. İnternet ortamında yayımlanan kitaplardan ise 14 tanesi kurgu içinde

sunulmuştur. Kurgu içeren kitaplar içinde 4 tanesinde korona virüs ana kahramandır ve kendini tanıtır. 8 kitap ise doğrudan bilgi verecek şekilde tasarlanmıştır. Kitapların çoğunda el yıkama ve dirseğe hapşırma, öksürürken ağız kapama vb. temizlik uyarılarına yer verilmiştir. Bilim adamlarının önerdiği gibi maske takmanın, sosyal mesafeyi korumanın ve evde kalmanın virüsün yayılmaması için gerekli olduğu belirtilmiştir. Gerçeğe uygun şekilde salgın döneminde yaşananlara ve dikkat edilmesi gerekenlere yer verilmiştir. Çocukların virüs karşısında çaresiz olmadıkları ve toplum bilinciyle birlikte hareket edilmesi gerektiği iletileri aktarılmıştır.

Psikologlar tarafından yazılmış kitaplar aracılığıyla çocuklar rahatlatılmaya çalışılmıştır. Bu kitapların bazılarının metaforik hikâyeler şeklinde bazılarının ise rehber kitapçık şeklinde hazırlandığı görülmüştür. Salgın döneminde yaşanan duygu durumundaki bozuklukların normal olduğu ve duyguların değişken olduğu açıklandıktan sonra duyguları ifade etmenin önemi vurgulanmış, buna dönük örnekler yer verilmiştir. Kitaplarda bilgi ölçmeye ve pekiştirmeye yönelik testler, resim çizme-boyama çalışmaları, yazma etkinlikleri, parmak kukla oyunu gibi eğitsel etkinliklerin yanı sıra dans etme, kelebek kucaklaması yapma, mutlu bir anı veya güvenli alan/yer hayal etme, nefes egzersizleri gibi psikolojik sağlamlığı artırıcı uygulamalara da yer verilmiştir. Erdal (2008), temizlik temasını işleyen okul öncesi kitaplarını incelediği çalışmasında kitapların çocuk kitaplarında bulunması gereken özelliklere uygun olarak genellikle olumlu sonlandığını belirlemiştir. Araştırmacıya göre; çoğu kitapta temizlik alışkanlığı bir olay örgüsü etrafında anlatılırken, bazılarında öğretici bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Araştırmacının tespitleri bu çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir. Bu çalışmada da kurgu odaklı ve bilgilendirme amaçlı yazılan kitaplar vardır ve hepsi olumlu sonlandırılmıştır. Oğuz Güner (2020, s.19) araştırmasında hikâye içinde kullanılan metafor ve karakterler çocuğun iletişime geçme fırsatını oluşturarak projektif bir yöntem haline geçtiğini belirtir. Araştırmacıya göre; terapötik özellikler probleme, geliştirilecek becerinin amacına, beklenen sonuçlara göre uygun metafor ve hikâye seçimiyle gerçekleşir. Okuyamayan çocuklar için ise hikâyeler özel teknikler kullanılarak okunur ve analiz edilir. Bu çalışmada klinik psikologlar tarafından yazılan metaforik ve terapötik hikâyeler de benzer amaçla kullanılabilir. Hikâyelerin ebeveynlerle okunmaya uygun oluşu ve bazılarının seslendirilmiş hallerinin olması da anlamlıdır.

Basılı olarak yayımlanan 2 kitapta ve elektronik ortamda yayımlanan 5 kitapta olmak üzere toplam 7 kitapta kahraman bulunmamaktadır, anlatılar doğrudan bilgilendirme amaçlı yazılmış ve kahraman olmadan sunulmuştur. Geriye kalan 22 kitapta ise çocuklar için uygun kahramanlar tasarlanmıştır. Anlatılanlar özdeşim kurmaya uygun kahramanlarla veya görsellerle desteklenmiş, kavramlar çoğunlukla somut işlemler dönemi için basitleştirilmiştir. Kahramanların güçlü ve zayıf yönlerine yer verilerek inandırıcı kılınmaları sağlanmıştır. Yan kahramanlar da ana kahramanları destekleyici ve açıklayıcı olarak kurgulanmıştır. Kitaplarda ayrıca virüse yakalananlar üzerinden örnekler verilerek okuyucunun empati kurması amaçlanmıştır. Virüsün ortaya çıkmasıyla yetişkinlerin endişeli bir hal alışı ve çocukların bunu anlamlandıramayışı işlenmiştir. Çocuklara ailelerin endişeli davranışları açıklanmaya çalışılmış ve çocuklardan bu süreçte ailelerine destek olmaları istenmiştir. Hatta bazı kitaplarda çocuklar virüsle savaşan bir kahraman olarak gösterilmiş ve cesaret duygusu artırılmaya çalışılmıştır. Salgın sürecinde en büyük özveriye gösteren sağlık çalışanları ve bilim insanları da kitapta kahraman olarak gösterilmiş ve Covid-19 için aşı çalışmalarına devam ettikleri belirtilmiştir.

İncelenen kitapların hepsinde dil ve anlatım özellikleri anlaşılır niteliktedir. Kitapların birçoğu bilgilendirici metinler olarak yazılmıştır. Dil gelişimi açısından bakıldığında; virüsle hayatımıza giren kelimeler de bazı kitaplarda açıklanarak verilmiş, okuyucunun terimleri anlaması ve kelime dağarcığının zenginleşmesi amaçlanmıştır. Bu duruma özellikle basılı kitaplarda yer verildiği görülmüş, elektronik ortamda yayımlanan kitaplarda böyle bir yaklaşıma rastlanmamıştır.

Sonuç olarak; içerik özellikleri ve salgınının izlerini taşımaları bakımından çalışmada incelenen kitapların Covid-19 salgınına çocuklara anlatmak için birer araç olarak kullanılabilirliği görülmüştür. Virüs ile ilgili bilim insanlarının önerdiği birçok uygulama ve açıklamaya kitaplarda yer verilmiştir. Çocuk kitapları, çocuklarına virüsü nasıl anlatacağını bilemeyen ebeveynler için birer rehber görevi görecektir. Kitaplarda çocukları sakinleştirmek, rahatlatmak için önerilen etkinlikler de kolaylıkla uygulanabilecek niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Ciravoğlu, Ö. (2000). *Çocuk edebiyatı*. İstanbul: Esin Yayınevi.
- Çetin, İ. (2020). Elektronik ortamda kovid-19 salgın edebiyatı (şiir örneği). *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-18.
- Ercan, E. S., Rodopman-Arman, A., Inal-Emiroğlu, N., Öztop, D.B., Yalçın, Ö. (2020). Türkiye çocuk ve genç psikiyatrisi derneği covid-19 (korona) virüs salgını sırasında aile, çocuk ve ergenlere yönelik psikososyal ve ruhsal destek rehberi. <https://www.Ankara.Edu.Tr/Wp-Content/Uploads/Sites/6/2020/03/Cogepdercovid-19rehberi30mart2020.Pdf.Pdf> adresinden 23.11.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Erdal, K. (2008). Okul öncesi dönem çocuk kitaplarında temizlik. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Xxi (2), 339-356.
- Emdr Derneği (2020). Emdr nedir?. <https://www.Emdr-Tr.Org/Akordiyon/Emdr-Nedir/> adresinden 25.11.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Göl-Güven, M., Şeker, V., Erbil, F., Özgünlü, M., Alvan, G. ve Uzunkök, B. (2020). Covid-19 pandemisinin aile yaşantısına yansımaları (covid-19 aile) rapor-2. <https://img1.wsimg.com/blobby/go/7cc36312-26f1-4303-a5b4-0d1598c91028/covid-19%20aile%20rapor%20%20-0001.Pdf> adresinden 25.11.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Gürel, T., Alemdar, C., Arslan, S., Uğar, S., Beyazoğlu-Karakaya, F., Kara, Ö., Baş, C. E. (2020). *Pandemi sürecinde çocuk, ergen ve ailelere yönelik psikolojik destek el kitabı*. Özel İzmir Sağlık ve Eğitim Vakfı İlköğretim Kurumları. <https://Drive.Google.Com/File/D/15hvh1zsvewj5rapbrw6silux2aqhidir/View> adresinden 18.11.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Karatay, H. (2012). Çocuk edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler. *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı içinde* (Ed. Tacettin Şimşek). Ankara: Grafiker Yayınları.
- MEB (2020). *Salgın hastalık dönemlerinde psikolojik sağlamlığımızı korumak-aileler için çocuklara yardım rehberi*. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://Orgm.Meb.Gov.Tr/Meb_Iys_Dosyalar/2020_03/21161548_Brosur_Cocuk_Son.Pdf adresinden 18.09.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Merriam S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev.Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel.
- Nas, R. (2004). *Örneklerle çocuk edebiyatı*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Oğuz Güner, Y. (2020). Kronik hasta çocuklarda terapötik hikayenin kullanımı. *Ibad Fen Bilimleri Dergisi*, (3) Bahar, 19-33.
- Pembecioğlu, N. (2020). Covid-19 - medya okuryazarlığı ve çocuklar üzerine etkileri. *Çocuk ve Medeniyet*, 5 (9), 73-112.
- Sever, S. (1995). Çocuk kitaplarında bulunması gereken yapısal ve eğitsel özellikler. *Abece*, 107, 14-15.
- Suntekin, C. (2020). Karantinada çocuklarla evde olan yetişkinler için mini kılavuz. https://Bianet.Org/System/Uploads/1/Files/Attachments/000/002/947/Original/Karant%C4%B0nada_%C3%87ocuklarla_Evde_Olan_Yet%C4%B0%C5%9ek%C4%B0nler_%C4%B0%C3%87%C4%B0n_Kilavuz_%281%29.Pdf?1585732460 adresinden 18.09.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Szeremy, Y. (2018). *Sağlık temasını içeren türkçe ve yabancı dillerdeki çocuk kitaplarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Şirin, M.R. (1994). *99 soruda çocuk edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Yalçın, A. & Aytas, G. (2003). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

During the Covid-19 pandemic, which progressed in obscurity and affected the whole world, people of all ages experienced anxiety, but this unease was replaced by the need to understand the process and normalize over time. Although adults tried not to reflect their concerns to their children, the severity of the pandemic has made this situation difficult. As with many issues, children tended to adapt more

quickly to what to do during the pandemic period, but the biggest problem was how to transfer the fight against the epidemic to children. In explaining the pandemic to children, Suntekin (2020) recommends telling children that the coronavirus resembles a germ that is too small to be visible to the eye, and that the world takes precautions because it is rapidly transmitted from person to person and is difficult to heal. She also told children that they could protect themselves from this pandemic, by washing their hands with water and soap and take care of their personal cleaning; emphasizes the necessity of explaining that they can fight diseases by feeding well and sleeping well. Each piece of literature gives a message to the people it appeals to. To share feelings and thoughts, the authors reveal it in their own form of expression and in various ways (Yalçın & Aytaş, 2003, s.45). As with many topics, it is possible to benefit from children's books in children's literature products in health education; Especially at an early age, trying to express difficult-to-understand topics for the child through picture books will be both an entertaining and educational method for children (Szeremy, 2018, s.103). Children's books are works that manage to speak to the world of children and raise children's awareness in fiction. The preparation of children's books, which will not have negative effects on children's psychology during the pandemic period and will guide them, has been quite useful. In this study, it is aimed to identify and evaluate the books written in order to tell children about the Covid-19 pandemic and to raise awareness about the outbreak. As a result of the literature review, a total of 29 books published in print and shared electronically in order to tell children about the Covid-19 pandemic were identified. The 29 books identified make up the working material of this research. 7 of the books are presented in print and 22 are presented electronically. Most of the books included warnings of hand washing, sneezing on the elbow and closing the mouth when coughing, etc. It has been noted that wearing a mask, maintaining social distancing and staying at home, as scientists recommend, is necessary to prevent the spread of the virus. In accordance with the truth, what happened during the pandemic period and what should be considered are included. Messages have been conveyed that children are not helpless in the face of the virus and should act together with community awareness. Through books written by psychologists, children were tried to be comforted. Some of these books have been prepared in the form of metaphorical stories and some in the form of guidebooks. After it was announced that the disorders in the state of emotion experienced during the epidemic period were normal and the emotions were variable, the importance of expressing emotions was emphasized and examples were given. In addition to educational activities such as tests for measuring and reinforcing information, drawing and painting studies, writing activities, finger puppet game, the books also include psychological robustness-enhancing applications such as dancing, butterfly hugging, imagining a happy moment or safe area/place, breathing exercises. The heroes in the books are suitable for identification. What is described is supported by visuals. The books are also aimed at empathizing with the reader by giving examples of those who have contracted the virus. With the emergence of the virus, adults became anxious and children could not make sense of it. Children were tried to explain the concerns of the families and the children were asked to support their families in this process. In fact, in some books, children were shown as a hero fighting the virus and a sense of courage was tried to be increased. Health workers and scientists who showed the greatest dedication during the pandemic were also shown as heroes in the book and it was stated that they continued to work on vaccines for Covid-19. In all the books reviewed, the language and narration characteristics are understandable, and many of them are written as informative texts. From the point of view of language development; the words that come into our lives with the virus are also given by explaining them in some books, and it is aimed to understand the terms of the reader and enrich his vocabulation. As a result; it has been observed that the books examined in the study can be used as tools to tell children about the Covid-19 pandemic in terms of content characteristics and the traces of the pandemic. Many applications and statements proposed by scientists related to the virus are included in the books. Children's books will be a guide for parents who don't know how to tell their children

about the virus. The recommended activities in the books to calm and comfort children can also be easily applied.

KAHRAMANMARAŞ'TA YEREL HALKIN FESTİVALLERE YÖNELİK ALGILARI

Nadire KARADEMİR*

ÖZ

Kahramanmaraş, Türkiye'nin güneyinde Akdeniz Bölgesi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin keşiştiği bir alanda yer almaktadır. Şehir fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri nedeniyle festival türündeki etkinliklerin çokça yapıldığı bir mekândır. Araştırma Kahramanmaraş'ta yerel halkın festivallere yönelik algılarının mevcut durumunu ortaya koyabilmek amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle Kahramanmaraş'taki yerel halka araştırmacı tarafından hazırlanan anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anketlerden elde edilmiş olan verilerin analizi SPSS paket programı ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın hedefleri doğrultusunda elde edilen verilere frekans analizi ve ilişkilerin saptanması, değişkenler arasındaki farklılıkların belirlenmesi için ki-kare testi uygulanmıştır. Sözel ifade gerektiren soruların cevapları gruplandırılmış, içerik analizi yapılarak temalar oluşturulmuştur. Sahada yapılan çalışmalarda ise yerel halk ile iletişim kurularak görüşmeler yapılmıştır. Kahramanmaraş'ta da yapılan festivallerin temalarının daha çok kültür-sanat, tarım ve yöresel kültürü korumaya yönelik gerçekleştirilmekte olduğu görülmüştür. Yörede yapılan festivallerin şehre olumlu yönde katkılarının bulunduğu, bu katkıların daha çok ekonomik boyutta olduğu tespit edilmiştir. Yerel halk için şehrin de simgesi haline gelen dondurma festivalinin büyük önem taşıdığı belirlenmiştir. Kahramanmaraş'ta yerel halkın da festival organizasyonlarının bir parçası haline getirilmesi konusunda öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yerel halk, festivaller, algı, Kahramanmaraş

PERCEPTIONS OF LOCAL PEOPLE TOWARD FESTIVALS IN KAHRAMANMARAS

ABSTRACT

Kahramanmaraş is situated in an area at the intersection of East and Southeast Anatolia Region in the South Mediterranean Cost of Turkey. The city is a place where many festival-type events are held due to its physical and human geography features. The research was carried out in order to reveal the current situation of the local people's perception towards festivals in Kahramanmaras. For this reason, a questionnaire prepared by the researcher was applied to the local people in Kahramanmaras. The analysis of the data obtained from the surveys was evaluated with the SPSS package program. A chi-square test was applied to the data obtained in line with the objectives of the study, to determine the relationships and the differences between the variables. The answers to the questions requiring verbal expression were grouped and themes were created by contents analysis. During the field studies, interviews were conducted with the local people. It has been observed that the themes of the festivals held in Kahramanmaras are mostly aimed at preserving culture, arts, agriculture and local culture. It has been determined that the festivals held in the region contribute positively to the city, and these contributions are mostly economical. It has been determined that ice cream festival, which has become a symbol of the city for the local people, is of great importance. Suggestions have been made to make the local people in Kahramanmaras a part of the festival organizations.

Keywords: Local people, festivals, perception, Kahramanmaras

GİRİŞ

Türkiye kültürel anlamda çok zengin öğeler barındıran coğrafi bir mekâna sahiptir. Kültürel kaynaklardaki çeşitlilik insanların farklı gereksinimlerini karşılayabilme imkânı sunmakta ve kültür

* Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Kahramanmaraş, n.karademir45@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5850-0580>

turizmi için etkinlik oluşturabilecek kaynak çeşitliliği artmaktadır. Bu tarihi, doğal ve kültürel bütün öğeler turizm olarak adlandırılan olgu içinde değerlendirilebilir.

Belirli aralıklarla yılda bir ya da birden fazla yapılan ve halkın katılmış olduğu kutlamalara etkinlik (Getz, 1989) adı verilmektedir. Birçok şehir ve bölgede alternatif turizm ürünü oluşturmak, yerel halkın refah seviyesinin arttırmak, turizmin sağladığı ekonomik girdilerden daha çok faydalanmak, halkın sosyal anlamda kaynaşmasını sağlamak, yörenin tanıtımını yapmak, kültür-sanat öğelerine ilgiyi arttırmak gibi birçok nedenle bu etkinlikler düzenlenmektedir. Kültürel ve sportif etkinlikler, sergiler, şenlikler, fuarlar, festivaller bu etkinlikler içinde yer almaktadır (Kozak ve Bahçe, 2012:160; Giritlioğlu ve diğ., 2015). İnsanlar farklı bireylerle tanışıp sosyalleşmek, çeşitli sosyal aktivitelerle seyahat tecrübesini birleştirmek, yeni bilgiler edinmek için bu etkinliklere katılmaktadır (Getz, 2010).

Etkinlikler şehre ziyaretçi çekilmesi, kültürel mirasın sergilenmesi, şehirde yaşam kalitesinin artırılması, yerel halk için yeni kültürel eğlenme ortamları oluşturulması adına insanların toplu olarak düzenledikleri aktivitelerdir (Cudny ve diğ., 2012). Bu etkinlikler yapıldığı bölge ve şehirlere sağladığı yararlar nedeniyle önemi giderek artan bir kültür turizmi çeşididir. Turizmin gelişmesinde ve sürdürülebilir olmasında etkinlik turizminin çok büyük önemi vardır. Türkiye'de bu etkinlikler gün gittikçe artan bir turizm hareketliliği haline gelmiştir (Sarı, 2016: 96). Festivaller ise kültür, toplum, çevre arasındaki bağları güçlendirmeyi sağlayan kişilerin ve toplumun bir parçası haline gelen etkinliklerdir (Goldblatt, 2000: 7). UNESCO (2003) tarafından festivaller somut olmayan kültürel mirasın önemli birer parçası olarak değerlendirilmiştir (akt. Cudny, 2014: 642).

Festival halka açık bir şekilde yapılan zamanı, yeri ve konusu önceden belirtilen, belirli bir olayı yada olguyu kutlama faaliyetleri, eğlence amacıyla düzenlenen programlar, resmi olarak belirlenen dönemlerdeki gösteri ve etkinliklerdir (Bilgili vd., 2012: 118). Önemli etkinlikler içerisinde yer alan festivaller kültürel anlamda bir kutlama olarak turizm sektörünün önemli öğelerinden birisini oluşturmaktadır (Getz, 1989: 9) Festivallerin turizm, eğitim, ilham kaynağı olmak, sosyal etkileşim sağlamak, eğlenme, iş, ticaret gibi işlevleri bulunmaktadır (Houghton, (2001). Festival turizmini bir etkinliğe ya da festivale katılmak için bölgeye gelen turistler oluşturmaktadır (O'Sullivan ve Jackson, 2002: 325).Festivaller insan kültürü olgusunu yaşatması nedeniyle antropoloji sosyoloji, beşeri coğrafya gibi bilim dallarının araştırma alanına girmesi nedeniyle hem kültür, hem şehir ve hem de turizm coğrafyasının bir parçası olarak incelenmektedir (Cudny, 2013). Zoğal ve Emekli (2017) çalışmasında günümüzde turizm araştırmalarında mekânın üretimi ve tüketimi yanı sıra turistler ve yerel halk arasındaki ilişkilerin yoğun olarak incelendiğini kültürel, çevresel ve hatta ekonomik değişimin yeni alanlara doğru kaydığını ve böylece turizmdeki yaratıcılığın gelişme durumuna katkıda bulunduğu, böylece de coğrafyanın ve özellikle turizm coğrafyasının da gücünü artırdığını ifade etmektedir.

Festivaller, farklı zevklere ve yaşlara hitap edip turizm talebini arttırmak, ekonomik gelişmeyi sağlamak, turizmi dört mevsime yaymak, olumlu imaj oluşturmak, yerel halkın gururunu arttırmak için önemli bir yoldur (Grappi ve Montanari, 2011; Lee, 2014; Akhoondnejad, 2016). Ayrıca yerel halkın birlik ve beraberliğini geliştirip, kolektif bilincin, barışın ve sevginin oluşmasında da etkilidir (Demir, 2017: 160). Cudny, (2014: 132) geçmişten günümüze her toplumda festivallerin görüldüğünden dolayı yeni bir fenomen olmadığını ifade etmektedir. Yine Alessandro, (1987) çalışmasında festivallerin dünyadaki nerdeyse bütün kültürlerde karşılaşılan sosyal bir olay olduğunu belirtmiştir. Festivallerin gençler için ekonomik fırsatların istihdam fırsatlarının sağlanması, tarımsal üretimin genişlemesinin artırılması, zanaatkâr sanayilerinin gelişiminin teşvik edilmesi, kadınlar için ekonomik fırsatların oluşturulması gibi birçok ekonomik faydaları vardır (Samuel, 2017: 68). Festival gibi organizasyonlar başka çekiciliği bulunmayan birçok küçük kasaba ve köylerin turizm çekiciliğine sahip olan etkinlikleridir (Çelik ve Çetinkaya, 2013: 8).

Günümüzde en hızlı büyüyen ve en popüler turizm türleri arasında festival turizmi yerini almıştır (Stankova ve Vassenska, 2015: 119). Richards (2014)'ın çalışmasında son yıllarda ivme kazanan turizm deneyiminin yerel halk, yerel ürünler ve yerel konukseverlik olduğu vurgulanmaktadır. Festival araştırmaları, etkinlik turizmi literatüründe son yıllarda çok daha fazla yer aldığı, turizm ve festival

ifadelerinin bulunduğu çalışmaların önem kazandığı görülmektedir (Vesci ve Botti, 2019). Boyacıoğlu ve Elmas (2019) çalışmasında Türkiye’de turizm ve festival konularının 2005 ile 2019 yılları arasında 108 eserde çalışıldığını ifade etmektedir. Son yıllarda Türkiye ve dünyada festivallerin, sayılarında da bir artış görülmektedir. Festivaller, Anadolu’nun çok zengin olan kültürel mirasının, korunması, tanıtılması ve gelecek nesillere aktarılması adına geleneksel hale getirilmiştir. Festivallerin yerel kültür üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Toplumların algılarının ve sosyo-kültürel yapılarının anlaşılmasında bu önemli bir ölçüttür (Small ve diğ., 2005).

Türkiye’de festival kavramı etkinliklerde 1960’lı yıllarda gözlemlenmeye başlamış ama ülke bazında yaygınlaşması 1980 sonrasında olmuştur. Günümüzde sayısal olarak festivallerde Karadeniz Bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Yerel festivallerin sayıca en az düzenlendiği bölge, Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Türkiye’de etki sahasına göre ulusal festivaller % 51’lik bir oran ile ilk sırada, uluslararası festivaller % 27,2’lik oranla ikinci, yerel festivaller ise % 21,8’lik bir oranla son sırada yer almaktadır. Festivallerin yoğunlukla düzenlendiği mevsim sıralamasında ise ilk sırayı % 55,5’lik oranla yaz mevsimi, ikinci sırayı % 21,35 ile sonbahar, üçüncü sırayı % 18,84’lük bir oranla ilkbahar ve son olarak kış almaktadır Tema olarak ise en fazla kültürel, tarımsal ve özellikle işgalden kurtuluş günü temalı festivallerin yapıldığı görülmektedir (Kızılırmak, 2006; Demir, 2019; <https://tanitma.ktb.gov.tr/>).

Kahramanmaraş’ın Coğrafi Konumu

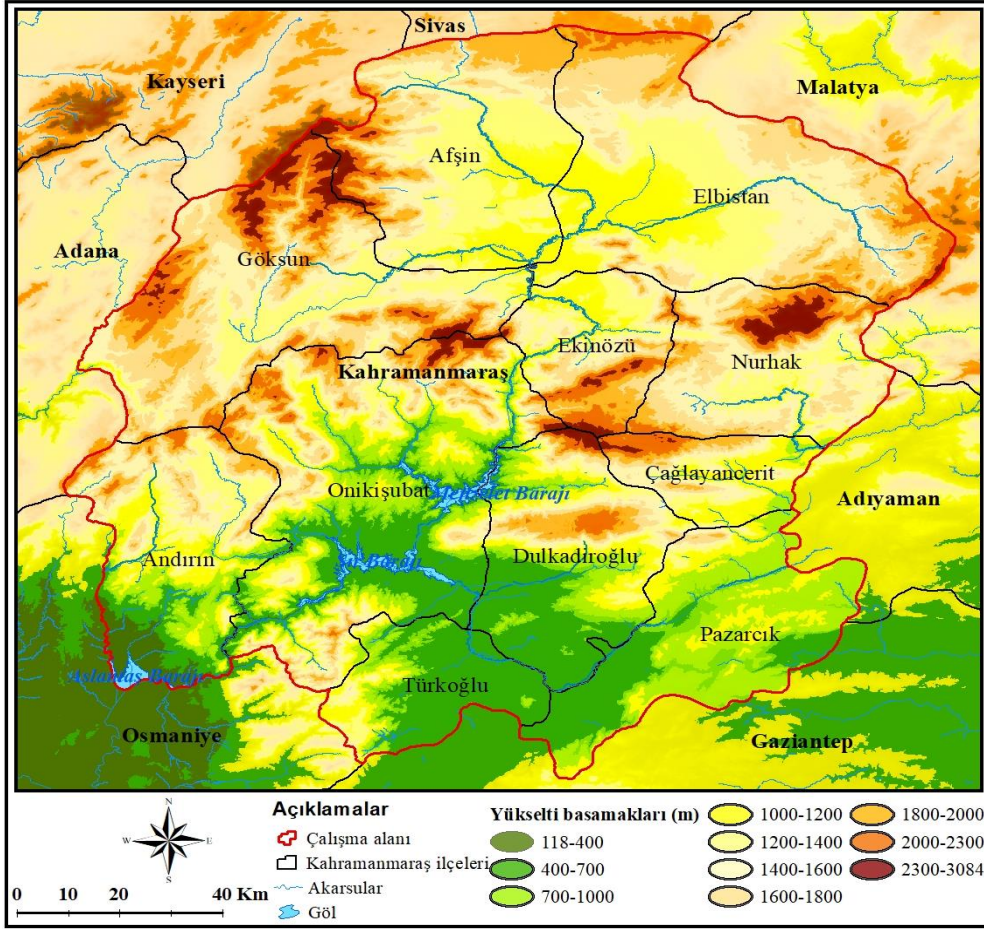
Kahramanmaraş, Türkiye’nin güneyinde Doğu Anadolu bölgesi, Akdeniz bölgesi ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin kesiştiği bir alanda bulunmaktadır. Merkez ilçeler olan Onikişubat ve Dulkadiroğlu ilçeleri Akdeniz Bölgesinin Adana bölümünde yer alan şehrin Nurhak, Elbistan, Afşin ve Ekinözü ilçeleri Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat Bölümünde kalmaktadır. İl güneyden Gaziantep Osmaniye, doğudan Malatya ve Adıyaman, batıdan Adana, kuzeyden Kayseri ve Sivas illeri ile çevrilidir (Şekil 1).

Şekil 1. Kahramanmaraş’ın Lokasyon Haritası

Kahramanmaraş’ın il bazında yükseltisi 150- 3027 metreler arasında değişmektedir. Ovalık alanlar ilin güney ve güneydoğusunda, dağlık alanlar ise batı ve kuzeyinde yer almaktadır. Tersiyer ve Kuaternerde meydana gelen alp orojenik hareketlerle oluşması dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olmasına sebebiyet vermiştir. Morfotektonik açıdan Arabistan Levhası ile Anadolu Levhasının çarpışma sahası üzerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla yöre birinci derece deprem bölgesi üzerindedir (Şekil 2). Coğrafi konumun etkisi ile iki farklı iklim tipi arasında yer almaktadır. İlin güneyinde Akdeniz iklimi, kuzeyinde ise karasal iklim görülmektedir. Buna bağlı olarak da il, üç fitocoğrafik (İran-Turan, Avrupa-Sibirya, Akdeniz) bölgenin kesiştiği bir alan üzerinde yer almaktadır. Morfolojik yapısı ve iklim özellikleri nedeniyle su kaynakları bakımından oldukça zengin olması birçok

ekonomik değeri yüksek olan ürünlerin yoğun olarak yetiştirilmesini sağlamaktadır. İl tarihi geçmiş olarak da çok eski devletlere, kültürlere ve medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir yerleşim yeridir (Kahramanmaraş Ansiklopedisi, 2020).

Şekil 2. Kahramanmaraş'ın Fiziki Haritası

Nüfusu 1927'de 186.855; 1980'de 738.032; 2019'da ise 1.154.102 kişi olmuştur (TÜİK, 2020). Kahramanmaraş, Onikişubat ve Dulkadiroğlu, Andırın, Afşin, Ekinözü, Türkoğlu, Pazarçık, Elbistan, Nurhak, Çağlayancerit, Göksun ve Kahramanmaraş büyük şehir olmak üzere on iki belediyeye sahiptir.

Fotoğraf 1. Kahramanmaraş'ta Ceviz, Güreş ve Güvercin Festivalleri

Festival ve diğer etkinlikler şehirlerin, yörelerin ekonomik, sosyal, kültürel, sanatsal ve siyasal varlıklarının ortaya sunulabilmesi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bir bölgede gerçekleştirilen etkinliklere yönelik algıların belirlenmesi öncelikle yerel yönetimler, mülki idareler ve diğer turizm alanındaki paydaşlar için büyük katkılar sağlayacaktır. Kahramanmaraş'ta festival adı verilen etkinliklerin tarihi ve coğrafi konum uygunluğu nedeniyle çokça yapıldığı bir şehirdir. Bölgedeki festivallere yönelik yerel halkın algısı üzerine yapılan bir çalışma olmaması açısından bu araştırma değerli görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmanın amacı yerel halkın Kahramanmaraş'ta düzenlenen festivallere yönelik algılarını ortaya koyabilmektir.

YÖNTEM

Araştırmada Kahramanmaraş'ta yapılan festivallere yönelik yerel halkın algılarını ortaya koyabilmek için betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu istatistik modeli herhangi bir değişkene ait sayısal değerlerin toplanıp betimlenmesi ve sunulması şeklindeki istatistiksel işlemlerdir (Büyüköztürk, 2010).

Çalışma Grubu

Çalışma 2019 yılında yörede yapılan festivaller döneminde gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubunu araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen ve rassal yöntemle seçilmiş 973 kişi oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmacı tarafından yapılan kaynak taraması sonrasında, veri toplama aracı olarak katılımcıların algılarını ortaya koyabilmek için anket soruları hazırlanmıştır. Anket, demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel durum ve düşünceleri ortaya koyabileceği düşünülen sorulardan oluşmaktadır. Anket sorularının anlaşılır olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla yerel halktan belli bir gruba çalışmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan anket ön uygulaması yapılmıştır. Gelen dönütler doğrultusunda anket soruları tekrar gözden geçirilip, ankete son hali verilerek uygulamaya geçilmiştir.

Verilerin Analizi

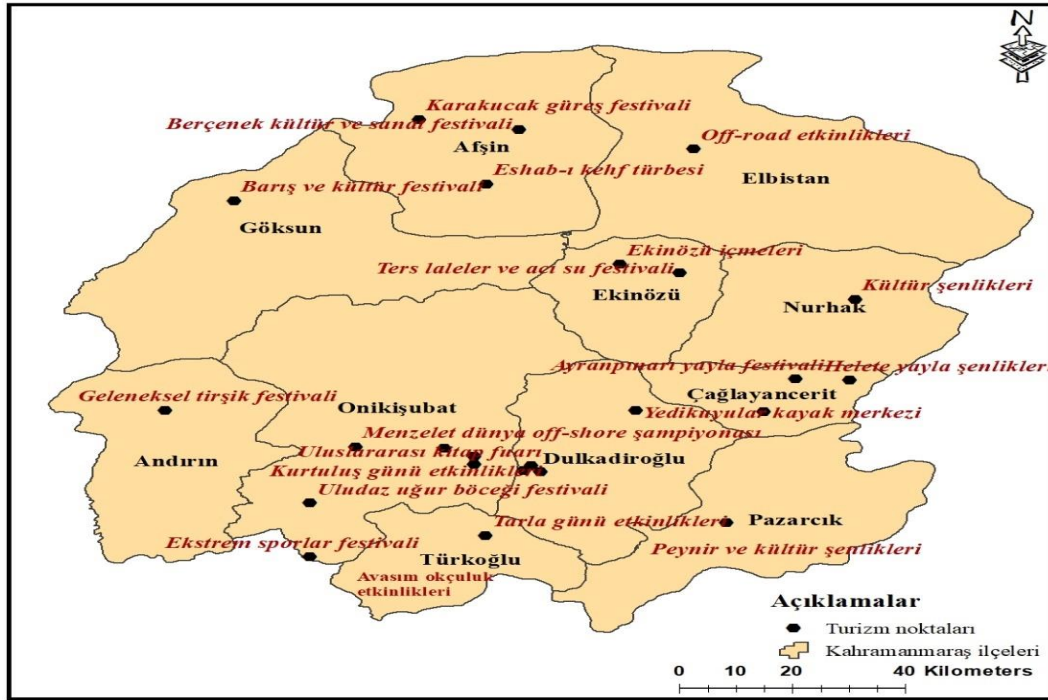
Anketlerden elde edilmiş olan veriler SPSS (versiyon 21) paket programı ile analiz edilip değerlendirilmiştir. Çalışmanın hedefleri doğrultusunda elde edilen verilere frekans analizi ve ilişkilerin saptanması ve değişkenler arasındaki farklılıkların belirlenmesi için ki-kare testi uygulanmıştır. Sözel ifade gerektiren soruların cevapları gruplandırılmış, içerik analizi yapılarak temalar oluşturulmuştur. Sahada yapılan çalışmalarda ise yerel halk ile iletişim kurularak görüşmeler yapılmıştır. Çalışma ile ilişkili veriler; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Kahramanmaraş İl Turizm Müdürlüğü ve Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinden temin edilmiş, tüm veriler harita ve tablolara dönüştürülmüştür.

Fotoğraf 2. Kahramanmaraş'ta Kültür Festivalleri ve Kitap Fuarı Etkinliği

BULGULAR ve YORUMLAR

Kahramanmaraş bulunduğu coğrafi konum ve geçmişten günümüze eski medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir şehir olması nedeniyle birçok etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 3. Kahramanmaraş'ta Festivallerin Dağılımı

Kahramanmaraş'taki etkinlikler; Uluslararası dondurma festivali, Çağlayancerit ceviz ve kültür festivali, Andırın tırşik festivali, Afşin'deki Eshab-ı Kehf kültür ve karakucak güreş festivalleri, 12 Şubat kurtuluş günü etkinlikleri, Uludaz uğur böceği festivali, Göksun elma festivali, Göksun Keklikoluk barış ve kültür festivali, Yedi kuyular kar festivali, Bulutoğlu Kavkırt karakucak güreş festivali, Kılılı tarla günü etkinlikleri, Boyalı geleneksel kısa şalvar güreş turnuvası, Bertiz üzüm festivali, Karakucak güreş festivalleri, Uluslararası kitap fuarı, Helete yayla şenlikleri, Tekerek mahallesi at yarışları ve atlı spor gösterileri, Menzelet Kılavızlı barajı ve Elbistan ilçesinde düzenlenen off-road ve off-shore şampiyonası etkinlikleri, Güvercin festivali, Nurhak ve Pazarcık kültür şenlikleri, Ekinözü ters laleler ve acı su festivali, Türkoğlu Avasım okçuluk etkinlikleri ve Kahramanmaraş ekstrem sporlar festivalidir (Şekil 3) (<https://kahramanmaras.ktb.gov.tr/>; <https://kahramanmaras.bel.tr/>).

Tablo 1. Cinsiyet, Yaş, Eğitim Durumu Meslek ve Medeni Durum

Demografik değişkenler		Frekans	%	Demografik değişkenler		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	503	51,7	Mesleğiniz	Memur	202	20,8
	Erkek	470	48,3		İşçi	192	19,7
Yaş	20-35	289	29,7		Öğretmen	168	17,3
	36-45	434	44,6		Ev hanımı	146	15
	46-64	230	23,6		Esnaf	90	9,2
	65ve üzeri	20	2,1		Çiftçi	42	4,3
Eğitim durumu	İlkokul	51	5,2		Öğrenci	105	10,8
	Ortaokul	73	7,5		Emekli	28	2,9
	Lise	199	20,5		Aylık	2500ve altı	293

	Üniv.üzeri	650	66,8	geliriniz	2501-3500	232	23,8
Medeni durum	Evli	508	52,2		3501-5000	350	36
	Bekâr	465	47,8		5001 ve üzeri	98	10,1
Gelir kaynağınız	Tarım	137	14,1	Memleket	Kahramanmaraş	695	71,4
	Sanayi	262	26,9		Diğer	278	28,6
	Hizmet	574	59				

Araştırmaya katılanların %5 1,7'si Kadın, %48,3'ü Erkek; %29,7'si 20-35,%44,6'sı 36-45, %23,6'sı 46-64, %2,1'i ise 65 ve üzeri yaş aralığındadır. %5,2'si ilkokul, %7,5'i ortaokul, %20,5'i lise, %66,8'i üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahiptir. %52,2'si Evli, %47,8'i Bekâr; %20,8'i memur, %19,7'si işçi, %17,3'ü öğretmen, %15'i ev hanımı, %9,2'si esnaf, %4,3'ü çiftçi, %10,8'i öğrenci, %2,9'u emeklidir. %30,1'i 2500 ve altı, %23,8'i 2501-3500, %36'sı 3501-5000 ve %10,1'i 5001 ve üzeri gelir seviyesine sahiptir. 47,8'i Tarım, %26,9'usanayi, %59'u hizmet sektöründe çalışmaktadır. %71,4'ü Kahramanmaraşlı, %28,6'sı ise başka şehirlerdendir.

Tablo 2. Aile Birey Sayısı, Kurum, Katılım Sayısı, Şehre Katkısı, Katılım Şekli

Demografik Değişkenler		Frekans	%	Demografik değişkenler		Frekans	%
Aile birey sayısı	1-3	191	19,6	Şehre katkısı	Evet	653	67,1
	4-6	590	60,6		Hayır	136	14,0
	7-9	147	15,1		Kısmen	184	18,9
	10 ve üzeri	45	4,6		Ekonomi	401	41,2
Hangi kurum	Belediye	682	70,1	Hangi alanda katkı	Kültür etkileşim	259	26,6
	Mülki idareler	176	18,1		Farkındalık	159	16,3
	Sivil toplum kuruluşu	115	11,8		Turist çekmiş	154	15,8
Kaç tane katıldınız	1-2	563	57,9	Nasıl katıldınız	Stant açarak	152	15,6
	3-4	287	29,5		Misafir	674	69,3
	5 ve üzeri	123	12,6		Her ikisi de	147	15,1

Araştırmaya katılanların %19,6'sı 1-3, %60,6'sı 4-6, %15,1'i 7-9, % 4,6'sı ise 10 ve üzeri aile birey sayısına sahiptir. Bu tür etkinliklere %57,9'u 1-2 defa, %29,5'i 3-4 defa, %12,6'sı ise beşten fazla katıldıklarını ifade etmiştir. %15,6'sı stant açarak, %69,3'ü misafir olarak ve %15,1'i ise her iki şekilde de etkinliklere katıldıklarını ifade etmiştir. Yöredeki festivallerin şehre olan katkıları konusunda 567,7'katkısı olduğunu, %14'ü olmadığını, %18,9'u ise kısmen olduğunu ifade etmiştir. Hangi alanda katkısı olduğu konusunda %41,2'si ekonomik boyutta, %26,6'sı kültürel etkileşim sağladığını, %16,9'u bu tür etkinliklere karşı farkındalık yarattığını, %15,8'i ise bilgeye turist çektiğini ifade etmiştir.

Kahramanmaraş'ta bu tür etkinlikler için %70,1'i Belediyelerin, %18,1'imülki idarelerin, %11,8'i ise sivil toplum kuruluşlarının daha etkin bir şekilde çalışması gerektiği düşüncesindedir.

Tablo 3. Kahramanmaraş'ta Festival Denince Aklınıza Gelen ilk Kelime Nedir?

Eğlence	402
Tanıtım	29
Bilgi Alma	13
Dondurma	123
Kültürel Etkileşim	41
Yöresel Tatlar(yiyecek-içecek)	195
Müzik(Konser)	106
Kalabalık, Gürültü	43
Yöresel Kıyafetler	21

Katılımcılar festival denince akıllarına ilk gelen kevramın;402 tanesi Eğlence,29'u tanıtım,13'ü bilgi alma, 123'ü dondurma, 41'i kültürel etkileşim, 195'i yöresel tatlar,106'sı müzik (Konserler), 43'ü kalabalık, gürültü, 21'i ise yöresel kıyafetler olarak ifade etmiştir.

Tablo 4. Kahramanmaraş'taki Etkinliklerden İlk Aklınıza Gelen?

<i>Tercih Edilen Cevap</i>	<i>Tercih Eden Kişi Sayısı</i>
Dondurma Festivali	427
Geleneksel Yedi Kuyular Kar Şenliği	13
Ceviz Festivali	216
Güreş Festivali	112
Elma Festivali	62
Çete Bayramı(Maraş'ın Kurtuluşu)	19
Yöresel Lezzetler Festivali	49
Uğur Böceği Festivali	9
Kitap Fuarı	32
Üzüm Festivali	34

Katılımcıların bölgedeki etkinliklerden ilk aklına gelen; 427 kişi dondurma, 216'sı ceviz,112'si güreş, 62'si elma, 49'u yöresel lezzetler, 34'ü üzüm, 32'si kitap fuarı, 19'u çete bayramı, 13'ü yedi kuyular kar şenliği ve 9'u Uğur böceği festivali olarak ifade etmiştir.

Tablo 5. Kahramanmaraş'taki Festivallerden Beklentileriniz?

1-Eğlenceli olmalıdır
2-Tanıtım düzgün yapılmalıdır
3-Şehre ekonomik anlamda katkı sağlamalıdır
4-Organizasyon ve ürünler kaliteli olmalıdır
5-Farklı, yöresel lezzetler içermelidir
6-Kültürel etkileşim olmalıdır
7-Müzik (konser)organizasyonu olmalıdır
8--Zaman, ulaşım, güvenlik, temizlik koşulları uygun olmalıdır
9-Faydalı, bilgi verici olmalıdır

Katılımcıların bölgedeki festivallerden beklentileri ile ilgili cevapları gruplandırılmıştır. En çok ifade edilen festivallerin eğlenceli olmasıdır düşüncesi olmuştur. Daha sonra sırasıyla Tanıtım düzgün yapılmalı, Şehre ekonomik anlamda katkı sağlamalı, Organizasyon ve ürünler kaliteli olmalı, farklı, yöresel lezzetler içermeli, Kültürel etkileşim olmalı, konserler olmalı, zaman, ulaşım, güvenlik, temizlik koşulları uygun olmalı, faydalı, bilgi verici olmalı şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 6. Kahramanmaraş'taki Festivallerin Şehre Katkı Durumu

		Festival katkı durumu				Toplam
		Ekonomi	Kültür etkileşimi	Farkındalık	Turist çekmiş	
Eğitim durumu	İlkokul	18	7	13	13	51
	Ortaokul	32	14	10	17	73
	Lise	87	47	32	33	199
	Üniversite	264	191	104	91	650
Toplam		401	259	159	154	973

P<0.05; p=0.033

Eğitim seviyesi yükseldikçe festivallerin şehre katkılarının olumlu yönde olduğuna dair düşüncelerin de arttığı görülmektedir. İlk ve ortaokul ile lise ve üzeri eğitim seviyesine sahip olanların düşünceleri arasında fark olduğu görülmüştü

Tablo 7. Kahramanmaraş'taki Festivallere Yerel Halkın Katılım Durumu

		Festival katılım sayısı			Toplam
		1-2	3-4	5 ve üzeri	
Eğitim durumu	İlkokul	31	12	8	51
	Ortaokul	53	15	5	73
	Lise	136	43	20	199
	Üniversite	343	217	90	650
Toplam		563	287	123	973

*p<0.05; p=,001

Katılımcıların ifadelerinden elde edilen veriler doğrultusunda eğitim düzeyi arttıkça festivale katılım oranlarında da artış olduğu, bu artışın da istatistiksel olarak anlamlılık ifade ettiği belirlenmiştir (p<0.05).

Fotoğraf 3. Kahramanmaraş'ta Elma, Üzüm ve Okçuluk Festivalleri

TARTIŞMA / SONUÇ ve ÖNERİLER

Kahramanmaraş üç coğrafi bölgenin kavşak noktasında bulunmaktadır. Topoğrafik yapı, iklim, bitki örtüsündeki farklılıklar ve geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehir olması nedeniyle hem tarımsal hem kültürel festivaller açısından birçok öğeyi bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla şehirde doğal, kültürel ve sportif anlamda birçok etkinlik düzenlenmektedir.

Festivallerin düzenlenme nedenini belirleyen ekonomik uğraş tarım ve hayvancılığa dayalıysa hasat özel zaman dilimlerinin daha belirleyici olduğu görülmüştür. İklim koşullarının, bitki ve hayvanların etkisi, cemreler gibi bazı coğrafi etkenler festivallerin zamanını ve süresini belirleyen yerel kültürel kaynaklardır (Özdemir, 2005: 85). Göksun'da elma (Kasım), Kılılı'da tarla günü (Eylül), Ekinözü'nde ters laleler (Nisan), Bertiz'de üzüm (Ağustos), Çağlayancerit'te Ceviz (Eylül) festivalleri ürünlerin hasat durumlarına göre; Uludaz'da Uğur böceği festivali (Ağustos), Güvercin festivali (Mart) hayvanların doğal durumuna göre; Yedi kuyular kar festivali (Ocak) kış döneminde kar kalınlığına bağlı olarak; Çağlayancerit Ayran pınarı yayla şenlikleri (Haziran); Helete yayla şenlikleri (Haziran) yaz mevsiminde yaylalara hayvan otlatmak için çıkıldığı dönemlerde yapılmaktadır (Foto 1-3).

Kültürün sembolize olması adına yerel yiyecek ve içecekler turizmin önemli bir parçasıdır. Bu ürünler üzerine yapılan festivaller de şehirlerin kültürel yapısını yöre dışındaki insanlara duyurmak için etkili bir yöntemdir. (Budak ve Ersavaş 2019). Kahramanmaraş'ta dondurma ve kırmızı biber (Eylül),

Andırın 'da tırşik (Nisan), Ekinözü'nde acı su (Nisan), Çağlayancerit'te Ceviz, Bertiz'de üzüm ve Göksun'da elma festivalleri yörede yiyecekler üzerine yapılan etkinliklerdir (Foto.1-2).

Kahramanmaraş karakucak güreş festivalleri (Ağustos) Afşin'de yapılan Eshab-ı Kehf kültür ve karakucak güreş festivalleri (Ağustos), 12 Şubat kurtuluş günü etkinlikleri (12 Şubat), Göksun Keklikoluk barış ve kültür festivali (Ağustos), Bulutoğlu Kavkırt karakucak güreş festivali(Ağustos), Boyalı geleneksel kısa şalvar güreş turnuvası (Ağustos), Afşin Karakucak güreş festivalleri (Ağustos), Uluslararası kitap fuarı (Ekim), Tekerek at yarışları ve atlı spor gösterileri (Ağustos), Menzelet Kılavızlı barajı off-shore şampiyonası (Ağustos), klavuzlu off-road etkinlikleri (Kasım), Elbistan ilçesinde düzenlenen off-road etkinlikleri (Ekim), Nurhak kültür şenlikleri (Ağustos) Pazarcık peynir ve kültür şenlikleri (Ağustos), Türkoğlu Avasım okçuluk etkinlikleri (Mayıs) ve Kahramanmaraş ekstrem sporlar festivali (Ekim) yörede belirlenen ay ve günlerde bir kısmı süreklilik arz ederek yapılan festivallerdir (Foto 2-3).

Türkiye'de olduğu gibi Kahramanmaraş'ta da festival temaları daha çok kültür-sanat, tarım ve yöresel kültürü korumaya yönelik gerçekleştirilmektedir. Özellikle belediye gibi yerel yönetimler festivallerin sürekliliklerinde ve içeriklerinin oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Şehirde festivallerin dönemsel olarak daha çok yaz ve sonbahar mevsimlerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Kahramanmaraş'ta festival türü etkinliklerin dağılımına bakıldığında büyük oranda merkez ilçeleri oluşturan Dulkadiroğlu ve Onikişubat ilçelerinde yapılmaktadır. Diğer ilçelerde ise etkinliklerin hem sayıları azalmakta, hem de süreklilik arz etmemektedir (Şekil 3).

Çalışmada katılımcılarla birebir yapılan görüşmelerde etkinliklere ailece çok fazla katılımın olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların %50'den fazlası kadın, evli, 45 yaş altında, yörenin kültürel yapısına bağlı olarak %60'dan fazlası 4-6 arası aile birey sayısına sahiptir (Tablo 1-2). Bu durumun Alghamdi (2014)'nin yaptığı çalışma sonucunda belirtmiş olduğu festivale katılım motivasyonlarından sosyalleşme ve aile birlik ve beraberliği boyutlarını desteklediği görülmektedir.

Katılımcıların büyük bir kısmı hizmet sektöründe çalıştıklarını ifade etmiş, %70'den fazlası lise ve üzeri eğitim seviyesine sahiptir. Böyle bir katılımcı profili, yoğun iş temposundan yorulan eğitim seviyesi yüksek kişilerin bu tür etkinlikleri daha çok tercih etmiş olmaları bakımından önem taşımaktadır. Yine araştırmada katılımcıların %70'den fazlasının Kahramanmaraşlı olması bu tür etkinliklere çevre yerleşimler ya da yurt dışından yeteri kadar turist katılımı bağlamında manidardır (Tablo 1).

Festivaller gelişmemiş kırsal bölgelerde kalkınma ve ekonomik büyüme için temel bir araçtır Dredge ve Whitford, (2011). Kahramanmaraş'taki yerel halk ta festivallerden ekonomik anlamda kazanç sağlanabileceği algısı içindedir. Yine Katılımcılar tarafından şehirde yapılan festivallerin turist çekeceği belirtilmiştir (Tablo 2). Sürme (2020)'nin çalışmasında da katılımcıların en çok yiyecek- içecek kalitesine önem verdiği görülmektedir.

Çalışmada festivaller sürecinde hem turistler hem de yerel halkın birbirleriyle kültürel etkileşime geçildiğinden bahsedilmiştir. Önemli bir oranda kültürel etkileşim anlamında da festivallerin katkıları olduğunu ifade etmiştir (Tablo 2). Giritlioğlu vd., (2015)'nin çalışmasında festivaller farklı kültür ve yapıya ait bir çok turistin bölgeyi ziyaret edip, yerel halk ile etkileşime geçtiği ve hem yerel halkın turizme ve turiste yönelik algılarında, hem de yerel halk üzerinde önemli sosyal gelişmeler olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların %70'den fazlası yörede yapılan etkinliklerin şehre olumlu yönde katkıları olduğunu ifade ederken; %40'dan fazlası bu katkının daha çok ekonomik boyutta olduğunu belirtmiştir. Yıldız ve Polat (2016)'ın çalışmasında da katılımcıların festivallerin ekonomik etkisini olumlu algıladıkları görülmektedir.

Araştırmada bu tür etkinliklerin organize edilmesi ve yerel halka sunulması anlamında yerel yöneticilerin, belediyelerin (%70) en önemli rolü üstlenmeleri gerektiği ifade edilmiştir (Tablo 2). Festivallerin başarılarının artırılabilmesi için yerel yönetimlerin bu etkinlikleri desteklemesi gerekir.

Yerel yönetimler, mülki idareler ve yöre halkı bu etkinliklerde koordinasyon halinde çalışmalı ve etkinlik sayıları arttırılmalıdır (Kim vd., 2008; Andersson ve Getz, 2008).

Katılımcıların %80'denfazlasını festivallere 1-4 defa katılmış olmaları bu tip etkinlikleri önemsediklerini göstermesi bakımından olumlu olarak algılanmaktadır. %70'den fazlasının ise daha çok misafir olarak katılım sağlamış olmaları etkinliklere yerel halkın daha fazla aktif edilmesi açısından önemlidir (Tablo 2). Festival sürecinde yerel halk düzenlenecek tüm etkinliklerde söz sahibi olduğu takdirde etkinliği sahiplenme duyguları güçlenecektir (Çavuş ve Baki, 2020; Sert, 2017).

Yörede katılımcıların festival olgusu denilince akıllarına ilk gelen olayın eğlence (402 kişi) olduğunu ifade etmeleri yerel halkın hayat şartlarından yorgunluklarını bir süreliğine olsun ara verme anlamında bu etkinlikleri tercih ettiklerini göstermektedir. Daha sonra yöresel tatlar, dondurma ve konserler gelmektedir (Tablo 3).

Araştırmaya katılanların yöredeki festivallerden ilk aklına gelenin Dondurma (427 kişi) festivali olduğu görülmektedir. Dondurma Kahramanmaraş'ın coğrafi işaretli ürünüdür. Hem ülke hem de Dünya bazında markalaşmıştır. Yörede en geniş kapsamlı ve katılımlı festival Dondurma festivali olması ilk akla bu ifadenin gelmesine neden olmaktadır. Yine ikinci sırada Çağlayancerit ilçesinin ünlü ceviz festivali ve kültürel anlamda büyük önem taşıyan birçok milli sporcu yetiştiren bölgenin güreş festivalleri yer almaktadır (Tablo 4). Coğrafi işaretlerin festivaller için kaynak olması bu etkinliklerin sürdürülebilir kalkınma araçları olarak kullanılmasına vesile olacak ve ekonomik potansiyellerine olumlu katkılarda bulunacaktır (Demir, 2019).

Yörede yerel halk festivallerin öncelikle eğlenceli olmasını istemektedir. Daha sonra bu tür festivallerden haberdar olabilmeyi hatta bu haberdarlığın ülke ve dünya ölçeğine taşınmasını arzu etmektedir. Festivallerin boyutları olabildiğince genişletilerek festivalin yapıldığı yöreye ekonomik anlamda katkılar sağlamalıdır. Hem organizasyon hem de etkinliklerde sunulan ürünler kaliteli olmalı ve çok farklı yöresel lezzetler içermelidir. Ayrıca bu etkinliklerde köyler şehirler ve hatta ülkeler arasında kültürel etkileşim olmalıdır. Yörede yapılan bu festivallerde zaman, ulaşım, güvenlik ve temizlik unsurlarına azami özen gösterilmelidir. Ayrıca bu etkinlikler yerel halka faydalı olabilecek bilgi verici özelliklere sahip olmalıdır (Tablo 5).

Eğitim seviyesi ve Festivallerin şehre katkıları arasındaki ilişkilerin saptanması ve değişkenler arasındaki farklılıkların belirlenmesi için ki-kare testi uygulanmıştır. İlk ve ortaokul ile lise ve üzeri eğitim seviyesine sahip olanların düşünceleri arasında fark olduğu belirlenmiştir. Eğitim seviyesi yükseldikçe festivallerin şehre katkılarının olumlu yönde olduğuna dair düşüncelerin de artmış olduğu görülmektedir. Yine Eğitim seviyesi ve festivale katılım durumu arasındaki ilişkilerin saptanması ve değişkenler arasındaki farklılıkların belirlenmesi için yapılan ki-kare testi sonucunda katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda eğitim düzeyi arttıkça festivale katılım oranlarında da artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu artış istatistiksel olarak da anlamlıdır ($p < 0.05$) (Tablo 6-7).

Kahramanmaraş'ta hem mülki hem yerel yönetimler, hem de yerel halk ile yapılan görüşmeler sonucunda; en geniş katılımlı festivaller uluslararası dondurma festivali ve uluslararası kitap fuarı olduğu, ekim ayında düzenlenen kitap fuarının ziyaretçi sayısının giriş çıkışlarının fotosel sistemine bağlı olarak değerlendirildiğinden 100 binin üzerine çıktığı, diğer festivallerde ise katılımların giriş kayıtlarının olmadığı için, katılımcı sayıları, nereden geldikleri kaç gün süreyle konakladıklarının tam belirlenemediğini, ancak binlerle ifade edilebileceğini, genelde etkinliklere katılanların büyük oranda Kahramanmaraş'ta yaşayan yerel halk ve bölge insanı olduğu, ilde çok sayıda festival düzenleniyor olmasına rağmen, festivallerin ilin ekonomisine yeterli katkısının olmadığı ve yerel halkın yörede yapılan tüm etkinlikler konusunda pozitif algıya sahip oldukları ifade edilebilir.

Türkiye'de festivaller kurumsallaşmış olanlar haricinde ciddi bir ekonomi sağlayamamaktadır (Cinoğlu, 2018: 458). Türkiye'de festivallerin yerel yönetimler tarafından bir halkla ilişkiler aracı olarak yeterli kullanılmadığı gözlemlenmiştir (Ürkmez ve Akbulut, 2020). Kahramanmaraş'ta yapılan festivaller katılımcıların algıları ile ekonomik anlamda getiri sağlayacağı ifade edilmiş olmasına

rağmen, daha çok yerel yönetimlerin desteği ile olmakta, fakat hem yerellik hem de katılım anlamında ekonomik boyutta tatmin edici olamamaktadır.

Bölgede yerel halkın festivallerle ilgili olarak bilgilendirilmesi amacıyla sosyal medya ve dijital sistemlerin daha etkin kullanımı sağlanabilir. Hem yerel hem de mülki idareler tarafından şehirde festivallerin nicel artışının sağlanması dışında nitel anlamda da artışın sağlanması amacıyla yerel halk organizasyonların bir parçası haline getirilebilir.

KAYNAKLAR

- Akhoondnejad, A. (2016). Tourist loyalty to a local cultural event: The case of Turkmen handicrafts festival. *Tourism Management*, 52, 468-477.
- Alessandro, F. (1987). *Time out of the time: Essay on the festival*, Albuquerque: University of New Mexico Press, New Mexico.
- Alghamdi, A A.(2014). Segmentation by visitor motivation in cultural festivals: A case study of the souk okaz festival. *Journal of Business and Economics*, 5 (11), 2180-2202 DOI: 10.15341/jbe(2155-7950)/11.05.2014/022
- Andersson,T ve Getz, D. (2008). Stakeholder management strategies of festivals. *Journal of Convention & Event Tourism*, 9(3):199-220.
- Bilgili, B., Yağmur, Ö., ve Yazarkan, H. (2012). A research on the efficiency and productivity of festivals as a tourist product (Sample of Erzurum-Oltu Kırdağ Festival). *International Journal of Social and Economic Sciences*, 2(2), 117-124.
- Boyacıoğlu, E. Z. ve Elmas Ç. (2019). “Turizm ve Festival” olgusunun bibliyometrik analizi. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Eskişehir.
- Budak, S. ve Ersavaş Kavanoz, S. (2019). Küçük yerleşimlerin yerel ve özgün değerleriyle öne çıkarılma süreci: Küreselleşme çağında kent turizmi. Siyasal: *Journal of Political Sciences*, 28(2), 117-140.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Cinoğlu, M.F. (2018). Festival ideolojisi ve ekonomisi. *TRT Akademi*, 3(5), 454-459.
- Cudny, W. (2013). Festival tourism - The concept, key functions and dysfunctions in the context of tourism geography studies. *Geographical Journal*, 65, 105-118.
- Cudny, W. (2014). The phenomenon of festivals: Their origins, evolution, and classifications. *Anthropos: International Review of Anthropology and Linguistics* 109(2): 640-656.
- Cudny, W., Korec, P. ve Rouba, R., (2012). Residents' perception of festivals-A case study of lodz. *Sociologia*, 44(6), 704-728.
- Çavuş, A ve Baki, A. (2020). Yerel halk üzerindeki sosyal etkileri bakımından akçaabat müzik ve halk oyunları festivali. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), 279-289.
- Çelik, S. ve Çetinkaya, M.Y. (2013). Festivals in event tourism: The case of international İzmir art festival. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 3(1), 1-21.
- Demir, M. (2017). Music as a cultural diplomacy between Israel and Turkey (2008-2016). *idol*, 6 (32), 1225-1240.
- Demir, S. (2019). Coğrafi açıdan Türkiye’de festivaller. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Dredge, D. ve Whitford, M. (2011). Event tourism governance and the public Sphere. *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (4-5).
- Getz, D. (1989). Special events. Defining the product. *Tourism Management*, 10(2):135-137.
- Getz, D. (2010). The nature and scope of festival studies. *International Journal of Event Management Research*, 5(1), 1-47.
- Giritlioğlu, İ., Olcay, A. ve Özekici, Y. K. (2015). Bir turizm çeşitliliği olarak festival etkinliklerinin sınıflandırılması: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 306-323.
- Goldblatt, J. (2000). A Future for event management: The analysis of major trends impacting the emerging profession. Conference Proceedings of Events Beyond 2000: Setting the Agenda. Sydney: Australian Centre for Event Management.

- Grappi, S. ve Montanari, F. (2011). The role of social identification and hedonism in affecting tourist re-patronizing behaviours: The case of an Italian festival. *Tourism management*, 32(5), 1128-1140.
- Houghton, M. (2001). The propensity of wine festivals to encourage subsequent winery visitation. *International Journal of Wine Marketing*, 13 (3), s. 32 – 41.
- Kahramanmaraş Ansiklopedisi. (2020). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No:149,Cilt.4,s.289-306.
- Kızılırmak, İ (2006).Türkiye’de düzenlenen yerel etkinlikler. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 181-196.
- Kim, S. S., Han, H. ve Chon, K. (2008). Estimation of the determinants of expenditures by festival visitors. *Tourism Analysis*, 13(4), 387-400.
- Kozak, M.A. ve Bahçe, A.S. (2012). *Özel ilgi turizmi*. 2.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lee, J. (2014). Visitors emotional responses to the festival environment. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 31(1), 114-131.
- O'Sullivan, D. ve Jackson, M. (2002). Festival tourism: A contributor to sustainable local economic development. *Journal of Sustainable Tourism*, 10(4), 325-342.
- Özdemir, N. (2005). *Türk eğlence kültürü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Richards, G. (2014). *The new geographies of tourism: Space, place and locality*, Paper presented at the Wageningen Geography Lectures, 13th .
- Sarı, C. (2016). Antalya’da fuarlar, festivaller ve yayla şenliklerinin alternatif turizmin gelişmesindeki rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 96-111.
- Sert, A. N. (2017). Yerel halkın festivallerin başarı faktörlerini algılamalarına yönelik bir çalışma: Beypazarı örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 29-44.
- Small, K., Edwards, D., ve Sheriadan, L. (2005). A flexible framework for evaluating the socio cultural impacts of a small festival. *International Journal of Event Management Research*, 1(1), 66-77.
- Stankova, I. ve Vassenska (2015). Raising cultural awareness of local traditions through festival tourism. *Tourism & Management Studies*, 11(1), 120-127.
- Sürme, M. (2020). Festival kalitesinin davranışsal niyete etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(2), 543-551.
- TÜİK, (Türkiye İstatistik Kurumu), (2020). <https://www.tuik.gov.tr/> [Erişim: 02.12.2020].
- Ürkmez, D ve Akbulut, D. (2020). Yerel yönetimlerde bir halkla ilişkiler aracı olarak festivallerin kullanımı. *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 218-244.
- Vesci, M. ve Botti, A. (2019). Festival quality, theory of planned behavior and revisiting intention: Evidence from local and small Italian culinary festivals. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 38, 5-15.
- Yıldız, S. B. ve Polat, E. (2016). Yerel halkın Eskişehir’de düzenlenen festivallerin etkilerine yönelik algıları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(2), 40-62.
- Zoğal ve Emekli (2017) . Yaratıcı turizme kavramsal ve coğrafi bir yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(1), 21-34.
- <https://kahramanmaras.bel.tr/kahramanmaras> [Erişim: 11.12.2020].
- <https://tanitma.ktb.gov.tr/> [Erişim: 06.11.2019].
- <https://kahramanmaras.ktb.gov.tr/> [Erişim: 20.10.2020].

Extended Abstract

Kahramanmaraş, Turkey’s Mediterranean Region with an area South of the intersection of Eastern and Southeastern Anatolia Region, is located in Adana part of the Mediterranean region. Due to its morphological structure and climatic characteristics, it is a place where products with high economic value and very rich water resources are grown intensively. As a historical city, it is a settlement that has been the cradle of ancient culture, civilization, society and countries. The diversity in cultural resources provides the opportunity to meet the different needs of people and the diversity of resources that can create activities for cultural tourism increases. All these historical, natural and cultural elements are evaluated within the phenomenon called tourism. Festivals are an important type of tourism that is among the activity types, provides economic development as a part of cultural heritage, spreads tourism over four seasons, creates positive images for cities, and increases the pride of local

people. Festivals are held open to the public in order to celebrate a specific event or phenomenon, its time, place and subject are specified in advance and repeat at certain time intervals. Today in Turkey and the festivals in the world, show an increase in number. Festivals have a great importance in introducing and preserving the rich cultural heritage of Anatolia to future generations. Due to the topographical structure, climate, differences in vegetation and being a city that has hosted many civilizations from past to present, Kahramanmaraş hosts many festivals both in terms of agriculture and culture. In other words, natural, cultural and sportive festivals are held in the city. Events in Kahramanmaraş are: International Ice Cream Festival, Çağlayancerit Walnut and Culture Festival, Andırın Tırşik Festival, Afşin Eshab-I Kehf Culture and Karakucak Wrestling festival, February 12 Liberation Day activities, Uludaz Ladybug Festival, Göksun Apple Festival, Göksun Keklikoluk Peace and Culture Festival, Seven Wells Snow Festival, Bulutoğlu Kavkırt Karabucak Wrestling Festivals, Kılılı Field Day activities, painted traditional short shalwar wrestling tournament, Bertiz grape festival, Karabucak wrestling festivals, International book fair, Helete Plateau Festivals, Tekerek District Horse Races and horse sports shows, Menzelet, Kilavuzlu Dam and Off-road and Off-shore Championship events in Elbistan district, Pigeon Festival, Nurhak and Pazarcık Cultural festivals, Ekinözü Reverse Tulips and Brackish Water Festival, Türkoğlu Avasım Archery Events and Kahramanmaraş Nature Sports festival. The research was conducted in order to reveal the current state of the local people's perception towards festivals in Kahramanmaraş. For this reason, the survey application prepared by the researcher was carried out with the local people in Kahramanmaraş. The analysis obtained from the questionnaires was evaluated with the SPSS package program. A chi-square test was applied to the data obtained in line with the objectives of the research to determine the relationships and the differences between the variables. Distribution of festivals in Kahramanmaraş is shown on maps. The answers to the questions requiring verbal expression were grouped and themes were created by contents analysis. During the field studies, interviews were conducted with the local people. In the research, it was seen that the themes of the festivals held in Kahramanmaraş were mostly carried out for the protection of culture-arts, agriculture and local culture. Especially local governments such as the municipality have an important place in the continuity and contents of festivals. It is seen that the festivals in the city are periodically concentrated in the summer and autumn seasons. It is seen that the first thing that comes to mind from the festivals in the region is the Ice Cream Festival. Ice cream is a geographically marked product of Kahramanmaraş. It has become a brand on both the country and the World basis. The fact that the most extensive and attended festival in the region is the Ice Cream Festival, makes this statement come to mind as first. At the second place is the famous Walnut Festival of the district of Çağlayancerit and the Wrestling festivals of the region, which are of great cultural importance and raise many national athletes. In the research, it is revealed that both tourists and local people culturally interact with each other during the festivals. While local people expressed that the activities held in the region had positive contributions to the city; they stated that this contribution is mostly economical. Most of the participants stated that they are working in the service sector and a large proportion of them have high school and above education level. Such a participant profile is important in that people with a high level of education, who are tired of intense work pace, prefer such activities more. The fact that the participants were from Kahramanmaraş is significant in the context of not having enough tourists from surrounding settlements or abroad to participate in such events. The high number of participations in the festivals is perceived positively as it shows that the local people care about such events. However, the fact that they participated more as guests is important in terms of the necessity of more active participation of local people in the events. The fact that the first thing that comes to mind of the participants when it comes to the phenomenon of festival is entertainment, shows that the local people prefer these activities in terms of taking a break from their lives for a while. The local flavors they identify with the festival phenomenon are ice cream and concerts. Therefore, it can be concluded that local people have a positive perception about all the activities held in the region. First, locals want to participate in festivals to entertain and as last wish to be aware of such festivals and even to carry this awareness to the country and the world scale. In the research, it was determined that the higher the education level of the local people, the more they thought that the festivals contributed positively to the city and the participation rates in the festival increased. Thus, digital media and social media can be used more effectively to inform the local people about the festivals in the region. Both local and civil administrations can make local people a part of organizations in order to increase the number of festivals in the city.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BAZI SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE VE ALGILANAN YETİŞTİRME STİLLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

Veysi BAYDAR*
Ali Fuat ERSOY**
Huriye ONGUN***

ÖZ

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin çevresel farkındalık düzeyleri ile algılanan ebeveyn yetiştirme stilleri arasındaki ilişkiyi belirlemek ve araştırmanın sosyodemografik değişkenlerine göre öğrencilerin çevresel farkındalık düzeylerini incelemek üzere gerçekleştirilmiştir. 2019-2020 akademik eğitim öğretim yılı içinde gerçekleştirilen araştırmanın örneklem grubunu Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ($N=314$) oluşturmaktadır. Araştırmada Çevresel Farkındalık Ölçeği (ÇFÖ), Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği (ÇYSÖ)-Anne ve Baba Formları ve Sosyodemografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Yapılan korelasyon analizlerinde katılımcıların çevresel farkındalık düzeyleri ile (1) babaya ilişkin denetleyici yetiştirme boyutu arasında negatif yönlü düşük düzeyde ($r_s(314) = -.115, p<.05$); (2) babaya ilişkin ilgili yetiştirme boyutu arasında pozitif yönlü düşük düzeyde ($r_s(314) = .171, p<.01$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmiştir. Öğrencilerin çevresel farkındalık düzeylerinin, babanın yetiştirme stiline ve aynı yetiştirme stiline sahip ebeveynlerin yetiştirme stiline göre izin verici/müşahakâr yetiştirme stili lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Araştırmanın sosyodemografik değişkenlerine göre yapılan farklılık analizlerinde kadın katılımcıların lehine; babanın eğitim düzeyi gruplarında lise ile lisans grubu arasında lisans lehine çevresel farkındalık puanlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel farkındalık, yetiştirme stilleri, ilgili yetiştirme boyutu, denetleyici yetiştirme boyutu

THE EXAMINATION OF ENVIRONMENTAL AWARENESS OF UNIVERSITY STUDENTS ACCORDING TO PARENTING STYLES AND SOCIODEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

ABSTRACT

The present study was carried out to investigate the relationship between the environmental awareness levels of university students and parenting styles and to analyze the environmental awareness levels of students according to the sociodemographic variables of the research. The sample of the study conducted in the academic year of 2019-2020 is students ($N=314$) at Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences. Environmental Awareness Scale, Child Rearing Styles Scale-Mother and Father Forms, and Sociodemographic Form were used in the research. In correlation analysis, (1) a low negative level statistically significant relationship was obtained among the environmental awareness levels of the participants and the parental strict control of the father ($r_s(314) = -.115, p<.05$); (2) a low positive level statistically significant relationship was obtained among the environmental awareness levels of the participants and the parental involvement of the father ($r_s(314) = .171, p<.01$). A statistically significant difference was observed in the environmental awareness of the students in favor of the permissive/indulgent style to the father's parenting style and the rearing styles of parents with the same rearing style. The difference analysis on sociodemographic variables of the research reveals that there is a statistically significant difference in environmental awareness scores in favor of female participants

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Karabük, veysibaydar@karabuk.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1434-079X>

** Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Karabük, alifuaterso@karabuk.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7665-6741>

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet ABD, Karabük, huriye.ongun7@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0913-8332>

and in favor of undergraduate education between high school and undergraduate groups in father's education level groups.

Keywords: Environmental awareness, parenting styles, parental involvement/acceptance, parental strictness/control

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan, doğa ile kurduğu etkileşim neticesinde varlığını anlamlandırır, kültürlerini ve bir toplum olma ereğini gerçekleştirir. Bir sosyal birikim olarak insan hayatı özellikle insanın toplum olma ve medeniyet kurma süreci hem çevresel imkanlar ve koşullar hem de bir arada olma ve sosyal/kültürel bağlar kurma isteği neticesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda fiziksel ve sosyal ihtiyaçlar arasındaki bağ düşünüldüğünde toplumsal ilişki ve etkileşimlerin, yaşanan fiziksel ve çevresel koşullarla doğrudan bağlantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

İnsan hayatının ve sosyal ilişkilerin devamlılığı için çevresel sürdürülebilirliğin bir tercih değil de zorunluluk olduğu apaçık ortadadır. İklim ve güncel çevre krizleri, yaşanılabilir ve sürdürülebilir bir çevre için çevresel farkındalığa sahip toplumlar ve nesiller yetiştirmenin de gerekliliğini ortaya koymuştur (Türküm, 1998).

İnsanın çevre ile olan bağı ve etkileşimi çoğu zaman aile ile şekillenmekte ve aile, çocuk veya ergenin çevreye karşı tutumunda önemli bir rol oynamaktadır. Anne ve baba olarak ebeveynler, çocukların çevreye ait olduğunu hissetmesi, bulunduğu çevreyi benimsemesi, çevresi için sorumluluk alması ve genel olarak çevrenin korunmasına yönelik davranışlar sergilemesi noktasında rol model olur ve onları yönlendirir (Kocakurt ve Güven, 2005; Şafak ve Erkal, 1999). Böylelikle çevresel farkındalık ailede başlar ve eğitim-öğretim kurumlarıyla desteklenir.

Toplum düzeyinde çevresel farkındalığın gelişebilmesi için aile düzeyinde çevreye yönelik olumlu düşünce, davranış ve uygulamaların teşvik edilmesi gerekmektedir. Ailenin, özellikle ebeveynlerin, küresel çevre sorunlarına ilişkin tutum ve davranışları, yeni nesillerin çevreye dair görüş, düşünce ve davranışlarını da şekillendirmektedir. Bu bağlamda ebeveynlerin çocuklarını nasıl yetiştirdikleri de önem kazanmaktadır.

Her ailenin kendine has yetiştirme stili vardır. Bunu kabul etmekle beraber ebeveynlerin yetiştirme tutum ve davranışları konusunda Baumrind'in (1966, 1967, 1971) çalışmaları temel alınmış ve sonraki çalışmalarla beraber ebeveynlerin yetiştirme stilleri şekillenmiştir. Baumrind (1966, 1967) eğitimcilerin, çocuk gelişim uzmanlarının ve ebeveynlerin çocuk yetiştirme pratiklerini etkileyen izin verici (permissive), otoriter (authoritarian) ve açıklayıcı otoriter (authoritative) olmak üzere üç önemli yetiştirme stili tanımlamıştır. Baumrind (1966) ilk çalışmasında, bu üç yetiştirme stilini, çocuk davranışını etkileyen ve yönlendiren bir kontrol/denetim unsuru olarak değerlendirmiştir. Sonraki çalışmalarda izin verici yetiştirme stili, izin verici/ihmalkâr (permissive/neglectful) ve izin verici/müşahakâr (permissive/indulgent) şeklinde iki kategoriye ayrılmış (Maccoby ve Martin, 1983), toplamda dört yetiştirme stili duyarlılık/kabul/ilgi (warmth/responsiveness/acceptance/involvement) ve sıkı denetim/kontrol/talep (strictness/supervision/demandingness) yetiştirme boyutları içinde değerlendirilmiştir (Maccoby ve Martin, 1983; Darling ve Steinberg, 1993). Açıklayıcı otoriter yetiştirme stilinde hem kabul hem de kontrol boyutları yüksek; otoriterde kontrol yüksek, duyarlılık düşük veya yok; izin verici/müşahakâr stilde kontrol düşük veya yok, duyarlılık yüksek ve izin verici/ihmalkâr yetiştirme stilinde hem kontrol hem de duyarlılık düşüktür veya yoktur (Maccoby ve Martin, 1983; Baumrind, 1991; Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Darling ve Steinberg, 1993).

Yetiştirme stilleri, ebeveynlerin, çocuklarına yönelik tutum ve davranışlarına göre belirlenir ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin niteliğini ve çocuğun psikososyal uyumunu yansıtır (Maccoby ve Martin, 1983; Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Darling ve Steinberg, 1993). Yetiştirme stillerinden biri olan otoriter yetiştirme stilinde, ebeveynler, çocuk veya ergeni sürekli gözetim altında tutarak çalışma ve çabaları için kısıtlayıcı ve cezalandırıcı tutum ve davranışlar sergiler (Baumrind, 1966, 1971; Maccoby ve Martin, 1983). Otoriter ebeveyn, çocuk üzerinde kesin sınırlar ve kurallar

koyarak kontrol edici tutumlarda bulunur (Baumrind, 1971) ve genellikle sözel açık iletişimi teşvik etmez (Maccoby ve Martin, 1983). Otoriter ebeveynler, çocuğa tokat, şaplak gibi fiziksel şiddet içeren cezalar verebilir, katı eleştirilerde bulunabilir, aşağılayıcı olabilir (Baumrind, Larzelere ve Owens, 2010). Otoriter ebeveynler tarafından yetiştirilen çocukların öz güvenlerinin ve sosyal becerilerinin düşük olduğu ifade edilmektedir (Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Steinberg, Susie, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994). Ayrıca saldırganlık ile otoriter ebeveyn tutumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu söylenmekte (Eldeleklioğlu, 2007); diğer yetiştirme stillerine göre duygusal uyumsuzluğu (asabiyet, duygusal istikrarsızlık, düşmanlık) en yüksek yetiştirme stili olarak belirtilmektedir (Garcia ve Gracia, 2009; Gracia, Fuentes, Garcia ve Lila, 2012; Garcia ve Serra, 2019).

İzin verici/İhmalkâr yetiştirme stili, ebeveynin çocuğun hayatına katılmadığı ve genellikle çocukla ilgilenmediği bir yetiştirme stilidir (Maccoby ve Martin, 1983; Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Steinberg, Susie, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994). Diğer yetiştirme stilleriyle karşılaştırıldığında en düşük psikososyal gelişim ve uyum ile ilişkilendirilmektedir (Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Steinberg, Susie, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994; Martinez ve Garcia, 2007; Martinez ve Garcia, 2008; Garcia, Fuentes, Gracia, Serra ve Garcia, 2020). Bunun yanı sıra ihmalkâr ailelerden gelen lise çağındaki ergenlerin diğer yetiştirme stillerine sahip ailelerin çocuklarına göre işe uyum, okula uyum, okul kurallarına uyma düzeyleri (kopya çekme, ödev kopyalama, derse geç gelme davranışları), akademik yeterlikleri, not ortalamaları düşük, suçluluk düzeylerinin (silah taşıma, hırsızlık, kolluk kuvvetleriyle sorun yaşama) yüksek (Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Steinberg, Susie, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994) psikolojik ve somatik semptomlarının ise daha belirgin olduğu belirtilmektedir (Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991).

İzin verici/müsamahakâr yetiştirme stili, ebeveynlerin çocuklarıyla yüksek oranda ilgilendiği, çocuklarına karşı hoşgörülü olduğu, çocukların isteklerine cevap verdiği, çok az talepkâr oldukları ve kontrolcü olmadıkları bir yetiştirme stilidir (Maccoby ve Martin, 1983). Bu tür yetiştirme stilinde ebeveynler, çocuklarına istediklerini yapmalarına izin verir. Sıcak, ilgili ve hoşgörülü olan ebeveynin, çocuk üzerinde davranış denetimi oldukça düşük olduğu için her durumda kabul edici ve cezalandırıcı olmayan bir tutum sergilenir. İzin verici/müsamahakâr ebeveyn stiliyle yetişen ergenlerin açıklayıcı otoriter ebeveyn stiliyle yetişen ergenler gibi sosyal becerileri oldukça yüksektir (Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Steinberg, Susie, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994).

Farklı kültürlerde yürütülen kimi çalışmalarda izin verici/müsamahakâr ebeveynlik, açıklayıcı otoriter ebeveynlik ile eşit hatta daha iyi bir benlik algısı ve iyilik hali (mutlu olma, yaşamdan doyum alma) ile ilişkilendirilmekte (Garcia, Fuentes, Gracia, Serra ve Garcia, 2020) ve psikososyal uyum (Garcia ve Gracia, 2009; Garcia, Fuentes, Gracia, Serra ve Garcia, 2020) ve psikososyal olgunluk (öz-yeterlik, sosyal yeterlik ve empati) (Garcia ve Serra, 2019) bakımından en ideal yetiştirme stili olarak belirtilmektedir (Garcia ve Gracia, 2009; Garcia, Fuentes, Gracia, Serra ve Garcia, 2020). İzin verici/müsamahakâr ailelerin/ebeveynlerin demokratik bir ideolojik eğilime ve çocuklarının, açıklayıcı otoriter ailelerin çocukları gibi güçlü özgüven duygusuna (Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Steinberg, Susie, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994), benlik saygısına (Sümer ve Güngör, 1999; Tunç ve Tezer, 2006; Martinez ve Garcia, 2007; Garcia ve Gracia, 2009; Rodrigues, Veiga, Fuentes ve Garcia, 2013; Calafat, Garcia, Juan, Becona ve Fernandez-Hermida, 2014; Garcia ve Serra, 2019; Perez-Gramaje, Garcia, Reyes, Serra ve Garcia, 2019), benlik algısına, sahip oldukları; aile ve arkadaşlardan memnuniyet (Sümer ve Güngör, 1999) ve öğrenilmiş yetkinlik (Türkel ve Tezer, 2008) düzeylerinin yüksek olduğu ifade edilmektedir.

Açıklayıcı otoriter yetiştirme stilinde ebeveynler, çocuklarını bağımsız olmaya teşvik eder. Aynı zamanda denetim ve disiplin de söz konusudur. Bu tür ebeveynler, yakın, ilgili ve ergenin veya çocuğun ihtiyaçlarına karşı oldukça hassastır; doğru yönlendirme ile çocuğun kendi kararlarını verme konusunda teşvik edicidir; çocuğun düşüncelerini ifade etmesi noktasında cesaretlendirici tutum ve davranışlar içerisindedir; ebeveyn-çocuk ilişkisinde tartışma, açıklama, gerekçelendirme ve açık iletişimi bir araç olarak kullanır (Baumrind, 1996). Bu yetiştirme stilinde ebeveynler, çocuklarının açık sözel iletişim kurmasını teşvik eder (Maccoby ve Martin, 1983), onları destekler ve sorumluluk

almalarını sağlar. Açıklayıcı otoriter ebeveynler, çocukların yapıcı ve sorumlu davranışlarına yönelik ödüllendirici ve destek verici tutum sergileyerek onların yaşına uygun, olgun ve özerk davranışlar göstermesini bekler. Ebeveynleri açıklayıcı otoriter olan çocuklar, genellikle neşeli, kendi kendini kontrol eden, kendine güvenen kişilik özelliklerine sahiptir ve başarıya yönelik hareket ederler; akranlarıyla dostça ilişkiler sürdürme, yetişkinlerle iş birliği yapma ve stresle başa çıkabilme eğilimindedirler. Bununla beraber zorlayıcı veya cezalandırıcı olmadan davranışsal veya psikolojik kontrole başvuran açıklayıcı otoriter ebeveynlerin çocukları genellikle olumlu gelişimsel sonuçlar gösterir. Bu yetiştirme stili zaman zaman Anglosakson kültürlerde demokratik (Steinberg, 1990) ve ideal (Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Steinberg, Susie, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994) yetiştirme stili olarak da ifade edilmekte ve Amerikalı çocukların sosyalleşmesinde (Steinberg, Mounts, Lamborn ve Dornbusch, 1991) ve psikososyal uyumunda (Baumrind, 1971) en etkili yetiştirme stili olarak görülmektedir. Yapılan çalışmalarda açıklayıcı otoriter ebeveynlerin çocukları ile diğer yetiştirme stillerini kullanan meslektaşlarının çocuklarının görece daha çok olumlu sosyal davranış geliştirdiği/sergilediği (Carlo, White, Streit, Knight ve Zeiders, 2018) ve açıklayıcı otoriter ebeveynlik ile sosyal sorumluluk alma arasında pozitif bir ilişki olduğu anlaşılmıştır (Gunnore, Hetherington ve Reiss, 1999). Ayrıca bir başka çalışmada, diğer yetiştirme stillerine göre açıklayıcı otoriter yetiştirme stiline sahip ebeveynlerin çocuklarının başarı, yetkinlik, benlik algısı, ruh sağlığı ve sosyal gelişim konularında daha yüksek puan aldıkları görülmüştür (Maccoby ve Martin, 1983).

Ebeveynler, çevresel farkındalığın gelişmesinde, sosyalleşme sürecindeki çocuğun/ergenin çevreye yönelik konularda ilgili ve bilinçli olmasında önemli bir rol oynar (Meeusen, 2014). Literatür incelendiğinde, bireylerin sosyodemografik özellikleri ile çevresel farkındalık düzeylerini odak alan çalışmalar yoğun olmasına karşın ebeveyn yetiştirme stilleri ile çevresel farkındalık ilişkisini ortaya koyan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Yapılan incelemeler neticesinde ulusal düzeyde herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Uluslararası düzeydeki çalışmalarda, yetiştirme stilleri ile çevreye yönelik tutum veya çevreye değer konuları yeni yeni gündeme gelmekte ve güncel olarak tartışılmaktadır (bk. Queiroz, Garcia, Garcia, Zacaes ve Camino, 2020).

Çevresel kalkınma ve ekolojik sürdürülebilirlik için çevresel farkındalık oldukça önemli bir faktördür. Bu anlamda çevresel kirliliğin ve küresel ısınmanın önüne geçmek için bireylerin ve genel olarak toplumun çevreye yönelik görece daha duyarlı bir anlayışa sahip olmaları gerekmektedir.

Çevresel eğitim sürecinde bilgi ve farkındalığa ilişkin artışla beraber bireylerin doğaya karşı daha duyarlı ve empatik oldukları (Palmborg ve Kuru, 2000; Thomas, 2005), artan çevresel bilgi ve farkındalığın çevre yönetiminde başarıyı getirdiği ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik bireylerin daha fazla çaba sarf ettiği, karar alma mekanizmalarına daha çok katılım sağladıkları anlaşılmıştır (Blair, 2008). Ayrıca bireylerin çevresel farkındalık ve algı düzeylerindeki artış ile bireylerin çevre ile ilgili sorunlara daha duyarlı ve bu konularda endişe duyduğu buna bağlı olarak sorumluluk almaya yönelik tutum sergilemeye çalıştığı ifade edilmektedir (Özdemir, 2010). Görüldüğü üzere daha iyi bir çevre yaratmak ve çevre sorunlarına duyarlı olmak bilinçli bir toplum yaratmakla mümkün olmaktadır. Bu anlamda ulusal ve uluslararası eğitim ve öğretim sürecinin yanı sıra ebeveynlerin de çocuk/çocuklarını yetiştirirken bu çerçevede çaba harcamaları gerektiği görülmektedir. İfade edilen bilgiler ışığında, özellikle bu araştırmanın algılanan ebeveyn yetiştirme stilleri ile çevresel farkındalık düzeyi arasındaki ilişkiyi ve katılımcıların sosyodemografik özelliklerine göre çevresel farkındalık düzeylerindeki farklılıkları ortaya koymasının nedeni, anlamı ve önemi de anlaşılır olmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin çevresel farkındalık düzeyleri ile algılanan ebeveyn yetiştirme stilleri arasındaki ilişkiyi belirlemek ve araştırmanın sosyodemografik değişkenlerine göre öğrencilerin çevresel farkındalık düzeylerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen araştırma soruları şu şekildedir:

1. Algılanan ilgili ve denetleyici ebeveyn yetiştirme boyutları ile çevresel farkındalık arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Katılımcıların çevresel farkındalık düzeyi algılanan ebeveyn yetiştirme stillerine ve sosyodemografik özelliklere (cinsiyet, ailenin medeni durumu, çalışma durumu, aylık geliri; aile tipi; yaşanılan yer; ebeveynlerin eğitim düzeyi, yaşı; çevresel farkındalık eğitimi alma durumu) göre anlamlı bir farklılık gösterir mi?

YÖNTEM

Bu araştırmada betimsel ve kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri olan yetiştirme stilleri ile sosyodemografik özellikler, öğrencilerin çevresel farkındalık düzeyleri bakımından incelenmiştir. Ayrıca algılanan yetiştirme boyutları ile öğrencilerin çevresel farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiler de analiz edilmiştir. Böylece bu araştırmanın, gruplar arasındaki farklılıkları incelemesiyle karşılaştırmalı; bazı değişkenler arasındaki korelasyonları incelemesiyle ilişkisel tarama deseninde olduğu da söylenebilir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu veri toplanması bakımından kolay ulaşılabilirliği nedeniyle 2019-2020 eğitim-öğretim yılı içinde Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat, Sosyal Hizmet, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde araştırmacılar, tarafsız bir şekilde hareket ederek ve en hızlı ve kolay ulaşabildikleri gönüllü öğrencileri kullanarak kolayda örnekleme (convenience sampling) yöntemine başvurmuştur. Bu kapsamda evreni temsil ettiği düşünülen ve araştırmaya gönüllü katılan 362 öğrenciye ulaşılmıştır. Bu öğrenciler arasında, uygulanan anketi eksik veya hatalı dolduran 48 öğrenci analizlere dahil edilmemiştir. Her ne kadar analiz sürecinde toplamda 314 öğrenciden elde edilen veriler kullanılmış olsa da ebeveyn yetiştirme stillerindeki puanlama nedeniyle algılanan ebeveyn yetiştirme stili belirlenen 249 öğrenci ile hem anne hem de babaya ilişkin algılanan ebeveyn yetiştirme stili benzer olan 133 öğrenciden elde edilen veriler de çeşitli analizlerde kullanılmıştır. Örneklem grubuna ilişkin sosyodemografik bilgiler, bulgular bölümünde Tablo 1’de; algılanan ebeveyn yetiştirme stillerine ilişkin bulgular ise Tablo 2’de verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, sosyodemografik bilgi formu, çocuk yetiştirme stilleri ölçeği (anne ve baba formları) ve çevresel farkındalık ölçeği kullanılarak elde edilmiştir.

Sosyodemografik Bilgi Formu: Anketin ilk kısmında katılımcılara ait cinsiyet, aile tipi, anne babanın eğitim düzeyi, anne babanın yaşı, ailenin medeni durumu, aile çalışma durumu, ailenin aylık geliri, ailenin yaşadığı yer ve çevresel farkındalık eğitimi alıp almadığına dair sosyodemografik özelliklerini ölçmeyi amaçlayan sorular sorulmuştur. 10 sorudan oluşan bu formda ailenin gelir durumu, anne ve babanın yaşı hariç olmak üzere cevap seçenekleri kategorik bir şekilde düzenlenmiştir.

Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği (ÇYSÖ)-Anne ve Baba Formları: Bu ölçek, çocuk veya ergen tarafından anne ve babaya ilişkin algılanan ebeveyn yetiştirme stilini ortaya koymak için kullanılmaktadır (Peker ve Aydın, 2017). Bu çalışmada ölçeğin orijinalinde olduğu gibi anne ve baba için aynı ifadeleri içeren iki form kullanılmıştır. Katılımcıların anne ve babayı farklı değerlendirmesi için önce anne formu sonra çevresel farkındalık ölçeği en son da baba formu uygulanmıştır. Sümer ve Güngör (1999) tarafından geliştirilen bu ölçek ile ergenlerin algıladıkları yetiştirme stilleri araştırılmaktadır. 22 maddeden oluşan ölçek “Hiç doğru değil, doğru değil, kısmen doğru, doğru ve çok doğru” şeklinde cevaplandırılan 5’li likert tipindedir. Ölçeğin tek sayı ile (1, 3, ...) ifade edilen maddeleri kabul veya ilgi boyutunu; çift sayı ile (2, 4, ...) ifade edilen maddeleri ise sıkı denetim veya kontrol boyutunu temsil etmektedir. Kabul veya ilgi boyutu ebeveynler tarafından sevilme, onaylanma, ilgili davranılma ve anlayış görmeyi temsil ederken sıkı denetim/kontrol boyutu denetlenmeyi, disiplinle kontrol edilmeyi ve sınırlandırılmayı temsil etmektedir. Temel iki boyutun çaprazlanmasından açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkâr, sıkı denetim/kontrol ve izin verici/müşahakâr olmak üzere dört yetiştirme stili elde edilebilmektedir. İki temel boyutta medyanın üzerinde puan alanlar açıklayıcı otoriter; altında puan alanlar izin verici/ihmalkâr; kabul/ilgi boyutunda medyanın üzerinde, denetim/kontrol boyutunda altında puan alanlar izin verici/müşahakâr ve kabul/ilgi boyutunda medyanın altında, denetim/kontrol boyutunda altında

puan alanlar otoriter şeklinde gruplandırılır. Hesaplanan medyan değerinin, boyut toplam puanlarına eşit olduğu durumlarda ilgili katılımcı analizlere dahil edilmemiştir. Bu nedenle bu durumda olan 65 katılımcıdan elde edilen puanlar dört yetiştirme stiliyle ilgili analizlerde kullanılmamıştır. Ölçeğin kabul/ilgi boyutuna ait 11., 13., ve 21., maddeleri ters kodlanmıştır. Bu çalışma örnekleminde anne ve baba için algılanan kabul/ilgi boyutuna ilişkin Cronbach alfa değerleri sırasıyla .87 ve .90; denetim/kontrol boyutu için sırasıyla .81 ve .86 şeklindedir.

Çevresel Farkındalık Ölçeği (ÇFÖ): Bu ölçek bireylerin çevre konusunda sahip oldukları genel anlayışı, çevreye karşı duyarlılığını ve hassasiyetini, çevresini koruma ve güzelleştirme noktasında sorumlu davranışı ortaya koymaktadır (Grodzinska-Jurczak, Stepska, Nieszpotek ve Bryda 2006). Bu çalışmada, çocukların çevresel farkındalığını ölçmek için Berberoğlu ve Uygun (2012) tarafından geliştirilen çevresel farkındalık ölçeği kullanılmıştır. Ölçek için 1 ile 5 arası Likert tipi puanlama aracı kullanılmıştır. Ölçek tek boyutlu olup 18 maddeden oluşmaktadır. Öleekten alınan puanlar arttıkça çevresel farkındalık düzeyi artmaktadır. Öleekte ters kodlanmış herhangi bir madde yoktur. Bu çalışma örnekleminde yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .92 olarak belirlenmiştir.

Uygulama

Bu araştırmada gönüllülük esasına göre katılımcılardan bilgi elde edilmiştir. Araştırmanın kapsamını, amacını, yürütücülerini ve beklenen faydalarını belirten bilgilendirilmiş onam kullanılmıştır. Araştırmaya başlamadan önce nasıl bir araştırma yürütüleceğine dair bir taslak metin hazırlanmıştır. Bu metinde araştırmanın genel amacı ve kapsamı, ulaşılmaya planlanan örneklem grubu ve sayısı, veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler yer almıştır. Taslak metin genel olarak araştırmanın ne zaman ve ne şekilde yapılacağına dair bilgilerden oluşmuştur. Bu taslak metin ve bilgilendirilmiş onam kullanılarak araştırmanın etik boyutunu değerlendirmek üzere 26/12/2019 tarihinde Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna başvurulmuştur. Kurulun 09/01/2020 tarihli ve 2020/01-3 sayılı kararı (Belge Sayı No.: 78977401-050.02.04-E.1648) ile “Öğrencilerin Yetiştirilme Tarzı ile Çevresel Farkındalıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı bu araştırmanın etik kurallara uygunluğu oy birliği ile kabul edilmiştir. Araştırmacıların istişareleri neticesinde araştırmanın başlığı, işevuruk yapıda yeniden düzenlenmiştir. Araştırmanın anketi araştırmacılar tarafından sınıf ortamında uygulanmış ve elde edilen verilerin sadece bilimsel amaçlar için kullanılacağı dile getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmadan elde edilen verilerin analizi için SPSS 22.0 (Statistical Packages for the Social Science) paket programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiksel işlemlerden (frekans ve yüzde dağılımları) sonra ölçeklerin, örneklem grubu için güvenilirliğini değerlendirmek üzere güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Genel olarak çevresel farkındalık ölçeğiyle ilgili yapılan Kolmogorov-Smirnov Normallik Testinde özellikle çevresel farkındalık ölçeğine ilişkin verilerin normal dağılımdan anlamlı bir şekilde farklılaştığı yani dağılımların normal olmadığı tespit edilmiş, aynı şekilde karşılaştırılan gruplarda da çevresel farkındalık puanlarının normal dağılıma uygun olmadığı çarpıklık, basıklık değerleri, histogram ve kutu-bıyık grafikleri ile teyit edilmiştir. Bu durumda, değişkenler arasındaki korelasyonlar için parametrik olmayan Spearman'ın Sıralama Korelasyon Katsayısı, değişkenler arasındaki farklılıklar için Kruskal-Wallis Sıralamalı Tek Yönlü Varyans Analizi ve Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Gruplar arasındaki karşılaştırmalarda, anlamlılık düzeyiyle (p) birlikte etki büyüklüğü değeri (η^2) de kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan bireylere ilişkin sosyodemografik bulgular şu şekildedir:

Tablo 1. Örneklem grubuna ilişkin sosyodemografik bulgular

Değişkenler	F (N=314)	%
Cinsiyet	Erkek	92
	Kadın	222
	Toplam	314
		100

Aile Tipi	Çekirdek aile	268	85,4	
	Geniş aile	46	14,6	
	Toplam	314	100	
Anne Eğitim Durumu	Okur yazar değil	7	2,2	
	Okur yazar	9	2,9	
	İlkokul	161	51,3	
	Ortaokul	49	15,6	
	İlköğretim	15	4,8	
	Lise	53	16,9	
	Ön lisans	2	0,6	
	Lisans	14	4,5	
Baba Eğitim Durumu	Lisansüstü	4	1,3	
	Toplam	314	100	
	Okur yazar	7	2,2	
	İlkokul	95	30,3	
	Ortaokul	53	16,9	
	İlköğretim	15	4,8	
	Lise	103	32,8	
	Ön lisans	14	4,5	
Aile Medeni Durum	Lisans	26	8,3	
	Lisansüstü	1	0,3	
	Toplam	314	100	
	Evli	306	97,5	
	Boşanmış	8	2,5	
	Toplam	314	100	
	Aile Çalışma Durumu	Sadece baba çalışıyor	190	60,5
		Sadece anne çalışıyor	14	4,5
Anne ve baba çalışıyor		81	25,8	
Anne ve baba çalışmıyor		10	3,2	
Emekli		19	6,1	
Toplam		314	100	
Aile Yaşanılan Yer	Köy	35	11,1	
	Kasaba	7	2,2	
	İlçe	133	42,4	
	Kent	139	44,3	
	Toplam	314	100	
Çevre Eğitimi Durumu	AlmaHayır	294	93,6	
	Evet	20	6,4	
	Toplam	314	100	
Ailenin Aylık Gelir Durumu	2500 tl ve altı	76	24,2	
	2501-3500 tl	71	22,6	
	3501-4500 tl	45	14,3	
	4501-5500 tl	52	16,6	
	5501 ve üstü	70	22,3	
	Toplam	314	100	
Annenin Yaşı	45 Altı	144	45,9	
	46-55 Yaş	151	48,1	
	56 ve Üstü	19	6,1	
	Toplam	314	100	
Babanın Yaşı	45 Altı	66	21,0	
	46-55 Yaş	185	58,9	
	56 ve Üstü	63	20,1	
	Toplam	314	100	

Tablo 1'e göre; katılımcıların, %29,3'ünün erkek, %70,7'sinin kadın olduğu; %85,4'ünün çekirdek aileye, %14,6'sının geniş aile tipine sahip olduğu; katılımcıların annelerinin, %2,2'sinin okur yazar olmadığı, %2,9'unun okur yazar olduğu, %51,3'ünün ilköğretim, %15,6'sının ortaokul, %4,8'inin ilköğretim, %16,9'unun lise, %0,6'sının ön lisans, %4,5'inin lisans, %1,3'ünün lisansüstü mezuniyeti bulunduğu; babalarının; %2,2'sinin okur yazar, %30,3'ünün ilköğretim, %16,9'unun ortaokul, %4,8'inin ilköğretim, %32,8'inin lise, %4,5'inin ön lisans, %8,3'ünün lisans, %0,3'ünün lisansüstü mezuniyeti bulunduğu görülmüştür. Katılımcıların %97,5'inin ebeveynlerinin evli, %2,5'inin boşanmış; %60,5'inin sadece babasının çalıştığı, %4,5'inin sadece annesinin çalıştığı, %25,8'inin hem annesinin hem de babasının çalıştığı, %3,2'sinin her ikisinin de çalışmadığı, %6,1'inin emekli olduğu; katılımcıların ailesinin %11,1'inin köyde, %2,2'sinin kasabada, %42,4'ünün ilçede, %44,3'ünün kentte yaşadığı; %24,2'sinin 2500TL ve altı aylık gelire, %22,6'sının 2501-3500 TL aylık gelire, %14,3'ünün 3501-4500 TL aylık gelire, %16,6'sının 4501-5500 TL aylık gelire, %22,3'ünün 5501 TL ve üstü aylık gelire sahip olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %45,9'unun annelerinin yaşının 45 ve altında, %48,1'inin 46-55 yaş aralığında, %6,1'inin 56 yaş ve üzerinde; %21,0'inin babalarının yaşının 45 ve altında, %58,9'unun 46-55 yaş aralığında, %20,1'inin 56 yaş veya üzerinde olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların algıladıkları ebeveyn yetiştirme stillerine ilişkin bulgular şu şekildedir:

Tablo 2. Katılımcıların algıladıkları ebeveyn yetiştirme stillerine ilişkin bulgular

Değişkenler		F (N=249)	%
Yetiştirme Stili (Anne)	Açıklayıcı Otoriter	45	18,1
	İzin Verici/İhmalkâr	45	18,1
	İzin Verici/Müşamahakâr	73	29,3
	Otoriter	86	34,5
		F (N=249)	%
Yetiştirme Stili (Baba)	Açıklayıcı Otoriter	56	22,5
	İzin Verici/İhmalkâr	54	21,7
	İzin Verici/Müşamahakâr	64	25,7
	Otoriter	75	30,1
		F (N=133)	%
Aynı Yetiştirme Stilinde olan Anne-Baba	Açıklayıcı Otoriter	29	21,8
	İzin Verici/İhmalkâr	22	16,5
	İzin Verici/Müşamahakâr	37	27,8
	Otoriter	45	33,8

Tablo 2'ye göre ebeveyn yetiştirme stili bakımından katılımcıların %34,5'inin annesini, %30,1'i babasını otoriter; %29,3'ünün annesini, %25,7'sinin babasını izin verici/müşamahakâr; %18,1'inin annesini, %21,7'sinin babasını izin verici/ihmkâr ve %18,1'inin annesini, %22,5'inin ise babasını açıklayıcı otoriter şeklinde algıladığı görülmektedir. İlgili tablo incelendiğinde katılımcıların önemli bir kısmının ebeveynlerinin yetiştirme stilini otoriter şeklinde algıladığı görülmektedir. Aynı tabloya göre 133 öğrencinin hem annesini hem de babasını aynı yetiştirme stilinde değerlendirdiği ve bu öğrencilerin %33,8'inin ebeveynlerini otoriter; %27,8'inin izin verici/müşamahakâr; %21,8'inin açıklayıcı otoriter ve %16,5'inin ise izin verici/ihmkâr olarak algıladığı belirlenmiştir.

Araştırma soruları doğrultusunda elde edilen bulgular şu şekildedir:

Tablo 3. Anne ve babaya göre değişen yetiştirme stillerinin boyutları ile çevresel farkındalık arasındaki korelasyonlar

Değişkenler	Anne		Baba		
	Denetleyici	İlgili	Denetleyici	İlgili	
Çevresel Farkındalık	r_s	-.084	.060	-.115*	.171**
	P	.138	.289	.041	.002

	N	314	314	314	314
--	---	-----	-----	-----	-----

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 3'te görüldüğü üzere öğrencilerin çevresel farkındalık düzeyi ile annelerine ilişkin algıladıkları ilgili veya denetleyici yetiştirme boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r_s(314) = .060$, $p > .05$; $r_s(314) = -.084$, $p > .05$). İlgili tabloda öğrencilerin babalarına ilişkin algıladıkları denetleyici yetiştirme boyutu ile çevresel farkındalık düzeyleri arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki elde edildiği anlaşılmıştır ($r_s(314) = -.115$, $p < .05$). Bunun yanı sıra aynı tabloda, babaya ilişkin algılanan ilgili yetiştirme boyutu ile öğrencilerin çevresel farkındalık düzeyi arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki elde edildiği görülmüştür ($r_s(314) = .171$, $p < .01$).

Tablo 4. Algılanan yetiştirme stillerinde çevresel farkındalığa ilişkin Kruskal Wallis H testi sonuçları

Değişkenler	Anne Yetiştirme S.	N	S.O.	χ^2	SD	P	η^2
Çevresel Farkındalık	Açıklayıcı Otoriter	45	119.32	5.455	3	.141	
	İzin Verici/İhmalkâr	45	130.84				
	İzin Verici/Müsamahakâr	73	138.44				
	Otoriter	86	113.51				
	Toplam	249					
	Baba Yetiştirme S.	N	S.O.	χ^2	SD	P	η^2
	Açıklayıcı Otoriter	56	126.02	9.571	3	.023*	0.03
	İzin Verici/İhmalkâr	54	121.90				
	İzin Verici/Müsamahakâr	64	145.84				
	Otoriter	75	108.69				
	Toplam	249					
	Aynı Yetiştirme S.	N	S.O.	χ^2	SD	P	η^2
	Açıklayıcı Otoriter	29	68.79	9.231	3	.026*	0.05
İzin Verici/İhmalkâr	22	58.66					
İzin Verici/Müsamahakâr	37	81.62					
Otoriter	45	57.90					
Toplam	133						

* $p < .05$

Tablo 4 incelendiğinde hem anne hem de babanın izin verici/müsamahakâr yetiştirme stiline diğer yetiştirme stillerine göre çevresel farkındalık sıra ortalamasının (138.44; 145.84) daha yüksek olduğu görülürken her iki ebeveyn için otoriter yetiştirme stiline çevresel farkındalık sıra ortalamasının diğer yetiştirme stillerine göre daha düşük olduğu anlaşılmıştır. Çevresel farkındalık düzeyi bakımından anneye ilişkin algılanan yetiştirme stillerinde oluşan farklar anlamlı değilken ($\chi^2(3,249) = 5.455$, $p > .05$) babaya ilişkin algılanan yetiştirme stillerinde ortaya çıkan farkların istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmüştür ($\chi^2(3,249) = 5.455$, $p < .05$). Çevresel farkındalık puanı açısından babaya ilişkin algılanan yetiştirme stillerinde oluşan anlamlı farkın otoriter yetiştirme stili ($S.O=108.69$) ile izin verici/müsamahakâr yetiştirme stili ($S.O=145.84$) arasında gerçekleştiği ve izin verici/müsamahakâr yetiştirme stili lehine olduğu anlaşılmıştır. Hesaplanan eta kare değerine bakıldığında babaya ilişkin algılanan yetiştirme stilleri değişkeninin bağımlı değişken olan çevresel farkındalık düzeyindeki varyansın %3'ünü açıkladığı ve bu değişkenin bağımlı değişken üzerinde düşük düzeyde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Hem anne hem de babaya ilişkin algılanan ebeveyn stili aynı olan 133 katılımcının çevresel farkındalık puanlarında anlamlı bir farklılık elde edilmiştir ($\chi^2(3,133) = 9.231$, $p < .05$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda bu anlamlı farklılığın otoriter yetiştirme stili ($S.O=57.90$) ile izin verici/müsamahakâr yetiştirme stili ($S.O=81.62$) arasında izin verici/müsamahakâr yetiştirme stili lehine olduğu anlaşılmıştır. Eta kare değerine bakıldığında algılanan yetiştirme stili aynı olan ebeveynler, bağımsız değişken olarak çevresel farkındalık düzeylerindeki değişimin %5'ni açıklamaktadır (Bakınız Tablo 4).

Tablo 5. Çevresel farkındalık ile katılımcılara ilişkin bazı değişkenlere göre Mann Whitney U testi sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	S.O.	Z	U	P	η^2
Çevresel Farkındalık	Erkek	92	139.59	2.282	8564.000	.022*	0.02
	Kadın	222	164.92				
	Toplam	314					
	Aile Medeni Durum	N	S.O.	Z	U	P	η^2
	Evli	306	156.58	-1.128	942.000	.259	
	Boşanmış	8	192.75				
	Toplam	314					
	Aile Tipi	N	S.O.	Z	U	P	η^2
	Çekirdek	268	157.11	-.187	6059.000	.852	
	Geniş	46	159.78				
	Toplam	314					
	Çev. Fark. Eğitimi Alma Durumu	N	S.O.	Z	U	P	η^2
	Hayır	294	160.25	-2.087	2131.500	.037*	0.01
	Evet	20	117.08				
	Toplam	314					

* $p < .05$

Tablo 5'te çevresel farkındalığın cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($U=8564.000$, $Z=-2.282$, $p < .05$) görülmektedir. Kadınların sıra ortalamalarına bakıldığında (164.92) erkeklere göre (139.59) çevresel farkındalığının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eta kare değerine bakıldığında çevresel farkındalık bakımından cinsiyet değişkeninin düşük düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğu anlaşılmıştır ($\eta^2=0.02$). İlgili tabloya göre katılımcıların ailelerinin evli veya boşanmış olması; çekirdek veya geniş aile tipine sahip olması ile çevresel farkındalıkları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($U=942.000$, $Z=-1.128$, $p > .05$; $U=6059.000$, $Z=-.187$, $p > .05$). Bunun yanı sıra tabloda katılımcıların çevresel farkındalık eğitimi alıp almadıklarına göre çevresel farkındalık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ($U=2131.500$, $Z=-.187$, $p < .05$). Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere daha önce çevresel farkındalık eğitimi alıp almadıklarına ilişkin hayır cevabını verenlerin ($S.O.=160.25$) evet cevabını verenlerden ($S.O.=117.08$) sıra ortalaması bakımından daha yüksek puan aldıkları yani çevresel farkındalıklarının anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çevresel farkındalık eğitimi alma durumuna göre hesaplanan eta kare değerinin düşük düzeyde bir etkiyi temsil ettiği ve bağımlı değişkendeki farklılaşmanın %1'ini açıkladığı görülmüştür.

Tablo 6. Çevresel farkındalık ile katılımcılara ilişkin bazı değişkenlere göre Kruskal Wallis H testi sonuçları

Değişkenler	Baba Eğitim D.	N	S.O.	χ^2	SD	P	η^2
Çevresel Farkındalık	Okur yazar	7	118.93	15.406	7	.031*	0.05
	İlkokul	95	163.52				
	Ortaokul	53	168.75				
	İlköğretim	15	138.33				
	Lise	103	139.84				
	Ön lisans	14	152.32				
	Lisans	26	202.50				
	Lisansüstü	1	268.50				
	Toplam	314					
	Anne Eğitim D.	N	S.O.				
Okur yazar değil	7	195.29	12.246	8	.141		
Okur yazar	9	158.56					
İlkokul	161	165.94					
Ortaokul	49	143.56					

	İlköğretim	15	139.63				
	Lise	53	136.42				
	Ön lisans	2	268.50				
	Lisans	14	182.96				
	Lisansüstü	4	121.75				
	Toplam	314					
	Anne Yaş Aralığı	N	S.O.	χ^2	SD	P	η^2
	45 Altı	144	151.37				
	46-55 Yaş	151	159.77	2.690	2	.261	
	56 ve Üstü	19	185.95				
	Toplam	314					
Çevresel Farkındalık	Baba Yaş Aralığı	N	S.O.	χ^2	SD	P	η^2
	45 Altı	66	158.46				
	46-55 Yaş	185	153.02	1.631	2	.442	
	56 ve Üstü	63	169.65				
	Toplam	314					
	Ailenin Çalışma Durumu	N	S.O.	χ^2	SD	P	η^2
	Sadece baba çalışıyor	190	158.09				
	Sadece anne çalışıyor	14	180.39				
	Anne ve baba çalışıyor	81	146.26	5.805	4	.214	
	Anne ve baba çalışmıyor	10	136.90				
	Emekli	19	193.53				
	Toplam	314					
	Aylık Gelir Durumu	N	S.O.	χ^2	SD	P	η^2
	2500 tl ve altı	76	174.13				
	2501-3500 tl	71	157.05				
	3501-4500 tl	45	156.04	4.129	4	.389	
	4501-5500 tl	52	150.94				
	5501 ve üstü	70	145.71				
	Toplam	314					
	Yaşanılan Yer	N	S.O.	χ^2	SD	P	η^2
	Köy	35	161.46				
	Kasaba	7	90.00				
	İlçe	133	150.39	6.356	3	.096	
	Kent	139	166.71				
	Toplam	314					

* $p < .05$

Tablo 6'da gösterilen bazı sosyodemografik değişkenlere ilişkin analiz sonuçlarında, katılımcıların çevresel farkındalık düzeyinin babalarının eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($\chi^2(7,314) = 15.406, p < .05$); annelerinin eğitim durumuna göre herhangi bir farklılaşmanın olmadığı ($\chi^2(8,314) = 12.246, p > .05$); annelerinin yaş aralığı ($\chi^2(2,314) = 2.690, p > .05$) ile babalarının yaş aralığı ($\chi^2(2,314) = .442, p > .05$); ailenin çalışma durumu ($\chi^2(4,314) = 5.805, p > .05$); aylık gelir durumu ($\chi^2(4,314) = 4.129, p > .05$) ve yaşanılan yer ($\chi^2(3,314) = 6.356, p > .05$) arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır. Yapılan ikili karşılaştırmalarda babanın eğitim durumundaki anlamlı farklılaşmanın lise ve lisans grubu arasında olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi lisans olan babanın ortalama puanının (202.50) lise düzeyinde olan babaya ($S.O. = 139.84$) göre yüksek olduğu anlaşılmış ve bulgular bu farklılaşmanın anlamlı olduğunu göstermiştir. Babanın eğitim durumu değişkeni için hesaplanan eta kare değeri, düşük düzeyde bir etkinin olduğunu göstermiş ve bu değişkenin katılımcıların çevresel farkındalık puanlarına ilişkin gözlenen varyansın %5'ini açıkladığı anlaşılmıştır ($\eta^2 = 0.05$).

Parametrik olmayan testlerle yapılan analizlerde, katılımcıların çevresel farkındalık düzeylerinin cinsiyete, çevresel farkındalık eğitimi alma durumlarına, babanın eğitim düzeyine, babanın ve aynı yetiştirme stiline sahip ebeveynlerin yetiştirme stillerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit

edilmiştir. Katılımcıların çevresel farkındalık düzeylerinin araştırmanın diğer değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermediği anlaşılmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin çevresel farkındalık düzeyleri ile yetiştirme stilleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Ayrıca araştırmanın sosyodemografik değişkenlerine göre öğrencilerin çevresel farkındalık düzeyleri incelenmiştir.

Yapılan analizler sonucunda, babaya ilişkin algılanan denetleyici ve ilgili yetiştirme boyutları ile katılımcıların çevresel farkındalık düzeyleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Babaya ilişkin algılanan denetleyici yetiştirme boyutu ile katılımcıların çevresel farkındalık puanları arasında negatif yönlü bir ilişki elde edilmiş, babaya ilişkin algılanan ilgili yetiştirme boyutu ile katılımcıların çevresel farkındalık puanları arasında pozitif yönlü bir ilişki elde edilmiştir.

Bu sonuçlarla beraber babaya ilişkin algılanan ebeveyn yetiştirme boyutlarında kontrol veya denetim artıkça çevresel farkındalığın azaldığı; kabul veya ilgilinin artmasıyla da çevresel farkındalığın yükseldiği söylenebilir. Ayrıca anneye ilişkin algılanan ebeveyn yetiştirme boyutlarının çevresel farkındalık üzerinde etkili olmadığı anlaşılmıştır.

Algılanan ebeveyn yetiştirme stilleri belirlenen 249 katılımcı ile ilgili yapılan analizlerde çevresel farkındalık düzeyleri, annenin yetiştirme stillerine göre anlamlı bir farklılık göstermezken babanın yetiştirme stillerine göre anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Bu anlamlı farklılık yapılan ikili karşılaştırmalarda, babanın otoriter ve izin verici/müşamahakâr yetiştirme stilleri arasında izin verici/müşamahakâr lehine gerçekleşmiştir. Bu açıdan babasını otoriter olarak algılayan öğrencilerin en düşük, izin verici/müşamahakâr olarak algılayanların ise en yüksek çevresel farkındalık düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Her iki ebeveyni de aynı yetiştirme stilinde değerlendiren 133 katılımcının çevresel farkındalık düzeylerinde anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Hem anne hem de babasını izin verici/müşamahakâr yetiştirme stilinde algılayan katılımcıların çevresel farkındalık puanı diğer stillere göre daha yüksek; otoriter yetiştirme stilinde algılayanların çevresel farkındalık puanı diğerlerine göre daha düşüktür. Aynı yetiştirme stilinde değerlendirilen ebeveynlerin çevresel farkındalık düzeylerindeki anlamlı farklılaşma, izin verici/müşamahakâr ve otoriter yetiştirme stili grupları arasında gerçekleşmiştir.

Araştırma kapsamında açıklayıcı otoriter ve izin verici müşamahakâr ailelerden gelen katılımcıların çevresel farkındalıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. İspanya’da yürütülen bir çalışmada, açıklayıcı otoriter ve izin verici müşamahakâr ailelerden gelen ergenlerin diğer ergenlere göre çevresel değerleri daha çok içselleştirdiği görülmüştür (Queiroz ve ark, 2020). Bu sonuçlarla birlikte söz konusu iki yetiştirme stilinin benzer özellikleri düşünüldüğünde ergenin/bireyin özerk hareket edebilmesinin, öz güvenli olmasının ve ebeveynin sıcak, samimi ve ilgili davranmasının çevresel farkındalığın gelişiminde önemli bir katkı sunduğu söylenebilir.

Otoriter yetiştirme stilinde ebeveyn talepkar, kontrol eden, istekte bulunan fakat çocuk veya ergenin isteklerine duysız, karşılık vermeyen ve reddedici özellikler; izin verici/müşamahakâr yetiştirme stilinde ebeveyn talep ve istekte bulunmayan, kontrol etmeyen, kabul eden, isteklere karşılık veren, duyarlı niteliklerle tanımlanır ve sınıflandırılır (Maccoby ve Martin, 1983). Bu bakımdan toplumsal cinsiyet rollerinin özellikle babanın aile reisi olarak çocuk veya ergenin çevreyle etkileşimi konusunda karar verici ve yönlendirici olması, babanın yetiştirme stilinde ortaya çıkan farklılaşmayı etkilemiş olabileceği düşünülmüştür.

Bu çalışmada, izin verici/müşamahakâr yetiştirme stilinde değerlendirilen ailelerin çocuklarının çevresel farkındalık düzeylerinin daha yüksek; otoriter yetiştirme stilinde değerlendirilen ailelerin çocuklarının çevresel farkındalık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Bu durumda ailelerin çocuklarına ilgili ve hoşgörülü davranmasının çevresel farkındalıkta pozitif; kontrol eden, denetleyici ve talepkâr olmasının negatif bir etki yarattığı söylenebilir.

Queiroz, Garcia, Garcia, Zacaes ve Camino, 2020) tarafından İspanyol ergenlerle yürütülen bir çalışmada, ebeveynlerini izin verici/müsamahakâr ve açıklayıcı otoriter olarak nitelendiren ergenlerin doğaya bağlılık, çevreye önem verme ve ekolojik davranışların bileşkesi olarak çevresel değerlere ilişkin puanları; otoriter ve ihmalkâr ailelerden gelen ergenlerin puanlarından daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Benzer şekilde, bu çalışmada, ebeveynlerini izin verici/müsamahakâr ve açıklayıcı otoriter olarak değerlendiren katılımcıların çevresel farkındalık puanlarının, ebeveynlerini izin verici/ihmalkâr ve otoriter yetiştirme stilinde algılayanlara göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Bakınız Tablo 4).

Katılımcıların çevresel farkındalık puanları ile demografik özellikleri karşılaştırıldığında yapılan diğer çalışmalarla benzer olarak kadın katılımcıların çevresel farkındalık düzeylerinin anlamlı bir şekilde erkek katılımcılardan yüksek olduğu (Aydede Yalçın ve Çaycı, 2018; Xiao ve McCright, 2015; Hunter, Hatch ve Johnson, 2004; Ziadat, 2010); babanın eğitim durumunun lise ve lisans olmasına bağlı olarak anlamlı bir farklılaşmanın olduğu sonucuna varılmıştır.

Kadın ve erkeklerin çevreye ilişkin davranış ve tutumları toplumsallaşma süreçlerinden etkilenmekte (Grønhøj ve Thøgersen, 2009); toplumsallaşma süreçleri ise cinsiyete göre farklılaşabilmektedir (Bandura, 1977). Bu açıdan, kadınların çevresel farkındalık düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olmasında, bakıma ve genel olarak ev içi işlere ilişkin toplumsal cinsiyet rollerinin önemli bir faktör olduğu düşünülmüştür.

Katılımcıların çevresel farkındalık eğitimi almamış olanların farkındalık düzeylerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Özellikle çevresel farkındalık eğitimi almayan katılımcıların sayısının alanlara göre oldukça düşük olmasının ve alınan çevresel farkındalık eğitiminin kapsam ve içeriğinin bu sonucu etkilemiş olabileceği düşünülmüştür. Aydede Yalçın ve Çaycı'nın (2018) öğretmen adayı olan üniversite öğrencileriyle yürütmüş oldukları çalışmada, çevre etkinliklerine katılanların katılmayanlara göre çevresel farkındalık düzeylerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bununla beraber anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen çevreyle ilgili ders almayan katılımcıların alanlara göre çevresel farkındalık puanlarının da daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda çevre eğitiminden ziyade uygulamalı olarak gerçekleştirilen çevresel etkinliklerin çevresel farkındalık yaratmada daha etkili olduğu söylenebilir. Aynı çalışmada çevresel farkındalık düzeyleri bakımından anne ve babanın öğrenim durumunun herhangi bir farklılık yaratmadığı anlaşılmıştır (Aydede Yalçın ve Çaycı, 2018).

Üniversite öğrencilerinin çevreci yönelim, çevre dostu davranışları ile demografik özelliklerinin incelendiği bir çalışmada “doğa merkezilik” olarak ifade edilen çevreci yönelim düzeylerinin, katılımcıların cinsiyeti ile eğitim düzeyleri bakımından anlamlı bir şekilde farklılaştığı bununla beraber yaş, ailenin aylık ortalama geliri, ailenin yaşadığı yerleşim yeri ve aile reisinin eğitim düzeyi değişkenlerinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı; katılımcıların çevre dostu davranış puanlarının sadece cinsiyet değişkeninde anlamlı bir farklılık yarattığı görülmüştür. Bu çalışmada, çevreci yönelimin doğa merkezilik boyutunda ve çevre dostu davranış konusunda kadın katılımcıların puanlarının erkek katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu anlaşılmıştır (Alınacak, 2010).

Üniversite öğrencilerinin çevresel konulara duyarlılıklarını inceleyen Şenyurt, Temel ve Özkahraman (2011) sosyo demografik özellikler bakımından bu çalışmayla benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Mezkûr çalışmada kadın katılımcıların çevresel tutum puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu; çevresel tutum bakımından babanın eğitim durumunun anlamlı bir farklılık yarattığı ve annenin eğitim durumunun herhangi bir anlamlı farklılık yaratmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmadan farklı olarak derslerde çevre eğitimi alan 141 katılımcının çevre eğitimi almayan 109 katılımcıya göre çevresel tutum puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmıştır (Şenyurt, Temel ve Özkahraman, 2011). Genel olarak çevresel tutuma ilişkin yapılan diğer çalışmalarda kadın katılımcıların erkeklere göre daha olumlu bir çevresel tutuma sahip oldukları görülmüştür (Şama, 2003; Özmen, Çetinkaya ve Nehir, 2005; Ek, Kılıç, Ögdüm, Düzgün ve Şeker, 2009; Kaya, Akıllı ve Sezek, 2009; Sarkar, 2011; Gök ve Afyon, 2015).

Kanbak (2015) tarafından yürütülen ve üniversite öğrencilerinin çevresel tutum ve davranışlarının çeşitli demografik değişkenlere göre incelendiği araştırmada bu araştırmanın sonuçlarına paralel olarak öğrencilerin çevresel tutum puanlarının babanın eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği; annenin eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılığın görülmediği tespit edilmiştir.

Ziadat ve Ziadat'ın (2010) Ürdün'de yaptıkları bir araştırmada kentlerde yaşayan insanların (%57) çevresel farkındalık düzeylerinin köylerde (%52) ve kırsal bölgelerde (%51) yaşayan insanlara göre daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Türkiye'de, üniversite öğrencileriyle yapılan çeşitli çalışmalarda kent merkezlerinde yaşayanların köylerde yaşayanlara oranla çevresel tutum puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Özmen, Çetinkaya ve Nehir, 2005; Ek, Kılıç, Ögdüm, Düzgün ve Şeker, 2009). Bu araştırmanın bulgularıyla paralel olarak kentlerde yaşayan insanların diğer bölgelere göre çevresel farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca özellikle diğer yerleşim alanlarına göre kentlerde çevresel sorunların yoğun, görünür ve hissedilir olmasıyla birlikte bireylerin çevresel sorunlara yönelik bilinçli bir anlayış geliştirdikleri söylenebilir (Ek, Kılıç, Ögdüm, Düzgün ve Şeker, 2009).

Ailelerin çevresel farkındalık kazanması için eğitim süreçlerine katılmaları sağlanmalıdır. Bu anlamda aile katılımlı çevre etkinliklerinin düzenlenmesi ve teşvik edilmesi önem kazanmaktadır. Bununla birlikte eğitim-öğretimin hemen her düzeyinde sosyal servislerin kurulması, bu servisler aracılığıyla çevresel farkındalığa ilişkin etkili uygulamaların gerçekleştirilmesinde çocuk-aile-çevre etkileşiminin dikkate alınması ve çocuğun çevreye karşı duyarlı bir şekilde sosyalleşmesinde ailenin rolünün anlaşılması gerekmektedir. Bu anlamda sosyal servisler, ailelerin ve çocuk veya ergenlerin çevresel farkındalık düzeylerini tespit ederek sürdürülebilir bir çevre ve gelecek için çocuk/ergen-aile ve çevre ilişkisinde sorumluluğu, ilgiyi, hoşgörüyü, özerkliği, açık iletişimi ve duyarlılığı teşvik edici ve destekleyici uygulamalar gerçekleştirebilir.

Bireylerin çevreye karşı duyarlı olması için aile ve eğitim-öğretim sistemlerinin doğayla, fiziksel çevreyle uyumlaştırıcı bir model üzerine inşa edilmesi gerekir. Çevresel sürdürülebilirlik ve adalet için çevre ve insan dülizminde hiyerarşik olmayan dinamik bir ilişkinin tesisini şimdiki ve sonraki nesiller için zorunlu kılan, doğa-insan etkileşimini vurgulayan, doğaya değer veren ve bireylerin içinde bulunduğu doğayı, fiziksel çevreyi koruma noktasında sorumlu kılmayı gerektiren ekososyal (ekolojik toplumsallık) yaklaşım gibi uygulama ve anlayışların geliştirilmesi ve desteklenmesi oldukça önemlidir. Bu noktada toplumun mikro düzeyde en önemli unsurunu oluşturan ailelerin, çocuklarını yetiştirme biçimi de aynı düzeyde önem kazanmaktadır. Özellikle ergen/çocuk ve ebeveyn ilişkisinin, hükmedici otoriter bir anlayış üzerine değil, ilgi ve hoşgörü temelinde tesis edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Almıçık, Ü. (2010). Çevreci yönelim, çevre dostu davranış ve demografik özellikler: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), 507-532.
- Aydede Yalçın, M. N., ve Çaycı, B. (2018). Öğretmen adaylarının çevresel farkındalıklarının sosyo-demografik özellikleri açısından incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 8(3), 578-590.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New Jersey: Prentice Hall.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Developmental*, 37(4), 887-907. doi.org/10.2307/1126611
- Baumrind, D. (1967). Child-care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75(1), 43-88.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4(1), 1-103. doi.org/10.1037/h0030372
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance abuse. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95. doi.org/10.1177/0272431691111004
- Baumrind, D. (1996). The discipline controversy revisited. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 45(4), 405-414. doi.org/10.2307/585170
- Baumrind, D., Larzelere, R., & Owens, E. B. (2010). Effects of preschool parents' power assertive patterns and practices on adolescent development. *Parenting: Science and Practice*, 10, 157-201. doi.org/10.1080/15295190903290790

- Blair, M. (2008). Community environmental education as a model for effective environmental programmes, *Australian Journal of Environmental Education*, 24, 45-53. doi.org/10.1017/S0814062600000574
- Calafat, A., Garcia, F., Juan, M., Becona, E., & Fernandez-Hermida, J. R. (2014). Which parenting style is more protective against adolescent substance use? Evidence within the European context. *Drug and Alcohol Dependence*, 138, 185–192. doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2014.02.705
- Carlo, G., White, R. M. B., Streit, C., Knight, G. P., & Zeiders, K. H. (2018). Longitudinal relations among parenting styles, prosocial behaviors, and academic outcomes in U.S. Mexican adolescents. *Child Development*, 89(2), 577-592. doi.org/10.1111/cdev.12761
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487–496. doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487
- Ek, H. N., Kılıç, N., Öğdüm, P., Düzgün, G., ve Şeker, S. (2009). Adnan Menderes Üniversitesinin farklı akademik alanlarında öğrenim gören ilk ve son sınıf öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumları ve duyarlılıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 125-136.
- Eldeleklioglu, J. (2007). The relationships between aggressiveness, peer pressure and parental attitudes among Turkish high school students. *Social Behavior and Personality*, 35(7), 975-986. doi.org/10.2224/sbp.2007.35.7.975
- Garcia, F., & Gracia, E. (2009). Is always authoritative the optimum parenting style? Evidence from Spanish families. *Adolescence*, 44(173), 101-131.
- Garcia, O. F., & Serra, E. (2019). Raising children with poor school performance: Parenting styles and short- and long-term consequences for adolescent and adult development. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(7), 1-24. doi.org/10.3390/ijerph16071089
- Garcia, O. F., Fuentes, M. C., Gracia, E., Serra, E., & Garcia, F. (2020). Parenting warmth and strictness across three generations: Parenting styles and psychosocial adjustment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(20), 1-18. doi.org/10.3390/ijerph17207487
- Gracia, E., Fuentes, M. C., Garcia F., & Lila, M. (2012). Perceived neighborhood violence, parenting styles, and developmental outcomes among Spanish adolescents. *Journal of Community Psychology*, 40(8), 1004-1021. doi.org/10.1002/jcop.21512
- Gök, E., ve Afyon, A. (2015). İlköğretim öğrencilerinin çevre bilgisi ve çevresel tutumları üzerine alan araştırması. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 12(4), 77-93. doi.org/10.12973/tused.10152a
- Grodzinska-Jurczak, M., Stepska, A., Nieszpotek, K., & Bryda, G. (2006). Perception of environmental problems among preschool children in Poland. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 15(1), 62-76. doi.org/10.2167/irgee187.0
- Grønhoj, A., & Thøgersen, J. (2009). Like father, like son? Intergenerational transmission of values, attitudes, and behaviours in environmental domain. *Journal of Environmental Psychology*, 29(4), 414–421. doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.05.002
- Gunnoe, M. L., Hetherington, E. M., & Reiss, D. (1999). Parental religiosity, parenting style, and adolescent social responsibility. *Journal of Early Adolescence*, 19, 199–225. doi.org/10.1177/0272431699019002004
- Hunter, L. M., Hatch, A., & Johnson, A. (2004). Cross-national gender variation in environmental behaviors. *Social Sciences Quarterly*, 85(3), 677-694. doi.org/10.1111/j.0038-4941.2004.00239.x
- Kanbak, A. (2015). Üniversite öğrencilerinin çevresel tutum ve davranışları: Farklı değişkenler açısından Kocaeli Üniversitesi örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED)*, 30, 77-90.
- Kaya, E., Akıllı, M., ve Sezek, F. (2009). Lise öğrencilerinin çevreye karşı tutumlarının cinsiyet açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(18), 43-54.
- Kocakurt, Ö., ve Güven, S. (2005). Çevre, aile ve çocuk. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 30(135), 34-38.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 62(5), 1049-1065. doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01588.x
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Ed.) *Handbook of child psychology: Vol. IV. Socialization, personality and social development* (pp. 1-101). New York: Wiley.

- Martínez, I., & García, J. F. (2007). Impact of parenting styles on adolescents' self-esteem and internalization of values in Spain. *The Spanish Journal of Psychology*, 10(2), 338–348. doi.org/10.1017/S1138741600006600
- Martínez, I., & García, J. F. (2008). Internalization of values and self-esteem among Brazilian teenagers from authoritative, indulgent, authoritarian, and neglectful homes. *Adolescence*, 43(169), 13-29.
- Meeusen, C. (2014). The intergenerational transmission of environmental concern: The influence of parents and communication patterns within the family. *The Journal of Environmental Education*, 45(2), 77-90. doi.org/10.1080/00958964.2013.846290
- Özdemir, O. (2010). Doğa deneyimine dayalı çevre eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin çevrelerine yönelik algı ve davranışlarına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 125-138.
- Özmen, D., Çetinkaya, A. Ç., ve Nehir, S. (2005). Üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4(6), 330-344.
- Palmberg, I. E., & Kuru, J. (2000). Outdoor activities as a basis for environmental responsibility. *The Journal of Environmental Education*, 31(4), 32-36. doi.org/10.1080/00958960009598649
- Peker, C., ve Aydın, A. (2017). Ergenlerde algılanan ebeveynlik stilleri, narsisizm, psikolojik ve sosyal uyum. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 24(2), 137-153.
- Perez-Gramaje, A. F., García, O. F., Reyes, M., Serra, E., & García, F. (2019). Parenting styles and aggressive adolescents: Relationships with self-esteem and personal maladjustment. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 12(1), 1-10. doi.org/10.5093/ejpalc2020a1
- Rodrigues, Y., Veiga, F., Fuentes, M. C., & García, F. (2013). Parenting and adolescents' self-esteem: The Portuguese context. *Revista de Psicodidáctica*, 18(2), 395-416. doi.org/10.1387/RevPsicodidact.6842
- Queiroz, P., García, O. F., García, F., Zacaes, J. J., & Camino, C. (2020). Self and nature: Parental socialization, self-esteem, and environmental values in Spanish adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 1-14. doi.org/10.3390/ijerph17103732
- Sarkar, M. (2011). Secondary students' environmental attitudes: The case of environmental education in Bangladesh. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 1(3), 106-116.
- Steinberg, L. (1990). Interdependency in the family: Autonomy, conflict, and harmony in the parent-adolescent relationship. In S. Feldman and G. Elliott (Eds.), *At the threshold: The developing adolescent* (pp. 255-276). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Steinberg, L., Mounts, N. S., Lamborn, S. D., & Dornbusch, S. M. (1991). Authoritative parenting and adolescent adjustment across varied ecological niches. *Journal of Research on Adolescence*, 1(1), 19-36.
- Steinberg, L., Susie D. Lamborn, S. D. Darling, N., Mounts, N. S., & Dornbusch, S. M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 65(3), 754-770. doi.org/10.2307/1131416
- Sümer, N., ve Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(44), 35-62.
- Şafak, Ş., ve Erkal, S. (1999). Çevre eğitimi ve aile. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 23(112), 63-66.
- Şama, E. (2003). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 99-110.
- Şenyurt, A., Temel, A. B., ve Özkahraman, Ş. (2011). Üniversite öğrencilerinin çevresel konulara duyarlılıklarının incelenmesi. *S.D.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 8-15.
- Thomas, G. (2005). Traditional adventure activities in outdoor environmental education. *Australian Journal of Outdoor Education*, 9(1), 31-39. doi.org/10.1007/BF03400810
- Tunç, A., ve Tezer, E. (2006). Çocuk yetiştirme stilleri ve benlik saygısı arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(25), 37-44.
- Türkel, Y. D., & Tezer, E. (2008). Parenting styles and learned resourcefulness of Turkish adolescents. *Adolescence*, 43(169), 143-152.
- Türküm, A. S. (1998). Çağdaş toplumda çevre sorunları ve çevre bilinci. G. Can (Ed.) *Çağdaş yaşam çağdaş insan içinde* (ss. 165-180). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

- Xiao, C., & McCright, A. M. (2015). Gender differences in environmental concern: Revisiting the institutional trust hypothesis in the USA. *Environment and Behavior*, 47(1), 17–37. doi.org/10.1177/0013916513491571
- Ziadat, A. H. (2010). Major factors contributing to environmental awareness among people in a third world country/Jordan. *Environment, Development and Sustainability*, 12, 135–145. doi.org/10.1007/s10668-009-9185-4
- Ziadat, A. H., & Ziadat, A. H. (2010). Assessment of special needs people towards environmental awareness in the Hashemite Kingdom of Jordan. *American Journal of Environmental Sciences*, 6(5), 455-462. doi.org/10.3844/ajessp.2010.455.462

Extended Abstract

Parents play an important role in the socialization of the child. Parents supervise, conduct, and shape the attitudes and behaviors of children in the socialization process. In this respect, parents contribute to socialization by displaying certain patterns of attitudes and behaviors while raising children. Four important rearing styles have been developed based on these patterns. These are classified as authoritative, permissive/negligent, permissive/indulgent, and authoritarian rearing styles. On the basis of this classification, there are warmth (or responsiveness; acceptance; involvement) and strictness (or supervision; control; demandingness) rearing dimensions that focus on the parent's attitudes and behaviors in the parent-child relationship (Maccoby ve Martin, 1983; Lamborn ve ark, 1991; Darling ve Steinberg, 1993). Environmental awareness displays the individual's environmental concern, sensitivity and protection level. Environmental awareness/concern is transmitted from parents to children and develops with the parent-child relationship (Meeusen, 2014) in the socialization process. The present study focuses on the relationship between parenting styles, which reflect the parent's behavior towards the child and the psychosocial development of the child in the parent-child relationship and environmental awareness. Besides, the environmental awareness levels of the sample in terms of some sociodemographic characteristics were also examined. Therefore, the following research questions were sought:

1. Is there a significant relationship between perceived acceptance/involvement and strictness/control dimensions of parenting and environmental awareness?
2. Is there a statistically significant difference in participants' environmental awareness level according to perceived parental rearing styles, and some sociodemographic characteristics (gender; marital status, employment status, monthly income of the family; family type; the number of siblings; place of residence; education level and age of parents; the situation of receiving environmental awareness training).

The present research was conducted in the 2019-2020 academic year with Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences students who voluntarily participated in the study. In this respect, the convenience sampling method was used, the research survey was applied to 314 students in the classroom, Although the data obtained from these 314 students were used in the analysis process, the data obtained from 249 students whose perceived parenting style was determined due to the scoring in parenting styles and 133 students whose perceived parenting style for both mother and father were similar were also used in various analyzes. Sociodemographic information form, parenting styles scale-mother and father forms, and environmental awareness scale were used as data collection tools. The Kolmogorov-Smirnov normality test, Spearman's rank correlation coefficient, Kruskal-Wallis one-way analysis of variance, and Mann-Whitney u test were used in statistical analysis. A low-level negative correlation was found between the environmental awareness of students and their perceived strict control parenting dimension about their father; a low-level positive correlation was found between the environmental awareness of students and their perceived involvement parenting dimension about their father; and there was not found a correlation between the environmental awareness of students and their perceived strict control or involvement parenting dimensions about their mother in the correlation analysis. The environmental awareness scores of 249 students whose rearing style was determined to differ statistically significantly according to the rearing styles they perceived about their fathers. This statistically significant difference in environmental awareness scores of the students was observed between authoritarian and permissive/indulgent rearing styles, in

favor of the permissive/indulgent style according to the father's parenting style. The environmental awareness levels of these students did not differ significantly in terms of their perceived rearing styles regarding their mothers. On the other hand, when both parents have been the same rearing style, the environmental awareness levels of students displayed a significant difference. This difference occurred between the authoritarian and the permissive/indulgent rearing styles, in favor of the permissive/indulgent rearing style. It was observed that the environmental awareness level of female students was significantly higher than that of male ones. Interestingly, the environmental awareness levels of those who did not receive environmental awareness training were found to be significantly higher than those who received the training. The environmental awareness scores of the students differ significantly according to the education level of the father, and this difference was found in favor of the undergraduate education level between the high school and undergraduate groups. Besides, students' environmental awareness scores did not differ significantly in terms of mother's education level, mother's and father's age range, sibling status, family's working status, monthly income, and place of residence. It is recommended that families should be encouraged to participate in educational processes in order to gain environmental awareness. In this sense, it is important to organize and encourage environmental activities with family participation. However, it is necessary to establish social services at almost every level of education, to take into account the child-family-environment interaction in the implementation of effective environmental awareness through these services, and to understand the role of the family in socializing the child in an environmentally sensitive manner. In this context, social services can determine the environmental awareness levels of families and children or adolescents and perform practices that encourage and support responsibility, interest, tolerance, autonomy, open communication, and sensitivity in the child/adolescent-family and environment relationship for a sustainable environment and the future. In this respect, the adolescent/child and parent relationship should be established based on involvement and indulgence, not on a ruling authoritarian understanding.

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI İLİŞKİSİ: ANKARA İLİ KAMU ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİ

Şehriban AYGÜN*
Ahmet SARITAŞ**

ÖZ

Toplumların cinsiyetlere yüklediği birtakım anlamlar (davranış, yaşam biçimi ve roller vb.) olarak ifade edilen cinsiyet algıları kavramının, toplumsal yaşamda kültür unsurlarının içinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Bireylerin çalıştıkları örgütlere, içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısını belirli oranda taşıdıkları düşünüldüğünde, cinsiyet algılarının da çalışanlarla birlikte örgütlerin içerisine girebileceği öngörülebilir. Buradan hareketle, örgüt kültürü ve toplumsal cinsiyet algısı kavramlarının birlikte incelenmesi hedeflenmiştir. Örgüt kültürü ve toplumsal cinsiyet algısı kavramlarını, farklı kavramlarla ilişkilendiren birçok araştırma mevcuttur. Bu çalışma, örgüt kültürünün ve boyutlarının, toplumsal cinsiyet algısı ile muhtemel ilişkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, örgüt kültürü ve her bir alt boyutu ile, toplumsal cinsiyet algısı arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Bu bağlamda örgüt kültürü Cameron ve Quinn Modeli çerçevesinde ele alınmış olup bu modelin boyutları olan klan kültürü, adhokrasi kültürü, hiyerarşi kültürü ve pazar kültürü hipotezlere konu edilmiştir. Araştırmanın evrenini Ankara ili kamu çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmaya ait anket formu katılımcılara, kartopu yöntemiyle online olarak iletilmiştir. Ulaşılan kişi sayısı 410 olup, bunlardan 386'sının değerlendirmeye uygun olduğu gözlemlenmiştir. Analizlerin bulgularına göre; örgüt kültürü değişkeninin ve alt boyutları olan klan, hiyerarşi ve pazar kültürlerinin; toplumsal cinsiyet algısı ile anlamlı bir ilişkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Adhokrasi kültürü boyutunun ise toplumsal cinsiyet algısı değişkeni ile herhangi bir ilişkisi olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmanın farklı gruplarla ve farklı iller bazında yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt kültürü, Cameron ve Quinn modeli, toplumsal cinsiyet algısı

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CULTURE AND GENDER PERCEPTION: EXAMPLE OF PUBLIC EMPLOYEES IN ANKARA PROVINCE

ABSTRACT

It can be said that the concept of gender perceptions, which is expressed as some meanings (behavior, lifestyle and roles, etc.) attributed to genders by societies, has an important place in cultural elements in social life. When it considered, individuals carry the cultural structure of the society they live in a certain ratio, it can be predicted that gender perceptions can also enter into organizations together with employees. From this point of view, it is aimed to examine the concepts of organizational culture and gender perception together. There are a lot of studies which link organizational culture and gender perception with different concepts. This study aims to investigate the possible relationship of organizational culture and its dimensions with gender perception. For this purpose, correlation analyses have been made between gender perception and organizational culture considering each of its sub-dimensions. In this context, organizational culture has been handled within the framework of the Cameron and Quinn Model, and the dimensions of this model, namely clan culture, adhocracy culture, hierarchy culture and market culture, have been subjected to hypotheses. The population of the research is composed of public employees in Ankara. The questionnaire form belonging to the research was delivered to the participants online using the snowball method. The number of people reached is 410, and 386 of them have been observed to be suitable for evaluation. According to the findings of the analyses; organizational culture and its sub-dimensions, clan, hierarchy and market cultures have been concluded that there is a significant relationship with gender perception. On the other hand, it has been found that the adhocracy culture dimension has no relationship

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Şereflikoçhisar Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Ankara, sehribanaygun@windowslive.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2010-1293>

** Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Şereflikoçhisar Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Ankara, asaritas@ybu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3580-5592>

with the gender perception variable. It may be suggested to conduct the research with different groups on the basis of different provinces.

Keywords: Organizational culture, Cameron and Quinn model, gender perception

GİRİŞ

Kültür, belli bir topluluktaki bireyleri başkalarından ayırt edici olan, bir çeşit toplu akıl sistematığı olarak düşünülmektedir. Bu topluluk; bir ülke veya bölge, millet veya etnik grup, aile, nesil veya yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, işletme çeşidi, iş sektörü, iş kurumu veya birimi olabilmektedir (Hofstede, 1994). Örgüt kültürü en genel tanımıyla; örgüt üyeleri tarafından düzenlenen ve paylaşılan, örgütü diğer örgütlerden ayıran bir çeşit anlam sistemi olarak ifade edilebilmektedir (Martins ve Martins, 2003).

Toplumsal cinsiyet dendiğinde en genel haliyle, erkekler ve kadınlara yönelik toplumda oluşmuş olan roller, beklentiler ve öğrenilmiş davranışlar anlaşılmalıdır (Ecevit, 2003). Toplumda mevcut olan, cinsiyetlere dair bu algılar, toplumun küçük birer birimi niteliğinde olan örgütlerde de varlık göstermektedir. Örgütlerin bileşkesinin, bir toplumun toplam kültür yapısını temsil etme yeteneğine sahip olduğu söylenebilir. Her kültür kurumsal bir sisteme sahip olmakla birlikte, kültürün esaslarını (zihniyet yapısı, felsefesi, düşünce ve yaşama şekilleri, bilimi, sanatları ve inançları, vb.) belirleyen, kendine has temel önermelere dayanmaktadır (Ulusoy, 1999). Bu noktada, örgütlerin zaman içerisinde gelişip olgunlaşmış ve belli bir tarzı benimsemiş kültür yapılarında, kültürün diğer tüm unsurlarının olduğu gibi, örgütteki bireylerin cinsiyet algılarının da etkisi olduğu düşünülmektedir. Toplumun genelinde cinsiyetlere yakıştırılan yargılar, algılar, tutumlar ve davranışların; bireylerin beraberinde getirdiği kültür unsurları ile birlikte kurum içine taşındığı; örgüt içinde de kendini gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda, örgüt içindeki iletişim süreçleri, takım/grup çalışmaları, insan kaynakları, kriz ve çatışma süreçleri, sosyal etkinlikler, etik/mobbing gibi konularda; bireyler kendi cinsiyetlerine veya karşısındaki kişinin cinsiyetine göre tutum sergileyebilmektedirler.

Kuramsal Çerçeve

Bu başlık altında, örgüt kültürü ve toplumsal cinsiyet algısı değişkenlerinin kuramsal olarak tanımlamaları ve açıklamalarına yer verilmiştir.

Örgüt Kültürü

Örgüt kültürü en temel tanımıyla, formal bir örgüt oluşumu içerisindeki toplumsal ilişkilerin kimlik edinimini sağlayan her türlü norm, değer ve fiil tipleri olarak ifade edilebilmektedir (Marshall, 1999). Nahavandi ve Malekzadeh (1999) örgüt kültürünü; örgütte çalışanların yaygın bir şekilde paylaştığı, her çeşit davranışı etkileyip yön veren, örgütün kimliğinin göstergesi niteliğinde olan, normlar, değerler ve inançlar bütünü şeklinde ifade etmişlerdir.

Örgüt kültürünü Davenport (1998), bir örgütün DNA'sı; Deal ve Kennedy (2000) ise, "burada işlerin yapılma şekli" diye tanımlamışlardır (Özmutaf, 2019). Schein'e (2004) göre örgüt kültürü; bir gruptaki bireylerin, gruba yeni katılan bireylerle paylaştığı varsayımlar olarak ifade edilebilir.

Örgütlerin kültür yapıları; kendilerine has olmakta, örgütten örgüte değişim göstermekte, zaman içerisinde gelişip olgunlaştığında örgüt için problem teşkil edebilecek konulara çözüm rehberi olabilmektedir. Örgüt kültürü, stabil bir sistem özelliği taşımamakta, aksine çevre şartlarına göre değişim gösterebilmektedir (Manetje, 2005). Örgüt kültürü doğası gereği, bireyler arasında dolaylı yollarla aktarılmasının yanı sıra, örgütlerdeki sosyalleşme süreçlerinin bir parçası olarak görülmektedir (Silverthorne, 2005). Örgütler için kültür, sosyal bir kontrol sistemi biçiminde değerlendirilebildiği için; örgütsel stratejilerin hayata geçirilmesi ve örgütte bireyler arası bir bağlılık sağlaması bakımından önemli görülmektedir (O'Reilly, 2008).

Örgüt kültürü unsurları, literatürde şu başlıklarla sınıflandırılmıştır: semboller ve davranışlar, değerler, normlar, sayılı ve inançlar, törenler, kahramanlar ve mitler (Bütüner, 2011; Deal ve Key, 2001; Demir, 2017; Şişman, 2007; Trice ve Beyer, 1984). Örgüt kültürünün çalışanlara aktarılmasında büyük

rol oynayan bu unsurlar, kurum içinde bireylerin örgüte dair fikirleri anlayabilmelerinde kolaylık sağlamaktadırlar (Erdem, 2003).

Örgüt kültürü modelleri

Örgüt kuramları alanında çalışanların büyük bir kısmı, örgütlerin kültürel ortamlar olarak düşünülmesi gerektiğini savunmuşlardır (Sargut, 2010). Örgüt kültürü kavramının detaylı bir şekilde incelenerek anlaşılabilmesi için literatürde birtakım modeller ve yaklaşımlar ortaya konmuştur. Örgüt kültürünün bu şekilde farklı boyutlardan ele alınmasının; örgütsel amaç ve hedefler açısından, yöneticilerin etkililiğini artırmalarında, yol gösterici olabileceği düşünülmektedir (Özmutaf, 2019). Bu modellerin en sık karşılaşılanları şu şekilde sıralanabilmektedir: Schein Modeli, Peters ve Waterman Modeli, Harrison ve Handy Modeli, Deal ve Kennedy Modeli, Schneider Modeli, Cameron ve Quinn Modeli, W. G. Ouchi'nin Z Teorisi, Killman Modeli, Miles ve Snow Modeli, Denison Modeli, Talcott Parsons'un AGIL Modeli, Hofstede Modeli, Kets De Vries ve D. Miller Modeli, Byars Modeli (Aygün, 2020; Eren, 2002; Özmutaf, 2019; Paylı, 2017). Bu modellerde birbirinden farklı kültür değişkenleri ve boyutları kullanılıyor gibi görünse de; esasen kültüre dair belirli bazı değişkenler ve boyutların, farklı kavramsal açılardan yakın veya aynı anlamda kullanıldığı ifade edilebilmektedir (Danışman ve Özgen, 2003).

Bu çalışmanın hipotezlerinde esas alınan model olduğundan dolayı, yalnızca Cameron ve Quinn Modeli'nin açıklamasına detaylı olarak yer verilecektir.

Cameron ve Quinn Modeli

Cameron ve Quinn (2006) örgüt kültürünü iki boyutlu bir modelle açıklamışlardır. Bu boyutların ilki; örgütün esnek ve değişimlere açık mı yoksa istikrar ve kontrolü esas alan, değişimlere kapalı bir yapı mı olduğunu konu edinmektedir. İkinci boyut ise örgütün çalışanlar ile örgüt içi dinamikleri mi yoksa dış çevre unsurları ile müşteri ve paydaşları mı odak noktasına aldığı konu edinmektedir (Greenberg ve Baron, 2008). Cameron ve Quinn, Rekabetçi Değerler adını verdikleri bu modelde, iki temel eksen etrafında, dört kültür tipi tanımlamışlardır (Şekil 1). Bunlar klan kültürü, hiyerarşi kültürü, adhokrasi kültürü ve pazar kültürü şeklinde isimlendirilmişlerdir ve özellikleri kısaca şu şekilde açıklanmıştır (Cameron ve Quinn, 2006; OCAI, 2019; Suderman, 2012):

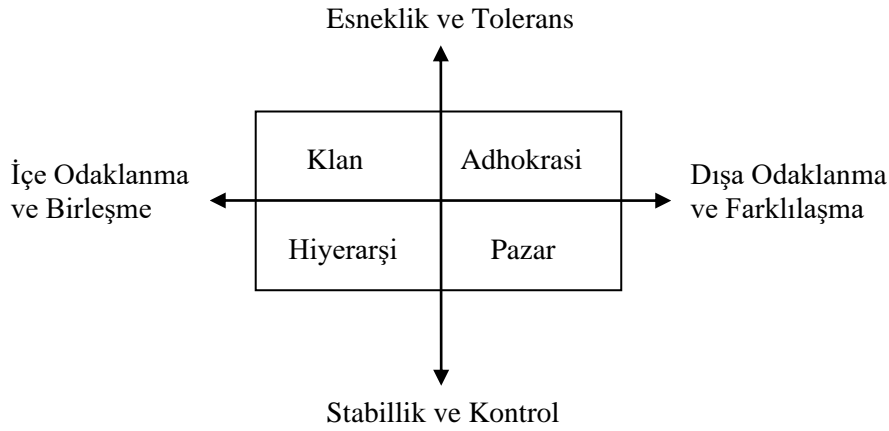
— **Klan Kültürü:** Bu kültür tipinde, çalışanlar örgütü geniş bir aile gibi hissetmekte, samimi bir ortamda çalışılmaktadır. Lider konumundaki kişilerin birer ebeveyn gibi görüldüğü bu kültür tipinde, örgütü bir arada tutan şeyler gelenekler ve sadakattir. Bu kültürün hakim olduğu örgütlerde; katılım, görüş birliği, uyum, kurumsal bağlılık, bireysel gelişim, moral, ekip çalışması ön plana çıkan konulardır.

— **Hiyerarşi Kültürü:** Hiyerarşi kültürünün en karakteristik özelliği, çalışmak için resmi ve yapılandırılmış bir yer olmasıdır. Liderlerin iyi birer koordinatör olduğu bu kültür tipinde; istikrar ve verimlilik gibi konular, örgütün uzun vadeli odaklarıdır. Örgütü bir arada tutan şeyler ise resmi kurallar ve politikalarıdır.

— **Adhokrasi Kültürü:** Adhokrasi kelimesi, şartlara göre uyum sağlayabilen, uzman, geçici ve dinamik bir yapıyı ifade etmektedir. Bu kültür tipi; girişimci, yaratıcı ve dinamik bir işyeri olma özelliği ile karakterize edilmiştir. Bireylerin risk almaktan çekinmediği bu örgüt kültüründe; liderler yenilikçi, risk odaklı ve vizyoner bir yapı sergilemektedirler. Bu kültür tipinin hakim olduğu örgütlerde kurumu bir arada tutan şey, yeni deneyimlere ve yeniliklere olan bağlılıktır. Yeni bilgi, ürün ve hizmetlerin öncüsü olmanın önemli görüldüğü bu tip örgütlerde, kurumlar uzun vadeli odaklarına hızlı büyüme ve yeni kaynaklar elde etme konularını almaktadır.

— **Pazar Kültürü:** Bu kültür tipinin benimsendiği örgütlerin, sonuç odaklı çalışma yerleri olduğu söylenebilir. Pazar kültüründe liderler zorlayıcı üreticiler olarak görülmekte, sert ve talepkar bir profil sergilemektedirler. Bu örgütlerde kurumu bir arada tutan şey, kazanmaya verilen önemdir. Örgütün uzun vadeli odak noktası, rekabetçi eylemler ve hedeflere ulaşmaya çalışmaktır. Bu tip örgütlerde en önemli görülen şey; rekabeti geride bırakarak pazar liderliğini elde etmektir.

Modelde tanımlanan bu kültür tiplerinin, birinin diğerine herhangi bir üstünlüğü olmamakla birlikte; kültür tipleri örgütlerde, şartlara ve alana göre değişim gösterebilmekte (Özmutaf, 2019), bazen bir örgüt birden fazla kültür tipinin özelliklerini taşıyabilmektedir (Ouchi, 1980).

Şekil 1: Cameron ve Quinn'in Örgüt Kültürü Modeli
(Kaynak: Cameron ve Quinn, 2006).

Toplumsal Cinsiyet Algısı

Rol kavramı; toplumdaki belirli bir durumla ilgili sergilenmesi beklenen tutumlar, yapılması beklenen davranışlar veya bunlardan oluşan kalıplar olarak ifade edilebilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri kavramı; bireylerin cinsiyetlerine göre, hayatlarının farklı bölümlerinde yapmaları gerekli görülen davranış, tutum, iş ve sorumluluklar olarak tanımlanabilmektedir. Literatürde cinsiyet rollerinin gelişimine dair üç yaklaşım bulunmaktadır. Biyolojik yaklaşım; erkek ve kadınların davranışlarındaki farklılık ve çeşitliliği, her iki cinsiyetin de yaradılışından gelen biyolojik farklılıklarına dayandırmaktadır (Şafak Uzun, 2019). Sosyal öğrenme kuramı bireylerin bu rolleri toplumdan öğrendiğini savunmaktadır. Bilişsel yaklaşım ise cinsiyetlere dair rolleri, bireylerin geldiği belirli bilişsel gelişim seviyeleriyle ilişkilendirmektedir (Bayrakçı, 2017).

Toplumsal cinsiyet algısı; Ökten (2009) ve Uysal'a (2018) göre, toplumsallaşma süreçlerinde yapılandırılan, bireyin doğduğu andan itibaren inşa edilmeye başlayan bir süreç olarak tanımlanabilmektedir (Savaşkan, 2019). Toplumsal cinsiyet kavramının, cinsiyetlere yüklediği farklılıklara örnek olarak; kadınlık için şefkat, merhamet, kuvvetli sezgi, paylaşımcı olma; erkeklik için ise liderlik, cesaret, otorite, güç, kararlılık gibi özellikler sıralanabilmektedir (Korkmaz ve Özbesler, 2020). Bireyin toplumsallaşmasının, cinsiyetine göre şekillendiği ve bunun çocukluk çağlarında başladığı söylenebilir. Eğitim, giyim, arkadaş edinme, meslek seçimi, tüketim alışkanlıkları, kitle iletişim araçlarının kullanımı gibi, bütün toplumsal olaylarda sergileyeceği tavır ve göstereceği davranışlar cinsiyete göre belirlenmektedir (Dörtköşeoğlu, 2002).

Toplumlar da hemen hemen her davranış ve tutum, bir cinsiyetle eşleştirilmekte, o cinsiyete yakıştırılmaktadır. Bireyler kendi toplumsal dünyalarını çeşitli şekillerde sınıflandırabilmek için de toplumsal cinsiyet olgusunu kullanabilmektedir. Toplumsal cinsiyet algılarında yer edinmiş birtakım kalıplaşmış yargılar, kişilerin toplum içerisinde kurdukları ilişkilerdeki tavırlarını da şekillendirebilmektedir. Kişilerarası kurulan ilişkilerde; cinsiyet ile toplumsal cinsiyet ilişkisi, karşılıklı etkileşim halindedir. Algılanan cinsiyete dair bilgiler aracılığı ile toplumsal cinsiyete ilişkin çıkarımlar yapılabilmesinin yanı sıra; toplumsal cinsiyetle ilgili kalıp yargılar kullanılarak da cinsiyete dair çıkarımlar yapılabilir (Esen, 2021).

Toplumsal cinsiyet eşitliği; toplumun aile, iş, din, siyaset, sağlık, hukuk gibi her türlü kurumunda; fırsatları, kaynakları ve gücü kullanmalarında, her iki cinsiyetin de sahip olduğu eşit hakları ifade etmektedir (Ecevit, 2003). Literatürde yapılan birçok araştırma; meslek, iş, eğitim, mülk edinimi konularında negatif ayrımcılık yaşayanların, daha ziyade kadınlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu

yetersizliklerin; kadınların yakınlarına ve topluma bağımlı hale gelmelerine en çok sebep olan konular olduğu söylenebilir (Pokharel, 2008).

Kurumlarda toplumsal cinsiyet algısı

Styhre'e göre (2011), toplumda hakim olan sosyal kalıplar ve normlar, cinsiyetlendirilmiş işgücünün güçlendirilmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Clarke ve Wall (2006), endüstride hangi tür işlerin kadınlar için uygun görüldüğü konusunda, cinsiyet algılarının rolünün her zaman etkili olduğunu ifade etmişlerdir (Naoum, Harris, Rizzuto ve Egbu, 2020).

Örgütlerde var olan toplumsal cinsiyet algılarının, örgütün kültür tipleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Toplumda cinsiyetlere dair hakim olan algılar ve kalıp yargılar; iş hayatında hem kadınların hem de erkeklerin ulaşabilmeleri mümkün olan başarı seviyelerini engelleyebilmektedir. Bu noktada yöneticilerin farkındalık oluşturarak değişim süreçlerini harekete geçirmeleri gerekli görülmektedir. Toplumlarda en genel kalıp yargılar; karakter, fizik, meslekler ve roller olarak sınıflandırılabilir. Bu bağlamda kadınlara; kibar/duygusal (karakter yönü), zayıf/bakımlı (fiziki yönü), öğretmen/sekreter/hemşire (meslek yönü), anne/eş/evde/aileden sorumlu (rol yönü) algıları yüklenmektedir; erkeklere ise; girişken/cesur/kaba (karakter yönü), güçlü/bakımsız/kaba (fiziki yönü), mühendis/pilot/esnaf/teknik eleman (mesleki yönü), çalışan/karar veren/sorumlu/koruyan (rol yönü) algıları yüklenmektedir. İş sahasına ve sektöre göre değişmekle birlikte, genel olarak kadın çalışanların erkek çalışanlara nazaran, daha sınırlı kariyer imkanları ile karşılaştıkları söylenebilir. Bu duruma çözüm önerileri olarak; pozitif ayrımcılık gibi yaklaşımlardan ziyade, her iki gruba da eşit çalışma ve kariyer imkanları sağlanması ve bu eşitlikçi tutumun örgüt kültürü yapısına dahil edilmesi önerilebilir (Özmutaf, 2019).

YÖNTEM

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden korelasyon analizi kullanılmıştır. Değişkenler örgüt kültürü tipi ve toplumsal cinsiyet algısıdır. Örgüt kültürü tipi ölçeği dört boyutlu, toplumsal cinsiyet algısı ise tek boyutludur. Örgüt kültüründe, Cameron ve Quinn modeli esas alındığından, dört farklı tipinin her birinin, toplumsal cinsiyet algısı değişkeni ile aralarında bir korelasyon olup olmadığı incelenmiştir.

Yapılan ikinci bir analiz ise; çalışanlarda toplumsal cinsiyet algısının, cinsiyet ve medeni hal çerçevesinde, gruplar arasında farklılık gösterip göstermediğine dair yapılan bağımsız iki örnek t-testidir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; kamu kurumlarında çalışanlar kapsamında, örgüt kültürü tipi ile, toplumsal cinsiyet algısı arasındaki muhtemel ilişkiyi incelemektir. Örgüt kültürü tipi değişkeni, Cameron ve Quinn'in modelindeki klan kültürü, adhokrazi kültürü, hiyerarşi kültürü ve pazar kültürü boyutlarında sorgulanmıştır. Bu temel araştırma konusunun yanı sıra, çalışanların cinsiyet ve medeni hal durumları ile, toplumsal cinsiyet algıları arasında ilişki olup olmadığı da incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini, Ankara ilindeki kamu çalışanları oluşturmaktadır. Örneklem, kartopu metodu ile seçilmiş olup toplamda Ankara ilinde görev yapmakta olan 410 kamu görevlisine ulaşılmıştır. Bunların 24'ünün değerlendirmeye uygun olmadığı görülmüş ve kalan 386 veri analizlere dahil edilmiştir. Bu örneklem evrenin tamamını temsil eder nitelikte olup, yeterli büyüklükte bir örnekleme ifade etmektedir. Örneklem büyüklüğünü belirlemek için Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2004) çalışmasına başvurulmuştur. Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın çalışmasına göre, bu çalışmanın evreni için yeterli örneklem büyüklüğünün 384 veriden oluşması gerekmektedir. Uygulama boyunca ulaşılan kişi sayısı, bu örneklem büyüklüğünü sağlamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan anket 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgileri (yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim durumu, meslek) istenmiştir. İkinci bölümde örgüt kültürü ve toplumsal cinsiyet algısı değişkenlerinin birbirini etkileyip etkilemediğine dair katılımcının fikri sorulmuştur. Üçüncü bölümde toplumsal cinsiyet algısını ölçen ifadeler yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet algısı, Altınova ve Duyan'ın 2013'te geliştirdikleri ölçek kullanılarak ölçülmüştür. 25 ifadeden oluşan bu ölçekten alınabilecek puan 25 ile 125 arasında olabilecektir. Yüksek puanlar daha olumlu (eşitlikçi) bir toplumsal cinsiyet algısı olduğunu; düşük puanlar ise daha gelenekselci bir toplumsal cinsiyet algısı olduğunu göstermektedir. Ölçek tek boyutludur.

Örgüt kültürü tipini ölçmek için, Deshpande ve arkadaşlarının 1993 yılında (Cameron ve Quinn Modeli'ni baz alarak) geliştirdikleri ölçekten faydalanılmıştır. 16 ifade içeren bu ölçek, 4 boyuttan oluşmaktadır. Bu 4 boyut kapsamındaki her bir ifade, örgüt kültürünün hangi tipte (klan, adhokrası, hiyerarşi, pazar) olduğu ile ilgilidir. Her iki ölçek de, 5'li Likert tipine göre (1: tamamen katılmıyorum; 2: katılmıyorum; 3: kararsızım; 4: katılıyorum; 5: tamamen katılıyorum olacak şekilde) derecelendirilmiştir.

Uygulama

Çalışmada kullanılan anketler, katılımcılara gönüllülük esasına göre online olarak iletilmiştir. Anketin giriş kısmında, katılımcının çalışmaya gönüllü olarak katkı sağladığına dair onam alınmıştır. Katılımcılar, Ankara ilinde ikamet etmekte olan, farklı meslek gruplarına mensup (eğitim, emniyet, ekonomi/finans, sağlık, mimarlık, mühendislik, fen bilimleri, hukuk, yerel yönetimler, iletişim, sosyal/beşeri bilimler, spor, sanat alanlarında), kamu çalışanlarıdır. Veriler 2 haftalık bir süre içerisinde toplanmış ve SPSS programı kullanılarak analizler yapılmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmanın temel hipotezi, Cameron ve Quinn Modeli'ndeki örgüt kültürü tipleri ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki muhtemel ilişkiye odaklanmıştır. Bu çerçevede, araştırmaya konu olan hipotezler şu şekilde ifade edilmektedir:

H₁: Klan kültürü ile toplumsal cinsiyet algısı arasında ilişki vardır.

H₂: Adhokrası kültürü ile toplumsal cinsiyet algısı arasında ilişki vardır.

H₃: Hiyerarşi kültürü ile toplumsal cinsiyet algısı arasında ilişki vardır.

H₄: Pazar kültürü ile toplumsal cinsiyet algısı arasında ilişki vardır.

H₅: Örgüt kültürü ile toplumsal cinsiyet algısı arasında ilişki vardır.

Verilerin Analizi

Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenirlik Analizi

Bu başlık altında, örgüt kültürü tipi ölçeğinin ve toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik, güvenirlik analizleri ile temel istatistik analiz (ortalama, varyans standart sapma) sonuçları verilmiştir.

Örgüt kültürü tipi ölçeği

Örgüt kültürü tipi ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik analizi sonucu Cronbach's Alpha değeri Tablo 1'deki gibi ,943 olarak elde edilmiştir. Bu değer istenilen bir düzeydedir.

Tablo 1. Örgüt kültürü ölçeğinin güvenirlik istatistiği

Cronbach's Alpha	Standartlaştırılmış ifadeler dayalı Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
,943	,942	16

Ölçeğin ortalama, varyans ve standart sapma değerleri ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Örgüt kültürü ölçeği istatistikleri

Ortalama	Varyans	Std. Sapma	İfade Sayısı
49,889	256,203	16,0063	16

Örgüt kültürü ölçeği için yapılan faktör analizinde dört faktör tespit edilmiştir. Test sonucunda (Tablo 3) KMO katsayısı ,945; Bartlett testi ki-kare değeri 4341,822 (df=120) ve istatistiksel açıdan anlamlı (sig=,000) bulunmuştur.

Tablo 3. Örgüt kültürü ölçeğinin KMO ve Bartlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Geçerlik Ölçüsü		,945
	Ki-Kare	4341,822
Bartlett Testi	Df	120
	Sig.	,000

Toplumsal cinsiyet algısı ölçeği

Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinde; 2., 4., 6., 9., 10., 12., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 24. ve 25. ifadeler olumsuz olduğu için tersten hesaplanmıştır.

Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik analizi sonucu Cronbach's Alpha değeri Tablo 4'te görüldüğü üzere ,916 olarak elde edilmiştir. Bu değer istenilen bir düzeydedir.

Tablo 4. Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin güvenilirlik istatistiği

Cronbach's Alpha	Standartlaştırılmış ifadelere dayalı Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
,916	,912	25

Ölçeğin ortalama, varyans, standart sapma değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Toplumsal cinsiyet algısı ölçeği istatistikleri

Ortalama	Varyans	Std. Sapma	İfade Sayısı
96,3153	356,885	18,89141	25

Toplumsal cinsiyet algısı ölçeği için yapılan faktör analizinde tek faktör tespit edilmiştir. Test sonucunda (Tablo 6) KMO katsayısı ,914; Bartlett testi ki-kare değeri 4554,183 (df=300) ve istatistiksel açıdan anlamlı (sig=,000) bulunmuştur.

Tablo 6. Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin KMO ve Bartlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Geçerlik Ölçüsü		,914
	Ki-Kare	4554,183
Bartlett Testi	df	300
	Sig.	,000

Normallik Testleri

Yapılan normallik testinde, verilerin her iki ölçek için de normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür (Skewness ve Kurtosis değerleri -1,5 ile 1,5 arasındadır).

Tablo 7. Değişkenlerin Skewness ve Kurtosis değerleri

	Mean	Std. Deviation	Skewness		Kurtosis	
	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
Toplumsal Cinsiyet	3,7474	,79394	-,266	,124	-,998	,248
Örgüt Kültürü Top	3,1180	1,00040	-,261	,124	-,470	,248
Klan	2,8886	1,17546	-,014	,124	-,868	,248
Adhokrasi	2,8854	1,21475	-,021	,124	-,988	,248
Hiyerarsi	3,5557	1,00493	-,488	,124	-,501	,248
Pazar	3,1425	1,03483	-,347	,124	-,434	,248

BULGULAR ve YORUMLAR

Sosyo-Demografik Bulgular

Çalışmaya katılanların %46,9'u kadın (181 kişi), %53,1'i ise erkektir (205 kişi). Katılımcıların medeni hal oranları ise; %71,8'i evli (277 kişi) ve %28,2'si bekar (109 kişi) şeklinde tespit edilmiştir. Eğitim durumları incelendiğinde, %1'inin (4 kişi) ilk-ortaokul, %7,8'inin (30 kişi) lise, %59,3'ünün (229 kişi) üniversite, %31,9'unun (123 kişi) lisans üstü düzeyde eğitim almış oldukları görülmüştür. Katılımcılara kurumda çalıştıkları pozisyon sorulmuş ve %11,4'ünün (44 kişi) yönetici, %26,4'ünün idari personel (102 kişi) ve % 62'sinin (240 kişi) ise çalışan konumunda olduğu şeklinde cevaplar alınmıştır.

Korelasyon Analizleri

Bu başlık altında, örgüt kültürü tipleri ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Ayrıca örgüt kültürü değişkeninin toplam değeri ile, toplumsal cinsiyet algısının korelasyon analizi de yapılmıştır.

Klan kültür tipi ile toplumsal cinsiyet algısı değişkeninin 0,05 anlamlılık düzeyinde, pozitif yönde ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Korelasyon katsayısının ise ,119 olduğu görülmektedir (Tablo 8).

Bu sonuca göre, H_1 hipotezi kabul edilir.

Tablo 8. Klan kültür tipi ile toplumsal cinsiyet algısının korelasyon analizi

		Toplumsal cinsiyet	Klan kültürü
Toplumsal cinsiyet	Pearson Correlation	1	,119*
	Sig. (2-tailed)		,020
	N	386	386
Klan kültürü	Pearson Correlation	,119*	1
	Sig. (2-tailed)	,020	
	N	386	386

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Adhokrasi kültür tipi ile toplumsal cinsiyet algısı değişkeni arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Korelasyon katsayısının ,093 olduğu görülmektedir (Tablo 9).

Bu sonuca göre, H_2 hipotezi reddedilir.

Tablo 9. Adhokrasi kültür tipi ile toplumsal cinsiyet algısının korelasyon analizi

		Toplumsal cinsiyet	Adhokrasi kültürü
Toplumsal cinsiyet	Pearson Correlation	1	,093
	Sig. (2-tailed)		,069
	N	386	386
Adhokrasi kültürü	Pearson Correlation	,093	1
	Sig. (2-tailed)	,069	
	N	386	386

Hiyerarşi kültür tipi ile toplumsal cinsiyet algısı değişkeni arasında, 0,01 anlamlılık düzeyinde, pozitif yönlü, yüksek bir korelasyon olduğu sonucu elde edilmiştir. Korelasyon katsayısının ,153 olduğu görülmektedir (Tablo 10).

Bu sonuca göre, H_3 hipotezi kabul edilir.

Tablo 10. Hiyerarşi kültür tipi ile toplumsal cinsiyet algısının korelasyon analizi

		Toplumsal cinsiyet	Hiyerarşi kültürü
Toplumsal cinsiyet	Pearson Correlation	1	,153**
	Sig. (2-tailed)		,003
	N	386	386
Hiyerarşi kültürü	Pearson Correlation	,153**	1
	Sig. (2-tailed)	,003	
	N	386	386

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Pazar kültür tipinin toplumsal cinsiyet algısı değişkeni ile arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde, pozitif yönlü, yüksek bir korelasyon olduğu bulgusu elde edilmiştir. Korelasyon katsayısının ,186 olduğu görülmektedir (Tablo 11).

Bu sonuca göre, H_4 hipotezi kabul edilir.

Tablo 11. Pazar kültür tipi ile toplumsal cinsiyet algısının korelasyon analizi

		Toplumsal cinsiyet	Pazar kültürü
Toplumsal cinsiyet	Pearson Correlation	1	,186**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	386	386
Pazar kültürü	Pearson Correlation	,186**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	386	386

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Örgüt kültürü değişkeni ile toplumsal cinsiyet algısı değişkeni arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde, pozitif yönlü yüksek bir korelasyon olduğu bulgusu elde edilmiştir. Korelasyon katsayısının ,150 olduğu görülmektedir (Tablo 12).

Bu sonuca göre, H_5 hipotezi kabul edilir.

Tablo 12. Örgüt kültürü ile toplumsal cinsiyet algısının korelasyon analizi

		Toplumsal cinsiyet	Örgüt kültürü
Toplumsal cinsiyet	Pearson Correlation	1	,150**
	Sig. (2-tailed)		,003
	N	386	386
Örgüt kültürü	Pearson Correlation	,150**	1
	Sig. (2-tailed)	,003	
	N	386	386

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Araştırma anketi içerisinde katılımcılara, çalıştıkları kurumlarda hakim olan örgüt kültürünün, bireylerin toplumsal cinsiyet algısına etkisinin nasıl bir seviyede olduğu sorulmuştur. Alınan cevapların %48'i orta, %23,8'i yüksek, %7'si ise çok yüksek olduğu şeklindedir. Buradan görülmektedir ki, katılımcıların %79,5'i, kurumlarında örgüt kültürünün toplumsal cinsiyet algısına etkisinin, orta ve üstü düzeyde olduğu görüşündedir (Tablo 13).

Tablo 13. Örgüt kültürünün toplumsal cinsiyet algısına etki düzeyi

		Frekans	Yüzde
Valid	Çok düşük	30	7,8
	Düşük	49	12,7
	Orta	188	48,7
	Yüksek	92	23,8
	Çokyüksek	27	7,0
	Toplam	386	100,0

Katılımcılara kurumlarında toplumsal cinsiyet algısının örgüt kültürüne etki düzeyi sorulmuş ve %46,9'u orta, %24,9'u yüksek, %8'i ise çok yüksek şeklinde cevaplamıştır. Buradan görülmektedir ki; katılımcıların %79,8'i, kurumlarında toplumsal cinsiyet algısının örgüt kültürüne etki düzeyinin orta ve üstü düzeyde olduğu görüşündedir (Tablo 14).

Tablo 14. Toplumsal cinsiyet algısının örgüt kültürüne etki düzeyi

		Frekans	Yüzde
Valid	Çok düşük	29	7,5
	Düşük	49	12,7
	Orta	181	46,9
	Yüksek	96	24,9
	Çokyüksek	31	8,0
	Toplam	386	100,0

Katılımcılara kurumlarındaki örgüt kültürü ile toplumsal cinsiyet algısının ilişki düzeyi sorulmuş ve %48,7'sinin orta, 24,4'ünün yüksek, %6,7'sinin ise çok yüksek düzey cevabı verdiği gözlemlenmiştir. Burada görüldüğü üzere katılımcıların %79,8'i, kurumlarında örgüt kültürü ile toplumsal cinsiyet algısının ilişki düzeyinin orta ve üstü düzeyde olduğu görüşündedir (Tablo 15).

Tablo 15. Toplumsal cinsiyet algısının, örgüt kültürü ile ilişki düzeyi

		Frekans	Yüzde
Valid	Çok düşük	26	6,7
	Düşük	52	13,5
	Orta	188	48,7
	Yüksek	94	24,4
	Çokyüksek	26	6,7
	Toplam	386	100,0

Araştırılan değişkenlerden biri olan toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinde; kadın-erkek görev paylaşımları, cinsiyetlere dair algılar, evlilik sonrası bireylerin değişen yaklaşımları ile ilgili ifadeler bulunduğu için, bu ölçeğin cinsiyet bazında ve medeni hal bazında değerlendirilmesi de uygun görülmüştür.

Bu kapsamda cinsiyet bağlamında veriler bağımsız iki örnek t-testine tabi tutulmuşlar ve t-testi sonuçlarında Sig. (2-tailed) değerleri ,000 olarak elde edilmiştir. Bu değer 0,05'ten küçük olduğu için iki grup arasında anlamlı bir fark olduğu sonucu elde edilmiş olur. Her iki gruba ait ortalamaları gösteren Tablo 16'ya göre de bu sonuç açık bir şekilde görülmektedir. Burada sonuçları şu şekilde yorumlamak mümkündür: katılımcılarda kadınların, erkeklere göre daha eşitlikçi; erkeklerin ise daha gelenekselci bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu söylenebilir.

Tablo16. Cinsiyetlere göre toplumsal cinsiyet algısı

	Cinsiyet	N	Ortalama
Toplumsal cinsiyet algısı	Kadın	181	4,1350
	Erkek	205	3,4052

Benzer şekilde, toplumsal cinsiyet algısı değişkeni, medeni hal durumuna göre de incelenmiş ve bağımsız iki örnek t-testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre Sig. (2-tailed) değerleri ,000 olarak elde edilmiştir. Bu değer 0,05'ten küçük olduğu için iki grup arasında anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Grupların toplumsal cinsiyet algısı ortalamaları Tablo 17'de gösterilmiş olup aralarında belirgin bir fark olduğu, tablodan da açık bir şekilde görülmektedir. Bulgulara göre evli bireylerin daha gelenekselci, bekar bireylerin ise evlilere göre daha eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları söylenebilir.

Tablo17. Medeni hal durumuna göre toplumsal cinsiyet algısı

	Medeni Hal	N	Ortalama
Toplumsal cinsiyet algısı	Evli	277	3,6532
	Bekar	109	3,9869

Toplumsal cinsiyet algısı değişkeni, bireylerin kurumdaki pozisyonlarına göre de incelenmiş ve yönetici/idari personel ile çalışan konumundaki kişiler arasındaki algı farklılığı araştırılmıştır. Bu bağlamda her iki gruba bağımsız iki örnek t testi uygulanmıştır. Test sonucunda Sig. (2-tailed) değerlerinin ,000 olduğu gözlemlenmiştir. Bu değer 0,05'ten küçük olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Bulguları, yönetici/idari personel konumundaki bireylerin daha gelenekselci, çalışan konumundaki bireylerin ise daha eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür (Tablo 18).

Tablo 18. Kurumdaki pozisyona göre toplumsal cinsiyet algısı

	Pozisyon	N	Ortalama
Toplumsal cinsiyet algısı	Yönetici/idari pers.	146	3,5575
	Çalışan	240	3,8630

SONUÇ

Bu çalışmada, Ankara ilinde ikamet eden ve görev yapan, kamu sektöründe çalışan bireylerdeki, toplumsal cinsiyet algısı ve örgüt kültürü arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni hal gibi demografik bilgileri ile, çalıştıkları sektör, kurumda çalıştıkları pozisyon bilgileri de incelenmiştir.

Çalışmanın ilk aşaması olarak ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmış; hedef kitleye uygunlukları teyit edilmiştir. Örgüt kültürü ve toplumsal cinsiyet algısı ölçeklerine faktör analizi uygulanmış; örgüt kültürü ölçeğinin dört alt boyutu, toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin ise tek boyutu olduğu tespit edilmiştir.

İkinci aşamada, örgüt kültürü değişkeninin alt boyutları olan klan kültürü, adhokrazi kültürü, hiyerarşi kültürü ve pazar kültürüne ait ifadeler belirlenmiş, kendi içlerinde toplamları alınmış, her bir grubun toplumsal cinsiyet algısı değişkeni ile arasındaki ilişki, korelasyon analizi ile incelenmiştir. Bu analizlerin sonuçlarına göre; klan kültürünün, toplumsal cinsiyet algısı ile arasında anlamlı bir ilişki olduğu; hiyerarşi kültürünün ve pazar kültürünün toplumsal cinsiyet algısı ile arasında kuvvetli ve anlamlı bir ilişki olduğu bulguları elde edilmiştir (ortaya çıkarılan bu ilişkilerin hepsi de pozitif yönlüdür). Ancak adhokrazi kültürünün toplumsal cinsiyet algısı ile arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca örgüt kültürü değişkeni ile toplumsal cinsiyet algısı değişkeni arasındaki korelasyon da incelenmiştir. Bu analizin sonucunda, örgüt kültürü ile toplumsal cinsiyet algısı arasında pozitif yönlü, kuvvetli ve anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Korelasyon analizlerinin bu sonuçlarına şöyle bir yorum getirilebilir: adhokrazi kültürünü diğer kültür tiplerinden farklılaştıran en önemli özellikleri; değişim, yeni deneyimlere verilen önem, şartlara uyum sağlaması, geçici ve dinamik bir yapının hakim olmasıdır. Böyle bir ortamda, belirli zihniyet kalıplarının, belirli norm ve algıların kurumda uzun süreli olmayabileceği ve değişim süreçlerine dahil olabileceği söylenebilir.

Çalışmanın temel hipotezlerinin yanı sıra, toplumsal cinsiyet algısı; bireylerde cinsiyet, medeni hal ve kurumda çalıştıkları pozisyonlar çerçevesinde de ele alınmıştır. Bu bağlamda her bir ikili gruba (kadın-erkek, evli-bekar, yönetici-çalışan) bağımsız iki örnek t testi uygulanmıştır. Testler sonucunda elde edilen bulgulara göre; kadınların erkeklerden, bekar bireylerin evli bireylerden ve çalışan konumundakilerin yöneticilerden daha olumlu (eşitlikçi) bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu yorumu getirilmiştir. Aynı şekilde bu analizlerin diğer bir sonucu da; erkeklerin kadınlardan, evli bireylerin bekar olanlardan, yöneticilerin de çalışan konumundakilerden daha gelenekselci bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu bulgusudur. Bu bulgularla örtüşen ve benzerlik gösteren araştırmalara, Literatür Taraması ve Tartışma bölümünde yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında katılımcılara, kurumlarında toplumsal cinsiyet algısının örgüt kültürüne etki düzeyi, örgüt kültürünün toplumsal cinsiyet algısına etki düzeyi ve her iki değişkenin arasındaki ilişki düzeyi ayrı birer ifade ile sorulmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu, üç soru için de, orta ve üstü düzeyde bir etki mevcut olduğunu belirterek cevaplamışlardır.

Literatür Taraması ve Tartışma

Steffens vd. 2019'da yaptıkları çalışmanın bir bölümünde, örgütlerde geleneksel cinsiyet kalıp yargılarını ölçmüş ve her iki cinsiyetin de eşit oranlı bir şekilde var olduğu örgütlerde, erkek çoğunluklu olan örgütlere göre, daha olumlu algılara sahip olunduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Steffens vd.'nin bulguları, bu çalışmada cinsiyete göre toplumsal cinsiyet algısı farklılıkları sonuçları ile benzer özellik göstermektedir. Nitekim bu çalışmada da kadınların erkeklere göre daha olumlu (eşitlikçi) toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Naoum vd. (2020) çalışmalarında, inşaat sektöründe toplumsal cinsiyet algılarını incelemişler; örgütlerin inşaat mesleğinde eril kültürün değiştirilmesi ve çalışma pratiğinin, modası geçmiş geleneksel yapıdan modernize edilmesi için, yenilikçi stratejik planlar ortaya konması fikrini destekleyen bulgular elde etmişlerdir.

Gökdemir (2020), Türkiye'de kadınların iş yaşamında yer edinmesinin normalleştiği ve desteklendiği; kadınlarda mevcut olan, iş dışı sorumlulukların kendilerinde daha fazla olduğu fikrine rağmen, bu sorumlulukların erkeklerle paylaşılması gerektiği algısının toplumda kabul gördüğü; kamu kurumlarında gözlemlenen örgüt kültürünün kadınların kariyer olanaklarını azaltmadığı bulgularını elde etmiştir. Gökdemir'in çalışmasındaki bu bulgu, bu çalışmada elde edilen, kamu çalışanlarının olumlu (eşitlikçi) bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu bulgusu ile örtüşmektedir.

Tunç (2016), toplumsal cinsiyet algısının, toplumda kadın rollerinin tarihsel süreçte geçirdiği değişimin, örgütün, yöneticilerin, örgüt içi ilişkilerin, çalışma arkadaşlarının, bireysel algıların, kadının iş yaşamında önemli yer tuttuğunu; tüm bunların negatif yönlü olduğunda birer engele dönüştüğünü, örgütte adalet algısı negatif yönlü olduğunda, kadınların kariyerlerinde ilerlemelerinde engel teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Yener (2018), toplumsal cinsiyet algısının, işin anlamlılığını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu bulgunun; Hofstede'in kültür modelinde belirttiği kolektivist toplum yapısı faktörüne dayandırılabilirliğini ifade etmiştir.

Mazıcı ve Gölgeli (2017), birçok kültürde olduğu gibi, iş kültüründe de toplumsal cinsiyet algısının iş akışı, görev ve sorumlulukların dağılımı, terfi, ödeme politikaları ve kariyer gibi hususlarda belirleyici bir değişken olabildiğini vurgulamışlardır. Aynı çalışmada Erciyes Üniversitesi örneklem olarak alınmış; toplumsal cinsiyet algısının iş tatmini üzerinde söz sahibi olduğu; bu bulguyu algıları açısından kadın ve erkek çalışanlar arasında farklılıklar olduğu; araştırmanın yapıldığı örnekleme, çalışanların çoğunun toplumsal cinsiyet konusunda basmakalıp inançları desteklemeyip gelenekselci yaklaşıma karşı düşük eğilimde olduğu; kurumlarında yönetim, görev-yetki dağılımı, terfi ve sosyal imkanlar konusunda olumlu ve eşitlikçi bir duruş sergiledikleri bulguları elde edilmiştir. Mazıcı ve Gölgeli'nin çalışmasında elde edilen, toplumsal cinsiyet algısının iş kültüründe etkili bir değişken olduğu ve çalışanların eşitlikçi anlayışa sahip oldukları sonuçları; bu çalışmada elde edilen bulgularla da paralellik göstermekte ve birbirlerini desteklemektedirler.

Mercan, (2016a); demokratik yönelimlerde cinsiyet temelli farklılıkların, belirgin bir şekilde cinsiyet ayrımı gözlenen kültürlerde daha çok göze çarptığını vurgulamış; kadınların iş yaşamına katılımında, demokratik liderlik değişkeninin toplumsal cinsiyet eşitliğini artırdığı; hoşgörü algısı, demokrasi algısı ve demokratik liderlik değişkenleri ile, toplumsal cinsiyet eşitliği arasında, pozitif yönlü bir ilişki olduğu (bu bulgunun, bu çalışmada elde edilen, klan kültürü ile toplumsal cinsiyet algısı arasında kuvvetli bir ilişki olduğu bulgusuyla örtüştüğü söylenebilir. Zira klan kültüründe genellikle katılımcı, demokratik bir anlayış hakim olmaktadır); çalışmanın yapıldığı örnekleme (Dumlupınar Üniversitesi akademisyenleri), erkek akademisyenlerin kadın akademisyenlere göre toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortalamalarının daha yüksek olduğu bulgularını elde etmiştir. Mercan'ın araştırmasındaki bu bulgu, bu çalışmada elde edilen; kadınların erkeklere göre daha eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet algısı olduğu bulgusu ile örtüşmektedir.

Mercan (2016b) diğer çalışmasında; iş yaşamında farklılıkların yönetiminin ve gelişime açık olmanın, toplumsal cinsiyet eşitliği ile olan ilişkisini incelemiş; toplumsal cinsiyet eşitsizliği değişkeni ile

gelişime açıklık arasında negatif bir ilişki olduğu; toplumların ve bireylerin gelişime kapalı oldukları oranda ataerkilliğin arttığı, bunun da toplumsal cinsiyet algısını etkilediği bulgularını elde etmiştir. Mercan'ın araştırma sonuçları, bu çalışmanınkilerle kıyaslandığında, birbirini desteklemedikleri söylenebilir. Farklılıkların yönetimi ve gelişime açıklık kavramlarının, diğer kültür tiplerine nazaran, daha çok adhokrasi kültüründe göze çarptığı ifade edilebilir. Adhokrasi kültürünün ise, toplumsal cinsiyet algısı ile herhangi bir ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada, çalışmanın bu sonucunun, Mercan'ın araştırma sonuçları ile paralellik göstermediği yorumunu yapmak mümkündür. Demir (2020), toplumsal cinsiyet algısı ile kariyer kararsızlığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu; kadınların kariyer seçiminde toplumdaki bağımsız hareket etmedikleri bulgularını ortaya koymuştur. Tekin (2017), turizm sektöründe çalışanlar üzerinde toplumsal cinsiyet algısını incelemiş; çalışanların orta düzeyde olumlu bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu; kadınların erkeklerden, bekar bireylerin evlilerden, eğitim düzeyi yüksek olanların düşük olanlardan daha olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları bulgularını elde etmiştir. Buradaki cinsiyet ve medeni hal çerçevesinde elde edilen sonuçlar, bu çalışmada elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Öneriler

Konuyla ilgili yapılacak yeni çalışmalar için öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Araştırma daha geniş kitlelerde uygulanabilir,
- Farklı gruplar ve farklı şehirler ekseninde ele alınarak, gruplar arası karşılaştırmalar yapılabilir,
- Ülkeler bazında çalışılarak çeşitli milliyetlerin, örgütlere yansımış kültür farklılıkları ve bireylerdeki toplumsal cinsiyet algılarının çalışmayı zenginleştirilmesi sağlanabilir,
- Kamu sektörü sınırlaması yapılmadan, özel sektör çalışanları da araştırmaya dahil edilebilir.

KAYNAKLAR

- Altınova, H. H. ve Duyan, V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 9-22.
- Aygün, Ş. (2020). *Örgüt kültürü ve örgütsel iletişim arasındaki ilişkide sosyal medyanın aracılık rolü: anakent belediyelerinde bir uygulama*, (Doktora Tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bayrakçı, M. (2017). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 198-210.
- Bütüner, O. (2011). *İşletmelerde örgüt kültürü ve örgütsel değerlerin iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına etkisi üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Cameron, K. ve Quinn, R. E. (2006). *Diagnosing and changing organizational culture*. The Jossey-Bass Business & Management Series (Revised Edt.). USA: John Wiley & Sons, Inc.
- Danışman, A. ve Özgen, H. (2003). Örgüt kültürü çalışmalarında yöntem tartışması: niteliksel – niceliksel yöntem ikileminde niceliksel ölçümler ve bir ölçek önerisi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 91-124.
- Deal, T. E. ve Key, M. K. (2001). *Kurum içi halkla ilişkiler: kutlamalar, ritüeller, törenler, ödüller*. (Ö. Emir, Çev.), Ankara: MediaCat Yayınları.
- Demir, A. (2020). Toplumsal cinsiyet algısı ve kariyer kararsızlığı: sinop örneği. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 1-17.
- Demir, M. (2017). *Örgüt kültürü ile örgütsel yapı arasındaki ilişkinin iki farklı ulusa ait işletmeler üzerinde karşılaştırmalı analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Deshpande, R. ve Farley, J. U. (2004). Organizational culture, market orientation, innovativeness, and firm performance: an international research odyssey, *International Journal of Research in Marketing*, 21, 3– 22.
- Dörtköşeoğlu, G. (2002). *12-15 Yaş arası kız ve erkek çocukların, kadınlık ve erkeklik rollerini algılayış biçimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? bu ilişki nasıl çalışılabilir?. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 55-72.
- Eren, E. (2002). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası* (6. bs). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Esen, Y. *Toplumsallaşma sürecinde cinsiyet rolleri*, Ocak 2021 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/70677/mod_resource/content/0/Cinsiyet-Toplumsal%20cinsiyet.pdf adresinden erişildi.
- Gökdemir, B. (2020). *Toplumsal cinsiyet rolleri ile iş ve iş dışı yaşam dengesi arasındaki ilişki: bir kamu kurumu örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.
- Greenberg, J. ve Baron, R. A. (2008). *Behaviour in organizations* (9. Edt.). USA: Perason Educational International.
- Hofstede, G. (1994). The business of international business is culture. *International Business Review*, 3(1), 1-14.
- Korkmaz, K. ve Özbesler, C. (2020). Sosyal hizmet mesleği ve eğitimi çerçevesinde farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 1250-1258.
- Manetje, O. M. (2005). *The impact of organisational culture on organisational commitment*. (Master of Arts). University of South Africa, Pretoria.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martins, N., Martins, E. (2003). Organisational culture. In S. P. Robbins; A. Odendaal ve G. Roodt (Edt.), *Organisational Behaviour: Global and Southern African Perspectives* içinde (ss. 379-400). South Africa: Cape Town Pearson Education.
- Mercan, N. (2016a). Liderlik tarzları ve toplumsal cinsiyete etkisi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 131-142.
- Mercan, Nuray. (2016b). İş hayatında farklılık yönetiminin ve gelişime açıklığın toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *PressAcademia Procedia*, 2(1), 443-448.
- Nahavandi, A. ve Malekzadeh, A. R. (1999). *Organizational behavior*. USA: Prentice-Hall Inc.
- Naoum, S. G., Harris, J., Rizzuto, J., Egbu, C. (2020). Gender in the construction industry: literature review and comparative survey of men's and women's perceptions in UK construction consultancies. *Journal of Management*, 36(2), 1-12. doi: 10.1061/(ASCE)ME.1943-5479.0000731.
- OCAI. (2019). Organizational culture assessment instrument, (Report), Netherlands. Ocak 2021 tarihinde https://www.ocai-online.com/sites/default/files/node/files/2019-12/ocai_leaflet.pdf adresinden erişildi.
- O'Reilly, C. (2008). Corporations, culture, and commitment: motivation and social control in organizations. *California Management Review*, 50(2), 85-101.
- Ouchi, W. G. (1980). Markets, bureaucracies and clans. *Administrative Science Quarterly*, 25(1), 129-141.
- Özmutaf, N. M. (2019). *Çağdaş yönetici nitelikleri ve yönetsel konular*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Paylı, M. (2017). *Örgüt kültürü ve stratejik plamlama süreci; karaman belediyesinde bir uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Pokharel, S. (2008). Gender discrimination: women perspective. *Nepalese Journal of Development and Rural Studies*, 5(2): 80-87.
- Sargut, A. S. (2010). *Kültürler arası farklılaşma ve yönetim* (3.bs.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Savaşkan, E. (2019). Kadın yöneticiler açısından cinsiyet eşitsizliği üzerine kavramsal bir çalışma. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-23.
- Schein, E. H. (2004). *Organizational culture and leadership* (3rd Edt.), San Francisco: Jossey-Bass.
- Silverthorne, C. P. (2005). *Organizational psychology in cross-cultural perspective*, Manhattan: New York University Press.
- Steffen, M. C., Viladot, M. A. ve Scheifele, C. (2019). Male majority, female majority, or gender diversity in organizations: how do proportions affect gender stereotyping and women leaders' well-being?. *Frontiers in Psychology, Organizational Psychology*, 1-13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01037> .

- Styhre, A. (2011). The overworked site manager: gendered ideologies in the construction industry. *Construction Management Economics*, 29 (9), 943-955. <https://doi.org/10.1080/01446193.2011.588955>.
- Suderman, J. (2012). Using the organizational cultural assessment (OCAI) as a tool for new team development. *Journal of Practical Consulting*, 4(1), 52-58.
- Şafak Uzun, A. M. (2019). *Kesişimsellik bağlamında akademik alanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin analizi*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şişman, M. (2007). *Örgütler ve kültürler* (4. bs.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Mazıcı, E. T. ve Gölgeci, K. (2017). Job satisfaction in terms of social gender equality in employees and its effect on the corporate reputation: the sample of eru academicians. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 508-518.
- Tekin, Ö. A. (2017). Turizm sektöründe toplumsal cinsiyet algısı: beş yıldızlı otel çalışanları üzerine bir araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(12), 669-684.
- Trice, H. M. ve Beyer, J. M. (1984). Studying organizational cultures through rites and ceremonials, *Academy of Management Review*, 9(4), 653-669.
- Tunç, S. (2016). Kadın çalışanların cam tavan engelleri ile algılanan örgütsel adalet arasındaki ilişki: eskişehir bankacılık sektöründe bir uygulama. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ulusoy, D. (1999). Plastik sanatlarda toplumsal cinsiyet. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 47-73.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yener, S. (2018). Kadın çalışanların toplumsal cinsiyet algısı ve işin anlamlılığı algısı arasındaki ilişkinin ortaya konulması. A. Solak ve F. Güneş (Edt.), *Toplumsal Cinsiyet, İnsan Hak İhlalleri ve Sosyal Travmalar* içinde (ss. 174-190). Samsun.

Extended Abstract

There are many studies in the literature that deal with the concepts of organizational culture and gender perception separately. It has been observed that the number of studies that handle both concepts together is very few. It is thought that the importance and originality of this study come from taking the concepts of organizational culture and gender perception together and associating them within the framework of the sub-dimensions of the organizational culture variable. Focusing on this purpose, the research has been held in Ankara owing to its qualifications of being the capital, second largest city of Turkey and central location. Both with these characteristics and its public institutions in many different sectors, Ankara has become famous with the opinion that it hosts public employees who come from different provinces and were raised in their own geographies. In this context, it is thought that public employees in Ankara are a very suitable population for a study to be conducted on organizational life. Those who work on organizational culture have developed different approaches within the historical process of the concept, and each of them has made definitions in various dimensions by looking at the subject from different angles. In fact, the dimensions considered by each approach and model are not very different from each other, but only the features and names they cover differ. In this study, Cameron and Quinn Model (Competing Values Approach), which is one of the most frequently encountered and studied among these approaches in the field, has been taken as a basis and the organizational culture variable has been explained through this model. Organizations can be considered as living organisms due to their interactions with the external environment, the processes progressing in their organizational structure and the human factor that operates these processes. When the human factor that has a share in this feature considered, it is possible to say that the atmosphere and culture prevailing in organizations are influenced by the individual cultures of the people within it. It is thought that the personal world views, value judgments, attitudes and approaches of the people working in organizations can be carried into organizational life with them. In this context, the subject of this study emerged from the idea that the value judgments of individuals based on their gender perceptions can be carried into the organization together with the individual culture. In the society in which individuals live, such attributes regarding the gender as duties, responsibilities, thinking and lifestyle etc. can be expressed as the simplest and general definition of the concept of gender perception (Esen, 2021; Şafak Uzun, 2019). The main research subject of the study focuses on

examining whether different types of organizational cultures are related to gender perception. In the Cameron and Quinn Model, which is taken as a basis in this research, organizational culture types are handled in four different dimensions; they are named as clan, adhocracy, hierarchy and market culture (Cameron & Quinn, 2006). It is also possible to observe more than one type of culture at the same time in an organization. Within the scope of the research, a total of 410 people have been reached through online surveys delivered to public employees in Ankara province by snowball method, 386 of them have been found to be suitable for analysis and included in the process. The analyses have been made by using SPSS and demographic characteristics of the people have been also included to the examination. Findings obtained from correlation analysis of variables: gender perception variable has; 1. medium level and positive relationship with the clan culture type; 2. high level and positive relationship with the hierarchy culture type and market culture type; 3. high level and positive relationship with the organizational culture; 3. no relationship with the adhocracy culture type. An interpretation can be made to these results of correlation analysis as follows: the most important features that differentiate adhocracy culture from other culture types are change, giving importance to new experiences, adaptation to conditions, and a temporary and dynamic structure. In such an environment, it can be said that certain mentality patterns, certain norms and perceptions may not be long in the organization and may be involved in change processes. In addition, the gender perceptions of the participants were examined with t-tests according to their position in organizations, gender and marital status. The findings achieved are as follows: 1. Managers/ executive administrative personnel have more traditional gender perception than workers in lower positions. 2. Men have more traditional gender perception than women. 3. Married people have more traditional gender perception than singles. And also, 4. Workers in lower positions have more positive (egalitarian) gender perception than managers/executive administrative personnel. 5. Women have more positive (egalitarian) gender perception than men. 6. Single people have more positive (egalitarian) gender perception than married ones. Studies showing similarities with these findings are mentioned in the section where the literature is examined. In the last part of the study, the majority of the participants in the statements asking the level of relationship between organizational culture and gender perception variables and the level of mutual influence on each other answered as: 1. There is a medium and higher level relationship between the variables, 2. Organizational culture affects gender perception medium and higher level. 3. Gender perception affects organizational culture medium and higher level. It can be said that, these findings show that the relationship between organizational culture and gender perception and examining it on the basis of dimensions is an appropriate research subject.

BEŞERİ SERMAYE VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Derya KAZANCIGİL**

ÖZ

2. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle bilimsel ve teknolojik gelişmeler dünyayı bir değişim sürecine sokmuştur. Bu değişim sürecinde buluş ve icatların ekonomik getirileri, eğitim ve bilginin önemini ortaya çıkarmıştır. Böylece işgücünün kalitesini ve ekonomik değerini gösteren beşeri sermayenin önemi anlaşılmış ve büyüme modellerine dahil edilmiştir. Beşeri sermaye birikiminde eğitim ve sağlık faktörleri önemlidir. Eğitim; bireylerdeki bilgi, beceri birikimi ve yeteneklerin geliştirilmesinde, sağlık ve beslenme olanakları ise bireylerin fikren ve bedenen sağlıklı olmalarında etkili olmaktadır. Bu yüzden beşeri sermaye ve ekonomik büyüme üzerine yapılan ekonometrik analizlerde, beşeri sermaye ekseriyetle çeşitli eğitim verileri veya eğitim ve sağlık verileri ile temsil edilmektedir. Çalışmada öncelikle beşeri sermaye kavramı, ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasındaki ilişki ele alınmış, konu hakkında genel bir literatür taraması yapılmış ve sonrasında Türkiye'de beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. Türkiye'de 1945 - 2016 döneminde beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki ARDL sınır testi ile incelenmiştir. Ampirik analiz GSYH, nüfus, brüt elektrik tüketimi ve beşeri sermaye değişkenleri üzerinden yapılmıştır. Beşeri sermaye, eğitim ve sağlık endeksleriyle temsil edilmiştir. Eğitim endeksi, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğrenimdeki öğrenci sayılarından, sağlık endeksi ise hekim, eczacı ve hasta yatağı sayılarından oluşmaktadır. Ampirik analiz neticesinde ekonomik büyüme üzerinde, eğitim endeksinin olumlu yönde etkisi olduğu, sağlık endeksinin ise etkisi olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Beşeri sermaye, ekonomik büyüme, sınır testi, ARDL

AN INVESTIGATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMAN CAPITAL AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

After the 2nd World War, particularly scientific and technological developments put the world in the process of change. In this process of change, the economic returns of the innovations and inventions disclosed the importance of education and information. Thus, the importance of human capital, which shows the quality and economic value of the workforce, was understood and included in the growth models. Education and health factors are significant in human capital accumulation. Education affects individuals' development of knowledge, skills, and abilities. Health and nutrition opportunities affect individuals' mental and physical health. Therefore, in econometric analyzes on human capital and economic growth, human capital is often represented by various education data or education and health data. In the study, initially, the concept of human capital, the relationship between economic growth and human capital are discussed, a general literature review is made on the subject, and then the relationship between human capital and economic growth in Turkey is examined empirically. The long-run relationship between human capital and economic growth in Turkey between 1945 and 2016 is examined by the ARDL bounds test. The empirical analysis is done on GDP, population, gross electricity consumption, and human capital variables. Human capital is represented by education and health indices. The education index consists of the number of students in primary, secondary, and higher education, and the health index consists of the number of physicians, pharmacists, and patient beds. According to this analysis, the education index has a positive effect on economic growth, while the health index has no effect.

Keywords: Human capital, economic growth, bound test, ARDL

* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "Beşeri Sermaye Ekonomik Büyüme İlişkisi; Türkiye Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir. Ekonometrik analizde tez için toplanan ham verilerden elde edilen kısmen farklı değişkenler kullanılmıştır.

** Dr., deryakazancigil@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2654-3842>

GİRİŞ

Beşeri sermaye-İnsani Sermaye kavramı, genel olarak işgücünün sahip olduğu bilgi, beceri, yetenek gibi pozitif nitelikler olarak tanımlanabilir. Kavram daha geniş çerçeveden ele alındığında işgücünün üretkenliği üzerinde etkili olan bilgi, beceri yetenek gibi niteliklere ilave olarak, moral değerleri ve sağlıklı olma halinin toplamını da ifade etmektedir. Ekonomik büyüme, ülkelerde mal ve hizmet üretimindeki artışla birlikte ülke refahındaki artışı da göstermektedir. Beşeri sermayenin öznesi olan “insan-işgücü”, yeni ürünlerin oluşturulması, geliştirilmesi, üretim faktörlerinin etkin kullanılmasında doğrudan etkilidir. Bu yüzden ekonomik büyüme açısından beşeri sermaye, son derece önemlidir.

İşgücü üretim sürecinde, tarım toplumunda kas gücüyle yer alırken günümüzde ise daha çok bilgi ve vasıflarıyla yer almaktadır. Bu değişimle, beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi artmış ve iktisatçılar tarafından beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki sıklıkla incelenmiştir. Beşeri sermaye, işgücünde bulunan bilgi, beceri, yetenek gibi ölçülmesi zor niteliklerin tamamını ifade eden bir kavramdır. Bu sebeple insan sermayesinin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisini doğru tespit etmek için güçlü-doğru değişkenlerle temsil edilmesi son derece önemlidir. Bireylerin bilgi birikimi üzerinde, eğitim doğrudan etkili olduğu için beşeri sermayeyi temsilen sıklıkla eğitim verileri kullanılmaktadır. Beşeri sermaye kavramının son dönemde gelişmesiyle bu değişkenlere bazı araştırmalarda sağlık ile ilgili veriler de eklenmiştir.

Çalışmanın amacı beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Türkiye özelinde ampirik olarak incelemektir. 1945-2016 zaman dilimindeki yıllık verilerle yapılan ampirik analizde değişken olarak, zincirleme hacim endeksi yöntemiyle hesaplanmış GSYH, yıl ortası nüfus, brüt elektrik tüketimi değişkenleri ile Türkiye özelinde yapılan çalışmaların genelinden farklı olarak beşeri sermayeyi temsilen eğitim ve sağlık endeksleri kullanılmıştır. Eğitim endeksi ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğrenimdeki öğrenci sayılarından; sağlık endeksi ise hekim, eczacı ve hasta yatağı sayılarından elde edilmiştir.

BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI

Eğitilmiş, donanımlı, becerikli insan gücü uluslararası literatürde *Human Capital* terimiyle yer alırken, ulusal literatürde *Beşeri Sermaye*, *İnsan Sermayesi* veya *İnsani Sermaye* kavramlarıyla yer almaktadır. (Bilen ve Yumuşak, 2008:7) Beşeri sermaye kavramıyla, bireyler değil bireylerin küresel ekonomik sistemde değer yaratmalarını sağlayan bilgi ve beceri birikimleri kastedilmektedir (WEF, 2017:5).

Becerileri geliştirilmiş, nitelikleri artırılmış insan kaynağını ifade eden beşeri sermaye (Sezgin ve Bozdağlıoğlu, 2017:49), bireylerde, işgücünde ve toplumda zaman içinde biriken bilgi, beceri, deneyim gibi pozitif niteliklerin tamamı için kullanılmaktadır. Beşeri sermaye eğitim sürecinde, iş ortamında ve sosyal ortamlarda edinilen bilgi, beceri, düşüncelerden ve olumlu tutumlardan oluşmaktadır. (www.wiley.com: 140) Kavram daha geniş olarak düşünüldüğünde bireylerin sahip olduğu bilgi, beceri, yetenek, tecrübe, iş yerine bağlılık, davranış ve tutumların düzeyi, bireylerin bedensel, zihinsel ve ruhsal açıdan sağlıklı/iyi olma halini ve üretim sürecinde kullanabileceği zamanı ifade etmektedir (Keskin, 2011:128).

Beşeri Sermayenin Önemi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle bilimsel ve teknolojik gelişmeler dünyayı bir değişim sürecine sokmuştur. Bu değişim sürecinde yeniliklerin ve buluşların ekonomide öne çıkmasıyla eğitimin, bilgi kullanımının, ar-ge faaliyetlerinin önemi artmıştır. Bilginin ekonomide değer yaratma gücünün artmasıyla, hizmet sektörü gelişmiştir. Ekonomideki üretim faktörü işgücü/emek, kas gücünden bilgiyi kullanmaya dönüşmüştür. Günümüzde emeğin kullanımı, tarım toplumundaki emek ile aynı özellikte değildir (Aksu, 2016:70). Toplumların sosyo-ekonomik gelişimi ilkel toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumu merhalelerinden oluştuğu bilinmektedir. Üretim sürecinde insanoğlu işgücü olarak, tarım toplumunda kas gücüyle, sanayi toplumunda fiziksel ve düşünsel gücüyle, bilgi toplumunda ise daha çok bilgi ve nitelikleriyle yer almaktadır (Aktan ve Tunç, 1998:120-127). Beşeri sermaye, bilgi toplumunda personel alt yapısını oluşturan nitelikli, uzmanlaşmış işgücünü ifade

etmekle birlikte ülkelerin büyüme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda stratejik bir öneme sahiptir (Özyakışır, 2011:53). Toplumların bilgi ekonomisine geçmesiyle işgücü, bilimsel bilgiyi kullanabilen, aktarabilen ve üretilen mal&hizmetin değerini arttırabilen nitelikli işgücü formuna dönüşmüştür (Özütler, 2009:42).

İnsan gücünün, becerisi, yeteneği, mesleki bilgileri vb. nitelikleri, niceliği, sağlık durumu ve sosyal ilişkilerin toplamından oluşan beşeri sermaye, fiziki sermaye ve doğal kaynaklar gibi diğer üretim faktörlerinin verimli kullanılmasında, (Eser ve Ekiz Gökmen, 2009:45) toplumların üretkenlikleri, sosyal ve siyasi kuruluşların işleyişleri üzerinde doğrudan etkilidir, bu sebeple politika yapıcılar ve ekonominin aktörleri açısından toplumun beşeri sermaye yapısının ve potansiyelinin bilinmesi/belirlenmesi son derece önemlidir (WEF, 2017:4).

Beşeri Sermaye Faktörleri

Toplumda bireylere ait niteliklerin değeri, beşeri sermaye ile ifade edilmektedir. Bireysel niteliklerin gelişiminde etkili olan ve bu niteliklerin ekonomik faaliyetlerdeki katkısını arttıran faktörlerin tamamı beşeri sermaye faktörü olarak değerlendirilebilir (Sezgin ve Bozdağlıoğlu, 2017:50).

İşgücü verimliliğini etkileyen eğitim, yetenek, sağlık ve beslenme olanakları, beşeri sermaye birikimini belirleyen/etkileyen faktörlerdir. Bireylerin daha iyi eğitim ve sağlık koşullarına sahip olması, ekonominin aktörü olan işgücünün bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirerek beşeri sermaye birikiminde etkili olmaktadır (Özyakışır, 2011:56).

Beşeri sermaye oluşumunda bilgi ve becerinin kazanılması, öğrenilmesi aşamasında eğitim, hem bu bilgi ve becerinin kazanılmasını hem de edinilen bilgi ve deneyimin iş hayatında kullanılması sürecinde sağlık, toplum içindeki beşeri sermaye stokunun oluşmasında beyin göçü&işgücü transferi etkilidir (Kazancıgil, 2019:18-27; Cömertler Şimşir, Çondur, Bölükbaşı ve Alataş 2015:44).

Eğitim, bireylerin ve işgücünün bilgi, beceri ve yetenek gibi niteliklerin geliştirilmesindeki temel araçlardan biridir. Bu sebeple beşeri sermaye ile büyüme arasındaki ampirik incelemelerin önemli bir kısmında beşeri sermayeyi temsilen çeşitli eğitim verileri kullanılmaktadır (Aykırı, 2017:267).

Eğitim, basitçe bireylere bilgi, beceri ve tutum kazandırma süreci olarak tanımlanabilir. Bireylerdeki yeteneklerin bulunması ve geliştirilmesinde önemli bir araç olan eğitim ayrıca bilimsel ve teknolojik yeniliklerin icat edilmesinde, geliştirilmesinde ve hayata geçirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Bir diğer ifadeyle eğitimin, işgücü verimliliği, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve değişen teknolojilere uyum sağlanması üzerinde olumlu etkileri vardır (Öztürk, 2005: 30-31).

Beşeri sermayenin belirleyici faktörü olan eğitim, formal eğitimin yanında yaparak öğrenme ve mesleki eğitim programları çerçevesinde de değerlendirilmelidir. İşgücünün aynı görevi birçok kez tekrarlaması, görevle ilgili bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirmek suretiyle üretkenliğini artırır. Bir bakıma yaparak öğrenme de bilgi ve deneyim birikimi sağlamaktadır (www.wiley.com: 143). Çalışanların kurs, seminer gibi eğitim programlarıyla bilgi ve yetenekleri geliştirilerek üretkenlikleri/verimlilikleri ve gelirleri arttırılabilir. İşgücü üretkenliğinin artmasında mesleki eğitim/hizmet içi eğitim etkilidir. Mesleki/hizmet içi eğitimler genel ve spesifik nitelikte olabilir. Genel nitelikteki mesleki eğitim programları pek çok firma ve işletmelerde uygulanırken, spesifik nitelikteki mesleki eğitim programları belirli firma ve işletmelerde uygulanır (Weiss, 2015:27-28).

Toplumda beşeri sermaye birikimi insanın yaşamı boyunca aileler, eğitim kurumları ve işyerleri tarafından meydana getirilir. Ancak beceri ve yeteneklerin oluşturulması/şekillendirilmesinde genellikle eğitime odaklanılmaktadır. Halbuki aile, başarılı eğitim hayatının önemli bir belirleyicisidir. Ebeveynlerin çocuklarını eğitim konusunda destekleyip teşvik etmesi, eğitimin etkisini artırır. Benzer şekilde kamu veya özel sektördeki iş yeri eğitim programlarının etkinliğini de aile ve formel eğitim hayatının kazanımları etkilemektedir. Mesleki eğitimin, beşeri sermaye birikimine katkısı değerlendirilirken aile ile formel eğitim dönemindeki yirmi yıllık birikim süreci göz ardı edilemez (Carneiro, 2003:5).

Beşeri sermayenin oluşumu, hem eğitim hem de sağlık alanlarına yapılan yatırımlarla sağlanır. Eğitim ve sağlık hizmetleri aynı bireye yapılan ortak yatırımlardır. Sağlık hizmetleri, tıpkı eğitim gibi bireyi ve bireyin üretkenliğini geliştirir. Daha genel bir ifadeyle bu yatırımlar sayesinde bireyler hem üretici hem de tüketici olarak toplumda daha etkilidir. Bu yatırımlar bireylerin niteliklerini geliştirmekle birlikte bazı getirileri uzun sürelidir, gelecekte de devam eder. Ancak çoğu zaman sağlık alanından yapılan yatırımların getirileri, eğitim alanındaki yatırımlara bağlanmaktadır. Bir diğer önemli nokta ise eğitimin ve sağlığın karşılıklı etkileşim içinde olmasıdır. Örneğin bazı sağlık programları, temelde kişisel hijyen ve sanitasyon eğitimine bağlıdır ve sağlık hizmetlerinde görevli olan personelin yetiştirilmesi eğitim kurumlarınca yapılmaktadır (Mushkin, 1962: 30).

Bireylerin yetenek ve niteliklerini geliştiren bu faktörlere yapılan yatırımlar beşeri sermaye yatırımı çerçevesinde değerlendirilir. Schultz bu faktörleri beş başlıkta toplamıştır (Schultz, 1961:8-9).

- Sağlık; Yaşam süresini, verimliliği ve yaşam kalitesini arttıran sağlık tesisleri, hizmetleri ve harcamalarını kapsar.
- İşbaşında eğitim; iş yerleri tarafından organize edilen çıraklık gibi iş başında verilen eğitimlerdir.
- Resmi eğitim; resmi eğitim kurumlarınca organize edilen ilk-orta-yüksek eğitimidir.
- Yetişkin eğitimi; yetişkin bireylerin kurs, seminer programlarıyla eğitimi.
- Göç; bireylerin değişen iş fırsatları için aileleriyle göç edebilmesi.

Beşeri Sermayenin Özellikleri

Üretim sürecinde fiziki sermaye ile beşeri sermaye birbirini tamamlar niteliktedir. Ancak bu iki sermaye tipi arasında yapısal farklılıklar vardır. Fiziki sermaye durağan yapıya sahiptir ve stoklanabilir niteliktedir, beşeri sermaye ise stoklanamaz (Orhan, 2017:308) ve statik bir yapıda değil, sürekli yenilenebilir özelliktedir (Karadal, 2014: 41-42). Bu yüzden beşeri sermayenin eksik kullanılması veya hiç kullanılmaması ekonomik kayıplara neden olur. Beşeri sermayenin aktörü olan insan, çalışma şartlarını, koşullarını ekonomik üretkenlik ve verimlilikten ziyade kendi isteği ve tercihlerine göre belirlemekte, böylece üretim sürecinde aktif olarak yer almaktadır (Eser ve Ekiz Gökmen, 2009:44). Eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye yatırımları sadece işgücünün verimliliğini değil aynı zamanda işgücünün öznesi olan insanın yaşam kalitesini ve sosyal ilişkilerini de olumlu yönde etkiler (Karagül, 2003:82).

Ekonomik Büyüme Beşeri Sermaye İlişkisi

Klasik iktisatta sermaye, üretim sürecinde kullanılan makine ve teçhizat gibi fiziksel araçları ifade etmekteydi. Ekonomik büyüme, geleneksel girdi birimleri olan fiziksel sermaye ve işgücü ile açıklanamayınca, büyüme modellerinde artık değerlerin kaynağı araştırılmıştır. Böylece beşeri sermaye iktisat literatüründe yerini almaya başlamış ve sermaye kavramı üretime katkı sağlayan maddi ve maddi olmayan ekonomik değerleri kapsayacak şekilde genişlemiştir (Aykırı, 2017:266).

Beşeri sermaye stoku yüksek olan ülkeler, farklı ülkelerin geliştirdiği yeni ürün, buluş ve düşünceleri daha hızlı benimsenmekte, yani yeni buluşların ülkeye girmesi ve uygulanmasındaki gecikme süreleri kısalmaktadır. Bu sayede beşeri sermaye birikimi yüksek olan ülkeler daha hızlı büyüme eğilimindedir ve teknoloji lideri olan ülkelere daha hızlı yetişebilirler (Barro, 1991:409). İnsan sermayesi, ekonomik büyüme, kalkınma ve rekabet gücü için anahtar faktörlerden biridir (WEF, 2017:3).

AMPİRİK LİTERATÜRE GENEL BİR BAKIŞ

Ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasındaki ilişki 1960'ların başından bu yana ampirik literatürde yer almaktadır. Aşağıda ABD, Norveç, Çin, Tayvan, Türkiye üzerindeki bazı incelemelere yer verilmektedir. Bu çalışmalarda beşeri sermaye genellikle eğitim verileriyle temsil edildiği görülmektedir.

Schultz beşeri sermayenin ekonomik büyümeye katkısını incelediği çalışmasında ABD'de 1900-1957 dönemindeki ekonomik büyümenin klasik üretim faktörleri ile açıklanamayan artık kısmın %36'sının

ilkokul, %44'ünün ortaöğretim ve %70'nin yükseköğretim mezunu işgücünden kaynaklandığını tespit etmiştir (Gümüş, 2004: 92-93).

Denison ABD ekonomisinde görülen büyümenin kaynaklarını incelediği bir dizi araştırma yapmıştır. 1962'de yaptığı araştırmada 1929-1957 yılları arasındaki %2,93'lük büyümenin %15'nin fiziki sermayeden ve %23'nün eğitimden; (Tunç, 1997:169) 1970'de yaptığı araştırmada 1929-1969 yılları arasındaki %58'lik büyümenin %9'nun fiziki sermayeden, %36'sının işgücü kalitesindeki artıştan kaynaklandığını, 1985'deki araştırmasında 1929-1982 yılları arasındaki büyümenin %17'sinin fiziki sermayeden, %73'nün beşeri sermayeden kaynaklandığını tespit etmiştir (Gümüş, 2004:93-94).

Aukrust 1948-1955 yılları arasında Norveç ekonomisindeki yıllık toplam %3.39 olan büyüme oranını, reel sermaye, emek ve organizasyon (beşeri sermaye) üretim faktörleri üzerinden incelemiştir. Bu incelemeye göre %3.39'luk büyümenin %1.18'i organizasyondan yani beşeri sermayeden, %0.46'sı sermayeden ve %1.12'si emek faktöründen kaynaklanmaktadır (Tunç, 1997:170-171).

Wang ve Yao, 1953-1999 yılları arasında Çin ekonomisindeki büyümeyi hem bütün olarak, hem de bu süreyi 1953-1977 reform öncesi ve 1978-1999 reform olmak üzere iki ayrı dönemde fiziki sermaye, iş gücü, beşeri sermaye ve teknoloji üretim faktörleriyle incelemiştir. Beşeri sermaye için aktif nüfusun (15-64) ortalama okullaşma oranı kullanılmıştır. Analiz neticesinde 1953-1999 döneminde Çin ekonomisindeki büyümeye fiziksel sermaye %50.9, işgücü %19, beşeri sermaye %29.8 ve teknoloji %0.2 oranlarında katkı sağladığı görülmüş. Üretim faktörlerinin büyümeye sağladığı katkılar reform öncesi 1953-1977 döneminde fiziksel sermaye %55, işgücü %25.1, beşeri sermaye %46.3 ve teknoloji % -26.4 oranlarındayken, reform 1978-1999 döneminde ise sağlanan katkılar, fiziksel sermaye %47.7, işgücü %15.9, beşeri sermaye %11 ve teknoloji %25.4 şeklinde değişmiştir (Wang ve Yao, 2002:44-48). Beşeri sermayenin büyüme etkisi reform döneminde azalmış olarak görülmekle birlikte teknolojinin katkısının yükseldiği ve beşeri sermayenin bu yükselişteki payı göz önünde bulundurulmalıdır.

Lin (2003:137) 1965-2000 yılları arasında Tayvan ekonomisindeki büyümeyi zaman serileriyle, fiziksel sermaye, iş gücü, beşeri sermaye ve teknolojik ilerleme üretim faktörleriyle incelemiştir. Beşeri sermaye için istihdam edilenlerin aldıkları ortalama örgün eğitim yılı verileri kullanılmıştır. Analize göre Tayvan'daki ekonomik büyümeye teknik gelişmenin %37.27, beşeri sermayenin %24.77, işgücünün %22.3 ve fiziksel sermayenin %22.3 oranlarında katkısı vardır.

Özsoy, (2009:76-81) 1923-2005 yılları arasında Türkiye ekonomisindeki büyüme ve beşeri sermaye ilişkisini Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi ve VAR analiziyle, GSYİH ve beşeri sermayeyi temsilen eğitim kademelerine göre öğrenci sayıları üzerinden incelemiştir. Analize göre beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki vardır. Granger nedensellik testine göre ilköğretim öğrenci sayıları ile GSYH arasında karşılıklı, GSYH'dan orta öğretime doğru tek yönlü ve mesleki eğitim öğrenci sayılarından GSYH'ya doğru yine tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. GSYH ile yüksek öğretim öğrenci sayıları arasında nedensellik tespit edilmemiş. Ekonomik büyüme ve beşeri sermaye arasındaki ilişkilerin etki-tepki fonksiyonlarıyla ekonomik büyüme, mesleki eğitim dışındaki diğer eğitim seviyelerinden gelen şoklara pozitif tepki verdiği görülmüş. Varyans ayrıştırmasıyla 10 yıllık dönem test edilmiş ve neticesinde öğrenci sayılarının ilk yıl GSYİH'yi hiç etkilemediği, ikinci yıldan sonra eğitimden kaynaklanan etki ortaya çıktığı ve sonraki yıllarda etkinin arttığı görülmüştür.

Yaylalı ve Lebe (2011:39-41) 1938-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisindeki büyüme ve beşeri sermaye arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi ve VAR analiziyle, GSMH ve eğitim kademelerine göre öğrenci sayıları üzerinden analiz etmiş. Ekonomik büyüme ve beşeri sermaye arasında uzun dönemli ilişki olduğu ve Granger nedensellik testiyle %5 anlamlılık düzeyinde ilköğretim ve mesleki eğitim ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik, %10 anlamlılık düzeyinde ise orta öğretim ve yüksek öğretimden, ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiş. Ekonomik büyüme ve beşeri sermaye arasındaki ilişkilerin etki-tepki fonksiyonlarıyla ekonomik büyüme, mesleki eğitim dışındaki diğer eğitim seviyelerinden

gelen şoklara pozitif tepki verdiği görülmüş. Varyans ayrıştırmasıyla 20 yıllık dönem test edilmiş ve neticesinde eğitimin ilk yıl büyümeyi etkilemediği, ikinci yıldan itibaren etkinin ortaya çıktığı ve etkisinin zaman içinde arttığı görülmüştür.

Topallı (2017:137) 1960-2012 yılları arasında Türkiye ekonomisindeki büyüme ve beşeri sermaye arasındaki ilişkiyi, VECM modeli ve Toda-Yamamoto nedensellik testiyle, kişi başına düşen reel GSYH, üniversite ile mesleki ve teknik okullardan mezun olan öğrenci sayıları üzerinden analiz etmiştir. Toda Yamamoto nedensellik testine göre beşeri sermayeyi temsil eden mesleki ve teknik okul mezunlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ve büyümeden yüksek eğitim mezunlarıyla simgelenen beşeri sermayeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Söylemez (2019:69) 1980-2017 yılları arasında Türkiye ekonomisindeki büyüme ve beşeri sermaye ilişkisini eşbütünleşme, nedensellik ve hata düzeltme testleriyle, kişi başına düşen GSYH, kişi başına düşen Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bütçe harcaması, kişi başına düşen toplam sağlık harcaması ve kişi başına düşen sabit sermaye yatırımı üzerinden incelemiştir. Ekonometrik analize göre kişi başına düşen, MEB bütçe harcamasının 1 puan artması, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılayı kısa dönemde 0.04 oranında, uzun dönemde ise 0.11 oranında arttırmaktadır. Kişi başına düşen toplam sağlık harcaması ise kısa ve uzun dönemde gayri safi yurtiçi hasılayı azaltmaktadır. Kişi başına düşen sabit sermaye yatırımları, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılayı kısa dönemde 0.23 oranında, uzun dönemde ise 0.15 oranında arttırmaktadır. Ayrıca kişi başına düşen GSYH, kişi başına düşen MEB bütçe harcaması granger nedenidir. Kişi başına düşen toplam sağlık harcamaları, kişi başına düşen MEB bütçe harcamalarının granger nedenidir.

Yukarıda ABD, Norveç, Çin, Tayvan'da ekonomik büyüme kaynaklarının incelendiği araştırmalarda, beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi desteklediği tespit edilmiştir. Türkiye özelinde yapılan araştırmalarda Söylemez (2019:69) beşeri sermayeyi kişi başına düşen eğitim ve sağlık harcamalarıyla, diğer araştırmacılar ise beşeri sermayeyi öğrenci sayıları veya mezun öğrenci sayıları ile temsil etmişlerdir. Öğrenci sayılarının kullanıldığı analizlerde, ilköğretim ile mesleki eğitimin büyüme üzerinde etkili olduğu; mezun öğrenci sayılarının kullanıldığı çalışmada da benzer şekilde mesleki ve teknik okul mezunlarının ekonomik büyümeye katkı sağladığı tespit edilmektedir. Beşeri sermayenin kişi başına düşen eğitim ve sağlık harcamalarıyla gösterildiği çalışmada, eğitim harcamalarının GSYH'yı arttırdığı, sağlık harcamalarının ise GSYH'yı azalttığı görülmektedir.

BEŞERİ SERMAYE VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TÜRKİYE ÖZELİNDE İNCELENMESİ

Gerek uluslararası gerekse ulusal literatürde ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasındaki ilişki analiz edilirken, beşeri sermaye ağırlıklı olarak, eğitim ve sağlık verileriyle ölçüldüğü/temsili edildiği görülmektedir. Çünkü bireylerin nitelik ve beceri kazanmasındaki en önemli faktör eğitimidir, sağlıklı olma hali ise bilgi ve becerinin hem kazanılması hem de üretime aktarılması süreçlerinde önemlidir (Emirkadı, 2019:138).

Makalede beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki Türkiye özelinde ampirik olarak incelenmiştir. Ampirik analiz, zincirleme hacim endeksi yöntemiyle hesaplanmış GSYH, yıl ortası nüfus, brüt elektrik tüketimi değişkenleri ile beşeri sermayeyi temsilen eğitim ve sağlık verilerinden elde edilen iki endeks üzerinden ARDL Eşbütünleşme testiyle yapılmıştır.

Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

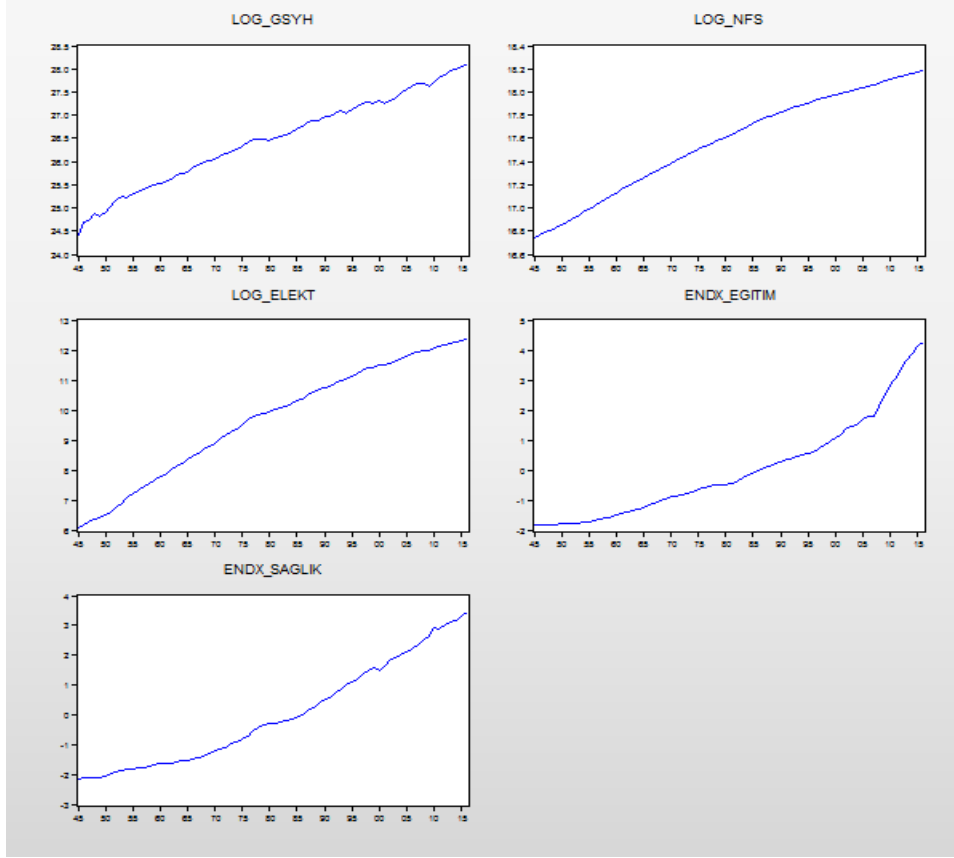
Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelendiği ampirik analizde, ekonomik büyüme, zincirlenmiş hacim endeksiyle hesaplanan GSYH ile; işgücü, yıl ortası nüfusla; sermaye, brüt elektrik tüketimiyle; beşeri sermaye ise eğitim ve sağlık verilerinden elde edilen iki endeks ile temsil edilmiştir. Eğitim endeksi (ENDX_EGITIM) ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğrenimdeki öğrenci sayılarından; sağlık endeksi (ENDX_SAGLIK) hekim, eczacı ve hasta yatağı sayılarından elde edilmiştir. Veri seti 1945-2016 zaman dilimindeki yıllık verilerden oluşmaktadır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Kalkınma Bakanlığı'na ait internet sitelerinden

alınmıştır. Endeks serilerinin oluşturulmasında ve ekonometrik analizde Eviews 9.0 programı kullanılmıştır. Modelde yer alan GSYH, NFS, ELEKT serilerinin, logaritması alınmıştır. Modelde yer alan değişkenler ve ilgili açıklamalar Tablo 1. de gösterilmektedir.

Tablo 1. Modelde yer alan değişkenler

Değişkenler	Kodlar	Açıklamalar
Hasıla	LOG_GSYH	GSYH (Zincirlenmiş Hacim Endeksi Yöntemiyle Hesaplanmış)
İşgücü	LOG_NFS	Yıl ortası nüfus
Sermaye	LOG_ELEKT	Brüt elektrik tüketimi
Beşeri Sermaye	ENDX_EGITIM	İlköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim öğrenci sayılarından elde edilmiştir
	ENDX_SAGLIK	Hekim, eczacı ve hasta yatağı sayılarından elde edilmiştir

Çalışmada öncelikle değişkenlerin Grafik 1’de yer alan zaman yolu grafikleri değerlendirilmiştir. Grafiklerin şekilleri, seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu düşündürmüştür. Değişkenler arasında sahte bir ilişki söz konusu olabileceği için eşbütünlüşmenin varlığı ilgili testlerle sınanmıştır.

Grafik 1. Değişkenlerin Grafikleri

Zaman serileriyle yapılan analizlerde, sonuçların güvenilir olması için durağan değişkenler kullanılmalıdır. Durağanlık, değişkenlerin sabit bir ortalama, sabit varyans ve gecikme seviyesine bağlı kovaryansa sahip olmasıdır. Bilindiği üzere durağan olmayan serilerle yapılan incelemelerde, değişkenler arasında anlamlı/gerçek bir ilişki olmaya bilir, yani sahte regresyon problemi söz konusu olabilir (Torun, 2015:48). Elde edilen sonuçların güvenilir olması için değişkenlerin durağan olması ve kullanılacak analiz yöntemlerinin tespitinde de değişkenlerin durağanlık dereceleri etkili olmaktadır. Ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin durağanlık sınamaları Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile yapılmıştır. Bu testin sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi

	Değişkenler	t-stat./ prob.	Sbt. Terim	Sbt.Terim ve Trend
Düzey	LOG_GSYH	t-stat.	-1.326	-2.748
		prob.	0.612	0.221
	LOG_ELEKT	t-stat.	-5.425*	0.738
		prob.	0.000	0.999
	LOG_NFS	t-stat.	-3.080**	-0.634
		prob.	0.032	0.973
	ENDX_EGITIM	t-stat.	4.198	3.777
		prob.	0.999	0.999

1. Fark	ENDX_SAGLIK	t-stat.	4.412	-1.322
		prob.	0.999	0.874
	$\Delta(\text{LOG_GSYH})$	t-stat.	-3.914**	-6.437*
		prob.	0.003	0.000
	$\Delta(\text{ENDX_EGITIM})$	t-stat.	-1.709	-5.290*
		prob.	0.421	0.0002
	$\Delta(\text{LOG_ELEKT})$	t-stat.	-4.721*	-5.507*
		prob.	0.0002	0.0001
	$\Delta(\text{LOG_NFS})$	t-stat.	-0.532	-3.873**
		prob.	0.877	0.0183
	$\Delta(\text{ENDX_SAGLIK})$	t-stat.	-6.495*	-8.333*
		prob.	0.000	0.000

Sbt.Terim %1=-3.52 %5=-2.90 Sbt. ve Trendli %1=-4.09 %5=-3.47

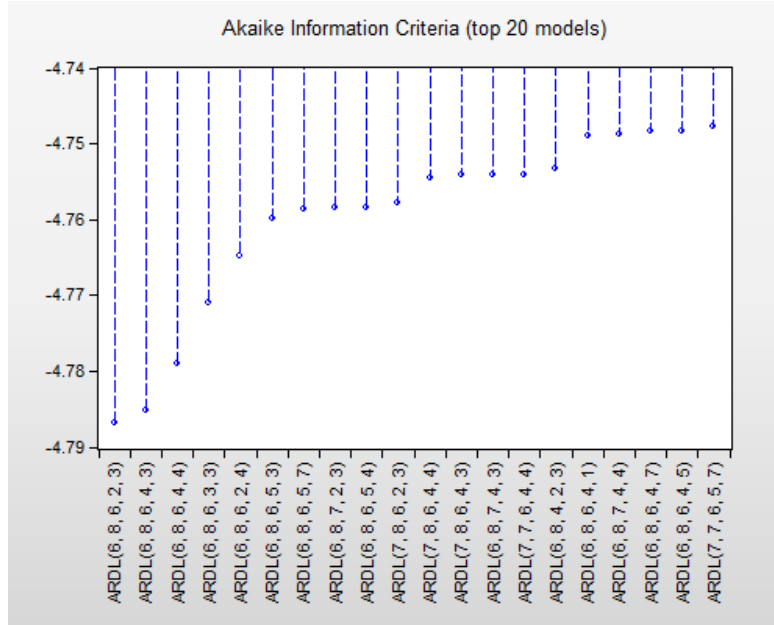
*, ** sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeylerinde durağan serileri göstermektedir.

Tablo 2'deki ADF Birim kök testi sonuçlarına göre sabit ve trendli model dikkate alındığında bütün değişkenlerin birinci farkında, bir başka ifadeyle I(1) düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Bu birim kök testinden elde edilen bulgular doğrultusunda ARDL (Auto Regressive Distributed Lag Models) modeline dayalı eşbütünleşme testi yapılmasında herhangi bir sınıktı yoktur. Grafik 1'e bakıldığında zaten tüm değişkenlerde sabit ve trendin olduğu açıkça görülmektedir.

Eşbütünleşme testleri, seçilen durağan olmayan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinde kullanılan testlerdir. Analizde kullanılan durağan dışı değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı, eşbütünleşik/eşümleşik olmalarına bağlıdır. Bir diğer ifadeyle durağan olmayan değişkenler arasında, durağan bir ilişki elde edilmesine eşbütünleşme denir. Eşbütünleşme analizleriyle, durağan dışı değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini gösteren parametreler tespit edilir. Değişkenlerin durağanlık durumlarına göre Engle-Grenger, Johansen, ARDL gibi eşbütünleşme analiz türlerinden, uygun olanı seçilir (Sevüktekin ve Çınar, 2017:559). Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki, değişkenlerin aynı derecede bütünleşik olması durumunda Engle-Grenger ve Johansen eşbütünleşme testleriyle, farklı derecelerde bütünleşik olması durumunda ARDL eşbütünleşme testiyle incelenebilir (Akel ve Gazel, 2014:30).

ARDL (Auto Regressive Distributed Lag Models) eşbütünleşme testi, I(0) ve I(1) gibi farklı durağanlık derecesindeki değişkenlerin bulunduğu modellerde kullanılabilir. İkinci farkta durağan I(2) olan değişkenlerin bulunduğu modellerde ARDL testi uygulanamamaktadır. (Peseran, Shin ve Smith 2001:289-290) Çalışmada modelde yer alan değişkenler I(0) ve I(1) olduğu için ARDL Eşbütünleşme Testi ile 1945-2016 döneminde GSYH, nüfus, brüt elektrik tüketimi, eğitim endeksi ve sağlık endeksi arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı, incelenmektedir.

ARDL sınır testinde öncelikle uygun gecikme uzunluğu belirlenmektedir. Akaike Bilgi Kriteri'ne göre optimal gecikme uzunluğunu veren model Grafik 2'de görüldüğü üzere ARDL(6,8,6,2,3)'dir. AIC kriterine göre optimal gecikme uzunluğu belirlendikten sonra Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test ile otokorelasyon varlığı incelenmiş ve otokorelasyon sorununun olmadığı tespit edilmiştir.

Grafik 2. Akaike bilgi kriteri (AIC)

ARDL eşbütünleşme testinde, modeldeki değişkenler arasındaki korelasyonun varlığı, sınır testiyle elde edilen F-istatistik değerinin, üst ve alt sınır değerleriyle karşılaştırma yapılarak tespit edilir. Bu F-istatistik değerinin, üst sınır değerinden büyük olması eşbütünleşmenin varlığını gösterirken, alt sınır değerinden küçük olması eşbütünleşmenin olmadığını göstermektedir. Üst ve alt sınır değerleri arasında kalan bölgeye, kararsız bölge denir ve bu bölgedeki değerler eşbütünleşme hakkında bir bilgi vermez. Yani F istatistik değeri, üst sınır değerinin üzerindeyse, eşbütünleşmenin varlığından söz edilebilir. (Peseran, vd. 2001:289-315)

Tablo 3. Bound testinin sonucu

K	F-İstatistik	Kritik Değerler							
		Alt Sınır				Üst Sınır			
		%1	%2.5	%5	%10	%1	%2.5	%5	%10
4	8.645151	3.29	2.88	2.56	2.2	4.37	3.87	3.49	3.09

Tablo 3'de hesaplanan F istatistik değeri 8,64'ün, %1 anlamlılık düzeyinde tablo üst sınır değerinden büyük olduğu görülmektedir. Böylelikle eş bütünleşme yoktur şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilebilir. Hesaplanan F istatistik değerine göre değişkenler arasında %1 anlamlılık düzeyinde uzun dönemde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi olduğu tespit edildikten sonra değişkenlerin kısa dönem ilişkisi, hata düzeltme katsayısı ve uzun dönem ilişkileri incelenmelidir. ARDL yöntemiyle elde edilen kısa dönem sonuçları Tablo 4'de, uzun dönem sonuçları Tablo 5'de verilmektedir.

Tablo 4. ARDL (6, 8, 6, 2, 3) modelinin kısa dönem tahmin sonuçları

Değişkenler	Bağımlı/Açıklanan Değişken D(LOG_GSYH)		
	Katsayı	T-istatistik	P -Değeri
D(LOG_GSYH(-1))	0.787698	4.769129	0.0000
D(LOG_GSYH(-2))	0.743452	6.141738	0.0000
D(LOG_GSYH(-3))	0.356496	3.180299	0.0031
D(LOG_GSYH(-4))	0.158642	1.514752	0.1391
D(LOG_GSYH(-5))	0.277902	3.273596	0.0024
D(LOG_NFS)	5.072293	2.100619	0.0432

D(LOG_NFS(-1))	-0.477853	-0.128755	0.8983
D(LOG_NFS(-2))	3.493650	0.908534	0.3700
D(LOG_NFS(-3))	-9.450698	-2.524265	0.0164
D(LOG_NFS(-4))	7.146935	1.952956	0.0591
D(LOG_NFS(-5))	-4.589735	-1.951561	0.0593
D(LOG_ELEKT)	0.777147	9.667622	0.0000
D(LOG_ELEKT(-1))	0.216790	1.823546	0.0770
D(LOG_ELEKT(-2))	0.153486	1.273462	0.2115
D(LOG_ELEKT(-3))	0.439481	3.661391	0.0008
D(LOG_ELEKT(-4))	0.397961	3.346084	0.0020
D(LOG_ELEKT(-5))	0.071498	0.659925	0.5137
D(LOG_ELEKT(-6))	0.311120	3.044986	0.0045
D(LOG_ELEKT(-7))	0.194956	2.101294	0.0431
D(ENDX_EGITIM)	0.070478	1.699032	0.0984
D(ENDX_EGITIM(-1))	-0.238475	-4.386069	0.0001
D(ENDX_SAGLIK2)	-0.080096	-1.822738	0.0771
D(ENDX_SAGLIK2(-1))	0.039028	0.851763	0.4003
D(ENDX_SAGLIK2(-2))	-0.112217	-2.704062	0.0106
CointEq(-1)	-1.512322	-7.713558	0.0000

Tablo 4’de yer alan hata düzeltme terimi CointEq(-1) beklendiği gibi negatif (-) değer almış ve istatistiki olarak (olasılık değeri 0,05'den küçüktür) anlamlıdır. Bilindiği üzere hata düzeltme katsayısının negatif (-) olması, uzun dönemde dengeye yaklaşmayı, yani meydana gelen şokların uzun dönemde kaybolduğunu göstermektedir. Kurulan modelde hata düzeltme katsayısı -1,51 olarak bulunmuştur. Narayan ve Smyth'e göre hata düzeltme katsayısının mutlak değer olarak 1'den büyük olması modelin dalgalı bir şekilde uzun dönemde denge düzeyine yakınsadığını göstermektedir (Cömertler Şimşir vd., 2015:52).

Tablo 5. ARDL (6, 6, 8, 2, 3) Uzun dönem tahmin sonuçları

Değişkenler	Bağımlı/Açıklanan Değişken LOG_GSYH		
	Katsayı	T-istatistiği	P Değeri
LOG_NFS	0.873183	4.112106	0.0002*
LOG_ELEKT	0.209027	4.445139	0.0001*
ENDX_EGITIM	0.121334	9.871084	0.0000*
ENDX_SAGLIK	0.022996	1.398053	0.1712
C	8.920336	2.710007	0.0105**

*%1 düzeyinde anlamlı **%5 düzeyinde anlamlı

Tablo 5’de, ARDL modelinde yer alan LOG_GSYH, LOG_NFS, LOG_ELEKT, ENDX_EGITIM ve ENDX_SAGLIK değişkenlerinin uzun dönem tahmin sonuçları/elasticite katsayıları verilmektedir. Uzun dönemde nüfusun %1 artması GSYH’yı %0.87, brüt elektrik tüketiminin %1 artması GSYH’yı yaklaşık olarak %0.21 ve eğitim endeksinin 1 puan artması GSYH’yı %0.12 arttırmaktadır. Bu değişkenlerin katsayılarına ait olasılık değerlerinin (p-değerleri) %1’in altında olması, GSYH üzerindeki etkilerinin %1 düzeyinde anlamlı olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu değişkenlerin katsayıları sıfırdan farklıdır ve değişkenler GSYH üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Ancak hekim, eczacı ve hasta yatak sayılarından elde edilen sağlık endeksinin katsayısına ilişkin p-değeri %17 ile %5 düzeyinin oldukça üzerindedir. Yani bu değişkenin GSYH üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

Benzer şekilde ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasındaki ilişkinin Türkiye özelinde incelendiği doktora tezinde, 1975-2016 dönemine ait yıllık verilerle, GSYH (zincirlenmiş hacim endeksi), istihdam oranı, brüt elektrik tüketimi değişkenleri ile beşeri sermayeyi temsilen eğitim ve sağlık

endeksleri üzerinden ampirik olarak incelenmişti. Beşeri sermayeyi temsilen kullanılan eğitim endeksi bu çalışmadaki gibi eğitim kurumlarındaki öğrenci sayılarından, sağlık endeksi ise bu çalışmadan farklı olarak hekim ve hasta yatağı sayıları ile GSYH'dan Sağlık Bakanlığı bütçesine ayrılan pay verilerinden elde edilmişti. Tezdeki ampirik analiz neticesine göre uzun dönemde istihdamın %1 artması GSYH'yı %0.31, brüt elektrik tüketiminin %1 artması GSYH'yı %0.24, eğitim endeksinin 1 puan artması GSYH'yı %0.14 ve sağlık endeksinin 1 puan artması GSYH'yı %0.04 oranında arttırmaktadır. (Kazancıgil, 2019:106) Bu makalede yapılan ampirik analizde ise beşeri sermayeyi temsilen kullanılan sağlık endeksinin büyüme üzerinde bir etkisi tespit edilememiştir. Bu durum ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasındaki ilişkinin incelendiği analizlerde beşeri sermayeyi temsil eden değişkenlerin (gerek eğitim, gerekse sağlık verilerinden oluşsun), doğru seçilmesinin ve geniş kapsamlı verilerden elde edilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Zira beşeri sermaye doğru değişkenlerle temsil edilmezse, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ya olduğundan küçük tespit edilir ya da hiç tespit edilemez.

ARDL eşbütünleşme testiyle modelde yer alan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. ARDL sınır testiyle elde edilen elastikiyet katsayılarının, iktisadi açıdan anlamlı olmasının yanında, ekonometrik ve istatistiki açıdan da tutarlı olması, güvenilirliği bakımından önemlidir. Bu yüzden tahmin edilen ARDL (6, 6, 8, 2, 3) modeli gerekli tanısal testlerden geçirilmiştir. Bu testlerin sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Tanısal testler ve sonuçları

Testler	χ^2 -statistik	P-Değeri
Otokorelasyon Testi: Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	9.33	0.156
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	32.507	0.298
Model Kurma Hata Testi: Ramsey RESET	3.022	0.091
Normallik Testi: Jarque-Bera Normality	1.010	0.603

Breusch-Godfrey LM testiyle, otokorelasyon sorununun varlığı sorgulanmıştır. Gecikme uzunluğu 6 alındığında, hesaplanan LM Test istatistiğine ait olasılık değerinin 0.05'den büyük olması, modelde otokorelasyon sorunu olmadığını göstermektedir. Ayrıca Grafik 3'de görüldüğü üzere bütün gecikme değerlerinde otokorelasyon yoktur. Böylece modelde otokorelasyon sorununun olmadığı sonucu güçlenmiştir.

Date: 04/09/19 Time: 15:40
 Sample: 1945 2016
 Included observations: 64
 Q-statistic probabilities adjusted for 6 dynamic regressors

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob*
		1 -0.040	-0.040	0.1073	0.743
		2 -0.100	-0.102	0.7864	0.675
		3 -0.003	-0.012	0.7872	0.853
		4 -0.015	-0.026	0.8024	0.938
		5 -0.196	-0.201	3.5395	0.617
		6 -0.101	-0.131	4.2825	0.639
		7 -0.129	-0.199	5.5141	0.597
		8 -0.035	-0.109	5.6071	0.691
		9 -0.018	-0.105	5.6306	0.776
		10 0.066	-0.036	5.9684	0.818
		11 0.127	0.047	7.2486	0.779
		12 -0.128	-0.227	8.5749	0.739
		13 0.044	-0.053	8.7372	0.792
		14 0.035	-0.096	8.8397	0.841
		15 -0.025	-0.088	8.8934	0.883
		16 -0.069	-0.108	9.3081	0.900
		17 0.113	0.021	10.461	0.883
		18 0.050	0.028	10.694	0.907
		19 -0.070	-0.125	11.154	0.919
		20 0.007	-0.039	11.159	0.942
		21 -0.012	-0.118	11.172	0.959
		22 -0.134	-0.204	12.978	0.934
		23 0.033	-0.015	13.087	0.950
		24 -0.021	-0.159	13.132	0.964
		25 0.030	-0.031	13.227	0.974
		26 0.033	-0.085	13.351	0.981
		27 0.104	-0.016	14.587	0.975
		28 -0.035	-0.190	14.728	0.981

*Probabilities may not be valid for this equation specification.

Grafik 3. Otokorelasyon

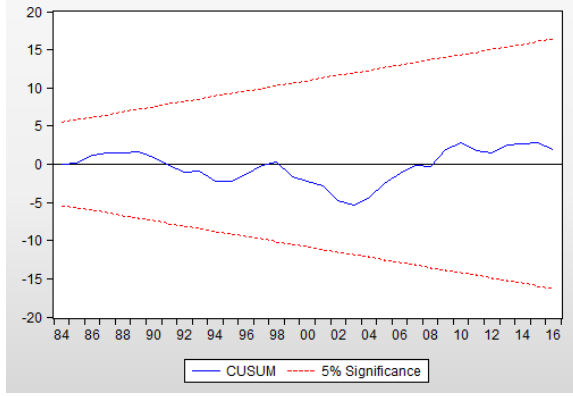
Breusch-Pagan-Godfrey testi ile Homoskedasite/Heteroskedasite durumu araştırılmıştır. Breusch-Pagan-Godfrey test istatistiğine ilişkin olasılık değerinin (0.29), 0.05 anlamlılık düzeyinden büyük olması modelde değişen varyans/heteroskedasite sorununun olmadığını, modelin homoskedasite olduğunu göstermektedir.

Ramsey Reset testi ile modelde spesifikasyon hatasının varlığı araştırılmıştır. Spesifikasyon hatası/hataları, model kurulurken yapılan hatalardır. Bu hatalar kurulan modelde fonksiyonel biçimin yanlış seçilmesi, gerekli değişkenlerin modelde yer almaması, gereksiz değişkenlerin modelde yer alması, değişkenlerde ölçme hatalarından ortaya çıkabilmektedir. (Sümer, 2013:185) Hesaplanan Ramsey Reset test istatistiğine ilişkin olasılık değeri Tablo 6'da görüldüğü üzere (%9.1), 0.05'den büyüktür, modelde spesifikasyon hatası yoktur.

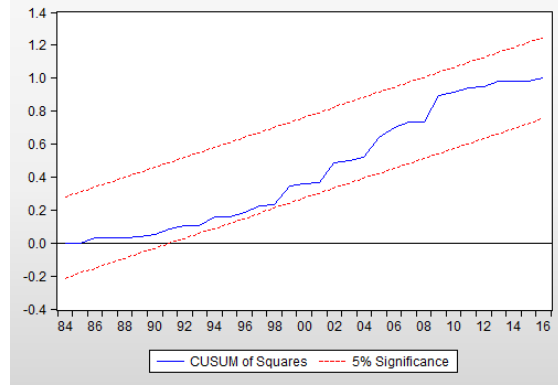
Jarque-Berra normallik testiyle modelin hata terimlerinin normal dağılıp/dağılmadığı araştırılmıştır. Jarque-Berra Normality test istatistiğinin olasılık değeri %60.3, 0.05'ten büyüktür, modelin hata terimleri normal dağılıma sahiptir.

ARDL sınır testiyle tahmin edilen modele ilişkin tanısal test sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, otokorelasyon, değişen varyans ve model kurma hatası sorunlarının bulunmadığı, hata teriminin normal dağılıma sahip olduğu, görülmektedir. Tanısal test sonuçları modele dair tahminlerin başarılı olduğunu işaret etmektedir.

Cusum ve Cusum of squares testleriyle, ARDL modeliyle elde edilen katsayıların tahmin dönemi içerisinde istikrarlı olup olmadığı araştırılmıştır. Cusum testi kalıntıların kümülatif toplamına, Cusumsq testi ardaşık hata terimlerinin kareleriyle hesaplanmaktadır. (Sevüktekin, 1995:314) Grafik 4 ve Grafik 5'te yer alan cusum ve cusum kare grafiklerinde, incelenen dönem içinde katsayılarının kararlı olduğu / katsayı grafiklerinin 0.05 anlamlılık çizgilerinin içinde yer aldığı görülmektedir.

Grafik 4. Cusum testi

Grafik 5. Cusum kare testi

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, icat ve yeniliklerin ekonomik etkileri, vasıflı-nitelikli işgücünün önemini ortaya koymuştur. Beşeri sermaye kavramı olarak işgücünün niteliklerine ve vasıflarına vurgu yapmaktadır. Beşeri sermayenin ekonomik değer yaratma gücünün anlaşılmasıyla, beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi iktisadın önemli ve ilgi duyulan konuları arasında yer almış ve konu hakkında pek çok ampirik analiz yapılmıştır.

Makalede Türkiye özelinde ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasındaki ilişki 1945-2016 döneminde yıllık veriler kullanılarak, ARDL Eşbütünleşme testiyle ampirik olarak analiz edilmiştir. Analiz neticesinde uzun dönemde nüfusun %1 artması GSYH'yı %0.87, brüt elektrik tüketiminin %1 artması GSYH'yı yaklaşık olarak %0.21, eğitim endeksinin 1 puan artması GSYH'yı %0.12 arttırırken, sağlık endeksinin GSYH üzerinde anlamlı etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar çerçevesinde beşeri sermayeyi temsilen kullanılan değişkenlerden eğitim endeksinin, ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi, yukarıda ampirik literatürün incelendiği Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda beşeri sermayenin öğrenci sayılarıyla temsil edildiği Özsoy (2009) ile Yayalı ve Lebe (2011) ve beşeri sermayenin eğitim kurumlarından mezun sayılarıyla temsil edildiği Topallı'nın (2017) çalışmalarıyla tutarlı olduğu görülmektedir.

Ülke içindeki beşeri sermaye stokunun oluşturulmasında etkili olan ilköğretimden üniversiteye kadar tüm eğitim kademelerinde sağlanan nicel iyileşmelerin, nitel iyileşmelerle desteklenmesi, eğitimde kalitenin artırılması ve standartlaştırılmasının, ekonomik değer yaratma potansiyeli haricinde, ülkenin rekabet gücü, kültürel ve sosyal gelişmelerle toplum huzuru üzerinde pozitif dışsallıkları da vardır. Üniversitelerde özellikle teknik şubelerde araştırma merkezlerinin, laboratuvarların artırılması, öğrenci araştırmalarının teşvik edilmesiyle beşeri sermayenin, ekonomik değer yaratma gücünün artacağı ve kamu-üniversite-sanayi işbirliklerinin genişlemesiyle, mezunların işgücüne katılma aşamasındaki gecikmelerin azalacağı muhakkaktır. Ayrıca teknik ve fonksiyonel bilginin çeşitli kurs ve seminerlerle aktif nüfusa kazandırılması, mevcut beşeri sermaye stokunun niteliklerinin geliştirilmesinde etkili bir araçtır. Bireylerin bilgi ve deneyimlerini üretim sürecinde kullanma süresi-oranları üzerinde doğrudan etkili olan sağlıklı-iyi olma hali önemli bir diğer beşeri sermaye unsurudur. Her ne kadar bu çalışmada sağlıkla ilgili unsurların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ispatlanamadıysa da sağlık hizmetlerinin nicel ve nitel açıdan geliştirilmesi, toplumsal ve bireysel sağlığın korunmasındaki etkisi yadsınmaz. Sağlık hizmetlerindeki ve sektöründeki gelişmeler, bireylerin hem eğitim sürecinden faydalanma oranları, hem iş hayatında geçirecekleri süreyi etkilemek suretiyle bireylerin ekonomik değer yaratma gücünü dolaylı olarak etkiler. Bu sebeplerden ötürü eğitim ve sağlık hizmetlerindeki iyileşmeler beşeri sermayenin ekonomik büyümedeki payını arttıracığı muhakkaktır.

Ek Bilgi

Bu makale, yazarın “Beşeri Sermaye Ekonomik Büyüme İlişkisi; Türkiye Örneği” isimli doktora tezinden üretildi. Ekonometrik analizde tez için toplanan ham verilerden elde edilen değişkenler kullanıldı. Doktora tezindeki ekonometrik analizde 1975-2016 dönemine ait yıllık verilerle çalışılmıştır. Bu makaledeki ekonometrik analizde ise 1945-2016 dönemine ait yıllık verilerle kısmen farklı değişkenler kullanılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akel, Veli-Gazel S. (2014). Döviz kurları ile BIST sanayi endeksi arasındaki eşbütünlük ilişkisi: Bir ARDL sınır testi yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 23-41.
- Aksu, L. (2016). Türkiye’de beşeri sermayenin önemi: İktisadi büyüme ile ilişkisi, sosyal ve stratejik analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 68-129.
- Aktan, C. C. ve Tunç, M. (1998). Bilgi toplumu ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak-Şubat, 118-134.
- Aykırı, M. ve Tokucu, E. (2017). Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından beşeri sermayenin önemi: Yüksek gelirli ülkeler üzerine bir uygulama. *KAÜİİBFD*, 8 (16), 259-293.
- Barro, J.R. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-443. Ayrıca <https://www.econ.nyu.edu/user/debraj/Courses/Readings/BarroGrowth.pdf> (02.06.2020)
- Bilen, M. ve Yumuşak İ.G. (2008) Gary S. Becker’ın iktisat bilimine ve beşeri sermaye teorisine katkıları. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, III (1), Spring, 1-14.
- Carneiro, P., Heckman, J. (2003). Human capital policy. NBER Working Paper Series, No. 9495.
- Cömertler Şimşir, N., Çondur, F., Bölükbaşı, M., Alataş, S. (2015). Türkiye’de sağlık ve ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı, *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar*, 52 (604), 43-54.
- Emirkadı, Ö. (2019). Türkiye’de beşeri sermayenin önemi, iktisadi büyüme ile ilişkisi ve sosyal boyutu üzerine teorik bir inceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 11 (2), 131-148.
- Eser, K. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2009). Beşeri sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri: Dünya deneyimi ve Türkiye üzerine gözlemler. *Sosyal Beşeri Bilimler Dergisi*, 1 (2), 41-56.
- Gümüş, S. (2004). Beşeri sermaye ve ekonomik kalkınma: Türkiye üzerine ekonometrik bir analiz (1960-2002). (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. https://www.wiley.com/college/miles/0471988456/sample_chapters/ch07.pdf (01.03.2020)
- Karadal, H., Rençber, Ö.F., Saygın, M. (2014). Beşeri sermaye ve sosyal sermaye özelliklerinin Adana ilindeki yabancı dil kurslarında incelenmesi. *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 38-48.
- Karagül, M. (2003). Beşeri sermayenin ekonomik büyümeyle ilişkisi ve etkin kullanımı. *Akdeniz İİBF Dergisi*, (5), 79-90.
- Kazancıgil, D. (2019). Beşeri sermaye ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Keskin, A. (2011). Ekonomik kalkınmada beşeri sermayenin rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25 (3-4), 125-153.
- Lin, T.-C. (2003). Education, technical progress, and economic growth: The case of Taiwan. *Economics of Education Review*, 22, 213–220.
- Mushkin, Selma J. (1962). Health as an investment, *The Journal of Political Economy* . Vol. LXX (5), Part 2 (University of Chicago Press), 129-157. <http://www.nber.org/books/univ62-3>
- Orhan, A. (2017). Beşeri sermayenin inovatif atakları. *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları* (Edit. S. Koç, S. Yılmaz Genç, K. Çolak), Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları, 306-319.
- Özsoy, C. (2009). Türkiye’de eğitim ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin var modeli ile analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, IV (1), sf.71-83
- Öztürk, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü. *Sosyo Ekonomi*, 1, 27-44

- Özütler, H. Ş. (2009) *Beşeri sermaye ve bilgi ekonomisinin iktisadi kalkınmadaki önemi: Türkiye üzerine bir uygulama.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özyakışır, D. (2011). Beşeri sermayenin ekonomik kalkınma sürecindeki rolü: Teorik bir değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6, (1), 46-71.
- Peseran, M.Hashem, Shin, Yongcheol, Smith, R. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal Of Applied Econometrics*, 16, 289-326
- Schultz, W.T. (1961). Investment in human capital. *The American Economic Review*, 51 (1), 1-17.
- Sevükekin, M. ve Çınar, M. (2017). *Ekonometrik zaman serileri analizi.* (5.bsk), Bursa: Dora
- Sezgin, Y. ve Bozdağlıoğlu, E.Y. (2017). Türkiye’de beşeri sermayenin durumu (2005-2015), *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 48-67.
- Söylemezi, A. (2019). *Beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Topallı, N. (2017). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 110-121.
- Torun, N. (2015). *Birim kök testlerinin performanslarının karşılaştırılması.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tunç, M. (1997). *Kalkınmada insan sermayesi yaklaşımları ve Türkiye’de insan sermayesi boyutunun analizi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yaylalı, M. ve Lebe F. (2011). Beşeri sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. XXX (I), 23-51.
- Yumuşak İ.G. (2008). Beşeri sermayenin iktisadi önemi ve Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyeli. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 55, 3-48.
- Wang, Y. ve Yao, Y. (2003). Sources of China's economic growth 1952–1999: Incorporating human capital accumulation. *China Economic Review*, 14 (1), 32-52.
- WEF. (2017). The global human capital report 2017: Preparing people for the future of work. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Human_Capital_Report_2017.pdf (01.03.2020)
- Weiss, Y. (2015). Gary Becker on human capital. *Journal of Demographic Economics*, 81 (01), 27-31.

Extended Abstract

Human capital is the stock of qualifications such as knowledge, skills, talent, abilities, experience, intelligence, training, which are embodied in the workforce. Therefore, human capital refers to the quality of the labor force and the economic value of a worker. In this sense, human capital is one of the important sources of economic growth. Economic growth is the increase in the goods and services produced in the economy of a country over time. In other words, economic growth refers to an increase in public welfare. For this reason, economic growth is always one of the prior aims of the countries. Many factors can affect economic growth, but it is generally accepted that there are four main factors generally in growth models, which are physical capital, labor, natural resources, and technological development. Economic growth occurs as a result of the real increase of factors, assuming that natural resources are constant. Knowledge and skills of the workforce play an important role in the effective usage of economic factors such as natural resources and capital, which are effective in economic growth. From this point of view, there are many academic and/or empirical studies on the role that human capital plays in the economic growth process. Physical capital and human capital are complementary to each other in the production process. However, there are structural differences between these two types of capital. For example, physical capital has a stable structure and can be stocked while human capital cannot. Therefore, insufficient use or non-use of human capital causes economic losses. For example, physical capital has a stable structure and can be stocked while human capital cannot. Therefore, insufficient use or non-use of human capital causes economic losses. Also, the individual who is the actor of human capital is determined to work on conditions according to his/her own wishes, economic productivity and efficiency does not play an active role in the production process. In human capital accumulation, education is effective in the

development of knowledge, skills, and abilities in individuals, and health and nutrition opportunities are effective in individuals' mental and physical health. Human capital formation is achieved through investments in both education and health. Education and health services are common investments in the same individual. For this reason, in econometric analyzes on human capital and economic growth, human capital is represented by education and health parameters. After World War 2, especially scientific and technological developments have started a process of change in the World. In this process of change, the economic returns of the innovations and inventions disclosed the importance of education and information. While the labor force takes part in the production process with muscle power in the agricultural society, today it is more apparent with their knowledge and skills. With this change, the effect of human capital on economic growth has increased and the relationship between economic growth and human capital has been frequently examined by economists. In my PhD thesis, the Long term relationship between human capital and economic growth in Turkey between 1975 and 2016, is analyzed by looking at data on GDP, gross electricity consumption, employment, and education & health indices. Human capital is represented by the education indices consisting of the number of students in primary-secondary-higher education, and the health indices consisting of the number of physician and patient beds, allocated from the GDP to the Ministry of Health budget. As a result of the PhD. thesis' empirical analysis, it is seen that human capital has a positive effect on economic growth and the education indices are more effective on economic growth than health indices. In the present article, I aim to explain the effects of human capital on economic growth by using an econometric model. Long term relationship between economic growth and human capital in Turkey between 1945 and 2016, is analyzed by looking at data on GDP, population, gross electricity consumption, and education and health indices. Human capital is represented by the education indices consisting of the number of students in the primary-secondary - higher education, and the health indices consisting of the number of physicians, pharmacists, and patient beds. The empirical analysis is performed by using the bounds testing Autoregressive Distributed Lags (ARDL) approach. As a result of empirical analysis, it is found out that human capital has a positive effect on economic growth through education. The calculated coefficient suggests that a one percent increase in population contributes 0,87 percent to GDP, one percent increase in gross electricity consumption contributes 0,21 percent to GDP, and one point increase in education indices contributes 0,12 percent to GDP. But according to this analysis health indices are not affecting growth. In other words, when the sources of economic growth in Turkey are analyzed with these variables, it is seen that the most important factor is an increase in population. Other factors affecting growth are, respectively, gross electricity consumption and education indices.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ COĞRAFYA KADERDİR İFADESİNE İLİŞKİN ALGILARI: BİR OLGUBİLİM ARAŞTIRMASI

Memet KUZEY*
Selçuk GÖÇGEN**
Yavuz DEĞİRMENCI***

ÖZ

Toplumlar, tarihsel olarak belirli bir coğrafya üzerinde yaşamlarını sürdürmüşler ve coğrafyadan etkilendikleri gibi yaşadıkları coğrafyayı da etkilemişlerdir. İnsanlar, coğrafya ile karşılıklı olarak etkileşimlerini ifade etmek için çeşitli kavramlar kullanmışlardır. Temelinde tecrübeye dayanan bu yargılardan biri de İbn-i Haldun'un coğrafya kaderdir ifadesidir. Coğrafya kaderdir, insan-mekân etkileşimine yönelik yaşamsal işlevi açıklayan bir ifade olarak görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler eğitimi anabilim dalında öğrenim gören öğretmen adaylarının coğrafya kaderdir ifadesine yönelik algılarını ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden biri olan olgubilim kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu ise Bayburt Üniversitesi'nin Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'nda 2020-2021 akademik yılında öğrenim gören 147 öğretmen adayından oluşmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya kaderdir ifadesine yönelik algıları yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Öğretmen adaylarından toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin toplam 75 farklı metafor ürettikleri görülmüştür. Bu metaforlar 6 farklı kategori altında sınıflandırılmıştır. Çalışma sonucunda öğretmen adayları coğrafya kaderdir ifadesini daha çok insan, aile, alın yazısı, anne-baba ve memleket metaforları ile ifade ettikleri belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının ürettikleri metaforlar, daha çok toplumsal ilişki alanı olarak coğrafya kaderdir kategorisi altında toplanmıştır. Öğretmen adayların ürettikleri metaforlar, araç-gereç alanı olarak coğrafya kaderdir kategorisinde daha az toplandığı belirlenmiştir. Öğretmen adayları coğrafya kaderdir ifadesini karşılıklı etkileşimi içeren metaforlar ifade ettikleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, katılımcılar, metafor, coğrafya kaderdir

PERCEPTIONS OF SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES REGARDING THE STATEMENT OF GEOGRAPHY IS DESTINY: A PHENOMENOLOGICAL STUDY

ABSTRACT

Societies have historically lived on a certain geography, and they affected the geography they lived in as they were affected by the geography. People have used various concepts to express their mutual interaction with geography. One of these judgments, which is based on experience, is Ibn Khaldun's statement that geography is destiny. Geography is destiny, it was seen as an expression explaining the vital function for human-space interaction. The aim of this study is to reveal the perceptions of pre-service teachers studying in the department of social studies education towards the statement that geography is destiny. The research was carried out using phenomenology, which is one of the qualitative research designs. The study group consists of 147 teacher candidates studying in the Department of Social Studies Education of Bayburt University in the 2020-2021 academic year. Social studies teacher candidates' perceptions of the phrase "geography is destiny" were collected with a semi-structured interview form. The data collected from teacher candidates were analyzed by content analysis. It was observed that the participants produced a total of 75 different metaphors for the phrase geography is destiny. These metaphors are classified under 6 different categories. As a result of the study, it was determined that the pre-service teachers expressed the phrase "geography is destiny" mostly with the metaphors

* Dr., Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, Bayburt, memetkuzey@bayburt.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9866-8134>

** Bilim Uzmanı, Erzurum Milli Eğitim Müdürlüğü, sosyalci25@hotmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7179-4376>

*** Doç., Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD Bayburt, ydegirmenci@bayburt.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3417-1775>

of people, family, destiny, parents and homeland. The metaphors produced by the pre-service teachers were mostly gathered under the category of geography as a field of social relations. It was determined that the metaphors produced by the pre-service teachers were collected less in the category of geography is destiny as a tool-equipment field. It was concluded that the pre-service teachers expressed the phrase "geography is destiny" as metaphors involving mutual interaction.

Keywords: Social studies, Teacher candidates, metaphor, geography is destiny

GİRİŞ

İnsanlar hayatlarını farklı coğrafyalar üzerinde sürdürürler. Bütün hareket ve faaliyetlerini de coğrafya üzerinde gerçekleştirirler. Bu durum insan ve çevrenin karşılıklı olarak etkileşimine olanak verir. Çevre, insanı bireysel olarak etkiler; devletin siyasi gücünü belirler; sosyal ve ekonomik faaliyetleri şekillendirir. İnsanın çevre üzerindeki etkileri ise tarımsal faaliyetler; ulaşım; sanayi ve yerleşmedir (Doğanay, 2000:47-81). Aynı zamanda çevrenin insan, insanın da çevre üzerindeki etkisini ortaya koyar. Dolayısıyla insan ve çevre arasındaki bu karşılıklı etkileşim sürekli yaşanmakta ve genel kabul gören bir anlayışı yansıtmaktadır (Öztürk ve Alkış, 2009:793). Bu çevresel uyum ve karşılıklı etkileşim düşüncesi coğrafyacıları “Yaşam ağı” görüşüne götürmüştür. Yirminci yüzyılda ise coğrafyacılar çevresel uyum ve karşılıklı etkileşim düşüncesine “ekosistem” kavramı içerisinde yer vermişlerdir (Tümertekin ve Özgüç, 2016:23).

Tarihsel süreç içerisinde insan ve çevre etkileşimini ifade eden birçok görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan biri, Friedrich Ratzel (1844-1904) tarafından ileri sürülen çevreci determinizmdir. Çevreci determinizm “İnsanı, kendisini çevreleyen fiziksel güçlerin kısıncasında ve ancak onun talepleri doğru uyum sağladığında başarılı olabilen, çevrenin bir ürünü” olarak kabul eder. Bu görüş yeryüzünün insanla ilişkili olarak incelenmesi, yani doğal çevrenin insana etkisinin araştırması şeklinde ele alınır. Bu etki kabul edilebilir, fakat çevrenin insanı etkilediği gibi insanın da çevreyi etkilediği muhakkaktır. Diğer bir görüş ise Paul Vidal de la Blache tarafından ileri sürülen possibilizmdir. Bu görüşe göre, fiziksel çevrenin insana, kendi habitatsını kullanma yolunu seçebileceği fırsatlar sunmaktadır. Possibilizme göre bu fırsatlar arasından seçim yapmak, ancak o ortamda mekâna damgasını vuran, kültürel kimliklerini ifade eden yaşam tarzlarına göre belirlenmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2016:23). Bu bağlamda İbn-i Haldun coğrafya kaderdir ifadesi ile coğrafyanın etkileyici gücünü (Solak ve Görmez, 2017:70), insanların fiziksel özelliklerini etkilediğini, sosyal ve kültürel hayatlarına yön verdiğini (Okşar, 2018:1035), olumlu veya olumsuz anlamda insanların geleceğini şekillendirdiğini (Meydan ve Akkuş, 2018:2) ve insanların da yaşadıkları coğrafyayı etkilediklerini ifade ettiği söylenebilir. Yoksa coğrafya kaderdir ifadesi, “başa yazılan gelir” yani “kaderinde ne yazılıysa onu yaşarsın” anlamında değildir.

İnsanların günlük yaşamlarında coğrafya ile etkileşimlerini çeşitli kavramlar kullanarak ifade ettikleri söylenebilir. İnsanlar bu etkileşimlerini açıklarken bazen kelime dağarcıklarının yetersiz, kavramların soyut ve karmaşık olduğu durumlarda bazen de ifadelerine anlamca zenginlik katmak amacıyla metaforlardan da yararlanabilmektirler (Beldağ ve Geçit, 2017, 101). Örneğin “yedi iklim, dört bucak”, “dünyanın dört bir yanı”, “karakış”, “küresel köy”, “küresel mahalle” gibi. Kullanılan bu kavramlar, insanların coğrafyaya ilişkin düşüncelerinin ifadesi olduğu gibi doğaları gereği de metaforik bir yapıları vardır (Lakoff ve Johnson, 2015:27). Metaforlar düşünme, görme, öğrenme, öğretme ve ifade etme biçimi olarak yeni bir farkındalık sunarak anlamlı ve kalıcı öğrenmeler sağlarlar (Morgan, 1998; Çelikten, 2006:270; Kaya ve Bozyiğit, 2019:56). Metaforlar, insanın bir kavramı veya olguyu algıladığı biçimde, benzetmeler kullanarak ifade etmesi anlamına gelmektedir (Aydın ve Ünalı, 2010, 604). Metaforlar, yeni bilginin daha önce bilinen ile benzerlikleri üzerine ilişki kurularak soyut, karmaşık bir olguyu ve olayı anlama, açıklama tanımlama ve ifade etmede somutlaştıran bir araç olarak kullanılmaktadır (Saban, Koçbeker ve Saban, 2006; Çelikten, 2006: 281; Senemoğlu, 2007:564; Keçe, 2014:144), ayrıca varlıklar arasında görünmez bir bağ kurmanın dilsel bir yolunu sembolize ederler (Burmakova ve Marugina (2014).

İnsanların kendi dünyalarını anlamlandırmalarına ve oluşturmalarına yönelik güçlü bir zihinsel modelleme mekanizması olarak görülen metaforlar, günlük yaşamdaki bazı kavram, olgu ve düşüncenin anlamlandırılmasında önemli bir role sahiptir (Aslan ve Bayrakçı, 2006:103).

“Yapılandırmacılık ile tutarlı bir eğitim-öğretim anlayışı metafor kullanılarak öğrencilere iletilebilir ve öğrencilerin öğrenme süreçleri bir dereceye kadar izlenebilir. Bu nedenle öğrenciler, öğrenme süreçlerini kavramsallaştırmak (Akyol, 2017:81) ve anlamakta ya da ifade etmekte zorlandıkları soyut kavramları metaforlar kullanabilirler (Beldağ ve Geçit, 2017:102).

Sosyal bilgiler eğitimi, sosyal bilimlerden yararlanılarak oluşturulan bir disiplin olması nedeniyle metaforik yapıların oluşturulmasına önemli ölçüde olanak tanımaktadır (Beldağ ve Geçit, 2017:101). Alanyazın incelendiğinde coğrafya kavramına ilişkin metaforik çalışmaların daha çok sosyal bilgiler, sınıf, fen bilimleri ve coğrafya öğretmen adayları ile temel eğitim ve ortaöğretim öğrencileri üzerinde yapıldığı görülmektedir (Beldağ ve Geçit, 2017; Durmuş ve Baş, 2016; Zeren, 2015; Akbaş ve Gençtürk, 2013; Geçit ve Gençer, 2011; Coşkun, 2010; Kaya, 2010; Aydın ve Ünalı, 2010; Aydın, 2010; Alkış, 2009; Öztürk ve Alkış, 2009; Öztürk, 2007). Fakat İbn-i Haldun’un coğrafya kaderdir sözünü metaforlarla ortaya koyan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ve özellikle coğrafya dersleri insan-çevre etkileşimini en iyi şekilde ifade edilmesine olanak veren programlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda coğrafya kaderdir ifadesi, insan-çevre etkileşimini en iyi ifade edebilen kavramlardan biri olarak görülebilir ve çalışmanın gerekçeleri arasında yer alır. Sosyal bilgiler öğretmen adayları, öğrencilik yıllarında nasıl öğrendiklerine ve öğretmenlerin nasıl öğrettiklerine dair metaforlar ipucu verebilir ve öğrenme algılarına ilişkin nasıl modeller geliştirdikleri fark edilebilir. Aynı zamanda öğretmen adaylarının günlük yaşamlarında edindikleri tecrübeleri, düşünceleri ve eylemleri de ifade edebilir (Lakoff ve Johnson, 2015:27-47). Öğretmen olduklarında ise öğretirken neler yapabileceklerinin bir yanıtı olarak bu algı ve modelleri ile tecrübelerini yeniden şekillendirerek kullanabilirler. Bu durum öğretmen adaylarının coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin algılarını, modellerini, tecrübelerini ve pedagojik tasarımlarını metaforik olarak ortaya koymasından önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile öğretmen adaylarının coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri, metaforlar aracılığı ile belirlemeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
2. Coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kategoriler altında toplanabilir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgular; olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde insanın karşısına çıkabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesini nasıl algılandıklarına dair derinlemesine bilgi veren bir yöntem olduğundan araştırmanın deseni olarak belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 akademik yılı güz döneminde Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören toplam 147 öğretmen adayı (bundan sonra katılımcı olarak ifade edilecek) oluşturmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin veriler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubu

Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kadın	108	73,47
Erkek	39	26,53
Toplam	147	100

Tablo 1 incelediğinde, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğu (f=108) kadın öğretmen adaylarından oluşurken, grupta yer alan erkek öğretmen adayları ise çalışma grubun (f=39) geri kalanını oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı geliştirilirken ilgili literatür incelenmiştir (Geçit ve Gençer, 2011; Kelleci, 2014; Özkan ve Taşkın, 2014; Beyoğlu ve Ergin, 2018; Duran ve Aladağ 2018). Çalışmaya dahil olan katılımcılara coğrafya kaderdir ifadesine yönelik düşüncelerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen ve üzerinde *coğrafya kaderdir e/a benzer/gibidir; çünkü yazılı* olan yarı yapılandırılmış formlar verilmiştir. Katılımcılara coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin sahip oldukları metaforu formdaki ilgili alanlara gerekçesiyle birlikte yazmaları istenmiştir. Metaforların kullanıldığı çalışmalarda “gibi/benzer” sözcüğü genel olarak zihinsel imgenin konusu ve zihinsel imgenin kaynağı arasındaki bağı daha iyi açıklamak için kullanılmaktadır. “Çünkü ...” kelimesi ise üretilen metaforlar mantıksal dayanak sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (Saban, 2008). Google Drive’den oluşturulan form linki katılımcıların e-posta adreslerine gönderilmiş ve katılımcılara formu yazmaları için 15 dakikalık bir süre verilmiştir. Katılımcıların gönderdikleri elektronik posta sayısı bir (1) ile sınırlandırılmış ve forma verdikleri yanıtlar çalışmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizinde temel amaç toplanan verileri açıklayacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde özetlenen ve yorumlanan veriler daha derin bir işleme tabi tutulur ve bunun sonucunda kavram ve temalar keşfedilebilir. İçerik analizi, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008:227). İçerik analizi sırasıyla; kodlama ve ayıklama, örnek metafor imgesi derleme, kategori geliştirme, geçerlik ve güvenilirliği sağlama ve verileri bilgisayara aktarma aşamalarına (Saban, 2008:464) göre yapılmıştır.

Metafor kodlama ve ayıklama işleminin yapıldığı ilk aşamada, birden başlayarak sıra numarası verilen katılımcı formları coğrafya kaderdir metaforun yazılıp gerekçesinin olmadığı, metaforun tanımlanmasının yapıldığı ve metaforun gerçekleşmediği formlar işaretlenerek veri kaynağından çıkarılmıştır.

Örnek metaforları derleme aşamasında, katılımcıların toplam 75 adet geçerli farklı metafor ürettikleri tespit edilmiştir. Bu aşamada benzetilen ile benzeyen arasında ortak bir noktanın katılımcılar tarafından dikkate alınıp alınmamasına bakılmıştır. Bu metaforların kimin tarafından üretildiğine ilişkin bilgiler, söz konusu metafor ifadesinin hemen ardında yer alan parantez içinde kodlanmış olarak verilmiştir. Öğretmen adayı kelimeleri için Ö ve A harfleri ve hangi öğretmen adayı tarafından üretildiğini belirtmek için de rakamlar kullanılmıştır. (Örneğin; ÖA1 şeklinde).

Kategori geliştirme aşamasında, katılımcılar tarafından geliştirilen metaforlar coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin sahip oldukları ortak özellikler bakımından incelenmiştir. Bu metaforlar coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin sahip olduğu perspektif bakımından belli bir tema ilişkilendirilerek toplam 6 farklı kavramsal kategori oluşturulmuştur.

Geçerlik ve güvenilirliği sağlama aşamasında, oluşturulan tüm metaforlar (n=75) ve kategoriler (6) bir liste halinde ilgili uzmanlara verilmiştir. Uzmanların görüşleri dikkate alınarak güvenilirlik için (Görüş birliği/Görüş birliği + Görüş ayrılığı) formülü (Miles ve Huberman 1994) kullanılarak araştırmanın güvenilirliği hesaplanmıştır. Bu araştırmanın güvenilirliği $75/75+4= 0,95$ olarak hesaplanmıştır.

Verilerin bilgisayar ortamına aktarılma aşaması: katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine yönelik oluşturdukları 75 farklı metafor “Toplumsal ilişkiler alanı olarak coğrafya kaderdir”, “Doğal alan olarak coğrafya kaderdir”, “Araç-gereç alanı olarak coğrafya kaderdir”, “Beden-bölüm işlev alanı olarak coğrafya kaderdir”, “Bilinmezlik alanı olarak coğrafya kaderdir” ve “Mimari alan olarak coğrafya kaderdir” kategorilerine ayırdıktan sonra, metaforlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Metaforların ve buldukları kategoriye temsil eden katılımcı sayısı (f) ve yüzdesi (%) hesaplanarak verilmiştir.

BULGULAR ve YORUMLAR

Katılımcıların coğrafya kaderdir kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar; “katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar” ve “katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin geliştirmiş oldukları metafor kategorileri” şeklinde iki ana başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar Tablo 2 verilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin geliştirdikleri metaforlar

Sıra	Oluşturulan metafor	Frekans (f)	Yüzde (%)	Sıra	Oluşturulan metafor	Frekans (f)	Yüzde (%)
1	İnsan	9	6,12	39	Fotoğraf	1	,68
2	Aile	8	5,44	40	Gelecek	1	,68
3	Alın yazısı	8	5,44	41	Gök	1	,68
4	Anne-baba	8	5,44	42	Haberci	1	,68
5	Memleket	8	5,44	43	Hakem	1	,68
6	Yaşam	7	4,76	44	Hapishane	1	,68
7	Ev	5	3,40	45	Hava	1	,68
8	Su	5	3,40	46	Hazine	1	,68
9	Güneş	4	2,70	47	İklim	1	,68
10	Hayat	4	2,70	48	İrade	1	,68
11	Kimlik	4	2,70	49	Işık	1	,68
12	Toprak	4	2,70	50	Kişilik	1	,68
13	Anne	3	2,04	51	Kral kızı	1	,68
14	Ağaç	2	1,36	52	Kültür	1	,68
15	Ayna	2	1,36	53	Meçhul	1	,68
16	Doğum	2	1,36	54	Mihrap	1	,68
17	Dünya	2	1,36	55	Mutlak	1	,68
18	Ekmek	2	1,36	56	Nefes	1	,68
19	Kutup yıldızı	2	1,36	57	Ok	1	,68
20	Savaş	2	1,36	58	Okyanus	1	,68
21	Ten rengi	2	1,36	59	Olay	1	,68
22	Ad	1	,68	60	Rehber	1	,68
23	Adaletsizlik	1	,68	61	Ruh	1	,68
24	Alın çizgisi	1	,68	62	Rüzgâr	1	,68
25	Atmosfer	1	,68	63	Saat	1	,68
26	Başlangıç	1	,68	64	Sanatçı	1	,68
27	Bilgi	1	,68	65	Sevgili	1	,68
28	Bitki	1	,68	66	Sokak	1	,68
29	Bütünün parçaları	1	,68	67	Tarla	1	,68
30	Cinsiyet	1	,68	68	Tohum	1	,68
31	Çocuk	1	,68	69	Yağmur	1	,68
32	Denge	1	,68	70	Yapboz	1	,68
33	Deniz	1	,68	71	Yeryüzü	1	,68
34	Doğa	1	,68	72	Yön	1	,68
35	Duygu	1	,68	73	Yöresel kıyafet	1	,68
36	Eğitmen	1	,68	74	Yörünge	1	,68
37	Emek	1	,68	75	Zar	1	,68
38	Ebeveyn	1	,68		Toplam	147	100

Tablo 2 incelendiğinde katılımcılar tarafından coğrafya kaderdir ifadesine yönelik 75 farklı metafor geliştirildiği görülmektedir. Bu metaforlar incelendiğinde katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine

yönelik olumlu bir algı içerisinde oldukları görülmektedir. İlk sırada görülen insan (f=9), aile (f=8), alın yazısı (f=8), anne-baba (f=8), memleket (f=8), ve yaşam (f=7) metaforlardır. Daha sonra coğrafya kaderdir ifadesi en çok benzetildiği metaforlar sırasıyla ev (f=5), su (f=5), Güneş (f=4), hayat (f=4), kimlik (f=4), toprak (f=4), anne (f=2) metaforları olmuştur.

Tablo 3. Öğretmen adaylarının coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin geliştirmiş oldukları metafor kategorileri

Kategoriler	Metaforlar	Metafor sayıları	Metafor frekansı	Metafor yüzdesi
Toplumsal ilişki alanı olarak coğrafya kaderdir	İnsan (9), aile (8), anne-baba (8), memleket (8), kimlik (4), anne (3), ekmek (2), savaş (2), ad (1), adaletsizlik (1), bilgi (1), çocuk (1), denge (1), ebeveyn (1), eğitimci (1), emek (1), haberci (1), hakem (1), kişilik (1), kral kızı (1), kültür (1), olay (1), rehber (1), sanatçı (1), sevgili (1), sokak (1)	26	62	42,17
Doğal alan coğrafya kaderdir	Su (5), güneş (4), toprak (4), ağaç (2), dünya (2), kutup yıldızı (2), atmosfer (1), bitki (1), deniz (1), doğa (1), gök (1), hava (1), iklim (1), ışık (1), okyanus (1), rüzgâr (1), tarla (1), tohum (1), yağmur (1), yeryüzü (1), yörünge (1)	21	34	23,12
Beden-bölüm işlev alanı olarak coğrafya kaderdir	Yaşam (7), hayat (4), doğum (2), ten rengi (2), cinsiyet (1), duygu (1), irade (1), nefes (1), ruh (1),	9	20	13,60
Mimari alan olarak coğrafya kaderdir	Ev (5), hapisane (1), mihrap (1)	3	7	4,77
Bilinmezlik alanı olarak coğrafya kaderdir	Alın yazısı (8), alın çizgisi (1), başlangıç (1), gelecek (1), meçhul (1), mutlak (1), yön (1)	7	14	9,53
Araç-gereç alanı olarak coğrafya kaderdir	Ayna (2), bütünün parçaları (1), fotoğraf (1), ok (1), saat (1), yapboz (1), yöresel kıyafet (1), zar (1), hazine (1)	9	10	6,81
Toplam		75	147	100

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların geliştirmiş oldukları metaforlardan 6 farklı kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler sırasıyla “*Toplumsal ilişkiler alanı olarak coğrafya kaderdir*”, “*Doğal alan olarak coğrafya kaderdir*”, “*Araç-gereç alanı olarak coğrafya kaderdir*”, “*Beden-bölüm işlev alanı olarak coğrafya kaderdir*”, “*Bilinmezlik alanı olarak coğrafya kaderdir*” ve “*Mimari alan olarak coğrafya kaderdir*” kategorileridir.

Bu kategorilerden sırasıyla “*Toplumsal ilişkiler alanı olarak coğrafya kaderdir*”, kategorisinde 62 katılımcı 26 farklı metafor geliştirmiştir. “*Doğal alan olarak coğrafya kaderdir*”, kategorisinde 34 katılımcı 21 farklı metafor geliştirmiştir. “*Araç-gereç alanı olarak coğrafya kaderdir*”, kategorisinde 10 katılımcı 9 farklı metafor geliştirmiştir. “*Beden-bölüm işlev alanı olarak coğrafya kaderdir*”, kategorisinde 20 katılımcı 9 farklı metafor geliştirmiştir. “*Bilinmezlik alanı olarak coğrafya kaderdir*”, kategorisinde 14 katılımcı 7 farklı metafor geliştirmiştir. “*Mimari alan olarak coğrafya kaderdir*”, kategorisinde 7 katılımcı 3 farklı metafor geliştirmiştir.

Kategori 1. Toplumsal ilişkiler alanı olarak coğrafya kaderdir:

Tablo 3 incelendiğinde bu kategori altında, katılımcılar coğrafya kaderdir ifadesine yönelik sırasıyla “*İnsan (9), aile (8), anne-baba (8), memleket (8), kimlik (4), anne (3), savaş (2), ekmek (2)ad (1), adaletsizlik (1), bilgi (1), çocuk (1), denge (1), eğitimci (1), ebeveyn (1), emek (1), haberci (1), hakem*

(1), kişilik (1), kültür (1), kral kızı (1), olay (1), rehber (1), sanatçı (1), sevgili (1), sokak (1) metaforlarını geliştirdikleri görülmektedir. Bu kategori en fazla metaforun geliştirildiği kategori olarak dikkati çekmektedir. Bu kategori ile ilgili katılımcıların oluşturdukları örnek metafor ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Coğrafya kaderdir insana benzer çünkü coğrafyanın insanlar üzerinde etkisi bulunur. İnsanlar doğdukları yeri seçemezler ancak doğdukları yerler, kendileri üzerinde kutluk, açlık, yoksulluk ve savaflara sebebiyet verir. İnsanlar yaşadıkları yeri seçmemişlerdir. Ancak orada yaşarlar doğdukları yer onların kaderi olmuş olur” (ÖA13).

“Coğrafya kaderdir, aileye benzer. Çünkü ailemizi nasıl seçemiyorsak doğduğumuz coğrafyayı da seçemeyiz. Bize kötülük yapsa dahi vazgeçemeyiz aileden, işte coğrafyamızdan da vazgeçemeyiz. Nasıl bir aile ortamında büyürsek o ailenin özelliklerini taşırız ya işte hangi coğrafya da büyürsek o coğrafya bizim karakterimize dahi bir şeyler katar. O yüzden coğrafya aile gibidir” (ÖA16).

“Coğrafya kaderdir memleket gibidir. Çünkü nerede büyüdüysen orası senin kaderindir” (ÖA107).

“Coğrafya kaderdir anne-baba gibidir. Çünkü yaşam tarzımızdır, hayatımızdır kendi benliğimizdir coğrafya” (ÖA7).

“Coğrafya kaderdir ana gibidir. Çünkü bizi büyütür, emek verir ve yetiştirir (ÖA19).

“Coğrafya kaderdir kimlik gibidir. Çünkü her insan doğup büyüdüğü yerden izler taşır. İnsanın olgunlaşp belli bir kimlik kazanmasında yaşadığı coğrafya çok önemlidir. Çünkü içerisinde bulunulan coğrafya o coğrafyanın kültürü yaşam şekli zorlukları veyahut kolaylıkları insanı diğer coğrafyalardan farklı kılar” (ÖA32).

“Coğrafya kaderdir savaş gibidir. Çünkü şurası bir gerçek ki coğrafya savaş yapmaya yarıyor. Coğrafya sadece insanlığın yararı uğruna bilim inşa edilen bir alan değil. Coğrafyayı gerek fiziksel gerek iktisadi, sosyal, demografik, siyasi özellikleriyle tanımlanması olarak coğrafya kesinlikle pratik ve güç olarak bölgede yaşayan insanların kontrol edilmesi ve savaş için ifade ettiği bölgelere yerleştirilmesidir. Coğrafya yayılcı politikaların merkez noktası olarak belirlenir ve tüm savaş stratejilerini de bu alan üzerinde yapılandırılır” (ÖA142).

“Coğrafya kaderdir eğitmen gibidir. Çünkü İbni Haldun'un da söylediği gibi sadece insanların renklerine değil mizaçlarına ve tabiatlarına da etki eder. Kutuplara doğru gidilip hava ısısı düştükçe insanların daha sert mizaçlı olduğu; Ekvator'a yaklaşıp hava ısısı arttıkça insanların daha yumuşak tavırlar sergilediği görülür” (ÖA111).

“Coğrafya kaderdir haberci gibidir. Çünkü kültürümüz, eğitimimiz ve yaşadığımız çevre geleceğimizi belirler” (ÖA67).

“Coğrafya kaderdir adımız gibidir. Çünkü adımızın bilindiği gibi gittiğimiz her yerde o ismi taşır karakteristik olarak onu yansıtırız” (ÖA146).

“Coğrafya kaderdir kültür gibidir. Çünkü insanların yaşayış biçimlerini, büyürken öğrendiği örf ve adetleri, ilgi duyduğu ve becerikli olduğu yönelimleri, ulaşım ve iletişim ihtiyaçları gibi her şey o insanın geleceğinin belirlenmesinde kaderini yazmasında bir erken olur. Çok az kişi kendini bağlayan unsurlardan kurtulabilir. Bakış açısını değiştirebilir” (ÖA125).

“Coğrafya kaderdir emek gibidir. Çünkü insan bir emek sonucunda bir yerlere gelir. Emegimiz bizim kaderimizdir (ÖA11).

Kategori 2. Doğal alan olarak coğrafya kaderdir:

Tablo 3 incelendiğinde bu kategori altında, katılımcılar coğrafya kaderdir ifadesine yönelik sırasıyla su (5), güneş (4), toprak (4), ağaç (2), dünya (2), kutup yıldızı (2), atmosfer (1), bitki (1), deniz (1), doğa (1), gök (1), hava (1), iklim (1), ışık (1), okyanus (1), rüzgâr (1), tarla (1), tohum (1), yağmur (1), yeryüzü (1), yörünge (1) metaforlarını geliştirdikleri görülmektedir. Katılımcılar bu kategoride “toplumsal ilişkiler alanı” kategorisinden sonra en fazla metaforu bu kategoride geliştirmişlerdir (21 adet). Bu kategori ile ilgili katılımcıların oluşturdukları örnek metafor ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Coğrafya kaderdir toprağa benzer. Çünkü toprak biyolojik yapımızı da oluşturur. Biyolojik yapımızla ruhumuz arasında anlaşılmaz bir ilgi vardır. Doğduğumuz, büyüdüğümüz ve yaşadığımız toprağın özelliklerinin hücrelerimize kadar sindiğini hissederiz. Onunla aramızda kan bağı kadar güçlü, bir göbek bağı kadar hayat verici, şeffaf bir ilgi vardır ki bunu çıplak gözle göremeyiz. İnsanın yaşadığı toprak onun için önemlidir. Çünkü insanoğlu kökleri görünmeyen bir ağaç gibidir. Bu görünmeyen kökler insanın doğduğu ve büyüdüğü topraklardan uzaklaştıkça kendisine çeker” (ÖA77).

“Coğrafya kaderdir ağaç gibidir. Çünkü toprağın altında ilk önce filizlenip, daha sonra gelişir, büyür ve meyve verir. En sonunda yaşlanır toprağına, havasına, suyuna ait özellikleri yapraklarına, dallarına taşır. Canlılara bir yuva yapan kuşlarla yaşarsın bence coğrafya kaderi ağaç gibidir” (ÖA112).

“Coğrafya kaderdir güneşe benzer. Çünkü her gün aynı güneşin altında uyanırım” (ÖA2).

“Coğrafya kaderdir dünya gibidir. Çünkü her çeşit insanı, ırkı, uygarlıkları, doğal ve fiziki olayları, ülkeleri, şehirleri vb. çoğu şeyleri içinde barındırır” (ÖA37).

“Coğrafya kaderdir Kutup Yıldızı'na benzer. Çünkü yönümüzü kaybettiğimiz zaman kaderimize razı olmayız ve yönümüzü bulmak için çabalarız” (ÖA98).

“Coğrafya kaderdir su gibidir. Çünkü bizi ayakta tutan ve olmazsa olmaz ihtiyacımızdır” (ÖA53)

“Coğrafya kaderdir okyanusa benzer. Çünkü ucu bucağı görünmez büyüklükte bir bilgi hazinesi olduğu için o bilgilerle evrenimizi anlarız” (ÖA83).

“Coğrafya kaderdir atmosfer gibidir. Çünkü tüm evreni kapsamaktadır” (ÖA117).

“Coğrafya kaderdir hava gibidir. Çünkü hava var ise yaşam vardır” (ÖA12).

“Coğrafya kaderdir iklime benzer. Çünkü yaşadığımız yer bizim nasıl bir şekille bürüneceğimizi belirler. Bulduğumuz bölge de nasıl bir iklim özelliği varsa bizim kişilik özelliğimize yansır ve bundan asla kaçamayız” (ÖA75).

Kategori 3. Araç-gereç alanı olarak coğrafya kaderdir:

Tablo 3 incelendiğinde bu kategori altında, katılımcılar coğrafya kaderdir ifadesine yönelik sırasıyla “ayna (2), bütünüün parçaları (1), fotoğraf (1), hazine (1), ok (1), saat (1), yapboz (1), yöresel kıyafetler (1), zar (1) metaforlarını geliştirdikleri görülmektedir. Bu kategori ile ilgili katılımcıların oluşturmuş oldukları örnek metafor ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Coğrafya kaderdir ayna gibidir. Çünkü ayna bakınca kendi özümü yansıtır” (ÖA51).

“Coğrafya kaderdir fotoğrafa benzer. Çünkü yaşadığımız hayatı olduğu gibi değiştirmeden yaşarız” (ÖA39).

“Coğrafya kaderdir yöresel kıyafet gibidir. Çünkü yaşadığımız coğrafya konuşma yapısından tutunda yaşayış biçimine, giyinmiş şekline kadar belirler” (ÖA43).

“Coğrafya kaderdir hazine gibidir. Çünkü o hazineyi kullanarak hem kendimizi hem de evreni anlayabiliriz” (ÖA9).

Kategori 4. Beden-Bölüm işlev alanı olarak coğrafya kaderdir:

Tablo 3 incelendiğinde bu kategori altında, katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine yönelik sırasıyla “yaşam (7), hayat (4), doğum (2), ten rengi (2), cinsiyet (1), duygu (1), irade (1), nefes (1), ruh (1) metaforlarını geliştirildikleri görülmektedir. Bu kategori ile ilgili katılımcıların oluşturdukları örnek metafor ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Coğrafya kaderdir yaşam gibidir. Çünkü insanlar tarih boyunca iklimin güzel olduğu, doğal kaynakların fazla olduğu, ticaret yollarına yakın olan ve hayvan çeşitliliğinin fazla olduğu yerleri tercih etmişlerdir” (ÖA72).

“Coğrafya kaderdir hayat gibidir. Çünkü hayatımız boyunca ne yaşıyorsak coğrafyanın etkilerindedir” (ÖA95).

“Coğrafya kaderdir ten rengimiz gibidir. Çünkü ten rengimizi dahi coğrafya belirler” (ÖA21).

“Coğrafya kaderdir doğum gibidir. Çünkü doğduğumuz yer birçok imkândan faydalanıp faydalanamayacağımızı belirliyor. Hayat şartlarımız belirliyor. İyi veya kötü her yönden etkileniyoruz, bu yüzden coğrafya kaderdir” (ÖA68).

“Coğrafya kaderdir nefes gibidir. Çünkü nefes alışverişimiz gibi coğrafyada bizden bir parçadır” (ÖA69).

Kategori 5. Bilinmezlik alanı olarak coğrafya kaderdir:

Tablo 3 incelendiğinde bu kategori altında, katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine yönelik sırasıyla “alın yazısı (8), alın çizgisi (1), başlangıç (1), gelecek (1), meçhul (1), mutlak (1) metaforlarını geliştirdikleri görülmektedir. Bu kategori ile ilgili katılımcıların oluşturdukları örnek metafor ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Coğrafya kaderdir alın yazımıza benzer, çünkü doğduğun yer kaderindir. Topluma göre yaşam şekillenir ve sınırları aşılmazdır” (ÖA105).

“Coğrafya kaderdir alın yazımıza benzer, çünkü doğduğun yer kaderindir. Topluma göre yaşam şekillenir sınırlar aşılmazdır” (ÖA105).

“Coğrafya kaderdir başlangıç gibidir. Çünkü şişinin doğduğu coğrafya kişinin kaderinin başlangıcıdır. Kişinin bulunduğu ve yetiştiği çevre kişinin kaderine yol çizmesinde etkilidir. Bundan dolaydır ki bulunduğunuz coğrafya kaderinizi etkiler” (ÖA132).

“Coğrafya kaderdir geleceğe benzer. Çünkü doğduğumuz ve yaşadığımız bölgenin geleneği, göreneği, düşünce yapısı bizim de geleceğimizi etkiler. O bölgedeki çocukların (kızların) okumalarına yönelik bakiş açısı bizim geleceğimizi etkileyebilir” (ÖA52).

Kategori 6. Mimari alan olarak coğrafya kaderdir:

Tablo 3 incelendiğinde bu kategori altında, katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine yönelik sırasıyla, ev (5), haphane (1), mihrap (1), yön (1) metaforlarını geliştirdikleri görülmektedir. Bu kategori ile ilgili katılımcıların oluşturmuş oldukları örnek metafor ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Coğrafya kaderdir eve benzer. Çünkü benzer ya da farklı insanları bir araya getirir. Bu insanlar evin her alanından farklı şeyler öğrenir kimliğine farklı özellikler kazandırır. Hayatını etkileyecek özelliklerle bezenir” (ÖA3).

“Coğrafya kaderdir mihrap gibidir. Çünkü hangi yeryüzü parçasının üzerinde olursak olalım umut bağladığımız bir yer elbette vardır” (ÖA147).

“Coğrafya kaderdir yön gibidir. Çünkü insan eskilerden beri doğayla iç içe yaşamış, bu yaşamda insan doğayla bir savaş girmiştir bu savaş insanın hayatta kalma savaşıdır. Bu savaşta insanın hayatına kalması için coğrafyanın belirlediği kurallara uyması lazım” (ÖA130).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının coğrafya kaderdir ifadesine yönelik 75 farklı metafor ürettikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların bu kadar farklı metaforun üretilmesinde doğaya ve kültüre ilişkin açıklama çerçevelerinin, tarihsel süreç içerisinde değişmesinin ve zamanın hegemonik siyasi ve ekonomik fikirlerin arasındaki uzlaşma birikiminin (Kaygalak, 2021:586) katılımcıların üzerinde etkili olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca katılımcıların bireysel olarak algıları, düşünceleri, hayalleri, tecrübeleri çok farklı olduğundan, bu durumun coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin algılarını da çeşitli metaforlar kullanarak ifade etmelerinde etkili olduğu kanaatine varılmıştır. Bu bağlamda coğrafyanın, doğa ile insan olgusu arasında bağlantı kuran bir bilim (Kocalar ve Demirkaya, 2014:124) olmasının yanı sıra Durmuş ve Baş (2016: 77)’in “Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya kavramına ilişkin metaforik algıları” adlı çalışmasında bireylerin aynı ortamı (coğrafyayı) farklı biçimlerde algılamalarının nedenleri olarak aile yaşantıları, zekâ kapasiteleri, sosyo-ekonomik durumları, karakterinden ve geçirmiş olduğu yaşantı zenginliklerinden kaynaklandığı sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Katılımcılar coğrafya kaderdir ifadesini en fazla insan (f=9), aile (f=8), alın yazısı (f=8), anne-baba (f=8), memleket (f=8), yaşam (f=7), ev (f=5), su (f=5), güneş (f=4), hayat (f=7), kimlik(f=4), toprak (f=4), anne (f=4) kavramlarıyla ilişkilendirmişlerdir. Katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin algılarını çeşitli kavramlar ile ifade etmeleri, bu kavramın tek bir kavram ile açıklanamayacağını göstermektedir. Katılımcıların yaşadığı çevre ile etkileşimini belirten bu kavramlar, coğrafyadan beklentilerinin birer ifadesi olarak görülebilir. Bu kavramlar, katılımcıların günlük yaşantılarında sürekli etkileşimde buldukları nesnelere belirtmesi, coğrafya kaderdir ifadesinin güncelliğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca katılımcıların coğrafya kaderdir gibi soyut bir ifadeyi, somut bir nesneyi ifade eden kavramlar kullanarak somutlaştırdıkları söylenebilir.

Coğrafya; yeryüzünü fiziksel, ekonomik, beşerî, siyasal yönlerden inceleyen bilim dalı (TDK; 2011, 470) olduğu düşünüldüğünde, katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesini coğrafyanın beşerî ve fiziksel yönünü ön plana çıkartan kavramlar ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bu durum Öztürk ve Alkış (2009:793)’ın “Sınıf öğretmen adaylarının coğrafya ile ilgili algılamaları” çalışmalarında öğretmen adaylarının çoğunluğunun coğrafya kavramını fiziki ve beşerî coğrafya açısından ele aldıkları sonucuyla örtüştüğü söylenebilir. Aydın ve Ünalı (2010)’nın “Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafya kavramına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla analizi” başlıklı çalışmalarında

katılımcılar en çok “hayat, yaşam, insan, anne, su”, kavramları; Beldağ ve Geçit (2017)’in “Sosyal bilgiler öğretmenlerinin coğrafya kavramına ilişkin algıları: Bir olgubilim araştırması” adlı çalışmalarında öğretmen adayları en çok “yaşam” kavramını; Öztürk (2007)’ün “Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya kavramına yönelik sahip oldukları metafor” adlı çalışmasına öğretmen adayları en çok “yaşam, güneş, insan” kavramları; Çoşkun (2010)’un “Lise öğrencilerinin iklim kavramıyla ilgili metaforları (zihinsel imgeleri)” adlı çalışmasında öğrencilerin en çok “insan, yaşam, hayat” kavramları; Durmuş ve Baş (2016:90) çalışmalarında coğrafya kavramına ilişkin öğretmen adayları en çok “hayat, insan, su” kavramları ile ifade ettikleri sonuçlarıyla örtüştüğü söylenebilir.

Katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar 6 kategori altında toplanmıştır. Bu kategorilerden en fazla metafor bulunan kategori “toplumsal ilişkiler alanı olarak coğrafya kaderdir” olup, katılımcılar 26 farklı metafor ürettiği ve bu metaforları günlük yaşantılarıyla ilişkilendirdikleri sonucuna varılmıştır. Sonra “doğal alan olarak coğrafya kaderdir” kategorisinde 21 farklı metafor geliştiren katılımcılar, doğal cisimler ile olumlu bir şekilde ilişkilendirdikleri görülmektedir. Katılımcıların bu kategorilerde coğrafya kaderdir ifadesini coğrafi öğeler ile sosyal yapılar arasında (Okşar, 2018; 1040) metaforik ilişkiler kurarak ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum katılımcıların, “coğrafya” ile “kader” kavramlarını yaşamlarında (Öztürk ve Alkış, 2009:785) içselleştirdiklerini ve coğrafya kaderdir ifadesini bu etkileşimi ifade etmek için kullandıkları söylenebilir. Daha sonra “beden-bölüm işlev alanı olarak coğrafya kaderdir” kategorisinde katılımcılar 9 farklı metafor geliştirdikleri görülmektedir. Bu metaforlar insanın varlığını sürdürmesini sağlayan ve yaşam kalitesine etki eden beden-bölüm işlevleri ile olumlu anlamda ilişkilendirdikleri söylenebilir. En son olarak “araç gereç alanı olarak coğrafya kaderdir” kategorisinde katılımcılar 9 metafor geliştirdikleri görülmektedir. Bu kategoride katılımcılar coğrafya kaderdir ifadesini, çevre-insan ilişkilerini anlamaya yönelik araç-gereçlerin işlevlerinden yararlanarak ifade ettikleri sonucuna varılmıştır.

Toplumsal ilişkiler alanı olarak coğrafya kaderdir kategorisinde katılımcıların; coğrafyanın özündeki kavramlardan biri olan doğal ortamın, yani coğrafi şartları (Okşar, 2018: 1037; Akınoğlu, 2006:44) günlük yaşantılarında deneyimlediklerini ve bu deneyimlerini toplumsal ilişkileri ifade eden metaforları kullanarak ifade ettikleri ve aynı zamanda kendileri ile bütünleştirdikleri söylenebilir. Katılımcılar, sosyal hayattaki etkileşimlerini, rollerini, sorumluluklarını ve uyumlarını dikkate alarak coğrafya kaderdir ifadesi ile metaforik olarak ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bu metaforlar ile toplumsal ilişkilerindeki var olan etkileşimler sonucunda bireyin toplum içerisinde toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirdiği gibi, coğrafya kaderdir ifadesi ile insanın çevreye uyumu sonucunda doğayla bütünleşebileceğini ifade ettikleri varsayılabilir. Katılımcılar, coğrafyanın insanları etkilediği, yaşam koşullarını belirlediği, insanı şekillendirdiği, insanın kendi coğrafyasının çocuğu olduğu, coğrafyanın bir tercih değil bir zorunluluk olduğu, coğrafya ile insanın özdeşleştiğini, coğrafyanın insana sunduğu imkân ölçüsünde var olduğunu ve coğrafyanın derin izlerini taşıdığını ifade ettikleri sonucuna varılmıştır. Toplumsal alanların farklı kişilikteki insanları bir araya getirdiğini, bu insanlara bir güven ve koruyucu ortam sağladığını, insanların kendilerini bu coğrafya ait hissettiklerini, kendi değerlerini ürettiklerini, seçme şansları olmadığından bir yaşamı kabullendiklerini ifade ettikleri sonucuna varılmıştır. Solak ve Görmez (2017:69) çalışmalarında toplumsal alanların insan yaşantısının öznel ve psikolojik süreçlerinin geçtiği, duygusal algı ve deneyimlerinin bilinci, kişiliğe ve anıların dönüştüğü yerler olarak ifade edildiği görüşü ile coğrafya ile kimlik arasındaki ontolojik bağ olduğu düşüncesi (Kaygalak, 2021:595) araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir. Bu kategoride katılımcıların kendi kültürel oluşumlarına etki eden fiziki çevrelerini toplumun bakış açılarına göre nasıl algıladıklarını ifade eden metaforlara yer verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Doğal alan olarak coğrafya kaderdir kategorisinde katılımcılar; doğal ortam ve buna bağlı olarak çevrenin, insani şekillendirdiğini, yani toplum yaşadığı mekânın doğal şartlarından birebir etkilendiğini ve bu durum davranış kalıplarını ortaya çıkarttığına (Okşar, 2018:1036) ilişkin deneyimlerini metaforik olarak ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcıların, doğada bulunan cisimlerin doğayı etkilediğini ve doğanın temel esaslarını oluşturduğunu ve aynı zamanda insan için de geçerli ve sürekli olduğunun farkında oldukları söylenebilir. Katılımcılar, kendi varlıklarını sürdürebilmelerinin çevre ile sağlıklı bir iletişim kurmaktan geçtiğini ve bunu sağlamanın bir yolu olarak da coğrafya

kaderdir ifadesini gördükleri sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede katılımcıların, doğal cisimlerin insanın varlığı için gerekli ve yaşamlarını sürdürebilmelerinin de bu doğal cisimlerin varlığına bağlı olduğuna, bu bağılıklarının bir tercihten değil zorunluluktan kaynaklandığına, bu durumun kendilerini şekillendirdiğine, kendilerini coğrafyanın çocuğu yaptığına ve hayatlarını belirli bir düzene koyduğuna inandıklarını göstermektedir. Katılımcıların bu düşünceleri, Solak ve Görmez (2017:69)'in yaptığı çalışmada doğal çevre özelliklerinin sanayi, teknoloji, din, inanç, iktidar, ideoloji, sermaye ve kimliği etkileyen, şekillendiren temel unsurlar olduğu sonucuyla desteklenebilir. Katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesine yönelik ürettikleri metaforlar, yirmi birinci yüzyılda başlayan “doğaya dönüş” bağlamında çevre ve doğanın etkisini vurgulayan (İçen, 2020:20) kavramlar olarak da görülebilir. Bu kategoride katılımcıların coğrafya kaderdir ifadesini, fiziki çevrenin kendilerini zaman içinde biçimlendirdiği görüşünde algıladıkları sonucuna varılmıştır.

Araç-gereç alanı olarak coğrafya kaderdir kategorisinde katılımcıların; coğrafi kaderdir kavramını çevre-insan etkileşimini ifade eden bir sonuç olarak gördüklerini ve bu sonucuna ulaşabilmek için de etkileşime etki eden tüm etmenlerin tek tek öğrenilerek, deneyimlenerek ve kullanılarak ulaşılabileceklerine inandıklarının bir sonucu olarak görülmüştür. Katılımcılar, coğrafya kaderdir ifadesini günlük yaşamlarında kullanabilecekleri bir araç ve bu aracın işlevi sayesinde çevre insan etkileşimini ifade ettikleri düşüncesinde oldukları kanaatine varılmıştır. Coğrafyayı anlamaya ve tanımaya dönük bu kavramlar (coğrafya kaderdir) yaşam alanları ile insanlar arasındaki ilişkileri ifade eden araçlardır (Kaygalak, 2021:587) görüşüyle bu araştırmanın sonucu desteklenebilir. Katılımcıların kendilerinin doğrudan fiziki çevrelerini etki edemeyeceğini fakat araç-gereç kullanarak etkileyebilecekleri görüşünde oldukları görülmektedir.

Beden-bölüm işlevi alanı olarak coğrafya kaderdir kategorisinde katılımcılar; coğrafya kaderdir kavramını yaşamın bir gerçeği ve yaşam için temel bir gereksinim olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar, coğrafya kaderdir ifadesinin yaşamın merkezinde olduğunu, bedeni şekillendirdiğini, insanların huy ve mizaçlarını etkilediği duyuları yönlendirdiğini, insan ihtiyaçları için bir mücadele alanı oluşturduğunu belirtmişlerdir. Yani katılımcılar, yaşam kalitelerini etkileyen en büyük faktörlerden biri olarak gördükleri sonucuna varılmıştır.

Mimari alan olarak coğrafya kaderdir kategorisinde katılımcılar; insanın doğa ile mücadelesi sonucunda ortaya çıkan coğrafya kaderdir ifadesini, insanın yaşam kalitesini artıran ve kendisini koruyan, güvende hissettiren, umut aşıl原因 mimari yapıtlar ile ilişkilendirdikleri sonucuna varılmıştır. Katılımcılar yaşadıkları mekânları hafızalarında iz bırakan bir hatıra veya tecrübe ve geleceklerini şekillendiren, sınırlandıran, yeni imkânlar sunan alanlar olarak gördükleri söylenebilir. Solak ve Görmez (2017:78) çalışmalarında mimari alana yüklenen anlamlarla insanların aidiyetlik, güvende olma duygusunu pekiştirdiğini, bir bellek oluşturduğunu ve kendi kimliğiyle evin kimliğinin sıkı sıkıya bağlı olduğu görüşü, bu araştırmanın sonucuyla örtüşmektedir. Katılımcılar coğrafya üzerinde yaşamlarının kalıcılığını mekân alanları ile ifade etmeleri aynı zamanda kendi yaşam öyküleri ile coğrafyayı bütünleştirerek bir kader bağında birleştirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda coğrafyanın gerçekten kader olduğunu, insanların yaşadıkları yere göre, diğer yerleri düşman veya dost statüsünde belirledikleri (McIntyre, 1996:758) görüşü, araştırmanın sonucunu desteklenmektedir. Bu kategoride katılımcıların fiziki çevrenin kendi faaliyetlerine etkisi olduğunu fakat belirleyici olamayacağı görüşünde oldukları sonucuna varılmıştır.

Bilinmezlik alanı olarak coğrafya kaderdir kategorisinde katılımcılar; gelecekte sürpriz olabilecek durumları oluşturacağı gibi coğrafya ile insanın ruh ikizi olduğunu ve bundan dolayı kaderlerinin aynı olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar, kendileri doğmadan önce kendileri için ne yazılmış ise onu yaşayacaklarını, coğrafyada meydana gelen doğal olaylarının aynı zamanda kendilerinin yazgısı olduğunu, kendilerini coğrafyanın şekillendirdiğini ve zaman içerisinde kendilerinin coğrafya ile özdeşleştiklerini ifade ettikleri sonucuna varılmıştır. Bu sonuç Solak ve Görmez (2017:73) çalışmalarında insanların akılla çözemediği evrensel sorunlarını inançlarla, kâinata ve hayata anlam vermeye çalıştıkları görüşüyle desteklenmektedir.

ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına bağlı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Metaforlardan, öğrenme ve öğretme tekniği olarak eğitimde daha çok yararlanılabilir.
- Metaforlardan, öğrencilerin ön bilgilerini belirlemede kullanılabilir.
- Metaforlar, bireylerin nasıl öğrendikleri konusunda ipuçları sunabilir.
- Metaforlar, öğrenme ortamların zenginleştirilmesinde alternatif bir öğrenme tekniği olarak görülebilir.
- Coğrafya kaderdir ifadesi ile insanların yaşamsal deneyimleri ortaya konabilir ve diğer insanların bu deneyimlerden yararlanması sağlanabilir.
- Coğrafya kaderdir ifadesi, insanların çevresel değerlerini ortaya koyabilir.
- Coğrafya kaderdir ifadesi ile insanların mekânı nasıl ürettikleri ortaya konulabilir.

KAYNAKLAR

- Akbaş, Y. & Gençtürk, E. (2013). Coğrafi bilgi sistemi kavramına metaforik bakış. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 179-196.
- Akinoğlu, O. (2006). Coğrafya eğitimi ve toplum. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 13, 25-48.
- Akyol, C. (2017). Metaforların kullanım alanları ve faydaları. B. Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi* içinde (s. 51-92). Ankara: Pegem Akademi.
- Alkış, S. (2009). Sosyal bilgilerde kavram öğretim. M. Safran (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s. 67-90). Ankara: Pegem Akademi.
- Arslan, M. & Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 171, 100-108.
- Aydın, F. (2010). Secondary school students' metaphors about the geography concept. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(3), 1293-1322
- Aydın, F. & Ünalı, Ü. (2010). Coğrafya öğretmen adaylarının "coğrafya" kavramına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla analizi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(2), 600-622.
- Beldağ, A. & Geçit, Y. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin coğrafya kavramına ilişkin algıları: Bir olgubilim araştırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 99-112.
- Burmakova, E. A. & Marugina, N. I. (2014). Cognitive approach to metaphor translation in literary discourse. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 154, 527-533.
- Çelikten, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 269-283.
- Çoşkun, M. (2010). Lise öğrencilerinin iklim kavramıyla ilgili metaforları (zihinsel imgeleri). *Turkish Studies*, 5(3), 919-940.
- Doğanay, H. (2000). *Coğrafyaya Giriş*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Duran, Y. & Aladağ, C. (2018). Ortaöğretim öğrencilerinin vatan kavramına ilişkin algılarının metaforla belirlenmesi. *Turkish Studies*, 13(19), 589-614.
- Durmuş, E. & Baş, K. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya kavramına ilişkin metaforik algıları *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 75-92.
- Geçit, Y. & Gençer, G. (2011). Sınıf öğretmenliği 1. sınıf öğrencilerinin coğrafya algılarının metafor yoluyla belirlenmesi (Rize Üniversitesi örneği). *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23), 1-19.
- Genç, F. N. (2007). Türkiye'de doğal afetler ve doğal afetlerde risk. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9, 201-226.
- İçen, H. (2020). Coğrafya'da çevresel determinizm: Kökleri ve etkileri. A. Kara, & S. Sönmez (Ed.), *Sosyal, beşeri ve idari bilimler alanında güncel araştırmalar, Cilt II* içinde (s. 9-21). Ankara: Duvar Yayınları.
- Kaya, B. & Bozyiğit, R. (2019). Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafya kavramı üzerine düşünceleri. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 39, 55-69.
- Kaya, M. F. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarını çevre sorunlarına ilişkin algıları:metafor analizi örneği. *ElektronikTurkish Studies*, 9 (2), 917-931.
- Kaygalak, İ. (2021). "Coğrafya kaderdir" üzerine . *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 583-598.

- Keçe, M. (2014). Tarih ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarını bazı tarih kavramlarına ilişkin algıların metaforlar yoluyla analizi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 143-156.
- Kelleci, D. (2014). *Sınıf öğretmeni adaylarının iklim kavramına ilişkin algılarının metafor yoluyla incelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Kocalar, A. O. & Demirkaya, H. (2014). Coğrafya öğrenmek niçin önemlidir? Lise öğrencilerinin algıları. *Eastern Geographical Review*, 19(32), 123-144.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2015). *Metaforlar hayat, anlam ve dil* (Çev. Gökhan Yavuz Demir). İstanbul: İthaki Yayınları.
- McIntyre, K. (1996). Geography as destiny: Cities, villages and Khmer Rouge Orientalism. *Studies in Society and History*, 38(4), 730-758.
- Meydan, A. & Akkuş, A. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının Türkiye'nin Ortadoğu stratejisi ile ilgili görüşleri. *Future Visions Journali* 2(3), 1-7.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *An expanded source book qualitative data analysis. (Second edition)*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor*. İstanbul: Mess Yayınları.
- Okşar, Y. (2018). Din ve coğrafya ilişkisi: Şemsü'd-Din es-Semerkanî ve İbn Haldûn'un yedi iklim anlayışlarının karşılaştırmalı analizi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1035-1069.
- Özkan, R. & Taşkın, M. A. (2014). İlköğretim öğrencilerinin vatan olgusuna ilişkin algılarının belirlenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (XVII), 889-906.
- Öztürk, Ç. (2007). Sosyal bilgiler, sınıf ve fen bilgisi öğretmen adaylarının "coğrafya" kavramına yönelik metafor durumları. *Ahi Evren Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(2), 55-69.
- Öztürk, M. & Alkış, S. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının coğrafya ile ilgili algılamaları. *Elementary Education Online*, 8(3), 782-797.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-496.
- Saban, A. Koçbeker, B. N. & Saban, A. (2006). An investigation of the concept of teachers among prospective teachers through metaphor analysis, 6(2). *Educational Sciences: Theory & Practice*, 509-522.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık .
- Solak, S. G. & Görmez, K. (2017). Kentte mekân kimlik etkileşimine dair bir çözümleme. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 13 (Özel Sayı-1), 65-84.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2016). *Beşeri coğrafya. İnsan. Kültür. Mekan*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (7. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zeren, M. G. (2015). Üniversite öğrencilerinin gözü ile coğrafya eğitimcisi: Bir olgubilim araştırması. *Eastern Geographical Review*, 20(33), 189-207.

Extended Abstract

People live their lives on different geographies, which allows for mutual interaction between man and the environment. The environment affects people individually, determines the political power of the state and shapes social and economic activities. Human beings affect the environment through agricultural activities, transportation, industry and settlement. Thus, the effect of the environment on the human and human beings on the environment is revealed. Geographers first tried to explain this interaction with the view of "Life network" and then with the "Ecosystem" system. Geographers have expressed many views expressing mutual interaction in the historical process. One of them is environmental determinism, proposed by Friedrich Ratzel (1844-1904). Environmental determinism regards man as "a product of the environment, which can only succeed in the grip of the physical forces that surround him and only when its demand are properly adjust". Another view is possibilism put forward by Paul Vidal de la Blache. This view provides opportunities for the physical environment to choose the way to use its own habitat, and one evaluates these opportunities according to their

lifestyle. In this context, Ibn-Khaldun suggests that geography is destiny, both affecting the environment and affecting the environment. In other words, geography is destiny, not “the income written at the beginning”, that is “you live what is written in your destiny”. It can be said that people express their interactions with geography in their daily lives using various concepts. For example, “seven climates, four and a fast”, “all over the world”, “blackfly”, “global village”, “global neighborhood”. These concepts are metaphorical in nature as well as expressions of people’s thoughts on geography. Metaphors are tools that embody an abstract, complex phenomenon and event in understanding, explaining, defining and expressing by establishing a relationship on the similarities of new information with what is known before. Since social studies education is a discipline created by making use of social sciences, it gives a significant place to the use of metaphorical structures. When the literature is examined, no study has been found that reveals Ibn-Khaldun's statement that geography is destiny with metaphors. The learning area of "people, places and environments" in the social studies course includes human and environment interaction. In this context, the expression "geography is destiny" was seen as one of the concepts that can best express human-environment interaction and was among the reasons for the study. With this research, it is aimed to reveal the opinions of pre-service teachers about the statement that geography is destiny. In this context, it has been tried to determine the mental images of the participants regarding the expression “geography is destiny” through metaphors. In line with this purpose, answers were sought to the questions of social studies teacher candidates' metaphors regarding the expression "geography is destiny" and under which categories these metaphors can be grouped according to their common characteristics. The research was carried out using the phenomenology design, one of the qualitative research designs. The phenomenological design focuses on phenomena that the individual is aware of but does not have an in-depth and detailed understanding of. For this reason, a phenomenological design was used, which gives in-depth information about how the participants perceive the expression “geography is destiny”. The study group of this research consists of 147 teacher candidates studying at Bayburt University, Social Studies Education Department in the fall semester of the 2020-2021 academic year. Geography as a data collection tool is destiny..... e/a is like/like; because written semi-structured form is used. Participants were asked to write their metaphors regarding the statement “geography is destiny” in the relevant fields of the form, together with their justifications. The form link created from Google Drive was sent to the e-mail addresses of the participants and the number of e-mails sent by the participants was limited to one (1), and their responses to the form constituted the main data source of the study. The data obtained in the research were analyzed using content analysis. Content analysis respectively; coding and extraction, sample metaphor image compilation, category development, validity and reliability, and data transfer to the computer. The metaphors of the participants regarding the concept of geography is destiny; These were grouped under two main headings: “metaphors developed by the participants regarding the expression geography is destiny” and “metaphor categories developed by the participants regarding the expression geography is destiny”. Participants developed 75 different metaphors for the statement that geography is destiny. When these metaphors are examined, it is seen that the participants have a positive perception towards the statement that geography is destiny. The most common metaphors are people (f=9), family (f=8), destiny (f=8), parents (f=8), hometown (f=8), and life (f=7). Then, the metaphors to which the phrase "geography is destiny" is most often compared are house (f=5), water (f=5), sun (f=4), life (f=4), identity (f=4), earth (f=4), mother (f=2) metaphors. Six different categories were created from the metaphors developed by the participants. These categories are respectively “Geography as a field of social relations is destiny”, “Geography as a natural field is destiny”, “Geography as a field of tools is destiny”, “Geography as a field of body-part function is destiny”, “Geography as a field of obscurity is destiny” and " Geography as an architectural field is destiny” categories. 62 participants developed 26 different metaphors in the category of “Geography as a field of social relations is destiny”, respectively. 34 participants developed 21 different metaphors in the category “Geography as nature is destiny”. 10 participants developed 9 different metaphors in the category “Geography as a tool-equipment field is destiny”. 20 participants developed 9 different metaphors in the category “Geography as a body-part functional area is destiny”. In the category of “Geography as a field of obscurity is destiny”, 14 participants developed 7 different metaphors. . In the category “Geography as an architectural field is destiny”, 7 participants developed 3 different metaphors. It was determined that the pre-service teachers who participated in the research produced 75 different metaphors for the phrase geography is destiny. It

suggests that culture and individuality are effective in the production of so many different metaphors, since the explanation frameworks regarding nature and culture and their individual perceptions, thoughts, dreams and experiences are very different. Participants mostly stated that geography is destiny, people (f=9), family (f=8), destiny (f=8), parents (f=8), hometown (f=8), life (f=7). with the concepts of house (f=5), water (f=5), sun (f=4), life (f=7), identity (f=4), earth (f=4), mother (f=4) they have associated. The fact that the participants expressed their perceptions of the phrase "geography is destiny" with various concepts shows that this concept cannot be explained with a single concept. These concepts, which indicate the interaction of the participants with the environment they live in, can be seen as an expression of their expectations from the geography. These concepts can also be accepted as an indicator of the actuality of the statement, geography is destiny, as the participants indicate the objects they interact with in their daily lives. The metaphors developed by the participants regarding the phrase "geography is destiny" were grouped under 6 categories. The category with the most metaphors among these categories is "geography as a field of social relations is destiny" and it was concluded that the participants produced 26 different metaphors and associated these metaphors with their daily lives. Then, it is seen that the participants, who developed 21 different metaphors in the category of "geography as a natural area is destiny", positively associated them with natural objects. It is seen that the participants expressed the phrase "geography is destiny" in these categories by establishing metaphorical relations between geographical elements and social structures. In this case, it can be said that the participants internalized the concepts of "geography" and "destiny" in their lives and used the phrase "geography is destiny" to express this interaction. Afterwards, it is seen that the participants developed 9 different metaphors in the category of "geography as the body-part function area is destiny". It can be said that these metaphors are positively associated with body-part functions that enable people to survive and affect their quality of life. Finally, it is seen that the participants developed 9 metaphors in the category of "geography as a tool area is destiny". In this category, it was concluded that the participants expressed the phrase "geography is destiny" by making use of the functions of the tools and equipment to understand the environment-human relations. Based on the results of the study, the following recommendations were developed. Metaphors can be seen as an alternative learning technique in enriching learning environments. With the statement that geography is destiny, people's life experiences can be revealed and other people can benefit from these experiences. The phrase "geography is destiny" can reveal people's environmental values. With the statement that geography is destiny, it can be revealed how people produce space.

TANZİMAT DÖNEMİ HUKUKTA MODERNLEŞME

Güher ULU*

ÖZ

Tanzimat dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılın zorlayıcı koşullarına uyum sağlamak için geçirdiği değişimi ifade eder. Tanzimat döneminin en önemli yönü ise, Osmanlı'nın hukuk alanında gerçekleştirdiği değişimdir. Bu değişim, Batı hukuku yönünde olmuş; böylelikle Cumhuriyet dönemi hukuk anlayışından günümüze uzanan hukuk sisteminin temelleri bu dönemde atılmıştır. Önce anayasal belgeler olan Tanzimat ve Islahat Fermanları ile temel ilkeler kabul edilmiş, ardından bu ilkeler gözetilerek Batı hukukuna ait kanunlardan bazıları Osmanlı hukuk düzenine bütün halinde alınmıştır. Bu süreçte, hukukta Batılılaşma sağlanırken hala eskiyi koruma anlayışı nedeniyle *ikili (dualist)* yapıda bir hukuk sistemi kurulmuştur. Oysaki söz konusu temel belgelerde “eşitlik ilkesi” kabul edilmiştir. Bu çelişkinin, değişimin Osmanlı'nın kendi içinden gelen dinamiklerle değil, buna mecbur olmasına neden olan dış dinamikler ile gerçekleşmiş olmasından kaynaklandığı kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin hukukta modernleşmesi kendine özgünlükten büyük oranda uzak niteliktedir denebilir. İkili yapıdaki hukuk sistemi, farklı dinlerin gözetilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Batı hukukuna dayalı hukuk ve adalet sistemi tesis edilmeye çalışılırken şeriat mahkemeleri yetkileri sınırlı da olsa varlığı korundu. Buna karşılık bu dönemde, günümüz kamu hukukunun ve özellikle idare hukukunun temelleri atılmıştır. Bunlardan en önemlisi modern anlamda kanun anlayışının kabul edilmesi olmuştur. Osmanlı hukukundaki kanun anlamı terkedilmiş ve Batı hukukundaki “*code*” kavramı benimsenmiştir. Bu anlayış, günümüz hukukunda geçerli olan “kanuni idare ilkesi”nin kaynağıdır. İdari teşkilat alanındaki düzenlemelerde kural olarak merkezi idare anlayışı benimsendi. Bu dönemde, yerel yönetimler tam olarak bugünkü anlamıyla oluşturulmamışsa da, doğuşu için gerekli ortamın hazırlandığı kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Modernleşme, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı

MODERNIZATION IN LAW DURING THE TANZİMAT ERA

ABSTRACT

Tanzimat refers to the change that the Ottoman Empire had undergone adapting to the challenging conditions of the 19th century. The most distinctive aspect of Tanzimat took place in Ottoman's law. This change has also been in the direction of Western law. In this manner, the foundations of the legal system extending from the establishment of Republican period to the present were laid in this period. First of all, by the constitutional documents, “Tanzimat and Islahat Edicts”, the basic legal principles were accepted. Then, considering these principles, the codes of Western law were adopted in Ottoman law almost as a whole. However, this change resulted in the formation of a *dualist* legal system in which the concept of preserving the old was still carried, as in the direction of Westernization. In spite of the fact that the “principle of equality” has been established in the Edicts, it is acknowledged that this contradiction is due to the change did not occur with the internal dynamics coming from the Ottoman Empire itself, but with the external dynamics. For this reason, the modernization of the Ottoman law is far from specific to itself. The dual legal system is emerged as a result of the discrimination on religious grounds. While trying to establish a legal and justice system based on Western law, the sharia courts were preserved with a limited jurisdiction. On the other hand, in this era, the foundations of modern public law and especially administrative law were laid. The most important of these changes was the acceptance the concept of “code” in the modern sense. This understanding is the source of the “legal administration principle” which is valid in present law. The central administration approach was adopted in principle by the regulations of administrative organization. In this era, even if local administrations have not been created in the exact sense of today, it is still considered to have prepared the ground for their emergence.

Keywords: Modernization in Ottoman Law, Tanzimat Edict (Imperial Edict of Reorganization), Islahat Edict

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku A.B.D., Bursa, guherulu@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8174-6925>.

GİRİŞ

Türk hukuku için Osmanlı'nın 19. yüzyılı ayrı bir önem taşır. Çünkü ülkemizde modern hukuk sistemi bu dönemde oluşturulmaya başlanmıştır. Tanzimat dönemi ise, Osmanlı kurumlarının, toplum yaşayışının ve hukukun modernleşmesinde başlangıçtır. Elbette Tanzimat Fermanı öncesi birtakım yenilikler yapılmıştır; fakat bunların hiçbiri Tanzimat kadar çok yönlü ve derinlemesine olmamıştır. Tanzimat'ın getirdiği değişiklikleri bütünüyle Batılılaşma yönüyle analiz etmek oldukça güçtür. Eski ve gelenekçi bir devlet olan Osmanlı'nın değişimi de kolay olmamıştır. Mevcut yapısını koruma isteği hukukta da kendini göstermiş, bunun sonucunda *düalist (ikili)* yapıda bir hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. Burada “*Osmanlı hukuku tam olarak modernleşmiş midir?*” sorusu sorulmalıdır. Bu soruya cevap verebilmek için modernleşme kavramı açıklanacak ve hukukta modern olanın tespitine çalışılacaktır. Modern olanı tespit ederken karşıt hal olan Osmanlı klasik hukuk yapısının da bilinmesi gerektiğinden bu konuda da her bölümde karşılaştırmalı olarak eski hukuk sisteminin temel özellikleri belirtilecektir.

Makalenin konusu “*Tanzimat dönemi hukukta modernleşme*” olduğundan söz konusu çalışma hukukla ilgili olacaktır. İktisat, tarih, siyaset bilimleri gibi hukuk dışı konular inceleme konusu dışında kalacaktır. Böylelikle çalışmada, “yöntem bağdaştırıcılığı (*syncrétisme*) reddedilmektedir. Kelsen'in ifadesiyle hukuk bilimi “saf (*Reine, pure*)” olmalı; yani kendisine yabancı tüm unsurlardan kurtulmalıdır (1999). Örneğin, bir kanunun kabul nedenleri arasında diplomatik bir ilişki yatıyorsa; bu, çalışma konusunun dışındadır. Bu, tarih ve siyaset biliminin ele alacağı bir konudur. Sonuçta ortaya çıkan ferman, kanun gibi belgelerin hukuk alanında ne ifade ettiğinin tespiti ve tahlili yapılacaktır. Çalışma konusu, hukuki modernleşmenin doğum nedeni değil; hukuk biliminin konusunu oluşturması bakımından doğum anından itibaren Osmanlı hukuku için niteliğinin ne olduğudur.

Çalışmanın zamansal olarak kapsamını belirlemek amacıyla Osmanlı'da Tanzimat döneminin, asıl adıyla *Tanzimat-ı Hayriye*'nin hangi zaman aralığını kapsadığını tespit etmek gerekir. Zira yukarıda belirtildiği gibi, Osmanlı'nın modernleşmesi ve dolayısıyla hukukta modernleşme, 19. yüzyılı kapsamaktadır ve Osmanlı'nın sona ermesine kadar da devam etmiştir. Ayrıca Tanzimat'ın “modernleşme” kavramı karşısında asıl anlamının ne olduğu ortaya konulacaktır. Devam eden ana başlıklarda ise, önce *Tanzimat Fermanı* olarak anılan *Gülhane Hatt-ı Hümayunu* ve *Islahat Fermanı*'nin hukuki nitelikleri, sonrasında Osmanlı'nın hukuk yapısını temel değişikliklere uğratan kanunlaştırma hareketleri incelenecektir. Bu kanunlarla getirilen yenilikler ise, ilk defa Tanzimat döneminde görülen özel hukuk-kamu hukuku ayırımı altında sunulacaktır.

Tanzimat-ı Hayriye ve modernleşmenin ikili anlamı

Tanzimat, “tanzim” yani “nizam” sözcüğünün çoğuludur. *Nizam*, “düzen”; *tanzim*, “düzenleme” demektir. Tanzimat ise, sözcük anlamıyla “düzenlemeler” demektir. Bu nedenle de Tanzimat dönemi için öğretilerde de İngilizce karşılık olarak “*Ottoman reform era*” veya “*Ottoman reform movement*” kullanılsa da İngilizce sözlükte “tanzimat”ın Türkçe anlamının “*reorganization*” gösterilmektedir (Britannica). Büyük Türkçe Sözlük'te “tanzimat” kelimesinin karşılığı bir dönem olarak kabul edilmekte ve dönemin başlangıç tarihi belirli olup bitişi bir tarih ile sınırlandırılmamaktadır** *Tanzimat*'ın semantik anlamından yola çıkılarak Osmanlı'da yeni düzeni getiren tüm dönemi kapsar şekilde inceleme yapmak mümkündür.

Müfredatta Tanzimat dönemi, 1839'da *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*'nun ilanı ile başlayıp 1876'da *Meşrutiyet*'in ilanı ile sona ermiş kabul edilmektedir. Çalışmada, bu zaman aralığı kabul edilmiştir. Dönemi III. Selim ile başlatan ve Osmanlı Devleti'nin sona erdiği 1922 tarihine kadar olan aralığı kabul edenler de vardır (Arslan, 1992: 15). Tanzimat'ı modernleşme hareketinin başlangıcı olarak kabul edip Cumhuriyet devrimleri ile birlikte bugüne kadar devam ettiğini söylemek bile mümkündür. Osmanlı modernleşmesi Tanzimat devrinden ibaret değildir; bu olgu daha geçmişe uzanır. Aslında

** “*Sultan Abdülmecit zamanında, 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu adıyla anılan bir fermanla ilan edilen, yönetimi iyileştirme tasarısı ve bu iyileştirmenin yapıldığı dönem*”. Büyük Türkçe Sözlük'teki diğer tanım: “*1839'da Reşit Paşa'nın öncülüğünde devlet yönetiminde, toplumsal yaşayışta, düşünde Batı'ya yöneliş dönemine verilen ad*” (Türk Dil Kurumu, TDK).

Osmanlı'nın Batı medeniyetine yakınlaşmayı kesin olarak kabul ettiği tarih 1789 *Nizam-ı Cedid* hareketidir (Karal, 1988: VIII, 192). Oysaki Tanzimat ayrı bir dönemdir. Tanzimat'ta modernleşme Osmanlı modernleşmesinin bütünü değildir. Bu tarih aralıkları ile ayrı ayrı adlandırılan dönemler hep Osmanlı Devleti'ne yeni bir düzen vermek isteyen anlayışların eseridir. Ortak tek nokta, değişim isteği, yani reformdur. Buna karşılık bu değişimlerin anlayış ve başı çeken fikirleri farklıdır, nitelik olarak Batı'ya dönük olsa da nicelik olarak kapsamı ve etkisi her dönemde farklıdır. Hatta bir dönemin olumsuzlukları öteki döneme, yeni atılım ve değişim hareketine esin olmuştur. Tanzimat'ın 1839 ile başlayıp 1876 ile sınırlandırılması keyfi değildir. Bir kere hukuk bakımından, Tanzimat 18. yüzyıl ıslahatlarından ayrılır. Çünkü ilk *resepsiyon* Tanzimat'la başlamıştır ve 1839 yılından itibaren Tanzimatçılarca yapılan düzenlemeler önceki dönemlerin aksine hukuk, iktisat, maliye, ulaşım, haberleşme, askerlik, eğitim, devlet yönetimi, diploması gibi alanları kapsamıyla çok yönlüdür (Üçok, Mumcu, Bozkurt, 2002: 271, 305). Tanzimat'tan önce yapılan ıslahatlarda devleti kuvvetlendirmeye çalışanlar, Osmanlı düşünce sisteminden ayrılmayarak Batı'nın sadece teknik üstünlüklerini, özellikle askeri alandaki tekniklerini alarak ıslahatın mümkün olduğuna inanmışlardır. Tanzimat'ta ise, Batı düşünce sisteminin bütünü ile temasa geçilmiştir. Karal, 17. yüzyılda Batı'dan matbaanın alınmasına karşılık yabancı dildeki kitapların çevirisine önem verilmemesini bu zihniyete tipik bir örnek olarak göstermektedir (1988: 194).

Zamansal olarak içeriğin sınırları tespit edildiğine göre, *hukukta modernleşme* ile ne kastedildiği de açıklanmaya ihtiyaç duyar. Bunun için öncelikle “modernleşme” kavramı ele alınmalıdır. Bu kavram, söz konusu dönemin bakışından, özellikle hukuk bağlamından yola çıkılarak tanımlanacaktır. Aksi halde *modernleşme*, felsefenin de ele aldığı bir araştırma konusudur.

Modernleşme, Fransızca bir kelime olan ve “*moderne*” kökünden gelen “*modernisation*”un Türkçe'deki karşılığıdır (Saraç, 1999). Çağdaşlaşma, asrileşme, yenileşme, yani çağa uygun hale gelmek demektir. Geri kalmış toplumların ekonomi, bilim, ekin, toplumsal düzenleniş alanlarında günümüz bilim ve uygulayımının olanak verdiği en gelişkin aşamaya gelme çaba ve özlemlerini anlatan geniş kapsamlı toplumsal akımdır (TDK).

Tarih ve siyaset bilimi alanındaki çalışmalara bakıldığında, Osmanlı dönemi ıslahat hareketlerinin *modernleşme* dışında, *çağdaşlaşma*, *batılılaşma*, *asrileşme* hatta *secularizm* ile adlandırıldığı görülür. Ortaylı hem “modernleşme” hem “batılılaşma” sözcüklerini kullanır (2003). Berkes, Osmanlı'nın değişim süreci için *secularizmi* karşılaması ölçütünde *çağdaşlaşma* sözcüğünü kullanmaktadır (2007). Berkes'in klasik Osmanlı'da nedenlerini bulduğu ve günümüz Türkiye'sinin de dâhil olduğu modernleşme sürecini anlatan farklı bir bakış açısı vardır. Bu sözcüğü kullanması da bilinçlidir. Yazara göre, Osmanlı'nın çağdaşlaşması, İslam kültürünü içinde barındıran Osmanlı geleneğinin terkiyle gerçekleşmektedir. Bu süreçte Osmanlı'da *gelenek* kavramı yerine *ilerleme* kavramı yerleşmektedir. Berkes bu tespiti yaparken hukuktaki değişimi de vurgulamaktadır. Değişen Osmanlı sistemi ilkelerinden biri de toplum dışında ve üstünde devlet anlayışıdır ve bu anlayışın yerine *yasal devlet* yani *hukuk devleti* kavramı gelmiştir.

İnalçık, Tanzimat döneminin bir *garplaşma* hareketini içine aldığı belirtmekte; fakat bu dönemin sadece *garplaşma* hareketinden ibaret olmadığını, Tanzimat'ın Osmanlı'nın bütün 19. yüzyıl tarihini izah eden temel hadise olduğunu yazmaktadır (Seyitdanlıoğlu, İnalçık, 2006: 14). Bu demektir ki, Tanzimat'ta Osmanlı sadece Batılılaşmamıştır, kendine özgü bir değişim geçirmiştir. Abadan ise, “*Tanzimat 'bir ıslahat hareketidir', yahut 'Garplaşma başlangıcıdır' denmekle 'illet' değil 'araz' üzerinde durulmuş; henüz tam teşhis konmamış bir dert hakkında aleltlak ve umumi bir tedavi metodunun ismini ileri sürmüş oluyor. Bu ise Tanzimat hareketinin, diğer ıslahat teşebbüslerine nazaran fark ve mümeyyiz vasfını belirtmeye kafi değildir*” demektedir (2006: 39).

Ortaylı *tanzimat* sözcüğünün “*reorganizasyon* (yeniden düzenleme, yeniden yapılanma)”u karşılamak için kullanılmış olduğunu belirtmiş ve bununla hukuki yapının ıslahı ile kanun ve düzen getirilmesinin kastedildiği ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemini gözleyen yabancıların bile Tanzimat'ın karşılığı olarak *legislatione* deyimini kullandıklarını belirtmektedir (2003: 111). Bu vakıa, Tanzimat'ta Osmanlı hukuk düzeninin modernleşmesinin ön planda olduğunu göstermektedir.

Sayılan tanımlardan daha da işlevsel bir tanım Velidedeoğlu'na aittir (1940). Yazara göre, Osmanlı'da Tanzimat “meşruiyet”in ifadesidir. Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde o zamana kadar hüküm sürmüş olan keyfilikten hukukiliğe, kanunsuzluktan meşruiyete, emniyetsizlikten emniyete geçişi ifade eder ve meşruiyeti sağlayan ise, hukuk nizamını tesis edici belirli ve kati hukuk kurallarıdır. Devamında açıklaması şöyledir: “*Bir cemiyette her şahıs diğer bir şahısla veya devletle olan münasebet ve muamelelerinin neticelerini önceden kat'i surette bilir ve bütün münasebatının, herkesin müsavi surette tabi olduğu nizamlara bağlı bulunduğu hissini emniyetle duyarsa, o memlekette ‘meşruiyet’ teessüs etmiş demektir*” (Velidedeoğlu, 1940:5). Bu sayede Tanzimat'ın yeni bir hukuk düzeni ihdas etmek demek olduğu daha net görülmektedir. Bu hukuk düzeni ise, *hukuk devletini* ihtiva eden hukuk düzenidir.

Tanzimat kelimesinin başka bir saikle kullanıldığını iddia eden diğer görüş ise daha dikkat çekicidir. Buna göre, “tanzimat” kelimesi bir paroladır. Zira o dönemde halen, Avrupalılaşmaya çalışılsa da Osmanlı eski dini medeniyetini ve hukuk felsefesini devam ettirmektedir (Eryılmaz, 1992: 92). Kanun koyma yetkisi Allah'tadır ve Tanzimat'ta yapılan kanunlar, nizamnameler “tanzimi” niteliktedir ve “*asıl kanunun ilahi kaynaklı olduğu ve beşer tarafından vaz'edilen şeyin, ancak ‘nizam’ ve ‘tanzimat’ olabileceği görüşü yine hakimdir*” (Eryılmaz, 1992: 92). İşte “*Tanzimatın bu ikili yönü, Cumhuriyet'e kadar kurumları ve normları şekillendirmede etkili*” (Eryılmaz, 1992: 92) olmuştur. Bu tespit, Tanzimat'ta yaratılan *ikili yapıdaki (düalist)* hukuk sistemine neden olan anlayışın en başından, dönemin adında var olduğunun göstergesidir.

“Batılılaşma” sözcüğünün kullanım nedeni ise basittir. Osmanlı modernleşmesi Batı yönünde olmuştur. Peki Osmanlı'ya göre modern olan neden Batı'dır? Bu Batı gibi olmak meselesi bir yüzyıla yakın Türkiye'de tarih ve siyaset düşünürlerinin meşgul olduğu bir konudur. Ortaylı bu kavramın ülkemizde 18. yüzyıldan beri rahatsız edici olduğunu ve Demokles'in Kılıcı gibi hissedildiğini ifade etmektedir (2003: 17). “Batı nedir?” ya da “neden Batı?” sorusuna cevap hep tartışılmalıdır. Ortaylı'ya göre, Batı, “*değişimi fark eden ve ona müdahale etmeye kalkan bir bilinçtir*”. Değişmeyen toplum yoktur; fakat yazara göre Batı, yani Avrupa bu değişim bilincine erken varmıştır ve haklı olarak bu devinimi kendine mal etmiştir. İşte bugün geri kalmış toplumların Batı yönünde modernleşmesinin nedeni budur.

Osmanlı dönemindeki söz konusu Batılılaşma konusunda, olumsuz yönde eleştiriler mevcuttur. Bunu Osmanlı'nın Avrupa'ya karşı yenilgisi olarak görenler vardır. Bir görüşe göre, tüm bu reformlar, gönüllü olarak değil, Avrupa'nın müdahalesiyle oluşan bir zorunlulukla yapılmıştır (Timur, 1985: 140, Tunaya, 1985: 142). Berkes ise, bütün dünyada Batı Avrupa geleneğinin etkili olduğunu ve bundan dolayı çağdaşlaşmanın Batı Avrupa geleneğine göre yürümekte olduğunu belirtmektedir (Berkes, 2007: 27). Bugün için Batılılaşmak dünya için zorunluluktur ve bu yolda gitmeyenler varlıklarını yitirecektir; fakat yazar, var olmak için Batılılaşmak gerektiğini söylese de bu yolda devam edenlerin benliklerini kaybettiklerini de eklemektedir.

O halde, Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti, Batı hukukunu alırken ne kadar Osmanlı geleneğinin hukuk ilkelerinden feda etmiştir tespit etmek gerekir. Tanzimat dönemi hukuk alanında yapılan değişimin, öteki medeniyete göre değişim olması nedeniyle de sancılı ve zor olduğu, başarısızlıklar içerdiği kabul edilmelidir. Osmanlı Devleti hep Batı ile birlikte yaşamış, fakat Batı yönünde ıslahat yapmaya çok sonraları başlamıştır. Ne zaman ki duraklama ve gerileme yaşanmıştır, değişim isteği bunu takip etmiştir. Tarihe bakıldığında ilk düzeltmeler askeri alanda olmuştur. Çünkü bu, en çabuk hissedilen, somut, elle tutulur başarısızlık alanıdır. Daha sonra ordunun finansmanda yaşanan güçlükler nedeniyle klasik Osmanlı maliyesi terk edilmiş, mali ve idari alanda düzeltmelere gidilmiştir.

Ortaylı'nın da belirttiği gibi “*Osmanlı Batılılaşması zihnî bir dönüşümden çok, reel durumun bir sonucu olarak şekillenmiştir*” (2008: 100). Yazara göre, Osmanlı'da Batılılaşma ve modernleşme pozitivist ve akılcı bir saikle değil, fonksiyonel nitelikte olmuştur ve Osmanlı'nın amacı Batı medeniyetini öğrenmek, benimsemek ve ona dönüşmek değildir. Dolayısıyla hukuk alanındaki modernleşme de bu niteliktedir. Çünkü yazar, hukuk alanındaki reformların, “*Batı hukukunu alalım*

da Batılı olalım’ denilerek” yapılmadığını belirtmektedir. Hukuk alanındaki düzenlemeler de Batılı olmak için değil, reel zorunluluklardandır. Zira Osmanlı, dünya ile olan yakın ilişkilerinden dolayı hukukunu Batıyla uyumlu hale getirmelidir.

Kısacası çağdaşları ile uyum içinde olma çabasıyla tarih sahnesinde etkinliğini yeniden sağlamayı amaçlayan Osmanlı Devleti, ne kadar Batı olursa o kadar modernleşecektir. Baskın olan Batı’dır, Batı yönünde modernleşecektir. Hukuk alanında yaptığı düzenlemeler de Batı yönünde olacaktır. Osmanlı, Tanzimat döneminde kurumları ve toplumuyla yaşadığı bu seferberlikte ne kadar Batı, ne kadar modern olmuştur? Geleneğini ne kadar terk etmiştir? Hukuk alanında bu değişimi nasıl gerçekleştirmiştir? “1839’da Gülhane’de Fermanı okuyanlar, Tanzimat-ı Hayriye diye ‘hayırlı düzenlemelerin yapılacağı hayırlı bir devir’ açtıklarını ileri sürüyorlardı” (Ortaylı, 2003: 100). Hukuk alanında Tanzimat Osmanlı için hangi hayırlı düzenlemeleri beraberinde getirmiştir?

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Osmanlı hukukunun modernleşmesine katkıları

Tanzimat döneminin temel hukuk metinleri Tanzimat ve Islahat Fermanlarıdır. Bu fermanlar, dönemin getirdiği hukuksal yapının ilk adımları olduğu gibi temel ilkeleri de içerir. Bu nedenle fermanların hukuki tahlili, dönemin ihdas ettiği hukuki modernleşmeyi açıklamakta en geniş çerçeveyi çizmektedir.

Tanzimat Fermanı’nın hukuki tahlili

Tanzimat dönemi, 3 Kasım 1839 günü Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile başlamıştır. “*Tanzimat’ terimi, Gülhane hattında geçen prensiplere dayanan düzeni anlatır*” (Karal, 1988: 171). Bu nedenle Tanzimat dönemi Osmanlı hukukundaki değişim, bu Ferman’ın hukuki niteliği, biçimi ve hükümleri ile açıklanmaya başlanabilir.

Tanzimat Fermanı’nın hukuki niteliği ve biçimi

Ferman biçimsel bakımdan diğer fermanlardan farklı değildir. “*Padişahın belli konulardaki düşünce ve buyruklarını göstermektedir*” (Üçok vd., 2002: 273). Padişahın ağzından kaleme alınmıştır (Tanör, 2002: 85). Hukuki biçimi, isminden de anlaşıldığı üzere, “ferman (*octroi*)”dır; “misak (*pacte*)” değildir. Çünkü iki taraflı değil, tek taraflıdır. *Octroi*, “verme, bahşetme, ihsan” demektir (Saraç, 1999). Hükümdar Ferman’da, tebaasına tek taraflı olarak birtakım haklar bahşetmekte, ihsan etmektedir (Gözler, 2018: 36).

Anayasa hukuku açısından öğretilerde Tanzimat Fermanı’nın hukuki niteliğine ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Kubalı’ya göre, Ferman anayasal nitelikte bir belge değildir (1960: 57-59). Çünkü Ferman, anayasal belgelerin biçimsel özellikleri olan bölümlere, maddelere ve sistematığe sahip değildir. İçeriği bakımından da devletin kuruluş, işleyiş ve devlet ile birey arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralları ihtiva etmemektedir. Yani bu görüş, şekli bakımından da içerik bakımından da Ferman’ın anayasal belge olmadığını ileri sürmektedir. Bu belge bir tür insan ve yurttaş hakları bildirisi. Bir başka görüşe göre de Ferman bir anayasa değildir; ama anayasal belgedir. Bu görüş, anayasanın “*devletin temel kuruluşu ve devlet organlarının birbirleriyle olan ilişkilerini, çalışmalarını gösteren ana hukuk belgesi*” olduğu belirtmektedir (Üçok, vd., 2002: 273). Oysa Ferman’da bu içerik yoktur. Bununla birlikte “*modern anayasalardaki en temel ilkeleri (yani can, ırz, mal güvenliğini) de taşımaktadır*”. Bundan dolayı da bu görüş, Ferman’ın anayasal bir belge olduğunu kabul etmektedir.

Seyitdanlioğlu, Ferman’ın “*sultan tarafından tebaaya verilmiş bir irade-i seniyye, bir lütuf*” (2006: 259) olduğunu, bu önüyle bir *charte*, yani bir ferman ve dolayısıyla bir anayasa niteliği taşımadığını kabul etmektedir. Burada dikkati çeken bilgi, yazarın Ferman’ı anayasa olarak kabul etmemesinin nedeninin sadece “ferman (*octroi*)” biçiminde yapılmasına bağlamış olmasıdır. Oysa anayasa hukuku kuramına göre, “ferman (*octroi*)”, anayasa yapma usullerinden biri olan *monokratik usul* türüdür (Gözler, 2007: 32-33). Buna karşılık Seyitdanlioğlu, Ferman’ın temel hak ve özgürlüklere yer vermesi nedeniyle, “*anayasal özellikler taşıyan yarı anayasal belge (semi-constitutional) bir belge*” olduğunu da kabul etmektedir. Burada yazar ayrıca, “*Meclis-i Ahkam-ı Adliye*”yi öngörmesini Ferman’ın yarı anayasal niteliğini güçlendiren unsur olduğunu yazmaktadır. Yazarın neden Ferman’ı *anayasal belge* değil de *yarı anayasal belge* olarak kabul ettiği açık argümanlarla anlaşılabilir.

Karal (2006), Ferman'ın bir anayasal belge olmasından öte, *anayasa* olduğunu kabul etmektedir. Yazara göre, bu Ferman'ın anayasal niteliğini tespit ederken 20. yüzyıl anayasalarına değil, 19. yüzyıl anayasalarına bakılmalıdır ve buna göre de Ferman 19. yüzyıl anayasalarındaki özellikleri taşımaktadır. “*Hükümdarın ve hükümetin keyfi işlerine son verilmesi, halkın doğal haklarının eşit olarak tanınması, Meclis-i Ahkam-ı Adliye'nin yasa hazırlama ve devlet giderlerini denetlemeyle görevlendirilmesi*” gibi öngörülen düzenlemeler, Ferman'a anayasa niteliği kazandırmaktadır.

Berkes, Ferman'ın kesinlikle bir anayasa hatta kanun olmadığını kabul etmektedir ve açıklamaktadır: “*Avrupa'da hükümdarların kendi yetkileriyle halkın hakları arasındaki ilişkilerde değişiklikler yapılacağını vadeden, charte (senet, Latince carta) türünden bir belgedir. Buna dayanılarak ya bir anayasa yapılması yoluna gidilebilir ya da bir dizi yeni kanun hazırlanır. Tanzimatta seçilen yön ikincisi olmuştur*” (2007: 214). Berkes, Ferman'ı değerlendirirken içerik bakımından anayasalar ile benzerlikler taşıdığını, ama “*esas maddeler*” deyiminin belirsizlik yarattığını söylemektedir. Bununla birlikte yazara göre, burada bir nüans mevcuttur. Kanunların şeriata uygun olarak yapıma koşulu, yani hükümdarın iradesi yerine şeriatın ölçü olması, Tanzimat'ın asıl amacının yönetenle yönetilen arasındaki ilişkiyi düzenlemek olmadığını göstermektedir. Burada hükümdarın mutlak yetkisi hükümet karşısında kısıtlanmaktadır. Bu da belirsizlikler barındırmaktadır. Çeşitli güçlerin arasındaki çatışmalar nasıl çözülecektir?

Ortaylı ise, bazı hukukçuların Ferman'da bir anayasa karakteri aramış olmalarını yanlış bulmakta ve eklemektedir: “*Tanzimat Fermanı ne ruhen, ne de lafzen bir anayasa değildir. Ancak getirmek istediği kurumlar silsilesi itibarıyla Türkiye tarihinde anayasal bir harekettir*” (1979: 267). Abadan'a göre Ferman, her şeyden önde bir *iradei seniye*dir, “*hükümdarın salâhiyetlerini tahdit edici bir Charte'tır*” (2006: 49). Yazara göre Ferman, modern hukuka göre tam anlamıyla bir esas teşkilat kanununun özelliklerine sahip değildir. *Charte*, ferman veya misak şeklinde olabilir; fakat modern anlamda “*anayasa (esas teşkilat kanunu)*” bir kanundur. Bu ayırım ile belgelerin tertip ve yazılış tarzlarında bir farklılık doğmaktadır. Bunun dışında *Charte* hâkim olan zihniyet ile anayasaya hakim olan zihniyet farklıdır. *Charte* ile hükümdar kendi iradesiyle yetkilerine sınırlar koymakta ve kişilere hak ve imtiyazlar ihvan etmektedir. Oysa anayasalarda “*halk, kendi mukadderatının tayininde bizzat alakadar ve müessir*” olmaktadır. Böylelikle Abadan'a göre, Ferman modern anlamda anayasa değildir; ancak devlet ve birey ilişkilerini düzenleyen kurallar ve kısmen de devlet yönetimine ilişkin hükümler içermektedir ve bundan dolayı anayasal bir *charte* niteliğini taşır. Okandan da Ferman'ın anayasa olmadığı görüşündedir (1940: 19). Yazar, Tanzimat Fermanı'nın anayasal niteliği olup olmadığını, maddi ölçüte başvurarak tespit etmektedir. Yazara göre, Tanzimat dönemi tüm fermanlar, “*o zamanın hâkim olan siyasi prensiplerinde ve teşkilatında değişiklik husule getirecek hükümlere rastlanan*” şekilde yapılmamış ve padişahın mutlak yetkisinde gerçekten bir sınırlandırma getirilmemiştir (19, 20).

Tanzimat Fermanı'nın anayasal niteliği, modern hukuktaki anayasa tanımlarına göre tespit edilmelidir. Modern hukukta bugün ileri sürülen iki tanım mevcuttur: *Maddi anlamda anayasa* tanımı ve şekli anlamda anayasa tanımı. *Maddi anlamda anayasa* tanımı uyarınca, anayasa, “*devlet organlarının kuruluşunu, işleyişini ve bireylerin devlet karşısında sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri belirleyen, yazılı veya teamüli kurallarının bütünüdür*” (Gözler, 2011: 106). Burada anayasa, şekli esaslara değil; metnin içeriğine, neyi düzenlediğine bakılarak tanımlanmaktadır. Öyleyse bu tanıma göre, Ferman bir anayasadır. *Şekli anlamda anayasa* tanımı uyarınca anayasa, “*normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden ve kanunlardan farklı ve daha üstün bir usulle konulan ve değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünü olarak tanımlanmaktadır*” (Gözler, 2011: 106). Bu tanıma göre ise Ferman, modern anlamda bir anayasa değildir. Çünkü kanunlardan üstünlüğü kabul edilmemiştir. Değiştirilme usulüne ilişkin de bir düzenleme yoktur. Yani Ferman'ın kanunlardan daha zor usullerle değiştirilmesi öngörülmemiştir.

Şekli anlamda anayasa tanımı doğru olan tanımdır. Günümüz anayasalarına bakıldığında maddi anlamda anayasa tanımı yetersiz kalmaktadır. Maddi anlamda anayasa kuralı sayılmayan konular da anayasalarda düzenlenmektedir. Öte yandan, maddi anlamda anayasa kuralı sayılan konuların da kanunla düzenlendiği görülmektedir. Öyleyse, Ferman bir anayasa değildir; fakat düzenlediği konular

itibariyle anayasa hukukunun konusuna girmektedir ve böylece anayasal bir belge niteliğini taşımaktadır. Padişah (*Monarc*) ilk defa iktidarının sınırlandırılmasını kabul etmektedir. Ayrıca tebaaya bir takım hak ve özgürlükler de tanınmaktadır. Bu yönüyle Ferman *anayasalcılık hareketinin* öncüsüdür.

Tanzimat Fermanı'nın bağlayıcılığı yani güvencesi ise Padişah'ın yeminine dayanır. Aynı yeminin ulema ve vüzerâ tarafından da yapılacağı Ferman'da öngörülmektedir. “*Bir İslam hükümdarı olan ve ayrıca kendini halife sayan padişahın yemini, gerçi bağlayıcıdır ama bu bağlayıcılık hiçbir pozitif hukuk ile güvence altına alınmış değildir*” (Üçok vd., 2002: 273). Tanör, söz konusu eksikliği belirttikten sonra Padişah'ın yemininin, yani, bu manevi yaptırımın sanıldığı kadar zayıf bir güvence olmadığını da belirtmektedir (1985: 16). Yazara göre, “*Abdülmeccid'ten sonra tahta çıkan Abdülaziz'in ve hatta II. Abdülhamid'in bile Gülhane Hatt-ı Hümayunu'undan bir 'ana kanun' gibi söz etmiş olmaları*” bunu ortaya koymaktadır. Bundan sonra her gelecek padişahın bu yemini tekrarlaması gerekmektedir. Yerine geçenin ise, “*bu yemine bağlı kalma zorunluluğu yoktur*” (Tahiroğlu, 1985: 588). Ferman'ın altında Abdülmeccid'in imzası vardır. İktidarın sınırlandırılması sadece onun şahsında doğmuştur. Bu ise, önemli bir eksikliklerdir. Ferman'da sayılan ilkelerin, tanınan hakların güvencesi yoktur denilebilir. “*Padişahı, verdiği sözlerden caymaktan alıkoyacak bir yaptırım ya da onu denetleyecek temsili bir kurum yoktur*” (Tanör, 1985: 15). Buna karşılık Ferman, Osmanlı Devlet iktidarını sınırlayan ilk belge olması açısından büyük öneme sahiptir.

Tanzimat Fermanı'nın hükümleri ve ikili haklar sistemi

Tanzimat Fermanı, modern kanunlar gibi maddelerden oluşmamaktadır. Düz yazı şeklinde yazılmış tek bir metindir. Kurallar tam bir metnin içinde sistemsiz olarak dağınık biçimde yer almaktadır. Ferman'da ilk önce ilkeler değil, vaziyet teşhis edilmektedir. “*Osmanlı Devleti yüzlerce yıl İslam esaslarına uyularak yönetilmiş ve bu nedenle çok güçlü ve dirlikli bir yaşam sürmüştür*” (Üçok vd., 2002: 271)***. Devamında Osmanlı'nın 150 yıldır yaşadığı kötü durumun İslam esaslarına uyulmamasından kaynaklandığı ve böylelikle çöküşün başladığına işaret edilmektedir****. Bu kötü durumdan kurtulmak için yeni bir düzenin getirilmesi amacıyla bazı kanunların çıkarılması öngörülmektedir. Bu kanunların esaslarının ne olacağı da sayılmaktadır. Ferman'da tebaaya birtakım haklar tanınmıştır. Bunun dışında devlet yönetimine, yani iktidarın kullanılmasına ve sınırlandırılmasına ilişkin ilkeler getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Ferman'dan önce elbette ki, bir haklar sistemi mevcuttu. Osmanlı, “*Tanrı haklar sistemi üzerinde kurulmuştu*” (Karal, 1976: 172). Yani hakların kaynağı “*şeriat veya şeriata uydurulmuş örf idi*” (Kılıçbay, 1985: 150). Buna karşılık öğretilerde sıkça dile getirildiği üzere Osmanlı hukukunun dini kuralları gibi bu haklar sistemi de günün şartlarına yetmemekteydi. Örneğin Kılıçbay, bu iki sistemin birbiriyle uyuşmadığını belirttikten sonra; Batılı laik sistemin çağdaşlaşma ve evrenselleşme karakterine sahip olduğunu, şer'i sistemin donuk, durağan ve kapalı olduğunu yazmaktadır. Bu nedenle de yazara göre, bu sistemden biri diğerini tasfiye etmek zorundaydı. Hatta yazar Tanzimatçıların, istememiş olsalar da Cumhuriyet dönemi laisizmin altyapısını sağlamış olduklarını belirtmektedir. Batı hukukunun sadece haklar bakımından değil, bütünü bakımından benimsenmesi gereklidir. Öğretilerde sıklıkla İslam hukukunun zamanın ihtiyaçlarını yetmediği dile getirilmektedir. Velidedeoğlu da İslam kaidelerinin zamanın ihtiyaçlarına yeterli gelmediğini kabul etmektedir. Hatta yazar, dini kaidelerden mutlaka ihtiyaçlar için hüküm çıkarmaya çalışanların, kendi arzularına göre bazen bir kelimedenden bir hüküm çıkarmış ve “*adalet namına adaletsizlikler*” yapılmasına sebep olduklarını belirtmektedir. Dini kaideler ne özel hukuk ne de kamu hukuku ilişkilerini düzenlemeye yeterlidir (Velidedeoğlu, 1940: 4). Tanör de “*yeni gelişen ekonomik ilişkilerin*

*** Bu husus Ferman'da şöyle kaleme alınmıştır: “*Devleti Aliyyemizin bidâyeti zuhûrundan beru ahkâm-ı celile-i kura'niyye ve kavânin-i şer'iyyeye kemaliyle ri'âyet olunduğundan saltanat-ı seniyyemizin kuvvet ve miknet ve bi'l-cümle tebaâsının refâh ve m'amûriyyeti rütbe-i gâyete vâsıl olmuş...*” (İnalçık, Seyitdanlıoğlu, 2006: 1).

**** Bu husus ise şöyle kaleme alınmıştır: “*... yüz elli sene vardır ki, gavâ'il-i müteakibe ve esbâb-ı mütenevvi'âya mebnî, ne şer'-i şerife ve ne kavânin-i münifeye inkiyâd ve imtisâl olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve m'amûriyyet bi'lâkis zaaf ve fakre mubeddel olmuş...*” (İnalçık, Seyitdanlıoğlu, 2006: 1).

(ticaret, kapitalizm) dayattığı ihtiyaçlar, eski yasalarla ve özellikle din kökenli karşılanabilecek gibi değildi” şeklindeki ifadesiyle dini kuralların yetersizliğini kabul etmektedir (Tanör, 2002: 98).

Ferman bu tanrı haklar sistemini sona erdirmemiştir; fakat Batı'nın kimi haklarını da tebaasına tanıdığıdır. Bunun sonucunda *ikili haklar sistemi* ihdas edilmiştir. Karal, bu ikili sistemin “*birbirine bağışladıkları tavizlerle sözde bağdaştır göründüklerini*” ve Tanzimat adamlarının bu bağdaştırmayı sağlamak için verdikleri gayreti kanunlaştırma hareketlerinde ve yeni oluşturdukları adalet makinesinde gördüğümüzü belirtmektedir (1988: 173).

Tanzimat Ferman'ı *ırz, namus, can ve mal güvenliği ilkesini* ihdas eden hükümler içermektedir. Ferman'da tüm tebaanın can, ırz, namus, şeref ve haysiyetinin korunması ve mal güvenliğinin sağlanması, ilk olarak yerine getirilecek işlerden sayılmaktadır. Daha sonra da bu ilkelerin önemi de tek tek anlatılmaktadır (Üçok vd., 2002: 272). Ferman'da bu hak ve dokunulmazlıkların sağlanmasının önemi şöyle anlatılmaktadır: “*Dünyada candan, ırz ve namustan üstün bir şey yoktur. Bir kişi, bunları tehlikede gördüğü zaman, yaratılışında kötülüğe eğilim olmasa bile, can ve namus güvenliği için elbette bazı yollara teşebbüs edeceği ve bunun da Devlet ve memlekete zararlı olduğu görülmüştür. Kişi can ve namusundan emin olduğu zaman, doğruluktan ayrılmayacağı, iş ve gücünü devlet ve milletine hizmet için kullanacağı açıktır. Mal güvenliğini olmaması halinde ise, herkes ne devlete ve ne de milletine ısınmayıp ülkenin imarına bakmayacak ve daima endişe ıstıraptan hâli olamayacaktır. Bunun tersi, yani kişi mal ve mülkünden emin olduğu zaman kendi işi ve gücüyle uğraşır, kendisinde devlet, millet ve vatan sevgisi her gün biraz daha artar*” (Eryılmaz, 1992: 99). Görüldüğü üzere, Ferman'da sayılan hakların varlık gerekçesi, devletin dirlik ve düzeninin sağlanmasına yöneliktir. Ferman'da kötü halin düzeltilmesi ve kanunlarla bu nizamın kurulması amaçlanmaktadır. Buna paralel olarak da hakların temelinde bir doğal haklar veya sözleşme devleti fikri yer almamaktadır (Arslan, 1992: 27). Buna karşılık öğretilerde aksi görüş de sunulmuştur. Karal, “*insanların tabii haklar yönünden eşitliği, Hatt-ı Hümayun'da açık bir hüküm ile belirtilmemiş ise de, hattın zihniyetinde mevcuttur*” görüşündedir. (İnalçık, Seyitdanlıoğlu, 2006: 79). Yazara göre Ferman, Müslüman tebaa ile Hıristiyan tebaanın kanun önünde eşitliğini tanıdığı ve halk ile padişah arasındaki münasebetleri yazılı bir vesika ile belirttiği için sosyal bir kontra karakteri kazanmaktadır (Karal, 1976: 193).

Esasında Padişah'ın İslam devleti geleneğine göre, tebaasını kollamak, gözetmek ve onun refahını sağlamak zorunluluğu vardı. Ferman'da belirtilen bu ilkeler yeni değildir. “*Şeriat hükümleri de kişi haklarını korumakta ve keyfi uygulamaları reddetmekteydi*” (Eryılmaz, 1992: 100). Keza Ferman'da hakların korunması da zaten bir Avrupa hukuk sistemine dayandırılmamış, şer'i hükümlere istinat ettirilmiştir. Bu bakımdan Ferman, Müslüman halk için bir yenilik içermiyordu.

Can ve mal güvenliği, namus ve ırz dokunulmazlığı, esasen devlet hizmetinde çalışanları ilgilendiriyordu (Tanör, 2002: 90). Ferman, namusun ve ırzın korunmasını da öngörmektedir. Burada, “*namus ve ırz*”dan anlamamız gereken “*şeref ve haysiyet*”tir. Bu kavramları, dar anlamıyla kabul etmemek gerektiği de savunulmaktadır (Gözler, 2018: 32). Osmanlı'da kul sistemi mevcuttu. Reaya dışında kalan ve padişahın üzerlerinde sınırsız yetkileri olan devlet hizmetlerinde çalışanların oluşturduğu bir kul sınıfı bulunmaktaydı. “*Müsadere usulü, rütbelerin tenzili ve geri alınması, sürgüne gönderme, hep yönetici zümrenin güvenliğini zayıflatan ya da etkileyen uygulamalardı*” (Eryılmaz, 1992: 101). Bu sınıf müsadere ve yargısız mahkûm edilme, bu şekilde öldürülme tehdidi altındaydı. Kısacası Ferman'ın, mal, can, namus ve ırz güvenliği ile ilgili hükümleri, bütünüyle yönetici sınıfına yönelik gibiydi.

Ferman bu hak ve dokunulmazlıkları tamamlayan, onlara güvence sağlayan ilkeler de öngörmüştür. Bunlar modern hukuka ait ilkelerdir. Bu ilkeler Ferman'ın taşıdığı yenilikçi yöndür. Ceza yargılamasına ilişkin güvenceler, müsadere yasağı, kanunların üstünlüğü ilkesi, suçta ve cezada kanunilik, vergi adaletine ilişkin ilkeler bu ilkelerdendir.

Tanzimat Ferman'ı *mali güce göre vergi ilkesi ve devlet harcamalarının kanuniliği* ilkesini ihdas eden hükümler içermektedir. Ferman'da bugün, modern hukukta vazgeçilmez olan ve vergi adaletini

sağlayıcı, mali güce göre vergi ilkesi kabul edilmiştir. Ferman'da, iltizam usulünün kötülükleri ve haksızlıkları üzerinde de durulmuştur. Vergiler içinde en önemli aşar vergisi, bütünüyle iltizama gitmekteydi ve mültezimler bunu toplamak için halka baskı yapmaktaydı (103). Ferman'da, iltizamın kötülükleri sayılmakla birlikte, verginin devletin dirliği için gerekliliğine de işaret edilmiştir****. Devamında, oysaki hiçbir yararı görülmeyen iltizam usulünün halen yürürlükte olduğu belirtilmiştir. Ferman'da, “*âhâli-i memâlikten her ferdin emlâk ve kudretine göre bir vergi-i münâsîp t'âyin olunarak kimseden ziyâde şey alınmaması ve Devlet-i Aliyyemizin beren ve bahren masârîf-i askerîye vesâ'iresi dahî kavânîn-i icâbîyye ile tahdît ve teybin olunup ânâ göre icrâ olunması lâzimedendir*” (İncalcık, Seyitdanlıoğlu, 2006: 2) ifadesiyle, mali güce göre vergi ilkesi ile devlet harcamalarının kanuniliği ilkesi açıkça kabul edilmektedir.

Tanzimat Ferman'ında *askere alma ve askerlik sürelerine ilişkin ilkeler* yer almaktadır. Askere alınmanın kutsal bir görev olduğu belirtilip, bu önemli meselenin düzenlenmesi de öngörülmektedir. O zamana kadar askere alınmada bir sistem, kural olmadığını ve bölgelerden adaletsiz şekilde asker alındığı, bunun da düzensizliğe özellikle de tarım ve ticarete aksamaya yol açtığı belirtilmektedir. Üstelik askerlik süresinde de bir sınırlandırma bulunmamaktadır. Askerler, ömür boyu askerlik yapmak zorunda kalmakta, bu da ruhi yorgunluğa ve nüfuzun azalmasına yol açmaktaydı. Ferman görüldüğü üzere bir kuralı koymadan önce nedenini de belirtmektedir. Devamında, “*her memlekette lüzûmu takdîrinde talep olunacak neferât-ı askerîye için bazı usûl-i hâsene*” (Gözler, 2018: 32) öngörülmesi gerektiğini belirtilmektedir. Yani, her memlekette gerektiğinde istenecek asker için iyi usuller getirilmesi gerekliliği bir kural olarak tesis edilmiştir. Sürenin 4 veya 5 sene olması öngörülerek daha önce belirsiz olan askerlik süresine sınır getirilmektedir. Böylelikle askerlik hizmeti tebaa için bir görevdir ve Ferman ile bu görevde adalet ve eşitlik getirilmiştir. Kılıçbay askere almada adalet ve eşitliğin sağlanması ile geniş tabanlı bir askere alma sistemi getirilmiş olduğunu yazmaktadır ve bu sayede Tanzimat öncesi tamamen halktan kopuk, ona yabancı ordunun yerine, halktan kaynaklanan bir ordu geçmiştir (1985: 150). Bu da yazara göre, Millî Mücadele'yi mümkün kılan hususlardan biridir.

Tanzimat Ferman'ında *ceza hukukuna ve ceza yargılamasına ilişkin ilkeler* yer almaktadır. Ferman ile modern ceza hukukunda bugün olmazsa olmaz ilkelerden biri olan suçta ve cezada kanunilik ilkesi kabul edilmiştir. Bu, Ferman'da “*yasadıışı nedenlerle suçlanmama ve cezalandırılmama*” (Tanör, 2002: 89) şeklinde ifade edilmektedir. Bundan böyle, bir ceza kanunu yapılacaktır ve “*suç işleyen herkes, hatır, gönül ve rütbeye bakılmadan bu kanuna göre cezalandırılacak*”tır (Üçok vd., 2002: 272). Kanunlara uygun olarak aleni bir yargılama olmadıkça kimseye ceza verilemeyecektir. Bu, “*yargılamadan kimseye ceza verilememe*” ilkesidir (Tanör, 2002: 89). Bir kanuna dayanmadan ve yargılama olmadan kimseye ölüm cezası verilemeyecektir. Böylelikle Padişah mutlak olarak sahip olduğu örfi ceza verme yetkisinden kendisi vazgeçmektedir (Üçok vd., 2002: 273). Cezalar, şeriata ve kanuna uygun olarak, mahkemelerce saptanacaktır.

Ferman'da *müsadere yasağı* getirilmektedir. Müsadere yasağı, mülkiyet hakkını tamamlayan bir yasaktır. Ferman “*adaletine uygun olmadığından*” (Üçok vd., 2002: 272) müsadere cezasının kaldırılmasını açıkça öngörmektedir. “*Bir kimse suç işlediğinde, onun malı müsadere edilmemelidir*” (Gözler, 2018: 33). “*Ânın malını müsadere ile veresesi hukûk-ı irsîyelerinden mahrûm kılmamak*” (İncalcık, Seyitdanlıoğlu, 2006: 3) gerektiğini de belirtip, mirasçıların da mülkiyet hakkı korunmaktadır.

Tanzimat Ferman'ında *eşitlik ilkesi* kabul edilmektedir. Osmanlı'da halk, Müslümanlar ve zımmiler şeklinde iki ana gruptan oluşmaktaydı. Bunlar aynı hukuki statüye sahip değillerdi. Devlet hizmetinde çalışma hakkı, sınırlı olarak Rumlar dışında sadece Müslümanlara tanınmıştı. Devlet hizmetinde çalışanlar ise, daha da farklı bir statüye sahipti. Statüleri reaya göre avantajlar taşısa da padişahın kullarının can ve malları üzerinde mutlak bir yetkisi vardı. Reaya, yani devlet hizmetinde çalışanlar

**** “*Ve t'âyin-i vergi mâddesi dahî çünkü bir devlet muhafaza-i memâliki için elbette asker ve leşkere vesâ'ir masârîf-i muktaziyyeye muhtâc olarak bu, akçe ile idâre olunacağına ve akçe dahi tebaanın vergisiyle hasıl olacağına binâ'en bunun dahî bir hüsn-i, sûretine bakılmak ehem olup...*” (İncalcık, Seyitdanlıoğlu, 2006: 2)

dışında kalan halk, farklı statüdeydi. Bir kere onlar, padişahın kulu değildi. Devlet hizmetinde çalışanların statüleri de eşit değildi. Ulema ve askerler farklı statüdeydiler ve farklı ayrıcalık ve güvencelere sahipti (Üçok vd., 2002: 172-182). Kısacası Osmanlı'da haklar, dokunulmazlıklar herkes için aynı değildi. Mensup olunan dine veya sınıfa göre kişiler farklı hukuki statüye sahipti. Modern hukuktaki kanun önünde eşitlik ilkesi yoktu. Ferman'da, öngörülen tüm ilkelere *din ayırımı olmaksızın bütün tebaanın* yararlanması öngörülmüştür (Gözler, 2018: 33). Bu sayede Ferman öncesinde yer alan eşitsizliğe son verildi. Ayrıca Ferman'daki ilkelere göre yapılacak kanunlar da "*din farkı gözetmeksizin bütün tebaaya eşitlikle uygulanacaktır*" (Berkes, 2007: 214). Bundan böyle, Müslüman olan ve olmayanlar kanun önünde eşittirler. Sosyal sınıflar için eşitlik ilkesinin var olduğu da Tanzimat Fermanı'na ilişkin ek bir fermanda görülmektedir. Bu ek Ferman'da "*vezirden çobana kadar herkesin eşit olduğu*" (Berkes, 2007: 214) belirtilmiştir. Kısacası Ferman ekiyle birlikte, din ve sınıf ayırımı olmadan kanun önünde eşitlik ilkesini kabul etmiştir. Bu ilke, hukuk devletinin ve idare hukukunun temel ilkelerinden biridir.

Tanzimat Fermanı'nda *kanunların üstünlüğü ilkesi* kabul edilmiştir. Ferman'da, çıkarılacak kanunlara Padişah da dâhil herkesin uyacağı belirtilmektedir. Ferman metninde bu ilke şu şekilde kaleme alınmıştır: "*Bu kanunlar, din, devlet ve ulusun hayrına olacağından, onlara asla aykırı davranmayacağım ve kutsal emanetler odasında devlet büyüklerinin önünde buna yemin edeceğim. Devlet memurları ve ulema da aynı yemini edecek*" (Üçok vd., 2002: 272). Ayrıca bu kanunlara aykırı davranma da bir kanunla suç sayılacaktır. "*Suç işleyen herkes, hatır, gönül ve rütbeye bakılmadan bu kanuna göre cezalandırılacaktır*" (Üçok vd., 2002: 272). Buradan açıkça kanunların üstünlüğü ilkesinin kabul edildiği görülmektedir. Padişah dâhil, yönetici zümre de bu kanunlarla bağlı olacaktır. Kanunilik ilkesi de yine hukuk devletinin ve idare hukukunun günümüzde kabul edilen temel ilkelerinden biridir.

Ferman'da ayrıca kanunların hazırlanmasına ilişkin temel kurallar getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde egemenlik tamamen padişahın kişiliğinde toplanmıştı ve güçler ayrılığı ilkesi Osmanlı Devleti'ne hiçbir zaman yerleşmemişti (Üçok vd., 2002: 185). Osmanlı'da İslam hukukunun kimi kuralları padişahın yasama yetkisi dışındaydı. Bunlar, Kur'an, sünnet, icma ve kıyas yoluyla konulmuş kurallardı. Bu kurallar, inanç ve ibadete ilişkin olduğu gibi özel hukuk ve ceza hukukuna ilişkin kurallardı. Osmanlı'da sadece İslam'ın değiştirilemez kuralları varsa da yeni kural koyma ihtiyacından doğan bir kural koyma imkânı da vardı. Şeriatın özüne aykırı olmamak koşuluyla ulema, egemenlik hakkına sahip olan sultanlar, yeni kural koyma yetkisine sahipti. Osmanlı padişahının şeriata aykırı olmamak şartıyla yasama yetkisi vardı. Padişahın bu yetkisi ile koyduğu hukuka "*örfi hukuk*" deniliyordu Padişah koyduğu örfi hukuku, bir fermanla açıklardı (Üçok vd., 2002: 185-186). Yargı yetkisi ise, şeri yargı yetkisi ve örfi hukuka ilişkin yargı yetkisi olarak ikiye ayrılıyordu. Şeriata ilişkin yargı işleri ulemaca yönetiliyordu (Üçok vd., 2002: 177-178). Normal mahkemelerde kadılar, üst mahkeme olarak da kazaskerler bu görevi yerine getiriyordu (Üçok vd., 2002: 196-203). "*Örfi hukuka ilişkin konularda ise, hükümdarın yargı yetkisi sınırsız*"dı (Üçok vd., 2002: 188).

Ferman ise, kanunların hazırlanmasında bir yenilik getirmektedir. Kanunlar, "*Meclis-i Ahkâm-ı Adliye*" adında bir kurul tarafından hazırlanacaktır ve padişahın onayı ile yürürlüğe girecektir. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye Ferman'dan hemen önce, 24 Mart 1839'de kurulmuştur. Ferman ile bu meclisin görevleri artırılmış, üye sayısı genişletilmiştir (Seyitdanlıoğlu, 2006: 260). Ayrıca askerlik işleri ile ilgili kanunların ise, II. Mahmut döneminde kurulmuş danışma meclisi olan Bab-ı Serasker-i Dar-ı Şurası'nda kararlaştırılması öngörülmüştür (Gözler, 2018: 34). Padişah bir hatt-ı hümayunu ile meclisçe görüşülüp hazırlanan kanunu tasdik edecektir. Elbette ortada henüz padişahтан ayrı, bağımsız bir yasama organı bulunmamaktadır. Yani kuvvetler ayrılığı yoktur. Yasama yetkisinin Meclis-i Ahkâm-ı Adliyeye devredildiği söylenemez (Gözler, 2018: 33). Bununla birlikte kanunun hazırlanmasında yeni bir usul öngörülmüştür. Bir kurul tarafından kanun metninin hazırlanması ve görüşülmesi "*parlamentolu rejime yönelişin bir habercisidir*" (Gözler, 2018: 32). Bu da azımsanmayacak bir yeniliktir. Ferman ile yasama organ ve fonksiyonunun gelişimi konusunda önemli bir adım atıldığı söylenebilir.

Değerlendirme

Tanzimat Fermanı, yukarıda belirtilen nedenlerle bir anayasa olmasa da modern hukuka ait ilkeler kabul eden yazılı anayasal belgedir. Bu ilkeler 1839 yılından önceki tarihlerde dile getirilmiş olabilir*****; ama ilk defa yazılı olarak hukuki bir belge ile ilan edilmektedir. Öte yandan Ferman'da, modern hukuka göre, kanun yapma şekli bakımından bir farklılık vardır. Modern hukuktaki gibi tek tek madde şeklinde ilkeler, hükümler yazmamaktadır. Tek bir metinde, kuralların kabul nedenleri, bazen de önemi belirtilmektedir. İlkeler arasında, sıra, tasnif yani bir sistem yoktur. Bunun kanun veya anayasa yapma yönteminde eksiklik olduğunu söylemek güçtür. Buna karşılık Abadan, bunu eksiklik olarak görmekte ve açıklamaktadır: “*Bu yüzden alınan tedbirlerle vazolunan esasatı muhik göstermek üzere serdedilen esbabı mucibe kılıklı mülâhazalar da birbirine karışmıştır. Eğer Ferman'da zikredilen hukukî esaslar mahiyetlerinin icap ettirdiği bir tasnife tâbi tutulup silsile halinde zikredilseydi, birkaç yerde muhtelif vesile ve formüllerle meselâ ‘can, mal, ırz’ emniyeti maddesine avdet lüzumu hâsıl olmazdı*” (2006).

Bizce, Ferman'ın bu şekli farklılığı eksiklik değildir. Yazarın aktardığı gerekçe eksikliği kabul etmek için yeter derecede önemli değildir. Kaldı ki, ilkelerin ve tanınan hakların arasında bir normatif kuvvet farkı, yani normatif hiyerarşi bulunmamaktadır. Hukuki mahiyet farkı da bu bakımdan bulunmamaktadır. Dolayısıyla bir mahiyetten kasıtlı bir sıraya konulması ve tasnif edilmesi gerekmemektedir. Zaten metnin içinde ahenk mevcuttur. İddia edildiği gibi Ferman, serpiştirilmiş, karışmış ilkeler belgesi değildir. Dönemin izahını da içeren oldukça açık anlatımlı bir belgedir. Hatta halkın da anlayacağı tarzda bir hitapla kaleme alınması, belgenin halka hitaben yazılmış olmamasına rağmen halk için hükümlerin alenileşmesini sağlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin tebaası yeni hukuk düzeninden haberdar olacaktır.

İçerik olarak değerlendirme yapılırsa, öncelikle, Ferman tebaaya eşit olarak birtakım temel haklar ve ilkeler tanınmaktadır. Bunlar modern anayasalardaki en temel ilkelerdir. “*Kişi hak ve özgürlükleri bakımından eksik ama derli toplu ilk Osmanlı listesi*” olduğu kabul edilmektedir (Tanör, 2002: 89). Yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, insan onuruna saygı, kişi dokunulmazlığı gibi söz konusu hakları, müsadere yasağı, mali güce göre vergilendirme, devlet harcamalarının kanuniliği, yargılamanın aleniliği ve yargılama olmaksızın ceza verilememesi gibi tamamlayıcı ilkeler de getirilmiştir. Bu Osmanlı için ilktir. Eşitlik ilkesi de ayrıca bir yeniliktir. Ferman, tebaanın kanun önünde eşitliğini ilan etmektedir. Fermanın modern anayasalarda yer alan kimi hak ve özgürlükleri içermediği doğrudur. Kişi hak ve özgürlükleri için eksikliklere örnek olarak, düşünce, basın, dernek, toplanma, çalışma, sözleşme, ticaret ve sanayi konuları verilebilir; ancak bu eksiklik Ferman'ı yapanlara atfedilecek bir kusur olarak görülmemelidir. Çünkü dönemin anayasacılık hareketleri de gözlemlendiğinde, toplumun nesnel, maddi ve sosyo-ekonomik yapısı sonucu bu hak ve özgürlükler henüz gündemde değildir. Liberal akımın getirdiği bu tip özgürlüklerin henüz liberal ekonomiye geçilmemiş, burjuva sınıfı oluşmamış Osmanlı'da tanınması pek de mümkün değildir.

Padişah ilk defa kendi iktidarını sınırlandırarak bu hakları tebaasına bahşetmektedir. Bu nedenle Ferman, Türk anayasacılık hareketinde önemli bir adımdır (Gözler, 2018: 97). Padişah, bu haklara saygı göstereceğini taahhüt ederek kendi iktidarını sınırlandırmaktadır. Ayrıca yasama yetkisini sınırlandırmaya da kanunların bir meclisçe görüşülmesi ve hazırlanması fikri getirilmiştir. Örfi ceza verme yetkisini ise tamamıyla yargıya bırakmaktadır. Bu da ileri bir adımdır. Çünkü padişah kanun koyma yetkisinden vazgeçmese de örfi ceza verme yetkisinden vazgeçmektedir. Öğretide Padişah'ın Tanzimat Fermanı ile yasama yetkisini de sınırlandırdığı da ileri sürülmektedir. Bozkurt, “*Tanzimat Fermanında, Padişah kendi iradesi ile yasama ve yargı yetkilerini sınırlandırıyor. Hukuk kuralları belli kurullarla hazırlanacak, sadece onama yetkisi Padişah'ta olacaktı*” görüşündedir (1994: 272). Yazar, ayrıca bunu açıkça dile getirmektedir. Şöyle ki: “*Tanzimat Dönemi'nin en önemli özelliklerinden biri de yasama yetkisinin artık Padişahın değil bir kurul tarafından kullanılmasıdır*”

***** Ferman'da belirtilen kimi ilkenin II. Mahmut zamanında belirtilmiş düşünceler olduğu Berkes tarafından açıklanmaktadır (2007: 215). Berkes, Ferman ile ilk olarak bu ilkelerin yazılı bir senet ile açıklanmasını ve bu senedin de Sened-i İttifak'tan farklı olarak, hükümdar ile ayan arasında kalan bir sözleşme değil, hükümdar ile hükümet arasında ilan edilmiş bir sözleşme olduğunu belirtmektedir.

(1996: 134). Bu görüş eleştirilebilir. Çünkü yasa metinlerinin kurullarca hazırlanması, padişahın yasama yetkisini sınırlamamaktadır. Onama yetkisi hala padişahıdır. Tek ve mutlak yasayı kabul edecek olan padişahıdır. Bu da yasama yetkisinin halen onda olduğu anlamına gelir. Padişah'ın kurulca hazırlanan metni kabul etmek, onamak zorunluluğu yoktur. Ayrıca Ferman öncesinde, II. Mahmut zamanında kurulan Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kanun metinlerini hazırlamak başta gelen göreviydi (Karal, 1976: 172). Yani bu, Ferman'dan önce de var olan bir usuldü. Okandan ise, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin, teşekkül tarzı itibariyle temsili mahiyette bir yasama organı olmadığı görüşündedir (1968: 71). Okandan'a göre, padişahın tek taraflı olarak tebaaya birtakım haklar tanıması ile ilkelerde, siyasi ve hukuki müeyyide görülmemesi nedeniyle padişahın mutlak yetkisi sınırlandırılmamıştır. Tanzim olunan tüm fermanlarda içeriğindeki konuların gerçekleşmesini, bunlara göre konulacak kanunların üstünlüğünü gerçekten temin edecek, siyasi ve hukuki usul ve müesseselerin kurulmasını öngören bir hüküm mevcut değildir. Tanzimat Fermanı'nda da Padişah'ın kanunlara uyacağına dair yemin edeceği öngörülmüş; fakat Padişah'ın bu kanunlara ne şekilde riayet etmesi sağlanacağı düzenlenmemiştir. Öngörülen müeyyideler ise, uhrevi ve vicdanidir. Sonuç olarak, fermanların ve kanunların bağlayıcılığı için hukuki ve siyasi bir müeyyide öngörülmemesi nedeniyle, Okandan, “henüz hukuk kaidesine tâbi bir Devlet ve idare sisteminin gerçekleşme”diğini ileri sürmektedir. Böylelikle Tanzimat Fermanı'nda öngörülen kanunların bir meclisçe görüşülüp hazırlanması, padişahın yasama yetkisinin sınırlandırılması sonucunu doğurmamaktadır; ama parlamentolu rejime yönelişin habercisidir.

Tanzimat Fermanı'nın bizce en önemli yeniliği ise, “kanun koyma (*codification*)” fikrini getirmiş olmasıdır. Ferman iyi düzeni, kanunlarla getirecektir ve daha da önemlisi kanunlar herkesi bağlayacaktır, eşit olarak uygulanacaktır. Kanun burada, hukukta reformu müjdelemektedir. Kanunlar, reformlar için araç olarak kullanılmıştır. Bir görüş, kanunların kabul edilmesi zorunluluğunu öngörmesi nedeniyle Tanzimat Fermanı'nı, yenileşme hareketinin başlangıcı saymaktadır (Üçok vd., 2002: 274). Bu görüşe göre, İslam hukukuna dayanması fikri kabul edilse bile kanunlarla yeni bir düzen getirilmesi fikri başlı başına reformcu ve yenilikçidir. Bunun yanında, *kanunun üstünlüğü* ilkesi kabul edilmiştir. Artık “*yasal yönetime*” geçiş söz konusudur (Tanör, 2007: 88). Bu bugünkü adıyla kanuni idare ilkesinin kabul edildiğini gösterir.

Kanun düzeninden bahseden Ferman'ın şeriata atfı yapması eleştirilmektedir. Bir çelişki yaratılmıştır. Bir yandan şeriata uymama devlet gücünün kaybedilmesinin nedeni olarak gösterilmekte, diğer taraftan “*şeriata dayanmayan yeni hukuk kuralları yaratılması istenmektedir*” (Tanör, 2007: 86-87). Abadan'ın da belirttiği gibi gerçekten de “*şer'i hükümlere bağlı kalınarak yeni hükümlerin vaz'ı nasıl mümkün olabilir?*” (2006: 53). Devamında, yazar, Avrupa'daki ilerleme ve reformların toplumsal ve iktisadi şartlarda yarattığı yenilikleri karşılayacak ve bu değişikliklerden etkilenen Osmanlı'nın ihtiyaç duyacağı esasların elbette ki dini hükümlerden çıkarılamayacağını belirtmektedir. Peki, düzen, dini esaslar üzerinden mi kurulacaktır, yoksa hayatın gereklerine uygun ilkeler üzerine mi? Abadan bu sorusunu Topkapı arşivinden ulaştığı Ferman'ın taslağı niteliğinde olan belge ile aydınlatmaktadır. Bu belge Ferman'a ilişkin üç hususu aydınlatmaktadır. İlki esas teşkilata ilişkin ilkelerin getirilmesi ile ilgilidir. Çünkü bu ilkeler olmazsa ayrıntıda ne yapırsa yapılsın istenilen neticeye ulaşılamayacaktır. Memleketin kötü durumuna neden olan sadece şer'i hükümlere uyulmaması değildir. “*Türlü türlü zulümler, şiddetli muameleler, kimseden mal, can, namus emniyeti bırakmadığı için bu neticeyi davet etmiştir*”. Eski usulün tamamen kaldırılması ve yerine büsbütün yeni bir düzen getirilmesi ile devletin kudretini kazanması mümkündür. Eski düzenle bunun sağlanması mümkün değildir. Bu üç esas Ferman metnindeki ifadenin ağırbaşlılığı nedeniyle dinamizmini ve açıklığını kaybetmiştir. Şu hali almıştır: “*kavanini mukteziyenin mevaddı esasiyesi*”, “*esbabı mütenevvia*”, “*kavanini cedide*”. Bu tabirler Abadan'a göre cansız ve klişedir. Yazar, bu nedenle şer'i hükümlere ait atıflar lehine dengenin bozulmuş olduğunu kabul etmektedir. Şer'i hükümlere atfın ve bağlılığın nedeni ise, Abadan'a göre ilkesel değil, şekli ve görünüştedir. Bu sayede ulema ve tutucuların tepkisi engellenecektir.

Bizce çelişkinin varlığı kabul edilmelidir. Ferman'ın açıkça şer'i hukuka bağlılığı, kanunların şeriata aykırı olmama koşulunu öngördüğü gözetilmelidir. Şer'i hukuk halen geçerliliğini sürdürme kuvvetine sahiptir. Bu normatif güç ise, yine Padişah'ın iradesiyle verilmiştir. Ferman'ın hazırlanma aşamasındaki niyetten yola çıkılarak bu hükmün geçersizliği ileri sürülemez. Bu hüküm de Ferman'ın

İçerdiği ilkelerden biridir. Niyetin aksi yönde olması Ferman'ın bu açık hükmünün geçerliliğini etkilemez. Norm metinde, yani Ferman'da yazan metnin anlamıdır. Daha sonra yapılan kanunlar eğer şer'i hukuk kurallarına uymuyorsa, Ferman'ın bu hükmü ile çatışma oluşur. Bu, normlar çatışmasıdır. Kanunların Ferman'a uygun olması zorunluluğu bulunmaması nedeniyle Ferman'dan sonra yapılan kanunların da geçersizliği söz konusu değildir. Ferman ile ondan sonra yapılan kanunlar arasında bir hiyerarşi yoktur. Sonraki tarihli kuralın önceki tarihli kuralı ilga etmesi ilkesi gereği, Ferman'da yer alan şer'i kurala uyulması kuralı, sonrada yapılan şer'i hukuka aykırı her kanun ile ilga edilmiş olmaktadır. Meselenin hukuki çözümü, bu normlar çatışmasına ilişkin ilke ile olur.

Sonuç olarak Tanzimat Fermanı mevcut düzenin değiştirilmesini, kanunlarla yeni bir düzenin getirilmesini öngörmektedir. Bu, Ferman'ın hukukta reformu ilan eden bir belge olduğunu ortaya koymaktadır. Bu reformun, yani hukukta modernleşmenin ne yönde olacağı sorusunun cevabı ise, Ferman'ın çelişkili yönünü ortaya koymaktadır. Çünkü Ferman, bir yanda şer'i hukuka uyulması zorunluluğunu kabul etmekte, diğer yandan da Batı hukukuna ait birtakım hak ve ilkeleri, yapılacak kanunlar için esas kabul etmektedir. Bu “yeni kanunlar” ibaresi öğretilde ifade edildiği üzere, “*Osmanlı hukukunda olmayan yeni ilkeleri, yani hukukta reformu dile getirmektedir*” (Bozkurt, 1994: 48). Şer'i hukukun, öncelikle Ferman'da belirtilen ilkelerle ve Batı'nın hukukuyla çatıştığı ölçüde nasıl bir çözüm bulunacağı tamamen siyasi bir tercihtir. Tanzimat reformlarının yaratıcı ve yöneticileri, bir kısım devlet adamlarından oluşuyordu. Sonuçta bu tercihlerin sahipleri, siyasi anlamda ne halk ne de monarctır, merkezde yer alan kimi bürokratlardır. Bunun sonucu olarak Ortaylı “*Padişahın geleneksel mutlak otoritesi bunlar lehine kısıtlanıyordu*” düşüncesindedir (1979: 266). Yani merkezdeki bir kısım bürokratlar bilinçli veya değil, bir tercih yapmışlardır. Buna rağmen Ferman'da bir çelişki olduğu gerçektir. Hem gelenekçi hem yenilikçidir. Ortaylı da bu çelişkiyi, “*Gülhane Hatt-ı Hümayu'nunda oturmamış yeni kurumlar ve eski geleneklerin çatışmasından doğan bir düalizim vardır*”, ifadeleri ile dile getirir. Ferman'dan sonra yapılan kanunlarda aynı çelişki inşa edilmiş ve hukukta ikili bir yapı oluşturulmuştur. Bunun en açık şekilde yaşandığı diğer belge ise Islahat Fermanı'dır.

Islahat Fermanı'nın hukuki tahlili

Tanzimat döneminde çıkarılan tek ferman, Tanzimat Fermanı değildir. Hiç şüphesiz en önemlisi Tanzimat Fermanı'dır. Çünkü dönemin esaslarını çizen bir belgedir. Islahat Fermanı ise diğer önemli belgedir. Öğretilde bu Ferman'ın 1856 Paris Konferansı öncesi, Avrupa devletlerinin baskısı sonucu hazırlandığı konusunda görüş birliği vardır (Tanör, 2002: 95, Berkes, 2007: 216, Karal, 1976: 5).

Islahat Fermanı'nın hukuki niteliği ve biçimi

Islahat Fermanı da Tanzimat Fermanı gibi, padişahın tek taraflı irade açıklamasıdır. Hukuki biçimi “ferman (*octroi*)”dır. Tanzimat Fermanı için yukarıda açıklanan aynı nedenlerle bu ferman da bir anayasa değildir. Bununla birlikte Islahat Fermanı, anayasa hukukunun konusuna giren içeriğe sahip olması, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümler içermesi nedeniyle de konusu bakımından *anayasal bir belgedir*.

Islahat Fermanı'nın hükümleri

Islahat Fermanı'nın, Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı olduğu söylenmektedir (Üçok vd. 2002: 274). Bir başka ifade de Islahat Fermanı Tanzimat Fermanı'nın genişletilmiş biçimidir (Eryılmaz, 1992: 138). Bu ifade daha doğrudur. Çünkü Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nda tanınan ilkelerin tüm tebaa için geçerliliğini tekrar etmekte ve bunun yanında başka ilkelere daha yer vermektedir. Tamamlayıcısı demek doğru değildir. Çünkü Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'ndaki ilkeleri teyit etse de eşitlik ilkesine aykırı hükümler de içermektedir. Onu tamamlamaktan çok, onunla bu yönden normatif olarak çatışmaktadır. Tanzimat Fermanı'ndan farklı olarak, Islahat Fermanı'nda “*Kur'an'a ve eski düzene bir gönderme yoktur*” (Tanör, 2002: 96). Islahat Fermanı'nın hedefi, Müslüman halk ile Müslüman olmayan halk arasında “*her yönden eşitlik sağlamaktır*” ve bu, Ferman'daki ilkelere bakıldığında açıkça anlaşılmaktadır (Gözler, 2018: 41).

Karal'a göre, Islahat Fermanı'nı Tanzimat Fermanı'nın devamı kabul etmek, hem yayınlandığı devrin şartları bakımından hem de içerdiği yeni hükümler bakımından doğru değildir (1976: 5). İlk olarak yazara göre, “*Gülhane Hattı Hümayunu, Mustafa Reşit Paşa tarafından açık bir yabancı tesir*

görülmesizin hazırlanmış” olduğundan hazırlık safhası bakımından Islahat Fermanı farklıdır. Çünkü “Islahat Fermanının esasları Ali Paşa ile İstanbul’daki Fransız ve İngiliz Elçileri arasında kararlaştırılmıştır”. Islahat Fermanı’nda yabancı tesiri vardır. Hükümler bakımından iki ferman arasındaki farklar mevcuttur. Tanzimat Fermanı’nda “tebaanın bütününe veya bir kısmına verilen siyasi haklar mevzuu bahis değildir”. Islahat Fermanı’nda ise, “islâmlarla, islâm olmayanlar arasında mevcut eşitsizlik ortadan kaldırılmış ve İslam olmayanlara, bütün Devlet memurluklarına tayin edilmek, eyalet meclislerinde ve Meclisi Vâlâ’da temsil edilmek gibi siyasi haklar da verilmiştir”. Bunun yanında Karal, bizim vurguladığımız çelişkiyi de belirtmektedir. O da Islahat Fermanı’nda Osmanlı Devleti’nin hala teokratik yapısını terk etmemesidir. Ferman’da, vicdan hürlüğü yalnız Müslüman olmayan halka tanınmıştır. Yazar, diğer önemli fark olarak, Islahat Fermanı’nın Paris Anlaşması’nda zikredilmiş olmasını göstermektedir. Bu sayede Osmanlı Devleti’nin iç ve dış siyasetine yapılacak yabancı müdahalesine izin verilmiş olmaktadır.

Islahat Fermanı’nın diğer önemli yönü, yabancılara tanınan ekonomik haklardır. Tanör’a göre, Tanzimat Fermanı Türk-Müslüman halka bir anayasa getirmemekte ve siyasal hayatında büyük bir sıçrama yaratmamaktadır; ama Islahat Fermanı, “Hıristiyan ‘milletlerin anayasal gelişmelerinin başlangıcı’dır (2002: 97). Yazara göre, bu belge Hıristiyan azınlıkların kendilerinin ilan etmediği bir bağımsızlık bildirisidir.

Bu çalışmada Islahat Fermanı üzerinde durulacak asıl konu ise, Ferman’ın eşitlik konusunda yarattığı karmaşadır. Tanzimat Fermanı “tüm tebaa eşittir” derken Islahat Fermanı bu eşitliği bozmaktadır. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı’nda tanınan ilkelerin, her din ve mezhepten tüm tebaaya tekit ve teyit etmektedir (Karal, 1976: 1). Bunun yanında, Gayrimüslim tebaaya “daha evvelden verilmiş din ve mezhep yönünden imtiyaz ve muafiyetler”in devam ettiğini de belirtmektedir. Bu, oldukça çelişkilidir. Açıkça, Tanzimat Fermanı’nın tüm tebaaya uygulanacağı belirtilmekte ve fakat din ve mezhep yönünden tanınmış eski imtiyazların gayrimüslimler için devamı öngörülmektedir. Bu eşitlik ilkesine aykırıdır ve birden çok hukuki statünün varlığı hukukta çok başlılığı yaratacaktır. Islahat Fermanı’nın diğer hükümleri de bu çok başlılığı arttırıcı niteliktedir.

Islahat Fermanı devamında, *din ve mezhep serbestliğini* tanımaktadır. Din ve mezhep değiştirmeye kimse zorlanmayacaktır (Karal, 1976: 1). İslam dininden çıkmanın da idam cezası ile cezalandırılmayacağı öngörülmüştür. Bu, *inanç özgürlüğünün* kabulü demektir. “Her din ve mezhebin törenin serbesttir” diyerek, *ibadet özgürlüğü* de kabul edilmiştir. Bu iki özgürlük de *secularizmin* birer unsurudur. Böylelikle Islahat Fermanı’nın *secüler devlet* anlayışına adım olarak önem teşkil ettiği söylenebilir.

Gayrimüslim tebaadan her cemaat sahip olduğu imtiyazları inceleyecek, ihtiyaçlarını patrikhanelerde kurulacak meclislerce kararlaştırıp, Bab-ı Aliye sunulacaktır (Karal, 1976: 1). Ayrıca patrik seçim usulü yeniden düzenlenecektir (Üçok vd., 2002: 275). Gayrimüslim cemaatlerin din görevlilerinin halktan para toplaması yasaklanmaktadır, fakat bunlara devlet maaş verecektir (Karal, 1976: 2).

Devlet memurluğuna alımda din farkı gözetilmemesi ilkesi kabul edilmiştir (Gözler, 2018: 40). Ayrıca eyalet ve liva meclislerinde tüm milletlerden olan üyelerin seçim usullerinde güvenliği ve seçimlerin hürlüğünü sağlamak amacıyla bu meclislerin teşkili hakkındaki usuller yeniden düzenlenecektir (Karal, 1976: 2). Cemaatlerin Meclis-i Vala’da temsil edilmesi kabul edilmiştir. Bu sayede gayrimüslimlere siyasi temsil hakkı tanınmaktadır (Gözler, 2018: 41). Ayrıca din, ırk, mezhep yüzünden aşağılanma yasaklanmaktadır (Tanör, 2002: 96). Din, mezhep ve başka ayırım yapılmaksızın, tüm tebaaya sivil hatta askeri okullara girme hakkı tanınmıştır ve cemaatler eğitim ve sanat okulu açabilecekler; fakat bunların teşkili ve ders usulü yine Osmanlı Devleti tarafından teftiş edilecektir (Karal, 1976: 3).

Islahat Fermanı yargı birliğini bozan, dolayısıyla hukuk devleti ilkesini ihlal eden bir hükme sahiptir. Buna göre, ceza ve ticaret davaları, tarafların niteliğine göre karma mahkemelerde görülecektir. Bu, iki uyuşmazlık halinde öngörülmüştür. Bu uyuşmazlıklardan biri, taraflardan birinin Müslüman, karşı tarafın da gayrimüslim tebaadan olması halinde; ikincisi, taraflardan biri gayrimüslim olup karşı

tarafın yabancı olması halinde gerçekleşmektedir. İki tarafın da gayrimüslim olması halinde taraflara kendi patrikhanelerine davayı götürme imkânı tanınmaktadır. Öngörülen bu yargısal ayrıcalıkların yargılama birliğini bozduğunu kabul etmek gerekir. Söz konusu ihtilaflara uygulanacak hukuk da farklı olacaktır. Bu, iki fermanda öngörülen eşitlik ilkesini ihlal etmektedir.

Ferman'da bundan başka, haphanelerin ıslahı, işkence ve eziyeti ve buna benzer muamelelerin yasaklanması, bunları yapan veya emreden görevlilerin cezalandırılması, yabancıların Osmanlı topraklarında mülk edinmesi, rüşvetin ve yolsuzlukların önlenmesi için kanunların uygulanması, yargılamanın aleniliği ilkesi, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında şahitlikte eşitlik, askerlik hizmetinin gayrimüslim tebaaya da tanınması düzenlenmektedir (Eryılmaz, 1992: 139, Gözler, 2018: 40, 41). Askerlik hizmeti konusunda, ayrıca, askerlik yapmak istemeyenler için “bedel-i nakdi” öngörülmektedir (Gözler, 2018: 41). Bu gayrimüslimler için haraç vergisinin devamı sayılsa da Müslüman halk için ilk defa tanınıyordu ve askerlik mükellefiyeti konusunda eşitlik sağlamaktaydı. Islahat Fermanı vergi konusunda da tüm tebaa için eşitlik ilkesini benimsemişti. Müslüman ve gayrimüslim tüm halktan vergi alınacaktı. İltizam usulünün kaldırılması ve bunun yerine, vergilerin vasıtasız bir usulle alınması öngörülmekteydi (Karal, 1976: 4).

Islahat Fermanı için belirtilmesi gereken bir husus daha vardır. Bu da Paris Anlaşması'nda Islahat Fermanı ile ilgili bir madde bulunmasıdır. Bu maddeye göre, “*Islahat Fermanı Padişahın eseri gibi gösterilmiş ve yabancı devletlere herhangi bir müdahale hakkı verilmediği tasrih edilmiştir*” (Karal, 1976: 7). Öğretide de ifade edildiği üzere, akit ülkeler bu maddeye dayanarak, Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan tebaa ile ilgili işlere müdahale edebilme imkânına sahip olmuşlardır (Karal, 1976: 7, Üçok vd. 2002: 275).

Değerlendirme

Görüldüğü üzere, Islahat Fermanı hükümleri ile açıkça, tüm tebaa için din ve mezhep farklarının kaldırılması amaçlanmaktaydı. Bu eşitlik, memurluk ve askerlik hizmetine girmede, vergi ve şahitlikte, yerel meclislerde ve Meclis-i Vala'da temsilde, sivil ve askeri okullara girmede öngörülmüyordu. Bununla birlikte bu eşitlik gayrimüslimler lehine birtakım imtiyazlarla bozulmaktaydı. Gayrimüslimlerin kendi teşkilatlarında sahip oldukları imtiyazlar -oysa bu imtiyazlar Müslüman cemaate tanınmamaktaydı (Karal, 1976: 6)- ve yargılama birliğini bozan hüküm nedeniyle tüm tebaanın eşitliği ilkesi bozulmuştur.

Tanzimat dönemi kanunlaştırma hareketinin Osmanlı hukukunun modernleşmesine katkıları

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminin en önemli yeniliğini, bu dönemde çıkarılan kanunlar oluşturmaktadır. Bu zamana kadar Osmanlı'da “Batı'nın kurduğu modern hukuk anlamında “kanunlaştırma (*codification*)” olmamıştır. İslam hukukuna dayanan bir “kanun (*code*)” da yapılmamıştır (Onar, 1985: 580). Bu çalışmada kanun ve kanunlaştırmadan modern hukuktaki kanun ve kanunlaştırma kastedilmektedir.

Modern hukukta kanun, “*Anayasada öngörülen usullere göre, yasama organı tarafından yazılı olarak konulan uyulması zorunlu hukuk kuralı*” olarak tanımlanmaktadır (Özbilgen, 1985: 103). Batı hukukundaki kanun ile Osmanlı'nın Tanzimat öncesi kanun anlayışı birbirinden farklıdır. Elbette Osmanlı'da bu dönem öncesinde bir kısım “din ötesi (örfi)” kuralların tertiplendiği metinler mevcuttur (Tanör, 2002: 98). Bunlara kanunnameler denmiştir. Fatih Sultan Mehmet ve Sultan Süleyman dönemindeki kanunnameler bunların en önemli örnekleridir. Kanunname, örfi hukuk kurallarını içeren fermanların tek bir metin halinde toplanmasıdır. Öğretide kanunnamelerin, kanun niteliğinde olmadığı, çünkü resmi olmayıp, hatırlatma ve işleri kolaylaştırma amacı taşıdığı kabul edilmektedir (Üçok vd., 2002: 187). Başka bir görüşe göre ise kanun, “*yönetici iktidarın açıkça ve zorunlu olarak uygulanmasını istediği iradesinin yazılı bir metinde saptanmasıdır*” ve biçime ilişkin şartlar metnin yasallığı ile ilgilidir; bu yasallık şartları her siyasi rejimde değişiklik gösterir (Özbilgen, 1985: 103). Bu tanıma göre, Osmanlı'da Tanzimat öncesinde kanunların varlığını kabul etmek gerekir.

Velidedeoğlu ise, modern hukukta genel kabul görmüş bir tanım aktarmaktadır: “*Kanunlar, 'bir devlette salâhiyettar makam meselâ Millet Meclisi, yahut kral, imparator, diktatör tarafından bütün*

millet için mer'î olmak üzere konulan müeyyideli kaidelerdir" (1940: 6). Bu tanıma uyarınca, kanunnamelerinin kanun niteliğine sahip olduğu söylenebilir. Padişah tarafından konulan dini veya örfî olsun, genel nitelikteki hukuk kurallarının tertiplendiği görülmektedir. Bunlar da devlette yetkili makam olan padişah tarafından konulmuş, tüm tebaa için geçerli olan kanunlardır. Yazar, Tanzimat dönemi kanunlaştırma hareketini çağdaş anlamda sistematik kanunlar yapma hareketi olarak, klasik dönem Osmanlı kanunlaştırmalarından ayırmaktadır. Yazara göre, çağdaş anlamda kanunlaştırma hareketi, medeni kanun, ceza kanunu, ticaret ve usul kanunları gibi umumi nitelikte, herhangi bir hukuk sahasını, geniş, kapsamlı ve tam surette düzenleyen büyük kanunlar yapma hareketidir. İşte bu anlamda çağdaş anlamda kanunlaştırma Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar gerçekleşmemiştir.

Tanör ise, bu iki kanun anlayışındaki farkı şöyle açıklamaktadır: "*Bu dönem daha ilk günden (GHH), kanuna uyma sözü vermişti. Bu bakımdan Kanun, Tanzimat siyasal kültürünün ve hukukunun baş tacı ettiği bir kavramdı (...). Kanunlaştırma hareketi hukukî meşruluk ve kanunilik gibi temel hukuk kavramlarının ülkeye girişini de haber veriyordu*" (2002: 98). Yazar devamında, yeni ihtiyaçların eski yasalarla ve özellikle dini kurallarla karşılanamadığından, rasyonelleştirilmiş yeni yasalar yapılması gerekliliğinden bahsetmektedir. Demek ki yazara göre, yeni kanun anlayışı rasyonel nitelikte, günün ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve kanunun üstünlüğünü içeren bir anlayıştır.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarında zikredilen eşitlik ilkesi ve diğer ilkeler esas alınarak bir kanun düzeni getirilmesi için art arda kanunlar çıkarılmaya başlandı. Kanunlar yapılırken esas amaç, tüm tebaaya din ayrımı gözetmeksizin uygulanabilecek kuralların bulunmasıydı. Şer'î hukukun Müslüman olmayan tebaaya uygulanması mümkün değildi. Ayrıca İslam kaideleri günün getirdiği diğer ihtiyaçlara da yetmemektedir. Bu dönemde, laik hukuk sistemlerinden evrensel hukuk kurallarına ulaşılmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Bu anlamda Tanzimat döneminde gerçekleştirilen hukuk reformu, "kanunlaştırma (*codification*)" hareketi, bir *resepsiyon* sürecini de içermektedir. İşte bu resepsiyon kapsamında Osmanlı Devleti Batı hukukunu benimsemiştir.

"*Resepsiyon, bir toplumun kanunlarının bir başka toplum tarafından kendi kanunları olmak üzere alınmasıdır*"; "*resepsiyonda yabancılık ögesi vardır*" ve "*resepsiyon kısmi veya toptan olabilir*" (Üçok vd.: 264). Tanzimat döneminde yapılan hukuk reformu, *kısmi resepsiyon* ile gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde eski hukuk sistemi tamamen terk edilmemiştir. Yabancı ülkelerin bazı kurum ve kuralları alınmış, fakat şer'î hukuk da varlığını sürdürmüştür. Öğretide, bu kanunlarla tek bir hukuk sisteminin oluşturulmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir (Üçok vd.: 264). Buna göre, Osmanlı Devleti'nin temelini oluşturan ve değiştirilmesi mümkün olmayan dinsel hukuk kurallarının ve kapitülasyonlar kapsamında uygulanan hukuk kurallarının oluşturduğu ayrı bir hukuk düzeni vardı. Aşağıda bu sınırlar dâhilinde getirilen kanunlar incelenecektir ve bu inceleme tarih sırasına göre değil, kamu hukuku-özel hukuk ayırımına göre olacaktır.

Kamu hukuku alanında kanunlaştırmalar

Kamu hukuku alanında kanunlaştırmalar, ceza, arazi ve vatandaşlık hukuku alanlarında gerçekleşmiştir. Bu üç alan da devletin egemenlik yetkileri ile doğrudan ilgilidir. Ceza hukuku ve vatandaşlık hukuku kanunlarında Batı hukukunun etkisi vardır. Toprak Kanunu'nun yerli olması önem arz etmektedir.

Ceza Kanunu

Tanzimat Fermanı'ndan kısa bir süre sonra ilk kabul edilen kanun 3 Mayıs 1840 tarihli ceza kanunudur. Osmanlı hukukunda Padişahın örfî yetkisine dayanarak İslam hukukunda var olmayan suçları cezalandırmasına toplumca alışılmış olduğu, dolayısıyla tepkiyle karşılanmayacağı düşüncesi, kanunlaştırma hareketine ceza kanunu ile başlanmasına yol açmış olabilir (Üçok vd.: 282).

Tanzimat Fermanı'nda açıkça, getirilen ilkelerin ihlali halinde ceza verilmesi için bir ceza kanunu düzenlenmesi öngörülmekteydi. Hazırlanan ceza kanunu dayanağını Ferman'dan almaktadır. İlk olarak düzenlenme zarureti bu nedenledir (Şentop, 2004: 27). Kanun'da az miktarda Batı mevzuatından yararlanılmıştır ve esasen yerli düzenleme ağır bastığından bu Kanun'un yerli kanun olduğu kabul edilmektedir (Velidedeoğlu, 1940: 40). Kanun, Osmanlı tebaasını hiçbir ayırım

yapmadan kapsamına alan ilk kanundur. Suçlar bakımından hem şer'i hem örfi cezaları içermektedir. Bunun ceza hukuku alanında bütünlük sağladığı söylenmektedir (Üçok vd., 2002: 282).

Kanun 13 fasıl ve 1 sonuç bölümünden ve toplam 42 maddeden oluşmaktadır. Kanun, bir hattı hümayun ile yürürlüğe konulmuştur. Velidedeoğlu bu hattın, söz konusu Kanun'a, kanun vasfını verdiğini ifade etmektedir (1940: 40). Yazar bu Kanun'u, sonuç bölümü ve hattı hümayunu nedeniyle Gülhane Hattı'nın devamı olarak görmektedir. Kanun'un hattı hümayununda, Tanzimat Fermanı'na atıf yapılarak, Kanun'a uyulması zorunluluğu tekrarlanmaktadır. İlk fasılda, adam öldürme suçu ve idam cezası düzenlenmektedir. Bu bölümde ayrıca kanun önünde eşitlik ilkesi ve yargılama olmadan idam cezası verilemeyeceği hükme bağlanmıştır (Şentop, 2004: 29).

Günümüz ceza hukukunda, kanunda kişilere karşı işlenen suçların ilk fasılda düzenlenmesi gerekliliği tartışılmaktadır. Bizce, bir kanunda fasılların önceliği, kanun koyucunun bireye mi yoksa devlet otoritesine mi önem verdiğini belirlemez. Kişilere karşı işlenen suçların önceki bir fasılda düzenlenmiş olması bireyi ön planda tutan devlet siyaseti demek değildir. Tartışılması gereken, suç sayılan eylem ve buna öngörülen cezanın nitelik ve niceliğidir. Kaldı ki fasıllar arasında bir hiyerarşi yoktur. Normların değeri kanunda ön sıralarda yer almasına göre belirlenmez. Üstelik kişilere karşı işlenen suçların tümü ilk fasılda düzenlenmemiştir. Devam eden fasıllarda da bu tür suçlara ilişkin düzenleme vardır.

İkinci fasıl devlete ve hukuk düzenine karşı kişilerin kısıktırılması suçunu düzenlenmektedir (Şentop, 2004: 29). Bu suç, günümüz ceza kanunlarındaki devlete karşı suçlar kısmında düzenlenmektedir. Kanunda bu nitelikte birçok suç öngörülmemiştir. Bu suç için de idam cezası öngörülmüştür. Dolayısıyla devlet iktidarı ağır bir müeyyide ile korunmaya çalışılmaktadır.

Üçüncü fasılda hakaret suçu ve darp düzenlenmektedir. Hakaret suçu için davanın taraflarına göre, yargı yetkisi farklı mahkemelere verilmiştir. Memurlar ile ulema arasındaki davalarda görevli ve yetkili mahkeme Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'dir (Şentop, 2004: 29). Böylece devlet görevlileri hakkında özel görevli mahkeme seçilmiştir. Bu, memurların yargılanmasında farklı usullerin öngörüldüğü modern hukuktaki düzenlemelere benzemektedir.

Dördüncü fasılda mülkiyet hakkı korunmaktadır. Kişilerin ve devletin malına el konulması yasaklanmaktadır (Şentop, 2004: 30). Diğer fasıllarda ise, sırasıyla rüşvet suçu, irtikap ve ihtilas suçları, devlet malına zarar verme, memurin-i hükümetin yekdiğeri umuruna müdahale etmesi -diğer bir deyişle fonksiyon gaspı^{*****} -, vergi ödemekten kaçınma, devlet memuruna muhalefet, darp veya yaralama, silah kullanma ve silahla yaralama veya ölüme sebebiyet verme, şikayet (haydutluk, soygun), amire itaat ve vazifesinden hariç umura tesaddi ve son olarak evamir ve talimat-ı hükümete adem-i riayet suçları getirilmiştir (Şentop, 2004: 30-31).

Görüldüğü üzere, madde sayısı oldukça azdır. Günümüzde ceza kanunlarında oldukça fazla madde bulunmaktadır. Bunun nedeni ceza kanunlarının kazuistik olmasıdır. Suçta ve cezada kanunilik ilkesi gereği, her suç ve cezanın açıkça ve tek tek sayılması yoluna gidilir. Bir fiil eğer kanunda açıkça suç olarak öngörülmemişse, kıyas veya geniş yorum yoluyla bu fiilin suç sayılması bu ilke gereği mümkün değildir. Modern hukukta ceza kanunlarında kıyas yasağı ve geniş yorum yapılamayacağı yönündeki ilkelerin ayrıca hükme bağlandığı görülmektedir^{*****}. O fiil, her ne kadar kişisel veya toplumsal bir menfaati ihlal etmiş olsa da kanunda suç sayılmadıkça cezasız kalacaktır. Düzenleme, ayrıntılı oldukça, kanunilik ilkesini gerçekleştirmek imkân dâhilindedir. Öğretide bu Kanun'un çok sayıda suç içermediği ifade edilmektedir. Bu nedenle, günümüz ceza kanunlarında suç sayılan birçok fiil cezasız kalmıştır. Kalpazanlık, sahtekârlık, kundakçılık, yalan yere şahitlik, yalan yere yemin, iflas, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal suçları bunlara örnektir (Şentop, 2004: 31). Öğretide

* ***** Fakat Osmanlı'da, yasama yürütme yargı ayrılığının kabul edilmediğini hatırlatalım.

***** Mevcut ceza kanunumuz olan 26 Eylül 2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu madde 2, fıkra 3'e göre, "Kanunların suç ve ceza içeren hükümlerin uygulanmasında kıyas yapılamaz. Suç ve ceza içeren hükümler, kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanamaz".

cezalandırılması gereken tüm eylemlerin kanunda yer almadığı belirtilmektedir (Üçok vd., 2002: 282). Hiç şüphesiz bu ifade, doğal hukuk teorisine ait bir yaklaşımdır. Suç, kanunen yasaklanan ve müeyyidelendirilen eylemdir. Hangi fiillerin suç olduğu, devletin suç politikasına bağlıdır. Ayrıca, pek çok suçun düzenlenmemiş olduğunu ifade eden görüş de vardır (Şentop, 2002: 31).

Bundan başka, Kanunda günümüz ceza kanunlarından farklı olarak, yargıca takdir hakkı bırakılmamıştır. Suçların cezası tektir. Arttırıcı ya da hafifletici takdiri nedenler yoktur. Oysa modern ceza kanunlarında somut olaya göre, yargıca cezaya hükmederken takdir hakkını öngören hükümler mevcuttur. Modern ceza kanunları ile bir paralellik mevcuttur. Hâkimin tarafsızlığı prensibini de öngörmektedir (Üçok vd., 2002: 282).

Bu ceza kanununu bir ikincisi takip etmiştir. 14 Temmuz 1851 tarihli Kanun-ı Cedid, daha ayrıntılı bir içeriğe sahiptir. Suçlar bakımından ilaveler olmakla birlikte büyük bir yenilik getirmediği, iki kanun arasında çok ciddi farklılık olmadığı ifade edilmektedir (Üçok vd., 2002: 282, Şentop, 2004: 35). Bu Kanun'da yeni hukuki müesseseler de kabul edilmiştir. İştirak ve tekerrür düzenlenmektedir; fakat getirdiği en önemli yenilik, kamu davası anlayışıdır (Üçok vd., 2002: 282). Mirasçının, kısas gerektiren bir suçta, faili affetse bile bunun devleti bağlamayacağı ilkesi kabul edilmiştir. Bu halde artık kamu davası söz konusudur. Günümüz hukukunda kamu davasında soruşturmayı devlet adına yapacak olan savcıdır. Oysa o dönemde, Osmanlı'da savcılık müessesesi yerleşmemiştir (Üçok vd., 2002: 282).

İki kanun arasında sistem bakımından fark vardır. Fasil sayısı 1951 tarihli Kanun'da üçtür. İlişkili olduğu düşünülen hükümlerin bir araya getirilmesi söz konusudur (Şentop, 2004: 35). Buna karşılık, olumsuz olarak, yeni kanunda eşitlik ilkesini bozucu cezalar mevcuttur. Bazı suçların cezalarında kadın ve erkek failer arasında ayırım yapılmıştır^{1*****}. Cezanın hem niteliği hem de niceliği bakımında kadın failerin cezası daha ağırdır.

Yukarıda, ilk ceza kanununun, aslında Batı hukukundan esinlenilmiş olsa da esas itibarıyla yerli hukuk niteliği olduğunu belirtmiştik. 1840 tarihli ceza kanununda İslam hukukundaki suç ve cezalara atıf yapılması nedeniyle içerik bakımından Osmanlı geleneksel hukukunun terk edilmediğini kabul edebiliriz. 1851 tarihli ceza kanununun, aslında ilkinden büyük farklılıklar içermediğini belirtmiştik. Buna karşılık, Şentop, bu kanunun daha sistemli olduğunu ve İslam hukuku hükümlerine uyma konusunda titizlik gösterildiğini kabul edmektedir (2004: 35). Sonuç olarak birtakım eksiklikler içerse de İslam hukukuna ait ilkeler mevcutsa da artık Osmanlı hukukunda bir ceza kanunu vardır. Bu, ceza hukukunda keyfiliğin yerini kanunilik ilkesinin aldığını gösterir. Velidedeoğlu'nun belirttiği üzere, bu iki kanun birçok suçu ve cezayı düzenlemekte ve “*keyfî ceza usulüne mühim ölçüde set çekmekte*” dir (1940: 45). Bu açıdan bu kanunlar “*o devre göre oldukça mühim bir yenilik ve ilerlik arzeder*”.

Üçüncü ceza kanunu ise, Ceza Kanunname-i Hümayun'udur. 1810 tarihli Fransız ceza kanunu örnek alınarak yapılmıştır (Bozkurt, 1994: 274). Fransız ceza kanununun bir tercümesi olduğu görüşü de mevcuttur. Buna karşılık, esasları Fransız ceza kanunundan alınsa da değişiklik içerdiği de ileri sürülmektedir (Şentop, 2004: 89). Bu Kanun, İslam hukukunu savunanların tepkisiyle karşılanmıştır. Keza Tanzimat döneminde hukuk alanında yaşanan tartışmalar ve ikili hukuk yapısı, bu geleneksel Osmanlı hukukunun terk edilememesi nedeniyle yaşanmıştır. Bu kanun 52 yıl gibi uzun bir dönem yürürlükte kalmış ve 19 defa değişikliğe uğramıştır (Şentop, 2004: 37). Kanun'un, Batı hukuku veya Osmanlı geleneksel hukukuna mı ait olduğu bu değişikliklerin hepsini ele almakla mümkündür. İlk kabul edildiği zamanda, Kanun'un büyük ölçüde Fransız ceza kanunundan alındığı kabul edilmektedir. Bu kanunda batı hukukuna ait ilkelerin kabul edildiği görülmektedir, fakat şer'i hukuka ait düzenlemeler de mevcuttur.

* Katil suçuna yardımcı olan erkek failer için ceza bir seneden üç seneye kadar kürek veya pranga cezasıdır. Buna karşılık aynı suçu işleyen kadın failere islah-ı nefis edinceye kadar hapis cezası öngörülmektedir (Şentop, 2004: 36).

Arazi Kanunu (Kanunnamei Arazi-1958)

Bu Kanun'da Batı hukukuna ait hiçbir hüküm ve etkinin olmadığı belirtilmektedir. Bu nedenle, Toprak kanununu, Velidedeoğlu Tanzimat'ın en *orijinal*, yani yerli kanunu olarak nitelendirmektedir (Velidedeoğlu, 1940: 44). Osmanlı'da Tanzimat'a değin, toprakla ilgili dini ve örfi kuralları derleyen genel bir kanun yapılmamıştır. Bu nedenle her ne kadar içerik bakımından yerli olsa da bu konuda kanuni bir düzenleme olarak bir yenilik teşkil etmektedir. Kanunun, içerik bakımından bir yenilik içermemesi, bu kanun yapılırken dahi şer'i hukuka aykırı düşülmemesi amacıyla Şeyhülislam'ın görüşünün alınmasıyla belli olmaktadır (Bozkurt, 1996: 150). Öğretide bu Kanun'un, "*asırları dolduran bir millî hukuk tekâmülünün neticesi*" (Bozkurt, 1996: 150) olduğundan bahisle kanunlaştırma hareketinin en önemlisi kabul edilmektedir. Kanun ile mevcut İslam ve örfi hukuk kaidelerinin önemli bir kısmı alınmakla beraber, bunun bir kısmını değiştirilmiş bir kısmını ise ilga edilmiştir.

Kanun, Osmanlı topraklarında beş tür arazi öngörmektedir. Bunlar, arazi-i memlûke, arazi-i miriye, arazi-i mevkufe, arazi-i metruke, arazi-i mevattır (Velidedeoğlu, 1940: 44-51). Bu kısımlar da ayrıca türlere ayrılmaktadır. Bu türler, özel mülkiyete tabi arazi, mülkiyeti devlette olup tasarruf hakkı özel kişilerde olan arazi, vakıf arazileri, kamu arazileri, sähipsiz arazilerdir. Miri arazi, daha sonraki değışikliklerle mülk araziye dönüşmüştür (Bozkurt, 1994: 274). Kanun önemli olarak, mirasçıların kız veya erkek çocuk olarak eşit paya sahip olmasını düzenlemektedir. Miras hakkında cinsiyet ayırımı olmaması, eşitlik ilkesini tamamlar niteliktedir. Kanun'un en çok eleştiri alan yönü, ormanların herkesin yararlanmasına bırakılmasıdır (Velidedeoğlu, 1940: 40). Bu, ormanların serbestçe katline izin veren bir hüküm; iktisadi açıdan sakıncalı görülen bir düzenlemedir. Sonuç olarak, Arazi Kanunu, yerli muhtevaya sahip, Osmanlı topraklarını sistematik biçimde düzenleyen ve böylece ihtilafları çözümleyici bir kanundur. Çeşitli değışikliklere uğramakla birlikte, 1926 tarihli Türk Medeni kanununa kadar yürürlükte kalmıştır.

Vatandaşlık hukuku

Osmanlı Devleti'nde dini ayırıma dayalı bir millet sistemi vardı. Müslüman olmayan tebaa, din veya mezheplerine göre gruplara ayrılmış ve her bir grup, bir millet oluşturmuştur (Aybay, 2004: 64). Tanzimat ve Islahat Fermanları ise, yukarıda açıkladığımız üzere, din ayırımı olmadığını kuvvetle vurgulayarak tüm tebaanın eşitliğini öngörmekteydi. Uyrukluk, vatandaşlık, devlet ile kişi arasındaki hukuki bağı ifade eder. Tanzimat'ta, Osmanlı Devleti'ndeki bu millet anlayışı yerini "Osmanlı vatandaşlığına" bırakılmaktadır. Bunun gereği olarak, vatandaşlıkla ilgili kanun kabul edilmiştir. 1869 tarihli Tabiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nde, 1851 tarihli Fransız vatandaşlık kanunundan esinlenilmiştir. Osmanlı'da dini kurallardan bağımsız, din farkı gözetmeyen ilk uyrukluk düzenlemesidir (Aybay, 2004: 65).

Vatandaşlığın kazanılması bakımından "kan bağı ilkesini (*jus sanguinis*)" kabul etmiştir (Aybay, 2004: 65). Ana ve babası veya yalnız babası Osmanlı vatandaşı olan çocuklar, Osmanlı vatandaşı sayılıyordu (Aybay, 2004: 66). Yani Osmanlı topraklarında ikamet etmese de ana ve babası veya yalnız babası Osmanlı vatandaşı olan kişilerin çocukları, Osmanlı vatandaşı olacaktı. Ayrıca Kanun, Osmanlı'da ikamet eden herkesin kural olarak Osmanlı vatandaşı olduğunu kabul etmekteydi. Bu vatandaşlığın kazanılması yollarından biri değil, Osmanlı vatandaşlığına dair bir karinedir. Kanun'un 9'uncu maddesine göre, yabancı bir devletin vatandaşı olduğunu iddia edenin, bunu kanıtlaması gerekiyordu (Aybay, 2004: 66). Vatandaşlık Kanunu ayrıca modern vatandaşlık kanunlarındaki diğer, müessese ve ilkelerin çoğunu içermekteydi. Telsik (idari kararlar vatandaşlığa alınma), müsaade ile vatandaşlıktan çıkma, ıskat bunlara örnektir. Rona Aybay da Kanun'un bu yönünü belirtmekte ve "*yapıldığı zamana göre, ileri görüşlü ve oldukça liberal bir kanun*" olduğunu yazmaktadır (2004: 65).

Özel hukuk alanında kanunlaştırmalar

Özel hukuk, Tanzimat'ın hukuk alanında yarattığı ikili yapının en somut şekilde ortaya çıktığı alandır. Özel hukuk alanında Batı etkisi ile ticaret hukukunda, kısmen Osmanlı hukuku etkisi ile medeni ve borçlar hukukunda kanunlaştırmalar yapılmıştır.

Ticaret Kanunu

Ticaret hukuku alanında kanunlaştırmada Fransız hukuku etkisi vardır. Ticaret hukukunda *receptiona* gidilmesinin nedeni olarak, “İslam hukukunda ticarete ait kuralların azlığı ve işlenmemiş olması” gösterilmektedir (Üçok vd., 2002: 293). Özel hukuk alanında Tanzimat döneminde ilk çıkartılan kanun olan Kanunname-i Ticaret, 1850 yılında Fransız Ticaret Kanunu’nun bir ve ikinci bölümlerinin çevirisi yapılarak kabul edildi. Bozkurt, Kanun’un gerekçesinde Fransız Ticaret Kanunu’ndan hiç söz edilmediğini ve gerekçede “uygulanan ticaret kanunlarının hükümlerinden yararlanılarak hazırlanan tasarının, tüccar ve daha başka kimselerden kurulu bir komisyondan da geçirildiği”nin belirtildiğini yazmaktadır (1996: 151). Eryılmaz, ticaret kanunlarının Avrupalı devletlerle yapılan 1838-1840 tarihli ticaret antlaşmalarının bir sonu olduğunu belirtmektedir (1992: 228).

Kanun’a, 1860 yılında ticaret mahkemelerini düzenleyen ve Fransız Ticaret Kanunu’nun dördüncü bölümünün aynen çevirisi olan bir bölüm daha eklenmiştir (Bozkurt, 1996: 151). Ticaret mahkemelerinde uygulanacak usul içinse, 1861’de Fransız ticaret usul kanununun çevirisi “Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi” adını ile kanunlaştırılmıştır (Üçok vd., 2002: 293). Fransız ticaret kanununun deniz ticaretine ilişkin kısmı da çevrilerek “Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi” adı ile Fransız Ticaret Kanunu kabul edilmiş ve ayrıca Hollanda, Sardunya ve Prusya gibi denizci ulusların kanunlarından da yararlanılmıştır (Üçok vd., 2002: 293). Görüldüğü üzere, ticaret alanında yapılan kanunlaştırma, *ilk resepsiyon örneğidir*. Tamamen Fransız ticaret mevzuatından yararlanılmış, hatta çevirisi kanunlaştırılmıştır.

İkili yapıda hukuku yaratan bir unsur ticaret kanununun uygulanmasında ortaya çıkmaktadır. Ticaret kanunun boşluklarının doldurulmasında şer’i hukuk uygulanmaya çalışılmış ve güçlükler yaşanmıştır (Bozkurt, 1996: 153). Oysa Fransız hukukunda ticaret kanununun eksiklikleri, medeni kanunu ile tamamlanmaktadır (Bozkurt, 1996: 153). Osmanlı’da kanundaki eksiklikleri tamamlamada mehzaz kanununun tercih edilmemesi, onun yerine başka hukuk sistemi olan İslam hukuku uygulanması, ikili bir yapı ortaya çıkarmıştır. Biri İslam hukukuna, diğeri Batı hukukuna ait hükümlerin çatışması ve farklı uygulamanın doğması kaçınılmaz olmuştur. Eryılmaz bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Osmanlı Devleti’nde uzun zamandan beri uygulanmakta olan medeni hukuk, İslam Hukukuna dayandığı halde, Ticaret Kanunu gibi esasını medeni hukukun teşkil ettiği bazı kanunlar, Avrupa’dan alınmıştı. Böylece ana hukukun kökeni, dini ve ilahi olan İslam Hukukuna; diğerleri de kaynağı Roma Hukuku olan Avrupa Hukukuna dayanmakta idi. Bu suretle, ana hukuk (İslam Hukuku) ile O’nun kısımları içinde yer alan Ticaret Kanunu gibi diğer hukuk dalları arasında bir uyumsuzluk ortaya çıktı” (1992: 231). Bu uyumsuzluklara bir örnek olarak, faiz müessesesi verilebilir. Faizi, Batı hukuku kabul etmekte, buna karşılık İslam hukuku reddetmektedir (Üçok vd., 2002: 293). Aynı sorun ortaklıklar konusunda da yaşanmıştır. İslam hukuku adi ortaklıklar dışındakileri reddederken, yapılan ticaret kanunu Batı hukukunda olan diğer ortaklık çeşitlerini kabul etmiştir. Bundan başka çeviri yanlışlarının yapılması ve mehzaz kanunda yapılan değişikliklerin Osmanlı ticaret kanununa hiç yansıtılmaması da eleştirilen yönlerdir (Bozkurt, 1996: 153).

Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu

Medeni hukuk ve borçlar hukukunu düzenleyen *Mecelle* hazırlanırken, iki grup arasında büyük bir çekişme yaşanmıştır. Bir grup Fransız *Code Civilin* kabul edilmesi için çalışırken, diğer grup yerli bir kanun hazırlanmasını istemektedir. Fransız medeni kanununu kabul etmek isteyen tarafın gerekçeleri oldukça fonksiyoneldi. Hatta Tanzimat’ın en önemli olumsuzluğunu önleyici nitelikteydi. Bu düşünce, “ülkede hukuk birliğinin yaratacağı, azınlıkların ayrılma eğilimlerini engelleyeceği” yönündeydi (Üçok vd., 2002: 290). Ayrıca bu *Code Civil* karma mahkemelerde de uygulanmakla da farklı dini hukukların uygulanmasının yarattığı sakıncalar ortadan kalkacaktı (Üçok vd., 2002: 290). Diğer grup ise, medeni kanunun Hıristiyan ülkeden alınmasını sakıncalı görmekteydi ve Müslüman halkın böyle bir kanuna uymasının zor olduğunu ileri sürmekteydi (Üçok vd., 2002: 290). Bu grubun istediği olursa, medeni kanun İslam hukuku kurallarının sistemli bir şekilde derlenmesi şeklinde olacaktı (Üçok vd., 2002: 290). Öğretide en önemli kanun olarak kabul edilen *Mecelle*, Ahmed Cevdet Paşa’nın başkanlığında “Mecelle Cemiyeti” tarafından hazırlandı (Eryılmaz, 1992: 232). İlki 1870 yılında, sonuncusu 1877 yılında yayınlanan toplam 16 kitaptan oluşmaktaydı. Tamamen yerli ve milli karakterli bir kanundur (Eryılmaz, 1992: 232). İslam hukukunda hazırlanan ilk medeni ve borçlar

kanunudur. İslam hukuku eseri olmasına karşılık, önemli esaslar içerdiğinden 1926 yılında yeni medeni kanun kabul edilinceye kadar yürürlükte kalmıştır.

İçerik olarak, *Mecelle*'de borçlar hukuku ağır gelmektedir. Hiç yeri olmadığı halde yargılama hukukuna ilişkin hükümler içerdiği görüşü ileri sürülmüştür (Üçok vd., 2002: 291). Kişi, aile, vakıf ve miras hukuku içermemektedir ve eşya hukuku hükümleri ise çok azdır (Üçok vd., 2002: 291). Oysa bunlar, modern hukuk medeni kanunlarında yer alan bölümlerdir. Bu nedenle, *Mecelle*'nin gerçek bir medeni kanun niteliği taşımadığı ileri sürülmektedir. Üstelik, bu hususlardaki boşluklar için İslam hukukuna başvurulmaya devam edilmiştir (Üçok vd., 2002: 291). *Mecelle*'nin eleştirildiği diğer yönü, içerdiği İslam hukuku kurallarının Hanefî hukuku ilkelerine dayanmasıdır (Üçok vd., 2002: 291). Sünnî mezhebe ilişkin kurallar dâhilinde hazırlanmamıştır. Onar da *Mecelle*'nin yeni hükümler içermediğini, kökeni tamamen dini ve ilahi olan fıkhîtan alınmış olduğunu, bu nedenle de *Mecelle*'nin yasama fonksiyonu sonucu olmadığını, teorik bir temele dayanmadığını belirtmektedir (1985: 582). Ayrıca hiçbir yenilik getirmemektedir, çünkü içerdiği hükümler imparatorlukta daha önce uygulanmış kurallardır. Yazara göre, bu kuralların -rey ve içtihatlar- uygulanmasının zorunlu hale gelmesinin nedeni, Padişah'ın onayıdır.

Tanzimat dönemi idari ve yargı teşkilatında yapılan reformların Osmanlı hukukunun modernleşmesine katkıları

Tanzimat döneminde, hukuk alanında yapılan kimi reformlar kanunlaştırma olmadan, ferman veya nizamnameler aracılığıyla yapılmıştır. Bunlardan özellikle idare hukuku ve yargı teşkilatı hakkındaki düzenlemeler en önemlileridir.

İdari teşkilatta yapılan reformlar

Tanzimat döneminde hem merkez teşkilatında hem de taşra örgütünde reformlar yapılmıştır. Aslında merkez teşkilatında yenilikler II. Mahmut döneminde başlamıştır. Bakanlıklar ve merkeze yardımcı olmak üzere kurulan danışma (meşveret) meclisleri “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye”, “Dar-ı Şuaya-yı Babîâli” böyledir. II. Mahmut döneminde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, “*gerekli kararname ve nizamnameleri (tüzük) hazırlamak, yargı kararlarını temyiz etmek, idarenin icraatının yasallığını denetlemek*”, “*memurları yargulamak*” görevlerini üstlenmişti (Ortaylı, 1979: 280, Üçok vd., 2002: 269). Görüldüğü gibi bu dönemde yasama faaliyetine ilişkin görevleri vardır. Ayrıca hem bir temyiz mahkemesi hem de idari yargı yeri olarak faaliyet göstermiştir. Dar-ı Şuaya-yı Babîâli de idareyi, istişari olarak düzenlemekle görevliydi.

Tanzimat'ta ise dönem dönem Meclis-i Vâlâ tekrar düzenlenmiştir. Öncelikle, bu dönemde, Meclis-i Vâlâ daha fazla önem kazanmıştır; çünkü yeni kanunların çıkarılmasına hız verilmiştir (Eryılmaz, 1992: 178, Akyıldız, 1993: 178). Tanzimat Fermanı, yapılacak reformların tespit ve görüşülmesi görevini Meclis-i Vâlâya vermiştir. Bozkurt'un deyişiyle, Tanzimat Fermanı'nda Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye “*reform yasalarının kaynağı*” olarak belirlenmiştir (1996: 135). Ayrıca Ferman'da üye sayısının artırılması öngörülmüş ve “*üyelerin kendi fikirlerini hiç çekinmeden serbestçe söyleyebilecekleri de vurgulanmıştır*”. Akyıldız, üye sayısının artırılmasıyla kararlara daha fazla katılımın amaçlandığını yazmaktadır (1993: 198). Daha sonra çıkartılan nizamnameyle de meclisin çalışma usulleri düzenlendi. Üye sayısı ise ona çıkarıldı. Tanzimat döneminde de Meclis-i Vâlâ, yasama faaliyetine ilişkin olarak kanun ve tüzük taslaklarını hazırlama görevini sürdürdü ve Meclis-i Vâlâ'nın, hem “*temyiz mahkemesi*” olarak hem de yüksek rütbeli memurları “*yüce divan*” sıfatıyla yargılama görevleri vardı (Bozkurt, 1996: 135-136).

Burada bahsedilmesi gereken bir meclis daha vardır. Meclis-i Vâlâ, daha geniş bir katılımıla “Meclis-i Âlî-yi Umumi” adında genel bir meclis şeklinde de toplanıyordu. Akyıldız, bunu vükela ve yüksek devlet memurları olarak belirtmektedir. 22 Aralık 1839 tarihinde ise, düzeni sağlamak amacıyla, Meclis-i Vükela'nın üyeleri dışında kalanlar, Meclis-i Umûmî'den çıkarılmışlardır (1993: 185). Akyıldız, Meclis-i Umumi'nin varlık nedenini, “*kanun ve yasaların en az hata ile çıkmasını sağlamak için konunun, mümkün mertebe geniş bir platformda tartışılıp karara bağlanması düşüncesiydi*” diyerek açıklamaktadır. Ayrıca yazar, Karal'ın da düştüğü zamansal bir hatayı da belirtmektedir. “*Konu hakkında yazan birçok araştırmacı meclisin 1855'te kurulduğunu yazarlar*”. Oysa bu meclis

Tanzimat Meclisi kurulmadan önce de vardır. Bu genel meclis, aşağıda göreceğimiz Meclis-i Tanzimat kurulduktan sonra da toplanmaya devam etmiştir.

İlerleyen dönemde iş yoğunluğunun fazlaşması nedeniyle 1854'te “Meclis-i Âlî-yi Tanzimat” kuruldu. Akyıldız, Meclis-i Vâlâ'nın işlerinin çokluğu ve çeşitliliği dolayısıyla “1849 senesinden itibaren işlerin çözümünün yetişemeyip meselelerin bir yıl kadar gerisinde kalmış” olduğunu yazmaktadır (1993: 212). Bu meclis, Meclis-i Vâlâ'nın yasama faaliyetine ilişkin görevlerini devraldı ve Meclis-i Vâlâ'ya, sadece idari yargı ile ilgili görevler verildi (Bozkurt, 1996: 136). 1861 yılında bir fermanla Meclis-i Vâlâ ile birleştirilerek Meclis-i Âlî-yi Tanzimat kaldırıldı ve yeni meclisin adı, “Meclis-i Ahkâm-ı Âdliyye” yapıldı. Akyıldız, iki meclisin kendilerine verilen görevlerde başarılı olamadıklarını kabul etmektedir (1993: 183). Ayrıca söz konusu Ferman'da, “*gerek Meclis-i Tanzimat ve gerek Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'mizin sureti teşekkülleri, Devletimizin şu andaki ihtiyaçlarına kâfi gelmeyip bazı güçlükler ortaya çıktığından ve bu halin düzeltilmesi çok gerekli olduğundan*” ifadeleriyle bu iki meclisin birleştirilme nedeni açıklanmıştır (Bozkurt, 1996: 137). Meclis-i Ahkâm-ı Âdliyye üç bölümden oluşmaktadır: “*Mülkî İdare, Kanun ve Nizamnameler ve Muhâkemât*” (Eryılmaz, 1992: 184). Bu daireler sırasıyla; kamu idaresine ilişkin sorunların çözme, yasama faaliyetine ilişkin görevleri yürütme, divan-ı istinaf olarak mahkemelerin kararlarının inceleme ve devlet memurlarını yargılama görevlerini üstlenmişti. Böylece bir meclisin içinde yasama, yürütme ve yargı net bir biçimde ayrılarak dairelere verilmiştir.

1 Nisan 1868 yılında bir nizamname ile Meclis-i Ahkâm-ı Âdliyye kaldırılarak iki ayrı kurum getirildi: “Şûray-ı Devlet” ve “Divan-ı Ahkâm-ı Adliye” (Eryılmaz, 1992: 184). Şûray-ı Devlet kendi içinde beş daireye ayrılmıştır. Şûray-ı Devlet'e, kanun ve tüzük tasarılarını hazırlamak, idari ve adli mahkemeler arasındaki görev uyumsuzluklarını çözümlenmek, ferman veya kanunlar uyarınca belirlenen memurları yargılamak, kanun ve tüzüklerin uygulanması hakkında devlet dairelerinden gelen soruları cevaplamak, hükümetle kişiler arasındaki davalara bakmak, padişah ve bakanların kendisine ilettiği meseleler hakkında görüş bildirmek görevleri verilmişti (Ortaylı, 1979: 280-281). Görüldüğü gibi, Şûray-ı Devlet, yasama faaliyetine ilişkin olarak kanun ve tüzük tasarılarını hazırlamak yanında, uyumsuzluk mahkemesi ve idari yargı mercii olarak da görevlere sahipti.

Öğretide, Şûray-ı Devlet kurulurken “Fransız Danıştay (Conseil d'État)”nın örnek alındığı belirtilmektedir. Ayrıca Şûray-ı Devlet'te 44 üyeden 15'i gayrimüslim tebaadan gelen kişilerden oluşuyordu (Eryılmaz, 19992: 189). Şûray-ı Devlet ile kurulan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'de de gayrimüslim tebaadan üyeler mevcuttu. Üst yargı mercii olan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, hem bazı hukuk ve cinayet davalarına ilk derece mahkemesi olarak bakmakla hem de temyiz mahkemesi ve istinaf mahkemesi olarak da çalışmakla görevliydi (Bozkurt, 1996: 140, Eryılmaz, 1992: 191). Bu dönemde yasama ve yargı görevleri bir meclis içinde değil, farklı iki mecliste ayrılmaktadır. Öğretide Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin temyiz bölümünün bugünkü Yargıtay'ın ilk biçimini oluşturduğu belirtilmektedir (Üçok vd., 2002: 284).

Sonuçta konulan düzenin tecrübeyle yeniden düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. En baştan itibaren sarih biçimde model alınan bir yabancı sistem yoktur. Olsa bile yerli tecrübeyle şekillenmiş değiştirilmiştir. Bu nedenle bu meclislerin Şûray-ı Devlet hariç, yerli birer müessese olduğunun kabulü gerekir. Zaten danışma (meşveret) usulü Osmanlı'da Tanzimat'tan önce mevcut bir gelenektir (Ortaylı, 1979: 280). İlk daimî meclisler II. Mahmut döneminden itibaren getirilmiştir. Tanzimat döneminde ise, bu meclislerin öneminin arttığı ve padişah'tan ayrı yasama-yürütme-yargı ayrımının oluşmaya başlamasında rol oynadığı görülmektedir. Ayrıca meclislerde önemle durulan husus, serbestçe fikirlerin ortaya konulması ve katılımın artırılmasıdır. Bu nedenle bunlar, parlamenter sistemlerdeki meclislerde serbest tartışma ve görüşme usulünün ve temsil sisteminin temellerinin atılması yönünden önemli düzenlemelerdir.

Tanzimat'ta, yerel yönetimde de idari reformlar yapılmıştır. Bu konuda önemli olduğunu düşündüğümüz iki konudaki yeniliklere değinilecektir. Bu konular ise, vilayet meclisleri ve belediyelerdir. Ortaylı yerel yönetimlerin geç Orta çağ Avrupa'sının ürünü olduğunu belirtmektedir (1985: 231). Osmanlı'nın klasik döneminde ise, yerel yönetimlerin varlığını ileri sürmek güçtür. Bu

dönemde kentlerde yönetim ve yargı görevi kadınlara verilmiştir; kentin ve eyaletlerin yönetimine katılan devamlı kurulların varlığı söz konusu değildir. Tanzimat döneminde mahalli idare bakımında yapılan değişiklikler merkezileşmek yönündedir. Tanzimat döneminde, yerel özerklik ve mahalli demokrasiyi yerleştirmek gibi bir amaç bulunmamaktadır; istenilen, kanuni ve adil bir idare kurulmasıdır (Ortaylı, 1985: 233). Tanzimat'tan önce ülke, “eyalet”, “sancak (liva)”, “kaza” ve “köy” şeklinde mülki idarelerden oluşuyordu (Eryılmaz, 1992: 192). Bu dönemde taşradaki yöneticilerin yetkileri azaltılmış ve yerel idarelerin her kademesinde Müslüman ve gayrimüslim halkın katıldığı meclisler kurulmuştur (Ortaylı, 1985: 231).

İlk yerel yönetim örneği, mali alanda yapılan reformların gereği olarak “muhasıllık meclisleri” olmuştur. Bu meclislerin başına vali düzeyinde merkezden bir “görevli (muhasıl)” atanarak, vergi toplama görevinin, vali, yerel ayan ve esnafın elinden alınması amaçlandı (Ortaylı, 2000: 32). Bu meclis, ülkemizde mahalli idare kurullarının sınırlı anlamda ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Ortaylı, 2000: 33).

Eyalet düzeyinde yapılan ilk değişiklikler eyaletlerin başında bulunan valilerin yetkilerinin azaltılması, “Eyalet meclisi” ve “Sancak meclisi” kurulmasıdır (Eryılmaz, 1992: 193-194). 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ise, eyalet sisteminin terki ve bunun yerine vilayetlerin oluşturulmasını öngörüyordu ve ilk uygulama, Rusçuk, Vidin, Niş eyaletlerinin birleştirilmesiyle Tuna Vilayeti'nin oluşturulması olmuştur (Eryılmaz, 1992: 193-194). 1867 yılında ise, diğer eyaletler de Vilayetler Nizamnamesi ile vilayetler kurulması öngörüldü. Ayrıca Vilayet Nizamnamesi, vilayetlerde ve vilayetin kademelerinde Müslüman ve gayrimüslim halktan çoğunlukla seçimle gelen temsilcilerinden oluşan meclislerin kurulmasını öngörmüştür (Eryılmaz, 1992: 197). Bunlar “vilayet”, “liva”, “kaza idare meclisleri” ile “vilayet genel meclisleri” idi (Ortaylı, 1985: 237). Bu meclislerin görev ve yetkileri; genel olarak “*mülki, mali, hariciye, nâfia ve ziraata dair olan konuların müzakeresini yapmaktır*” (Eryılmaz, 1992: 198). Vilayet Genel Meclisi'nin bugünkü il özel idaresinin temelini teşkil ettiği belirtilmektedir (Ortaylı, 1985: 238). Ortaylı bu meclislerin, Osmanlı taşra yönetiminde, bir çeşit yerel yönetim kurumu olarak sayılmasının mümkün olmadığını belirtmektedir (1985: 237). Çünkü merkezi hükümetin bu meclisler üzerinde mutlak yetkisi vardı ve yerel temsilciler danışma işlevine sahipti. Yazar, devamında bu meclis gruplarının merkezi hükümet memurları üzerinde baskı oluşturduğunu, kuruluş amacı olan merkezi hükümet ve taşra eşrafını bütünleştirmek amacına paralel olarak, iki güç arasında uyum sağlandığını yazmaktadır. Sonuç olarak bu dönemde, bugünkü anlamıyla yerel yönetimler oluşturulmasa da, Ortaylı'nın belirttiği üzere, merkezîyetçilik ilkesinin güçlendiği ölçüde, yerel yönetimlerin çekirdeği oluşmuş ve yerel grupların yönetime katılımı sağlanmıştır (1985: 237). Bunların modern yerel yönetimlerden en önemli farkı, tüzel kişiliğe sahip olmamalarıdır. Bu dönemdeki idari reformlar, yerel yönetimlerin doğuşu için gerekli ortamı hazırlamıştır.

Tanzimat döneminde yapılan diğer önemli yenilik ise, İstanbul'dan başlayarak diğer Anadolu şehirlerinde belediye teşkilatının kurulmasıdır (Eryılmaz, 1992: 198). Klasik dönemde, kentte adli, belediye, mülki görev ve yetkiler tek bir elde, kadıda toplanmıştı (Ortaylı, 1985: 241). Kadıya görevlerinde yardımcı olan subaşı, imam, naib, muhtesip gibi görevliler vardı. (Eryılmaz, 1992: 198). 1826-1837 yıllarında, kadınların görevleri giderek azaltılmış, 1826 yılında İhtisap Nezareti'nin kurulmasıyla belediye hizmetleriyle kolluk işleri; 1836'da ise Evkaf Nezareti'nin oluşturulmasıyla da vakıf denetim işleri kadınların görevinden çıkmıştır (Eryılmaz, 1992: 198-199). Yani Tanzimat döneminden hemen önce artık belediye hizmetleri kadınların görev alanında değildir. Bu dönemde bu hizmetler çeşitli kurullara verilmiştir. Öğretide bu hizmetleri yerine getirmede bu kurulların kadınlar kadar başarılı olamadıkları not edilmektedir (Eryılmaz, 1992: 199). 1855 yılında İstanbul'da, İhtisap Nezareti de ortadan kaldırılarak, “Şehremaneti” adıyla bir şehir teşkilatı kuruldu. Eryılmaz, bu kuruluşun resmi bir tebliğle (Takvim-i Vekayi, 2 Zilhicce 1271 tarih ve 529 sayılı nüshası) gerçekleştiğini belirterek eklemektedir: “*Daha çok Avrupa'dan gelen tavsiye ve talepler üzerine*” (1992: 200). Bu teşkilat, bir kanuna dayanarak değil, Meclis-i Vâlâ tarafından bir nizamname ile kurulmuştur (Ortaylı, 1985: 241). Bu kuruluş da kadının belediye hizmetlerini üstlenmişti. Bu teşkilatın başında “Şehremini” adıyla merkezi hükümet tarafından atanan bir devlet görevlisi bulunuyordu. Bu noktada, modern belediyelerden bu teşkilat farklıdır. Modern belediyelerde başkan ve diğer karar organları, yerel seçimlerle, şehirde oturanlar tarafından seçilerek belirlenir. Meclis ise,

Babıâlî'nin seçimi, padişahın tayini ve görevlendirmesiyle belirlenen üyelerden teşkil etmekteydi. Başkan için var olan fark meclis için de aynıdır. Görüldüğü üzere, belediyelerin karar ve icra organlarının teşkili merkez tarafından gerçekleştiriliyordu ve bu günümüzdeki belediye başkan ve meclislerinin belde halkının seçimi yoluyla belirlenmesi ilkesine karşıt nitelikteydi. Ayrıca bu örgüt, merkezi idarenin bir şubesi olarak kurulmuştu ve örgütün gelir kaynakları merkez bütçeden, hükümet bütçesinden karşılanmaktaydı (Eryılmaz, 1992: 201). Öyleyse bu belediyeler günümüz belediyeleri değildir. İdare hukukunda idari teşkilata hâkim olan temel ilkeler bu belediyeler bakımından kabul edilmemiştir. Yerinden yönetim ilkesi, ayrı kamu tüzel kişiliğe sahip olma, özerklik ilkesini barındırmayan bu belediyeler merkezi idarenin taşra teşkilatıdır. Günümüzdeki belediyeler, devlet tüzel kişiliğinden ayrı kamu tüzel kişiliğine sahip, karar organları seçimle iş başına gelen, personel ve mali özerkliğe sahip kuruluşlardır. Bu nedenle, bu teşkilatın belediye olduğunu kabul etmek güçtür. Merkezin taşra teşkilatı olduğu kabul edilmelidir. Şehir yönetiminde yer alan bir kurul, bir meclis öngörülmesi, bir yenilik teşkil eder. Öğretide Şehremaneti'nden beklenen sonucun alınmadığı ve İhtisap Nezareti'ne göre bir değişiklik getirmediği belirtilmektedir (Eryılmaz, 1992: 202, Ortaylı, 1979: 296, 1985: 241). Ortaylı, Şehremini'nin “*hem çok yetkili bir despot hem de –eldeki araçların kıtlığı dolayısıyla- güçsüz bir yönetici*” olduğunu belirtmektedir (1985: 241-242). Yazar, Şehremaneti ile yenilik getirilmediğini şu cümle ile ifade etmektedir: “*İhtisab Nezaretinin ismi, Şehremanetine tebdil edilmekle, İstanbul belediye teşkilâtının esasında bir yenilik vücuda getirilmemişti. Çünkü, Şehir Meclisi'ni teşkil edecek olan ahali ve esnafın ileri gelenlerinin, bu işlerdeki vukuf ve tecrübeleri vukuf ve malumatı da ihtisab nazırlarından yukarı değildi*” (2000: 139). Bu nedenle de bir yıl sonra şehir meclisi lağvedilmiştir ve 1856 yılına kadar da bu meclis tekrar oluşturulmamıştır (Eryılmaz, 1992: 202).

1858 yılında yine İstanbul'da Galata ve Beyoğlu semtleri birleştirilerek “Altıncı Daire” adlı bir belediye teşkilatı kuruldu (Eryılmaz, 1992: 203-204). Bu belediye teşkilatı, 16 Ocak 1958'de yayınlanan resmi bir tebliğ ile kurulmuştur. Altıncı Daire ile ilgili nizamata ise, 27 Ocak 1858 tarihinde ilan edildi (Ortaylı, 2000: 143-144). Bu belediyenin isminin kökeni Fransa'nın Paris şehrinin idari teşkilatından gelmektedir. Bu, “*Tanzimat'ın mimarları olan Mustafa Reşit Paşa ile Ali Paşa'nın, Paris'in “Sixième Arrondissement” (Altıncı Daire) denilen bölgesinde kısa bir süre oturmuş olmalarından kaynaklanmaktaydı*” (Eryılmaz, 1992: 205). Ayrıca Altıncı Daire'nin yazışma dili de Fransızca'ydı. Esasen Altıncı Daire Şehremaneti'nin bir dairesi olarak kurulmuşsa da Babıâlî'ye bağlanmıştır. Babıâlî'nin seçimi ve padişahın tayini ve görevlendirmesiyle Başkanı belirleniyordu (Ortaylı, 2000: 147). Meclis üyeleri de aynı şekilde atanmaktaydı. Bu yönüyle Daire, modern farklıdır. Görevleri bakımından Babıâlî'nin denetimi altındadır, fakat belirli bir özerkliğe de sahiptir. Bazı kararları Babıâlî'nin onayına sunması gerekmez de, Ortaylı'nın belirttiği üzere bu böyle olmamıştır; “*Altıncı Daire Babıâlî'nin çok müsamaha gösterdiği bir ofis*” haline gelmiştir (Ortaylı, 2000: 147). Nitekim günümüz belediyelerinin yetkisinde yer alan imar faaliyeti konusunda Altıncı Daire'nin özerkliğe sahip olması dikkat çekicidir.

Altıncı Daire modern belediyelerden farklı olarak yargı görevi ve yetkisine sahipti. Belediye cezalarının verileceği sulh mahkemesi kurulması öngörülmüştür. Bu yargı yetkisi Şehremaneti'nde de vardır, fakat bu sefer yetki sınırları daha belirgindir (Ortaylı, 2000: 149). Bu düzenleme modern hukuktan farklı olarak, yürütme ve yargı yetkisinin ayrılmadığını göstermektedir. Nizamiye mahkemeleri kurulduğunda bu yetki Altıncı Daire'den alınmıştır (Ortaylı, 2000: 147). Gelir kaynakları bakımından Altıncı Daire, modern belediyelere bezemektedir. Esnaf ve dükkânlardan mizan resmi, bina tamir ve ruhsat harcı, emlak vergisi; tüccarlardan alınan kazanç vergisi gibi ayrıcalıklı gelir kaynaklarına sahiptir. Ortaylı, 1867 yılı bütçesinin üç milyon kuruşa ulaştığını belirterek, Daire'nin İstanbul Şehremaneti'ne göre zengin sayılan bir bütçesi olduğunu yazmaktadır (Ortaylı, 2000: 149-152). Bu gelir kaynaklarının varlığına karşılık, bütçe padişahın onayı ile yürürlüğe girmektedir. Bu nedenle, mali açıdan özerkliği tam anlamıyla yoktur. Personel bakımından ise, daha özerk bir düzenleme mevcuttu çünkü merkezin bu konudaki yetkisi memuriyet ilişkisinin kurulması ile sınırlıydı. Personel Daire meclisi tarafından seçiliyor, Babıâlî bunların memuriyetlerini onaylıyordu (Ortaylı, 2000: 147).

Görüldüğü üzere, Altıncı Daire modern nitelikte bir belediye olmasa da döneminde bir yenilik teşkil etmektedir. Şehir yönetiminde ayrı bir kurul, bir meclis oluşturulmuştur. Bu Şehremaneti'nde de

böyledir. Mali, idari konularda modern belediyelerin temelini teşkil edecek bir ilk adımdır. Bundan sonra Altıncı Daire örnek alınarak İstanbul'un diğer semtlerinde de belediyeler kurulması için 1868 yılında bir nizamname hazırlandı (Ortaylı, 2000: 157). Nizamnamenin adı, “Dersaadeti İdare-i Belediye Nizamnamesi”dir. Bu Nizamname, İstanbul'un tüm semtlerinde uygulanamamış, belediye daireleri uzun yıllar kurulamamıştır Altıncı Daire ve Tarabya ve Adalar dışında, diğer dairelerin gerçekten kurulamadığı kabul edilmektedir (Ortaylı, 2000: 161-162, Eryılmaz, 1992: 209-2100). İstanbul dışında ise, ancak 1871 yılında, İdare-i Umumiye-i Vilâyât Nizamnamesi ile belediye teşkilatı kurulmasına başlanmıştır (Eryılmaz, 1992: 212). İstanbul'da olduğu gibi bu nizamname de tam ve her yerde uygulanamamıştır. Kasaba ve köylerde belediye teşkilatını öngören Nahiyeler Nizamnamesi ile kurulmak istenilen Avrupa belediye teşkilatından uzak bir uygulama yaşanmıştır (Eryılmaz, 1992: 213).

Yargı teşkilatındaki reformlar

Tanzimat'tan önce, Osmanlı'da üç tür mahkeme vardı: Şeriat mahkemeleri, cemaat mahkemeleri, kapitülasyon (konsolosluk) mahkemeleri. Şeriat mahkemeleri genel yetkili mahkemelerdi. Son iki mahkeme yargı birliğini bozar nitelikteydi ve egemenliğin yargı yetkisi bakımından sınırlandırılması demektir. Şeriat mahkemeleri, Müslüman tebaadaki kişiler arası ihtilafları ve Müslüman tebaadaki kişiler ile Hıristiyan tebaadaki kişiler arasındaki ihtilafları çözmek, din farkı gözetmeden ceza davalarını görmekle görevliydi (Karal, 1988: 174). Cemaat mahkemeleri, gayrimüslim tebaanın bağlı bulunduğu cemaat mahkemeleridir (Eryılmaz, 1992: 234). Konsolosluk mahkemeleri, kapitülasyonlardan yararlanan yabancı devletlerin vatandaşları arasında çıkan ihtilafları çözmekle görevliydi (Eryılmaz, 1992: 234). Yetkili yargı mercii ilgili konsolosluktu.

Tanzimat döneminde ise, bu mahkemelere Ticaret mahkemeleri ve Nizamiye mahkemeleri eklendi. Osmanlı'da bu devirden önce II. Mahmut döneminde, ticaret davaları Esnaf Localarında veya İhtisap Nezareti'nde görülüyordu (Bozkurt, 1996: 155). 1838 yılında Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak kurulan Umur-u Nafia Meclisi ticaret davalarında görevlendirildi ve Ticaret Nezareti'nin kurulmasından sonra da bu Nezaret'e bağlı 1940 yılında bir ticaret mahkemesi kuruldu (Bozkurt, 1996: 155). Ayrıca sarraflar arasındaki uyuşmazlıkları çözmekle görevli, Maliye Nezareti'nde “Meclis-i Muhasebe” kuruldu (Eryılmaz, 1992: 234). Deniz ticareti ile anlaşmazlıklarda görevli mahkeme olarak da Liman İdaresi başkanlığında hususi meclisler kuruldu (Bozkurt, 1996: 155). 1947 yılında ise, ticaret mahkemeleri değiştirilerek görevi, Osmanlılarla yabancılar arasındaki hukuk ve ticaret davaları olan karma ticaret mahkemeleri oluşturuldu (Bozkurt, 1996: 156). Üyeleri yarı yarıya, Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı tebaasından kişilerden oluşuyordu (Eryılmaz, 1992: 235). Devam eden yıllarda bu karma mahkemelerin sayısı arttı. Beyrut, Selanik, Kahire'deki karma ticaret mahkemeleri gibi (Bozkurt, 1996: 165). Ticaret mahkemelerinin kararları için “İstinaf-ı Devaiyi Ticaret” adıyla temyiz mercii kuruldu ve temyiz şartı, dava konusunun belli bir parasal değere ulaşmasıydı (Üçok vd., 2002: 295).

Bundan sonra, 1853 ve 1854 tarihlerinde ceza davalarına bakmak üzere “Meclis-i Tahkikat” adlı ceza mahkemeleri kuruldu (Eryılmaz, 1992: 235). Başkanı valiydi ve diğer üyeler eyalet meclislerinden veya dışarıdan vali tarafından seçiliyordu ve üyeleri arasında hem şer'i hukukun uygulayıcısı kişiler hem de sivil kişiler bulunmaktaydı. Öğretide bunun yargılama tekniğine uymadığı ileri sürülmektedir (Üçok vd., 2002: 295). Bu mahkemeler, din, mezhep, cinsiyet gözetmeksizin tüm tebaanın ceza davalarında görevli idi ve hatta Osmanlı tebaası ve yabancılar arasındaki ceza davalarında da yetkili kılınmışlardır (Eryılmaz, 1992: 236). Sadece ölüm cezaları için temyiz öngörülmüştür ve bu cezanın onayı da padişaha verilmiştir (Üçok vd., 2002, :295). Temyiz mercii yukarıda anlattığımız Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'dir. Temyizin istisnai olarak tanınması bir eksikliklerdir. Ölüm cezasının onaylanmasının padişaha bırakılmaması ise, can güvenliği konusunda Tanzimat'ın getirdiği ilkelerin ihlalini ifade eder (Üçok vd., 2002: 295). Bu noktada, Padişah'ın ceza verme yetkisinden vazgeçmediği görülmektedir.

1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile de her kademedeki mahkemeler kurulması öngörülmüştür. Şeriat ve cemaat mahkemelerinin dışında kalan bu mahkemeler daha sonra “Nizamiye mahkemeleri” olarak adlandırılmıştır (Eryılmaz, 1992: 236). Kazada “Meclis-i Devai”, sancak

merkezinde “Meclis-i Temyiz”, vilayet merkezinde ise “Divan-ı Temyiz” kuruldu (Üçok vd., 2002: 297). Görevleri ticaret, şeriat, cemaat ve konsolosluk mahkemeleri dışında kalan davalara bakmaktı (Üçok vd., 2002: 297). Müslüman ve gayrimüslim tüm tebaanın bu alandaki hukuk ve ceza davalarını çözmekler görevliydi. Böylelikle, bu mahkemeler ile şeriat ve cemaat mahkemelerinin yetki alanı sınırlandırılmıştır. Şeriat ve cemaat mahkemeleri miras, evlenme, boşanma konularında yetkili idi (Eryılmaz, 1992: 236). Nizamiye mahkemelerinin başkanı, şeriat mahkemelerinin de başkanı olan kadı idi (Eryılmaz, 1992: 236). Diğer üyeler ise, din farkı gözetmeksizin tebaadan seçilen kişilerden oluşuyordu. Böylelikle, adliye teşkilatında da ilahi kaynaklı yargı mercileri korunarak çok başlı bir yargı teşkilatı oluşturulmuştur.

SONUÇ

19. yüzyılda ilk defa değişme gereğini kabul eden Osmanlı, Tanzimat döneminde özellikle hukuk alanında seferberliğe girişmiştir; fakat İmparatorluğun geleneksel yapısı kendini en çok da bu dönem hissettirmiştir. Değişim ihtiyacının ancak Batı hukukuna ait kurallar ile karşılanacağı düşüncesi ve Osmanlı geleneği kaçınılmaz olarak çatışmıştır. Çünkü yüzyıllardır süre gelen gelenek, Batı’yı anlayan bir teori ile değişmemiş, reel nedenlerle değişme isteği doğmuştur ve değişim isteği fonksiyonel niteliktedir. Bu nedenle bu değişim, içinde zorunlu olduğu ölçüde modernleşmeyi, yani zorunlu olarak Batılılaşmayı; zorunlu olmadığı ölçüde geleneksel yapının korunmasını içermektedir. Ticaret hukuku alanında Batı hukukunun kabulü, Medeni hukuk alanında ise şer’i hukukun kabulü buna örnektir. Hatta Berkes’in belirttiği gibi bu ayırıcıcı anlayış medeni kanunun ismine de yansımıştır. Kanunlaştırma hareketi sürecinde, “kanun” sözcüğü eski Osmanlı dönemindeki anlamını yitirmiş, Avrupa’daki “code” sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmaya başlanmış ve fakat şeriat hukukunda kanun terimi yerine “mecelle” terimi kullanılmıştır (Berkes, 2007: 222). “Tanzimat” kelimesinin iki anlam ifade ettiği iddiası da bu nedenle azımsanmayacak bir doğruluk taşımaktadır. Batı yönünde değişirken geleneği de koruma yönündeki bu anlayış, hukukta *düalizm* sonucunu doğurmuştur. Bir yandan tüm tebaaya uygulanacak hukuk kurallarının tesisi, diğer yandan mevcut şer’i ve cemaat kurallarının korunması sağlanmıştır. Bu hem kanunlaştırma hareketine hem de adliye teşkilatının kuruluşuna yansımıştır. Hem şer’i ve cemaat mahkemeleri hem de ilahi olmayan kuralların uygulandığı nizamiye mahkemeleri kurulmuştur. O halde Fermanların öngördüğü eşitlik ilkesi tesis edilememiştir.

Tanzimat’ın amaçladığı *reorganisation*un kanunlarla yapılması fikri, dönemin getirdiği esas yeniliktir. Her ne kadar henüz yasama yetkisi padişahta kalsa da padişah ve yönetici sınıfı bu kanunlarla bağlı olduğunu, *kanunların üstünlüğü ilkesini* kabul etmektedir. Bu, kanuni devletin, hukuk devletinin doğumunu ifade eder. Böylelikle Tanzimat devri, içinde gelenek ve Batı’nın çatışması ile ortaya çıkan bir çelişkiyi içerse de iktidarın keyfiliklerinin değiştirilmesi isteğini, yani keyfilikten kanuniliğe geçişi ifade eder. *Kanuni idare ilkesinin* temelleri bu döneme dayanmaktadır.

Berkes de Tanzimat dönemini ve dolayısıyla kanunlaştırma hareketini şöyle açıklamaktadır: “*Yeni kanun koyma, II. Mahmut döneminde gördüğümüz şeriat ve kanun geleneklerinden farklı olan adalet kavramının ortaya çıkmasının doğal bir sonucudur. Nasıl onun zamanında maarif sadece eğitim anlamına gelmiyor, çağdaşlaşma aracı olarak yenilikleri öğrenme anlamına geliyorsa, adliye de sadece adaleti uygulama (yani eski anlamına göre, geleneği yerinde tutma) anlamından çok, olması gerekeni gerçekleştirme aracı olarak yeni düzenleyici kurallar getirme anlamına gelecektir. Tanzimat’ın, yani ‘tanzimler’in öz anlamı da budur. Yeni kanunlar yapılması ihtiyacını zorunluluk haline getiren yalnız siyasa ve yönetim alanlarında reformlar yapma sorunu değil, Batı uygarlığı ile artan ilişkiler de çağın gereklerine göre kurallara bağlama sorunudur. Şu halde, kanunlaştırma, çağdaşlaşmanın en önemli yanı olmak gibi bir nitelik taşır. Daha doğrusu, İslam ve Osmanlı geleneklerinin doğrultusu açısından kanunlaştırma süreci, çağdaşlaşma sürecinin özüdür” (2007: 220-221). Yazarın bu açıklaması, kanunlaştırmaların gerçek yüzünü ortaya koymaktadır. Modernleşme, çağın gereklerine uyma ve bunun için yeni kurallar getirme, yeni kanun yapma yolundan geçmektedir. Kanunlaştırma, modernleşme demektir.*

Sonuç olarak Tanzimat döneminde Osmanlı hukukunun modernleşmesi, kanunlarla ihdas edilen hukuk düzeni incelenerek değerlendirilebilir. Modernleşme, kanunlaştırmadır; fakat bu kanunlarla

eski düzenin yeniden tesisi değildir. Tanzimat'ın Osmanlı hukukunun modernleşmesindeki çelişkisi işte bu bakımdandır. Geleneği koruma amacı ile eşitlik ilkesini ihlal edici ikili yapıda bir hukuk düzeni ihdas eden bu anlayış, Osmanlı hukukunun modernleşmesine kısmen, belki de tamamen engel olmuştur.

KAYNAKLAR

- Abadan Y. (2006). Tanzimat Fermanının tahlili. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu (Der.), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde (ss.37-63). Ankara: Phoenix.
- Akyıldız A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında reform: 1836-1856*, İstanbul: Eren.
- Arslan A. (1992). Geleneksel Osmanlı devlet ve siyaset felsefesi ve Tanzimat, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü, Sempozyum Bildirileri (İzmir 6-7 Kasım 1989)* içinde (ss.15-31). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aybay R. (2004). *Vatandaşlık hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berkes N. (2007). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bozkurt G. (1994). *Tanzimat ve hukuk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bozkurt G. (1996). *Batı hukukunun Türkiye'de benimsenmesi*. Ankara: Türk tarih Kurumu.
- Eryılmaz B. (1992). *Tanzimat ve yönetimde modernleşme*. İstanbul: İşaret.
- Gözler K. (1999). *Anayasa Hukuku metodolojisi*. Bursa: Ekin.
- Gözler K. (2018). *Anayasa Hukukunun genel teorisi I*. Bursa: Ekin.
- Gözler K. (2018). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin.
- İnalçık H. (2006). Tanzimat nedir? Mehmet Seyitdanlıoğlu, Halil İnalçık (Der.), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde (ss.13-35). Ankara: Phoenix.
- Karal E. Z. (1976). *Osmanlı tarihi VI, Islahat Fermanı devri 1856-1861*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı tarihi V, Nizamı Cedid ve Tanzimat devirleri 1789-1856*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z. (2006). Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Batı'nın etkisi. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Halil İnalçık (Der.), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde (ss.65-82). Ankara: Phoenix.
- Kelsen H. (1999). *Théorie pure du droit*. Charles Eisenmann (Çev.). Paris: LGDJ.
- Kılıçbay M. A. (1985). Osmanlı Batılılaşması. Murat Belge (Der.), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I* içinde (ss.147-152). İstanbul: İletişim.
- Kubalı H.N. (1960). *Türk Esas Teşkilat Hukuku dersleri*. İstanbul: Tan.
- Okandan, R. G. (1968). *Amme Hukukumuzun anahatları*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Onar, S. S. (1985). İslam hukuku ve mecelle. Murat Belge (Der.), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi III* içinde (ss.580-587). İstanbul: İletişim.
- Ortaylı İ. (1979). *Türkiye idare tarihi*. Ankara: Doğan Basımevi.
- Ortaylı İ. (1985). Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde yerel yönetimler. Murat Belge (Der.), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I* içinde (ss.231-244). İstanbul: İletişim.
- Ortaylı İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı mahalli idareleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ortaylı İ. (2003). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: İletişim.
- Ortaylı İ. (2008). *Tarihimiz ve biz*. İstanbul: Timaş.
- Özbilgen E. (1985). *Osmanlı hukukunun yapısı III*. İstanbul: Osmanlı Kültürü Araştırmaları: 1, Nihal Kitabevi-Sahafılar.
- Saraç T. (1999). *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Adam.
- Seyitdanlıoğlu M. (2006). V. Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğunda Yasama, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Halil İnalçık (Der.), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde (ss.255-265). Ankara: Phoenix. 2006.
- Şentop M. (2004). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Tahiroğlu B. (1985). Tanzimat'tan sonra kanunlaştırma hareketleri, Murat Belge (Der.), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi III* içinde, (ss.588-601) İstanbul: İletişim.
- Tanör B. (1985). Anayasal gelişmelere toplu bir bakış, Murat Belge (Der.), *Tanzimattan'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I* içinde (ss.10-26). İstanbul: İletişim.
- Tanör B. (2002). *Osmanlı-Türk Anayasal gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Tanzimat Fermanı, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Halil İncelik (Der.), *Tanzimat: Değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (2006) içinde (ss1-3). Ankara: Phoenix.
- Timur T. (1985). Osmanlı ve ‘Batılılaşma’. Murat Belge (Der.), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi I* içinde (ss.139-146). İstanbul: İletişim.
- Tunaya T. Z. (1985). Osmanlı-Batı diyalogu, Murat Belge (Der.), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi I* içinde (ss.142-143). İstanbul: İletişim.
- Türk Dil Kurumu (TDK), *Büyük Türkçe Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr>.
- Üçok C., Mumcu A., Bozkurt G. (2002). *Türk Hukuk tarihi*. Ankara: Savaş.
- Velidedeoğlu H. V. (1940). *Kanunlaştırma hareketleri ve Tanzimat*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Yalvaç G. (2008). *Ceza ve yargılama hukuku yasaları*. Ankara: Adalet.

Extended Abstract

Tanzimat Era is the beginning of the legal modernization in the Ottoman Empire. The word “tanzimat” means “regulations” which aimed to reorganize the Empire. There were two different conceptions. One of them was westernization, the other one was conservatism. In other words, the modernization in Ottoman had two meanings. Some regulations were made according to western law, but the others conserved the Ottoman law. As a result, a dual legal system was established. The fundamental legal texts of the Tanzimat Era were Tanzimat and Islahat Edicts. The principles in these Edicts paved the way for the codification movement. Even if there used to be a divine rights system in Ottoman law restricting the powers of the Sultan, Tanzimat Edict marks the first official declaration by the Sultan admitting the restricted nature of his powers. This was a leading step towards the constitutionalism movement. Also, some of legal principles were introduced by Tanzimat Edict: the principle of safety, dignity, and honor, right to life and property, the ability-to-pay principle of taxation and the principle of legality of state expenses, principles related to military enrollment and enrollment durations, the principle of legality of crime and punishment, the presumption of innocence, the interdiction of confiscation, the principle of equality of all without religious discrimination, the rule of law. Even if, the principle of separation of powers was not adopted completely, by assigning the duty of preparation of codes to a council called Meclis-i Ahkâm-ı Adliye, an important step was taken to enhance the power of legislation. This could be perceived as a messenger of a parliamentary system. The Islahat Edict accepted the secular state understanding. This Edict aimed to ensure equality between Muslim and non-Muslim people living in Ottoman. Therefore, it is fair to conclude that constitutional developments for non-Muslim people started by Islahat Edict. In addition to this, the Edict granted privileges to minorities. This, however, was contrary to the unity of jurisdiction and the principle of equality. The modernization process continued with the codification movement. Some of these codifications were made in the form of reception which consisted of the transformation of foreign laws into domestic laws. Penal code, land code, citizenship code, commercial code, civil code, code of obligations were enacted. French law had a profound effect on the creation of these codes. However, they also partly comprised some principles belonging Ottoman law. The civil code and the code of obligations called Mecelle, which was the most original code, was based on Islamic law rules. This was one of the respects in which it was subjected to criticism. Important reforms were brought in administrative and judicial organization in Tanzimat Era. These were the first steps towards the separation of powers. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, established during the reign of Mahmut II, was reorganized and gained more important duties. It had the duties as both the court of appeal and the Supreme Court in the trial of officers such as chancellors. Then this Council was abolished and two councils, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye and Şûray-ı Devlet were established. The Councils represented high courts of judicial and administrative jurisdictions. Şûray-ı Devlet was established based on French administrative Supreme Court called Conseil d’État. The Council created Turkish administrative law. Both central and local administrative agencies were organized. Tanzimat Era reforms included mostly centralization of administrative organization but also initiative of local administrations took place with the establishment of local councils and municipal organization. In Tanzimat, regulations divided the judiciary into more than one structure for religious reasons. Sharia courts were courts with general jurisdiction and community courts had jurisdiction over disputes between non-Muslims. Also, consular courts were charged with resolving the disputes between citizens of foreign states benefiting from capitulations. This juridical organization was against the principles of secularism and equality which were accepted in Edicts. Commercial and criminal courts were common for both Muslims and

non-Muslims. The Tanzimat was the Era when The Ottoman Empire made an attempt to establish a legal order in the modern, that is, the western sense. This sense of modernization in the field of law was made possible especially by the principle of legality which was the basis of the rule of law. On the other hand, some codifications in this term re-established the previous order. Hence, a dual legal system which was both western and old, was created. As a result, the reforms made with the purpose of protecting the old order prevented the modernization of Ottoman law partly, perhaps completely. The Tanzimat Era is a summary of an empire's struggle between maintaining its origins and coordinating itself with the West. The achievement of this struggle was the acceptance of the rule of law.

